Mario Soldati

Cele două orașe

Editura Eminescu

Mario
Soldati

Cele două orașe

În românește de
Adriana Lăzărescu

MARIO SOLDATI

LE DUE CITTÀ

Garzanti—Milano

Lui Carlo Ponti

În amintirea unui prieten comun

CUVÎNTUL AUTORULUI

Mulțumesc prietenilor Giorgio Bassani, Mario Bonfantini, Aldo Buzzi, Giorgio De Blasi, care m-au ajutat prin sfaturile lor să scriu și să corectez acest roman. Mulțumesc poetului Pinin Pacot, care a avut amabilitatea de a revizui grafia frazelor în dialect.

Exceptînd figurile și evenimentele istorice la care am căutat să mă refer totdeauna cu exactitate, toate acțiunile și toate personajele reprezentate în acest roman sînt imaginare.

1

CU MÎNA DREAPTĂ ÎNMĂNUŞATĂ, mama lui apucă impetuos marginea de piele a uşii masive şi-o dădu în lături : lăsă să treacă, unul după altul, trupurile enorme ale mătuşilor, în foşnetul mătăsurilor negre, impresionante sub vălurile lor de doliu. Între timp, cu mîna stîngă îl ţinea strîns de umăr ; apoi îl împinse înainte.

Bisericuţa de ţară era încă pustie, rece şi întunecoasă. Ca de obicei, de cum au intrat, a şi început lupta surdă între el şi mama sa. El căuta să rămînă ultimul, aşa încît să se aşeze lîngă ea, la marginea băncii. Dar mama ţinea ca el să stea în genunchi între cele două mătuşi. Emilio le ura, lîngă ele nu era chip să se mişte, fiind nevoit să se prefacă încontinuu că se roagă. Dar mama insista de fiecare dată. Cu două luni în urmă, Emilio descoperise motivul acestei insistenţe. Un colonel de artilerie, însoţit de Prense, bătrînul grădinar, apăruse în mod misterios în dreptul glasvandului din sufragerie. Erau primele ore ale unei după-amieze de iulie. Din cauza căldurii, după ce serviseră masa, toţi cei din vilă dormeau ; verişoarele pentru că erau mici, ceilalţi pentru că erau mari ; toţi, în afara lui şi a slujnicelor. Bucătăreasa spăla vasele, dincolo. Fata din casă termina cu strînsul mesei. Iar el, aşteptînd ca Pierino, nepotul grădinarului, cu trei ani mai mare decît el, să vină să-i arate bicicleta, profita de lipsa de supraveghere ca să joace un joc interzis : de-a războiul cu soldaţii de plumb pe vechea pardoseală de cărămidă care murdărea de praf roşu pantalonii şi picioarele, motivul interdicţiei. Absorbit de joc, auzise scîrţîitul cizmelor

pe pietriş abia în ultima clipă ; odată cu apariţia colonelului, negru, portocaliu şi scînteietor pe fondul verde al grădinii însorite.

Înalt, mustăcios, ţanţoş, se opri ; privi în jos spre Emilio şi soldăţeii lui ; apoi se întoarse spre Prense, rotindu-şi uşor capul şi ridicîndu-şi bărbia, în semn de mută şi seacă întrebare. Prense, vechi grenadier din '48, îi răspunse întocmai întrebării lui mute, fără nici un gest :

— *A l'é cit d'la nvuda*[1].

Şi astfel Emilio înţelesese că acel colonel o căuta pe una din cele două mătuşi ; şi că, mai mult ca sigur, nu era vorba de mătuşa Vittoria, ci de mătuşa Elisa, deoarece singurul ei fiu, căpitan de cavalerie, era pe front în Libia.

Fără îndoială, sosirea neaşteptată şi comportamentul colonelului aveau ceva neobişnuit de solemn. Emilio îşi dăduse imediat seama ; dacă nu din alte motive, cel puţin din acela că l-a speriat şi l-a inhibat de a se mai adresa lui Prense, cum ar fi vrut, pentru a protesta că Pierino încă nu venise.

O treziseră pe mama. Colonelul se retrăsese cu ea în salonul cel mare, care era mai totdeauna închis, întunecat şi ziua. Avea sarcina de a anunţa familiei moartea căpitanului Sanfront.

Singurul fiu. Şi celibatar. Şi mătuşa Elisa era bogată : bogat era de asemenea soţul ei, bătrînul conte Sanfront. Acum, moştenitorii !...

În seara aceea, tatăl lui Emilio nu se întorsese cu trenul de şapte, ca de obicei. Rămăsese la Torino, aşa spusese mama, ca să fie alături de unchiul Sanfront în clipa cînd aveau să-i comunice vestea.

Mătuşii Elisa, care era cu ei la ţară, acolo la Rivoli, în vechea vilă, îi tăinuiseră vizita colonelului : începuseră doar să-i spună că fiul ei fusese rănit, şi că cel venit de la Torino cu această veste nu era un colonel, ci un simplu sublocotenent. Sora ei, Vittoria, îşi luase obligaţia de a-i dezvălui adevărul încetul cu încetul ; se închisese în cameră cu ea şi nu îngăduia nici unui alt membru al familiei să se apropie ; cele două surori aveau să-şi petreacă toată noaptea împreună, veghind sau odihnindu-se în acelaşi pat.

[1] E copilul nepoatei (în dialect piemontez)

În vilă era o atmosferă pe care Emilio n-o mai cunoscuse pînă atunci, adică pînă la vîrsta de zece ani. Toţi, inclusiv femeile de serviciu, tăceau sau vorbeau în şoaptă ; păşeau în vîrful picioarelor ; îşi ştergeau în repetate rînduri lacrimile, fie ele sincere sau false. Masa de seară a celor două verişoare fusese anticipată cu mai bine de jumătate de oră ; apoi, amîndouă au fost trimise imediat la culcare.

El nu simţea nici un fel de regret. Da, vărul Amedeo îi era simpatic. Înalt, roz în obraji, blond, cu mantia mare, albastru deschis. Dar îl văzuse atît de rar. De cîte ori venea în vizită, era foarte grăbit. Îi săruta pe tata şi pe mama pe amîndoi obrajii, lua un ceai sau un vermut ; alte patru săruturi, şi dispărea. În aceste puţine minute, Emilio, fascinat de uniformă, nu scăpa niciodată ocazia să se apropie de vărul lui mai mare. Ar fi vrut să-l atingă. Sau dacă nu, începea să mîngîie măcar fireturile care atîrnau de la sabia lui impresionantă, ca să se joace. Şi de fiecare dată vărul desprindea cu delicateţe mînuţa copilului, dar o făcea ca şi cum fireturile s-ar fi agăţat de vreun scaun. Nici atunci nu se uita la el, ci continua să vorbească cu tata şi cu mama. Niciodată nu se jucase cu el. Niciodată nu-i dăruise ceva.

Prin urmare, de ce ar fi trebuit să simtă vreun regret ? Mai degrabă, vestea îi provocase un fel de neastîmpăr, determinat de schimbarea neaşteptată a dispoziţiei tuturor, şi de răsturnarea ritualurilor serale : la drept vorbind, îl umplea de bucurie. Îşi făcea el socoteala şi spera că, a doua zi, fiind absorbiţi de evenimentul extraordinar, şi grijulii faţă de mătuşa Elisa şi de bătrînul conte, care, fără îndoială, avea să plece din Torino ca să fie alături de soţia lui, la Rivoli, cei mari se vor ocupa mai puţin de el. Şi atunci, în sfîrşit, va fi liber să stea mai mult timp cu Pierino, care-i arătase minunata lui bicicletă Stucchi roşie, şi-i făgăduise, în mare taină, că-l va învăţa să meargă pe ea.

Cu acest gînd, cînd mama îi spusese că nu putea aştepta reîntoarcerea tatii, şi că imediat după cină trebuia să se ducă la culcare, nici măcar nu protestase.

Numai că, tocmai din cauza acestei anticipări, sau poate dintr-o firească reacţie nervoasă în faţa unor discuţii neobişnuite, a plînsetelor şi a tăcerilor cărora le fusese martor, după cîtva timp se trezise.

Nu îndrăznise să cheme pe cineva. Neclintit și întins pe pat cu fața în sus, fixa cu ochii holbați dreptunghiul ferestrei: foarte înalt, striat de jaluzele, abia vizibil și totuși atît de liniștitor.

Ciulind urechea și ridicîndu-și capul de pe pernă, auzea, din camera îndepărtată a mătușii Elisa, un vaiet continuu, ca strigătul păsărilor de noapte.

Pînă cînd: pași iuți pe pietrișul din grădină, clinchetul glasvandului, glasul răgușit prea bine cunoscut de el: sosise tata. Cît să fi fost ceasul? Poate că era miezul nopții, sau mai tîrziu. Cum venise? Cu „Isotta-Fraschini" a unchiului Sanfront? Nu auzise zgomotul mașinii. Dar poate că automobilul nu intrase pînă în curte, ci se oprise afară.

Un zgomot de pași pe scară. Vocea mamei și a tatii într-o avalanșă de șoapte iuți și agitate. Acum, înaintau pe coridor. Acum, intrau în camera lor, camera alăturată de cea în care dormea el; ca totdeauna, ușa rămăsese întredeschisă; apăru fascicolul de lumină prin crăpătura ușii.

Tata și mama vorbeau fără întrerupere, în șoaptă și agitați.

Zgomotul caracteristic al tatii cînd își scotea cizmele; tac; apoi o lungă pauză și din nou; tac.

Mama spunea:

— Ssst! Să văd dacă doarme.

În tăcerea lăsată brusc, auzi gemînd din toate balamalele ușa cea veche. Intra mama. Ca de obicei, venea să vadă dacă era bine învelit.

Închise ochii. Își ținu respirația. Mama se apropie, se aplecă deasupra lui, dar ceva mai puțin ca de obicei, mai grăbită: îi atinse ușor fruntea cu un sărut. Emilio îi simți parfumul care pluti o clipă în juru-i, parfumul ei atît de plăcut, de delicat: lîngă care ar fi vrut să stea mereu, mai ales la biserică.

Acum mama se retrăgea, se îndepărta, ieșea din cameră: lăsînd însă ușa tot întredeschisă. O auzi spunîndu-i tatii:

— Doarme liniștit.

Deschise ochii. Rămase neclintit fixînd crăpătura ușii prin care pătrundea fascicolul de lumină. Și iată că încet, încet, tata și mama reîncepură să vorbească la fel ca mai înainte.

...acum- moștenitorii : acum, după moartea vărului Amedeo, moștenitorii familiei Sanfront puteau fi tata și mama, și apoi, într-o zi, chiar el. Sau Alberto, fiul mătușii Vittoria, vărul lui Amedeo în același grad ca tata, și soția lui, Marie-Rose, și după aceea, într-o zi, în locul lui, cele două mici verișoare și verișorul Vittorio, care avea aceeași vîrstă cu el și care-și petrecea totdeauna vacanța în Franța, la bunicii din partea mamei.

Mai era posibil ca moștenirea, după cum ar fi fost drept și normal („drept și normal : echitabil, echitabil !" repeta glasul tatii care deveni, la un moment dat, din cauza agitației excesive, din răgușit și șoptit, strident ; și mama îl potoli : — „Fii atent, Luigi, că trezești copilul"), mai era posibil ca moștenirea să fie împărțită în părți egale între familia lui Alberto și aceea a tatii, ambele familii avînd același grad de rudenie cu Sanfront. Și dacă bunica Cristina ar mai fi fost în viață, fără îndoială că aceasta ar fi fost hotărîrea finală a mătușii Elisa.

Cîndva, cele trei surori Racagni, fiicele generalului Racagni, Vittoria, Elisa și Cristina, au fost foarte unite. Dar, din păcate, Cristina, bunica lui Emilio din partea tatii, murise de mult : Emilio aproape că nici nu și-o mai amintea. Și, încet, încet, în toți acei ani, cele două surori rămase, în loc să fi păstrat față de soțul surorii dispărute, sau față de fiul acesteia, cel puțin o parte din afecțiunea pe care o avuseseră față de ea, îi lăsaseră una pe seama celeilalte. Îmbătrînind, deveniseră inseparabile. Trăiau amîndouă în aceeași casă, la Torino, în vila Sanfront. Cînd Ceroni, tatăl lui Alberto și soțul mătușii Vittoria, șef de serviciu la Ministerul lucrărilor publice, ieșise la pensie și se întorsese definitiv de la Roma, unchiul Sanfront, convins de soția lui, cedase cumnaților Ceroni tot etajul al doilea.

Acum, după moartea singurului său băiat, ce-i mai rămînea mătușii Elisa, dacă nu credința și atașarea aceea morbidă față de sora ei ?

— Depinde de tine ! — se auzea vocea tatii, din ce în ce mai clară în tăcerea nocturnă a vilei.

Dar acum, ca să poată asculta pînă la sfîrșit, Emilio avea de luptat cu somnul.

— Depinde de tine ; trebuie să știi să o cultivi !

— De mine ?! — răspundea mama cu un rîs amar. Mătușa Elisa nu m-a putut suferi niciodată. A fost ge-

loasă pe mine! Spunea că Amedeo mă privea cu multă simpatie! Că eu cochetam cu el. Nu, nu: mă urăşte. Tu mai degrabă. Tu eşti fiul surorii ei: nici mai mult şi nici mai puţin decît Alberto, fiul celeilalte surori.

— Şi cînd trăia biata mama... — murmura tata, şi atunci mătuşa Elisa o prefera în locul mamei, sărmana, pe scumpa ei Vittoria. Îţi închipui după. Nu, eu nu sînt în stare. Şi apoi, astea sînt treburi de femei, ele sînt mai dibace. E rîndul tău să te faci utilă, să-i devii indispensabilă, să-i intri pe sub piele... Nu spun *imediat*: *mai întîi* trebuie să aştepţi să-i treacă şocul. Dar după aceea, încet, încet, să-i intri în suflet. Şi, pînă una alta, trebuie să-i fii aproape. Chiar dacă e mătuşa Vittoria lîngă ea, nu contează. Aproape ea, aproape şi tu. Mătuşa Vittoria e bătrînă. Sînt atîtea lucruri pe care le poate face numai o femeie tînără, în plinătatea forţelor sale, ca tine. În sfîrşit, va trebui să te sacrifici, să lupţi. Fără şovăire, să lupţi, să lupţi. Nu pentru noi, ci pentru Emilio, pentru cariera lui. Nu trebuie să fie lipsit de ceea ce i se cuvine. N-ar fi drept.

Şi iată de ce în vara aceea, după vestea morţii lui Amedeo, mama lui Emilio angajase cu mătuşa Vittoria şi cu verii Ceroni o luptă surdă şi plină de zel.

Supraveghea bucătăria, pentru ca mîncărurile care nu-i plăceau mătuşii Elisa să nu apară niciodată la masă, chiar dacă erau destinate celorlalţi comeseni.

În acest scop, hotărîse chiar ca, pe tot timpul vilegiaturii, adică a menajului în comun cu mătuşa Elisa, să renunţe la vin, pe care aceasta nu-l putuse suferi niciodată, cu toate că, ce-i drept, tolera să vadă cum beau alţii, nu fără a-şi manifesta însă deseori dezgustul. Tatăl lui Emilio, deşi cu neplăcere, aprobase hotărîrea: şi se resemna ca după ce lua masa să manevreze în aşa fel, încît, fără a fi văzut de mătuşi, să se refugieze în bucătărie, unde bea pe nerăsuflate cîteva pahare.

Venea apoi ora cînd mătuşa Elisa trebuia să se ducă la culcare. Cele două nepoate, adică mama lui Emilio şi Marie-Rose, mama verişoarelor, se luau la întrecere, în fiecare seară, pe ascuns şi violent, căutînd fiecare să ia prima *bouillotte* cu apă caldă pentru mătuşa. Mai totdeauna reuşea mama lui Emilio; fiindcă Marie-Rose, tocmai în acel sfert de oră, era ocupată cu fetiţele.

Mama ieșea impetuos din bucătărie, strîngînd în brațe ca pe o pradă punga cu apă caldă învelită și bine închisă ; se apropia de mătușa Elisa, o ajuta să se ridice și, susținînd-o de subțioara dreaptă, în timp ce mătușa Vittoria o susținea de subțioara stîngă, o însoțea, pas cu pas, pe scara cea mare de piatră, pînă în pragul ușii camerei ei de dormit.

Și aici, puțin timp după aceea, Marie-Rose își lua cu regularitate revanșa : era admisă în camera unde avea acces numai mătușa Vittoria ; era admisă, ba chiar mai mult, era chemată s-o ajute pe bătrînă la dezbrăcat și să spună rugăciunea împreună cu ea.

În schimb, mama lui Emilio nu putea să treacă acest prag. Trebuia să se întoarcă jos contrariată, umilită, îngrijorată și, uneori, să se încrucișeze pe scară cu rivala ei blondă, susținîndu-i privirea piezișă, zîmbetul ei sigur și subtil.

Și nici nu era în stare să se resemneze. Totdeauna, în ultima clipă, continuînd s-o țină pe mătușă de subțioara dreaptă, căuta să se strecoare și în dormitor. Dar, de fiecare dată, mătușa Vittoria, fără menajamente, îmbrîncind-o aproape, o desprindea de sora ei : apoi, uitîndu-se cam piezis, de sub sprîncenele încă negre și stufoase și schițînd cu buzele obișnuita-i grimasă de dispreț, o făcea să se retragă cu un sec și ironic „noapte bună", care putea fi tradus clar în : „Hai, hai, du-te, ne-am înțeles, nu ? !"

Pentru mama lui Emilio era mult dacă reușea să atingă cu un sărut ușor obrazul cadaveric al mătușii Elisa, care-i răspundea doar cu un oftat ceva mai adînc.

Emilio vedea tot și înțelegea tot. Era de acord, bineînțeles, cu părinții săi. De acord ca principiu : cel puțin jumătate din moștenire ar fi trebuit să fie a lor, a familiei Viotti. Dar nu era de acord cu toate acele lingușiri care, după părerea tatii și a mamei, erau obligatorii pentru a intra în grațiile mătușii Elisa. Cu instinctul infailibil al copiilor pentru lucrurile care nu-i privesc direct, el simțea că totul era inutil. Și apoi, totdeauna le urîse pe bătrînele lui mătuși : mai ales pe mătușa Vittoria care, atît cu el, cît și cu toți, în genere, în afara celor ce se numeau Ceroni sau Sanfront, era în mod invariabil dură, agresivă, mitocancă : avea aerul de parcă tot timpul ar fi jignit-o cineva.

Mătuşa Elisa părea mai delicată. Poate că şi era. O demonstra (cu cîte un sărut uşor, cîte o castană glasată, un scud de argint) numai cînd lipsea sora ei ; ceea ce se întîmpla arareori şi niciodată după moartea singurului său fiu.

Sora ei o domina. În faţa ei, chiar şi înainte de moartea băiatului, mătuşa Elisa nu îndrăznea să zîmbească. Tăcea. Privea melancolic, cu ochii albaştri holbaţi pe figura ei flască şi palidă, cîndva foarte frumoasă, părînd că imploră : „Iertare. Nu vă pot spune nimic. Nu vă pot da nimic. Aş vrea, dar nu pot. Sînt o victimă".

Acum, durerea sfîşietoare a pierderii lui Amedeo stinsese în ea şi acest reflex de delicată blîndeţe. Devenise aidoma surorii sale : întunecată, aspră. În ea scînteia doar ura faţă de toţi cei ce continuau să mai trăiască pe lumea asta, după ce îi murise fiul : ură, mai ales, faţă de nepoţii din aceeaşi generaţie cu fiul ei, adică faţă de Alberto Ceroni şi de tatăl lui Emilio.

Pare-se că mătuşa Vittoria intuise acest ciudat sentiment al surorii ei. De aceea, după moartea lui Amedeo, făcuse în aşa fel, încît fiul său, Alberto, inginerul, să nu vină la Rivoli nici duminica.

Acest lucru putea părea ciudat : dat fiind că soţia şi fetele lui erau acolo în vilegiatură, atît de aproape de Torino. Şi totuşi s-a găsit o explicaţie : Alberto avea lucrări importante în legătură cu un dig în Veneto. Toţi au dat crezare motivării, pînă şi părinţii lui Emilio. Numai Emilio, fără să fi mărturisit nimănui, se gîndise că nu era decît o scuză : şi poate că încă o dată părerea lui era cea reală.

După aproape o lună de la moartea fiului său, mătuşa Elisa apăruse din nou într-o odaie sau alta din vilă, abia tîrîndu-se, sprijinită sau mai degrabă agăţată de braţul mătuşii Vittoria, care nu părea mai puţin epuizată decît sora sa. Începuse să coboare din nou la orele mesei. Şi atunci, lui Emilio nu-i scăpase privirea ei de ură, pe care, în fiecare seară, la cină, o arunca tatălui său : cînd acesta, sosit de la Torino cu trenul de şapte, se aşeza pe locul lui, aflat, din păcate, chiar în faţa ei, intra brusc în conul de lumină izolant şi revelator.

Triste, taciturne, mesele din toamna aceea funebră. Nu erau triste în schimb pentru Emilio. Era mic : dar nu atît, încît să nu priceapă importanţa banilor şi a moşte-

nirii: totuşi, destul de mic pentru a nu-şi face o grijă din asta. Viaţa (chiar viaţa în care ar fi trebuit, după cum îl auzea mereu spunînd pe tatăl lui, „să-şi facă o poziţie") era o imensă aventură, îndepărtată, care, cu sau fără această moştenire, avea să se realizeze foarte bine: o distracţie nezăgăzuită, nemărginită!

Ce va face? Va deveni avocat? Medic? Inginer ca unchiul lui? Nu-şi făcea griji. Un singur lucru era sigur: nu va deveni avocat erarial[1] ca tatăl lui şi nici magistrat. Fusese odată la Curte şi atunci, pe neaşteptate, i se păruse că glasul tatălui său era răguşit; şi el crezuse că răguşise din cauză că pledase prea mult ca avocat, vorbind îndelung de toate lucrurile acelea plicticoase.

Nu, în viaţă erau infinite alte „poziţii sociale". Nu-şi făcea griji. Pînă una, alta, calculele lui secrete se adeveriseră. A doua zi după vestea morţii lui Amedeo, luase prima lecţie de bicicletă de la Pierino. Şi în vreo două săptămîni învăţase. Dar, pînă atunci, avusese permisiunea de a merge numai prin grădină, sau în spatele vilei, în păduricea îngrădită.

Mama îl împinse cu forţa spre bancă, şi-l obligă să îngenuncheze între cele două mătuşi.

În fiecare clipă a vieţii lui de copil exista totdeauna ceva ce-şi dorea mai mult ca orice.

Acum, în clipa asta deosebită pentru el, ceea ce-şi dorea cel mai mult era o adevărată excursie cu bicicleta cu Pierino: un drum de la Rivoli pînă la Villarbasse, pînă la Trana, pînă la Avigliana.

Mîine era ultima zi în care Pierino mai rămînea acolo; după aceea se reîntorcea la Torino. Îşi găsise singur o slujbă: ucenic în laboratorul unui fotograf. Se ducea pentru prima dată să lucreze.

Şi mama lui Emilio, ştiind că mîine însemna ultima zi cu Pierino, îi dăduse, în sfîrşit, atît de rîvnita permisiune.

Simţind scîndura tare sub genunchi, Emilio se gîndi cu bucurie că a doua zi va pedala, ore în şir, liber şi fericit, cu Pierino. Fixă mulţumit lumînările pe care călugăriţa le aprindea una cîte una la altar.

[1] *avocato erariale*, avocat care apără dreptul statului; erario = tezaurul statului. (n. tr.)

Una cîte una. Fiecare lumînare aprinsă însemna încă o clipă care se scurgea, care înainta, cu o minunată inexorabilitate, spre ziua de mîine. Timpul nu se întoarce niciodată : dar abia se depăna, era încă tot în fața lui.

Lumina fluctuantă, caldă și roșietică, creștea încet, încet, scînteind pe aurul din tabernacol și pe cel al candelabrelor. Încet, încet, bisericuța se umplea de țărănci și de doamne în vilegiatură, cu un catifelat zgomot de pași.

Începu rugăciunea care o slăvea pe Fecioara Maria. Emilio o rostea cu glas tare, punîndu-și în ea entuziasmul, nerăbdarea, siguranța propriei speranțe.

Bătrînele mătuși stînjenitoare și rău mirositoare între care era ghemuit, simboluri de moarte și putere, nu mai existau : le uitase, gîndindu-se la Pierino și la bicicletă, lăsîndu-se furat de cantilena sonoră a *Avei Maria,* fixînd flăcările de la altar.

Unde, mult mai curînd decît îndrăznise să spere, apăru preotul înveșmîntat în mantia lui aurie : semn că slujba se apropia de sfîrșit. Tămîia începu să fumege, emanînd parfumul vechi și misterios. Glasul viril intonă, amplificîndu-se și vibrînd în bolțile baroce ale micuței biserici :

Tantum ergo Sacramentum...

2

ÎN JURUL ANULUI 1912, MODA MArilor vilegiaturi la munte și la mare era abia la început. Multe familii din Torino, deși înstărite, se mulțumeau să-și petreacă vara în cîte o localitate modestă din regiunea subalpină Canavese, sau, mai degrabă, dată fiind apropierea mai mare de oraș, pe coroana podișurilor dintre lacurile Avigliana și castelul Rivoli, între cursul apei Dora și cel al apei Sangone : pe acele ondulații maiestuoase, bogate și azi în vechi desișuri de arbuști mai mult decît în viță de vie sau pe ogoare, care, prin imensul lor amfiteatru par că barează gura văii Susa și care, cu aerul pur, descătușat de ceața ce lîncezește în valea Padului, pe vremea aceea salvat și de fumul fabricilor instalate de-a lungul Ripariei, ofereau, din înălțimea, fie chiar neînsemnată, a fiecărei culmi sau de la feres-

trele căsuțelor răspîndite ici-colo, o priveliște încîntătoare în apropierea arcului alpin.

Locuințele erau, aproape în exclusivitate, vechi vile pitorești, construite în secolele XVII și XVIII, și gospodării țărănești legate de ele ; clădiri joase, ale căror acoperișuri roșietice se ascundeau în verdele dens și înalt al marilor parcuri și desișuri, confundîndu-se, în alt anotimp, cu rugina și încîlceala ramurilor despuiate.

Perpetuînd un vechi obicei, vara și toamna, în vile, se mutau nobilii din oraș. În sezon, casele familiilor decăzute, sau care începeau să decadă, erau închiriate burghezilor mai înstăriți și mai ambițioși : celor ce rîvneau să se adapteze imediat obiceiurilor nobililor, după ce se îmbogățiseră fie prin comerț, fie datorită primelor dezvoltări ale industriei.

Familia micuțului Emilio Viotti era în plină ascensiune. Înrudită cu cei din familia Sanfront, descindea, dinspre bunica din partea tatălui lui Emilio, din generalul Racagni : nobil și el, deși numele era fără alte adausuri de titluri nobiliare. Generalul Racagni, nu peste măsură de înstărit, lăsase celor trei fete, ca moștenire indivizibilă, vila de la Rivoli.

Cei din familia Sanfront posedau (pe lîngă o vilă pe colină, foarte aproape de Torino, pe șoseaua Santa Margherita) un castel la Sanfront, în Cuneese : prea departe, pe vremea aceea, și oricum prea incomod pentru o vilegiatură. Și ei, cît timp Amedeo fusese în colegiu la Moncalieri și avusese libere verile, veneau în vilegiatură la Rivoli, unde își duceau viața alături de cea a cumnaților Ceroni și Viotti.

Dar cînd Amedeo, după terminarea liceului, intrase la Academia din Modena, contele Sanfront, care pînă atunci numai din dragoste față de copil făcuse sacrificiul de a se despărți în fiecare an de Torino și de clubul său, petrecîndu-și vilegiatura cu cumnații, s-a resemnat, foarte bucuros dealtfel, ca în acea perioadă să se despartă de soția sa. Într-adevăr, aceasta n-ar fi renunțat niciodată să-și petreacă cel puțin acele cîteva luni alături de adorata ei soră, Vittoria, care trăia tot restul anului la Roma.

Bunica lui Emilio murise de curînd. Vilegiatura de la Rivoli era dominată de perechea autoritară și sinistră a celor două mătuși bătrîne, înconjurate, datorită moștenirii, cu infinite atenții de nepoatele din familia Viotti

și Ceroni, dar pe care Emilio le ura, iar verișoarele le priveau cu o sacră teamă. În schimb, contele Sanfront, pe care nimeni din familie nu pierdea ocazia de a-l numi *barba Sanfront, mè barba Sanfront*[1], își făcea rar apariția ; și atunci, deși bătrîn și suferind, fascina pe cei din jur, subjugîndu-i, mai ales pe copii. Era tipul aristocratului din secolul al XVIII-lea, aparent respectuos față de normele fundamentale, dar în forul său interior libertin, cu o viguroasă vitalitate, capricios : cînd foarte uman, cînd despotic, dar totdeauna fascinant. Înalt, robust, păr roșcat, mustăți stufoase, tăiate scurt și egal, pe timpuri aidoma culorii părului, adică un blond roșcat, azi de un alb imaculat : pălărie tare, palton bleumarin, pe talie, mergea iute, în pas milităresc, țanțoș, fixînd în pămînt și ridicînd orizontal un baston din trestie indiană, de Malacca, de care nu se despărțea, cînd venea la vilă pentru o scurtă vizită, decît în ultima clipă, cînd trecea din vestiar în salon, și a cărui prezență, cînd era lăsat pe vreun scaun sau în suportul de umbrele, era semnul fără echivoc al sosirii sale.

Vila data din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și era într-o stare oarecum de decădere. La șes, în mijlocul cîmpurilor și al pădurilor, între șoseaua Villarbasse și un canal de scurgere, fusese construită destul de departe de vechiul centru din Rivoli ; departe de acel grup medieval de case și biserici, de ulicioare și ziduri, care se strîng și se cocoață pe povîrnișul oriental al colinei, spre podișul dominat de castelul savoiard.

Dar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Rivoli, azi un orășel de peste zece mii de locuitori, devenise un tîrg important extinzîndu-se treptat asupra șesului din jur înspre Rivalta, Villarbasse, Torino și spre Alpignano : pretutindeni, dar nu înspre castel. Înalți funcționari, burghezi, meșteșugari, pînă și țărani îmbogățiți începuseră să ciupească din parcurile și proprietățile nobililor : să-și construiască vilișoarele și căsuțele, doborînd copacii seculari din parcuri ; și să-și făurească din resturile acestea falnice grădinile lor cochete.

Cu excepția vilei Rignon, a vilei Cavalli și a vilei Nuvoli, plantațiile dense de arbori nu mai apărau liniștea

[1] unchiul Sanfront, unchiul meu Sanfront (în dialect piemontez).

aristocratică a vechilor fațade gălbui de privirea curioasă a primilor excursioniști duminicali. Acum, prin gardurile de fier se vedea tot : aleile, glasvandurile elegante, parterurile ovale, răzoarele cu cerceluși, tufele bogate de ortensii și bujori, magnoliile înalte, cedrii din Liban.

În alte cazuri, însă, cîte unul din domnii aceia, silit de obligații financiare să vîndă o bucată de pămînt după alta, tot parcul, exceptînd partea cea mai apropiată de vilă, găsise remediul de a împrejmui ceea ce-i mai rămăsese cu un zid suficient de înalt și țepos datorită cioburilor de sticlă de tot felul. Atunci nu mai era solemna poartă de fier forjat, ci un portal de lemn, rustic și robust, vopsit în verde. Nu mai exista nici o familie a paznicilor vilei, ci un simplu grădinar, care avea și sarcina de a fi paznic.

Acestea erau și condițiile vilei Racagni pe vremea războiului din Libia : și grupul celor patru familii, care stăteau acolo în timpul vacanței, era o mostră ciudată pentru societatea torineză a ultimilor ani înainte de marele război și de marea explozie industrială.

Vechea vilă, precum și cele două mătuși bătrîne reprezentau familia Racagni, adică mica nobilime, lipsită de latifundii și de capitaluri, lăsată întru totul în grija virtuții militare a fiilor săi, care, dealtfel, disprețuiau orice altă carieră : decădere fatală, inevitabilă, care s-ar fi evitat dacă acei generali și acei colonei ar fi fost necinstiți.

Cei din familia Viotti și Ceroni erau înalți funcționari, magistrați, profesioniști : reprezentau pătura care se îmbogățea iute și se ridica. Bunicul lui Emilio era din zona Vercelli ; mulți ani funcționar la Notariatul din Trino, orașul unde se născuse și unde mai trăia încă, fiind pensionar, se căsătorise cu o descendentă a familiei Racagni, adică, după cum se spunea atunci, *bien au-dessus de lui* [1], și de aceea își îndreptase apoi cei doi fii spre magistratură. Unul singur reușise : cel mai mare, din 1907 procurorul regelui la Curtea de Apel din Genova. Celălalt, tatăl lui Emilio, întîmpinînd poate unele dificultăți la învățătură, avusese ambiții mai modeste ; totuși, în domeniul ales atinsese culmea : la o vîrstă nu prea înaintată ajunsese avocat erarial.

[1] mult mai sus-pusă decît el (franc.).

În schimb, unchiul Ceroni, soțul mătușii Vittoria, parcursese o strălucită carieră funcționărească. În 1865, la douăzeci de ani abia împliniți, angajat de pe atunci funcționar regal, urmase transferarea capitalei la Florența, apoi, după 1870, la Roma : aici, la Ministerul lucrărilor publice, devenise șef de serviciu. În familie, soția și cumnata, mătușa Elisa și mătușa Vittoria, de fiecare dată cînd vorbeau despre el își ridicau imediat tonul pînă a ajunge la o ciudată dublă violență : admirativă față de prea integrul și incoruptibilul funcționar și disprețuitoare față de oricine l-ar fi acuzat sau suspectat de contrariul. Acest *oricine* era totdeauna o ființă vagă, neprecizată, fără formă și fără nume. Poate că Emilio terminase prima clasă de gimnaziu fără să fi dat de proverbul *excusatio non petita*[1] : oricum, nu ar fi avut niciodată răutatea de a-l aplica spontan : și totuși era impresionat și el, un copil, de acea bruscă și furibundă luare de atitudine. Impresionat, dar nu convins. Capul chel și sferic al unchiului Ceroni, chipul rotund și rotunzii ochelari de aur, ochii verzi, ca două bile, holbați, cu un rîs sarcastic, atitudinea cumpătată și tăcută, toate aveau ceva respingător, mai ales pentru un copil. Dacă unchiul Sanfront era un aristocrat generos, distractiv, impulsiv, unchiul Ceroni era funcționarul tipic, meschin, plicticos, socotit. În mod instinctiv, Emilio îl compara pe unul cu celălalt ; și simpatia lui nu putea să nu se îndrepte spre unchiul Sanfront.

Unchiul Ceroni, deși stabilit de peste treizeci de ani la Roma, într-un apartament de pe strada Cavour, de îndată ce ieșise la pensie se întorsese la Torino și-l determinase pe fiul său Alberto să studieze la Politehnica din Torino. Nu era nici o îndoială : dată fiind autoritatea bătrînului funcționar de la Lucrările publice, numele lui a fost de ajuns ca să îl ajute pe proaspătul inginer să reușească la primele concursuri, să intre imediat în combinațiile de antrepriză. Și ce-i cu asta ? Pur și simplu o altă dovadă că cei din familia Ceroni nu erau doar mai ambițioși, ci mai duri, mai încăpățînați, mai norocoși decît cei din familia Viotti. La aceeași concluzie ducea și comparația între căsătoria lui Alberto și cea a tatălui lui Emilio. Marie-Rose, soția lui Alberto, era, din partea ta-

[1] scuză necerută (lat.) — cine se scuză se acuză (proverb).

tălui, o Piatti di Piea și de Moransegno : nume, înzestrări, zestre ; din partea mamei, o du Buisson de Courson-Cristot, veche familie normandă, căreia i se conferise și titlul nobiliar pontifical. Mama lui Emilio, în schimb, era fiica unui avocat din Bagnone, pe jumătate ligur, deci, și pe jumătate toscan : un om simpatic dar un confuz cu mintea greoaie și, cum se întîmplă cu provincialii ambițioși și nu prea inteligenți, foarte îngîmfat : avocatul erarial o cunoscuse la Spezia, primul lui post.

Mai rămînea familia Sanfront. Era arca siguranței, în care Viotti și Ceroni visaseră totdeauna să intre, știind totuși că nu era vorba decît de un vis. Acum, după moartea singurului moștenitor al contelui Sanfront, visul devenea pe neașteptate o realitate. Era o spoială aurită care se prindea de oricine stătea în apropierea privilegiaților. Era o șansă rară, și pentru ei unică, de a ajunge la malul unei lumi noi, pe una din puținele punți aruncate între bogăția feudalității agricole, dependentă de casa Savoia, și bogăția modernă, dependentă de marea industrie : între puterea lui Fert și aceea a Fiat-ului.

Diferența între a te numi Sanfront sau a te numi Viotti sau Ceroni fusese stabilită o dată pentru totdeauna de Luigi Viotti, tatăl lui Emilio, și de Alberto Ceroni, cînd erau copii, oarecum la vîrsta de azi a lui Emilio ; și cînd, în mod regulat, în fiecare luni, miercuri și vineri dimineață la nouă, sosea o șaretă cu un vizitiu și aștepta în fața portalului verde al vechii vile : venea să-l ia pe verișorul Amedeo ca să-l ducă pînă la Gerbido, spre Torino, unde erau grajdurile cu caii de curse ai familiei Sanfront și unde micuțul avea să călărească.

Case noi pentru țărani și chiar grajduri pentru vaci fuseseră construite, înainte chiar de sfîrșitul secolului, la marginea zidului care împrejmuia restul parcului : adică, puținele răzoare, pergolele, ultimele alei, ultimele fîșii de pămînt împădurit. Cîntecul cocoșilor și plicticosul glu-glu al curcanilor, o mulțime de muște și, din cînd în cînd pînă și mirosul de bălegar, umileau, după părerea bătrînelor mătuși, blazonul proprietății Racagni, reducîndu-i valoarea simbolică și sacrală pentru ambițioasa a doua generație. Dar pentru a treia generație, adică pentru aceea a micuțului Emilio, tocmai această decădere, această lentă înjosire și strivire — fără plictiseala gardurilor naturale bine nivelate, a pajiștilor bine

tunse, a prea înfloritelor răzoare și pergole, sau a covoarelor prețioase, a podelelor bine date cu ceară, a mobilelor lustruite, a alămurilor lucioase ca oglinzile : fără plictiseala de a avea ceva de respectat — dădeau vechii vile o frumusețe aparte și o fascinație infinită.

Cîteodată, în iulie sau august, în primele ore ale după-amiezii, cînd nici umbrarele grădinii și nici arborii cei falnici din păduricea din spatele vilei nu ofereau destul refugiu în fața luminii și a căldurii, lui Emilio îi era îngăduit să se aventureze în enormele săli de la parter : trei sau patru în șir, una după alta : întunecoase, răcoroase, libere jocului și fanteziei, cu vaste podele de dale roșietice, semigoale, mobile, tablouri, tapiserii antice și ciudate.

În tot acel întuneric, care devenea penumbră numai după cîteva minute, soarele tăia fîșii foarte înalte și foarte înguste de pulbere aurie care dansa în lente piruete, luminînd cu pete peretele îndepărtat, dungile marcate în culori alternate : verde ca sticla și grena, portocaliu și cîrmiziu, albastru de Prusia și bordò.

Pe consolele de marmură ale fiecărui șemineu, atît de înalte, încît mîna lui Emilio abia le ajungea, erau două mari sfeșnice de bronz și, în mijloc, un grup de figuri mitologice în jurul unui ceas, sau, sub clopotul de sticlă, un mănunchi de flori artificiale, de un roz plăcut, liliachiu, gălbioare, verzui. Oglinzile erau negru-argintii, pătate, misterioase. Elegantele paravane din fața focului, cu broderii *a bandera*[1], cu desene de flori și fructe : nuanțe delicate dintr-o singură culoare, de exemplu de la crem la havan și de la havan la cafeniu. Și tablourile strămoșilor. Cîte unul chiar din secolul al XVIII-lea : bărbații cu perucă albă și o mică spadă, femeile cu fetișoare ovale, pomeții îmbujorați cu cinabru, ochii vioi și pătrunzători. Dar, în cea mai mare parte, din epoca napoleoniană sau din prima Restaurație : militari, diplomați, din cîte reieșea din eșarfe și decorații.

Emilio ajunsese să-i cunoască unul cîte unul. Și deși, în vara trecută, mătușa Elisa, într-un singur moment, mai mult decît rar, de apropiere față de copil, îl învățase numele fiecăruia, el îi uitase pe toți, și-i botezase din nou,

[1] *a bandera*, pe o anume pînză din fir de bumbac tipică în 1600 (seicento) în genere cu motive florale. (n. tr.).

în felul lui : Amiralul, Răul, Bunul, Prostul, Cel cu părul roşu, Bătrînul, Vrăjitorul, Sublocotenentul...

Avea preferaţii lui sau, mai bine-zis, preferatul lui. Numai că el nu s-ar fi gîndit niciodată că ar fi un preferat. Credea că-l urăşte. Era tocmai Răul : dintre atîtea personaje era tocmai acela care-l interesa vădit mai mult decît oricare altul. Era figura unui comandant, fără îndoială. Un ministru sau un general în civil. Răul. Dar de ce, de cîte ori Emilio se oprea să-l privească, Răul părea a-şi fixa, la rîndul său, ochii mari, negri şi severi, asupra lui. De ce, pe chipul acela palid, îşi strîngea buzele subţiri cu atîta putere, de parcă era gata să-l scuipe ? Încă din copilărie, poate de cînd avea patru, cinci ani, Emilio, cînd era singur în salon, luase obiceiul de a vorbi cu Răul.

„Ce-oi fi vrînd acum ? Vrei să rămîi singur ? Vrei să-mi comanzi şi mie ? Eu sînt gata să te ascult."

Scara cea impunătoare din piatră aspră. Şi la etajul superior, dormitoarele toate cu tapet înflorit, în culori deschise : roz şi verde ca mazărea, sau în galben şi albăstrui ca peruzeaua. Paturile cu baldachinuri şi perdele din damasc destrămat de timp. Şemineurile de marmură, şi aici cîte unul în fiecare odaie ; dar ceva mai mici şi mai joase decît în sălile de la parter. Şi somnul profund, care-l surprindea în fiecare noapte în patul lui. Mama îi aşeza cearşaful sub saltea, îl săruta pe frunte, stingea lumina, ieşea din cameră. El îi asculta paşii care coborau scara de piatră şi se îndepărtau cu iuţeală. Apoi nu-i mai auzea. Mai înainte de a avea timpul să se sperie de întuneric şi de profunda tăcere, adormea.

Dacă Răul, personajul magic, în a cărui viaţă Emilio se prefăcea că ar crede, din distracţie, avea rolul protagonistului în interiorul vilei, în alei, în răzoarele din grădină, în curtea de legume şi în păduricea din parcul din spatele vilei, acelaşi rol era susţinut de un bărbat adevărat şi viu, dar şi mai fantastic şi mai fascinant : Prense, grădinarul.

Era un bătrîn de peste nouăzeci de ani. Uşor adus de spate din cauza vîrstei şi cu picioarele puţin arcuite, încă foarte înalt : mai mult decît unchiul Sanfront, şi aproape cît vărul Amedeo cînd avea coiful pe cap.

Osos, viguros, foarte surd.

Mergea încet şi legănat, dar totdeauna cu pas egal şi ritmat ; în sfîrşit, mergea ca în marş, chiar dacă era vorba de marşuri foarte scurte. Mergea în pas de marş, şi foarfecele îi atingeau şoldurile ca o baionetă, chiar dacă nu se ducea decît să deschidă : chiar dacă, după ce auzea în sfîrşit clopoţelul, nu trebuia decît să parcurgă cei cîţiva metri ai coridorului.

Alături de coridor, sprijinită pe zidul exterior al vilei, era o căsuţă, aproape o baracă, dar din cărămizi ; la origine fusese o seră : apoi devenise o magazie, un atelier rudimentar, în care Prense îşi ţinea uneltele şi petrecea o mare parte din zi. În colţul cel mai îndepărtat, o scară de lemn, roasă de cari şi prăpădită, ducea la un soi de mansardă. Cînd se dusese odată acolo, privind, lui Emilio i se tăiase aproape respiraţia.

În raza soarelui, galben, cald, atenuat de geamul ferăstruicii îmbîcsit de praf, sau, acolo unde era spart, căptuşit cu jurnale vechi, apăruse în faţa ochilor camera lui Prense : patul cu o saltea din foi de porumb şi cîteva pături aspre ; o comodă, un lavoar de fier ruginit ; un cufăr constelat cu disculeţe metalice. Deasupra fiecărui lucru, praf şi iar praf. Miros de tutun şi de sudoare. Un colţ din hîrtia lipită pe geam atîrna, fiind desprins, şi acum vibra, sonor, în zborul prizonier al unei muşte mari.

În fond, era aceeaşi uimire pe care copilul o încerca de cîte ori reuşea să se apropie de bătrînul grădinar şi să rămînă, liber să-l privească în timp ce lucra, în timp ce plivea în grădina de zarzavaturi, sau în timp ce tăia din răzorul cu trandafiri ramurile uscate şi frunzele putrezite, sau cînd dădea cu sulf spalierul din grădină unde creşteau prunele numite Regina.

Gîtul lui Prense era o reţea de zbîrcituri negre : o piele care părea groasă şi tare ca talpa ; fără a avea însă nimic respingător. Oglindea viaţa lui lungă, mai întîi de soldat şi apoi de ţăran, trăită în aer liber, la soare.

Şi faţa lui era foarte zbîrcită : dar arămie. Şi albul mustăţilor lăsate în jos, cît şi al bărbiţei, al sprîncenelor stufoase, al şuviţelor rebele care-i apăreau de sub pălărie, nu făceau decît să sublinieze nuanţa arămie dîndu-i un aer de vigoare şi tinereţe.

Nici el nu ştia bine anul în care se născuse. Cîteodată zicea 1816, altă dată 1818. Luptase în războiul din '48 în Primul regiment de grenadieri din Sardinia ; apoi în

Crimeea, unde fusese înaintat caporal; în sfîrșit, făcuse campania din '59. După care fusese lăsat la vatră cu gradul de sergent.

Prense era o poreclă: din francezul *prince*, prinț, principe. Fusese poreclit astfel poate din cauza mersului său solemn, marțial și maiestuos: poate și din cauza caracterului său.

Se întîmpla ca tatăl lui Emilio să-l întrebe cîte ceva. Scopul era evident: să-l facă pe copil să profite de ocazia de a-și întipări în minte acel monument viu, istoric și patriotic. Dar era destul de greu ca bătrînul să-i răspundă mai mult decît printr-un clătinat din cap și cu un zîmbet puțin mai perceptibil decît cel pe care i-l ghiceai, fix, între mustăți și bărbuță.

„*Ch' a dija, Prense, a l' é vera che chiel a l' é stait a la bataja'd Pastrengo?*"[1] îi urla în ureche avocatul erarial, cu glasul lui răgușit și veselia lui de zile de vacanță binemeritate.

Prense dădea afirmativ din cap. Cel mult dacă-i scăpa: „*Cuntacc s' i sun staje. Cristiandoru... 'stianin!*"[2]

Și rîdea șiret. Apoi, pe neașteptate, scuipa ceva mai departe chiștocul de țigară de foi: gros, lichefiat, maró, pe care-l ținuse pînă în clipa aceea sub buza inferioară. Atunci, se înțelegea că expresia lui vicleană și ironică nu se datorase numai vechii bărbi de sergent de grenadieri, ci și umflăturii provocate de chiștocul de tutun, în directă legătură cu barba adică tocmai în mijlocul gingiei.

Nici nu lepădase bine tutunul, că și scotocea cu degetul mare și cu arătătorul în buzunarul vestei: scotea o altă porție bună de chiștoace, le făcea cocoloș, și apoi le savura.

Avocatului erarial nu-i erau pe plac aceste obiceiuri de răcan și cu atît mai puțin exclamațiile violente și cutezător profanatoare ale vechiului dialect: îi era teamă că, ținînd-o în acest ritm, va fi silit să intervină, dată fiind prezența micuțului Emilio. Întrerupea imprudentul interogatoriu, își lua băiatul de mînă, se îndepărta:

„*Cerea, Prense... Bun-a giurnà.*"[3]

[1] Ce spui Prense, e adevărat că dumneata ai fost la bătălia de la Pastrengo? (piemonteză.)

[2] Cum să nu... sigur că am fost. Fir-ar să fie. (piemont.)

[3] Te salut, Prense... Ziua bună. (piemont.)

Dar Prense era cu totul absent și de aceea nu se simțea stingherit, ci continua să mestece tutun, să pliveascâ, să înjure, cum făcuse el totdeauna : și mai spuneau mătușile, iar Emilio nu credea, să se și îmbete.

Cînd, cu un an în urmă, adică la sfîrșitul lui septembrie 1911, se declarase război Turciei, Emilio, care trăia în atmosfera propriei familii, subjugată de ardoarea militărească și de devotamentul față de guvern, fu uluit că nimănui nu-i venise ideea de a-l face și pe Prense să participe la entuziasmul general în fața acestui nou război, în care se lupta pentru măreția Italiei împotriva perfizilor turci, întocmai cum se luptase în celelalte împotriva perfizilor austrieci.

Amedeo, ajuns locotenent instructor la Școala din Pinerolo, ceruse să fie trimis pe front. Într-o după-amiază de octombrie, venise însoțit de alți tineri ofițeri, colegi cu care pleca în Libia, la o recepție dată în onoarea lor.

Fusese invitată toată protipendada din Rivoli și toți vilegiaturiștii aparținînd unor familii alese : familia Cavalli d'Olivola, Rignon, Nuvoli, generalul Zunino, avocatul Piolti, doamna Midana, toți.

Bucătăreasa făcuse o înghețată de vanilie mai înaltă și mai mare decît un cozonac : și o prăjitură din pișcoturi fragezi acoperiți cu cremă și cu ciocolată, atît de mare, încît pentru a putea fi servită a fost pusă în enormul castron de ceramică de Savona, piesă care trona mereu pe bufetul din sufragerie, și despre care Emilio nu-și imaginase că va putea fi folosită vreodată.

S-a servit și ceai cu fursecuri fine și cu primele maroane glasate, abia apărute. Era șampanie franțuzească, vin din stafide de Caluso și o altă băutură căreia mama, cu un aer de îngîmfare și satisfacție, îi repeta foarte des numele : *marquise*, adică muscat de Asti cu mere și pere, tăiate în cubulețe și cu rare boabe de struguri.

Înghețata era servită în cochilii mari, adevărate scoici marine, și șampania în cupe de Boemia, înalte și subțiri ; toate aparțineau casei Sanfront și mătușa Elisa trimisese să fie luate de la Torino, împreună cu o mare cantitate de fețe de masă și de șervețele de dantelă.

Peste tot, timp de trei zile, se făcuse o curățenie extraordinară, și la parter se dăduse cu ceară. Glasvandurile erau larg deschise înspre grădină. Pentru prima oară,

în amintirea lui Emilio, saloanele acelea erau inundate de lumină.

Marie-Rose cînta la pian imnuri patriotice. Tinerii ofiţeri cîntau în cor. Şi mama cînta. Tata, în schimb, nu îndrăznea : în picioare, sprijinit de pian, cu potirul în stînga, bătea ritmul cu dreapta şi, cînd se termina imnul, striga împreună cu ceilalţi :

„Trăiască Italia ! Trăiască Tobrùkul italian !"

Emilio mînca fursecuri deoparte, aproape pe ascuns, într-un colţ, în spatele divanului cel mare verde. Era mulţumit că, în zăpăceala aceea, fusese uitat pînă şi de mama. Chiar foarte aproape de el, spate în spate, pe divanul cel verde, stătea mătuşa Elisa. Din cauza vîrstei, a atitudinii ei firesc maiestuoasă, a faptului că era mama lui Amedeo, sărbătoritul, şi contesă de Sanfront, pentru toate aceste motive era persoana pe care toţi oaspeţii, pe măsură ce veneau, o salutau prima şi cu tot respectul cuvenit.

În jurul mătuşii Elisa stăteau şi discutau cîteva doamne de aceeaşi vîrstă. Totuşi, lîngă ea era un fotoliu gol, locul surorii ei. Mătuşa Vittoria, ca întotdeauna în timpul petrecerilor, era mai încruntată ca de obicei : s-ar fi spus că, dintr-un motiv misterios, ar fi considerat acea veselie generală ca ceva neapărat nepotrivit, de condamnat. Se tot învîrtea, fără răgaz, printre fotolii, divane şi mesuţele de lîngă bufet, urmărind mişcarea valeţilor care serveau, cît şi a invitaţilor, cu un aer plictisit, aruncînd ochiade piezişe şi de dispreţ unuia sau altuia, mai ales persoanelor mai tinere şi mai zgomotoase, nevorbind deloc cu nimeni, decît cu mătuşa Elisa, lîngă care revenea din cînd în cînd, de fiecare dată mai mult pe fugă, reocupîndu-şi, pentru foarte scurt timp, locul. Se aşeza atunci pe marginea fotoliului ; fără să dea atenţie la dubla impoliteţe pe care o făcea doamnelor din grup, întrerupea conversaţia şi se apleca spre urechea surorii, informînd-o de cîte o neînsemnată neplăcere. Fără să vrea, Emilio, neluat în seamă de nimeni, stătea atît de aproape, încît auzea tot.

„Cîinele familiei Nuvoli a murdărit chiar în faţa intrării. La recepţii nu se aduc şi cîinii."

Sau : „Slujnica a spart două pahare".

Sau, pe un ton foarte îngrijorat: „S-a făcut deja cinci !“ cuvinte pe care Emilio le traducea imediat în alte cuvinte: „Elisa, doar nu vom pierde binecuvîntarea ?“

De fiecare dată, mătuşa Elisa ofta, aprobînd tot; dar nu (şi aceasta îi era foarte clar lui Emilio) fiindcă ar fi fost plictisită de intervenţia surorii, nici gînd; ofta ca să demonstreze că îi lăsa, desigur, totdeauna ei iniţiativa în toate domeniile şi că nu se dădea în lături să-i aprobe indignările şi neliniştile; dimpotrivă, i se asocia, i se conforma, era alături de ea! Emilio, încă de copil, ştia foarte bine, deoarece ai lui spuneau prea des că mătuşa Elisa era frumoasă şi bună şi că, dimpotrivă, mătuşa Vittoria era urîtă şi rea.

Pe neaşteptate, Emilio observă printre invitaţi o oarecare agitaţie. Unii se dădeau înapoi, alţii luau o atitudine solemnă, sau se ridicau în picioare. Ofiţerii, continuînd să cînte, se întorseseră spre uşa de la intrare, de unde apăruse, cu o clipă înainte, unchiul Sanfront. Acum înainta spre mijlocul salonului. Îl urmau alţi trei domni de aceeaşi vîrstă cu el. Pe doi dintre ei Emilio îi cunoştea fiindcă fuseseră în vilegiatură la Rivoli: contele Cavalli d'Olìvola şi generalul Zunino. Al treilea era voinicul inginer Badìa, cu favoriţi mari albi, administratorul tutùror proprietăţilor unchiului Sanfront şi prietenul său inseparabil.

Emilio îşi dădu seama, pentru prima oară, că părul foarte alb al unchiului Sanfront se îngălbenise pe tîmple, fără doar şi poate. Unchiul Sanfront luă o cupă de şampanie, o ridică, privi în jurul lui rîzînd semeţ şi solemn, părînd că aşteaptă ceva. Aştepta să înceapă cupletul şi intră şi el la momentul oportun, cu o voce răsunătoare:

> „Navighează, o cuirasat,
> prielnic ţi-e vîntul şi vremea plăcută...“

Atunci pînă şi tatăl lui Emilio n-a mai şovăit. Emilio se întreba dacă putea sau dacă trebuia să se unească şi el corului. Îşi termină iute prăjitura pe care o avea în mînă şi se pregăti să redeschidă gura ca să cînte, dar mătuşa Vittoria îl văzu chiar în clipa aceea:

— Ce faci aici? Te ascunzi ca să mănînci prăjituri, nu? Asta ca să iei mîine ulei de ricină! Du-te de acolo, du-te la joacă! Aici nu-i loc pentru copii, hai du-te!

Emilio, umilit, cu nodul în gît, se uită, printre invitați, la maică-sa.

Mama, într-o toaletă nouă, de mătase albă, cu un trandafir enorm de mătase pe umăr, era aferată cu servitul ofițerilor, întreținîndu-i cu cîte o vorbă de duh, cîte o glumă. Mătușa Vittoria, în răutatea ei, profitase de ocazie ca să-l certe și mai pe nedrept ca de obicei. Emilio înțelese că nu mai era nimic de făcut, și plecă de acolo. Ocoli salonul de jur împrejur, în spatele cercurilor de ofițeri : spinări negre, nasturi de argint, cefi pomădate, miresme amărui de violete sau de liliac ale loțiunilor.

Ieși în vestibul. Cutia cu soldățeii de plumb era în sertarul unuia din cele două dulăpioare din colțuri. Dar, la mijlocul drumului, privirea îi fu atrasă, după cum i se mai întîmplase și altă dată, de bastonul de Malacca al unchiului Sanfront, care era pus, cam strîmb, în despărțitura centrală a pupitrului de umbrele, împletit din bambus. Bastonul de culoare deschisă parcă răspîndea lumină ; și inelul de aur de sub mîner strălucea. Nu era nimeni în vestibul. Simți o dorință nestăvilită de a-l atinge. Se apropie și-l atinse ușor cu o mînă. Ce neted era. Era plăcut să-l mîngîi. Îl luă delicat de mîner. Îl trase în sus încet, cu atenție. Pe inel, în mijloc, era gravată o stemă, un coif, și, dedesubt, șase globulețe și trei turnuri : stema familiei Sanfront, pe care o văzuse întocmai, pe hîrtia de scrisori și pe portierele trăsurii și ale automobilului „Isottei-Fraschini". Dar mai mult decît inelul și stema, îi plăcea lemnul, atît de ușor, lucios, neted, punctat ici-colo de mici pete roșietice, care-i aminteau brusc de faptul că erau aidoma celor de pe mîna mare, grasă și roză a unchiului Sanfront ; le observase cu o clipă înainte, cînd ridicase paharul fin de cristal înainte de a se uni vocilor din cor. Apropie bastonul de obraz ca să-i simtă mai bine netezimea. Și după ce și-l trecu de două-trei ori cu plăcere pe amîndoi obrajii, simți brusc nevoia, fără a înțelege de ce, să-l miroasă. Dar bastonul nu avea nici un miros. Încercă atunci să miroasă mînerul. E cu putință ca mîna unchiului Sanfront să nu lase nici o dîră de parfum ? Da, parcă simțea un parfum : poate de săpun, și nu prea diferit de cel pe care-l emanau corpurile ofițerilor, în spatele cărora trecuse ceva mai

înainte. Pînă una, alta, ţinea ochii bine deschişi spre intrare, de teamă să nu-l surprindă cineva. De acolo, se auzea :

„Să sune trompeta cutezător
eu voi lupta vitejeşte..."

Îşi apropie buzele de baston, pe mîner : începu, încet, încet să-l lingă. Dar încetă imediat. Nu numai pentru că nu simţea un gust prea plăcut ; dar pentru că în fundul grădinii, în soare, îl văzuse pe Prense trecînd în pasul lui cadenţat.

Puse la loc bastonul de Malacca. Se gîndea la Prense : era destul de ciudat că nimeni nu-şi amintise de el. Era surd, ce-i drept, dar văzuse sosind trăsurile şi automobilele, şi atîţia invitaţi. Şi acum, auzea şi el ceva din toată zarva aceea.

Intră din nou în salon cu curaj şi se apropie de mama lui, o luă de braţ, deasupra cotului : braţul mamei era gol pînă la umeri. Era plinuţ, catifelat, cald. Cu pielea mult mai netedă decît bastonul de Malacca. Era ca mătasea.

Dar mama rîdea şi vorbea cu doi ofiţeri, unul din cavalerie şi celălalt din artilerie, şi părea că nu pricepe ce-i spunea el. Şi totuşi, era atît de simplu : cerea permisiunea de a-i duce lui Prense un pahar cu şampanie.

— Da, dragul meu... spune-mi, da... — îi răspunse mama, fără să-l privească şi neînţelegînd.

Continua să asculte discuţiile celor doi ofiţeri. În sfîrşit, spuse da. Dar după aceea îl opri, chiar în timp ce alerga spre bufet : şi-i porunci unui valet (şi valeţii aparţineau casei Sanfront, veniţi anume de la Torino) să ia din bucătărie un pahar de vin roşu obişnuit şi să i-l ducă grădinarului.

Valetul nu-şi înfrînă o grimasă de dezaprobare : şi apoi avea destule treburi acolo în salon. Mama nu-şi dădu seama, se şi întoarse în grupul de ofiţeri. Dar Emilio nu-l mai lăsă în pace pe valet. Pînă cînd acesta nu se duse în bucătărie, umplu un pahar cu vin din damigeană şi, cu paharul pe o farfurioară, trecu din bucătărie în sufrageria pustie, îndreptîndu-se spre glasvandul dinspre grădină, şi vorbind tare, plictisit, ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi :

— *E adess' nduva ch' a sarà'stu giardinè ?* [1]

— Știu eu, spuse Emilio ; și luîndu-i farfurioara din mînă cu pahar cu tot, pe care valetul s-a arătat foarte fericit să i le dea, ieși în grădină, mergînd cît de repede putea, totuși cu mare atenție, ca nu cumva să verse vreo picătură.

Prense îl dădu pe gît cu o sorbitură lungă : atît de încet, de părea că nu mai sfîrșește. Înapoie paharul, mulțumi, și se șterse cu dosul mîinii. Totul cu o mare încetineală.

„Trippoli,
frumos pămînt al dragostei..."

În vilă reîncepuse imnul sărbătoresc și săltăreț.

Soarele asfințise în clipa aceea, lăsînd într-o umbră clară și transparentă pergolele și răzoarele, continuînd pentru cîteva minute să scînteieze, ca într-un foc încremenit, marele spalier roșu, vița de vie care îmbrăca zidul înalt ce despărțea vila de casa țărănească.

Emilio se uita la Prense : vroia, cu orice chip, să audă și de la el un cuvînt de entuziasm.

— *E chiel, Prense, a l'é nen cuntent ch' a l' abiu pià Tobrùk ?* [2]

Prense îi răspunse imediat, rîzînd cu poftă. Probabil pentru că băuse și mai devreme : și paharul acela îl înveselise și mai mult. Răspunse printr-o frază din care Emilio nu pricepu nici un cuvînt și nici nu intui sensul : dar fără îndoială că-și dăduse seama de nuanța care o însoțea, între dispreț și sarcasm. Reamintindu-și la o distanță de mai mulți ani, se amuzase s-o reconstruiască :

— *Mi ? Mi, i sarìa cuntent s'a lu piejssu tüti'nt ël cül !* [3]

Se prea putea, în această imaginație retrospectivă, ca Emilio să fi exagerat. Oricum, atunci pricepuse clar ceva : că războiul din Libia îl lăsa pe Prense cu totul indiferent.

Fusese o surpriză nemaipomenită. Cu farfurioara într-o mînă și cu paharul gol într-alta, îi întoarse spatele bă-

[1] Și acum unde o fi acest grădinar ? (piem.)
[2] Ei, dumneata, Prense, nu ești mulțumit că am luat Tobruk-ul ? (piem.)
[3] Eu ? Eu aș fi mulțumit de i-ar lua pe toți de fund ! (piem.)

trînului şi se îndreptă uluit şi distrus spre casă... Nici nu făcuse doi paşi că se auzi strigat.

Era avocatul Cavalli ; nu Cavalli d'Olivola, un alt Cavalli, care nu era nici măcar rudă cu celălalt : un bătrînel care locuia într-o vilă înspre San Rocco şi care, se spunea, era foarte bun prieten cu bunicul din Trino. Ieşea încet din spatele unui boschet de bambus, lovind în pămînt cu piciorul drept, în timp ce se încheia la pantaloni. Ca totdeauna, avea o ţigară de foi în gură : dar stinsă. Ciocul subţire, mustăţile ascuţite, sprîncenele ridicate îi dădeau un aer mefistofelic. Dar era foarte bun, şi totdeauna vesel. Se juca imediat cu copiii, povestea tot felul de istorioare, făcea rotocoale minunate de fum cu ţigara lui de foi.

Emilio îi arătă farfurioara şi paharul gol, explicîndu-i de ce le avea în mînă. Apoi, cu vanitatea unui mic stăpîn, repetă ceea ce îl auzise spunînd de atîtea ori pe taică-său :

— Ştiţi că Prense a luat parte la luptele din *Risorgimento* ? [1]

Avocatul Cavalli se întoarse să se uite la statura înaltă a lui Prense care, lent şi maiestuos, se îndepărta în grădină, luînd-o spre căsuţa lui.

Îşi aprinse ţigara de foi şi spuse :

— Nu-i de pe vremea *Risorgimento*-ului. E chiar de pe timpul lui Vittorio Amedeo : un grenadir al lui Vittorio Amedeo !

Emilio tăcu, ruşinîndu-se că nu ştia bine cine fusese Vittorio Amedeo şi ce legătură avea. Apoi, apropie această frază, pentru el cam misterioasă, de cealaltă, rostită de Prense, total misterioasă. Poate că aici era explicaţia, îşi spuse : avocatul Cavalli, fiind lîngă boschetul de bambus, adică aproape de ei, auzise şi înţelesese. În toamna aceea n-a mai îndrăznit să stea de vorbă cu Prense ; trebuia să aştepte vara următoare, şi sosirea extraordinară a nepotului acestuia în vîrstă de treisprezece ani.

Ei, da, odată cu Pierino avea să se schimbe tot.

[1] *Risorgimento :* perioada revoluţiilor burgheze în Italia (1821—1860) în vederea unităţii şi independenţei Italiei. (n. tr.)

3

DA, AMINTIREA SOARELUI DIN acele veri îndepărtate și a atmosferei aurii, a păcii infinite, care i se păruse pe vremea cînd era copil că avea să dureze toată viața, conținea în ea și aproape că păstra cu gelozie o altă amintire. Nu era un fapt și nici o imagine. Era un sunet : diurn, vesel și vibrant care se înălța la cer părînd să cuprindă întreg văzduhul, care se contopea cu amintirea soarelui, a căldurii, a păcii, și care exprima poate singur semnificația misterioasă și cea mai adevărată.

Totuși, de fiecare dată cînd se gîndea la vila Rivoli, la propria-i copilărie și la prima adolescență, nota răsunătoare și vibrantă se căznea să izbucnească din mutul decor auriu al fericirii.

Numai cînd se gîndea la dragul lui prieten Pietro Giraudo, și la primele dăți cînd îl văzuse ; numai cînd, dincolo de vila de la Rivoli urmărea cu memoria trecutului figura lui Pierino, băiat slăbuț, osos, cîrlionțat, cu brațele goale, cu un pufuleț abia mijit și înroșit de foc, Pierino care mînuia foalele pentru unchiul lui, fierar în vechea fierărie din strada Larga, cincizeci de metri pe dreapta, de cum ieșeai pe poarta cea verde a vilei Racagni : numai atunci, brusc, auzea din nou sunetul foarte ascuțit al ciocanului pe nicovală. Sunetul acela care, în ciuda apropierii și a violenței lui, nu deranja pe nimeni, nici măcar irascibilitatea promptă a mătușilor, și care se armoniza atît de bine cu toate zgomotele rustice din jur, cu cotcodăcitul găinilor, cucurigul cocoșilor, sau mugetul scurt al boilor cînd se întorceau de la cîmp, cînd era mai tare arșița, și ei erau împinși spre staule : mult mai vesel și mai viu decît sunetul clopotelor, fie chiar și al dangătului în zi de sărbătoare ; activ și într-un ton major ; oricine îl lega imediat de ideea unei trude rodnice, de făurirea unui obiect util ; sunetul acela care părea un cîntec, ritmic și neregulat, monoton și liber, o singură notă, dar totdeauna răsunătoare, cu o intensitate diferită și repetată la intervale și în combinații de neprevăzut.

Asemenea tuturor locuitorilor de pe strada Larga, Emilio se obișnuise și el cu sunetul nicovalei. Și acum nu mai făcea caz de asta, decît în primele două-trei zile, de fiecare dată cînd venea de la oraș cu familia în vile-

giatură, sau şi după aceea, cînd un fapt oarecare îl sustrăgea de la joc, întrerupîndu-i cursul inepuizabil : cîinele Boby care se ascundea printre plantele şi ramurile ce formau gardul viu, sau în vreun tufiş, nemaivrînd să iasă de acolo ; sau cînd mingea îi zbura dincolo de zidul cel înalt al casei ţărăneşti...

Se uita la zidul acela : parcela cu viţa decorativă de Canada, încărcată de frunze roşietice, şi parcela cu viţă de vie, verde-albăstrie din cauza sulfatului de cupru, cu frunze galbene şi ceva mai rare, şi ici-colo cîte un ciorchine închis într-un săculeţ de tifon (împotriva viespilor, după cum explicase Prense) : zidul acela terminat cu cioburi de sticlă de toate culorile, acoperişul cărămiziu închis al căsuţei ţărăneşti care se lăsa în partea cealaltă, frunzele înalte ale unui copac, un ulm pe care-l văzuse şi începuse să-l cunoască, într-un colţ al bătăturii, de cîte ori trecea pe strada Larga prin faţa porţii casei ţărăneşti ; şi deasupra tuturor cerul infinit de culoarea peruzelei.

Privea : cerul, copacul, acoperişul, zidul păreau că răsună odată cu sunetul nicovalei, neclintite şi vesele în seninul imaculat.

Fierarul era unchiul lui Pierino. Dar Emilio n-a ştiut la început. Emilio ştia doar că o soră a lui Prense, care murise, era bunica fierarului ; prin urmare, Prense era unchiul fierarului.

De aceea, cînd trecea prin faţa fierăriei (trecea deseori, dar totdeauna însoţit de cei mari), căuta în mod instinctiv pe chipul negricios, rotofei şi mustăcios al fierarului, pe fruntea lui lucioasă şi rotundă, o asemănare cu bătrînul grădinar. Oricît efort ar fi depus, n-o găsea.

Îl interesa, îl emoţiona fierăria aceea care i se părea ciudată, misterioasă, de domeniul basmelor ; cu uneltele complicate, fumul, flăcările, strălucirea metalelor în întuneric, şi minunea fierului înroşit ţinut cu cleştele, maleabil sub loviturile ciocanului, maleabil, împroşcînd scîntei.

Toate acestea i se păreau misterioase poate şi dintr-un alt motiv. Niciodată nu ieşea singur, ci totdeauna cu mama, sau cu mătuşile, sau dînd o mînă mamei şi alta tatii ; aşa că nu se putea opri cînd şi unde ar fi vrut el. Prin urmare, observase fierăria aceea doar în fugă, puţin cîte puţin, cîte un amănunt de fiecare dată : compunînd

apoi, în amintire, un ansamblu care păstra toată fascinaţia şi aerul vag al unei viziuni.

Cînd Emilio trecea prin faţa atelierului, fierarul serios şi sever, cu fruntea asudată, cu mustăţile mari negre, nu-şi ridica niciodată ochii de pe lucru. Emilio, care părea să fi surprins din depărtare, deci mai înainte de a se apropia de el, o privire a lui, iute şi piezişă, de sub sprîncenele stufoase, credea că ghiceşte : nu era o simplă întîmplare şi nici timiditate faptul că el ţinea ochii în jos ; ci o hotărîre. Rareori, ce-i drept, cînd era luat prin surprindere, de la nicovală la forjă sau viceversa, în vreo mişcare care l-ar fi obligat să privească în faţa lui în drum şi să salute pe tata sau pe mama sau pe mătuşi, părea că o face în silă ; cu un salut abia schiţat însoţit de un surd : „Respectele mele".

„E un om rău fierarul ?" — se gîndea Emilio. Îl întrebase şi pe tatăl lui. Şi tata, printr-o grimasă de dispreţ a buzei inferioare, îi răspunsese :

— Şi încă cum ! E un socialist !

Emilio nu cunoştea bine semnificaţia cuvîntului *socialist*. Dar ştia că era ceva ce-l înfuria pe taică-său, aşadar nu îndrăznea să ceară explicaţii. Intuia, pe bună dreptate, că tatăl lui ar fi fost reticent în a i le fi dat. În adîncul oricărei uri există ferma voinţă şi precisa plăcere de a urî şi există şi convingerea că urăşti cu atît mai uşor, cu cît ignori persoana urîtă : cu atît mai mult, cu cît ignorarea ei ne poate permite s-o imaginăm odioasă. Se evită deci o discuţie despre respectiva persoană ; se evită chiar şi de a o cunoaşte prea mult ; parcă de teamă de a nu o înţelege cumva şi de a o ierta, dacă nu chiar de a-i da dreptate.

„E un socialist", spunea avocatul Viotti ; şi tonul cu care pronunţa acest cuvînt părea să fie suficient pentru a-l pune în gardă pe micuţul Emilio în faţa anumitor indivizi, descurajîndu-l pentru totdeauna nu numai să-i frecventeze, dar şi să se informeze temeinic asupra lor şi asupra semnificaţiei teribilului cuvînt. Ca şi cînd ar fi spus : „N-a fost descoperit, e încă liber : dar e un criminal, un asasin, un paricid. Atît ajunge. Nici nu-i nevoie de mai mult".

Totuşi, încet, încet, Emilio reuşise să înţeleagă că *socialist* însemna duşman. Duşmanul tatii, al mamei, al lui însuşi. Duşmanul domnilor, prin urmare, al familiei

lui, al bătrînului unchi Sanfront și al vărului Amedeo care era ofițer de cavalerie și lupta pe frontul din Libia. Mult mai mult : dușmanul soldaților și al ofițerilor care luptau în momentul acela împotriva blestemaților de turci. Într-un cuvînt, dușmanul întregii Italii.

În privirea și în salutul fierarului, credea că citește numai ură. Ceea ce-l speria și în același timp îl atrăgea, oarecum întocmai ca și fierăria. I se spusese că bunica fierarului era sora lui Prense. Fierarul avea o bunică, prin urmare și un tată și o mamă ! Poate că avea și o soție și copii... Gîndindu-se mereu, i se părea din ce în ce mai ciudat.

Cuvîntul *socialist* era rostit, în familiile Viotti, Ceroni și Sanfront, cu asemenea oroare, încît, fără voia lui, micuțul Emilio ajunsese să-i atribuie o rezonanță sălbatică, o semnificație îngrozitoare, mai rea decît cuvîntul *țigan* : oameni (i se spusese) care nu cunosc nici familie, nici afecțiune, rebeli, avizi de bani, care nu vor decît distrugerea a tot ceea ce e bun pe lumea asta.

Acum, tot văzîndu-l pe fierarul cel mustăcios la lucru, Emilio, fără a depăși prejudecățile și fără a-și fi învins oroarea, începea totuși să se îndoiască și să se simtă atras, ca de un abis interzis.

S-a întîmplat ca într-o zi, fiind preocupat cu desfăcutul unei caramele, să rămînă cu cîțiva pași în urma lentului terțet compus din mama și cele două mătuși. Fierarul, cu șorțul lui de piele, era acolo și lovea în nicovală : loviturile lui răsunau foarte tare și Emilio ar fi vrut să stea să privească. Cu pretextul caramelei, se opri o clipă. Atunci fierarul își ridică privirea asupră-i : o privire foarte nouă, pe care Emilio n-o mai văzuse. Sub mustățile mari negre, zîmbea : și, brusc, îi făcu cu ochiul, cu o vagă mișcare a capului său mare, chel și plin de sudoare, spre terțetul care se îndepărta încet spre pavajul pietruit, spre mătușile enorme, fără îndoială foarte plicticoase și ridicole.

Emilio, savurînd scena, îi răspunse fierarului printr-un zîmbet aprobator și isteț. Dar în clipa următoare, roș de remușcare, alergă să le ajungă din urmă. Îi bătea inima pe de o parte fiindcă îl apăsa conștiința că-și trăda prin zîmbetul lui propria-i familie ; și pe de alta, dintr-o misterioasă teamă că acea clipire a ochiului din partea unui

socialist nu s-ar fi oprit acolo, avînd cine știe ce scopuri și semnificații.

A doua zi, îl văzu în atelier pe băiețașul slab și cîrlionțat care mînuia foalele. Era un alt fapt nou. Pînă atunci, la munca aceea văzuse pe un bătrînel șchiop, un anume Giacu, care venea cîteodată la vilă, pentru muncile mai grele, adică spălatul podelelor sau al geamurilor, curățatul păianjenilor și îmbutelierea vinului. Prin urmare, ieșind la plimbare cu tata, la Castello, Emilio văzu, sau mai degrabă ghici în întuneric, lîngă forjă, spinarea osoasă a copilului, care mînuia foalele; avea un pulovăraș de lînă în culoarea alunei, ceafa slabă și roșie și căpșorul cu cîrlionții castanii. În schimb, la întoarcere, i-a văzut foarte bine fața; era aproape în prag, ținea pe nicovală cu cleștele cel lung un fier înroșit pe care-l ciocănea fierarul și care împroșca scîntei. Băiatul avea un chip inteligent și vesel; nasul pronunțat și ascuțit, obrajii supți, ochii mai ales, mari, căprui, poate melancolici, dar care l-au fixat pentru o clipă, rîzînd cu o irezistibilă simpatie.

Părea să aibă cîțiva ani mai mult decît el, dar nu prea mulți. Cine era băiețașul acela?

După cîteva zile, o surpriză fantastică! Era seara, pe la începutul lui iulie. Terminaseră de mîncat, dar mai continuau să stea în jurul mesei încă nestrînse. Dispoziția mătușilor, clar, nu era bună: nu erau vesele, dar nici întunecate. Încă nu sosise vestea morții lui Amedeo, încă mai era permisă puțină conversație. Tata întrebă dacă, în mod excepțional, putea să-și aprindă o țigară, mai înainte de a se ridica de la masă. Mătușa Vittoria, bombănind, spuse că da, întorcîndu-se ușor ca să se asigure că fumul putea ieși imediat. Era cald, și glasvandurile care dădeau înspre grădină erau larg deschise.

Albul liniștit al lămpii cu gaz lumina o mică porțiune din pietrișul din fața sufrageriei. Răzoarele și gardurile vii erau cufundate în beznă. În sus, vîrfurile copacilor se detașau pe un cer clar: un verde palid, foarte îndepărtat, acolo în vale; în spatele Alpilor asfințise soarele.

Cîntau greierii și orăcăiau broaștele din micul canal din spatele vilei și din cînd în cînd, subliniind parcă acea pace adîncă, o strigă adăuga și ea nota-i simplă.

Un fluture nocturn se învîrtea în jurul luminii, lovindu-se de geamul lămpii, cu mici atingeri care o făceau să vibreze.

Unchiul Ceroni, care nu prea fuma și era foarte avar, profită de permisiunea specială, generoasă, a soției sale, și acceptă să i se ofere din partea avocatului erarial o țigară.

Mama se ridică : luă elegantul făraș în miniatură și peria cea curbă și începu să se rotească în jurul mesei ca să ia cu mare grijă firimiturile de pe fața de masă.

Ca la un semnal convenit, mătușa Marie-Rose se ridică și ea ; spuse că se duce sus, să mai arunce o privire asupra micuțelor, dacă nu erau cumva prea învelite. Ieși în vestibul. Atunci se auzi un glas care o saluta :

— Bună seara, doamnă.

— Bună seara, Pierino, răspunse vocea Mariei Rose.

Emilio stătea cu spatele spre ușa de comunicare între sufragerie și vestibul. Se întoarse la timp ca să-l vadă și să tresară, descoperind pentru o clipă pe același băiat pe care-l văzuse la fierărie, încremenit și cu bascul în mînă în fața Mariei Rose care vroia să treacă.

Deși îl recunoscuse imediat, își ascunse emoția, care era dealtfel misterioasă chiar pentru el însuși, și se prefăcu că nu-l interesează prezența băiatului. Apoi, tocmai cînd se gîndea să întrebe, cu un calm studiat, cine era, mama, care-și dăduse seama de ceva, explică.

Era un nepot al fierarului, fiul unei surori a fierarului și strănepot deci al bătrînului grădinar. Părea a fi un băiat cumsecade. Avea patrusprezece ani și era fiul unui muncitor care lucra la Torino într-o tipografie sau litografie. Cu cîteva zile în urmă, își luase diploma de la școala tehnică, trecînd cu bine toate examenele. Numai că nu o ducea prea bine cu sănătatea, și atunci părinții îl trimiseseră să stea puțin la țară la unchiul lui, înainte de a-l trimite să muncească. Unchiul îi asigura mîncarea și-i dădea de lucru în fierărie : dar numai cîteva ore pe zi, fiindcă nu trebuia să se obosească. Venise soția fierarului să le întrebe pe mătuși dacă aveau unde să-l culce în vilă, sus în mansardă, într-una din camerele de serviciu, în caz că nu erau toate ocupate. Fierarul avea trei copii, dintre care doi foarte micuți : deci spațiu restrîns pentru a dormi și băiatul, și o mare dezordine.

— *Sa cuma ch' a l'é, quand che ün a l' ha le masnà cite.* [1]

Fără a le mai consulta pe Marie-Rose și pe mama, mătușile consimțiseră.

— Totuși, cu o condiție — mătușa Vittoria intervenise cu un fel de mîrîit, în acest moment, luîndu-i vorba mamei : — cu condiția ca... e bine ca această... (din cauza sarcasmului, buzele mari ale mătușii se întinseră atît, de parcă ar fi vrut să scuipe)... ciudată podoabă să știe și el !

Ciudata podoabă era Emilio, pe care mătușa Vittoria nu pierdea ocazia, sub pretextul micilor lui scăderi, dar fără răutate, să-l arate drept un element rebel și periculos : o ciudată podoabă.

— Condiția e ca băiatul fierarului să se scoale dimineața la șase fix, cînd se scoală Teresa și Maria (era fata din casă și bucătăreasa) și să plece imediat acasă la unchiul său, în fine la el acasă ; și pînă seara, la ora de culcare, să nu mai apară printre noi.

— E un act de caritate, adăugase mătușa Elisa, ridicîndu-și încet ochii ei frumoși albaștri și fixîndu-i cu severitate chiar asupra lui Emilio, e un act de caritate pe care noi l-am făcut cu plăcere. Totuși, cei care au urechi să audă...

Continuînd să-l fixeze cu aer sever pe Emilio, mătușa Elisa nu terminase. Dar ceea ce spunea privirea ei fixă, dură, aproape îngrozită, era clar : „Cu nepotul fierarului tu nu trebuie să ai nici un fel de raport, nici un contact".

Unchiul Ceroni încheiase discuția cu glas tare :

— Asta ar mai lipsi ! Nepotul unui socialist ! Cine știe, o fi socialist și tatăl lui !

— Ce legătură are cu toate astea socialismul ? — se întoarse mormăind mătușa Vittoria spre soțul ei. Copiii nu se ocupă de politică. Pentru educația lui el nu trebuie să... Spunînd *educația lui*, îl indicase pe micuțul Emilio cu o disprețuitoare ridicare a bărbiei. Spune-mi cu cine umbli și-ți voi spune cine ești. Ar fi doar o școală de josnicie și de vulgaritate. Fiindcă, phiu ! Este vorba chiar de poporul de jos de tot : fiul unui muncitor, nepotul unui fierar, strănepotul unui grădinar... în fine, al unui țăran : ce să vrem mai mult? Să nu ne facem iluzii. Este pleavă.

[1] Știți cum e cînd cineva are copii mici (piem.)

În ciuda extremei violențe cu care se exprimase mătușa Vittoria, lui Emilio i se păru că tatăl său ar fi avut ceva de obiectat : într-adevăr, el tuși, vrînd parcă să-și facă curaj, și ridică timid mîna, atrăgînd atenția asupra lui. Dar mama îl opri cu un șoptit ușor :

— *Après.* [1]

În familie, franceza era folosită cînd se considera a fi un pericol de a pricepe slugile sau copiii ceea ce discutau ei.

Pe de altă parte, părerile tatei nu erau desigur prea diferite de cele ale mătușii Vittoria.

Emilio intui, prin urmare, că tatăl său, cu tusea aceea discretă și cu mîna întinsă în cercul alb și luminos, nu vroia deloc să apere poporul, ci poate dreptul, sau avantajul lui Emilio de a avea un tovarăș cu care să se joace.

La scurt timp după aceea, invitat de mama lui la ritualul seral (să ureze noapte bună fiecăruia în parte și apoi să se ducă la culcare) el se supuse : dar de îndată ce ajunse dincolo de ușă, se opri : stătu pe prima treaptă a scării și începu să-și descheie, lent, cizmulițele : pretext destul de plauzibil, dacă l-ar fi surprins și l-ar fi acuzat că trage cu urechea.

Discuția despre nepotul fierarului a fost reluată imediat. Papà pare să fi spus ceva, încet, în sensul închipuit de Emilio. Din moment ce tonul amenințător al mătușii Vittoria replicase, printr-unul din obișnuitele proverbe : „Mai bine singur decît în proastă tovărășie".

Mama interveni și ea atunci în avalanșa de discuții :

— Cel puțin la familia Lanza s-ar putea duce !

— Lanza ? Cine sînt ? Cei cu lumînările de stearină ?

— Da, au un copil aproape de vîrsta lui Emilio. Un copil care are un aer atît de fin...

— Dar sînt cei cu lumînările ? !

— Da. Mama lui mi-a făcut o invitație formală. Am întîlnit-o alaltăieri seară la gară. „Trimiteți-l pe copilul dumneavoastră să se joace cu al meu !" — a spus.

— Dar sînt cei cu lumînările și cu săpunurile ?

— Au o vilă minunată, un parc care e de vreo patru ori mai mare decît al nostru !

— Tot comercianți rămîn !

[1] După (franc.)

Puţine cuvinte din vocabularul mătuşii Vittoria erau rostite cu atîta dispreţ, hotărît şi de neclintit.

— Comercianţi ? — îndrăzni glasul timid al lui papà. Aş spune mai degrabă industriaşi.

— Industriaşi, comercianţi, tot aia e, încheiase mătuşa Vittoria. Toată viaţa rămîn negustori. Oameni de jos ! Pleavă, pleavă. Nici mai mult, nici mai puţin decît celălalţi. Singura diferenţă constă în hîrtiile de o mie. Ce porcărie ! Papà îi răspunse printr-un geamăt dureros. Şi însuşi Emilio nu se putu abţine să nu zîmbească la gîndul avariţiei unchiului Ceroni şi a mătuşii Vittoria.

Doar după cîteva zile, prin vestea morţii în război a lui Amedeo, „porcăria" unei mari cantităţi de hîrtii de o mie, sub formă de moştenire de la sora Sanfront, devenea brusc şi în mod vădit îmbietoare. Dar, ce-i drept, şi în acest caz s-ar fi putut spune că mătuşa Vittoria era în perfectă consecvenţă cu propriile-i teorii, reprimînd orice critică : erau hîrtii de o mie diferite de celelalte ; hîrtii de o mie sacre, hîrtii binecuvîntate de stema nobiliară.

Oricum, după cum era şi uşor de închipuit, invitaţia doamnei Lanza nu suferise afrontul unui refuz. Emilio fusese condus să se joace în parcul cel mare. Dar micuţul era, dacă se putea spune, şi mai timid şi mai *domnişor* decît el. Nu avea bicicletă şi nu se căţăra în copaci, deşi era îmbrăcat ca un adevărat *sportsman* : deşi era cald, jacheta şi *knickerbockers*-i [1] din *tweed* verde sticlă, şi ciorapi de lînă de aceeaşi culoare. Jacheta era plină de buzunare burduf, mici şi mari, garnisită cu tot felul de găici, nu numai orizontale, ci şi verticale : şi peste tot o mare cantitate de nasturi.

Singura atracţie reală a vilei Lanza era un minunat joc de *croquet*. Dar Ernestino juca în mod ciudat : însufleţindu-se cînd cîştiga şi plictisindu-se de îndată ce pierdea. În plus, era taciturn, şovăitor, melancolic şi necomunicativ. Avea un aspect închis şi rece : cu părul tăiat corect stil Umberto şi doi ochi trişti şi speriaţi. Alerga rigid, fără elan, de parcă ar fi fost mereu la lecţia de gimnastică. Păşea mereu în vîrful picioarelor, fie că era pe stradă, fie că era în grădină : vrînd parcă să nu deştepte din somn pe cineva care ar fi dormit într-o cameră apropiată... Poate că tocmai ăsta era motivul : şi pasul

[1] antaloni golf. (n. tr.)

lui ridicol și timorat era o obișnuință datorată tiraniei unui comandament familiar.

Nu, Ernestino nu era distractiv. Din acest punct de vedere, deși din motive diferite, el era de acord cu mătușa Vittoria : „Mai bine singur..."

Și, în fiecare noapte, înainte de a adormi, gîndul că între aceiași pereți, într-o cămăruță de la etajul al doilea, care putea fi chiar deasupra camerei lui, dormea un băiat de patrusprezece ani, slab, cu părul cîrlionțat, pe care-l văzuse la fierar, îl agita din ce în ce mai mult.

„Nu era prea voinic", afirmase mama. Lui Emilio i se părea contrariul. Și cînd într-o zi, din întîmplare, îl văzu ieșind din atelier, cu indiferență, împingînd cu o mînă o splendidă bicicletă roșie, sărind pe ea cu un salt ușor și depărtîndu-se, ondulîndu-se pe strada Larga, traversînd apoi piața cea mare, și, în sfîrșit, dispărînd, ca prin farmec, pe cărăruia care suia spre castel, admirația lui nu mai avu margini : începu să dorească cu toată puterea să se împrietenească cu băiatul acela, chiar dacă era mai mare decît el, chiar dacă era „din popor".

Într-o duminică dimineață, după slujbă, intră o clipă în bucătărie : îi era sete. Bucătăreasa era foarte ocupată să întindă o cocă pe masa din mijloc. Emilio cufundă polonicul în apa din găleată și bău. Apoi, cum mai rămăsese puțină apă, vru s-o verse afară și se apropie de pragul ușii, deschisă înspre pădurea din spatele vilei. Și acolo, pe un scaun, la umbra arborilor bătrîni, stătea nepotul fierarului, cu o carte uriașă deschisă pe genunchi.

Emilio își făcu curaj și se apropie de băiat.

Copilul își ridică ochii de pe carte, dar nu se ridică în picioare. Emilio se arătă mulțumit : l-ar fi stingherit foarte mult altfel.

— Te cunosc, îi spuse, ești nepotul lui Prense.

— Și eu te cunosc.

— Cum te cheamă ?

— Giraudo Pietro. *Ma tüti am ciamu Pierin.* [1]

Emilio simți pe neașteptate un nod în gît. Ar fi vrut să-i vorbească imediat de bicicletă, să se împrietenească cu el. Dar îi era interzis de mătuși. Ce putea spune ? Și ce s-ar fi întîmplat ?

Șovăitor, se uită înapoi.

[1] Dar toți îmi zic Pierin. (piem.)

Fațada posterioară a vilei, pe care soarele dimineții tîrzii începea s-o părăsească, se ridica înaltă, albăstrie, acoperită de mucegai, pătată de igrasie. Multe ferestre erau doar de formă : simple dreptunghiuri ornamentale, adîncite în tencuială, avînd conturul, mărimea și rama ferestrelor reale. Acestea erau rare, una aici, alta dincolo : corespundeau coridoarelor sau closetelor, și obloanele erau mereu închise. Prin urmare, nici o teamă că mătușile sau mama ar fi putut privi jos.

Cît despre bucătăreasa Maria, aceasta continua să împingă făcălețul pe foaie și să-și prepare coca franțuzească. La un moment dat, își aruncă privirea spre cei doi băieți. Lui Emilio nu i se păru o privire de dezaprobare și nici răuvoitoare. Era aproape sigur că nu-i va pîrî.

Totuși, stingher în fața lui Pierino, care nu mai știa nici el ce să spună și nici nu îndrăznea să continue lectura, se uită la carte. Era foarte mare, mai mare decît un album, și foarte groasă. Pe paginile tipărite pe două coloane erau poze.

— *Plebea* de Vittorio Bersezio, spuse Pierino cu un aer mîndru. E foarte frumoasă. După ce o termin, ți-o împrumut. O poți citi și tu. În ce clasă ești ?

— Acum intru într-a doua de gimnaziu.

— Deci o poți citi foarte bine.

Dar Emilio avea altceva în minte. Se îmbujoră din cauza efortului de a vorbi, și trecu la dialect fiindcă astfel cuvintele cîntăreau mai puțin.

— *Ier i l' ài vedüte an bici. L' è tua ?* [1]

— Da, răspunse Pierino hotărît. *A l'à catamla me papà për andé a travajé.* [2]

Adăugă ceea ce Emilio știa : și anume că își luase certificatul de absolvire al școlii tehnice și că la sfîrșitul lui octombrie va începe să muncească serios. Mînuia foalele în atelierul unchiului numai ca un sport. Spuse întocmai : rîzînd și înroșindu-se, din pudoare și în același timp din orgoliul de a folosi și el marele cuvînt nou :

— *Mach për sport.* [3]

[1] Ieri te-am văzut pe bicicletă. E a ta ? (piem.)
[2] Mi-a cumpărat-o tata ca să mă duc cu ea la lucru. (piem.)
[3] Numai ca sport. (piem.)

Deşi, preciză imediat, ridicîndu-se în picioare cu o ciudată solemnitate, sportul pe care voia el să-l facă era altul : să alerge pe bicicletă în cursele adevărate rezervate amatorilor. Şi nu înseamnă că într-o zi sau alta nu avea să reuşească.

Atunci Emilio îl întrebă dacă ar fi vrut să-l înveţe să meargă pe bicicletă.

— De ce, nu ştii ? Desigur că-ţi arăt. Ai bicicletă ?

— Încă nu. Dar dacă le arăt că ştiu să merg pe bicicletă, îmi cumpără imediat una.

Emilio îl fixă. Pierino era atît de simpatic : înalt în faţa lui, între soare şi umbra pădurii, cu cîrlionţii lui castanii, nasul ascuţit, ochii mari surîzători.

Pierino spunea :

— *Mi, it mustru sübit. Nen cun mia bici. A l' é trop auta për ti. Venta pijela a noleggio dal ciclista. Venta ch' it lu dije a tua maman.* [1]

Emilio îl privi vrînd parcă să-i ceară o ultimă confirmare a promiţătoarelor cuvinte. Dar întîlnind încă o dată ochii aceia surîzători, simţi că, de bucurie, îi venea să plîngă. Ce copilărie. Şi totuşi, nu rezistă. Îşi plecă privirea şi spuse doar :

— Acum, la revedere.

Şi alergă în casă.

Se întîmplă astfel : vestea morţii lui Amedeo în Libia, răscolind zilele celor din vila Racagni, sustrase atenţia celor mari de la comportarea micuţului Emilio. Şi, mai ales, cele două mătuşi rămaseră ferecate în camera lor mai mult de o lună, cu obloanele bine închise tot timpul, fără a se mai ocupa de nimic altceva, decît mătuşa Elisa de propria-i durere de mamă şi mătuşa Vittoria de durerea mătuşii Elisa.

Interdicţia iniţială a tatii şi a mamei nu se datora atît unei înrădăcinate păreri proprii, cît temerii de a o contrazice pe mătuşa Vittoria. Altfel nici n-ar fi discutat cu Emilio. Şi de fiecare dată cedau pînă la urmă, în convingerea că mătuşile, încuiate în camerele de sus, nu şi-ar fi dat seama de nimic.

[1] Eu îţi arăt imediat. Dar nu cu bicicleta mea. E prea înaltă pentru tine. Trebuie să închiriezi una. Trebuie să-i spui mamei tale. (piem.)

Emilio trebuia să se lupte, de fiecare dată, ca să obţină „permisiunea de a se juca cu Pierino". În această luptă intuia din partea părinţilor o altă dificultate confuză: reticenţe şi şovăiri, a căror natură înceta de a mai fi misterioasă numai după ce erau depăşite.

Acum, „pentru inima" mătuşii Elisa, în fiecare după-amiază venea din Torino profesorul Fornaca, un profesor celebru.

În timpul uneia din aceste vizite, de lîngă leagănul pe care căuta, deşi cu melancolie, să se obişnuiască să-l împingă ca să legene verişoarele, Emilio observă manevre ciudate: slujnica, ieşind iute şi spunîndu-i Mariei cu glas tare că trebuie să alerge la casa fierarului; soţia fierarului, pe care Emilio o ştia doar din vedere, venind împreună cu slujnica, intrînd în vilă, şi ieşind aproape imediat singură, străbătînd grădina, în mare goană; în sfîrşit, de necrezut! Pierino sosind în mare viteză pe bicicletă, scrîşnind tare cu roţile pe pietriş, trecînd prin faţa lui fără să-l vadă, frînînd, sărind de pe bicicletă; apoi, cu o neaşteptată linişte şi delicateţe sprijinind bicicleta de zid, scoţîndu-şi şapca şi trecîndu-şi mîna prin cîrlionţi, dispărînd pe intrarea principală.

Lui Emilio nu i-a fost greu să descopere micul mister. Tata şi mama, din cîte li se spusese, aveau îndoieli asupra sănătăţii lui Pierino: le era teamă că băiatul ar fi avut o afecţiune pulmonară: atunci se numea astfel. Poate că nu era prudent ca Emilio să fie lăsat prea mult timp în tovărăşia lui. Din fericire, răspunsul profesorului Fornaca îi linişti. Şi a doua zi, Pierino primi sarcina oficială de a-l învăţa pe Emilio să meargă pe bicicletă, cît şi suma pentru închirierea unei biciclete potrivită staturii lui.

Aleile mici şi mari ale grădinii din faţa vilei fiind cu pietriş, nu erau bune. Dar cărăruile păduricii din spatele vilei erau din pămînt bătut: mai ales o rarişte mare, şi ea din pămînt bătut, umbroasă şi dreptunghiulară, lungă de vreo sută de metri, părea creată anume.

Singura dificultate era un moment de teamă, pe care trebuia să-l învingă.

— Şi dacă vei cădea, nu ţi se întîmplă nimic — îi repeta continuu Pierino. E numai pămînt şi iarbă. Nu e nici un pericol. Curaj, pedalează.

Şi-l ţinea de şa, alergînd lîngă el. Îl împingea, îl lăsa, iar îl prindea, îl susţinea cînd se clătina şi era gata să

cadă, îl îndrepta. Emilio simțea lîngă șold brațul acela atît de diferit de brațele mamei, brațul acela tare și osos, ca de fier.

Corpul lui Pierino, care-i fusese atît de aproape în tot timpul lecțiilor, emana un miros de sudoare nu prea plăcut. Emilio se gîndea că poate Pierino nu făcea prea des baie. Pentru *domni*, pe vremea aceea, era indiscutabil că *poporul* nu trebuie să se spele niciodată. Această normă devenea problematică și suscita unele neliniști numai în ceea ce privea slugile. Și în legătură cu aceasta se găsise, sau părea că se găsise, o soluție : se credea cu fermitate în existența anumitor indivizi care, deși nu se spălau, nu prezentau acel inconvenient, astfel că personalul de serviciu se alegea tocmai dintre aceștia.

Totuși, în nici o clipă, acest fapt neplăcut n-a putut altera simpatia năvalnică pe care Emilio o simțea față de primul său prieten. Emilio nu se gîndea la cuvîntul „spiritualitate". Era o noțiune pe care n-o cunoștea încă. Emilio se gîndea doar că „ține" la Pierino : și în același timp își dădea seama că era o iubire cu totul diferită față de aceea simțită pentru mama lui, cu atîta poftă de a o săruta, de a o îmbrățișa, de a se cuibări lîngă ea. Era o iubire nouă : asemănătoare, eventual, cu aceea pentru tata : doar că era mai puternică. O iubire manifestată printr-un schimb de priviri, de cuvinte, prin dorința de a face împreună ceva precis și concret : să repare o cameră de bicicletă, să ungă cu ulei lanțul, să grebleze frunzele uscate de pe cărările din pădure ca să nu sară printre spițele roților sau în roata dințată pe care se învîrtește lanțul. Iată, cea mai mare fericire însemnau toate acestea. Era și cea mai mare fericire pe care Emilio o simțise pînă atunci. După cum se vede, o fericire legată în întregime de bicicletă. Dar o fericire care, fără îndoială, depindea de Pierino, și nu de bicicletă.

Într-adevăr, într-o zi, Pierino îi spuse că, în octombrie, va începe să lucreze ca ucenic în atelierul fotografic Musso & Filippa, strada Cavour 11, la Torino. Întreprinderea litografică unde lucra tatăl lui Pierino era client permanent al atelierului Musso & Filippa. Tatăl lui îl cunoștea de ani de zile pe domnul Filippa. Și astfel, cum Pierino spusese totdeauna că i-ar fi plăcut să devină fotograf...

Emilio nu-l lăsase să termine. Fugise sus în cameră să-şi ia aparatul său Brownie, o casetă cu toate cele trebuincioase pentru a developa şi a scoate copii după clişeu, băi, sticluţe cu acizi, fixatori, rame pentru plăcile fotografice, hîrtie de tot felul etc., el neavînd niciodată răbdarea de a învăţa să le folosească. Aparatul Brownie era un dar din partea unchiului Sanfront, cu ocazia ultimei aniversări. Tot restul un dar din partea tatii, care căuta să-i ocupe mereu timpul, şi mai totdeauna fără succes, cu cîte un joc liniştit, în colţul vreunei camere.

Pierino fu imediat foarte interesat. Cu seriozitate, examină fiece lucru cu mare atenţie. Ştia tot ! Arătă un oarecare dispreţ faţă de marca Brownie, despre care spuse că era un aparat „prea de copii". Îl sfătui pe Emilio să ceară ca dar pentru anul următor un aparat Vest Pocket, care avea diafragma şi punerea la punct reglabile.

Din joacă, din bucuria lungilor după-amieze petrecute în camera obscură, Pierino şi entuziastul său ucenic transformaseră, după toate regulile artei, o debara de sub scară într-un adevărat laborator.

Plăcerea hîrtiei transparente roşii şi a hîrtiei opace negre pe care Pierino se dusese s-o cumpere anume de la Torino.

Şi cînd pentru prima dată, într-o beznă aproape totală, răbdătoarei priviri (acum, închis cu Pierino în camera obscură, era şi el foarte răbdător) s-a profilat, încet şi timid, forma neagră pe fondul alb, figura lui Boby ghemuit în faţa gardului de merişor !

Cu ochii ficşi în obiectiv şi înconjuraţi de măscuţa lui albă, în realitate neagră, micul fox era şi el în negativ : cu căpşorul înclinat într-o parte, ca într-o isteaţă întrebare.

4

AMINTIRII PRIMEI PLIMBĂRI CU bicicleta, din octombrie 1912, i se suprapusese, confundînd-o şi aproape ştergînd-o, amintirea unei alte plimbări, tot cu Pierino, dar după cîţiva ani, în iunie 1915. Prima ca şi a doua oară plecaseră de la vilă şi se întorseseră la vilă. Pierino avea acum şaptesprezece ani. El, paisprezece şi jumătate, aproape cincisprezece. De la

Rivoli ajunseseră la Pinerolo; şi de la Pinerolo la Sestrières, urcînd din nou valea Chisone pe un drum foarte istovitor. Apoi, de la Sestrières, coborîseră la Cesana şi Oulx, şi, în fine, la Bussoleno, unde, prea obosiţi de a mai continua pe bicicletă, luaseră trenul, punînd bicicletele la bagaje.

Distanţa era fără îndoială peste o sută de kilometri. Şi dacă Pierino avea o bicicletă de curse, Emilio avea una de oraş. Şi drumurile erau acelea care erau: de la Fenestrelle pînă în vîrful colinei, şi de acolo pînă la Susa, numai pămînt şi pietriş. Pe rampele abrupte, Emilio era obligat să coboare şi să împingă bicicleta cu mîna. Pierino, mai voinic, mai antrenat şi mai utilat, continua încă o bucată de drum, apoi cobora şi el, aşteptîndu-şi prietenul.

În ciuda diferenţei de viaţă, de mediu, şi a puţinelor ocazii de a se vedea, rămăseseră prieteni. Pierino era tot la Musso & Filippa. Ocupat cu lucrul nu numai în laborator, developînd şi copiind fotografii, ci şi în atelier şi în afară, era pe cale de a deveni un adevărat fotograf. Odată, domnul Filippa îl lăsase, pentru cincisprezece zile, ca ajutor secund, unui operator cinematografic de la Fert. Astfel, în studiourile de pe strada Luisa del Carretto, bariera Casale, începuse să înveţe cum se turnează un film.

Emilio terminase gimnaziul superior: în octombrie urma să intre la liceu. Era foarte studios şi foarte singuratic şi pentru că prudenţa tatălui său şi vanitatea mamei manevrau de comun acord în a-l împiedica să facă prietenii prea strînse cu colegii, fiindcă nu se ştia cine erau. Colegii, în schimb, aparţinînd familiilor nobilimii sau celei mai bune burghezii, nu-i erau lui Emilio deosebit de simpatici. Manifesta acel spirit de contradicţie, propriu multor băieţi de aceeaşi vîrstă; foarte frenetici în a-şi afirma propria autonomie, care se agaţă de orice pretext posibil pentru a se opune voinţei sau chiar numai părerii părinţilor. Tatăl şi mama lui Emilio nu-l vedeau pe Pierino cu ochi buni; totuşi, nu îndrăzniseră să stăvilească o obişnuinţă care părea veche acum, şi nici să revoce o permisiune pe care o cedaseră cu solemnitate. Poate că era şi snobism: fiindcă Pierino nu era un oarecare fiu din popor: era nepotul „grădinarului nostru". Astfel s-ar fi exprimat mama, dacă vreo doamnă venită în vizită ar

fi întrebat-o într-o zi unde era Emilio : „S-a dus să facă o plimbare cu nepotul grădinarului nostru", deşi proprietatea grădinii, cu vila ei, era doar speranţa foarte optimistă a unei viitoare moşteniri.

Ostilitatea părinţilor şi nu o interzicere absolută : cele mai bune condiţii pentru ca Emilio să caute tovărăşia lui Pierino şi să simtă cum îi creşte afecţiunea pentru el.

Prin comparaţie cu Pierino, chiar cei mai simpatici colegi de şcoală, ca Tarchetti sau ca Bertolé, păleau. Eî bine : Bertolé şi Tarchetti vorbeau de pe acum de femei. Dar ce erau povestirile acelea, mărturisiri, descrieri şoptite, de obicei, în duhoarea unui closet, de la o toaletă la alta, sau în clasă, în recreaţie, între o lecţie şi alta, sau în aşteptarea unui profesor ? Ce însemnau faţă de bucuria unui urcuş pe bicicletă, pe fundalul pajiştilor înflorite în primăvara alpină, în aerul proaspăt, îmbătător, înmiresmat, cînd Pierino mergea lîngă el şi-l împingea de şa, rîzînd ?

Cauciucurile bicicletei Stucchi a lui Pierino scrîşneau pe terenul pietros. Emilio se ridica pe pedale şi împingea cu toată inima, pînă cînd reuşea să ajungă sus.

Ah ! bucuria trudei, bucuria durerii uşoare în muşchii care se întindeau şi se comprimau, în ritm alternat, şi a respiraţiei ce părea că li se taie, şi a inimii care bătea mai cu putere, mai iute, mai sus, pînă în gît, pînă pe buze, dulce şi amară, şi ochii care ardeau de praf şi soare. Acum Pierino nu mai vorbeşte : a trecut în faţa lui Emilio şi trage cu putere. Emilio îi vede ceafa slabă şi roşie, ceafa unui tînăr ţăran, vede bereta de pînză albă care se onduleazǎ uşor pe fondul cerului albastru sau al munţilor negri stîncoşi. Dar curînd, în efort, Emilio îşi pleacă privirea. Vede doar roata din faţă a propriei biciclete, roata din spate a celeilalte : pămîntul care sfîrîie şi fuge. Suie din ce în ce mai greu. Iată, roata din spate a celeilalte biciclete începe să se depărteze încet dar sigur, cîştigă teren cu fiecare pedală împinsă ; sau poate el, Emilio, nu mai răzbeşte.

Îşi ridică din nou privirea : Pierino e departe. E acolo, la curbă. S-ar spune că suie fără efort. Figura lui slabă, cu pulovărul maró şi pantalonaşii negri oscilează ritmic : mîinile uşor sprijinite pe ghidon. Mai înainte de a dispărea în spatele stîncii, de la curbă, cu o voce puternică, o voce

de pe acum bărbătească. voce (se gîndi Emilio, cine știe de ce) chiar de muncitor sau de țăran, Pierino strigă :

— Hai, Miliu ! Pedalează, *Ghindu !* [1]

Strigătul gutural, repercutat de ecoul văii adînci, sună în urechile lui Emilio cu violență stranie și sălbatică, aproape cu cruzime. Mai mult decît o biciuire de încurajare, i se păru o rană, o umilință. Ajunse chiar să-l bănuiască pe Pierino de răutate : pentru o clipă atribui propriul resentiment durerii de a fi fost depășit. Apoi, simți că nu era așa. Propria-i suferință trecea dincolo de înfrîngerea în cursă și dincolo de convingerea unei inferiorități sportive : îi dezvăluia, pe neașteptate, o fatală și poate iremediabilă înstrăinare a prietenului, la care ținea totuși atît de mult. Pierino, în sfîrșit, nu era rău. Era, pur și simplu, altfel decît el. Ca și cînd, după ce s-a lansat pe suișul cel aspru și după ce l-a întrecut în mod clar pe prietenul său domnișor, fără să știe, și-ar fi eliberat prin strigătul acela ironic propria sa natură, cea mai adevărată : vechea putere populară a sîngelui său, asprimea educației și a copilăriei pe care o trăise :

— Pedalează, *Ghindu !*

Firește că era o ironie inconștientă și simbolică. Emilio avea un mod elegant de a împinge pedala, un fel elegant de a „pedala" ; dar niciodată nu și-ar fi putut ajunge prietenul din urmă. Lumea lui Pierino era o lume în care Emilio simțea cu durere că n-ar fi putut intra niciodată. Pe de altă parte, admirația pe care Emilio o avea pentru Pierino se alimenta tocmai din această diferență constituțională. Ce n-ar fi dat să fie ca Pierino : să vorbească în dialect, să muncească, să cîștige, să pedaleze ca el !

Ajunși la pajiștea pustie a dealului, poposiră cîteva minute lîngă fîntîna rustică de piatră, să-și mai potolească setea. Pierino, cu gura căscată sub jetul de apă ca de la gheață, bău cu poftă, cu o calmă abilitate. Emilio căută zadarnic să-l imite, udîndu-se în mod lamentabil. Pierino izbucni în rîs.

Rîdea cu poftă, în voie, fără rezerve, descoperindu-și un dinte lipsă : dezvăluind toată simpatia și poate frumusețea chipului său urît, slab, cu trăsături neregulate. Tocmai acel rîs leal îl reconfortă imediat pe Emilio, bucuros de a vedea cum îi dispare bănuiala care-l cuprinsese pen-

[1] Mocăitule ! (piem.)

tru o clipă. Pierino răutăcios ? Cînd oare ? ! Nu, Pierino era bun, Pierino ţinea la el ca la un frate şi ca la un bun prieten.

Vîntul puternic şi aspru care sufla pe deal răcorea ameţitor membrele istovite şi asudate. Dar Pierino, expert, îl sili să-şi pună puloverul de rezervă pe care Emilio îl legase deasupra micului portbagaj : şi să pună un ziar îndoit în patru între pulovăr şi cămaşă, ca protecţie la coborîş :

— *Se' d no, s' it pije n' anfreidur, tua maman a dirà che la culpa e l' é mia, e n' auta volta a s' ancala pì nen a dete 'l permess.* [1]

În aceste cuvinte ca şi în surîsul care le însoţea nu era doar un sens de protecţie faţă de vîrsta mai fragedă a lui Emilio, ci o aluzie glumeaţă la delicateţea tînărului de familie bună, singurul băiat crescut într-o continuă grijă a părinţilor prea afectuoşi şi prea temători. În afară de asta, mai era şi convingerea fermă că ar fi fost un mare bine pentru Emilio dacă ar fi încercat să „iasă puţin din tipar".

Spectacolul Alpilor, cum l-a văzut Emilio Viotti de data aceea şi în acele cîteva minute de pe colina Sestrières, în strălucirea foarte limpede a unei dimineţi de iunie, avea să nu i se mai şteargă niciodată din amintire. În faţă, dincolo de valea înverzită de codri şi albastră de umbre, în care se pregăteau să coboare, era un cerc, vast cît orizontul, de munţi foarte înalţi, dintre care unii stîncoşi, alţii sclipind de zăpadă. Pierino, care mai fusese şi altă dată la Sestrières, îi arătă în faţă un pisc înalt, ascuţit, impunător : o piramidă cenuşie, numai stîncă şi piatră care domina valea :

— Acela e Fortul Chaberton. Este ultimul fort italian. Toate celelalte vîrfuri pe care le vezi jur împrejur sînt Franţa. Şi celălalt, — arătă muntele central — cel mai înalt şi cel mai depărtat, care se ridică parcă dintr-o bază de troiene uriaşe de zăpadă şi gheţari în lent povîrniş, sfîrşind în vîrf cu o cupolă enormă tot albă pe fundalul cerului, acela e grupul Pelvoux. Ai fost vreodată pe un gheţar ?

[1] Dacă nu, te alegi cu o răceală, mama ta va spune că e vina mea, şi altă dată n-o să se mai încumete să-ţi dea voie. (piemont.)

Emilio îi mărturisi pe un ton melancolic că, deși era aproape de Torino, nu fusese niciodată la munte. De mic, în timpul vacanțelor, se dusese totdeauna numai la Rivoli. În ultimii doi ani, mai înainte de Rivoli, părinții îl duseseră la mare, la Alassio, pentru vreo două luni. Învățase să înoate. Dar la munte, deloc.

Pierino îi mărturisi, în schimb, că adăugase un nou sport celui preferat, adică ciclismului. După ce luase parte la mai multe curse de amatori, și după ce cîștigase una cu un an în urmă, Turul colinelor Langhe cu sosirea la Alba, victorie prin distanțare față de ceilalți și medalia de aur a Federației, începuse să cutreiere munții cu șeful lui, care era membru al Clubului Alpin. Între altele, făcuse alpinism pe ghețarul Gran Paradiso. Și încet și liniștit ca totdeauna, scoase din buzunarul de la spate al pantalonilor bufanți un portofel maró de piele. Emilio privea cu aviditate, uimit și invidios. Și el avea un portofel : dar nu atît de umflat și nici atît de uzat : nu părea *adevărat* ca acela. Căruia, dealtfel, păreau că-i conferă calități extraordinare și misterioase tocmai încetineala și solemnitatea gesturilor cu care Pierino îl mînuia.

Erau unele fotografii instantanee ale unui grup de alpiniști pe un ghețar.

— Acesta e domnul Filippa. Acesta este un ghid. Și aici sînt eu.

Apoi povesti pe scurt de soarele care ardea, de atmosfera rarefiată, de crăpături, de frînghie, de cum se trece peste un ghețar. Emilio, după ce se uită la fotografii, în mod instinctiv reveni cu privirea, căutînd muntele Pelvoux.

Îndepărtate, înalte întinderi nespus de albe : cu cît le privea mai mult, cu atît simțea cum i se intensifică stupoarea, nicicînd încercată pînă atunci. Căută să-și închipuie cum ar fi de aproape, și stînd deasupra lor, teribile și minunate : le fixă în tăcere, un moment lung, visînd. Și acolo sus, se gîndi, era viață. Poate cea mai frumoasă viață dintre toate : cea mai liberă, cea mai absolută. Cu soarele, cerul, gheața și nimic altceva.

Îl trezi sunetul plăcut, deși neașteptat, și aproape pierdut în aer, al unei tălăngi. Urmărindu-l, își roti privirea înspre pajiștile din jur : imense povîrnișuri verzi și înflorite, care coborau pînă în colină, unde, neclintite, sau

aproape, poate nu depărtate, ci ireale ca într-un miraj, mai multe vaci albe şi negre, albe şi cafenii păşteau.

— Ce pace ! — spuse Pierino cu un suspin, încheindu-şi cu grijă buzunarul pantalonilor în care-şi vîrîse portofelul. Nu pare deloc că sîntem în război.

Emilio uită brusc spectacolul pe care-l avea înaintea ochilor, uită emoţia şi visele care-l absorbiseră pînă cu o clipă mai înainte :

— De ce suspini ? Nu eşti mulţumit că sîntem în război ?

— Nici un pic, murmură Pierino, neclintit.

— Războiul e frumos ! Emilio repeta automat ceea ce era obişnuit să audă în familie şi la şcoală de luni de zile : Italia va învinge şi vom doborî Trento şi Trieste !

— Nu, tatăl meu spune că războiul e urît. Urît şi nedrept. Că sînt morţi şi că vor mai muri atîţia şi atîţia. Nu trebuia să facem război. Domnii l-au vrut : dar cei ce pătimesc mai mult sînt ţăranii şi muncitorii.

— Ba nu, mor şi ofiţerii.

— Da, dar soldaţii sînt cei ce mor mult mai mulţi. Tu nu înţelegi lucrurile astea.

Chipul lui Pierino devenise serios. Cu buzele strînse, cu un aer matur privea în faţa lui piscurile îndepărtate. Emilio simţi, mai clar şi mai dur decît înainte, tot ceea ce-l separa de prietenul lui. Cum putea să-i fie prieten Pierino, dacă-i ura pe domni ?

— *Sa, anduma ! Ch' i l' uma ancura 'n bel toch dë strà da fé. In sella !* [1]

Emilio, ridicîndu-şi privirea, primi cel mai bun răspuns la neliniştea sa interioară : Pierino îi zîmbea din nou, dezarmant şi afectuos. Sări pe bicicletă, se întoarse o clipă invitîndu-l să facă la fel, porni, pedalînd în picioare, şi se lansă în coborîş.

Rece, albastru, viteză care şterge orice gînd, iluzie supremă a senzaţiei de a fi uşor, ce pare că te despovărează de greutatea trupului, prelungire delicioasă a clipei imaginare care ar preceda o desprindere de pămînt, mai înainte de a-ţi lua zborul... Se simţea plutind, învîrtejit şi susţinut de viteza însăşi ! Şi capul, pe care şi-l ţinea în jos deasupra ghidonului, îl simţea ascuţindu-i-se ; iar

[1] Hai să mergem ! Mai avem încă o bună bucată de drum de făcut. În şa ! (piemont.)

pieptul făcîndu-i-se aproape o carenă. Unicul efort era al mîinilor care, la apropierea curbelor, trebuia să strîngă în mod gradat frînele, și să le strivească în sfîrșit, de fiecare dată, cu o violență tenace.

Pierino, mai abil, făcea ca adevărații cicliști de curse : nu încetinea și nu înfrîna : sosea în plină viteză pînă la curbă : aici o țintuia locului, cu o singură mișcare bruscă : derapa cu roata din spate : pornea din nou brusc. Era o manevră pe care el nici n-o încerca. Și era un motiv în plus pentru a-l admira pe Pierino, cînd îl vedea apărînd și dispărînd, două-trei-patru rampe mai jos, spre Cesana : pe drumul roz și în zigzag, fulgerătoare figurină neagră care ieșea din masa compactă a pinilor sau intra în ea.

La un moment dat nu-l mai văzu. Îl regăsi în sat, la răscrucea drumului spre Monginevro. Aștepta nemișcat în șa, sprijinit cu un picior de parapetul podului. În soare și în vînt, plopii din vechea piață foșneau cu un sunet înalt, vesel, confuz cu murmurul torentului. Au pornit-o din nou cu peste treizeci pe oră.

Bucuria de a înainta într-un ritm armonizat, alternîndu-se în întrecere pe cîmpia denivelată în coborîș. Peisajul, căruia cei doi băiețandri nu-i dădeau atenție, fiind preocupați să împingă cu toată puterea în pedale, dar care rămînea, poate tocmai de aceea, întipărit în memoria lor cu mai mare precizie. La dreapta, un codru de brazi : kilometri de umbră compactă și răcoare. La stînga, despicătura pantei șerpuitoare a Dorei : și pe malul opus, în plin soare, povîrnișuri abrupte, cînd acoperite cu copaci, cînd stîncoase. Acolo sus, dincolo de creste, apăru pentru cîteva clipe un pisc mic pe jumătate luminat, argintiu pe o parte, și cealaltă în umbra albăstruie.

— Marele Hoche, spuse Pierino fără a încetini, e un munte nu prea înalt dar foarte dificil. Ascensiune de gradul al treilea.

L-au revăzut curînd după aceea, de pe pajiște, de-a lungul popasului de la Bardonnèche pe care Pierino îl alesese pentru a mînca. De acolo, marele Hoche, profilat pe cerul auriu al primei după-amiezi, era doar un triunghi negru. Și Emilio visa cu ochii deschiși : va încerca vreodată primejdiile și bucuriile unei adevărate ascensiuni ? Repeta în sinea lui că avea doar cincisprezece ani : avea o viață întreagă în față. În nemărginitul viitor, părea să

fie loc pentru toate. Nici o aventură, nici o experiență nu părea că va fi exclusă.

Pierino, cu gesturile lui lente și gîndite, desfăcuse între timp un ziar pe pajiște, așezînd în ordine merindele pe care le adusese într-o valijoară.

Era o valijoară de purtat mîncare, din carton maró, rigidă și adîncă, o valijoară ca acelea după care Emilio învățase să recunoască muncitorii de cîte ori îi vedea, seara, cînd se reîntorceau de la lucru, în tramvai sau pe bicicletă. Chiar în dimineața excursiei, la cinci și jumătate, în timp ce parcurgea strada Lagrange ca să ajungă la Porta Nuova, locul de întîlnire cu Pierino, întîlnise șiruri lungi de muncitori : toți pe bicicletă, în hainele de pînză albastră, cu șepci pe cap, și fiecare cu valijoara cu mîncare, legată de ghidon sau la spatele bicicletei. Printre vechile case cenușii, pe strada lungă care, de îndată ce trecea de bulevardul Vittorio, își schimba numele și ducea direct la bariera Nizza și la fabrica Lingotto, muncitorii torinezi se duceau la lucru serioși și tăcuți. Soarele lumina doar acoperișurile și piețile. Orașul încă mai era cufundat în umbra răcoroasă a dimineții de vară. Treceau, cu mare zgomot, tramvaiele : încărcate și ele de muncitori, treceau pe lîngă neîntreruptul șir de biciclete, le depășeau, se îndepărtau, sunînd din clopoțelul lor specific, și ele tot spre bariera Nizza. Și pacea revenea în cartierele burgheze încă adormite, revenea tăcerea străpunsă de țăcănitul delicat al miilor de roți.

Atelierul Musso & Filippa era în centru, pe strada Cavour. Pierino locuia cu familia la Madonna di Campagna. Se ducea la lucru cu bicicleta, și la prînz nu venea acasă. Așa că, întocmai ca și ceilalți muncitori, își purta valijoara cu mîncare pe care i-o pregătea maică-sa.

De astă dată, pentru excursie, pregătirile le făcuse el singur. În afară de omletă cu ceapă și alte mîncăruri obișnuite în familie, mai cumpărase *mortadella* [1], brînză, sardele, o pîine mare rotundă.

Lui Emilio, bucătăreasa îi pregătise patru chifle albe, cu șuncă și unt, și patru brioșe cu unt și marmeladă. Cînd le văzu, Pierino spuse :

[1] un fel de cracauer. (n. tr.)

— *O mi povr' om ! Guarda : fuma parej ! luli tenlu par marenda* [1] trăgînd din sac, şi mai solemn decît îşi scosese portofelul mai înainte, un briceag mare, cu tot felul de lame ascunse în el, nichelat şi complicat.

Deschise lama cea mai mare şi începu să facă porţii, împărţind în două ceea ce adusese el. Fără îndoială că briceagul era un obiect minunat. Orice briceag e minunat pentru toţi băieţii şi chiar pentru mulţi oameni maturi. Dar ceea ce-l fascina pe Emilio era, mai ales, calmul lui Pierino : dibăcia, siguranţa, judecata fiecărui gest, aidoma unui ritual, chiar şi în ocazii banale ca aceasta.

Tăia pîinea aceea rotundă şi mare sprijinind-o pe piept, în felul în care o taie ţăranii. În mod metodic tăie felii egale. Apoi, între o felie şi alta împărţi omleta, mezelul, sardelele. O cutie rotundă, de fier smălţuit albăstrui, conţinea vinetele pregătite de mama. Deschise capacul şi-l folosi ca pe o farfurie. Într-un pacheţel minuscul în hîrtie de învelit pîinea era sare : îl desfăcu şi-l puse la mijloc.

De ce era totul atît de frumos ? Şi de ce mîncarea aceea nu era doar bună, ci avea şi un gust special, mai misterios, mai profund, un gust de ceva pur, drept ?

Pierino părea că acordă o valoare întregii vieţi : considera importantă viaţa în orice moment şi în orice amănunt. Se putea jura că o trăise din plin, totdeauna, fără a avea niciodată un singur moment de neîncredere.

Şi rezultatul era acesta : Pierino transforma cu naturaleţe orice acţiune în ceva frumos : ca şi cînd, fără să ştie, ar fi avut o putere magică.

Traversînd Oulx, cumpăraseră la Leon d'Oro două sticle de bere. Nu era departe : după masă, aveau să revină acolo ca să restituie sticlele goale.

— Pun rămăşag că nu-ţi aminteşti, spuse Pierino ducîndu-se să ia prima sticlă, pe care o pusese alături de cealaltă să se răcorească în torent, ridicînd lîngă ele un dig în miniatură din pietre ca să le ţină locului.

— Ce nu-mi amintesc ? — întrebă Emilio fără să înţeleagă.

Drept răspuns, Pierino ridică în soare sticla de bere blondă, strălucitoare, de pe care se scurgeau picăturile de apă ; rîdea cu ironie afectuoasă.

[1] O, bietul de mine ! Uite : facem porţii egale : pe acelea ţine-le pentru o gustare după-amiază. (piem.)

Atunci Emilio își aminti. Cealaltă excursie cu Pierino, cu ani în urmă. În jurul lacurilor din Avigliana. Emilio era încă un copil, sau aproape. Abia învățase să meargă pe bicicletă. La întoarcere era transpirat, însetat, frînt de oboseală : picioarele îl dureau de efort. Era prima excursie adevărată.

Revăzu în sfîrșit acoperișurile de culoare roșiatică, ce se cățărau pe colină pînă la clădirea înaltă a castelului savoiard : Rivoli ! Și piața cea mare din gară, unde sosea de la Torino trenul cu aburi. Iată castanii de India prăfoși, iată Hotelul Tre Re, grădinița printre plantele în lăzi, firma de tablă colorată pe care era reclama bătrînului bărbos și chel care bea cu o supremă satisfacție o halbă de bere Bosio & Caratsch.

— O bere ? Emilio ezita : nu mai băuse bere niciodată.

De regulă, în casa Viotti se bea numai apă. O sticluță de un sfert, nu mai mult la o masă, era rezervată tatii : vinul din două damigene pe care-l trimetea în dar, cu puțin timp înainte de Crăciun, unchiul Sanfront. Și odată, cînd Emilio, imprudent, își manifestase curiozitatea față de necunoscuta băutură, mătușa Vittoria se grăbise să profite de ocazie, răsfrîngîndu-și buzele în semn de profund dezgust, părînd ca de obicei că e gata să scuipe : „Bere ! Frumoasă porcărie ! Asta ar mai lipsi !“ Și, adresîndu-se mamei și tatălui lui Emilio, îi acuză discret că-i face o proastă educație copilului : mereu cu încăpățînatul scop de a-i umili în fața mătușii Elisa, demonstrînd că nu erau demni de moștenire. „Pentru un copil de vîrsta lui, are un instinct foarte fin, n-am ce spune. Bere ! Băutură de căruțași !“

Lui Emilio îi rămăsese curiozitatea : amestecată, totuși, cu neîncredere, aproape cu teamă. Băutură de căruțași ? Băutură de oameni viguroși, chiar dacă era „vulgară“. Propunîndu-i să bea o bere, Pierino confirma că și el aparținea acelei lumi pe care, după părerea mătușii Vittoria, nu trebuia absolut deloc s-o frecventeze, dar pe care Emilio o simțea egală cu lumea lui, dacă nu chiar mai bună : mai vie, mai hotărîtă, mai simpatică.

Acum, după trei ani, Pierino însuși îi amintea primul acest episod. Și Emilio, cum se întîmplă adesea cînd cineva ne amintește de un fapt la care nu ne-am mai gîndit de mult, revăzu exact clipa : soarele cald al unei după-amiezi de octombrie pe fațada gălbuie a hotelului Tre Re,

grădinița printre plantele sădite în lăzi, reclama casei Bosio & Caratsch, fruntea osoasă a lui Pierino, cu cîrlionții în dezordine și transpirați, cu zîmbetul lui malițios și admonitor :

— Hai, încearcă !

Se așezaseră în grădiniță. Pierino comandase cu aceeași siguranță de totdeauna.

O sorbitură cu sete din halba plină. Gustul amărui și plăcut al berii, cu miros de grîne.

Își privi prietenul. Pusese halba pe mesuță. Acum, își ștergea fruntea transpirată, cu batista împăturită cu grijă. Și-l fixa rîzînd :

— Prin urmare, îți place ?

Poate că atunci a fost pentru prima dată cînd Emilio simți că ține foarte mult la el. Simți aceasta fără să și-o spună. Nu se obișnuiește să se vorbească și nici măcar să se gîndească asemenea declarații de încredere și afecțiune între doi prieteni. Dar aceste declarații apar : apar fără ca cei doi prieteni să-și dea seama și-și găsesc mereu funcția lor inconștientă, simbolul lor involuntar, poate și în cea mai umilă dintre ocazii, ca de exemplu într-o halbă de bere. Trebuie să mai observăm că, puse la încercare, aceste înțelegeri, poate tocmai fiindcă sînt neexplicate, sînt aproape totdeauna mai valabile decît acelea între persoane de sex opus.

Trei ani mai tîrziu, iată că simbolul era reevocat. Ritul se reînnoia. Emilio și Pierino beau din nou bere împreună, privindu-se în ochi fără a se gîndi la nimic special, ci doar mulțumiți că sînt împreună.

PARTEA A DOUA

1

O FATĂ ÎMBRĂCATĂ ÎN GALBEN apăruse acolo, pe trotuarul bulevardului Casale.

Înainta cu pas iute, în umbra copertinelor maró sau verzi ale micilor magazine, traversînd din cînd în cînd scurte zone de soare : atunci, pentru o clipă, galbenul acela strălucea. Era Veve ?

Statura era a ei. Al ei pasul sprinten. Blondă. Și venea, la ora stabilită, spre locul stabilit.

În tortura plăcută a speranței, simțindu-și inima cum îi bătea cu putere, Emilio o fixa pe fata îmbrăcată în galben care se îndrepta spre el : și nu putea crede că era aievea. Să-i iasă în întîmpinare, scurtînd astfel așteptarea sau incertitudinea ? Niciodată. Era o superstiție. Superstiție în mod absurd retrospectivă : ca și cum cîțiva eventuali pași înainte, înspre fată, ar fi putut-o transforma brusc, în cazul că ar fi Veve, într-alta : sau, și mai subtil, s-ar fi putut ca pașii să fie prevăzuți de o divinitate care, pentru a-l pedepsi pentru nerăbdarea lui, ar fi făcut-o pe Veve să renunțe la întîlnire și ar fi trimis în locul ei, pe trotuarul bulevardului Casale, la ora stabilită, o altă fată care, de la distanță, să-i semene. Și acum divinitatea părea, și într-un caz și în celălalt, că voia să glumească : că se distra ținîndu-l în emoții. Deoarece fata îmbrăcată în galben, Veve sau nu, se opri să se uite într-o vitrină. Era firesc ca, în ultima parte a drumului, mai înainte de a ajunge la locul întîlnirii, Veve să se oprească în fața unei vitrine ? Era firesc, da. Din buzunărașul vestei, Emilio scoase ceasul marca Vacheron & Constantin care-i fusese dăruit cu ocazia bacalaureatului. Abia cinci minute de în-

tîrziere. Foarte firesc. Veve îi mărturisise din orgoliu repulsia de a aştepta. Poate că-i fusese teamă că ar întîrzia el, ca în alte dăţi. Sau, putea fi vorba de o cochetărie. Vitrina era a unei modiste : o putea reţine vreo pălărioară ; sau mai mult decît atît, calculul de a fi văzută de Emilio tocmai în acea întîrziere ca să nu-i pară prea nerăbdătoare sau, cel puţin, ceva mai dezinvoltă decît era în realitate.

În sfîrşit, păru că se hotărăşte, părăsi vitrina. Dar imediat, şovăi. Se întoarse, cu o jumătate de pas, să privească. Şi în clipa aceea de echilibru dansant, cu un picior abia îndoit, braţul abia îndepărtat de trup, cu mîna în mănuşi albe în aer, i se evidenţie atît de bine rotunjimea şoldurilor atrăgătoare, încît Emilio ar fi recunoscut-o chiar de la o distanţă mai mare.

Alergă în întîmpinare, fericit.

O cunoscuse pe Veve cu cîteva săptămîni înainte : ducîndu-se la *Anonima Assicurazioni* ca să-şi revadă un coleg de Universitate, ceva mai mare decît el, licenţiat, o remarcase în biroul alăturat, în faţa unei maşini de scris. Veve era blondă, palidă, dar robustă : ochi albaştri, o dentiţie foarte albă, un zîmbet deschis şi generos. Prietenul l-a prezentat fetei. Fiind aproape de amiazi, Emilio îndrăzni s-o aştepte afară, la ieşirea funcţionarilor, oferindu-se s-o însoţească pînă acasă.

— Mulţumesc, dar numai pentru o bucată de drum, spuse Veve, rîzînd.

O conduse pînă la capătul străzii Pad : îi oferi vermut şi saleuri.

După aceea, s-au văzut aproape în fiecare zi. Emilio se ducea s-o ia de la birou, dar nu la amiază, ci la şapte seara, avînd astfel ceva mai mult timp de plimbare sub porticuri. În mai multe rînduri, se întîmplă ca Emilio să întîrzie la o lecţie la Universitate, şi să fie nevoit să alerge pe stradă, din fericire nu prea lungă, pînă la *Anonima*. Şi o dată se întîmplă ca Veve, plictisită, să nu-l mai aştepte.

În ciuda insistenţelor lui Emilio, iubirea lor se limitase la inocente plimbări sub porticuri, între şapte şi opt : ora vermut-ului seral. La opt, şi nu mai tîrziu, Veve lua tramvaiul cu care se întorcea acasă. Era dintr-o familie modestă şi locuia la bariera Casale. În schimb, Emilio locuia

la etajul al doilea al unei vechi clădiri, o casă boierească din Borgo Nuovo, în piața Maria Teresa.

Cum Veve trebuia să se întoarcă acasă la opt și un sfert, nici nu se pomenea de cinema. Într-o seară, consimți să meargă în parcul Valentino. Dar era în mai, deci lumină pînă tîrziu : Emilio reuși doar să-i smulgă un fugitiv sărut, la întoarcere, în umbra teilor, pe o bancă din grădinile Cavour. Duminica, Veve era obligată s-o petreacă în sînul familiei. Cel puțin așa spunea, și între timp rîdea cu malițiozitate, lăsînd parcă să se presupună cu totul altceva. De fapt, era puțin probabil ca o fată de o frumusețe și de o atractivitate atît de vădită să nu aibă curtezani.

Dimpotrivă : era imposibil ca Veve să nu aibă chiar un amant, cu care să fie mai mult sau mai puțin logodită. Astfel se gîndea Emilio, trecînd însă foarte repede peste asemenea prezumție. Și nu fusese nici atît de delicat, încît să nu-și manifeste neîncrederea. Dar Veve îi spusese rîzînd, cu o clătinare a buclelor ei blonde :

— Nu, nu e nimeni. Ce vrei, se vede că ești un bărbat norocos ! Ai nimerit între unul și altul.

— Cum, între unul și altul ?

— Ei da, pînă acum cîteva zile, mai înainte de a răsări tu, era un inginer care-mi făcea curte, dar o curte... îndrăcită. Totuși, era un tip dintre cei care la început îți par simpatici și inteligenți, ca apoi să vezi că sînt falși ca Iuda. Așa că l-am cam trimis de unde a venit, tocmai cu o seară înainte de a apărea tu la birou. Și tu ești fals ca Iuda ; dar ești mai simpatic acum decît la început. Chiar mai inteligent. Ești un tip de viitor.

— Și celălalt ?

— Cum celălalt ?

— Da, cel ce va veni după mine. Spui că sînt norocos și că am nimerit între unul și altul. Despre unul mi-ai vorbit. Dar despre celălalt ?

— Despre celălalt nimic, încă nu există, dar firește că va veni.

Și privirile lor, aidoma lamelor tăioase a doi adversari în duel, care s-ar întîlni pentru prima oară în imobilitatea instantanee a unei clipe, se încrucișară, dezvăluindu-și reciproc dorință și neîncredere, dragoste și teamă. „Tu o iei înainte, spunea privirea lui Emilio : vorbești despre un succesor al meu, fiindcă te temi că nu-l dorești, nu că nu-l găsești ; te gîndești că poate mă vei iubi, și că

şi eu te voi iubi ; dar ţi-e teamă că eu voi obosi primul, ţi-e teamă că o să te gîndeşti într-o zi, fie chiar şi după multă vreme, la căsătorie şi că eu nu o să vreau."

Spunea privirea lui Veve : „ţie ţi-e teamă că eu, chiar dacă te iubesc, într-o zi, după multă vreme, m-aş gîndi la căsătorie : şi e firească această teamă, fiindcă eşti de o condiţie socială superioară condiţiei mele".

„Nu exclud posibilitatea să mă însor cu tine, fie chiar şi după cîţiva ani răspundea privirea lui Emilio ; dar deocamdată este o idee absurdă : sînt încă departe de a-mi face o poziţie socială, departe de posibilitatea de a-mi asigura existenţa : m-aş putea gîndi să mă însor cu tine doar dacă într-o zi familia mea ar deveni bogată, prin moştenirea lăsată de unchii Sanfront : deocamdată, îmi placi mai mult decît oricare altă fată pe care am întîlnit-o, te doresc, şi poate te voi iubi."

Privirea lui Veve încheia : „tu nu eşti în stare să iubeşti cu adevărat ; mi-e foarte teamă să nu sufăr, fie chiar şi după cîţiva ani : dar îmi placi mai mult decît oricare alt tînăr pe care l-am întîlnit, te doresc şi, fără îndoială, te voi iubi".

O tăcere stînjenitoare continuă acelui moment de adevăr, de îndată ce privirile lor se plecară. În mod instinctiv, Emilio căută cu mîna şoldul ei : talia sus, o carne tare şi plină sub voalul bluzei. Şi toate gîndurile şi îndoielile se destrămară ca prin farmec. Viitorul era imens, liber, nedesluşit, ca un cer senin, ca cerul acelei zile de mai : fără a fi privit măcar, el pătrundea în suflet odată cu aerul şi soarele. Viitorul era cuprins tot în lungile ore din faţa lor, pînă seara, pe pajişti şi prin codrii Collinei.

Era după-amiaza Înălţării : nu o duminică ! Astfel justificase Veve, rîzînd cu aceeaşi malițiozitate, propria-i libertate. Era pentru prima dată că putea sta cu Emilio atît timp şi, ceea ce conta mai mult, nu pe străzile oraşului.

Itinerariul a fost propus de Veve : Santa Margherita, Fontana dei Francesi, l'Eremo. La Eremo, la ospătăria Beccaccia aveau să ia un ceai cu pişcoţi. Emilio a fost de acord, fără discuţie : era clar, demonstra că ea cunoaşte mult mai bine decît el Collina.

— *Mi m' ciamu che türineis ch'it ses !* [1]

[1] Mă întreb ce fel de torinez eşti ? ! (piemont.)

— Noi ne ducem totdeauna la șes, la Rivoli, murmură Emilio, și simți că se îmbujorează.

I se mai întîmplase : Veve începea cu dialectul și el, care știa că nu prea vorbea bine în dialect, îi răspundea în italiană. Dar de astă dată găsi natural să treacă peste micul complex de inferioritate : să-l înfrîngă, vorbindu-i clar.

Urcau bulevardul spre Villa della Regina. Continua s-o țină strîns de talie. Și din ciudata ușurință cu care ea se lăsa strînsă, din contactul neîntrerupt pe care părea că-l caută trupul acela robust și sănătos cu al său, atingîndu-l cu sînul în timpul mersului, nădăjduia într-o nouă și poate conștientă hotărîre a ei : și în toate acestea spera să recunoască simptomele unei iminente cedări.

— Sînt torinez, explică Emilio : dar familia din partea mamei e din La Spezia ; și în casă vorbim totdeauna italiana.

— Ești un domn, o știu : ești un domnișor, spuse Veve, rîzînd sigură de ea și strîngîndu-l la rîndu-i de talie. Și ea avea douăzeci de ani. Dar în clipa aceea Emilio înțelese că era mult mai expertă decît el și nu numai în străzile și potecile colinei torineze.

Emilio împlinise douăzeci de ani și ajunsese în al doilea an de Universitate : dar experiența lui cu femeile, fie erotică, fie sentimentală, era destul de sumară.

Ambiția pe care tatăl lui o nutrea pentru el era îndreptată în mod exclusiv și fanatic spre carieră : totdeauna avocatul erarial a vrut ca Emilio să devină un mare avocat. În schimb, ambiția mamei era îndreptată spre o căsătorie fantastică : cu vreo fată foarte bogată și din aristocrație. Moștenirea Sanfront, în care nici unul nici celălalt nu încetau să spere, ar fi ușurat într-o zi atît cariera, cît și căsătoria. Dar pînă una, alta, acest miraj trebuia alimentat cu orice preț. Ca nivel de viață, familia Viotti trebuia să aparțină, în mod vădit, celei mai bune, înaltei burghezii din Torino. Lojă la Opera regală (pe jumătate cu verii Ceroni) ; zi de primire săptămînală, închirierea unei trăsuri elegante, particulare, pentru a merge la Mirafiori de două ori măcar în anotimpul curselor ; bucătăreasă și fată în casă, hainele lui papà, fie și puține, la Prandoni, toaletele mamei, ceva mai multe, la Bellom ; pantofii la Cappa... Pentru bugetul familial o luptă continuă, surdă : ascunsă

cu grijă lui Emilio, care începuse să-şi dea seama abia în ultima vreme. În afara lefii de avocat erarial mai era renta de pe orezăriile lui din Trino Vercellese: mică, fiindcă venitul era împărţit cu un frate şi cu o soră, şi mai era renta zestrei mamei, pe care bunicul o trimetea din două în două luni din La Spezia: dar aceste sume adunate erau oare de ajuns ?

Tata şi mama, conştienţi că era mai mult aparenţă decît substanţă, şi că viaţa aceea costisitoare, chiar dacă era în mod calculat costisitoare, nu garanta, singură, viitorul strălucit pe care-l visau pentru unicul lor băiat, nu încetaseră să se îngrijească în primul rînd de studiile şi de educaţia lui. Încă de la început, îl înconjuraseră cu îngrijiri severe, tenace, implacabile. Cursuri de engleză şi franceză, lecţii de pian şi de scrimă. Apoi, în timpul Universităţii, achiziţionarea multiplelor volume, recomandările profesorilor. O atenţie, o asistenţă, o supraveghere continuă.

În ceea ce-l privea, Emilio le-a răspuns părinţilor cum nici nu şi-ar fi putut dori mai mult. La gimnaziu şi la liceu, totdeauna întîiul în clasă. La Universitate, toate examenele trecute cu nota maximă. Distracţii, divertismente: puţine, şi niciodată căutate cu un entuziasm excesiv. Iată de ce experienţele lui amoroase erau limitate. Părea că studiul, pe lîngă timp, îi mai lua şi pofta. Cîte un flirt foarte inocent, cu fete de familie bună, în timpul vilegiaturii sau, în serile de iarnă, la *carré* [1]-urile de la Radicati di Primeglio, la *carré*-urile de la D'Agliano, în penumbra coridoarelor adiacente saloanelor de dans; cîte un sărut fugar, cîte o midinetă; şi cîte o escapadă pe cît de inevitabilă, pe atît de fulgerătoare, şi în general incompletă, la Massena, la Raffaello, sau într-una din cele două case frecventate de gaşca de studenţi.

Părea că revenise vremea, în special la Torino, a goliarzilor cîntaţi de Oxilia [2] şi Camasio: ultimul foc bengal, aprins imediat după întreruperea forţată a războiului şi,

[1] *carré*, (în franc.) pătratul unde se dansa, mai ales în petrecerile organizate în timpul carnavalului de unele familii aristocratice din Torino, într-o sală publică de dans dar cu un public restrîns, în circuit închis întocmai ca un pătrat. (n. tr.)

[2] *Oxilia Nino*, născut la Torino 1888—1917, artist *bohémien*, ziarist, colaborator şi inseparabil prieten al lui *Sandro Camasio* a fost unul dintre reprezentanţii *scapigliaturei* (curent al ultimilor romantici lombarzi) din Torino, imediat după război. (n. tr.)

în sfîrșit, stins în cenușiul fascist, în prelungitul vîrtej din *la belle époque*. Și epoca tragică și întunecată nu avea să înceapă nici măcar cu Marșul asupra Romei ; ci numai în iunie din '24, cu delictul *Matteotti* [1]. Ultimele carnavaluri ale studenților torinezi au fost, de aceea, cele din '23 și din '24 : interval fericit pentru burghezie, între „pericolul de stînga“ și adevăratul început al dictaturii : cînd regimul, după cum se spunea, salvase patria, dar nu inventase încă acel obicei lugubru, grotesc și ipocrit numit stil fascist. Carnavalurile din '19 pînă în '22, în schimb, ar fi trebuit să fie mai puțin nepăsătoare : în anii aceia, chiar la Torino, organizațiile muncitorești erau la primele lor încercări, care au culminat, în toamna anului '20, cu disperata acțiune a ocupării Fiat-ului. Dar ce-i păsa majorității studențești de atunci de muncitori ? Mamele lor și mătușile se rugau Fecioarei Maria pentru ca la alegeri să iasă Blocul Național. Tații, profesioniști sau funcționari de stat, chiar dacă credeau în Agnelli și în Giolitti, și chiar dacă nu ajungeau, pentru moment, să vadă cu ochi buni primele expediții ale brigadelor fasciste, temîndu-se totuși că guvernul nu era destul de tare, strîmbau din gură și dădeau din cap : „strîngeau în ei“ mai mult decît îndrăzneau să mărturisească. Ca să nu mai vorbim de teama unora, ca avocatul Viotti, pentru care Giolitti fusese totdeauna „aproape un socialist“.

Dar fiii ? Exceptîndu-i pe cei mai inteligenți sau pe fiii celor mai inteligenți și celor mai luminați : exceptînd o elită în jurul lui Gobetti, Gramsci, Ruffini și a unor literați, pictori, muzicieni : studenții de la Universitate, în marea majoritate, nu se ocupau de politică. Preveniți parcă de un infailibil instinct că la urmă nu avea să se întîmple nimic din cîte se temeau părinții lor, își vedeau de propriile griji : să studieze, să se distreze, mai ales să se distreze, și nu-și făceau o problemă din manifestațiile și agitațiile muncitorești. Topografia însăși a orașului Torino favoriza o oarecare ignorare a acestui subiect. Erau două zone de rezistență alăturate, concentrice, și totuși riguros separate, ca și cum un perimetru foarte lung de porticuri și bulevarde ar fi în realitate ziduri invizibile, de netrecut. Aici centrul burghez, dincolo periferia muncitorilor. Aceasta din urmă, da, avea cîteva capete de pod :

[1] Om politic socialist ucis de fasciști la 10 iunie 1924. (n. tr.)

dar unul singur era într-adevăr important, Camera Muncii pe bulevardul Siccardi.

Studenții auzeau cîteodată pîrîitul mitralierelor ; foarte departe, de pe la bariera San Paolo. După o jumătate de oră, dacă se aflau spre bulevardul Re Umberto, piața Solferino, strada Alfieri, începeau să distingă în modestul murmur al traficului citadin sunetul bine cunoscut, insistent și neliniștitor al clopoțelului de la Crucea Verde. Clopoțelul se apropia. Iată brancardele pe roțile înalte de cauciuc : cărucioarele împinse în liniște, în pas alergător de infirmierii cu brasardă. Traversînd piața San Carlo, o luau pe strada Ospedale. Clinchetul clopoțelului, zgomotul pașilor infirmierilor, chipurile lor gîfîitoare, aveau ceva tragic. Pe neașteptate, mulțimea, tăcută, făcea loc cărucioarelor, le privea, le număra : șase, șapte, opt, altul, și încă altul... Și cîteodată ceața, înghițindu-le, părea să mărească iuțeala pe parcursul acela final : să ajungă la spital cu un minut mai devreme putea însemna salvarea unei vieți.

Dar ce-i păsa majorității studenților de atunci de soarta muncitorilor și de luptele lor ?

Era ultima perioadă fericită a unei clase care dominase un secol. Pentru studenții din Torino erau modistele, tinerele croitorese, după-amiezile pe Collina, de-a lungul vechilor drumuri pustii, întortochiate, strîmte între ziduri ; erau săruturile, promisiunile, jurămintele, adiourile ; erau nopțile de carnaval sub porticurile de pe strada Padului, pînă la triumful pieții Vittorio. Erau măștile, corurile, tangourile, *one-step*-urile ; pe pavaj, covoare de confete ; pe cer, pergole de serpentine ; pe crupele albe ale cailor din turnirul Peter stăteau cele mai frumoase fete din oraș. Nopți interminabile, populate, îmbătătoare ; nopți de veselie tumultuoasă ; și substratul tuturor, scopul tuturor, concluzia tuturor, bordelul. În rarele seri cînd ieșea cu colegii, Emilio nu se sustrăgea acelui comun ultim scop. Educat spre un profund conformism, își spunea pur și simplu : „toți ceilalți se duc, de ce nu m-aș duce și eu ? !“ Pentru prima dată fusese atît de abil, încît reușise să se prefacă, să lase să se creadă că nu era pentru prima dată. Cît despre plăcerea pe care o simțea, era totdeauna prea mizeră față de imaginație și dorință. Nu-i venea deci greu să se arate indiferent, cum i se părea lui că e de bon ton în asemenea ocazii.

Dar colegii îl considerau mai mult decît un snob, un tocilar. Emilio se dedica studiului cu o răceală egală cu silința. Cu metodă și niciodată cu pasiune. Ca și cînd părinții nu i-ar fi putut infiltra decît ambiția de a reuși. Disciplină, rigoare indiferentă: comprehensibile și în parte scuzabile, pînă la diploma de bacalaureat: dar, pășind spre o profesie la libera alegere, antipatice și aproape de neînțeles. De fapt, Emilio nu-și mărturisea nici lui însuși adevărul.

Se înscrisese la Drept, în aparență fiindcă se acorda cu intențiile constante ale tatălui său; în realitate, numai pentru că știa că nu se simțea înclinat spre nici o profesie în mod special. Cei patru ani la Drept îi deschideau multe drumuri: și pînă una, alta, erau soluția cea mai rapidă și cea mai practică. Magistratură, avocatură, bancă, administrație, învățămînt universitar, diplomație, diverse slujbe? În adîncul sufletului, el știa foarte bine, chiar dacă nu îndrăznea să și-o spună cu sinceritate, că, de îndată ce avea să-și ia licența, va căuta un singur lucru: să facă bani cît mai repede cu putință ca să se bucure de viață.

Pe de altă parte, dacă ar fi vrut, dacă ar fi putut să reflecteze asupra acestei probleme cu o răceală și mai mare decît aceea pe care credea că o aplică din obișnuință oricărui fapt, proiect, invitație din partea vieții, ar fi înțeles că singurele zile fericite ale adolescenței sale (adolescență care se sfîrșea) fuseseră acelea petrecute cu Pierino: și care nu fuseseră condiționate în nici un fel de bani; nici de ceva ce poate da banii și nici de ceea ce banul poate da. Părea să fi înțeles că, pentru a fi fericit cu Pierino ori ca Pierino, nu era necesar să aparții înaltei burghezii, să te duci la curse și la Opera regală, să ai servitori în jachetă în dungi, să te îmbraci la Prandoni și să te încalți la Cappa, să posezi trăsură și automobil, să călătorești în străinătate, să cunoști Parisul și Londra, New York, să vorbești englezește și franțuzește cu accent bun, să fii primit în casele cele mai înstărite din Torino, să fii invitat la Palatul regal, cînd era cîte o festivitate, să fii admis la petrecerile oferite de familia Radicati sau D'Agliano: nu era nevoie să-i moștenești pe cei din familia Sanfront, să te însori într-o zi cu o fată din nobilime, să te distrezi la vînătoare, golf, la băi, nici să-ți poți îngădui, cu o perfectă discreție, aventuri, capricii, femei

întreținute. Nu. Toate acestea nu aveau să fie necesare niciodată, pentru a fi fericit ca Pierino sau cu Pierino.

Poate și din cauza rarelor ocazii în care fuseseră împreună, Pierino rămăsese, în adolescența lui Emilio, o insulă minunată, fermecată, dar aproape exclusă din realitate și de aceea fără importanță.

De la excursia făcută la Sestrières trecuseră șase ani. Deși simțeau unul față de celălalt aceeași prietenie, în tot acel timp se văzuseră de foarte puține ori. E adevărat că Pierino fusese chemat în armată. La început, din cauza urmărilor unei pleurite a fost socotit apt numai pentru serviciile sedentare, repartizat la secția fotografi de la geniu : apoi. aproape imediat, trimis pe front ca operator cinematografic.

Doi ani de front ! doi ani de război, din '16 pînă în '18. Puțin după lupta de la Caporetto, de Crăciun, Pierino venise în permisie la Torino. Trecuse să-și salute prietenul.

Emilio studia la el în cameră. Exclamația de bucurie a tatălui său, prelungitul „oh !" al glasului acela răgușit. care-i ajunse atenuat, din coridor, prin pereții clădirii imense, și pe care și-a explicat-o, fără îndoială, prin vizita neașteptată a vreunui vechi prieten, vreun coleg, vreun magistrat, poate fratele, procurorul regelui la Savona. Surpriza lui Emilio a fost nemaipomenită cînd a auzit că e chemat și mai mare cînd l-a văzut în fața lui pe Pierino, adică pe caporalul genist Piero Giraudo, în uniformă gri-verde. Papà atît de binevoitor și de cordial cu Pierino ? Cu un fecior de muncitor ? Era un fapt cu totul nou. Uniforma, gradul, reîntoarcerea de pe front explicau totul.

Îmbrățișîndu-l, Emilio simți cum îl zgîrie barba prietenului ; și aproape același efect aspru, viril, i-a făcut și postavul grosolan al mantalei. Pierino, pe neașteptate, nu mai era un băiat : era un bărbat. Foarte slab. Obrajii și tîmplele scobite ; părul tuns zero ; cîrlionții castanii dispăruseră ; fruntea largă osoasă și încăpățînată, adevărată frunte de țăran. Dar în ochii lui era aceeași scînteiere și irezistibilă simpatie și bunătate, același rîs de altădată ; și prezența lui neașteptată acolo, printre mobilele masive, triste, lustruite, de stil Umberto, în ordinea neschimbată a vechii clădiri burgheze, pe fondul familiar și sufocant al rafturilor încărcate peste măsură de tot felul de hîrțoage și de colecții ale publicațiilor *Jurisprudenței*, era ca o suflare de viață și de libertate. Oh, de data aceasta

prietenul lui nu mai vorbi de ciclism, nu mai vorbi de sport. Zîmbea mereu, dar nu spunea desigur că războiul era frumos. El, în condițiile lui modeste, nu fusese, decît din întîmplare și pentru scurt timp. Războiul serios era cel purtat de soldații din tranșee ; săptămîni în șir în noroi și în zăpadă. Și cînd trebuia să se ducă la asalt ; cînd trebuia ca toți să fie curajoși, chiar și cei care făceau pe ei de frică, fiindcă în spatele lor carabinierii erau gata să tragă. El avea norocul să fie operator cinematografic. Și apoi, pasiunea de a prinde o scenă îl făcea, chiar dacă exista vreun pericol, să nici nu-și dea seama : continua să-și facă meseria, nu războiul.

Aceste cuvinte sincere nu prea coincideau cu entuziasmul patriotic al avocatului Viotti, care se desumflase destul de repede. În cele din urmă, mormăi o scuză și se retrase, lăsîndu-i singuri.

Pierino îi povesti atunci despre o fată pe care o cunoscuse la Preganziol, de cum treci de Treviso, unde era sediul detașamentului : o fată, Lucia, pe care era convins că o iubește, prima dată în viața lui, și cu care fusese fericit. Îi povesti cum se întîmplase. Între o misiune și alta, avea permisiunea să doarmă unde voia. Lucia era fiica proprietăresei care-i închiriase o cameră. Tatăl ei nu era acolo. Fusese luat prizonier la Carso. Lucia era frumoasă, foarte tînără, bine făcută, brună, cu ochi luminoși albaștri. Pietro scoase fotografia.

Dimineața îi aducea cafeaua la pat. Și astfel, într-o zi, a început cu un sărut, apoi altul, și încă altul ; într-o seară, în loc să plece, el rămase acasă sub pretextul că-i ține de urît mamei. Se auzea tunul din apropiere, toată noaptea ; și trecerea continuă a autocamioanelor pe stradă. Era și pericolul unor raiduri aeriene, care mai făcuseră victime în oraș. Pentru ca să mai treacă timpul, jucau cărți. Dar mama, la un moment dat, începu să caște. A rezistat cît a putut. La zece s-a retras în camera ei de unde imediat s-au auzit sforăituri.

— Îți închipui cum ne simțeam noi. La început am continuat să jucăm cărți, în doi. Dar în loc să ne uităm la cărți, ne uitam în ochi. Pînă cînd... Dar nu mai voia să-mi dea nici un sărut, ca dimineața ; sau cel puțin părea că nu voia. Se înfurie, se ridică. Scaunul căzu. *„Lu el staga al so posto, e zoghemo a le carte : se no, mi vado a*

dormir anca mi" [1] — spune ea. Nu puteam insista de teamă ca nu cumva să se trezească mama sa. *I l' avìa veuja' d campéla giù, lulì as capìss* [2] *;* dar, mă şi gîndeam : *brau, e peuj, s' a l' é vergine ?* [3] Şi, oricum, mi se părea şi aşa un paradis să stau acolo, numai cu ea, şi s-o privesc în ochi fără să spun nimic. *Anche mach parej, a l' era mila volte mej che tüte le fije, picie o nen picie, cun chi j'era stait ansema* [4].

— Şi după ?

— Şi după asta, la o anumită oră, cum mi se părea că amîndurora ne era somn, ne-am spus noapte bună : consimţi să-mi dea un sărut, dar scurt, care nici nu suferea comparaţie cu cele pe care mi le dăduse dimineaţa. Şi astfel ne-am despărţit, fiecare în camera sa. De îndată ce m-am aşezat în pat, îmi trecu, bineînţeles, somnul. Dar se vede că şi cu ea se întîmplă acelaşi lucru. Deoarece, *dop gnanca'n quart d'ura, i sentu un rümúr, ün cit rümúr da gnente, cuma ch' a füssa 'l gat* [5]. Mă întorc şi mi se pare că visez : mi se pare că văd, într-o beznă aproape totală, uşa care se deschide, dar încet, încet ; văd ceva alb care se strecoară înăuntru ; din respiraţie, sau poate din puţin parfum am impresia că e ea. Da, este ea pentru că încuie uşa. *Beh, Miliu, mi ringrassiu ancura 'l ciel, perché a stu mund a j' e propri gnente 'l d pì bel* [6].

— Şi era virgină ?

— Nu, din fericire.

— Dacă o iubeşti n-ar trebui să spui „din fericire".

— Într-adevăr, îmi pare rău. Dar răspunderea... — spuse Pierino, continuînd să zîmbească ; şi chipul său marcat de o instinctivă înţelepciune păru pentru un moment chiar chipul unui bătrîn,... răspunderea, înţelegi : nu mă pot căsători cu ea. Cînd mă voi reîntoarce, mai mult ca

[1] Ori stai la locul dumitale şi jucăm cărţi : ori dacă nu, mă duc şi eu la culcare. (piem.)

[2] Aveam poftă să fac dragoste cu ea, se înţelege. (piem.)

[3] bravo, şi după, dacă e fecioară ? (piem.)

[4] Chiar numai atît, şi făcea de mii de ori mai mult decît toate fetele, mai mult sau mai puţin putorişti, cu care fusesem împreună. (piem.)

[5] nici după un sfert de oră, am simţit un zgomot, un zgomot foarte fin, ca şi cum ar fi fost o pisică. (piem.)

[6] Ei bine, Emilio, şi acum mai mulţumesc cerului, fiindcă pe lumea asta, într-adevăr, nimic nu este mai frumos. (piem.)

sigur că voi fi transferat la Veneția. Asta înseamnă : adio, Lucia. Trist, dar e mai bine așa.

Odată terminat războiul, studiourile cinematografice Fert, Ambrosio și Pasquali, care lucraseră puțin în toți acei ani, dar nu fuseseră niciodată închise, începuseră să funcționeze din plin, producînd un film după altul, cîte unul chiar de lung metraj. Piero Giaudo, în ciuda vîrstei fragede, deveni rapid unul din primii operatori. Reflexiv, metodic, ponderat, nu i se urcă la cap ca multor altora : înțelese că norocul acela nu putea dura, nu putea ține piept importării din ce în ce mai masive a filmelor americane. Începu imediat să pună bani deoparte : la sfîrșitul anului 1921 avea economisiți atît cîți îi trebuia ca să-și facă o casă, fiind logodit cu fata unui brutar de pe strada Santa Giulia, în Vanchiglia. În același cartier locuia și Piero, două rînduri de case mai departe, un apartament modest la mezanin împreună cu mama lui. Tatăl lui, muncitor tipograf pînă la urmă, murise de gripă spaniolă în ianuarie 1918.

Piero o remarcase pe Nuccia în prăvălie, în fiecare dimineață, cînd trecea ca să-și cumpere chifle proaspete înainte de a se duce la slujbă. Pleca cu bicicleta, indiferent de ce timp era. La spate ținea aceeași valijoară cu mîncare : întocmai ca muncitorii, întocmai ca pe vremea cînd era ucenic la Musso & Filippa. Colegii lui, operatori, se duceau cu tramvaiul, unii chiar cu mașina împreună cu regizorul sau cu directorul de producție și luau masa de prînz la restaurantul întreprinderii, cu actorii și actrițele. El nu : din economie, spunea, și din motive de sănătate.

Nuccia, cu părul castaniu-deschis, rotunjoară la chip și membre, era foarte drăguță : avea o expresie ieșită din comun : dulce și în același timp malițioasă, provocătoare și totodată oarecum rigidă, ca o păpușă. Cînd îi vorbea vreun tînăr, ai fi zis că devine tare de urechi : privea direct în ochi și rîdea, ca și cum ar fi făcut continuu aluzie la ceva despre care nu era permis să se discute. Era o fată cumsecade, fără îndoială ; dar și cam ciudată, cam trăznită : *„'na frisa fola"*. [1]

Poate că Piero Giraudo, care era atît de logic și de înțelept, se îndrăgostise tocmai de această ciudățenie a ei.

[1] ușor nebună (piem.)

în sufletele cele mai drepte și mai generoase, de multe ori se naște dragostea astfel : dintr-o lege a unei profunde compensații : din nevoia instinctivă de a contrazice propria natură și de a cunoaște în vreun fel, fie chiar și cu prețul unor grave amărăciuni, cu totul altă parte a realității, aceea pe care, altfel, propria-i natură ar continua s-o ignoreze.

În puținele ocazii în care Emilio își revăzuse prietenul, nu li s-a mai oferit prilejul unei excursii cu bicicleta : Piero lucra continuu și reușea cu greu să aibă o zi liberă. Se întîlneau sîmbăta sau duminica, pe seară, pentru o partidă de *bocce* [1], o băutură, o gustare în vreo bodegă de periferie. Ultima oară îl întîlnise din întîmplare. Îl surprinsese în timpul lucrului : turna o scenă pe șoseaua comunală din Santa Margherita, ceva mai sus de Villa della Regina, în fața panoramei orașului : exact pe unde Emilio suia acum, pas cu pas, înlănțuit de șoldul solid al lui Veve.

Amintirea era recentă : a unei după-amieze din noiembrie trecut.

O mașină Ansaldo mare, în culoarea muștarului, cu capotă lăsată, cu canapele de marochin roșu, urca încet, huruind ușor, de la Villa della Regina. Ajungînd în piață, făcu o curbă, apoi se opri. Dincolo de parapetul de piatră, în ceața aurie, ușor răspîndită (era vara lui San Martino) [2] se vedeau acoperișurile foarte regulate roșu închis ale orașului, brazdele drepte și adînci ale străzilor, și cele, la fel de drepte, dar mai ample și mai lungi ale bulevardelor încă luminate, și cupolele bisericilor, și clopotnițele, și deasupra tuturor profilul monumentului lui Antonelli, atît de negru și de straniu, dar atît de familiar și de drag oricui s-a născut și a trăit în oraș.

Din mașină coborî un tînăr slab, smead, cu o șapcă în pătrățele și un costum gri deschis, tip sportiv, cu gaică, pantaloni golf și ciorapi trei sferturi. Tînărul trecu iute în fața ușii din dreapta lui ca s-o deschidă și să ofere brațul unei femei înalte, foarte elegantă, în taior albastru, pălărie *cloche* și voaluri mari, fluturînd pînă în pămînt.

[1] *bocce* = joc tipic italian care se joacă cu bile de lemn, numite *bocce*, între doi jucători sau două echipe în care cîștigă cel ce ajunge cu propriile *bocce* cît mai aproape de mica bilă de lemn (*boccino*) a adversarului. (n. tr.)

[2] Proverb toscan : *l'state din San Martino dura tre giorni e un mattino* Vara lui San Martino ține trei zile și o dimineață.

Ea îl luă ușor de braț și, încet, se îndreptară spre parapet : dar ce surpriză ! dintr-o pădurice de salcîmi care închidea, ca o culisă, piața și în mijlocul căreia, de cîteva minute se vedea mișcînd ceva alb, apăru deodată un domn cu pălărie de paie, îmbrăcat în stofă de lînă albă, cu mustăți, mănuși galbene, baston de Malacca : cei doi din mașină se opriră pentru o clipă ca fulgerați și domnul înaintă spre ei, un pas, apoi altul, și încă unul, cu declanșări succesive, ca de automat : pînă cînd se opri și el, și, scoțîndu-și pălăria, salută cu un gest larg, iar cu un zîmbet perfid, scandă cu glas tare :

— Si-gur că da !

Emilio luase tramvaiul pînă la capătul liniei de unde urma să pornească pe jos spre vila Sanfront, pe drumul Santa Margherita, pentru o vizită de curtoazie : a doua zi era ziua de naștere a mătușii Elisa.

Piero Giraudo era acolo, printre tehnicienii micii trupe. Emilio îl recunoscu după glas, mai înainte de a-l vedea. De pe un practicabil, în spatele aparatului de filmat, doi electricieni căutau să orienteze spre pădurícea de salcîmi un ecran perlat.

— *Aussa ! àussa ancura ! A basta nen ! Ancura !* [1] striga Piero cu glasul acela din gît, țărănesc, bătrînesc și autoritar, pe care-l avea doar cînd striga.

— *Ah ! T' ses sì ? Ma che brau.* [2] Oprește-te să vezi scena.

Emilio, fascinat, uitînd de mătușa Elisa și de moștenire, rămase cu Piero acolo pînă la sfîrșit : pînă cînd, odată cu asfințitul soarelui, se întrerupse și filmatul.

Regizorul, un tip brun, bondoc, vulgar, în palton bej, mănuși, cu baghetă, pălărie cu boruri mari, monoclu, cu un megafon roșu la gură, vorbea cu un accent italian și nu înceta o clipă să dea ordine actorilor :

— Coboară Gustavo, hai, mergi iute, mai iute, hai aleargă !... Mai zîmbitor... Mai senzual, mai pătimaș : privește-l, privește-l în timp ce cobori !... Așa. Sprijină-te imediat de brațul lui... Sprijină-te bine...

— Gata, răspundea glasul din pădurice.

[1] Ridică ! Ridică din nou ! Încă nu-i de ajuns ! Din nou ! (piem.)

[2] Ah ! Tu ești, da ! ? Dar ce drăguț ! (din partea ta) (piem.)

— Gata, turnăm !... Zîmbiți, voi, priviți-vă... Celălalt, să iasă afară ! Încet. Încet. Voi stați pe loc : neclintiți. Dumneata, înaintează. Încet. Unul. Doi. Trei. Încet, dar încet, pentru Dumnezeu ! Cinci : zîmbiți. Șase : mai răutăcios, mai rău, feroce. Șapte : pălăria de paie ! Răutăcios : vorbiți !

— Si-gur că da !

Emilio se uita mai ales la actriță, era o stea renumită. Pentru o clipă se gîndi că ar fi vrut să-i fie prezentat. „Sînt un student dar sînt un domn, se gîndea el : aș putea foarte bine să-i fiu prezentat și să vorbesc cu ea !" Era însă prea orgolios, sau mai degrabă prea avid de viață și prea sigur că reușește ca să nu disprețuiască aceste fărîmituri. Nu voia să cunoască actrițe pînă cînd nu avea bani ca să le invite la masă, și tot restul...

Și apoi, cu toată afecțiunea lui pentru Giraudo, i-ar fi fost rușine să se lase prezentat de acesta. Giraudo era un bun operator : din felul în care-l tratau toți tehnicienii din trupă părea chiar șeful lor. Dar, de fapt, tot un muncitor rămînea, un om din popor. În acest fel gîndea, sau mai degrabă simțea Emilio, fără să-și dea seama măcar că prezența faimoasei actrițe fusese suficientă pentru a-l reîncărca cu prejudecățile tatălui său, ale mamei sale și ale bătrînelor mătuși.

Puțin după aceea, în timp ce asistenții schimbau pelicula, Giraudo se apropie de el și-i șopti la ureche :

Ven, che adess i t'presentu... [1], zîmbind, și făcînd semn, cu privirea, spre stea. Emilio se îmbujoră :

— Nu, mulțumesc...

Se înroși de furie ! Dar știa că Piero, în naivitatea lui, se gîndea că acest refuz se datora timidității. Părea imposibil ca Piero să trăiască de mult în lumea cinematografică !

Soarele asfințea, violet, din cauza unui văl de ceață, în spatele crestelor cenușii ale munților : triunghiul Monviso, cel mai înalt din toate, renumit și drag torinezilor nu mai puțin decît monumentul lui Antonelli, era străbătut de îndepărtate striații portocalii, cărămizii, violete.

Piero, privind cu o sticluță de culoare închisă spre locul filmării, spuse tare, cu glasul folosit în marile ocazii :

— Lumina nu mai e bună.

[1] Vino să te prezint... (piem.)

Regizorul nu aştepta decît asta ca să dea semnalul :

— Gata. Nu se mai poate filma. Mulţumesc, dragă. Bună seara, mulţumesc, domnilor. Pe mîine dimineaţă.

Scoase din buzunarul de la spate al pantalonilor un enorm portţigaret de aur, trase o Laurens ovală, cu capătul auriu, o duse la gură, oferi în jurul lui, aprinse. Apoi îi salută pe toţi cu mîna înmănuşată. O sărută pe actriţă pe un obraz şi pe celălalt. Cu paşi elastici, urmat de cîţiva organizatori sau asistenţi, o porni spre maşina lui impresionantă 510, ascunsă după curba străzii, în spatele păduricii.

În cîteva minute trupa se risipi. Actorii plecară cu aceeaşi maşină Ansaldo cu care filmaseră scena. Maşiniştii şi ceilalţi muncitori demontară decorurile şi încărcară totul în camionul care fusese scos între timp din pădure.

Giraudo se apropie. Se sui în camion şi dădu jos bicicleta lui de curse, Legnano, împingînd-o cu delicateţe spre Emilio :

— Ne întoarcem în oraş împreună : te însoţesc pînă în strada Padului. Pun rămăşag că n-ai mai băut barolo ! [1] După aceea trebuie să trec pe la laborator să văd probele.

Emilio se uită la ceas : prea tîrziu ca să se mai ducă la mătuşa Elisa : ar fi găsit-o în salon, la rugăciune, înconjurată de slugi. Rugăciunea se spunea în fiecare seară la aceeaşi oră, şi *per intero* [2], adică toate cele cincisprezece mărgele ale mătăniilor, durînd, deci, peste o oră. Mătuşa Vittoria, care trăia acum lîngă ea, în aşteptarea moştenirii, dirijînd totul în jurul ei, fără răgaz, slujind-o, îngrijind-o, supraveghind-o, nu l-ar fi lăsat să intre : sau, şi mai rău, l-ar fi constrîns din răutate să stea acolo, îngenunchiat, rostind şi el toată rugăciunea.

Dar acasă, după ce aveau să afle că nu fusese s-o felicite pe mătuşa Elisa !... Auzea de pe acum acelaşi exasperant duet, refrenul cunoscut, freneticul apel la bogăţia şi la siguranţa la care ar fi ajuns prin moştenirea Sanfront. Tata răguşit şi dezamăgit, mama stridentă şi văicăreaţă :

— Şi totuşi mi-ai făgăduit...

[1] Vin roşu de Barolo (Piemonte) amărui. (n. tr.)
[2] În întregime (lat.).

— Asta ți-e recunoștiința ? După tot ce am făcut pentru tine ?

— Și apoi ne văităm că mătușa Elisa nu ne invită mai des !

— Am impresia că-ți cerem puțin ! Dar acest puțin, după cît se pare, nu vrei să-l faci !

— Ingratule !

— Om fără cuvînt !

— Prost, mai ales : prost !

Le-ar fi explicat că studiul medicinii legale îl ținuse pînă seara tîrziu la morgă. Avea să-i asigure de vizita lui la mătușa Elisa a doua zi dimineață : chiar cu flori... Nu, flori nu : după moartea lui Amedeo în Libia, florile nu mai erau admise în casa Sanfront. Dimpotrivă, erau considerate o aluzie funebră și sinistră. Dacă vreun prieten al familiei comitea involuntar indelicatețea de a trimite flori, erau trimise *ipso facto* la cimitir sau la biserică în fața imaginii Fecioarei Maria. Dar nepoțelul nu putea ignora regula. Dacă s-ar fi prezentat la ușa casei Sanfront cu flori în mînă, ar fi fost respins chiar de servitor.

Rîdea în timp ce-i explica toate astea lui Piero, coborînd împreună spre Villa della Regina. Piero ținea bicicleta cu mîna, pe dreapta. În stînga, parapetul : și panorama orașului ; transformată acum într-o imensă monocromie cenușiu-albastru, pe care luminile galbene ale ferestrelor începeau să o străpungă, transparențele felinarelor creînd pătrate în mod geometric.

Piero ascultă : apoi îi povesti despre muncă, despre el. Deodată făcu aluzie la Nuccia, dar fără să o descrie : și după o scurtă șovăire, precipitat, și cu o voce neutră, îi mărturisi că vrea să se însoare cu ea ; că era logodit.

Emilio simți o profundă antipatie față de Nuccia. De ce oare ? Nimic asemănător nu încercase față de Lucia, fata din Treviso. Despre Lucia, Piero îi povestise toate amănuntele. În schimb, vorbind despre Nuccia, spuse totul în două vorbe. Între aceste două confidențe, prietenia lor nu crescuse în intensitate, dacă nu cumva chiar scăzuse. Prin urmare, nu era vorba de gelozie. Era acea aversiune instinctivă, ajungînd cîteodată la ură, pe care orice adevărat prieten o simte față de femeia menită să devină soția prietenului său.

Rănit de veste, neputînd spune nimic și nici insinua ceva împotriva Nucciei pe care n-o cunoștea, Emilio atacă cu o observație : de ce voia să se însoare Piero ? Atît de curînd ? Ce nevoie avea ? Desigur că nu nevoia de a avea o femeie : cu meseria lui, fără îndoială că ocaziile nu-i lipseau ! Distracții, capricii, aventuri, pasiuni : putea desigur găsi în mediul cinematografic tot ceea ce voia, și, cel puțin la început, fără să se expună prea mult : nici din punct de vedere sentimental, nici financiar. Măcar să fi putut trăi Emilio în mediul acela !

Piero asculta rîzînd și dînd din cap :

— *T' ses propri' na masnà* [1]. Ceea ce spui tu, da, sînt distracții, capricii... dar după cîtva timp tot încercîndu-le... una din două, ori devii un vicios, și atunci nimic nu-ți mai pare de ajuns, nici bani, nici nimic, ori începi să te desumfli, și atunci dorești și tu ca toți ceilalți să ai casa ta, familia ta, dacă nu și copii care să-ți vină pe lîngă tine, și toate nopțile lungi să dormi lîngă soția ta fără grijă și fără atîtea povești. Și apoi, dacă chiar vrei s-o înșeli, ești liber s-o faci. Nu-i nimic grav. Hai să spunem : nimic tragic. Ai înțeles ? *T' ses ancura' na masnà* [2]. Dar în curînd vei înțelege. Dacă nu, de ce s-ar mai însura toți ?

— Dar nu la 23 de ani, Piero !

— Pînă una, alta, în ceea ce mă privește, am douăzeci și cinci. Și am făcut și războiul. Și apoi, crede-mă, nu există o vîrstă stabilită. Sînt lucruri pe care, cînd e dat să se întîmple, respectivul om le simte ; și se întîmplă.

Ezită o clipă, apoi încheie rîzînd :

— Cred că același lucru se întîmplă cînd cineva trebuie să moară.

— Bine că ți-o spui tu singur, îi răspunse Emilio.

În clipa aceea, cu o fermitate care i se păru o certitudine profetică, credea că nu avea să-și imite prietenul. Nici la vîrsta lui, și nici după. Nu avea să se însoare niciodată. Niciodată ? Doar dacă... Emilio avea totdeauna această rezervă, chiar dacă nu și-o formula cu claritate... doar dacă nu ar fi fost vorba de o afacere nemaipomenită : o căsătorie fenomenală, cu multe milioane din partea soției, întocmai cum dorea mama lui ! În cazul acela, căsătoria

[1] Ești chiar un copil. (piem.)
[2] Tu ești încă un copil ! (piem.)

era, gîndindu-se mai bine, soluția opusă : prin marea bogăție, în loc să-i taie sau să-i limiteze libertatea, ajungea în curînd să i-o dea. Familia, inclusiv soția și copiii, nu pot reprezenta o piedică, grevînd doar asupra unei mici părți a bugetului.

La această concluzie ajungea Emilio în sinea lui. Dar nu putea vorbi despre asemenea raționament cu Pierino. În primul rînd, fiindcă nu erau idei bine stabilite, ci doar confuze aspirații. Al doilea, fiindcă nu credea că Piero ar fi putut înțelege și aproba o căsătorie de interes, voită la rece și ca atare căutată. Și, din acest punct de vedere, Emilio greșea. Conștient și temător de propriul său cinism, dar în același timp în mod instinctiv hotărît să nu-l combată, găsea că e foarte comod să și-l închipuie pe Piero Giraudo ca fiind exact contrariul său : un soi de sfînt care, în fond, nu avea nimic, dar chiar nimic comun cu el, prin urmare nu putea să exercite asupra lui nici o influență reală. Emilio vroia să se oprească la prima imagine a perfectului său prieten. Voia să ignoreze adevăratele lui fapte, adevăratele suferințe, tot ceea ce simțea că i l-ar fi făcut în mod periculos apropiat. Altfel, Emilio ar fi descoperit că, în legătură cu căsătoria de interes, Piero era în stare să-l înțeleagă perfect. Căci în hotărîrea lui de a se căsători cu Nuccia conta și gîndul că brutăria mergea bine. Nuccia avea un singur frate și tatăl lor avea să-i asigure un oarecare venit lunar. Piero era un înțelept, și poate și un artist, dar nu era un sfînt, mai ales, nu era un manechin ; era un om. deci greșea și el ca toți ceilalți. Și Emilio urma să aibă o dovadă după doar zece minute, de îndată ce aveau să ajungă în piața Gran Madre.

Chiar în același moment, după ce traversară podul, soseau în piață două camioane de indivizi din Garda regală. Unul se opri și patrula armată coborî. Celălalt camion continuă cu toată viteza spre bulevardul Moncalieri.

Erau zile de grevă și de lupte la Lingotto, la bariera San Paolo, la bariera Franța, bariera Milano : de-a lungul periferiei din nordul orașului. Cartierele centrale, și mai ales zona de dincolo de Pad și înspre Collina, unde se aflau în momentul acela Emilio și Giraudo, erau în schimb foarte liniștite. Două camioane cu cei din Garda regală puteau însemna că, în mod excepțional, se temeau și în cartierul acela de vreo întrunire sau vreo manifestație.

Piero lăsă să-i scape o înjurătură de nerăbdare, Emilio o găsi firească, la un socialist, la un idealist ca Piero : şi cu toată sinceritatea îi spuse că nu era de acord. Nici lui nu-i erau simpatice Gărzile regale : aveau ceva întunecat şi stupid : totuşi, de bine de rău, la urma urmelor, le dădeau o senzaţie de siguranţă :

— Ce anume trebuie să facă ? Să-i lase de capul lor ? Încă puţin şi intrăm în plin bolşevism : revoluţie !

Erau obişnuitele fraze ticluite care se citeau în *La Stampa* şi în *Gazzetta del Popolo*, pe care Emilio le auzea în casă, la Universitate, din partea majorităţii studenţilor şi a profesorilor : totuşi nu din gura lui Gino Serra nici din cea a prietenilor lui Gino Serra, adică a pictorilor, scriitorilor, muzicienilor pe care începuse să-i frecventeze din snobism, în speranţa că într-o bună zi ar putea fi invitat în casa lui Golzio, şi puţin şi dintr-o sinceră simpatie faţă de Serra. Cunoştea ideile lor politice : în mod hotărît antifasciste, chiar dacă nu erau socialiste.

Se aştepta din partea lui Piero la o atitudine nu prea diferită. Dar, spre marea lui surpriză, Piero explică propia-i înjurătură într-alt sens :

— Este ceea ce spun şi eu. E momentul să se isprăvească cu grevele astea. Odată şi odată poate să iasă rău. Pînă una alta, Bursa merge în jos. Nu că revendicările n-ar fi juste. Dar să se pună de acord. Să mai lase şi puţin de o parte şi puţin de alta. Şi să-i lase să lucreze pe cei ce au dorinţa şi nevoia să lucreze.

Era o discuţie care l-ar fi înfuriat la culme pe tatăl lui Piero, dacă ar mai fi fost în viaţă. Cîştigînd şi punînd deoparte primii bani, Piero abandonase prin urmare ideile politice de altă dată. Tatăl fusese tipograf ; dar bunicul, din Baldichieri, aproape de Asti, ţăran. Un fond conservator apăruse la suprafaţă, în mod irezistibil.

Şi Emilio ar fi vrut să se complacă în aceste afirmaţii. Prietenul se apropiase de ideile lui. Emilio se gîndea puţin la politică, dar credea că este un reformist. Bissolati şi Bonomi erau idealul său. Ei puneau de acord patria, umanitatea, justiţia, libertatea, liniştea şi toate la un loc. În schimb, iată că acele cîteva cuvinte ale lui Piero provocară în el o vagă melancolie : ca o deziluzie. Dar o deziluzie de scurtă durată. N-a mai reflectat asupra ei. N-a ţinut cont de ea. Şi cum ar fi putut ? Piero Giraudo îi era prieten, da : dar şi un straniu idol familiar, obiect de

sinceră și abstractă venerație, un tainic alibi al propriei conștiințe.

Traversară piața Vittorio, nemărginită în primele umbre ale serii. Acum discutau despre fotbal.

Emilio, firește, ținea cu *Juventus*, echipa gentilomilor, a industriașilor, a iezuiților, a bigoților, a celor *care făcuseră liceul* : a burghezilor înstăriți.

Giraudo, la fel de firesc, ținea cu *Toro*, echipa muncitorilor, a micilor negustori, a celor veniți din satele vecine sau din provinciile Cuneo și Alessandria, a celor care *urmaseră școala de meserii* : a micilor burghezi și a săracilor.

Giraudo era un pătimaș. Simțea că putea, fără nici un risc, să-și transfere în toată aversiunea lui față de *Juventus*, și în dragostea față de echipa roșie din *Torino*, tot socialismul său frustrat.

Și Emilio se înflăcăra pentru snoabele maieuri albnegru, clubul colegilor lui de școală, al prietenilor casei, al rudelor, inclusiv Alberto Ceroni Vittorio, vărul lui Emilio, de aceeași vîrstă cu el.

Dar nu era un contrast grav. Nu dăuna prieteniei lor, dimpotrivă : o salva, primind diferența lor de opinii și lăsînd să răbufnească mai ales gusturile și originea lor. Întocmai ca în ultimele două-trei întîlniri, și de astă dată discutară în contradictoriu, pe un ton potolit și chiar cu plăcere, despre fotbal : aveau impresia că-și fac datoria : că sînt sinceri unul față de celălalt : cu adevărat prieteni.

Ajunseră la o veche, primitoare cramă, înecată în fum, sub porticul din strada Padului, unde se servea specialitatea de vin barolo amărui pe care Emilio n-o cunoștea.

— *A l'é pare dël vermut* [1], spuse Pierino, scoțînd cu grijă din portofel o hîrtie de o liră. Ținea să facă el cinste.

Și vinul barolo cel amărui, cu un gust profund amar și o frumoasă culoare („Roșu închis ! — spuse Piero, ridicînd glumeț paharul și fixîndu-l în lumina lămpii cu gaz, „Roșu închis ! Trăiască *Toro !*") reuși să restituie venerației lui Emilio idolul său intact.

Pentru cine vine de la Torino, în fața bisericii Sf. Margherita, strada se bifurcă : la dreapta coboară spre Valsalice, iar la stînga suie lin spre Eremo : fără a mai fi

[1] Pare un vermut (piem.).

înghesuită, cum era pînă atunci, între interminabilele ziduri ce înconjoară vechile orașe : ci liberă, printre copaci și pajiști, cu frumusețea povîrnișurilor ierboase și abrupte ale lui Val San Martino și Mongreno și a codrilor sălbatici care se înalță pe versantele opuse grandioasei văi pînă la vîrful Superga.

Fiind cald, Veve își scoase jacheta : voalul alb și subțire al bluzei lăsa să se întrevadă pe roz un alt alb : elasticul și cupele pline ale sutienului.

Emilio încerca să nu se uite. Ca să-și dea aere, vorbea despre o călătorie pe care avea s-o facă, poate, în Anglia (știind însă foarte bine că din lipsă de mijloace acest lucru era imposibil) și căuta să privească drumul din fața lui, Collina și tot verdele deschis al primăverii, florile pajiștilor, copacii cu cireșe, și să asculte în jurul lui zbenguiala veselă a păsărilor, risipită în infinit, să se gîndească la altceva. Altfel, dacă-i cădea privirea pe sînul lui Veve, simțea că i se taie respirația și că-i rămîne vorba în gît.

I se părea că merge alături de ceva nespus de prețios, mai mult decît atît, că avea în păstrare acest ceva prețios, putîndu-l pierde dintr-o clipă în alta, așa, fără să vrea, cu vreo mișcare, simțea nevoia imperioasă de a fugi, de a lua-o la goană, de a o părăsi pe Veve în locul acela, ca să n-o mai vadă niciodată : nu fiindcă nu ar fi dorit-o, ci pentru că era și așa prea mult : fiindcă frumusețea și drăgălășenia ei, pentru simplul fapt că existau, erau motive suficiente de viață, de bucurie, de încredere. Nu mai simțise niciсînd ceva asemănător.

În timp ce vorbea, privea cîmpia, asculta cîntecul păsărilor. Și gîndul lui revenea acolo, la Veve, pe care n-o privea dar care mergea totuși alături de el, și căreia îi erau adresate cuvintele lui : la Veve care tăcea și-l asculta.

Atunci ochii i se umpleau de lacrimi. Se întreba : „Să fie oare dragoste ceea ce simt ? E dragoste ?“ Lacrimile erau provocate de stînjenire, umilință, parcă de o calmă disperare. Îi venea să se întrebe : „Ce-am făcut ca să merit ca ea să meargă alături de mine și să mă asculte ?“ Și în inimă răspunsul tainic, inefabil, exaltat, era : „Nimic. Nimic mai mult decît făcuse ca să fie primăvară“.

Scopul plimbării, ceai cu biscuiți, era pe colina Eremo. Doar că, pe neașteptate, pe la jumătatea drumului, Veve,

cu rîsul ei generos şi cu accentul ei simpatic, deschis, caracteristic tipului popular torinez, spuse :

— Ascultă dragă, poţi să spui ce vrei : dar mie mi-e o foame ! Vino !

Ea părăsi şoseaua, sări peste şuvoiul de apă, sui cu pas avîntat liziera ierboasă, la stînga, ajungînd pe o scurtătură de pămînt bătut, care părea că se pierde în pajişti.

Înaltă, robustă, Veve era în acelaşi timp sprintenă şi zveltă. Emilio o urmă dar nu atît de repede, încît să nu poată admira încă o dată silueta aceea : linia perfectă a pieptului, a umerilor, curba perfectă a şoldurilor, extraordinara musculatură lungă a picioarelor, coapsele şi pulpele puternice şi rotunde, totuşi gradat şi armonios lansate pe fineţea gleznelor.

Luminat în plin de soare, un petec de vie părea să coboare din cer, încet, încet. Rîndurile bine aliniate ale ţăruşilor. Coardele de viţă încă goale, afară de primele frunzuliţe de un verde foarte deschis. Viţa de vie se sfîrşea lîngă o casă joasă, lungă, gălbuie. În dreapta porţii, în simetrie cu trunchiul şi coardele unei viţe groase, petele de coclează. Obloanele de un verde şters. Acoperişul roşu închis. Şi intr-un colţ, lîngă zid, un bazin de piatră, o apă care curge.

— *La Fontana dei Francesi !* — spuse Veve. Chiar dacă nu-ţi vine a crede, este un mic restaurant. Ridică glasul, chemă : „*Madamìn ! Madamìn !*“ Apoi : — Poate că nu ştii nici de ce se cheamă aşa ? Roşeşti, bravo, nu eşti un adevărat torinez, dar eşti atît de drăguţ cînd roşeşti... Prin urmare, se numeşte *Fîntîna francezilor* deoarece, cîndva, cînd Torino era asediat de francezi, ei bine... cum era normal, soldaţii piemontezi au apărat oraşul şi linia frontului era tocmai aici. Deasupra erau francezii. Dedesubt, ai noştri. Dar sus, pe creastă, nu e apă, bineînţeles. Şi ia te uită că francezii ca să bea erau nevoiţi să coboare pînă aici. Coborau noaptea. Şi ai noştri îi aşteptau şi trăgeau asupra lor. Cel puţin aşa e legenda. Mie mi-a povestit-o tata, cînd eram mică : veneam deseori aici în ziua a doua de Paşti.

Sub impulsul dragostei, Emilio simţi o curiozitate. Altă dată, în asemenea cazuri, ar fi preferat să ignoreze, să se retragă din discuţie cu delicateţe ! Întrebă :

— Ce este tatăl tău ?

— Vatman, răspunse Veve fără să șovăie.

Patroana sosi iute, cu un *cavagna di graffioni* [1] : tocmai le culegea din pomul din spatele casei. De aceea îi lăsase să aștepte, se scuza ea.

Veve comandă două sticle de bere și *mortadella* și întrebă dacă puteau cumpăra și ceva cireșe, *„dui grafiun"* [2].

Cu puțini bani au primit un cornet mare. Emilio credea că vor lua gustarea acolo, la Fontana. Dar Veve îi spuse patroanei :

— *I veuid ij purtuma pì tard, se a-j fa gnente* [3], și aproape alergînd se întoarse și o porni pe drum. — Vino. să căutăm o pajiște unde să fie și puțină umbră. Și din nou urcă, sprintenă spre Eremo. „Desigur, se gîndi Emilio : la *Fontana dei Francesi* nu e pic de umbră."

Intrară într-o pădurice pe dreapta, mergînd pe o potecă abia vizibilă : pădurícea se termina în fața unei mici pajiști care forma o mică vale : iarba era înaltă și împestrițată cu tot felul de flori. Se așezară pe iarbă chiar la marginea păduricii, apărați astfel de soare și de eventualele priviri ale trecătorilor sau ale țăranilor. Dar nu era nimeni. Mierlele fluierau foarte tare. Cucii, unul ici și altul colo, își răspundeau, cu viersul lor monoton și totuși atît de vesel și de liber. Cîte un cîine, departe, părea că latră și el vesel.

Ideea era de a lua o gustare începînd cu pîinea și *mortadella* și terminînd cu cireșele. Dar acestea, netede, albe și roșii, coapte și pietroase, erau prea frumoase ca să nu le guste imediat : și, între buzele roze ale lui Veve prea ademenitoare pentru ca Emilio să nu caute să guste imediat și un sărut.

Jocul poate că era vechi și exploatat. Dar pentru Veve și Emilio părea inventat în clipa aceea. Un sărut ? Cîte săruturi. Cîte și ce lungi. Și ce pătimașe, ce insistente. Mai ales ce noi ! Cu săruturile acelea, cei doi îndrăgostiți credeau că-și spun într-adevăr tot ceea ce nu fuseseră în stare să-și spună prin cuvinte, și nici în stare să gîndească și poate că își spuneau într-adevăr. Stînd împreună pe iarbă, strînși, îmbrățișați, fără să-și desprindă buzele,

[1] coș cu cireșe. (piemont.)
[2] cireșe pietroase (piemont.)
[3] Dacă se poate, aducem sticlele goale mai tîrziu (piemont.)

nu numai că se dezvăluiau unul celuilalt, ci și fiecare sieși. Era ca o mare descoperire : descoperirea lumii, a vieții.

— Ce mult te-am dorit ! — murmură Veve într-un moment de răgaz, privindu-l fix în ochi, și mîngîindu-i părul, cu mîna ei albă, puternică și totodată delicată. Te gîndeai și tu ?

Dar cuvintele acestea, sau mîngîierea, sau răgazul însuși, păreau că-l tulbură : îi privi ochii și gura altfel de cum o privise cu un minut mai devreme, chiar în timp ce o săruta. Ochii lui Veve, în momentul acela chiar, păreau că-și schimbaseră culoarea : albastrul lor scînteietor devenise întunecat : și expresia chipului ei fericit și zîmbitor devenise și mai tristă și mai fericită.

— Da, murmura Veve fără să-și desprindă ochii dintr-ai lui. Da, dragă, da. O iubi cu extremă duioșie și încetineală, mult timp, mult, cum nu mai fusese în stare cu alte femei.

Se ridicară de pe pajiște, ca și cum răcoarea, tăcerea și umbrele serii i-ar fi trezit pe neașteptate dintr-un somn. Era tîrziu pentru amîndoi. Trebuia să se întoarcă. Pîinea, mezelul și sticlele rămăseseră neatinse. Mîncară și băură din mers. Înapoiară sticlele goale patroanei. Emilio își spuse că era fericit. Apoi se gîndi că și Veve trebuia să fie fericită ; dar cu totul într-alt fel.

El se simțea ușor și încrezător. Nu mai simțea acea umilință de mai înainte, acea recunoștință, acea convingere că e obiectul întîmplător și nemeritat al unui miracol. I se întîmplase ceva extraordinar și nemaipomenit ? Ei bine, viitorul avea să fie plin de asemenea miracole. Printre fetele din marea burghezie torineză, printre cele pe care mama lui i le destina, avea să găsească ușor una care să-i placă atît cît îi plăcea Veve, dacă nu chiar și mai mult. Dacă se putea uni utilul cu plăcutul, de ce să n-o facă ?

Ea, în schimb, cine știe ? se gîndea poate că atît de fericită, chiar atît de fericită nu va mai fi niciodată : cel puțin astfel își închipui Emilio : deoarece, văzînd-o în timp ce coborau, tristă și tăcută, începu s-o întrebe ce avea. Cînd au ajuns la Santa Margherita, Veve murmură, în sfîrșit :

— Nimic, aș vrea să mor.

pleca la Roma. Era *cameriere segreto di Cappa e Spada*[1] și o dată pe an trebuia să presteze serviciu în Vatican. De obicei îl însoțea inginerul Badia, administratorul și prietenul lui. Inginerul era un bărbat frumos, de statură medie, voinic, bine legat, cu o față mare, aspră și care rîdea totuși ușor, o coamă splendidă albă, ca o aureolă în jurul capului, și favoriți enormi, tot încărunțiți. Se spunea că era mai tînăr decît unchiul Sanfront. Și totuși Emilio și-l amintea totdeauna astfel, neschimbat, de peste cincisprezece ani : o apariție de basm în grădina vilei Rivoli, acum o figură anacronică și aproape ridicolă. Și din pricină că inginerul Badia avea ticul de a povesti anecdote, și acum nu mai credea necesar să-și reînnoiască repertoriul. Cu stilul său sec demodat, unchiul Sanfront, deși mai bătrîn, părea infinit mai viu și mai modern. Inginerul Badia avea un nepoțel, care era aproape de vîrsta lui Emilio. Giorgio Badia fusese coleg de liceu cu Vittorio Ceroni, vărul lui Emilio : erau prieteni și acum colegi în anul patru la inginerie.

Mătușa Vittoria, bunica și nașa lui Vittorio, reușise, prin mătușa Elisa și de acord cu inginerul Badia, să-l convingă pe unchiul Sanfront să-i ia cu el pe amîndoi băieții. Să vadă Roma ! O ocazie care nu trebuia pierdută ! Pe mătușa Vittoria n-o interesa atît de mult cultura nepoțelului, cît, gîndindu-se mereu la moștenire, faptul ca el să aibă prilejul de a se face cunoscut și iubit de unchiul Sanfront : o bună ocazie care nu trebuia pierdută.

Unchiul Sanfront consimți, dar cu o condiție : să vină și Emilio, strănepot, în același grad, ca și micuțul Ceroni. Mătușii Vittoria nu-i conveni acest lucru. Dar era prea just ca să îndrăznească să-l refuze. Dealtfel, bătrîna, în subtilitatea calculelor ei, prevăzuse chiar pericolul : și lansese totuși ideea. Între Vittorio și Emilio, după părerea ei, era un abis : unchiul Sanfront avea să facă o confruntare directă în avantajul primului.

Afecțiunea bunicii, sau mai degrabă ura ei de mătușă, în acest caz era aproape oarbă. Vittorio, mai puțin serios,

[1] Titlul unui demnitar laic sau ecleziastic în serviciul familiei pontificale. (n. tr.)

mai puţin studios şi mai puţin inteligent decît Emilio, era însă, asta da, mai simpatic. La vîrsta aceea, Emilio, poate ca efect al unei educaţii ambiţioase a părinţilor, părea a avea un caracter puţin sociabil : încordat tot spre succes.

În schimb, vărul Vittorio, deşi profund conformist, adică un chibzuit, conservator şi religios, părea vesel şi nepăsător. Frecventa Politehnica ocazional şi rămăsese în urmă cu cîteva examene. Ca şi cum ar fi ştiut că, într-o bună zi, tatăl, mama şi bunica îl vor face să-şi ia licenţa, şi că apoi aranjat, graţie unor importante prietenii, va primi o minunată slujbă, deocamdată nu se gîndea decît să se distreze.

Giorgio Badìa era, la distracţii, mentorul său şi inseparabilul prieten. Singurul fiu al unui singur fiu, răsfăţat de părinţi în toată adolescenţa şi de bunicii care se luau prosteşte la întrecere, în cîteva luni devenise un vicios : îşi petrecea nopţile la Maffei sau Alfieri, la bordeluri sau la pocher, luînd alternativ cînd cocaină, cînd blenoragie, şi dispărînd cîte o săptămînă sub pretext că se retrage la vila familiei, la Alassio : în realitate era la Monte-Carlo cu cîte o cocotă. Drăgălăşenia şi seninătatea imperturbabilă a manierelor lui, afecţiunea sinceră cu care îl înconjurau părinţii şi bunicii săi nu erau egalate decît de naivitatea unora şi altora : care nu acordau încredere celor ce-şi făceau de lucru, informîndu-i despre viaţa lui desfrînată, şi, sclavi ai unui obicei pe care-l practicau încă de cînd el era copil, îi dădeau din ce în ce mai mulţi bani. Asemenea slăbiciune uimea mai ales la bătrînul inginer, om de afaceri încercat şi foarte sever administrator. Dar Giorgio Badìa era ceea ce se numea „băiatul de bani gata", unul din ultimii, o scînteie de foc de artificii, după cum am spus, o floricică tardivă a burgheziei şi a perioadei *belle époque*.

Au călătorit ziua. Plecarea de la Torino dimineaţa la cinci, sosirea la Roma după-amiaza, tîrziu. Cei doi bătrîni şi cei trei tineri au ocupat un compartiment rezervat anume. Giorgio şi Vittorio nu erau legaţi cu Emilio de o prietenie adevărată. Totuşi, l-au pus imediat la curent cu intenţiile lor : nu le-ar fi putut realiza dacă nu l-ar fi luat aliat. Vittorio şi Emilio nu mai fuseseră la Roma : Giorgio însă, da, ştia cum şi unde se puteau distra. După

ideea inginerului Badìa şi a mătuşii Vittoria (unchiului Sanfront nu i-ar fi păsat) zilele petrecute la Roma de cei trei băieţi trebuiau să fie dedicate în exclusivitate vizitării muzeelor şi operelor antichităţii, şi audienţei papale, fixată de mult timp. Acum nu era vorba de a înşela pe nimeni : ci numai de a nu-i crea o neplăcere inginerului : de a-l face să-i vadă în continuare nişte tineri cumsecade, neştiutori în ale vieţii. Trebuia să-l facă să creadă că vizitau muzeele, şi, de fapt, ei să petreacă de dimineaţă pînă seara sau mai degrabă de seara pînă dimineaţa : cu excepţia audienţei de la care nu se puteau sustrage, deoarece mergeau împreună cu cei doi bătrîni.

Farsa începu în vagonul restaurant. Pe acelaşi carnet pe care însemnaseră adrese şi nume de cu totul alt gen, Giorgio a vrut să noteze cu pedanterie un bogat şi serios program în legătură cu locurile ce urmau să le viziteze. Apelau la unchiul Sanfront care era singurul destul de bun cunoscător al Romei, deoarece trăise acolo cîteva luni în tinereţe. Dar unchiul Sanfront nu-şi mai amintea, sau nu mai voia să-şi amintească. Şi era comică insistenţa inginerului de a obţine precizări :

— *Ch' a scüsa, sur Cunt, ma le Tumbe Medicee ?* [1]

— *Ch' a staga ciüto, chiel. Adess cume adess, i l' cu pi nen 'n suvenir esatto. Leone decimo a l' era 'n Medici Lulì a l' è pusitivu. Ma le Tumbe... le Tumbe... a m' smija nen ch' a siu a Ruma* [2].

— Ca să nu uit, scriu : Mormintele Medicilor. Ne vom informa, concludea Giorgio. Şi pe carnet zmîngălea obscenităţi.

Între timp apăruseră pustiile întinderi ale Maremmei, de un verde rece metalic, sub înaltul cerului cenuşiu al vîntului de iarnă. Cei cinci călători torinezi, cei doi bătrîni şi cei trei tineri, aveau în comun aceeaşi senzaţie de melancolie şi tristeţe : impresia de a traversa un pămînt care era *„a la fin dël mundi"* [3], atît de mare era diferenţa faţă de peisajul cu care erau obişnuiţi.

[1] Scuzaţi-mă, domnule Conte, dar Mormintele Medicilor ? (piem.)

[2] Taci din gură, dumneata. Acum nu-mi mai amintesc exact. Leone al zecelea era din familia Medicilor. Acesta e lucru cert. Dar Mormintele... Mormintele... mi se pare că nu sînt la Roma. (piem.)

[3] la sfîrşitul lumii. (piem.)

Cu cît treceau orele, cu atît mai intensă era această senzație. Pînă cînd dispăru și verdele, dînd loc, în umbrele primului amurg, unor ondulații nesfîrșite, fără formă, fără culoare, fără bucuria unui copac sau a unui pîrîiaș, fie și căutate cu mare atenție. Cîteodată, apărea cîte o căsuță izolată, cu zidăria crăpată, împrejmuită de un gard de lemn, gunoaie, noroi, de abia se desluşeau în țarc vitele cenușii. O lumină roșietică se furișa pe-o ușă neagră, o figură de păstor sau de țăran, neclintit și înfofolit în zdrențe, nu făceau decît să confirme dezolarea aceea. Pînă și marea, cînd calea ferată era de-a lungul coastei, era tristă și lipsită de maiestuozitate. Lovea cu valurile ei lipsite de impetuozitate în plaja de culoarea fierului, îngustă și săpată sub țărmul de sterpe și sărăcăcioase smocuri de iarbă.

Emilio, care era dealtfel puțin sceptic, sau nu prea dornic de distracțiile promise de vărul lui și de Giorgio, simțea cum i se strînge inima : „e cu putință, își spunea el, privind de la fereastră, ca după toate astea să apară Roma ?"

Și Roma a apărut. Fără să se anunțe. Fără a se face recunoscută în nici un fel, decît de curți, arbuști, căsuțe modeste, case joase, hărăbaie murdare, toate cu terase în loc de acoperișuri, case din ce în ce mai dense și mai înalte dar tot fără acoperișuri, ferestre luminate, rufe întinse la uscat, mase obscure de copaci, siluete de pini cu corolele ca umbrelele, chiparoși, urme de ziduri antice, mereu mai ample șinele de fier, un tramvai oprit și aglomerat, un alt tramvai, altul, un șir de tramvaie, toate oprite, o poartă mare romană antică, și un monument cu găuri rotunde de care-și amintea că-l văzuse în fotografie, și trenul, iată că încetinea, iată, era Roma.

Un aer călduț, slab, vlăguit. O agitație în aglomerația pasagerilor, și în felul în care mergeau, pe fețele hamalilor un aer superficial, dezinteresat. O dezordine vulgară, amabilă și în același timp agresivă. O atmosferă de generală oboseală și neîncredere, de parcă viața nu mai merita să fie trăită, decît de la o clipă la alta, cît o dura...

— *Fé atensiun a le valigie* [1] — a fost avertismentul solemn al inginerului, șoptit în timp ce le luau hamalii :

[1] Fii atent la valize. (piemont.)

avertisment pe care, dealtfel, il repetase pînă la exasperare în apropierea sosirii.

— *Ruma a l' é nen Napoli, ma a s' sa mai.* [1]

Hotelul se numea „Continental", chiar lîngă gara Termini.

Pe vremea aceea, piemontezii, cînd veneau la Roma, căutau să nu iasă din cartierul construit de strămoşii lor în jurul gării. Şi unchiul Sanfront, din tradiţie şi din instinct, ţinea cont de această regulă : o încălca numai în cazuri excepţionale : ca să se ducă la Vatican, la San Giovanni in Laterano, sau la San Paolo. Dacă se întîmpla să fie invitat la vreo recepţie la Curte, Quirinale nu prezenta probleme, deoarece „se învecina" şi, în mod obişnuit, se ajungea din via Nazionale sau din via XX Settembre : fără a mai traversa alte cartiere. Un raţionament analog putea fi făcut pentru Ambasada Angliei şi pentru biserica Santa Maria Maggiore.

Lui Emilio i se întîmplă ceea ce nu ar fi putut niciodată să prevadă. Zilele la Roma treceau pentru el lente, monotone, într-o ciudată stare aproape de somnolenţă. Existau, desigur, motive întemeiate : şi Emilio nu mai simţi nevoia să găsească altele. El făcu din prima seară o descoperire esenţială : spre deosebire de el, Giorgio şi Vittorio dispuneau de foarte mulţi bani.

Unchiul Sanfront şi inginerul locuiau la primul etaj. Ei trei la al treilea : Giorgio şi Vittorio într-o cameră cu două paturi, el într-una de trecere. După masa de seară şi-au urat cu toţii noapte bună, cu înţelegerea tacită că şi tinerii aveau să se ducă imediat la culcare. Dar ei s-au spălat, s-au schimbat şi au ieşit.

La Sala Umberto au comandat şampanie, au invitat la masă trei balerine... Apoi, au luat cina la Gallinaccio. Finalul, la pat într-o pensiune din strada Due Macelli. Totul era mizer, sordid, spectral. Deşi redusă, experienţa localurilor şi aventurilor de acest fel din Torino îi sugera ideea că Torino ar fi aproape un mic Paris, şi Roma, prin comparaţie, cea mai tristă, cea mai provincială dintre capitalele balcanice.

Piaţa Tritone, noaptea, pe ploaie ; răscrucea strîmbă şi întîmplătoare a străzilor largi şi strîmte, lugubra intrare

[1] Roma nu e Napoli, dar nu se ştie niciodată. (piemont.)

a Pasajului subteran, masa întunecată, înaltă, a grădinilor Quirinale, clădirea ziarului *Messaggero* cu zidurile de ciment ornate, înghesuită, meschină și ridicol pompoasă, asfaltul udat de ploaie și pustiu, și acolo jos, într-un colț, singura notă umană și primitoare, bietele lumini ale micii vitrine de la Gallinaccio, cu molurele și cu o tavă de iofca la vedere : ar fi fost greu de imaginat ceva mai deznădăjduitor.

Două balerine din Marsilia și cealaltă unguroaică : nici tinere, nici bătrîne, slabe, plictisite, antipatice. O ocazie fericită pentru Vittorio de a-și etala franceza : dar nu prea servea în a anima în mod deosebit atmosfera mesei și a ciocnitului unui pahar.

Emilio își plăti partea lui : și banii de la tatăl său pentru toată călătoria abia îi ajunse. În zilele următoare, continuînd în acest ritm, ar fi însemnat să depindă de vărul lui și de Giorgio. Ceea ce îi repugna. Și, ceea ce era și mai rău, compania lor îl plictisea : mereu aceleași glume, aceleași aluzii repetate de nenumărate ori, naivitate, vulgaritate fără margini. Emilio era surprins, și nu înțelegea bine de ce : se descoperea pe el însuși mai bun, sau pe cei doi mai răi ? Viciul aurit al lui Giorgio nu era chiar nimic mai mult ? În mod cinstit, se gîndi că se putea spera că da. Cel puțin, își spuse el, putea interveni o cădere, care corespundea diferenței existente între Maffei sau Alfieri, la Torino, și Sala Umberto, la Roma.

Se întoarseră la hotelul „Continental" ceva mai devreme de șapte dimineața. Abia se culcaseră, că s-au și auzit bătăi violente în ușă.

Era inginerul Badia, îmbrăcat de sus pînă jos, cu palton, pălărie tare, umbrelă : în tot acel negru, favoriții albi și chipul roz aveau ceva ireal. Începu să bată tare din palme și să se plimbe prin cameră :

— *Su, su, aussève. Andé a visité Ruma. Cosa ch' i feve ancura cugià* [1].

Morți de somn și de oboseală, fură obligați să se scoale : în programul din dimineața aceea era Forul Roman, Palatinul și Colosseul. Luară un taxi, hotărîți însă să-și reia somnul în pensiunea din strada Due Macelli.

[1] Hai, hai, sculați-vă. Mergeți să vizitați Roma ! Ce mai faceți în pat la ora asta ? (piem.)

Emilio îi însoţi numai pînă la uşa pensiunii, de unde plecă apoi singur. La amiază, cînd se reîntîlniră pentru masa de prînz, le spuse că avea să rămînă în afara programului lor. Giorgio şi Vittorio pricepură : ei bine, vor plăti ei fără ca el să se simtă obligat să le restituie banii ! Emilio refuză. Nu trebuiau să-şi facă griji : se va descurca singur, şi ca să nu le creeze neplăceri, de fiecare dată va sta afară exact atît timp cît lipseau ei. Giorgio şi Vittorio nu mai insistară : era clar că această soluţie le convenea. Între altele, Emilio avea ceva împotrivă să se ducă, singur, sîmbătă seara, la Walchiria ? Ar fi putut astfel să le împărtăşească impresiile. Inginerul, care făcea parte la Torino din Consiliul administrativ regal, acceptase darul ritual al unei loji la Costanzi gîndindu-se că oferă băieţilor o distracţie instructivă, fără cheltuială. Dar cei doi, nici gînd, chiar dacă i-ar fi luat pe sus cu carabinierii !

Emilio vizită cîteva biserici, catacombe, vestigii antice şi muzee. Îşi ţinu făgăduiala făcută părinţilor, şi se duse, o zi după alta, să-şi viziteze rudele stabilite în capitală : mai ales familia Sassarini, aşa-zisul unchi Pippo, din La Spezia, care era şef de departament administrativ la Ministerul de Finanţe, văr de gradul al doilea cu mama lui.

Şi într-o zi, nemaiavînd chef să vadă tablouri, monumente sau rude, se pomeni hoinărind, fără nici un scop, nici o ţintă, pe anumite străzi şi cartiere pe care le alesese după singurul criteriu de a evita, pe cît posibil, pitorescul şi antichitatea.

Luase un tramvai, mergînd cu el pînă la capătul liniei. Acum se plimba ca într-un vis, printre grădini de leandri mici şi prăfuiţi, vilişoare mizere de culoarea caisei putrede, şubrede, deşi construite cu cîţiva ani în urmă, terenuri cocoşate şi presărate cu tot felul de mărăcinişuri gălbui şi crăpături, gropi adînci de tuf, şi ici, colo solemnitatea sepulcrală a cîte unui pin mare.

În timp ce se plimba, i se părea că vede totul pe un ecran cenuşiu şi inert. Era vîntul Romei ? Era umilinţa financiară suferită în faţa vărului său şi a lui Giorgio, deşi nu regreta nici o clipă tovărăşia lor ?

O deznădejde, o deprimare neîncercată pînă atunci. Se îndoia de tot ceea ce-l privea, de propria-i sensibilitate, inteligenţă, capacitate de a-şi face o poziţie şi o familie, pînă şi de a-şi cîştiga viaţa.

Un singur gînd l-ar fi încurajat : siguranța afecțiunii lui Veve, a bucuriei pe care i-ar fi dat-o Veve și ar fi continuat să i-o dea. Dar respingea gîndul acela. Venise bucuros la Roma, chiar și ca să aibă un pretext de a se desprinde de ea pentru cîteva zile...

În primele luni, sperase că e doar un capriciu. Și, un ajutor în această speranță, îl avusese, aproape imediat, din întreruperea vilegiaturii : nu mai era la Rivoli ; în toată luna august, la Alassio, numai cu părinții : apoi la Saint Vincent, cu mătușile și verii. Dar, la reîntoarcerea în oraș, timpul plăcut din octombrie, care îngălbenea teii de pe bulevarde și păduricile de pe colină, părea că-i amintește că timpul zboară, convingîndu-l în mod irezistibil să nu-l piardă. O revăzu pe Veve cu și mai mare plăcere : chiar dacă, curînd, din cauza anotimpului n-au mai fost posibile plimbările pe Collină.

Pe Collină, ce-i drept, sau pe străzile și bulevardele de la poalele Collinei, existau numeroase mici restaurante cu cameră la primul etaj. Formalitățile erau reduse la minimum. Politicoasă primirea. Curat, îmbietor și vesel mobilierul : perdele și fețe de pernă de creton înflorat, sobe de maiolică, paturi mari de alamă, covoare, canapele. În ansamblu, foarte civilizat, un confort demn aproape de Nisa sau de Aix-les-Bains. Dar, tocmai datorită acestei mari comodități, localurile acelea erau foarte frecventate. Emilio și Veve ezitau să profite de ele prea des, temîndu-se să nu fie văzuți : el, mai mult decît ea. Și astfel, întîlnirile lor s-au redus, în majoritatea cazurilor, la lungi discuții, și la lungi tăceri, mînă în mînă, retrași în vreo cafenea călduță și întunecoasă : și la lungi săruturi, noaptea, într-un colț, într-un intrînd din fața porții de fier al vreunei vile elegante, pe străzile solitare dinspre bariera Casale, cartierul unde locuia Veve.

După cafeneaua cea mică, luau tramvaiul 3. Ea cobora la penultima stație, el la capătul liniei. Riscau totdeauna ca manipulantul, dacă nu era chiar tatăl lui Veve, să fie vreun coleg de-al lui. Se reîntîlneau la vreo sută de pași mai încolo, pe una din străzile singuratice, unde se lăsau pradă jocului care pentru cei doi tineri era poate cel mai delicios și mai înșelător față de oricare altul, putînd continua la infinit fanteziile, lăsîndu-le liberă inventivitatea.

Dar centrul oraşului Torino, atunci, era ceva mai mult decît centrul unui oraş de provincie. Ducîndu-se cînd la o cafenea, cînd cu tramvaiul, pe străzi singuratice, odată şi odată nu se putea să nu fie văzuţi de cineva. Trebuia să se întîmple şi s-a întîmplat. În curînd, în mediile bîrfitoare şi răutăcioase ale burgheziei citadine, începu să circule zvonul.

— Cine? *Viotti, cul fiulin? 'l fieul 'd l'avucat erariale? Pussibil?!* [1]

— *Epüra a l' é parèi. A s' fa vëdde sensa rispet* [2].

— *E chila chi ch'a l'é?* [3]

— *Chila a l'é gnente d'autüt. 'Na sartuirëta o giù da lì...* [4]

Şi părinţii, care luaseră cunoştinţă de aceste zvonuri, cîteodată, la masă, discutau faţă de el pe un ton aluziv, sarcastic, grijuliu şi totodată ameninţător: nimic mai mult, deocamdată, datorită iluziei lor că nu era vorba decît de o relaţie sentimentală. Dar ce se va întîmpla cînd vor afla? Şi dealtfel purtau ei chiar toată vina?

Îi era teamă de „relaţie". În acelaşi timp, dacă ar fi fost sincer cu el însuşi, ar fi înţeles că nu dorea altceva. Excludea că se putea însura cu ea, visa să se desprindă de ea, să se îndrăgostească de alta, sau ca ea să se îndrăgostească de altul. Fără să-şi dea seama că a-şi sufoca în suflet un sentiment atît de spontan era greu şi poate nedrept, căuta totuşi să-l sufoce şi credea că reuşeşte. Gîndul lui, pînă una alta, revenea mereu la ea; la obiceiul nespus de plăcut, fie şi aşa, al acelor întîlniri: la amintirea exaltantă a rarelor dăţi cînd fuseseră într-adevăr împreună.

Pe poarta uneia din acele searbăde vilişoare de periferie romană era tăbliţa unei băcănii. Urcă patru trepte, o rampă de ciment şi în stînga şi în dreapta ei două mizere grădini de zarzavat împrejmuite de un zidulet; erau cultivate cîteva răzoare de roşii. Intră să-şi cumpere ţigări. În realitate, prăvălioara era un palier: o intrare îngustă, murdară, foarte sărăcăcioasă. Pe tejghea două borcane:

[1] Viotti, băiatul acela? Fiul avocatului erarial? E posibil? (piem.)
[2] Şi totuşi aşa e. Se lasă văzut fără jenă. (piem.)
[3] Şi cine e fata? (piem.)
[4] O fată fără nici o importanţă. Un fel de mică croitoreasă sau şi mai rău... (piem.)

unul cu pastile pe bază de extract de lemn-dulce, celălalt cu pastile de mentă de tip Valda. Suportul glisant cu ilustratele. Praf. O sumedenie de muște în ciuda anotimpului. Și miros grețos de închis și de prăjeală. O ușă cu geam era deschisă înspre bucătăria de alături. Doi copii mici, murdari și respingători, cu poponețul gol, se jucau pe podeaua cu dale.

Simți că ceva ceda în adîncul inimii lui. Alese o ilustrată, scrise adresa, o frază tainic afectuoasă. Trecea astfel peste făgăduiala pe care și-o făcuse sieși. Renunța la acel avertisment meschin și tacit pe care se hotărîse să i-l dea lui Veve : ajungînd la Roma, să nu-i trimită nici o ilustrată : un fel de repetiție generală a unui adio. Cumpără și timbrul, ieși. Dincolo de mica piață de pămînt și pietriș. pe un zid cojit, era cutia poștală cu coroană și stemă. În timp ce stătea cu ilustrata pe marginea cutiei de scrisori, ezitînd dacă să-i dea drumul, gest pe care-l considera un semn de senzualitate, duioșie, slăbiciune, sau s-o rupă, acțiune pe care o credea dictată de simțul datoriei, tot ceea ce vedea i se întipări în minte.

O mică vale în pantă, mai degrabă o alunecare de teren, sau un șanț foarte mare, foarte neregulat, lung de aproape o jumătate de kilometru. Marginile aveau o culoare gălbui-roșcat ; pămînt prăfos, argilos : păreau săpate de mîna omului, dar se datorau naturii. Și, de o parte și de alta, terenul îmbrăcat în iarbă și tufișurile aride mereu la același nivel. ca un singur podiș ridicat la cîțiva metri de fundul văii și întins jur împrejur cît vedeai cu ochii ; nivel egal, cu excepția cîtorva dîre mai întunecate, șerpuitoare ici. colo în mijlocul acelor ierburi și al acelor mărăcini, care indicau alte gropi adînci invizibile. Era aceeași conformație deasupra căreia se ridica Roma. Oarecum, aceeași panoramă de care te bucurai, mascată de copaci, de monumente și de case, privind de pe Pincio sau Gianicolo. Nicidecum orașul celor șapte coline, ci mai degrabă al celor șapte gropi.

Emilio privea. Peisajul îl întrista profund. În același timp, din vreun motiv misterios, îl fascina. Dacă l-ar fi întrebat cineva de ce s-a îndepărtat pînă acolo și nu în altă parte, într-alt loc, unde Roma poate că era la fel de tristă, dar nu la fel de urîtă, n-ar fi știut ce să-i răspundă.

În aceeași stare de spirit, și audiența la papă i s-a părut ireală și aproape ca în vis. Unchiul Sanfront era în

uniformă. Cu ei mai erau vreo zece rude și cunoștințe, toți veniți anume de la Torino. Stăteau în genunchi de cîteva minute, cînd intră Benedetto al XV-lea : mic, slab, sprinten, cînd și cînd întorcîndu-se cu spatele și vorbind cu vioiciune, în franceză, cu cîțiva ecleziaști care-l urmau. Parcurse șirul de torinezi îngenunchiați, fără a se opri, și cît mai iute cu putință : binecuvîntînd pe fiecare și dîndu-i fiecăruia mîna cu inelul ca să i-l sărute. Se opri doar la unchiul Sanfront, și din felul în care se întoarse, într-o scurtă mișcare, înspre cei îngenunchiați ceva mai departe, și din privirea care-i străluci pentru o clipă, ca un diamant în lentilele tari, Emilio înțelese că Papa, fiind informat din timp, îl întrebase pe unchiul Sanfront de nepoți. Cînd trecu prin fața lor, totuși, îi binecuvîntă și le dădu mîna să i-o sărute cu un gest mecanic, fără să-i privească. Discuta din nou cu cei din suită. Emilio prinse fraza următoare : „...*oui, mais la petite vieille qu' est-ce qu'on peut faire ? Elle est malade, n'est-ce pas ?*“ [1]

Glasul Papei era nazal. Gura lui avea o cută de durere și indignare iritată. Cine știe cine era bătrînica bolnavă. Poate că era vorba de o frază convențională : poate că Papa făcea aluzie la o instituție sau la o națiune în decădere.

Emilio auzise, la Opera regală, *Aurul Rinului și Tristan.* Din toate artele, cea pe care o prefera era muzica. Ciudat, dar moștenise această pasiune de la tatăl său. Da, avocatul avea o oarecare ureche muzicală : și dragostea față de muzică era poate singura latură simpatică și spontană a caracterului său, atît de supus altfel unui conformism fără devieri. În tinerețe, probabil, influențat de propriul prenume și de o anume tradiție, încă existentă la Torino, patria faimosului violonist [2], studiase vioara. Cunoștea, și cîteodată cînta, în falset, în ciuda răgușelii lui cronice, vechi cîntece piemonteze. Mai ales acela care începea „*A l'umbreta dël bŭssun*“ [3], melodie din secolul al XVIII-lea, cu un ritm clasic și liniștit, părînd că evocă perfecțiunea pierdută a epocii în care fusese compusă, ca într-o ma-

[1] ...da, dar cu biata bătrînică, ce putem face ? Este bolnavă, nu-i așa ? (franc.)
[2] Aluzie la violonistul-compozitor Giovan Battista Viotti născut lîngă Trino, la Fontanetto Po, 1755 — mort în 1824 la Londra.
[3] „La umbra codrului“ (piem.).

gie. Ca într-o magie? Oricum, cu mai mare subtilitate decît muzica celor mari; care cu structura ei complicată iese totdeauna din tiparele epocii.

Şi Emilio studiase pianul pînă cu cîţiva ani în urmă, exersînd zilnic între o jumătate de oră şi o oră. Cînd a intrat la Universitate, a abandonat: i se părea că ştie suficient pentru o cultură generală, şi nu voia să-şi piardă din timpul preţios studiilor.

La Opera regală, spectacolul avea totdeauna o notă de mondenitate. Poate pentru că se ducea cu părinţii şi cu unchii. Acum, în schimb, la Roma, era singur într-o lojă. Din acest motiv sau dintr-altul era în extaz. De la începutul tulburător, ritmat şi impetuos, care surprinde eroul rănit şi fugărit, prinzînd, tîrînd şi prăbuşindu-se cu el în ambiguul refugiu al lui Hundig, lui Emilio i se părea că aude muzică pentru prima oară în viaţa lui. Desigur era muzică pe norme literare şi picturale: era operă. Dar Emilio se simţea în faţa a ceva nou, căruia nu-i bănuise existenţa, întocmai ca şi refugiul lui Hundig, şi Emilio se deschidea, dîndu-se în lături, la suflarea primăverii care adia cald şi vital. Muzica atingea în adîncul sufletului său aceeaşi zonă pe care o atinseseră cîteodată prietenia şi dragostea. Era încă un miracol. Şi, în momentul acela, nu credea că viitorul l-ar putea dezminţi.

În timp ce asculta, fantezia lui se depăna; se substituia lui Sigmund, şi pe Siglinda o substituia cu Veve. Doar că, la un moment dat, privi cu binoclul: cîntăreaţa care interpreta rolul Siglindei îi apăru încadrată de cozile roşu titzian, cu un chip avid şi decis, ochii mari negri, nasul ascuţit şi obrajii supţi: o frumuseţe de un tip cu totul diferit, chiar opus expresiei simple şi rotunjimii chipului lui Veve: o frumuseţe subliniată şi stranie, care, pentru o clipă, în înşelăciunea şi în misterul binoclului, îl tulbură. În clipa aceea, în mod absurd, i se păru că şi cîntăreaţa îl observase într-un fel, cu o ochiadă severă şi neliniştită a irisului mare şi de culoare închisă, răspunzînd dorinţei sale.

În ultima zi, acceptă invitaţia la prînz a unchiului Pippo. Familia Sassarini locuia într-un apartament la etajul al treilea, de pe strada XX Settembre, în faţa Ministerului de Finanţe. Prînzul era la două şi un sfert, după obiceiul celor din Roma. Unchiul Pippo era celibatar şi trăia în aceeaşi casă cu două surori, cu fiica uneia

din ele și soțul acesteia, Franco Beltramo, și el funcționar la același minister... Mai erau două fetițe între cinci și zece ani. Familia Sassarini era din La Spezia. Soțul nepoatei era din Alessandria. Dar locuiau la Roma de la începutul secolului, acum fiind integrați cu totul, chiar și în felul de a vorbi : în afară de unchiul Pippo care avea vreo șaizeci de ani.

Țipetele de bucurie la apariția lui, îmbrățișările, sărutările, felicitările pentru studiile sale ; masa interminabilă, un munte de tăiței, miel, *bieta*[1], molură, vin de Frascatti, atmosfera gălăgioasă, de pălăvrăgeală, excitată, de un ușor isterism chiar ; copilele capricioase și răsfățate ; întrebările, salutările trimise mamei la Torino ; continuele văicăreli că mama nu venea niciodată la Roma în vizită la ei : era, pentru Emilio, revelația deprimantă și iritantă a unei decăderi de obiceiuri, de un exotism care sleise demnitatea acelei familii cu moliciunea climei și siguranța slujbei. O lume fericită, totuși. Sîntem la Roma — păreau să spună — sau chiar găseau ocazia de a spune în fiecare clipă : sîntem la Roma : e soare, nici nu-i nevoie de încălzire (în schimb era frig), avem ministerul aici, în față, regele la doi pași, și Papa ceva mai încolo. Ce putem dori mai mult de la viață ?

Emilio i-a revăzut pe cei din familia Sassari în vara următoare. Veniseră, ca totdeauna, să-și facă vilegiatura la Coazze, și se aflau în trecere prin Torino, pentru cîteva ore. Unchiul Pippo și Beltramo păreau mai degrabă îngrijorați : ziarele comunicau știrea că fasciștii ocupaseră primăria din Ferrara și că puseseră stăpînire pe ea fără să fi întîmpinat rezistență.

„Desigur, desigur, desigur“ — spunea șeful departamentului administrativ, netezindu-și ciocul și mustățile, de un blond cenușiu, stil Cialdini. „Legalitatea și ordinea în primul rînd. Dar... pericolul bolșevismului ? Nu putem continua cu grevele astea. E o lume de calitate mizeră : îi dai un deget și-ți ia toată mîna. Nici brigăzile fasciste n-ar trebui să existe, asupra acestui lucru sîntem toți de acord. Dar, după părerea mea, cît timp au în vedere

[1] *bieta*, de fapt, *bietola (beta vulgaris)* din familia sfeclei ; arată ca frunzele de spanac cu un gust asemănător, se mănîncă frecvent în Italia. (n. tr.)

cooperativele sau sediul ziarului *Avanti!* fac foarte bine. N-au decît să ardă tot! Necazul începe cînd trec la primării! Hm!" — și aici se oprea și suspina adînc. Își dădea seama că ceea ce spunea nu prea era așa, dar nu era în stare să se exprime altfel.

Doctorul Beltramo, simpatizant convins al lui Giolitti, un tip slab, palid, cu ochelari cu ramele de aur și părul tuns ca o perie, spuse :

— Guvernul ar trebui să se arate mai forte față de toți, asta e problema. Dar, din fericire, acum la Interne e Taddei. Și Taddei e un om de acțiune. Va face el ceva. Trebuie să-i dăm timp. Îi va pune pe toți la punct. Un om de acțiune.

Un optimism de suprafață și o lipsă de siguranță pe care o avea în suflet erau totuși trădate de emfaza cu care rostea cuvîntul „acțiune" : stîlcindu-l de fiecare dată în „ocțiune".

Instinctiv, Emilio era perplexat. Ar fi dorit să creadă și el în caracterul energic al lui Taddei. Unchiul Sanfront, inginerul Badìa, Giorgio și Vittorio, fără a fi fasciști, erau, hotărît, favorabili fascismului. În călătoria de întoarcere, unchiul Sanfront spuse că fascismul era o dureroasă necesitate, și că totul depindea de rege : ceea ce avea să facă regele, ar fi fost, în orice caz, pentru binele tuturor.

Emilio nu avea nici o simpatie față de fasciști... Totuși, era ceva în violența lor care nu-i displăcea : și, fără să-și mărturisească, simțea, întocmai cum simțeau în mod inevitabil toți tinerii de vîrsta lui, dorința irațională și aproape senzuală a unei schimbări, indiferent cum. Pe de altă parte, avea și el, prin educație, prin naștere, mai mult decît prin idei, sacra teroare de o revoluție socialistă. Taddei ? Regele ? În mod cinstit, nici el nu știa ce să creadă, nici ce să-și dorească. Taddei n-a făcut sau n-a putut face nimic... E adevărat, chiar în anul acela, la sfîrșitul lui octombrie, ziarele publicară într-o dimineață știrea despre decretul legat de starea de asediu semnat de el. Dar regele nu-l semnase și în ziua următoare apăru o altă știre : Mussolini fusese invitat la palatul Quirinale.

Pe seară, Emilio studia în camera lui. Intră tatăl său urlînd. Afară era o mare demonstrație. Spre marea surpriză a lui Emilio, îi strigă :

— Și tu ce faci ? Ce faci aici, acum ? De ce nu ieși ? Nu e nici un pericol ! Du-te !

Emilio își puse impermeabilul și ieși. Străzile erau ude. Copacii din piața Maria Teresa mai picurau o ploaie măruntă. Dar nu mai ploua. Auzi vociferări dinspre partea Padului. Pe bulevardul Carioli întîlni cortegiul.

Erau sau păreau mii. Duceau torțe, stegulețe, drapele. Mergeau iute, în pas de marș, în pas militar, cîntînd *Giovinezza, Piave, All'armi siam fascisti, Inno di Garibaldi* [1]. Strigau trăiască Italia, trăiască regele, noi, heia, heia, heia, tralalà ! Trecu un pluton de cămăși negre cu fes și baston de cauciuc. Fețele, mai ales cele din primul rînd și din al doilea, erau aceleași : dure, vulgare, exaltate : bărbi nerase și bărbi lungi, păr aspru. Plutonului de cămăși negre îi urma un grup dezordonat de tineri și de mai puțin tineri, studenți și civili care cîntau, răspundeau strigătelor și căutau și ei să țină pasul de marș. Apoi alte cămăși negre și alți civili, alternați. Și apoi cămăși albastre, „naționaliștii". Poate din cauza culorii plăcute sau a numărului redus, sau pentru că figurile lor păreau mai puțin asasine, Emilio se simți atras de ei. Și se uni grupului lor.

Își dădea seama, cu luciditate, că nici o convingere nu răspundea în el acestei inițiative instinctive. Știa că Federzoni era căpetenia naționaliștilor și că era un patriot și credincios regelui. Dar acestea erau ideile lui ? Emilio nu avea nici o idee politică, nu intra în preocupările lui : iată adevărul, dacă și-ar fi pus mîna pe inimă. Ar fi trebuit să stea neclintit, să privească și apoi să se întoarcă acasă : iată ce-ar fi trebuit să facă, înțelegea foarte bine. Dar ceva mai tare decît el îl îndemnă să se încoloneze. Și acum îl îndemna, da, să și cînte : să cînte și el împreună cu toți. Notele acelea, cuvintele acelea, pe care nici măcar nu le cunoștea bine, pe care se străduia să le învețe imediat de la ceilalți, ieșeau acum din gîtlejul lui.

Cortegiul o coti pe bulevardul Vittorio. Tramvaiele se opriseră. În noaptea umedă și cu aer de sărbătoare, printre lumini, strigăte răsunătoare, cîntece, pînă unde-i ajungea privirea, pînă la Porta Nuova, i se părea că bulevardul era

[1] Tinerețe, Piave, La arme, sîntem fasciști, Imn lui Garibaldi.

plin de lume. Nu se gîndi la toți ceilalți care lipseau. Ca și cum ceilalți nu ar fi existat.

La colțul străzii Accademia, îl văzu pe Piero, încremenit lîngă bicicletă, în fața vitrinei unei prăvălii de biciclete. Lăsă cortegiul și alergă spre el. Din expresia lui serioasă, pricepu că era contrariat. Își arătă uimirea :

— Credeam că ești mulțumit.

— Dar nu vezi că sînt o masă de vînduți ? Nu vezi că e o comedie ? Fie și în scopul binelui, *i diju pà'd no.* Morala : *adess a venta vëdde cosa ch' a cumbin-a cul là giù a Ruma* [1].

— Cine ? Regele ?

— Dar ce rege ! *Chiel. A venta vëdde che om ch' a l'é* [2].

Nu-i plăceau fasciștii : dar i-ar fi plăcut să aibă încredere în șeful lor.

3

FĂRĂ A-ȘI LUA BRAȚUL DE PE umerii ei trandafirii și rotunzi, se întorcea să-și caute țigările de pe masă : își dădea seama că între timp asfințise soarele. Atelierul era într-o penumbră aproape nocturnă : ici-colo, pe șevalete sau atîrnate pe pereți, tablourile își pierduseră culorile. Și, înrămat în ferestrele deschise, era un peisaj tot albastru : înaltă, deasupra colinei, o dîră de cer verde albastru închis, cu o stea de safir ; codrii violacei străpunși de lumini izolate care pîlpîiau în case și în vile : conturul de ardezie al Muntelui dei Cappuccini ; spuma albastră a torentului iute ; și o ușoară negură azurie, ceața rîului sau fumul coșurilor care învăluiau, jos, celălalt mal.

Amestecat cu murmurul egal al cursului de apă, un zumzet risipit și liniștit venea dinspre oraș ; se auzea deslușit, din cînd în cînd, scrîșnetul tramvaiului la cotitura podului, ca un dangăt depărtat de clopote.

I se părea că respiră cum nu mai respirase niciodată : adînc, calm, odată cu respirația însăși a lui Veve pe care

[1] nu spun că n-ar fi așa... acum trebuie să vedem ce mai combină acela acolo la Roma. (piemont.)

[2] Acela. Trebuie să vedem ce fel de om e. (piemont.)

o strîngea încă în brațe, și odată cu respirația orașului, a naturii, a serii care cobora, a lumii care trăia.

Fericirea lui era completă, dar i se părea că ar conține și o durere. Își spunea că nu mai avea nimic să-și dorească. Asta-i tot? se întreba. În această întrebare nu era, și el știa, accent de deziluzie. Își răspundea: asta-i tot, da, fii sigur. Nu vrei și nu vei putea voi niciodată, nici în viitor, nimic mai mult decît această pace. Și durerea, pe care o simțea în același timp, ce era? Oh, nu era o durere. Era mai degrabă o melancolie a acestei senzații finale, certitudinea de a fi atins fundul.

Fericire și melancolie în mod inextricabil unite, cum și-a imaginat poate vreun poet despre zei. Certitudine insuportabilă pentru muritori.

Astfel că o privire asupra ceasului, ridicarea bruscă a lui Veve (trebuia să se îmbrace, să fugă, și în seara asta, avea să ajungă prea tîrziu acasă) era o trezire sfîșietoare: dar în același timp și o ușurare.

Dragostea lor, în iarna aceea și în primăvara aceea, le părea nouă, de fiecare dată. Gino Serra, prietenul pictor, le pusese la dispoziție atelierul lui din Splaiul Padului. Se puteau duce acolo cînd doreau. În perioada aceea, el nu venea acolo niciodată. Era suferind, medicul îi recomandase să lucreze cît mai mult în aer liber; așa că, de îndată ce timpul îi permitea, ieșea cu bicicleta și picta în Collina, la poalele ei, sau de-a lungul rîului. Portăresei, fie că ea credea sau nu, Emilio îi fusese prezentat ca pictor, care împărțea atelierul cu Serra. Și Veve drept unul din modelele care obișnuiau să vină în timpul zilei: nu era nimic neobișnuit.

O dată se întîmplă ca ascensorul să fie stricat. Emilio îi spuse zîmbind că trebuia să urce șapte etaje. Veve îl luă de braț și-i șopti:

— Le-aș urca și în genunchi.

Penumbra palierului, după cîteva trepte, în fața cabinei ascensorului cu ornamentații florale de fier, vopsite în roz. Cartonașul atîrnat: *Oprit pentru revizuire*. La dreapta, ușa portăresei: rame de cireș, geamuri jivrate. Scara suia cu jumătăți de elipse, de la un etaj la altul, în jurul ascensorului, cu treptele și plinta din granit de Baveno. Era martie. O duminică dimineață. Ploua. Rîul crescuse mult: ajungea la jumătatea zidului îndiguitor: îți dădeai seama, chiar fără să-l mai fi privit, din huruitul

nemaipomenit al torentului vijelios. Coborînd din tramvai, pe Splaiul Padului îi întîmpinase o lumină splendidă, argintie, de ploaie, de rîu, de nori de primăvară. Dar, între Splaiul Padului și palier, era intrarea lungă și strîmtă, urcușul a șapte etaje, ușa de la intrare, peretele despărțitor în cristal decorat și translucid. Era aproape întuneric. De teama portăresei, care-i supraveghea din propria-i încăpere, se opriseră în fața ascensorului la o oarecare distanță unul de celălalt, separați. Chipul ei, poate că nu l-a văzut bine. Și l-a imaginat poate, mai tîrziu, amintindu-și. În penumbra palierului, ochii albaștri scînteietori care-l fixau : buzele întredeschise și tremurătoare.

Își simțise brațul strîns cu violență. „Le-aș urca și în genunchi." La aceste cuvinte, nu putuse să nu-și închidă ochii, cuprins parcă de o amețeală, ce-i păru comică o clipă mai tîrziu. Și cuvintele ei i se părură comice. Este semnul adevăratei fericiri, cînd se oprește la noi ; și ne simțim nedemni, ne rușinăm de ea, mai ales ne gîndim că sîntem ridicoli ; și o luăm în serios cînd e pierdută. Suiră împreună scările, la braț, strîngîndu-se cu pasiune unul pe celălalt, de îndată ce au fost convinși că nu-i mai putea vedea portăreasa.

Dar în curînd, pentru a nu trezi suspiciuni, a fost nevoie să evite de a mai ajunge împreună la atelier. Emilio se ducea primul : cu două sau chiar trei ore înainte, cu excepția zilei cînd avea lecții. Își aducea cu el cărți și cursuri, cu intenția de a studia și de a-și pregăti examenele. Vorbe !... De fapt...

Vinerea și sîmbăta Veve ieșea de la *Anonima* cîteodată la cinci, altădată la șase sau la șapte : și mai tîrziu chiar. Trecuse la un alt birou, era plătită mai bine : avea, însă, plictiseala orelor suplimentare de vinerea și sîmbăta, această nesiguranță în orar, care depindea nu atît de ce avea de lucru, cît de capriciile șefului.

Cu tramvaiul, nu-i trebuiau nici cinci minute ca să ajungă în Splaiul Padului. Dar, pînă în ultimul moment, nu era sigură că poate veni. Dacă ieșea după șapte, era prea tîrziu.

Serra nu avea telefon la atelier. Emilio aștepta nesigur. Căuta să studieze, dar era sustras de gîndul la Veve, la dorință, de îndoiala dacă avea să vină sau nu. Se uita continuu la ceas. Ora nu trecea deloc : cînd se

apropia în cele din urmă, lui Emilio i se părea că pagina din fața ochilor pierdea orice sens, italiana sau latina transformîndu-se ca prin farmec într-o limbă necunoscută. Fapt e că începea să asculte. Să asculte și să aștepte, în spatele zidurilor, în tăcerea clădirii boierești și a marei liniști citadine, îndepărtatul zgomot al ușii ascensorului, și apoi zgomotul specific al urcușului. La început era un alunecuș aproape insensibil. Se apropia în mod gradat. Încet, încet devenea un fîșîit. În timp ce suia, cabina întîlnea mecanismul ușii de fier și bătea două lovituri una după alta, surde. Din aceste lovituri, Emilio număra etajele. Două, trei, patru... Iată, fîșîitul devenea un huruit, apoi un hîrjîit : perechea de lovituri, mai tare. Emilio se repezea la intrare, apăsa, ușor, clanța ușii : rămînea acolo ascultînd în spatele ușii. Cinci, șase, era aici... Nu, s-a oprit la etajul de jos. Ușa ascensorului se deschidea și apoi se închidea. Ascensorul o pornea din nou în jos. De la etajul de dedesubt se auzea un zbîrnîit de sonerie sau un zăngănit de chei în broasca ușii. În mod absurd, i se părea că urăște persoana aceea fără chip și fără nume care avea simpla vină de a nu fi Veve.

Conveniseră că, în orice caz, după șapte și un sfert Emilio să n-o mai aștepte. S-a întîmplat ca ea să ajungă mai tîrziu. El nu-și pierduse speranța. O îmbrățișa la intrare, aproape neîncrezător în realitate. Oricum, la orice oră ar fi ajuns, încerca, de îndată ce o vedea, de îndată ce-o putea strînge în brațe și apăsa buzele ei generoase, aceeași senzație de enormă stupoare și de miracol, pe care o avusese prima dată pe Collina. Trecuse un an și încă nu credea c-o cunoaște bine.

Ce era, de exemplu, privirea aceea stranie, foarte drăgăstoasă, și totodată malițioasă, aproape diabolică, pe care i-o descoperea în anumite momente ? Veve era întinsă pe spate și-l fixa cu o scînteiere intensă, scrutătoare, ironică și fericită, cu totul diferită de privirea ei obișnuită. Însuși chipul ei părea nou, plin parcă de plăcere. Și ochii, dintr-o dată, păreau arcuiți ca migdalele.

Îi spunea atunci, fixîndu-l :

— E adevărat că eu sînt totul pentru tine ? Mamă, fiică, soră, prietenă, tot ? Sînt femeia făcută anume pentru tine. Într-o zi vei începe să te obișnuiești : vei ajunge să nu mai poți sta fără mine. Și așa voi ajunge și eu să nu

mai pot sta fără tine. Ce-o să facem atunci ? Noi nu vrem să ne căsătorim.

— Nu putem, corecta Emilio.

— Nu, nu-i adevărat. Nu vrem. Eu nu vreau. Pentru că, vezi : am putea spune, chiar fără nici o promisiune, nici tu mie şi nici eu ţie, am putea spune că poate într-o zi ne-am căsători : cînd vei cîştiga, cînd vei avea o situaţie. Dar eu sînt cea care nu vrea, înţelegi ?

Se ridica într-un cot. Şi acum îl constrîngea pe el să stea pe spate. Acum ea îl privea de sus ; prin părul lins. blond şi scurt care-i căzuse pe frunte ; dar tot cu ochii aceia diferiţi faţă de cei de totdeauna, şi care păreau că rîd singuri, dintr-o maliţiozitate interioară, chiar dacă buzele ei nu rîdeau. Repeta rar :

— Eu, eu sînt cea care nu vreau să mă mărit cu tine : nici mîine, nici niciodată. Pricepi ? Sau nu pricepi ?

Emilio tăcea. Nu voia să se gîndească. De cîte ori reflecta la această problemă, îşi repeta mereu că picase tocmai în ceea ce de la început sperase să poată evita : o relaţie, *„'na relassiun"*. Sau îşi spunea că Veve afirmînd că nu voia să se mărite cu el nu era sinceră.

În mai multe rînduri, Veve îi povestise propria-i viaţă, şi-l ţinea la curent cu tot ceea ce i se întîmpla în fiecare zi, acasă : logodna surorii ei, o criză de inimă a mamei, o „chercheleală" de-a tatii. Era a treia din patru fraţi. Cei doi băieţi, mai mari decît ea, erau muncitori, unul la Savigliano şi celălalt la Fiat, şi din fericire erau însuraţi, cu copii, şi amîndoi plecaţi de acasă. Sora ei, Egle, era cea mai mică şi începea să lucreze croitorie. Nu prea avea înclinaţii spre studiu. Ea în schimb, da : din moment ce intrase la *Anonima* mai înainte de a termina şcoala normală, şi reuşise să-şi ia diploma de învăţătoare continuînd să muncească. Studia acasă, seara. Acum îi convenea să continue lucrul la *Anonima* : cu diploma nu mai era o simplă dactilografă, era secretară : practic vorbind, ea avea toată răspunderea secţiei : şi leafa era destul de mare.

Tatăl ei nu mai era atît de tînăr. Era comunist. Şi, din cauza politicii, avusese de suferit. Locuiau de ani şi ani pe strada Segurana, o stradă laterală, din bulevardul Casale. Casa era modestă, într-o curte : dar zona era liniştită, lîngă Collina, şi lîngă depoul tramvaielor din Val San Martino. Astfel, în dimineţile de iarnă, tata

nu trebuia să se scoale prea devreme. La vîrsta lui acest lucru avea importanță...

Nu voia să se mărite cu el ? Hm ! poate că era o încercare a ei ca să-i vadă reacția : dacă el nega, protesta sau promitea. Dar el tăcea. Nu se gîndea la viitor. În fond, îi convenea să creadă că Veve era sinceră. Era prea mulțumit așa.

Tot în atelierul de pe Splaiul Padului, seara, după masă, luase obiceiul să se intîlnească, de vreo două ori pe săptămînă, cu Gino Serra și cu alții din grupul acela de artiști și intelectuali ostili fascismului, protejați de mecenatul Golzio, un industriaș care ajunsese foarte bogat și puternic în timpul războiului și imediat după război.

Emilio era prieten numai cu Serra. Și n-ar fi simțit nevoia să fie prieten cu nici unul, decît, poate cu Ferrua, un băiat foarte tînăr, care făcuse studii muzicale, lector universitar, bine informat și pasionat de orice artă. Maestrul Ferrua era mic, palid, isteț. Privirea lui părea penetrantă și umană. Te fixa și te asculta cu evident interes : poate cu dorința de a te cunoaște, de a afla ceva mai mult despre tine. C., faimosul pictor, era prea *mare*, prea în vîrstă și, foarte probabil, prea închis și izolat în arta lui pentru a putea fi prieten adevărat cu cineva. Ceilalți erau simpatici și distractivi : în ansamblu, pentru Emilio, reprezentau ceva nou, ceva proaspăt, deschis : o eliberare de mediul meschin aristocratic și burghez în care trăise pînă atunci. N-ar fi crezut niciodată, de exemplu, că poate comunica cuiva impresiile lui asupra lui Wagner sau Debussy, Ravel : și cuiva care să le înțeleagă și să le împărtășească. N-ar fi crezut niciodată că, încurajat de Ferrua, va ajunge să le și scrie și să le publice cu titlul *Transparențe muzicale*.

Paolino Rousset era un alt pictor : despre el se spunea, mai ales, că e un prieten intim al casei Golzio. Invitat cu regularitate în vila din bulevardul Presidente Wilson și la castelul din Casalgrasso, îi vindea lui Golzio o bună parte din tablourile sale.

Deși nu simțea pentru Rousset nici o simpatie specială, Emilio se apropie de el, îi căută prietenia : noaptea tîrziu, după ce părăseau atelierul lui Serra, începu să-l însoțească pînă acasă, apoi să-l viziteze, să-i comenteze și să-i laude tablourile, chiar dacă nu i se păruseră extra-

ordinare. Se gîndea că e sincer : şi poate că încet, încet chiar devenise, uitînd că prima dată îi spusese lui Rousset : — „Te însoţesc ?“ fără o reală dorinţă de a discuta cu el, ci mai degrabă cu speranţa că, prin el, într-o bună zi, va fi invitat în casa lui Golzio. Din acelaşi defect şi raportul lui cu Serra fusese viciat într-o oarecare măsură. Doar că, nobleţea umană, tinereţea luminoasă a lui Gino Serra amorţiseră sau poate şterseseră în sufletul lui Emilio oricare a doua intenţie a lui.

Gino era foarte delicat ca sănătate. Poate că era bolnav de o boală incurabilă, deşi nu făcea nici o aluzie nimănui şi nu se văita niciodată. Făcea parte din acele fiinţe încîntătoare care par că trăiesc în stare de graţie. Ca şi cum ar şti că nu au timp să greşească, ele caută şi găsesc frumosul şi justeţea unde se aşteaptă omul mai puţin, şi ghicesc cu aceeaşi siguranţă unde e urît şi păcătos. Părerile lui artistice erau simple şi spontane : descoperea imediat tuşeul penelului ambiţios, trucul, artificiosul, lipsa de inspiraţie. Nici în politică nu avea dubii. Era abia începutul regimului fascist, şi aproape toţi, chiar şi mulţi adevăraţi şi vechi liberali, se complăceau în a crede că pericolul comunismului ar fi fost depăşit, şi-şi făceau iluzia sau voiau să se amăgească doar, că în curînd avea să fie depăşit şi pericolul dictaturii. Gino Serra, în schimb, văzuse şi prevăzuse tot : ridicolul lui Mussolini şi slăbiciunea adversarilor săi, fie că erau sau nu, deocamdată, aliaţi ai guvernului. Dar nu era, din acest motiv, obscur : şi nici nu-şi asuma aere de profet. Dimpotrivă, argumentele lui se reduceau mai totdeauna la replici instinctive. Spunea de exemplu :

— Mie, ghetrele acelea nu-mi inspiră nici o încredere. E unul care vrea să comande şi atît !

Cînta vechile cîntece piemonteze. Atunci a fost o ocazie pentru Emilio de a-l cunoaşte. Într-o seară, Emilio intrase la Caffè Nazionale, pe strada Padului, aproape în faţa Universităţii. Avea o oră liberă între o lecţie şi alta : nu avea sens să se mai întoarcă acasă. Se aşezase cu cîteva fascicole de curs la o măsuţă rotundă, de marmură, în sala neoclasică, întunecată, plină de fum, mirosind a mucegai, tapisată în jur de mari pînze închise, peisaje indescifrabile, scene mitologice din secolul al XVIII-lea şi, între una şi alta, un joc de oglinzi fără o formă precisă, înnegrite de timp.

La o masă vecină, un tînăr foarte slab, cu ochelari cu rame de baga în culoare deschisă, un nas mare lucios și galben care părea de alabastru, dar cu dinții foarte albi, zîmbetul blînd și privirea scînteietoare, cînta în falset celor doi prieteni de lîngă el, acompaniindu-se la chitară, cîntecul păstoriței :

„A l' umbreta dël büssun
bela bergera a l'é 'ndurmia..." [1]

adică, tocmai cîntecul preferat de avocatul erarial. Gino Serra îl cînta mai bine, la drept vorbind : mai ales de la a doua strofă, cînd intra în scenă soldatul francez, *„trè zolì Fransé"* [2]. Mai bine, grație delicatei malițiozități a aluziilor amoroase, transformate în nuanțele unor mici broderii melodice, necunoscute de interpretarea paternă :

„J' àn bin die : — Bela bergera,
vui j' avì la frev.
Ma se vui j' avì la frev
faruma fé' na cuvertüra.

Cun ël me mantel
ch' a l' é tantu bel,
faruma fé'na cuvertüra
passerà la frev". [3]

Mai era apoi o ultimă strofă, pe care Emilio n-o cunoștea. Avocatul n-o cînta, poate pentru că o considera scandaloasă. Apărea *„da' nt la baraca"* [4] și păstorul : începea să cînte la vioară și, nemaipomenit, el și cu francezul o luau între ei pe frumoasa păstoriță și o pofteau să danseze : toți trei cu dragoste și :

„L'an ciapà bela bergera
l'àn fà-la dansé." [5]

[1] La umbra codrului / frumoasa păstoriță a adormit. (piem.)
[2] foarte frumos francez (piem.)
[3] Eu i-am spus : — Frumoasă păstoriță / dumneata ai febră / Dar dacă dumneata ai febră / să facem noi o cuvertură. // Cu mantia mea / care-i atît de frumoasă / vom face o cuvertură / și febra o să treacă (piemont.)
[4] din baracă (piem.)
[5] Au luat-o pe frumoasa păstoriță / și-au poftit-o la dans (piem.)

Emilio a vrut să învețe strofa, și astfel a început prietenia lui cu Serra. Care, dată fiind instinctiva lui perspicacitate, nu s-ar fi putut înșela asupra sincerității elanului cu care un student burghez și bine educat, cu profilul ascuțit și cu privirea de foc, părea că-i caută tovărășia. Serra pricepu că buna educație a lui Emilio îi servea pentru a-și reprima, și în orice caz a-și ascunde o extraordinară aviditate de viață. Și Emilio, întîlnind din întîmplare propriul profil în jocul oglinzilor, înțelesese că Serra înțelegea.

Serra îi aducea o singură vină lui Emilio. Un singur lucru neplăcut în buna lui educație. Emilio i-o prezentase pe Veve. Nu i-o prezentase nimănui. Serra îl dojeni :

— De ce n-o aduci seara aici împreună cu noi ?

Emilio se îmbujoră tot :

— Imposibil. Cu toată lumea aceea. Alături de atîtea doamne.

— De ce ? Ți-e teamă că nu știe să se comporte ? E de o sută de ori mai doamnă decît altele. Mai inteligentă, nu încape îndoială. Cred că și mai cultă.

— Nu de-asta. Dar pentru că ar vedea-o toți. S-ar afla...

— *S'a lu san già, bunòm'* [1].

— N-o știu în mod oficial. Dacă aș aduce-o aici seara, situația noastră ar avea imediat altă semnificație.

— Cine ar fi spus vreodată că ești atît de torinez ?

Emilio se înroși din nou : surprins, se întrebă, în flagrant provincialism ? Serra care continua pe același ton glumeț, trunchie net : poate că își dăduse seama că îmbujorarea aceea se împletea cu prea mare tristețe ca să nu aibă o cauză mai puțin confesabilă.

Numai ceva mai tîrziu Emilio descoperise că Serra și ceilalți aparțineau grupului pe care toți îl numeau „grupul lui Golzio". Aceasta îi sporise simpatia, dîndu-i impulsul de a petrece cît mai des seara cu ei. De fapt, de cîtva timp începea să se întrebe dacă ar fi rezistat într-o zi la îndelungul și răbdătorul lucru și la neînsemnatele cîștiguri ale unui substitut și apoi ale unui procuror : stagiu necesar dacă după diplomă se hotăra să aleagă cariera de avocat. Tatăl lui, care-și făcea încă iluzii în acest sens, convinsese de curînd pe un prieten,

[1] Dar deja știu toți, dragul meu. (piem.)

specialist în drept civil, celebrul avocat Flores-Torèl, să-l ia în biroul lui, ca practicant, fără leafă. Şi adăuga că acum considera că se simte „înclinat" mai mult spre teorie, decît spre practică : mai mult spre studiu şi spre istoria ştiinţelor juridice şi, eventual, atras de cariera de profesor universitar, decît de profesia de avocat. Tatăl replica imediat că dorinţa de a studia era un lucru foarte bun : nu era incompatibilitate : profesia nu excludea învăţătura, dimpotrivă, o integra etc.

Adevăratul motiv era un altul : avocatul Flores-Torèl avea obiceiul de a lucra în orele tîrzii ale după-amiezii !

Şi mai profund intemeiat era alt motiv : dar, şi acela legat de Veve. Fără ca Emilio să-şi dea seama, prima lui mare experienţă de dragoste îi modificase în cîteva luni caracterul, îi accelerase ambiţiile, îi concretizase nevoia de a cîştiga mulţi bani cît mai repede posibil. Încă nu ştia ce va face în viaţă. Dar reuşise să facă un pas înainte : ştia ceea ce nu se va face : între altele, nici avocat, nici magistrat, nici funcţionar. Diplomaţia, poate, l-ar fi atras : străinătate, călătorii, o viaţă nouă. Dar, şi acolo, ucenicia era lungă : încă un an pentru diplomă şi, după aceea, alţi doi la Institutul de ştiinţe politice din Firenze : examene, concursuri şi atîtea altele : şi apoi, în afara unor haruri excepţionale sau al unui noroc excepţional, exista posibilitatea unei cariere rapide şi strălucitoare doar dacă putea dispune de un anume capital ; mai toţi ambasadorii erau aristocraţi plini de bani. Cu moştenirea Sanfront, fără îndoială ! Şi cu jumătate din moştenire. Dar pînă una alta, vărul Alberto Ceroni fusese făcut conte de noul Papă ; poate că i-o datora soţiei, Mariei Rose, care rămăsese ultima descendentă a familiei du Buisson de Courson-Cristot ; era vorba, oricum, de o onoare şi o garanţie, care păreau, fireşte, că-l apropiaseră de unchiul Sanfront. Şi acum mătuşa Vittoria îi saluta pe mama şi pe tatăl lui Emilio doar cu o grimasă. O nebunie, prin urmare, să spere în mai mult de jumătate din moştenire. Pentru a intra în diplomaţie, ar fi fost mai mult decît suficientă. Dar o vor avea Viotti ? Şi cînd ? Nu, cariera diplomatică ar fi însemnat alţi doi-trei ani de studii, şi alţi cinci sau şase de trecut prin toate gradele, ca pînă la urmă, cine ştie, să se pomenească viceconsul la Varna sau la Rosario.

Prin urmare, nu-i rămînea decît să caute să se introducă în lumea afacerilor. Şi cum nu avea aplicaţie pentru comerţ sau cifre, credea, sau, mai degrabă, intuia că singurul gen de afaceri în care ar fi putut reuşi era legat într-un fel de artă sau de artişti. Se gîndea vag la domeniul publicitar, cultural, organizativ. Pînă cînd, în negura acestor aspiraţii răsări şi încet, încet începu să strălucească aidoma soarelui numele lui Golzio. Dacă i-ar fi putut fi prezentat, recomandat ?

Cu Serra nu adusese niciodată vorba. Şi el, din cînd în cînd, îl vedea pe marele industriaş şi mecena. Şi Emilio ştia : dar, cînd era între patru ochi cu Serra, intra imediat într-o stare sufletească specială, dezinteresată, vibrantă : gata să asculte un disc de Mozart sau să răsfoiască un album cu reproducerile lui Cézanne : şi atunci nu se mai gîndea la proiectele lui. Dacă se gîndea după aceea, şi, cu timpul, se întîmpla să se gîndească, se temea că, aducînd el primul vorba, ar fi modificat, în mod vădit, fie şi în mică măsură, părerea pe care şi-o făcuse probabil Serra despre el. Această părere, îşi spunea Emilio, era încă plină de entuziasm : plină de încredere în inteligenţa lui şi poate în sincera lui dragoste pentru artă. Mai bine să rămînă totul aşa cum e. Serra, ceva mai tîrziu, i-ar fi putut vorbi despre el lui Golzio în absolută bună credinţă. Era un calcul subtil, dar precis. Şi impus de fineţea însăşi a lui Serra.

Paolino Rousset era cu totul alt tip. Avea o figură volpină : ironic, inteligent, simpatic. Care, totuşi, cu oarecare rea voinţă, putea părea şiret, nesărat, egoist. Ochi, păr, mustăţi negre. Nasul ascuţit, buzele încreţite, bărbia mică, nepronunţată. Înalt şi slab, cu braţele scurte. Dacă chipul său aducea a vulpe, în ansamblu amintea mai mult de un flamingo sau de bîtlan. Emilio pricepu imediat că Rousset nu era uman şi inteligent ca Serra. Înţelese din îngîmfarea cu care acceptă să-i fie vizitat atelierul :

— Bineînţeles, dragă : foarte încîntat. Vino mîine... nu, mîine nu, nu pot. Poimîine... nu, nici poimîine. S-o lăsăm pe vineri. Vineri la trei. În primele ore ale dupăamiezii e lumină frumoasă. Vei vedea ! Te aştept vineri.

Ei bine : cineva poate să fie un bun pictor şi, în acelaşi timp, să păcătuiască printr-un exces de vanitate : şi într-un anume sens chiar să scadă în inteligenţă. Erau

atîtea exemple ! Astfel gîndea și voia să gîndească Emilio. Dar cînd a văzut tablourile lui Rousset pentru prima oară, a rămas încremenit ; n-a ezitat însă să-l laude ; în fond ce era rău în asta ? se supunea doar unei reguli de societate, unei norme a bunelor maniere. Și totuși nu : ceva în forul lui îi spunea că, dacă nu altceva, exagerase cu laudele. Și se căia. Poate că nu din cinste. Mai degrabă dintr-o vagă și profundă teamă a consecințelor stranii și viitoare : una din ele, dar numai una, putînd fi remușcarea de a nu fi fost onest, iar celelalte erau, încă, absolut de negîndit. Exagerase cu laudele.

Cu Gino Serra nici nu i-ar fi trecut prin minte. Tablourile lui îi plăceau, și acelea ale lui Rousset, așa și așa. Cele ale lui Rousset îi trezeau cîteodată suspiciunea că ar fi puțin reci, șlefuite, gîndite la masa de lucru ; o culoare pusă lîngă alta, alese parcă dintr-un catalog de eșantioane. Tablourile lui Gino, în schimb, i se păreau, chiar dacă nu erau, pictate în mod spontan : un copac, un cer, un drum, o lumină : tot ceea ce Gino dorise să spună era acolo, hotărît și clar. Și, în prezența lui Gino, Emilio nu mai îndrăznise niciodată să i le laude. Le privea îndelung în tăcere. Cel mult dacă murmura :

— Frumos.

În schimb își precizase puțin cîte puțin laudele adresate lui Rousset. Se convingea și se absolvea : judecîndu-se cel puțin trei sferturi spontan, și doar un sfert calculat. Nu-și dădea seama că adulațiile sînt ca minciunile și cireșile : una o atrage pe cealaltă. Un drăcușor ispititor spunea : „Acum ai făcut-o ! Un cuvînt în plus sau în minus, tot una e“. Emilio privea tablourile lui Rousset fără a mai ține cont de timp : și credea că crede. Restul venea de la sine. Era de ajuns să fi citit cîteva cărți de ale lui Venturi, sau Berenson ; sau numai cîteva articole ale lui Zanzi în *Stampa.*

Acum tablourile lui Rousset i se păreau într-adevăr frumoase. În curînd devenise un obicei să le considere ca atare. Cu ceea ce nu se putea însă obișnui era compania lui Paolino Rousset. O conversație atît de săracă în idei. Dar, și aici, urmase ipotezele cele mai binevoitoare. La început îl fulgerase bănuiala că Paolino ar fi prea puțin inteligent, acum era convins de contrariul. Paolino era o fire melancolică și taciturnă ; asta era tot. Așa era ; trebuia să fie așa. Dimpotrivă, gîndindu-se mai bine, această

melancolie nu era oare ea însăşi filonul secret care îi inspira pictura, atît de secretă că pînă atunci Emilio se putuse chiar îndoi că ar exista ?

Noaptea îl însoţea pe Splaiul Padului pînă acasă, în bulevardul Vittorio. Pentru a evita tăcerea, vorbea mai totdeauna el, Emilio. Vorbea despre artă, despre politică şi la un moment dat despre el însuşi. Se surprindea în mărturisiri pe care nu i le făcuse nici lui Serra, nici lui Giraudo : îi vorbea lui Rousset de temerile lui faţă de viitor, îi vorbea de Veve care-i stăpînea din ce în ce mai mult gîndurile şi timpul... Rousset tăcea : sau răspundea cu suspine misterioase şi cuvinte scurte care se adaptau oricărui subiect şi oricărei situaţii :

— Ei da... Aşa e !... Bravo !... Hm !... Hm !... Asta-i viaţa !... Fără îndoială, fără îndoială !...

Cîteodată Emilio tăcea şi el. Se aşternea atunci o linişte interminabilă, stînjenitoare, anxioasă. Rousset nu părea să sufere din cauza asta. Dar Emilio căuta să se convingă că liniştea aceea ar avea un sens. Iată, Rousset mergea alături de el. Era un pictor. Avea şi el problemele lui şi sentimentele lui. O artă şi o faimă de cucerit. O logodnică la Roma. În fond, nu era nimic de spus. Poate că sensul tăcerii era tocmai acela : profunda incomunicabilitate chiar şi între doi prieteni.

Şi atunci Emilio se întreba cine era, cine era într-adevăr acel om mai vîrstnic decît el, slab, înalt, cu nasul ascuţit şi braţele scurte, care mergea alături de el într-o perfectă tăcere şi care pînă cu cîteva luni în urmă era pentru el necunoscut, chiar ca nume ? Era, desigur, o creatură umană. Dar, în tăcere, în pas cu el, lîngă el, cot la cot, sau chiar la braţ, i se părea, cîteodată, că s-ar descătuşa din el, aidoma unei încărcături electrice negative, o energie repulsivă, parcă un efluviu cu o vagă savoare metalică. Nu era o senzaţie olfactivă şi în nici un caz fizică : era ceva mai mult, ceva care-l îngrozea, dacă insista să se gîndească. Părea imposibil că fiecare om trebuie să fie în mod atît de iremediabil autonom şi diferit de oricare altul. Că nu există o forţă, o dragoste sau o inteligenţă capabilă să atragă în mod năvalnic persoanele şi să le unească.

Cu toate că Emilio le ţinea cu rigurozitate numai pentru el, acele consideraţii l-au ajutat să insiste în laudele sale nu tocmai sincere.

În cele din urmă, Rousset, prea vanitos pentru a lua laudele lui Emilio sub o oarecare rezervă, avu într-o zi o idee :

— Vino încoace, Viotti, îi spuse.

Îl conduse, precedîndu-l, spre un birou din verandă, în fundul atelierului. Geamurile de jur împrejur erau ornate cu perdele de cînepă groasă : în aurul dimineții de mai, se vedeau acoperișurile roșu-brun, într-o întindere regulată, infinită, întreruptă ici-colo de cîte o clopotniță : și Templul Valdese, și cupolele sinagogii, și arcul de fier de la Porta Nuova : brăzdarea largă, adîncă și dreaptă a bulevardului Vittorio, din care abia răsăreau vîrfurile teilor împrospătate de pulverizarea unui verde crud : in fund lanțul imens al Alpilor.

— Uite aici, îi spuse Rousset, și-i arătă o foaie imprimată și împăturită în două, pe care îi era tipărit numele cu litere mari și reprodus un tablou însoțit de două pagini de text. Este pliantul unei expoziții personale pe care am făcut-o anul trecut la Piacenza. Prezentarea, după cum vezi, e fără semnătură : am scris-o eu. Își ridică brațul scurt, îngroșat și mai mult de mîneca halatului său de pictor : îi puse mînuța lui pe umăr : îl fixă cu ochii negri și lucioși de păreau doi butoni de ghete : De ce nu încerci să așterni pe hîrtie cuvintele frumoase pe care le-ai exprimat în legătură cu tablourile mele ? Peste o lună fac o altă personală, la Alessandria : prezentarea, de astă dată, ar trebui s-o scrii tu. Îți cer să-mi faci această plăcere.

Emilio se eschivă : nu era în stare. Rousset insistă, spunîndu-i că citise articolul lui *Transparențe muzicale* și că mergea de minune.

Pînă la urmă acceptă. Și, o săptămînă mai tîrziu, după ce scrisese și îi înmînase cele două pagini, pe neașteptate, noaptea, după ce plecaseră din atelierul lui Serra, Rousset îi puse din nou mîna lui mică pe umăr și-i spuse, nu fără o oarecare solemnitate :

— Ce faci luni ? Vino după masa de seară la Golzio. Ascultăm puțină muzică. Ești invitat.

De îndată ce sosi cu Paolino Rousset, trecînd din scara cea mare de marmură în penumbră în sala de la primul etaj, și aceea toată în marmură și tot în penumbră, Emilio fu uluit cînd descoperi că, în majoritatea lor, invitații

erau aceiași prieteni cu care se intîlnea la *Caffé Nazionale* sau în atelierul lui Serra !

Erau toți acolo. Lipsea doar Ettore Cuomo : dar, se înțelege, un napolitan ! Și, pe de altă parte, încă nu era destul de cunoscut, ca publicații și opere, pentru a depăși gravul handicap.

I se păru extraordinar faptul că nici unul dintre ei, cu cîteva seri în urmă, nu făcuse aluzie la această primire : și că nimeni, nici chiar Serra, nu se trădase în prezența lui. Din asemenea gelozie și precauție, Emilio cîntări extrema importanță pe care o atribuiau toți invitației lui Golzio. N-au fost în stare nici măcar să disimuleze o oarecare contrarietate :

— Ah, ești și tu aici ? Dar ce plăcere ! Bravo !

Două excepții. Serra care-i șopti cu un zîmbet : „Știam și-mi pare bine“. Și Ferrua, care-i făcu cu ochiul : prin asta îi spunea tot, și însemna altă dovadă a firii lui generoase. Două excepții : dar nu ale meschinăriei provinciale a protejaților lui Golzio, ci numai ale malițiozității lor.

În afara tuturor acestor prieteni, pe care-i cunoștea dinainte, și firește, în afară de Golzio și soția lui, mai erau doar cîteva doamne elegante, cîțiva ziariști, și cîțiva profesori universitari. Printre aceștia l-a văzut pe profesorul B., de istoria dreptului, din întîmplare, tocmai maestrul de la care aștepta tema pentru teza lui de licență.

Stilul mobilei casei aparținea operei lui C. și, în parte, însuși pictorului Rousset, deoarece cooperase cu C. Un gust foarte modern : sau, cum se spunea atunci, novecento. Pereți goi și de culoare deschisă, prima sală de marmură, celelalte cu tapet. Imense perdele de mătase roz sau mov se lăsau din tavan pînă la pămînt cu falduri abundente. Lumini indirecte. Mese antice masive, lăzi enorme ; și deasupra lor, izolate obiecte artistice și prețioase : vase chinezești, lei din jad, sculpturi indiene de piatră roșietică. Pe pereți, *fondi oro* [1], apoi, Matisse, Modigliani, Spadini ; un Renoir, un Van Gogh.

[1] tipice picturi din *Trecento,* în genere pictori sienezi (Siena) ; fondul picturilor cu foiță de aur în genul icoanelor bizantine de tipul *Duccio di Buoninsegna,* inițiatorul picturii sieneze, unul din cei mai mari pictori italieni înainte de Giotto. Capodopera lui este *La Maestà,* azi în Muzeul Domului din Siena. (n. tr.)

Golzio însuși avea o figură care părea făcută anume pentru a se armoniza mediului. De o statură medie, slab, palid ca fildeșul, cu părul lins pe craniu, privirea rece, buzele subțiri și fixe într-un zîmbet de curtoazie. Fără îndoială că părea mult mai bătrîn decît era în realitate. Vina, poate, și a unui defect fizic, sau a unei artroze, care-i deformase mîinile, transformîndu-i-le aproape în cartilagii încovoiate, noduroase, ușor acoperite de o piele gălbuie, foarte asemănătoare ghearelor de răpitoare. Singura care trăda relativa lui tinerețe, cît și neîndoielnica energie interioară, era extrema mobilitate a capului : pe care și-l întorcea cu mișcări bruște neobosite, la dreapta, la stînga, și în spate, spre fiecare din cei ce stăteau în jurul lui și independent de subiectul conversației : astfel nu-și fixa privirea asupra nici unuia mai mult de cîteva secunde.

— Foarte încîntat. Am aflat de dumneavoastră. Mi s-a vorbit. Vă felicit, spuse, strîngîndu-i cu putere mîna lui Emilio care, surprins, după cîte i se povestise, și după cîte văzuse de cînd intrase, de acel puternic accent *canavesan* [1], accent aproape de *cartuné*, adică de căruțaș sau de țăran, își desprinse privirea stînjenită ca să continue să admire trei cocoși de bronz așezați unul lîngă altul pe un altar de granit.

Golzio, nu mai puțin prompt, urmărind privirea lui Emilio, interveni :

— Cocoșii aceștia, hm ? Ceylon, secolul al șaselea — și adăugă imediat : — dumneavoastră nu găsiți că vechiul obicei de a dispune obiectele la întîmplare, ici-colo, e un obicei ridicol ? Nu găsiți mult mai calm de a le dispune astfel, la o distanță egală, în mod simetric ? Pentru mine arta înseamnă în primul rînd calm.

În jur, corul intelectualilor, printre ei foarte bătrînul senator, moșneagul Queirolo, aprobă cu un murmur nedeslușit, la care Emilio se strădui să contribuie cît mai puțin discret dat fiind că, cel puțin la începutul discuției, Golzio părea că i se adresa tocmai lui. Mai înainte de a se potoli murmurul, Emilio crezu că trebuie să profite de moment pentru a se remarca. Cu o oarecare greutate în respirație încercă să intervină :

[1] Canavése : regiune din Piemonte. (n. tr.)

— Ar fi interesant să descoperim motivul acestei prejudecăți atît de răspîndite... prejudecata... unei necesare asimetrii...

Dar Golzio, ca și cum n-ar fi auzit, trecu la anumite explicații asupra altarului :

— E roman, sau preroman : găsit undeva la țară, în provincia Novara, la Carpugnino, dintr-o întîmplare.

Pronunția lui, accentul, nu putea să nu trezească uimire. Emilio nu reușea să-și înfrîngă stupoarea : cum se putea armoniza accentul acela cu splendoarea și rafinamentul casei ?

Ceva mai tîrziu, în aceeași seară, Ferrua a încercat o explicație. Splendorile și rafinamentul din casa lui Golzio erau o directă consecință a puterii sale economice. În același fel cum această putere economică era o directă consecință a singurei sale adevărate calități : seculara șiretenie a țăranului, pe care Golzio o primise prin sîngele părinților și al strămoșilor *canavesani*, și care, din vreun motiv necunoscut, dar care se poate, eventual, cerceta, și-o păstrase primitivă, nealterată, carnală, de-a lungul peripețiilor educației și a instruirii sale. Iată de ce accentul lui, încheie Ferrua, nu suferise o minimă influență torineză, adică piemonteză de oraș.

Golzio povestise în ce fel din întîmplare, „*combinassione*" cum se exprima el, găsise altarul la Carpugnino :

— L-am găsit chiar eu. Mă dusesem să vizitez localitatea, ca să văd dacă se preta la înființarea unei noi întreprinderi. Și ia te uită : pentru întreprindere nu mergea deloc : dar, în spatele unei case țărănești, într-o curte, pe jumătate îngropat în pămînt, acoperit de tot felul de buruieni, foarte murdar, era obiectul acela. L-am luat fără să mai stau la gînduri. Niciodată nu mi-aş fi închipuit că era un altar. Mi se părea un mic bazin : un bazin întors pe dos. Ideea ar fi fost de a-l pune la Casalgrasso în grădină. În schimb privindu-l acolo, cîștigă în valoare. Și cînd te gîndești că, uneori, se pierde în mod inutil timp cu anticarii, timp și bani : da, pentru ca pînă la urmă să te pomenești și cu opere false...

— Nu totdeauna, domnule inginer, nu totdeauna, spuse cu un glas și cu un surîs foarte delicat, și în mod ciudat nearmonizate cu prezența lui aproape gigantică, un domn înalt, voinic, masiv, cu bărbia încadrată de o bărbuță rotundă.

— Nu totdeauna, de acord, domnule profesor, răspunse pe un ton glumeț, dar foarte prompt, Golzio. Acordați-mi cîteodată și mie puțin merit.

Profesorul V. era faimosul istoric critic și expert care-l sfătuia pe Golzio în achizițiile sale, prezidînd această nouă mare colecție de picturi, sculpturi, obiecte de artă. Rousset i-l prezentă pe Emilio. Spre marea surpriză a lui Emilio, E.V. spuse că citise și admirase articolele scrise de el pentru expoziția personală a lui Rousset la Alessandria și chiar și articolul *Transparențe muzicale*.

Atracția seratei nu era un concert : ci un spectacol de dansuri de Clotilde și Alessandro Sakharoff.

Invitații au trecut într-o galerie de la etajul inferior, unde fusese amenajat cu o mare sobrietate de mijloace un mic teatru. Tapiseria pereților și a fotoliilor era din catifea gri-perlă. Mocheta — de un pluș gri mai puțin deschis. Pe o mică estradă era scena, încadrată de o stucatură albă, de un arc semicircular romanic, și de o cortină de stofă de lînă albă.

În teatru aștepta doamna Golzio, care se scuză că nu-și făcuse apariția mai devreme. Dar fusese nevoită să se ocupe de familia Sakharoff, abia sosiți de la Londra. Și din ton reieșea că familia Sakharoff nu se oprise la un hotel, ci că locuia în vila aceea, fiind invitații lor.

Și doamna Golzio era o figură de fildeș. Mică, firavă, rigidă, fragilă : perfect asortată și ea decorului neo-clasic-novecento. Părul : în nuanța corbului, lucios, turtit cu o bandă de lînă albă lată de doi centimetri, strîns pe ceafă într-un coc lucios și compact. Toaleta : o tunică dreaptă, uni, lungă pînă în pămînt, fără mîneci, de *shantung* gri-perlă. Nici o bijuterie : nici brățări, nici cercei, nici inele : absolut nimic, decît la degetul mijlociu de la mîna dreaptă un solitar de maharajah. Nu i se puteau vedea ochii : două fisuri între genele încărcate de rimel. Pantofi stil sandale fără toc, cu șireturi fine de piele brută, ca un călugăr. Unghiile de la picioare și de la mîini foarte îngrijite, dar fără ojă.

La Paris sau la Londra, o asemenea modă ar fi fost considerată, poate, puțin ciudată și atît. La Torino sau, mai degrabă, printre acele zece sau douăsprezece torineze, soții de intelectuali, — obișnuitele seratelor de pe bulevardul Presidente Wilson — crea un efect tulburător și chinuitor. În mod vizibil, ele se dădeau bătute necondi-

ționat necesarului entuziasm : dar, fiecare se întreba în sine pînă unde anume doamna Golzio urma ultimul strigăt parizian și pînă unde anume substituia propria-i inițiativă și hotărîrea de a le ului tocmai pe ele, bravele intelectuale torineze.

Nu prea diferită era reacția acelui public luminat, și totuși provincial, în fața dansurilor celor doi Sakharoff. Mulți dintre ei asistau pentru prima dată. Pentru Emilio era chiar primul balet rus pe care-l vedea. Serra și Ferrua îl instruiseră însă în cîteva cuvinte. Nu puteau fi criticați și nici savurați cei doi Sakharoff fără a cunoaște baletul rus, pe care Diaghilev îl răspîndise la Paris încă din 1909. Cei doi Sakharoff erau doar un ram, un exemplu în format redus, un ram sec dintr-un buchet uriaș de flori.

Într-adevăr, lui Emilio i se păru că observă în invențiile acelea rafinate, în acele ilustrații erudite, ceva veșted și greoi : mult gust, multă cultură, dar și multă conștiință a propriei valori. Era adevărat, observă cu glas scăzut Serra într-o pauză, era adevărat că vîrsta celor doi solitari interpreți nu le mai putea favoriza salturile, cabrările acelea, abandonul acela natural în vibrația muzicii care e totdeauna efectul unui balet măreț, deși foarte studiat.

— Me Lan Fan, șopti atunci, cu un zîmbet, profesorul V., Me Lan Fan, la șaptezeci de ani, dansează ca cea mai minunată și mai suplă dintre fete.

— Cine e Me Lan Fan ? — întrebă Ferrua, care nu se jena de propria-i ignoranță, poate și pentru că era foarte limitată.

— Cel mai mare mim, balerin sau actor din toată lumea. După o clipă de tăcere, profesorul V. adăugă pe nerăsuflate : Și poate din toate epocile.

— Dumneavoastră l-ați văzut ?

Răspunsul profesorului V. a fost o pecetluire :

— La el acasă.

Această comparație cu necunoscutul geniu al dansului valoră pentru Emilio atît cît să-i deprecieze, în mod provizoriu, pe cei doi Sakharoff. Totuși, întorcîndu-se acasă, în noaptea aceea își dăduse seama că tabloul final îi rămînea în memorie cu precizia cu care numai operele sau execuțiile perfecte sînt capabile să

rămînă : pe notele somptuoase, sfîşietoare, supuse, ale menuetului lui Lulli, Alessandro Sakharoff travestit în Regele Soare, dilatat şi mărit de enorma perucă şi de enormul costum auriu, galben şi cafeniu, avansa şi se împăuna, în lente, complicate, pompoase evoluţii. Două pompoane enorme de mătase bej ornau escarpenii lui : şi vibrau neîncetat, ca doi fluturi mari. Tabloul obţinuse mai mult succes decît toate celelalte şi fusese repetat de trei ori. După care, invitaţii, unul după altul, fuseseră prezentaţi faimoşilor balerini.

Culcîndu-se în patul lui trist de nuc sculptat, din vechea cămăruţă burgheză stil Umberto [1], cu lumina stinsă, Emilio nu reuşea să adoarmă. Fantezia, ca un caleidoscop involuntar pus în mişcare, îi repropunea dezordonate, încîlcite imagini ale lumii preţioase şi vii în care pusese, în sfîrşit, piciorul... nu, încă nu, dar aruncase, măcar o privire : *fondi oro,* lei de jad, perdele de mătase, Regele Soare, solitarul doamnei Golzio, Mc Lan Fan, chipul asiatic al profesorului V. şi, între timp, un acompaniament aproape confuz, menuetul lui Lulli şi cadenţa ţărănească a lui Golzio. O amintire mai netă, deşi de o mică importanţă, îi întrerupse la un moment dat reveria. Pe palierul scării de marmură, în timp ce coborau pentru a trece în micul teatru, profesorul B. de istoria dreptului, căruia îi ceruse de mult timp subiectul pentru teza de licenţă, se apropiase în mod spontan de el şi-i spuse cu glas tare, adevărat glas de profesor :

— Dumneata eşti... ?

— Viotti, domnule profesor.

— Ah, da, Viotti, bravo. Dumneata aştepţi, nu-i aşa, ca eu să-ţi dau subiectul tezei ?

— Da, domnule profesor.

— Să nu crezi, ştii ? Să nu crezi că nu m-am gîndit...

Se vedea în schimb foarte bine că nu se gîndise deloc. Profesorul îl fixă, un moment, prin *pince-nez.* Avea părul alb, tuns perie. Mustăţile cărunte, răsucite la vîrfuri. Un guler mare scrobit, înalt, drept, în care gîtul lui mic dispărea. În manşetele rotunde şi scrobite dispăreau de obicei mîinile lui delicate, aproape feminine. Ridică

[1] Stilul umbertin era caracterizat printr-o mare varietate de influenţe stilistice, mobilele fiind interpretări şi imitaţii ale stilurilor precedente sau exotice. (n. tr.)

dreapta, cu arătătorul întins, de parcă brusc şi-ar fi amintit. Era o evidentă comedie. Într-adevăr, schimbînd parcă ideea, reluă :

— Nu, nu, mai bine... nu acum. Trebuie să ne vedem, să vorbim puţin înainte. Vino dumneata la mine, vino oricînd. Vino acasă la mine. E mai bine. Vom discuta mai în voie.

Era clar că B., uimit că-l întîlneşte pe Emilio în casa lui Golzio şi fără să ştie motivul pentru care fusese admis, atît de tînăr, acolo, crezuse că era bine, pentru orice eventualitate, să-l trateze cu o atenţie specială. B. era un sperios, fără îndoială. După spectacol, la bufet, în aşteptarea celor doi Sakharoff care-şi schimbau costumele, se întîmplă ca profesorul V., în mod notoriu antifascist, să facă aluzie la acei liberali şi populari care susţineau guvernul :

— Pentru mine e foarte simplu. Sînt toţi naivi. Nu văd că ne îndreptăm spre ruină.

B. nu întîrzie nici o clipă să se îndepărteze.

Dar Golzio, adresîndu-se lui V. cu o mişcare bruscă, imediat contrastată de tonul său extrem de liniştit :

— N-aş spune, domnule profesor, n-aş spune. Eu, uitaţi-vă, vă vorbesc foarte sincer. Trebuie totdeauna să avem privirea asupra Bursei. Franţa şi Anglia nu ne văd rău. Lăsaţi timpul să treacă, domnule profesor. Dacă eu v-aş spune : domnule profesor, faceţi-mi în trei luni Hermitage-ul. Ce-aţi spune ? Că sînt nebun. Şi aţi avea dreptate. Apropo de asta, mi s-a spus că la Amsterdam au deschis o expoziţie foarte interesantă de impresionişti...

Era evidentă dorinţa lui de a schimba subiectul.

Prea puternic ca să lase să-i scape în public declaraţii împotriva guvernului : se gîndi Emilio, adormind. Dar între patru ochi, cine ştie ?...

Fusese invitat în casa lui Golzio. Dar pînă una, alta, chiar în zilele acelea făcuse un pas fals : un eşec mic, dar pe care, pînă atunci, în trei ani de Universitate, nu-l mai încercase. Se prezentase la un examen de Ştiinţa finanţelor, şi profesorul Einaudi, după unele întrebări la care el răspunsese imperfect, îi dăduse să aleagă : sau să se mulţumească cu optsprezece, adică un minimum de suficienţă, sau să se retragă şi să se prezinte din nou în noiembrie ca să nu-şi distrugă media, care era treizeci.

Emilio se retrase și nu pomeni nimănui de incident. Știa foarte bine că pregătirea lui superficială trebuia să o atribuie nu timpului pe care și-l smulsese ca să i-l dedice Vevei, ci stării lui sufletești care suferea o metamorfoză în ultima vreme.

Începea, poate, să simtă relaxarea și indiferența ce se insinuează în mod fatal chiar și în pasiunea cea mai armonioasă și mai fericită, în clipa cînd se ivește dorința de a o transforma într-o legătură completă și de durată : și în același timp dorința opusă : de a se elibera, deși numai gîndul la asemenea libertate ar părea absurd. Practic, el continua să excludă cu violență ideea de a se căsători cu Veve, imediat sau în viitor : i se părea prea îndepărtat viitorul în care s-ar fi putut însura cu ea fără a-i dăuna. Pe de altă parte, simțea că așa nu putea continua : nu numai în ceea ce-l privea, dar și din punctul ei de vedere.

Ea, fidelă propriului său caracter, nu se văita niciodată, nu făcea niciodată aluzii la dorința de a schimba, cu atît mai puțin de a rupe relația lor. Avea o candoare și o generozitate nu numai rare, ci unice la o fată de vîrsta și de condiția ei socială. Emilio nu-și dădea prea bine seama. Cînd își deschidea sufletul lui Serra, acesta tăcea și apoi murmura :

— De ce nu vă căsătoriți ? N-o să mai găsești o altă fată ca ea !

Dar Emilio își amintea că avea douăzeci și doi de ani, și asta era de ajuns ca să izbucnească în rîs. Serra era inteligent : dar era un sentimental stil Gozzano, iată cum era !

Se duse la studioul Fert cu gîndul de a-l întîlni pe Piero și de a-i afla părerea. Într-un colț al scenei, așteptase ca el să termine lucrul. Scena reprezenta interiorul unei locuințe luxoase, în stil vag maur : covoare mari, piei de urs și tigru, scaune stil Savonarola cu incrustații de sidef, catifele, ramuri de palmieri, palmieri, trestii cu panașul alb, panoplii, taburele de piele, abajururi. Piero lucra manevrînd perdelele de muselină încrețită, atîrnate și alunecoase sub tavanul în întregime de sticlă : le muta ici și colo, în așa fel, încît să atenueze sau să concentreze lumina soarelui. Cîteva reflectoare enorme în arc, care bîzîiau, ajutau să lumineze zonele ceva mai în umbră.

Odată cu apusul soarelui se termină și lucrul. Studioul cinematografic se goli imediat. Cei doi prieteni se plimbară în sus și în jos mult timp, în marile curți pustii care se deschideau direct spre mirosul plăcut al fînului de țară.

Pînă atunci nu mai vorbise cu Piero despre Veve, în afară de cîte o aluzie glumeață. Piero îl uimi încă o dată, spunîndu-i tocmai ceea ce Emilio nu s-ar fi așteptat niciodată de la el :

— Nu te însura. *fà nen' d. gavade*[1]. Nu te uita la mine. Lasă-mă pe mine deoparte. Eu mă simt de pe acum cap de familie și de aceea fac bine ce fac. Da. mă voi căsători în curînd, poate chiar în toamna care vine. Dar tu nu, tu nu ești omul care s-o facă ! Așteaptă cel puțin să ai o slujbă, să cîștigi.

Între timp, agravînd situația, se întîmplă ca profesorul Bonadé, profesor și avocat, care era în comisie, să se întîlnească sub porticuri cu avocatul erarial. Deși nu se cunoșteau prea bine, au discutat despre examen. Tatăl lui aflase. Deschide-te pămînt și înghite-mă : plînsete, amenințări, disperări ! Într-o scenă furtunoasă, tata și mama, pentru prima dată, se arătaseră foarte informați : apăruse la suprafață pînă și numele de familie al Vevei.

Emilio nu cedase, nu promisese c-o lasă, nu făcuse nici o promisiune. Dar lacrimile mamei, urletele răgușite ale tatii („Nici un bănuț nu mai vezi de la mine ! Fă cum te taie capul ! Muncește ! După toate cîte le-am făcut pentru tine ! etc.") s-au suprapus ca o povară îndoielilor și neliniștii lui.

Nu-i spuse nimic Vevei. Știa că era prea orgolioasă ca să asculte cu răbdare o poveste de prejudecăți mai mult sociale decît morale. Și apoi, adevăratul necaz nu erau scenele tatii și ale mamei, nici retragerea lui de la examen. Adevăratul lui necaz era mult mai serios : simțea el însuși nevoia de a lua o hotărîre, o hotărîre care să schimbe ceva în viața lui. Dar cum să schimbe ? Căsătorindu-se ? Despărțindu-se ? Și dacă nu avea curajul să-i mărturisească propria-i nesiguranță, în ce scop să o pună la curent cu tot restul ? Orgolioasă și impetuoasă : doar începutul unei asemenea mărturisiri și ar fi însemnat

[1] să nu faci prostii ! (piemont.)

ca şi cum i-ar fi spus adio: şi Emilio, fără îndoială, nu avea curajul să-i spună „adio".

Dar Veve, fără nici o mărturisire, intuise singură. Reacţionă încă de la prima bănuială într-un fel foarte simplu: căutînd să rărească întîlnirile. Şi Emilio, poate din dragoste sau poate din îndărătnicie, sau poate dintr-un amestec al uneia şi al alteia, căută, dimpotrivă, s-o vadă din ce în ce mai des. O chemă la birou, deşi ştia că era interzis să fie chemată la telefon. Se duse s-o aştepte la ieşire dar nu aşa departe de poartă după cum conveniseră şi după cum făcuse totdeauna, şi nu ca de obicei, numai seara, ci şi la prînz. Veve îl dojeni, se nelinişti. Se certară. Era pentru prima dată. Emilio se întrebă: asta urmărea el? Voia să creeze încet, încet o situaţie de intoleranţă reciprocă, ajungînd în mod firesc la o ruptură? Deocamdată certurile se încheiau în cu totul alt fel. Cu săruturi şi mîngîieri, în amurgurile mistuitoare şi voluptoase ale acelei săptămîni de iunie, ce repede se însera, în dreptunghiurile mansardelor! Ce brusc se colora în violet înalta, abrupta, imensa Collina cu moviliţele ei împădurite şi cu prăpăstiile ei adînci! Şi atunci, dintr-o dată tot ce se întîmplase cu o clipă înainte — gîndurile negre şi cuvintele amare şi lacrimile irosite păreau doar un pretext de a se iubi din nou, într-altfel şi cu mai mare dăruire!

Se apropia sărbătoarea *Consolatei*[1]. Erau cele mai frumoase seri ale anului. Parfumul teilor, misterios, îmbătător, de pe alei şi din grădinile publice, invada oraşul. Cîntecul privighetorilor, care abia se auzea, trecînd Padul, din primele rîpe, cele mai umile ale Collinei, aerul călduţ şi purificat, totul te făcea să te gîndeşti numai la dragoste. Şi Emilio şi Veve nu se puteau sustrage vrajei: mereu închişi, totuşi, fiecare în propriul sentiment, care, după un an întreg de fericire, rămăsese acela din prima zi, din ziua cireşelor din boschet şi a primelor săruturi adevărate. Ea, din ziua aceea, presimţise sfîrşitul şi se resemnase în taină: acum, cu nerăbdarea populară şi generoasă faţă de tot ceea ce nu era încă un fapt, se străduia, cît putea mai mult, să se abţină de la orice reflexie. Şi el, şi el rămăsese ferm cu gîndul la ziua aceea. Într-un an nu învăţase nimic. Din optimism, dintr-o extremă aviditate de a trăi, de a

[1] Mare sărbătoare pentru torinezi, 21 iunie. (n. tr.)

avea bani de cheltuială, de a călători în lume, încă nu acorda nici o greutate propriei ferictri : și dacă vreun prieten, Serra de exemplu, ar fi fost atît de înțelept de a-l avertiza că risca s-o piardă, acest avertisment și această înțelepciune ar fi fost inutile. Emilio n-ar fi crezut. În tot acel an, mai totdeauna foarte fericit, nu fusese niciodată totuși atît de fericit cum era de cîteva zile : și iată că, tocmai în zilele acelea, făcea planuri și proiecte, -și-și storcea mintea, fără să știe, pentru a găsi soluția de a nu mai fi niciodată fericit în toată viața lui, decît într-o măsură mult prea mică.

Sui scara ovală, roccò, care-l conducea la mezaninul profesorului B., în curtea palatului d'Azeglio, gîndindu-se nu atît la teza pe care profesorul avea să i-o stabilească, cît la vara care începuse și la nesiguranța pe care o aducea cu sine. În curînd avea să plece, împreună cu ai săi, la Alassio, dar după aceea ? În loc să-i urmeze la Saint-Vincent ca în alți ani, ar fi putut reveni singur la Torino : ca să se dedice studiului cu o intensitate deosebită : s-ar fi pregătit la Știința finanțelor și la alte două examene, ar fi lucrat imediat la teză, încît să-și ia licența anul viitor, în prima sesiune, fără o zi de întîrziere. Numai că ar fi stat singur în casă, fără părinți : ar fi găsit un obstacol serios pentru studiu într-o mai mare ușurință de a o vedea pe Veve. Ce s-o lase !

Neașteptată ca totdeauna, în îndoielile și în peripețiile dragostei, soluția i-a venit din partea profesorului B.

Profesorul B., provincial care ajunsese de curînd la onoarea universitară într-un oraș mare, studios și nu mai puțin vanitos decît erudit, ani lungi își pusese propria-i vanitate în joc pentru achiziția unei reale erudiții : acum, de cînd era la Torino, se refăcea, dedicîndu-și erudiția satisfacției vanității : căutînd, prin urmare, să-și procure recompense și onoruri, fără răgaz : ținînd conferințe și ducînd conversații mondene, prezidînd o societate feminină de cultură, dirijînd dezbateri, intervenind la concerte, recepții, manifestații, cu cea mai asiduă frecvență și solemnitate cu putință.

Odăița de la mezanin era în întregime sufocată de rafturi enorme încărcate de cărți. Ferestrele, înalte și înguste, porneau din tavan pînă în podea, apărate de un fel de parapete baroce de fier forjat. Erau deschise. Prin obloa-

nele apropiate se vedea soarele puternic de vară pe zidurile ocru din curte. Era cald și întuneric. Biroul era încărcat de teancuri de cărți, reviste, hîrtii, vrafuri de tot felul de note, corecturi. Și acolo, în spate, chipul și bustul în penumbra verde a unei lămpi ministeriale, antebrațele în lumina gălbuie, sprijinită pe o foaie liniată de format protocol, ieșită în afara manșetei rotunde, mîna dreaptă, ba chiar, numai degetele, strînse toate în jurul țevii pipei : era profesorul.

— Cer iertare, sînt al dumitale, rosti el cu un glas răsunător. Făcînd aluzie la ceea ce scria, continuă : E o conferință în germană, pentru Universitatea din Heidelberg. Dumneata mă găsești în plină perorație... La loc, te rog.

Emilio se așeză pe un mic divan din fața biroului și așteptă. Vedea capul aplecat și părul alb, tăiat scurt, ca o perie, al profesorului B. între două teancuri de cărți și fascicole, auzea din cînd în cînd scîrțîitul peniței. Vedea printre obloanele verzi curtea galbenă, și auzea trecînd pe stradă, scrîșnind, tramvaiul numărul 21, tocmai tramvaiul care ducea la casa lui Veve ; apoi tăcerea și zgomotele atenuate ale primelor ore din după-amiezile de vară. Locul, momentul, erau poate în mod deosebit neliniștite. În atmosfera aceea de foc, în suspensia așteptării, în mirosul de hîrțoage vechi, printre toate cărțile acelea neputincioase în a te învăța arta vieții, în acel gol, în pacea de cîteva minute, în timp ce profesorul termina cu scrisul conferinței, i se părea că înregistrează o vibrație misterioasă, un avertisment extrem, puțin descifrabil, un ultim, aproape ironic semn ca posibilitate de a se salva. Trecerea tramvaiului 21 ? Să urmeze scrîșnitul roților de tramvai pe șine, să se lase tîrît : acolo la bariera Casale, acolo, între brațele ei roze, pe sînul ei cărnos și atrăgător, acolo, ca să n-o trădeze ? Sau, a fost un presentiment născocit după o magie reîntoarsă în timp : clinchetul funebru al destinului aplicat în mod inconștient unei amintiri, după ce destinul se împlinise ? De cîte ori, după aceea, de-a lungul întregii vieți, reveni cu memoria la momentul acela, la acele cinci minute de așteptare în mezaninul palatului d'Azeglio ? Ca și cum ar fi fost posibil ca prin concentrarea acelui gînd să poată să nu mai fie făcut ceea ce s-a făcut. Există ceva și mai întristător decît irevocabilitatea oricărui destin : lipsa unei adevărate facultăți de a alege,

altfel decît în travestirile romantice ale memoriei. Ah, ceea ce a fost nu putea să nu fie ; și tocmai pentru a fi, noi n-am fost niciodată preveniți.

— Viotti, spuse profesorul B., lăsînd pipa și punîndu-și ochelarii. Aveam pentru dumneata o idee extraordinară. Dar mai întîi trebuie să aflu dacă dumneata nu ai exclude eventualitatea, adică dacă situația familială, pe care eu nu o cunosc, ți-ar permite să lipsești cîtva timp din Torino.

— Cît timp ?

— Depinde de dumneata : de rapiditatea cercetărilor, de capacitatea dumitale de a rezista la această muncă de cercetător. În orice caz, aș spune cel puțin șapte, opt luni. În sfîrșit, exact timpul de a putea prezenta teza într-un an.

— Și unde ar trebui să mă duc ?

— Cît despre asta sînt fericit să-ți pot spune : cea mai frumoasă din toate destinațiile : Roma.

Nu, nu auzi clinchetele. Se gîndi : șapte, opt luni, nu-i grav : e suficient, e bine. Deoarece, într-o clipă el văzuse soluția întregii situații. Departe de ea opt luni ? Ei da, una din două : sau după asta ne dăm seama că dragostea noastră a rezistat și atunci, foarte bine, ne căsătorim ; sau, dimpotrivă, trece și atunci, adio ! E adevărat, se poate întîmpla să-mi treacă mie și ei nu, sau viceversa : dar ar fi doar o chestiune de timp : în curînd ar ajunge să-i treacă și celuilalt... O probă... în sfîrșit : o cale de a rezolva situația.

Era atît de absorbit și de excitat la această idee, încît n-a auzit nici măcar subiectul tezei. Remedie scoțînd din buzunar un carnețel și un creion, rugîndu-l pe profesor să repete enunțarea.

„Supraviețuirea dreptului longobard în statutele comunale din teritoriul Ducatului de Spoleto“ — acesta era titlul tezei. Documentele și textele, în mare parte, încă inedite, se aflau la Roma, în biblioteca Senatului. Cît privea examenele, nu trebuia să-și facă nici o grijă. Se va întoarce la Torino pentru cîteva zile în noiembrie : sau le va da odată cu licența, în iunie sau în iulie din anul următor. Două luni de prezență, sau și mai puțin, mai-iunie, vor fi suficiente. Dar redactarea tezei ar fi trebuit să fie încheiată mai înainte de perioada aceea. Lucrarea ținea mai mult de cercetare decît de gîndire, mai mult de analiză decît de sinteză : prin urmare, redac-

tarea va putea merge în pas cu cercetarea. În afară de o introducere și o concluzie, pe care le va scrie ulterior.

Important era ca părinții lui să fie de acord : și dispuși să-i ofere mijloacele necesare pentru a putea trăi la Roma. Emilio știa că vor fi dispuși, și știa și de ce. Lucru făcut, așadar ? Da, dar... O scurtă ezitare, o idee neașteptată : n-ar fi fost posibil să plece la Roma chiar acum, imediat ? Să lucreze toată vara, să anticipeze eventual reîntoarcerea la Torino în primăvara următoare și să mărească astfel numărul frecvențelor ? Desigur, chiar foarte posibil ! Aprobînd, profesorul fixă o nouă întîlnire pentru a doua zi : îi va pregăti un plan de lucru și o bibliografie sumară.

Ieșind din palatul d'Azeglio, Emilio se duse imediat la Serra : nu la atelier, ci acasă la el, pe strada Napione, unde trăia alături de mama lui, văduvă, și de surorile lui : de cîteva zile era la pat, din cauza unei crize a bolii.

În ciuda căldurii mari, era acoperit pînă la piept cu un pled de cașmir și avea spatele susținut de o grămadă de perne în dezordine, printre discuri, fotografii de tablouri, cărți de artă, un roman de Giraudoux, un volum din *Recherche*, Rimbaud, și un album deschis la o schiță abia întreruptă. I-o arătă, oftînd cu zîmbetul lui și mai obosit și mai suav ca de obicei, pe chipul înrourat de sudoare, lucios, de un galben-alabastru : schița era o altă tentativă de a fixa ușa cu geam din camera lui : atît de diferită, după orele zilei și după anotimp.

Emilio se uită : glasvandul dădea într-o terasă mare : o perdea verde se lăsa, odihnitoare, pînă la înălțimea poate a unui metru jumătate, protejînd de albul orbitor al cerului, care se strecura totuși printr-o fentă, dînd într-un colțișor o plicticoasă probă : în fundul terasei se vedeau, de-a lungul parapetului, în fața unei balustrade albe, două șiruri de ghivece cu frunze și flori : podeaua domina, cu dale aidoma pătratelor de șah puse oblic, alternînd culoarea închisă cu cea deschisă, învăluite sau prăfuite de violența însăși a soarelui.

— Tonul, murmură Serra, dacă nu ești în stare să-l vezi cu o bucățică de cărbune, e inutil să folosești culoarea. Spune-mi : văd de pe figura ta că s-a întîmplat ceva. Ai lăsat-o ? Ești nebun !

— Încă nu. Dar nu e vorba să ne despărțim. Doar pentru cîteva luni. Emilio zîmbi, și-i explică în toate amănuntele ideea lui cu „proba".

Serra dădu din cap :

— Mă uit la tine și mă întreb cum de ești atît de copil. I-ai spus și ei toată povestea ?

— I-o voi spune diseară. Nu asta mă frămîntă. E pregătită. Știa ea ceva. Uite, știa înaintea mea ! Mai degrabă, tu care ai trăit la Roma atîta timp, trebuie să mă ajuți să găsesc o locuință. Ceva care să nu coste mult, un mic apartament.

— *Un pied-à-terre* [1] ? La Roma ? Dacă sînt decente costă scump. Și apoi, trebuie să iei masa în restaurante. Așteaptă ! Rousset pleacă și el la sfîrșitul lunii. I-ar putea spune mamei logodnicei lui, o bătrînă foarte cumsecade, să-ți caute o cameră, ceva care să-ți convină. Ea i-a găsit și lui atelierul. Dar Rousset lucrează și cîștigă. Pentru tine ar trebui o cameră, cu masa împreună, pe la vreo familie simpatică și cunoscută : nu chiar o pensiune în adevăratul sens al cuvîntului.

Emilio spunea că nu se frămînta pentru Veve, și nu se înșela.

După ce se dezbrăcă, începu s-o îmbrățișeze, s-o sărute, s-o mîngîie. Deodată se opri : cuprins de îndoiala că ar fi necinstit cu ea, sau mai degrabă vulgar, dacă nu i-ar vorbi imediat.

Veve primi vestea cu Roma și propunerea de a sta departe unul de celălalt „de probă“, fără nici o uimire : doar cu o ușoară imobilitate, fixîndu-și cîteva clipe privirea dincolo de picioarele patului, în gol, ca și cum ar fi văzut pe cineva intrînd în atelier, sigură că-l cunoaște, și pe care, totuși, îl recunoștea cu greu. Nu zîmbi. Spuse pe un ton liniștit, și aproape imediat :

— Cînd pleci ?

Emilio îi răspunse : luni. Veve se încruntă. Socotea zilele ? De asemenea și Emilio. Mai rămîneau patru. Și cum Veve nu spuse nimic, continuînd să-i evite privirea, el reîncepu s-o mîngîie cu grijă, delicat, ca și cum s-ar fi temut de vreo reacție violentă și-i explică :

— Vezi, nu e un adio, nu e o despărțire...

— Se înțelege că nu e, Milio ! Dar cine spune că ar fi ? Poate că ai tăi ar spune-o ?... Eu îți spun doar că... că nu-mi face plăcere :... și e de ajuns. Asta înseamnă că te

[1] O locuință modestă, simplă (franc.)

voi aştepta şi tu mă vei aştepta : ne vom scrie. Şi apoi, cînd ne vom revedea, dacă vom mai avea încă ideea de a... ca şi cum ar fi fost cineva care putea să-i audă, continuă să-i murmure o frază aparţinînd acelui limbaj convenţional, secret şi foarte duios, pe care toţi amanţii şi-l creează încet, încet. Şi Emilio simţi, prin suflarea însăşi şi prin însăşi aluzia acelor cuvinte, răsuflarea proaspătă a gurii ei, parfumul uşor, savoarea simplă a pielii ei ; şi începu s-o iubească cu furie înfrînată, amestecată cu delicateţe. Se fixară în ochi, încordaţi în plăcerea şi în voluptatea dorinţei de a se lăsa pradă unul celuilalt.

Iată, acum ochii albaştri ai lui Veve scînteiau cu acel rîs de fericire care-i transforma. Dezvăluindu-i hotărîrea lui de a pleca la Roma a fost ca şi cum i-ar fi dezvăluit ceea ce, poate, îi tăinuise totdeauna : nu dintr-un motiv anume, ci pentru că niciodată nu şi-o mărturisise nici lui : adică nevoia de a pleca de la Torino pentru cîtva timp, de a-şi pregăti o viaţă strălucitoare (nu se mai gîndea la „carieră" — cuvîntul tatălui său) şi de a cîştiga !

Prin urmare, Veve îl fixa cu ochii aceia, cu rîsul acela, chiar dacă, pe neaşteptate şi, în sfîrşit, aflase tot, chiar tot despre el. Aşa cum, continua să presupună Emilio, şi el aflase tot despre ea. Şeful de secţie ? Da, şeful de secţie îi făcea curte, inginerul Bianchi-Mina, un celibatar de vreo patruzeci de ani, un bărbat elegant şi interesant. Dar era ceva vechi pentru Emilio : Veve îi povestise tot, şi i-l arătase chiar, sub porticuri, prin vitrinele lui Baratti sau Mulassano.

Poate că nu se priviseră niciodată în ochi cum se priviseră de data aceea : poate că era suprema bucurie pe care ţi-o dă numai certitudinea de a nu înşela şi de a nu fi înşelat.

În bucuria aceea, la un moment dat, în timp ce continuau să se privească, Veve spuse :

— Nu mi-e teamă, ştii ? Dragostea mea, tu nu mă vei putea uita. Chiar dacă nu ne-am mai vedea niciodată în tot restul vieţii.

4

ŞI APOI, NU ERA CAZUL SĂ IA LUCRURILE atît de serios. Se ducea la Roma, în sfîrşit, stătea cîteva luni singur, pe contul lui : iată tot. Nu dădea nici

o importanță Romei. Dacă ar fi plecat la New York sau Sydney ! Simțea parcă un foc, o nerăbdare, o furie de a pleca cu orice chip și fără nici un motiv special. Despărțirea de Veve ? Proba de șapte sau opt luni ? Prostii : a doua zi dimineață, în soarele triumfător de iunie, mergînd iute pe bulevardul Vittorio ca să se ducă la Rousset, înțelese că nimic nu era adevărat : că erau calcule iluzorii ; că nu pleca pentru a o lăsa pe Veve : dimpotrivă, era sfîșietoare despărțirea de Veve ; dar că pleca fiindcă trebuia să plece. Fiindcă venise momentul să plece, cu orice chip și cu orice scop.

Și nu era sfîșietor să părăsească Torino ? Bulevardul Vittorio, bulevardul Umberto, bulevardul Siccardi, bulevardul Vinzaglio : marile porticuri aerate și însorite : magazinele bogate, firmele aurii, cristalele în care sclipea cerul ; aleile frumoase și largi, lungi, drepte, la infinit, cu cele patru rînduri paralele de copaci înalți, negre coloane vii, cupole înflorite și parfumate, pe care vîntul solstițiului, coborît din piscurile vecine și din ghețari, le străbătea înviorător și impetuos. Ce nevoie avea de ziduri, de arcuri, de marmuri, de adevărate coloane, și de adevărate cupole ? De departe, în soare, văzu, între spuma verde a copacilor, un tramvai roșu care cobora pe bulevard, se apropia, venind spre el. Dintr-o dată, ca și cum o mînă misterioasă i-ar fi strîns inima, ca să-l prevină, a avut certitudinea că la Roma n-ar fi găsit, și nici la Paris, nici la Sydney, nici la New York dacă s-ar fi dus, n-ar fi găsit un oraș atît de frumos, atît de luminos, atît de logic : o imagine atît de apropiată de orașul ideal, un oraș atît de îndrăgit cum era Torino. Tramvaiul roșu trecu, vesel, zgomotos, clătinîndu-se ușor, strălucind în soare cu geamurile lui, cu numerele lui, cu reclamele lipite de el, cu lemnăria lui de culoare deschisă. Nu era nevoie de trenuri și de transatlantice. Cu ce scop să plece de acolo ? Adevărul, frumusețea, tinerețea erau aici.

Negru, uscat, aproape pe furiș, Rousset apăru după un pilastru al porticului : se îndreptă spre el :

— Așadar, și tu la Roma ! Ai făcut foarte bine. Serra mi-a spus că ești în căutarea unei camere cu pensiune. Uite, aș avea o idee. Dar nu-ți spun nimic, fiindcă trebuie să scriu mai întîi viitoarei mele soacre. Vei vedea, altă viață la Roma ! Vei vedea lumina ! Aerul ! Și apoi, respiri secole întregi de istorie ! Rămîne pentru totdeauna ca-

pitala lumii. Cu ce să faci o comparaţie aici ? E delicios. Dar e provincial. Provincial.

Rousset privi în jur. Emilio se uită şi el : nu i se părea că ar putea exista o soluţie mai justă şi mai modernă decît aşa-zisa problemă urbanistică : copaci şi copaci, natura canalizată în mod geometric între edificii care nu o sufocă. Provincial, nici vorbă ! Dar Rousset continua să laude Roma. La un moment dat, Emilio nu-l mai asculta. Era sustras de o idee nouă şi neaşteptată. Începea să înţeleagă. Era inevitabil să fugă din Torino, şi totuşi inutil şi dureros. Fondul vieţii era absurd. Ce părere avea Giraudo de asta ?

Emilio reveni la Fert şi în după-amiaza aceea. Acum se hotărîse. Se ducea la Piero ca să-i spună situaţia şi ca să-l salute. Tocmai pleca, cu bicicleta. Era sîmbătă : lucrul se terminase şi Piero se ducea să joace *bocce* la Martinetto.

— Vino şi tu, ai ocazia să faci vreo două partide. Cînd eşti obosit după lucru, e cel mai frumos sport din cîte sînt pe lume. Încă mai pronunţa cuvîntul „sport" ca pe vremea cînd era copil, izolîndu-l de celelalte, ca pe un cuvînt religios.

Jocurile lui Martinetto, în fundul străzii Cibrario, erau cele mai bune din Torino. Cînd îi permitea timpul, Piero se ducea în mod regulat sîmbăta. Duminica, în schimb, dacă nu se simţea prea obosit, îşi făcea cei o sută, o sută cincizeci, chiar două sute de kilometri pe bicicletă. Sau dacă nu, bile şi duminica.

Terenurile numeroase, ample, bine nivelate, bine întreţinute, mereu foarte curate, erau la umbra uriaşilor tei. Între un copac şi altul, bănci şi mese de lemn : în spate, o pergolă şi o baracă unde se serveau băuturi : şi alături, canalul care curgea iute şi lucios.

Emilio venea pentru prima dată să joace la Martinetto. Dar în curînd, i se păru că-i cunoştea pe toţi, de totdeauna. Profesionişti, meseriaşi, funcţionari, muncitori, ofiţeri superiori la pensie, magistraţi pînă şi salahori, se adunau acolo, construind acolo, realizînd, pe terenul acela cu bilele în mînă, o provizorie societate ideală care ar fi părut de negîndit non-torinezilor, în timpurile acelea, cînd toţi erau încă atît de legaţi de prejudecăţi şi de diviziuni de clase sociale : dar care nu era, din acest motiv, mai puţin reală : o societate în care domneau cordialitatea şi buna dispoziţie, unde singura limbă era dialectul, unica lege, aceea a

jocului, unica glorie, aceea de a puncta sau de a arunca bine bilele, singura animozitate, aceea care despărțea adversarii în timpul partidei, singura pretenție, aceea de a bea vin bun.

Și de data asta Emilio se pierdu în joc. Antrenat de joc, pierdu și memoria faptelor și a sentimentelor apropiate și depărtate, gîndurile sau gîndul care-l preocupa mai mult, dorința avidă de viață care-l consuma atît, neliniștea și spaima iminentei plecări, în sfîrșit, toată conștiința de sine.

N-avea reflexe prompte la acest joc. Nu avea adresă la lansat, avea o mînă nesigură, aproape deloc practică. Dar, tocmai de aceea, se angaja voluptuos și disperat. La prima bilă i se părea că devenise un altul. Și, cu ajutorul unui moment de noroc și al unor parteneri abili ca Piero și Bürin, reușea să pară un cunoscător al jocului. Cine nu-l știa bine, de exemplu adversarii jocului din ziua aceea, îl puteau lua drept un jucător.

Aplecat în efortul delicat de a cîntări forța și viteza pe care urma s-o imprime mingii de lemn ; ochiul fix spre bila cea mică, ținta, un punct în cenușiul, pustiul teren care i se părea nemărginit în clipele acelea : simțea cum îi bătea inima dintr-o bucurie profundă, nearticulată, exaltată, ca și cum însăși viața asta mare, cu toate valorile ei posibile ar fi în mod magic condensată, închisă în acel simplu gest pe care urma să-l facă, și pe care-l putea face alegînd dintr-o serie nenumărată de gesturi asemănătoare, dar totuși diferite, după diversele combinații ale forței, traiectoriei, ridicării bilei, rostogolirii ei, pe jumătate, sau deloc, de punctul terenului unde ar fi lovit bila, unghiul, efectul, ținta.

Din partea opusă terenului auzea glasul lui Piero, din nou glasul lui din gît și de țăran pe care-l avea cînd striga :

— *Auta, Miliu : àuta e morta, a la radìs* [1].

Auzea vocea aceea, și i se părea că-i răsuna în propria-i inimă, ca însăși vocea tinereții și a fericirii.

Jucau trei contra trei. De o parte : el, Piero și Bürin, un electrician slab, palid, smead, năsos, cu o șapcă de ciclist. De partea cealaltă : un bătrînel cu ciocul alb pe care toți îl chemau *avucat, sur avucat* : un domn între două vîrste,

[1] Lansează, Miliu ; în sus și moartă, la bază ! (piem.)

voinic, roșcat, cu mustățile de un blond ruginiu, colonel la pensie, vînător de munte ; și un zidar tînăr, dar a cărui vîrstă părea dublată de statura lui înaltă, masivă, și de mustățile în stil american, stufoase și negre.

Oh, de cîte ori, căutase apoi, să-și amintească exact peripețiile acelei partide ! Cine știe de ce, își spunea că dacă ar fi reușit să-și amintească, în urma căror deosebite prezențe de spirit, ocazii, viclenii, slăbiciuni, lovituri pline de abilitate, sau pură șansă, terțetul lui și cel adversar marcaseră puncte, și cîte puncte, cînd unii cînd alții : dacă ar fi reușit să-și amintească, una cîte una, toate loviturile lui Piero și toate blestematele aruncări ale avocatului Peccoz, ei bine, își spunea că ar fi avut în mînă cheia unui mister. Era într-o sîmbătă. După două zile, luni noaptea adică, pleca la Roma. Destinul schimba ruta. În timp ce juca, Emilio nu se gîndi nici o dată măcar la ale lui, nici o clipă. Era cufundat tot în joc. Doar după cîtva timp, începu să se gîndească că partida aceea fusese în mod misterios conexată propriului său destin. La drept vorbind, nu fusese o singură partidă, ci trei. Prima o cîștigase, a doua o pierduse : și partida decisivă concentrase în el desfășurarea celorlalte două ; cel puțin așa i se părea, după, cînd se gîndea la ziua aceea.

El puncta primul, Bürin al doilea, și Piero era cel ce lansa în parabolă pentru a lovi bila adversarului sau bila cea mică, ținta jocului. În amintire, i se părea de fiecare dată că-și vede adversarii mereu mai mari, mereu mai înalți. Poate că era o imagine care-i rămăsese întipărită parcă în subconștient în momentul decisiv, cînd se apleca la pămînt ca să poată trage la țintă : și de la pămînt, privind în sus îi văzuse astfel : înalți ca uriașii pe fondul foarte înalt al teilor înfloriți și al cerului. Partida decisivă mergea prost : prost ca o glumă nemiloasă, ca o batjocură dureroasă și răutăcioasă. La început el, Piero și Bürin ajunseseră la șase puncte și ceilalți rămăseseră la zero. Ce lipsea ca să mai facă alte șase ? Emilio își simțea sufletul la gură : ținta era acolo : avea să cîștige fără îndoială.

Calm, Piero îi spuse, cu un gest iute al mîinii, să-și frîneze entuziasmul : calm, trecînd încet pe lîngă el și traversînd agale întreg terenul ca să poată examina de aproape natura terenului în jurul punctului unde se oprise bila. Gestul lui Piero, pasul lui lent, erau pentru el și

pentru Bürin : şi spuneau clar : *„Calma fieui. I l'uma ancura nen guadagnà“* [1].

Şi Emilio, frînîndu-şi entuziasmul şi nerăbdarea, se pregătea să puncteze : şi-i privea ca fascinat pe propriii săi adversari care, neclintiţi, îl priveau la rîndul lor. Oh, ce bine îşi va aminti mai tîrziu ! Pe fiecare, cu chipul lui foarte diferit de ceilalţi doi : dar toţi trei erau veşnice figuri de judecători !

Avocatul Peccoz, şeful echipei : foarte asemănător lui Pirandello : dar ceva mai înalt şi mai uscăţiv decît Pirandello, şi mai ascuţit şi mai viclean ; ochii : două fente ironice şi diabolice, în timp ce ochii lui Pirandello erau deschişi, melancolici şi mediteranieni. Emilio îl cunoscuse dealtfel personal pe Pirandello. Avusese chiar ocazia de a vorbi cu el. Şi nu era exclus ca, tot în subconştient, imaginea autoritară, fie chiar şi melancolică a scriitorului sicilian, să se fi suprapus, din cauza asemănării, imaginii malitioase, dar poate inofensive, modeste, provinciale, a avocatului torinez, şi să se fi confundat cu aceasta, încet, încet, mai ales după ce dispăruse şi Pirandello, încărcînd-o în sfîrşit cu o grandoare şi cu o violenţă care-i lipseau.

Avocatul Peccoz lansa pe teren bila lui spre cea a adversarilor : era trăgătorul terţetului : arunca bila cu îndemînare. Doi paşi şi-şi apleca trupul în faţă într-o unică arcuire, mai întîi la stînga apoi la dreapta. Doi paşi, doi timpi ritmaţi, ca într-o fandare la dans. La al treilea timp, cu picioarele neclintite, bine înfipte pe pămînt, îşi apleca umărul drept, ridica braţul, lăsa să pornească bila lateral, ţinînd mîna cu palma în jos, imprimîndu-i o rotaţie contrară direcţiei lansării, cu o parabolă foarte înaltă, gata să atingă frunzele şi florile teilor şi să cadă din nou pe teren, la mai puţin de cincizeci de metri în faţa bilei adversarilor, pe care o împingea ceva mai departe, şi o înlocuia. Ridicîndu-şi capul cu ochii lui ca o fentă, aproape mongoloizi, avocatul urmărea parabola descrisă de bilă şi zîmbea : continua să zîmbească şi *după ce lansarea lui înaltă nu reuşise*. Ce era ? Un rictus, un zîmbet fix şi abstract ca acela al chinezilor ? Sau, un subtil artificiu de a masca propria-i deziluzie şi propria-i slăbiciune ; ca să-şi încurajeze ceilalţi membri ai echipei şi

[1] Calm băieţi ! Încă n-am cîştigat ! (piem.)

ca să-i consterneze pe adversari ? Sau, mai degrabă, semnul autentic instinctiv, al unei ferme încrederi în el însuşi, şi în victoria finală ?

Colonelul Sorìa, cu ţigara lui de foi Virginia strînsă între buzele roşu carmin, sub mustăţile ţepoase de culoarea ruginei, scund şi rotofei, era primul care trebuia să puncteze. Şi pentru aceasta depunea eforturi mari. Mai întîi controla terenul bătîndu-l cu vîrful piciorului. Apoi, gîfîind şi pufăind din greu, îngenunchia. Întocmai ca un atac la scrimă filmat cu încetinitorul, apleca în faţă genunchiul stîng, îl îndoia, îşi sprijinea de el antebraţul, lăsa să-i atîrne mîna stîngă grasă şi violacee. Pantalonii de lînă moale albaştri i se întindeau pe şezutul său enorm, de parcă erau gata să plesnească de la o clipă la alta. Mîna dreaptă clătina înainte şi înapoi greutatea bilei, atingînd uşor terenul ; o tot legănă pînă cînd i se părea că găsise, că simţise distanţa : atunci lăsa să pornească bila : şi cu o mişcare sclifosită, îşi întoarse mîna, rămînînd încremenită, cu degetul mic întins în sus, cu unghia albă şi ascuţită, cu două rubine scînteietoare pe inelar. Emilio ura rubinele acelea, degetul lui mic, mîna lui violacee, mustăţile lui ruginii. Ura şi ochii albaştri ai colonelului şi-i era teamă de ei. În acelaşi timp, se simţea şi fascinat de toate la un loc.

Colonelul se ridica din nou cu greutate, cu un ochi întredeschis îşi aprindea din nou ţigara, şi cu celălalt, pentru o clipă, fără să-şi mişte capul, înceta de a-şi mai fixa vîrful ţigării, fixîndu-l chiar pe el, pe Emilio : un ochi de lapislazuli, impasibil şi magnetic : o privire bruscă, pe furiş, care avea poate un scop precis : Emilio simţea scopul, era acela de a-l demasca : de a descoperi neştiinţa lui la joc, o nulitate de jucător : de a demonta trucul glumeţ pe care o anumită şansă, abilitatea lui Bürìn şi mai ales Piero cu comportamentul lui metodic de întrecere, reuşiseră să-l susţină pînă la incredibilul şase la zero.

— *Sur avucat, sur curunel, ij presentu me amìs 'l dutùr Viotti, ch' a l'à guadagnà 'n torneo an Alessandria, l'istà passà* [1] — spusese Piero cînd propusese întrecerea : la

[1] Domnule avocat, domnule colonel, vă prezint pe prietenul meu, doctor Viotti, care a cîştigat competiţia de la Alessandria, din vara trecută. (piem.)

sfîrşit, indiferent de rezultatul partidei, avea de gînd să spună adevărul. Pînă şi cînd era vorba de o glumă, ca în tot restul dealtfel, Piero era serios, logic.

Dar acum, cînd întîlnea privirea colonelului, Emilio credea că nu se mai putea apăra. Şi în mod destul de absurd, se simţea acuzat nu numai că nu cîştigase nici un fel de competiţie la Alessandria sau în altă parte, dar şi de alte fapte nedeterminate, fatale. Fapte vinovate, comise poate fără să-şi fi dat seama, sau pe care fără îndoială avea să le comită în viitor. Prin urmare, nu erau încă vini reale, mai degrabă defecte ; sau un singur defect, dar atît de mare, de profund, încît lui Emilio îi era teamă că nu va ajunge niciodată să înţeleagă bine în ce anume consta, avînd doar o vagă bănuială, vastă şi deznădăjduită. El nu mai era el, îi spunea privirea fixă a colonelului. El nu era licenţiat, deci nu era domnul Viotti. El nu fusese niciodată la Alessandria. El era un incapabil, un uşuratic, un om fără sentimente adevărate, fără dorinţi adevărate şi fără o adevărată bucurie ; şi poate că nu va realiza niciodată ceva de seamă.

Al treilea adversar, zidarul, impunea poate şi mai mult respect decît avocatul Peccoz şi colonelul Soria. Lansa bila, o ridica, puncta cu indiferenţă. Înalt, robust, tînăr, părea nu că aruncă bila, ci că o duce şi o depune unde vrea şi cum vrea. Cînd ceilalţi doi greşeau, el reuşea mereu să remedieze : şi dacă nu reuşea să dea peste cap sorţii „mîinii", reuşea cel puţin să diminueze punctajul defavorabil. Împotriva lui, victoria părea imposibilă.

Şi totuşi, victoria era acolo : şase la zero. Numai şase puncte îi despărţeau pe Piero, Emilio şi Bürin de ultima etapă : adversarilor le-ar fi trebuit optsprezece ; să marcheze douăsprezece şi să apere şase.

Emilio lansă bila şi greşi ţinta : prea scurtă. Piero, vorbindu-i la ureche, îl sfătuise să arunce scurt : era puţin obosit, şi la aruncările lungi începea să rateze loviturile. Prin urmare, Emilio trebuia, cu bila lui, să depăşească distanţa prescrisă, cu foarte puţin, dar s-o depăşească totuşi. Aruncă a doua oară, dar şi de astă dată bila rămase în urmă. Se pregăti s-o arunce pe a treia: era ultima permisă: după aceea bila avea să treacă în mîna adversarilor. Cu intenţia precisă şi răutăcioasă de a-l impresiona, avocatul Peccoz a vrut să amintească prima regulă de aruncare. Spuse cu vocea lui nazală :

— *Ch' staga atent, dutùr, ch' i suma già an cassassiun. A l'é nen dutùr an legge, chiel ?* [1]

— Candidat la licență, mărturisi irezistibil Emilio.

— *A's parla nen sül tir* [2], observă Giraudo.

— *Ma a s' trata pà d'ün tir : a s'trata mach dël bocc* [3], — rîse malițios colonelul.

Nimic nu era mai ușor, de fapt, decît să lansezi o bilă. Dar Emilio n-a fost în stare să-și păstreze calmul necesar. Dintr-o inexplicabilă cedare, de parcă dintr-o dată ar fi pierdut simțul greutății și al distanței, lansă cu prea mare putere : bila se rostogoli într-atît, încît lovi stinghia din fund, lovitura se anulă. Conform regulii jocului, bila o luă colonelul. Se consultă iute, în taină, cu avocatul. Soarele asfințise de mult. Celelalte terenuri erau acum pustii : colonelul, imprimînd bilei un zbor înalt, trecu peste alte două. Piero protestă : dar trebui să se resemneze. Regula permitea traversarea. Bila se oprise în centrul celui de al treilea teren, cel care se mărginea cu canalul. Nu se mai putea puncta cu lovituri ușoare : fiecare bilă trebuia ridicată și încă mult. Era regula jocului, trebuia să te conformezi.

Emilio trebuia să puncteze primul. Nu era obișnuit cu mișcările înalte. Parabola lui a fost dreaptă, dar prea scurtă : bila lovi în a doua stinghie și reveni.

O scînteie de bucurie lumină ochii de lapislazuli. Părea că-i vibrau mustățile. Colonelul găsise punctul slab al echipei adverse.

Piero și Bürin continuară să lanseze bilele ca și mai înainte. Piero făcea cele trei salturi ale lui, elastice, ritmate, armonioase : și rareori rata ținta. Dar n-a fost de ajuns.

În mîna întîi, adversarii au marcat patru puncte. Apoi două, apoi trei, apoi alte două : colonelul nu mai lăsă bila cea mică și continuă să marcheze. Au ajuns la unsprezece, în timp ce ei rămăseseră la șase.

Ultima oară colonelul aruncă normal, fără a mai ieși din teren : din cavalerism dar și din orgoliu : vrînd parcă

[1] Fiți atent, domnule doctor, că sîntem deja la casație. Dumneata nu ești doctor în drept ? (piem.)

[2] Nu se discută la aruncare. (piem.)

[3] Dar nu este vorba de o aruncare ; este vorba doar de bile. (piem.)

să demonstreze că alături de asemenea membri de echipă se simțea demn de a cîștiga în orice fel.

Amărăciunea înfrîngerii a fost scurtă. Dispăruse, între rîsete și complimente, la rituala și finala sticlă de vin vechi *barbaresco*.

Odată cu asfințitul, parfumul teilor devenise și mai intens. În semi-obscuritatea pergolei cei șase jucători nu se prea vedeau bine : distingeau doar luciul paharelor. Exclamațiile lor se confundau într-o vociferare veselă și dezordonată. Piero dezvăluise gluma.

Ciocni paharul cu campionul de la Alessandria :

— *Ch' a m'lu lassa dì a mi, ch'i l'ài giügà 'n gara pì d'na volta* [1], dădu sentința cu un aer serios zidarul, atingîndu-și paharul de cel al lui Emilio : ***Chiel a l'à la stofa dël giügadur. E i lu diju nen për cunsulelu. Ai manca mach'd gieughe'n po' pì suvens. Voilà tout.*** [2]

Amărăciunea înfrîngerii se depuse pe inima lui aidoma drojdiei care rămăsese pe fundul sticlei de vin vechi. De s-ar putea sorbi astfel și întîmplările inerente ale vieții, oprindu-ne, de fiecare dată, puțin înainte de sfîrșit.

Îl salută pe Piero la capătul liniei 4. Cînd îl va mai revedea ? Peste cîteva luni : în orice caz, în mai puțin de un an : șederea la Roma nu putea dura mai mult. Totuși, în ultima clipă, la clopoțelul pe care vatmanul îl sună cu gentilețe, dar și cu o oarecare nerăbdare din cîte părea, ca să anunțe că tramvaiul pleca, Emilio simți brusc că despărțirea aceea poate că nu va fi atît de scurtă, și nici atît de ușoară și lipsită de importanță, după cum se putea gîndi în mod logic.

— *Ciau, neh ? E an piota* [3], spuse iute Piero, nemișcat lîngă bicicletă, cu vîrful unui picior pe pămînt : în lumina felinarului solitar de la capătul liniei, ochii îi străluceau în același rîs afectuos, dar mai emoționați.

Emilio simți nevoia să-l îmbrățișeze. Șovăi o clipă. Ar fi fost pentru prima dată după șase ani, în afară de vizita făcută de Piero după front, cînd venise la ei în

[1] Lasă-mă să spun că dumneata ai jucat în competiții mai mult decît o dată...

[2] Dumneata ai stofă de jucător. Și n-o spun ca să te consolez. Ți-a lipsit doar faptul că n-ai jucat atît de des. (piem.) Asta-i tot !

[3] Te salut, hei ! Fii tare ! (piem.)

gri-verde. Și într-un anume fel bicicleta îl stînjenea. Îl sărută pe un obraz și pe celălalt. Simți asprul bărbii, un ușor miros de usturoi, fierul pedalei lîngă fluierul piciorului. Toate la un loc l-au făcut să simtă că ține foarte mult la el.

Sări în tramvaiul care o și pornise. Se întoarse să privească: Piero își fixase cu cureluşa piciorul de pedală, acum se arcuia pe şa, pornea în curbă, ridica un braț în semn de salut, se îndepărta foarte iute, dispărea înghițit de umbra albastră a bulevardului. Acolo jos, în fund, se mai vedeau crestele negre ale Alpilor pe fundalul unei dîre de cer verde galben, verde deschis, profund, sfîșietor. Ce dorește inima noastră ? Unde speră să ajungă să fugă, să se piardă ? Afecțiunea unui prieten, cerul verde deasupra Alpilor, seara, este ca și cum ne-ar aminti de un bine pe care l-am fi uitat și pe care îl sperăm din nou.

În tramvai, de-a lungul drumului pînă în piața Vittorio, revedea privirea ultimă a lui Piero. Poate că nu erau lacrimi numai de prietenie. Poate că Piero era emoționat și la ideea că, revenind de la Roma, Emilio, după toate probabilitățile, îl va găsi însurat: emoționat la gîndul neașteptat al fugii timpului pe care nimic nu-l putea opri.

De fapt așa era. În blînda lumină gălbuie a vagonului semipustiu în afara siluetelor necunoscute, dar atît de sigure și atît de afectuoase ale cîtorva concetățeni, în zmuciturile tramvaiului care parcurgea, clătinîndu-se, lungile bulevarde răcoroase și întunecate, și spațioasele străzi străjuite de porticurile mari goale și de o interminabilă serie de magazine baricadate cu obloanele lor, partida de bile, în ciuda gustului amărui, plăcut și persistent al vinului, părea îndepărtată și irevocabilă: de parcă-i trecuse toată tinerețea.

...A doua zi seara, duminica și ajunul *Consolatei,* imediat după masă, se duse acasă la Veve. În parte era consecința unui calcul, în parte o atitudine sinceră. Simțise dorința pură de a-i cunoaște părinții. În același timp era convins că Veve, chiar dacă jura că nu, avea să sufere din cauza acestei despărțiri. Și el se gîndea să îndulcească astfel suferința printr-o vizită; cu prezentarea sa părinților ei, care în nici un caz nu însemna o promisiune, ferească sfîntul, ci pur și simplu afirmarea posibilității unei viitoare logodne.

I-a trebuit mult timp pînă s-o convingă pe Veve să accepte ambigua propunere care avea întocmai aerul unei consolări inutile și absurde. La un moment dat, spuse că acceptă cu o condiție : și condiția era ca, la rîndul său, Emilio să o prezinte părinților lui. Luat prin surprindere, Emilio fu uluit. Se bîlbîi :

— Desigur, desigur... Dar ar trebui să-i pregătesc... și nu mai e timp... Plec mîine...

Veve îi răspunse printr-un rîs :

— Uite ce e : îmi inspiri milă — și cu o hotărîre neașteptată, dînd din umeri încheie : — Bine, n-ai decît să vii ! I-au cunoscut ei și pe alții, te vor cunoaște și pe tine !

— Pe cine, pe alții ?

— Da, inginerul, doar ți-am povestit despre el, nu ? Și altul înainte de el... Dacă-ți face într-adevăr atîta plăcere, vino. Doar un singur lucru : nu trebuie să spui, nu trebuie nici să te gîndești măcar, c-o faci pentru mine. Ai înțeles ? Privește-mă în ochi, dacă ai curaj : și spune-mi că ai înțeles.

O privi : ochii albaștri ai lui Veve scăpărau văpăi. Orgoliu ? Dragoste ? Părea mai degrabă ură. Erau într-o cafenea mică de-a lungul Padului, duminică dimineață. Din efortul de a-și reține vocea, sînul roz și prosper al lui Veve sălta ușor sub bluza albă : și gura generoasă, încă întredeschisă, evoca în mod irezistibil dulceața sărutărilor ei.

Emilio întinse o mînă și o lăsă peste mîinile lui Veve, albe și puternice, care țineau geanta pe măsuță. Ea și le retrase și se ridică brusc :

— Pe diseară. Nu mai tîrziu de nouă, fiindcă tata se culcă după aceea.

Casa lui Veve era întocmai cum și-o închipuise Emilio, din ceea ce-i povestise ea. Clădirea principală dădea în strada Segurana : în afară de parter, alte două etaje joase și modeste. La fel și cele două aripi care formau o curte în unghi drept cu spatele clădirii principale. Două scărițe de piatră, cu balustrade de fier, suiau, în cele două colțuri, spre cele două etaje superioare : două balcoane lungi, și ele cu balustrade de fier, parcurgeau fațadele și se terminau cu gheretele celor patru closete de lemn și tablă : două pentru chiriașii din stînga și două pentru cei din dreapta. Locuințele, trei sau patru pe fiecare parte, nu

aveau altă intrare decît din balcoane. La parter, închise la ora aceea, erau depozite sau ateliere de meseriaşi.

În afara locuinţelor de lux, se poate spune că toate casele construite la Torino după transferarea capitalei şi pînă la primul război mondial urmau, mai mult sau mai puţin, acest model : chiar cu un număr mai mare de locuinţe în raport cu suprafaţa şi, în general, ridicate pînă la cinci sau şase etaje. Cinci sau şase rînduri de balcoane orizontale şi paralele, străbătute vertical de ţevi şi de gheretele suprapuse ale closetelor : melancolice falanstere care, în oricare alt oraş, şi locuite de oricare altă populaţie din lume, ar fi făcut precis un efect mult mai urît, adică mizer, de deznădejde, posomorît, ca de colivie sau de temniţă, dar la Torino, nu. Arareori, ce-i drept, curţile acelea, dreptunghiulare toate, sau pătrate, erau închise mai mult decît pe trei părţi. A patra se deschidea mai totdeauna în faţa întinderilor libere ale pajiştilor sau pe imensele fundaluri ale Alpilor sau ale Collinei. În orice caz, şi cînd nu aveau asemenea noroc, graţie extremei curăţenii în care erau menţinute, graţie dragostei fiecărui torinez pentru ordine, geometrie, simetrie, curţile acelea erau transformate ca prin farmec : delicatul contur de fier compunea perforări dese şi uşoare, ornamentaţii octogonale, perspective de o armonioasă, ideală raţionalitate pe care o însufleţeau, o înnobilau şi o colorau cu discreţie florile de muşcate şi lădiţele cu tot felul de plante, metodic aliniate pe balcoane.

Curtea casei lui Veve, slab luminată la ora aceea, pavată cu pietriş, printre care creştea iarbă, era strîmtă, lungă şi închisă de o poartă de fier joasă : dincolo, în beznă, ghiceai copacii falnici : pinii şi magnoliile unei vile. Şi sus, dincolo de coroanele invizibile ale copacilor, se vedeau luminile îndepărtate ale Collinei, poate acelea din Mongreno. Şi mai sus, pe cer, o fîşie de lună. Nimic de temniţă, prin urmare, nimic mizer, posomorît : cel mult, o plăcută melancolie, şi o stare de abandon provincial.

La scara din dreapta, a patra uşă cu geam de pe balcon, se află o sonerie deasupra căreia scrie *Gariglio*. Veve, îngrijorată ca totul să decurgă bine şi să nu se creeze obişnuitele mici bîrfe ale portăresei sau ale chiriaşilor, îl instruise în toate amănuntele.

Dar Emilio, pe pragul dinăuntru al antreului, se oprise de cîteva minute : să privească şi să asculte, ţinîndu-şi respiraţia. Curtea era pustie şi întunecată. De-a lungul balcoanelor din stînga şi din dreapta se vedeau, ici-colo, uşile cu geam luminate şi larg deschise. Se auzeau dintr-acolo zgomote amortizate de bucătărie şi de masă. Şi glasuri ale celor care mai întîrziau la masă, plînsete de copii, rîsete, un cîntec fredonat uşor : era duminică seara dar şi ajunul unei alte sărbători.

Aici se reîntorcea în fiecare seară Veve, aici era viaţa ei umilă şi secretă, familia ei, scena sentimentelor şi a obiceiurilor ei. Părea imposibil. Ce raport era între prospeţimea, veselia, energia fetei şi bătrîna curte ? Între bluzele ei imaculate, bine călcate, întinse pe sînul cărnos şi atrăgător, trupul ei tînăr, sprinten, cu miros de săpun bun şi mizeria closetului în comun cu alţi chiriaşi ? Dar un gînd scurt l-a convins că orice locuinţă din noile clădiri elegante ale cartierului nobil din Crocetta, sau o vilişoară în piaţa d'Armi, scări de marmură, traverse de pluş, mobile de mahon, oglinzi, cristale, ar fi fost inadecvată prezenţei foarte vii şi luminoase a Vevei : în aceeaşi clipă în care mental se asociau cu persoana Vevei, toate astea păreau, în comparaţie, mizere şi inutile.

Emilio simţea că această impresie nu-i fusese rezervată doar lui şi Vevei, ci că era comparaţia inevitabilă şi aproape tragică între sublimul oricărei iubiri şi realitatea vieţii. Emilio o văzuse pe Veve numai în afara casei, a mediului ei, şi se obişnuise cu ea, se îndrăgostise de ea astfel : pe stradă, într-o cafenea, sau alta, pe Collina, în atelierul lui Serra. Veve, fiinţă liberă, fiinţă aproape imaginată şi vie toată în dragoste. Prin urmare, era natural ca acum, văzîndu-i pentru prima oară casa, să aibă acea senzaţie de înfrîngere şi de constrîngere parcă : senzaţie care, Emilio continua să-şi repete, nu ar fi fost diferită, şi nici mai puţin gravă, dacă acea casă ar fi fost mai înstărită, chiar infinit mai înstărită ; pentru că adevărata Veve nu avea casă, nici familie, nici părinţi !

Îi găsi pe toţi aşezaţi în jurul mesei de marmură din bucătărie, care ţinea loc şi de sufragerie. N-a fost nevoie să sune la sonerie, deoarece uşa cu geam era deschisă : şi bucătăria dădea tocmai înspre acel balcon.

O lampă roşietică, cu filament de cărbune, atîrna cu suportul ei smălţuit în centrul mesei : curată şi goală în

afară de o tavă pregătită cu un șervețel de dantelă și cu pahare, alături o sticlă și un tirbușon. De îndată ce l-au văzut, Veve, mama și surioara Egle s-au ridicat brusc. Veve s-a grăbit să-l întîmpine pe balcon, luîndu-i pălăria de panama. Tatăl ei, care stătea la capătul mesei. dreptunghiulare, tocmai în fața ușii cu geam, nu se mișcă imediat.

Se ridică în ultimul moment, ca să-i strîngă mîna. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, de statură cu puțin peste medie, chel, smead, cu ochii albaștri, scînteietori și foarte asemănători cu cei ai fiicei sale : obrajii îmbujorați și trăsăturile cărnoase, regulate, și în același timp delicate și pronunțate: un bărbat despre care spuneai, în mod spontan, că e frumos, în ciuda cheliei și a vîrstei, și nobil, în ciuda îmbrăcămintei modeste și neglijente și a mîinilor butucănoase și bătătorite : în timp ce privirea lui dreaptă, zîmbetul inteligent, însuși gestul lui calm cu care îl invita pe Emilio să ia loc, revelau o firească, misterioasă autoritate.

Cum se întîmplă adesea, și după cum îi spusese și Veve, acest efect de autoritate se datora poate unei mari timidități.

Astfel că rămăseseră să se privească în tăcere și să-și zîmbească. Veve, care ar fi putut și ar fi trebuit, cel puțin ea, să spună ceva, tăcea, fără îndoială din malițiozitate.

Ridicîndu-și ochii, Emilio îi întîlni privirea ironică : nu se așezase la masă, stătea ceva mai în spate, în penumbră, în colțul unui divan-pat, de fier, vopsit în negru, cu salteaua și pernele îmbrăcate într-un material cu flori roșii și maró. Din penumbră, privirea ei îi spunea : „Ai vrut să vii. Iată acum : *ciapa su* [1]. Descurcă-te singur !“ Chiar deasupra divanului, în mijlocul peretelui întunecat, erau trei fotografii înrămate și cu geam : Marx, Lenin, Trotzky.

Mama, o femeie scundă, cenușie, slabă, și ea cu trăsături extraordinar de delicate și regulate, își găsise de lucru cu tirbușonul, ca să deschidă sticla. Surioara, Egle, brună, durdulie, palidă, se așezase lîngă el și continua să-l fixeze cu ochii mari ca aluna și cu un zîmbet agitat care nu putea să nu fie de sinceră aprobare.

[1] înghite-o ! (piem.)

Între timp, tăcerea neîntreruptă și imobilitatea fiecăruia creau în bucătărioara aceea o atmosferă stingheră combinată cu o solemnitate care, în tradiția mai demodată și mai provincială, consacră promisiunea unei căsătorii ; atmosfera aceea pe care Emilio își propusese și se amăgise c-o poate evita.

— *A l' é dussét' d dui ani. Buta' d dui ani... e...* — spuse în sfîrșit vatmanul Gariglio, luînd un pahar din tava pe care i-o întinse soția și oferindu-l lui Emilio. Apoi luă un alt pahar și-l dădu lui Veve încheind : — *... e fija' d vint' ani. Veramente a sarìa' d vint' ün : ma a fà l' istess. I sai nen se Veve a l'a parlaje' d mi. Ma mi, i proverbi, a m' piasu pà vaire. A i ciamu la scienza del popolo. E a lu saran pru. Ma, uei ! 'ntendumse bin :* [1] știința poporului creată de un popor care, pe vremea aceea, n-avea acces încă la știință. După o clipă de pauză, adăugă :

— Da parcă azi s-ar fi schimbat lucrurile ! — și începu să rîdă : și părea că de bucurie, deși în realitate era clar că rîdea din sarcasm : un rîs tineresc, strălucitor, cu dinți foarte albi, identici celor ai Vevei.

Ridică paharul contra luminii, îl privi lung, satisfăcut : apoi îl duse la buze ; dar înainte de a bea, își întrerupse gestul și-l privi în tăcere pe Emilio ; pentru un minut, aproape că-l scrută : în sfîrșit, întinse paharul spre el și, rîzînd din nou cu rîsul lui deschis, încheie :

— *Sa, 'nduma... Ch' a i pensa nen !* [2]

Emilio se grăbi să surîdă : fără să vrea, evident, chipul lui luă un aer puțin preocupat.

Imediat, Veve încărcă doza, rîzînd și ea ca o nebună :

— La ce anume ? La ce anume *ch'a dev nen pensé monsù Viotti ?* [3]

— Ei bine... îl privește personal. *T' l' as furse piàme per Gabrielli ?* [4]

[1] E un vin dulce de doi ani. Sticla e de doi ani... și fata de douăzeci de ani. La drept vorbind, o fi de douăzeci și unu : dar e totuna. Nu știu dacă Veve v-a vorbit de mine. Dar mie îmi plac foarte mult proverbele. Le numesc știința poporului. Și pentru el e destul. Dar, hei ! Să ne înțelegem bine : (piem.)

[2] Hai să lăsăm... nu vă mai gîndiți ! (piem.)

[3] ...la ce nu trebuie să se gîndească domnul Viotti ? (piem.)

[4] Tu l-ai luat poate drept Gabrielli ? (piem.)

Gabrielli era un faimos iluzionist, care juca în teatre citind gîndul spectatorilor. Brusc vatmanul schimbă tonul. Ciocni paharul cu al lui Emilio și spuse serios :

— Vă fac multe urări pentru studiile dumneavoastră, domnule Viotti. Fata mea mi-a spus că... *che chiel a s' traferiss ant la nostra capital per un certo periodo... augüri. E ch'a i daga nen da ment a cul babaciu ch'a sta lagiù, s'a veul ancura beive quaich buta' d dussèt a mia cà*[1].

— Ernesto ! — strigă soția lui vrînd parcă să-l rețină.

— *Mia fumna l' à sempre paüra ch' i parla trop. Ma mi m' ciamu : a l é nen për lon ch' i suma a sto punt ? A l'é nen perche tüte le fumne e tüte le mare, an Piemunt, cume an Sicilia, a l' àn paüra che i marì a i fieui a parlu trop ?*[2]

— Desigur, murmură Emilio.

Dar vatmanul Gariglio păru că ascultă vreo obiecție interioară, deoarece vru să se corecteze imediat :

— Desigur, *a sun frasi : a s' fa mach për dì. La paüra d' nostre fumne a l' é nen la causa d' la nostra vigliaccheria : a l' é semplicement' na cunseguensa, cume tante autre, d' nostra schiavitù economica*[3].

Și vorbind astfel se ridică și se îndreptă spre un raft alăturat divanului : în cei doi pași părea că se clatină ușor. Emilio își aminti că Veve îi spusese că tata se întorcea cîteodată acasă beat. Poate că și tonul, dacă nu și substanța discuției, privirea intensă și scăpărătoare, pînă și coloritul prea îmbujorat al obrajilor cărnoși denunțau obiceiul alcoolului.

Se întoarse cu două cărți, una groasă și cealaltă foarte subțire : i le arătă lui Emilio. Dar înainte de a le privi titlurile, acesta văzu că mîinile butucănoase ale vatmanului tremurau.

[1] ...că dumneavoastră vă transferați în capitala noastră pentru o anumită perioadă... succes ! Dar nu plecați urechea la prostănacul care e acolo (la Roma), dacă mai vreți să beți vreo sticlă de vin dulce la mine acasă. (piem.)

[2] Soției mele îi e mereu teamă că vorbesc prea mult... Dar eu mă întreb : nu de asta am ajuns aici, tocmai pentru că tuturor nevestelor și tuturor mamelor din Piemont, ca și din Sicilia, le e teamă că soții lor și fiii lor vorbesc prea mult ? (piem.)

[3] ...vorbe goale : mai mult așa ca să vorbim. Teama soțiilor noastre nu e motivul lașității noastre : este pur și simplu consecința, ca și atîtea altele, a sclavismului nostru economic. (piem.)

— Pun rămășag că dumneata nu le-ai citit, spuse rîzînd vatmanul. Și lăsă pe masă cele două cărți. Erau *Capitalul* și *Manifestul*.

— Nu, admise Emilio.

— Păcat, păcat, de ce, vezi ? — Mai ales *Capitalul*... eu citesc, îl citesc... dar pentru mine, mărturisesc, e prea dificil. Trebuie să ai o anume instruire. *Veve a l' à lezù'l* Manifesto. *I giürerìa ch' a lu capiss mei che mi* [1].

— *Nujus, ma giüst* [2], fu sentința veselă a Vevei : și sări în picioare, privind cu coada ochiului micul ceas : curelușa de piele albă, strînsă în jurul rozului deschis și al venelor albăstrii ale încheieturii, asupra căruia Emilio, după un an întreg, nu-și putea arunca încă privirea fără să se emoționeze. — *A l' é mej ch' i'nduma s' i vuluma ancura vëde quaicosa d' ilüminassiun*... [3]

Vatmanul mișcă arătătorul dojenindu-și fata cu o gravitate bufonescă :

— *'Na fumna* di idee moderne, *cuma ch'it ses ti, a duvria nen mustré interesse për le varie manifestassiun d' na festa religiusa* [4].

— *N' autra pì bela*, replică, glumeață la rîndul ei, mama. *Adess ün a fa mal anche s'a seurt për andé a vëdde l' illüminassiun d' la Cunsulà. Chi ch' a lu dis ?* [5] Marx, tot Marx ?

Vatmanul răspunse, zîmbindu-i lui Emilio :

— În ziua în care și femeile vor învăța să raționeze, atunci vom fi într-adevăr liberi. *Mi i lu vedrai nen, cul dì. E ti gnanca : sagrinte nen, Marièta. Ma chiel, sì, monsù. Almeno ij lu augüru* [6].

În întreaga sa copilărie, în seara ajunului sărbătorii, Emilio ieșise să vadă iluminația cu toată familia : tata,

[1] Veve a citit *Manifestul*. Aș jura că ea a priceput mai bine decît mine. (piem.)

[2] Greu de citit dar just. (piem.)

[3] E mai bine să mergem dacă vrem să mai vedem ceva din iluminații. (piem.)

[4] O femeie cu *idei moderne* cum ești tu, ar trebui să nu arate interes față de diferitele manifestații ale unei sărbători religioase. (piem.)

[5] Ia te uită... Acum face rău și dacă iese să vadă iluminațiile Consolatei ? Cine a mai spus și asta ? (piem.)

[6] Eu n-am să apuc să văd ziua aceea. Și nici tu : nu te îndurera, Marieta. Dar dumneata, da, domnule. Cel puțin eu îți urez... (piem.)

mama, unchii, mătuşile şi verii. Avea o amintire foarte clară. Mergea cu mîna în mîna unuia dintre cei mari. Pe strada Padului, cît era de lungă, despărţiturile dintre palate, cornişele, ramele ferestrelor, ferestrele şi mansardele, ieşeau în relief şi erau punctate de nenumărate vibrante flăcărui verzi, albastre, roşii, galbene. O aruncătură de ochi în piaţa Castello : toată partea dinspre stînga, cu lumini albastre şi galbene ; toată partea din dreapta, adică Academia Militară, Reşedinţa, Prefectura, Arsenalul, Palatul Regal, Palatul Chiablese : cu luminile stinse, nici mai mult nici mai puţin decît în oricare altă seară. Era doar o solemnitate religioasă, şi întunericul acela era polemic : între Papalitate şi Statul italian, din 1870, mai continua încă disputa. Reîncepeau luminile de îndată ce se intra pe strada Palazzo di Città, şi străluceau pînă la Sanctuar. Acela era vechiul oraş Torino : cărărui drepte şi înguste între casele foarte înalte, şi, de obicei, negre ca pereţii de stîncă la munte, în nopţile fără lună ; dar în noaptea aceea erau luminate cu pete, cu nimburi, cu dungi, cu monograme ale numelui Maria, de o infinitate de lumini de sticlă de toate culorile. Vechile ziduri, cu tencuiala scorojită, cu spărturi, cu pete de igrasie, cu fierul ruginit al balcoanelor mici baroce, toate acestea cît şi alte stricăciuni erau dezvăluite brusc de neobişnuitele reflexe aprinse care le căutau şi le descopereau peste tot, chiar şi sub întunecata proeminenţă a cornişelor, şi chiar mai sus, pe olanele deasupra cărora cresc licheni şi aleargă pisicile, în jurul mansardelor decorate cu muşcate şi cu alte semne de nobleţe psihică şi sărăcie.

Piaţa Palazzo di Città, strada Milano, strada Corte d'Appello, piaţa del Carmine : mulţimea însufleţită, lumina şi fantezia decorărilor creşteau pe măsură ce se apropiau de Sanctuar. Totul palpita, cu infinitele flăcărui, într-o voluptate sfîntă, într-o jubilare absurdă : de parcă bucuria şi virtutea s-ar fi armonizat ca prin farmec : de parcă libertatea, noutatea şi bizareria ar fi fost binecuvîntate : de parcă ordinea ar fi fost distrusă sau întoarsă pe dos. Copilul care trebuia să doarmă în pătucul lui la ora aceea, în oricare altă seară a anului, iată că nu numai că era admis să se plimbe prin oraş, ci chiar invitat să laude spectacolul, să se complacă în acea atmosferă, să se distreze, să se bucure de acea sărbătoare şi el !

Cupolele bisericii Consolatei erau un triumf — ușor dezamăgitor din simplul motiv că se ajunsese la cel mai înalt grad — de iluminație ; nu te mai puteai aștepta, după asta, să vezi o altă clădire mai frumos și mai mult luminată. Era maximum, era sfîrșitul.

În interiorul templului, însăși evlavia părea că sărbătorește seara aceea : sau, cel puțin, nu mai avea nimic trist sau plicticos. Lumea mergea discutînd cu glas tare între pereții scînteietori și tapisați cu miriade de *ex-voto* ; se opreau rîzînd ca să se uite mai atent la cîte una ; pașii răsunători pe marmură. Nu se rugau ; cel mult, cîte o rugăciune scurtă, grăbită și distrată. Ca să îngenunche, lumea nu avea spațiu. Ca să-și facă semnul crucii luînd din apa sfințită trebuiau să stea la coadă, de aceea mulți renunțau. Ocoleau templul cu inima ușoară : totuși, ieșeau din el fără remușcări. În sfîrșit, se gîndeau, nu se știe de ce, că dăduseră o raită prin paradis. Și în paradis, desigur, din moment ce ajungi, nu mai e nevoie să mai faci pe evlaviosul.

Ceva din această fericire, specifică întru totul acelei seri, rămăsese în sufletul lui Emilio. Nu astfel și în cel al Vevei care nu vedea decît pitorescul sărbătorii, deoarece primise o educație foarte puțin religioasă.

Au luat tramvaiul și au coborît în piața Castello. Au continuat să meargă pe jos pe strada Palazzo di Città. Veve, dezinvoltă, se sprijinea de brațul lui : cu naturalețe, iar, cînd era nevoie să treacă printre o mulțime mai densă, se strîngea lîngă el. Și Emilio avea un sentiment ambiguu, de plăcere și totodată de durere, de vanitate satisfăcută și de teamă.

Alături de Veve, i se părea că se bucură din nou de încîntarea de pe vremea copilăriei, în mod diferit, dar nu mai puțin intens profanatoare : era mîndru că e văzut la brațul unei fete atît de frumoasă. În același timp, se temea de răutatea părinților sau a cunoscuților care l-ar fi văzut mai mult ca sigur. Și dacă, la reîntoarcerea de la Roma, în primăvara următoare, împotriva oricărui calcul al părinților lui, s-ar fi căsătorit cu ea ? N-ar fi făcut bine ? Nu avea dreptate Serra, cînd spunea că nicăieri nu avea să mai întîlnească o fată atît de scumpă, atît de îndrăgostită ? Și dacă, de exemplu, Veve ar fi fost soția lui, în clipa aceea s-ar fi simțit mai puțin fericit ?

Dar a doua zi pleca la Roma. Nu ştia nimic în legătură cu propriul său destin. Fericirea lui din seara aceea era poate datorită siguranţei iminentei plecări : fericirea vagabondului sau a călătorului, supremă şi sfîşietoare, care închide în ea un regret şi pare aproape pierdută în timp ce o are : dar care, prin compensaţie, nu angajează viitorul şi nu oprimă libertatea.

De data aceea, Veve obţinuse permisiunea de a veni acasă după miezul nopţii. Ajunşi în piaţa Consolata, după cum li se întîmpla tuturor, în prima clipă tresăriră, oprindu-se în faţa exploziei luminoase a cupolelor şi a faţadei. Emilio înconjură, în mod instinctiv, talia robustă a Vevei, şi se gîndi la bucuria violentă care-l mai aştepta încă, în curînd, în atelierul lui Serra. Cuprins năvalnic de o închipuire senzuală, neglijă datoria, pe care o simţea totuşi, de a nu o amăgi pe fată, de a nu-i mai da niciodată nici cea mai mică speranţă. Suiau scara Sanctuarului. O strînse şi mai tare şi-i murmură :

— Ai vrea să ne căsătorim în biserică ?

Smucindu-se, Veve se descătuşă de îmbrăţişarea lui Emilio şi-i răspunse dură şi serioasă :

— Ştii prea bine că asta nu va fi niciodată, dar se corectă imediat : imediat îşi regăsi forţa de a rîde : Oricum, în biserică, nu. Gîndeşte-te puţin la tata.

— Gîndeşte-te puţin la ai mei.

— De ai tăi *me ne sbatto i ciappi* [1], continuă Veve, pe un ton scăzut ; chiar în clipa aceea intrau în biserică.

Mulţimea înţesa marele, unicul spaţiu, de formă ovală. Cupolele, altarul cel mare, absida formau o imensă masă fluidă sclipitoare de beculeţe, de lumînări aprinse, de aurărie şi de flori. În centru, un mic dreptunghi întunecat : venerata şi miraculoasa imagine a Fecioarei Consolata.

— Dar tu, tot crezi puţin, nu ? — insista Emilio.

— *Mi ? Te, forse. Mi, 'gnanca' na frisa* [1].

— Nu-i adevărat, spuse Emilio pe un ton glumeţ.

Dar era aproape convins că nu greşeşte : în fond, chiar dacă nu se ducea la slujbă duminica, Veve trebuia să creadă.

— Ce dovadă vrei ? — întrebă fata, oprindu-se brusc în mijlocul naosului central în lentul fluid al mulţimii,

[1] puţin îmi pasă (piem.)
[2] Eu ? Poate tu. Eu nici un pic. (piem.)

fixîndu-l pe Emilio direct, cu ochii ei albaștri și scînteietori, identici cu cei ai tatălui său.

— Nu sînt dovezi... Las-o baltă, — șopti Emilio, ușor speriat.

— Ba da, sînt dovezi. Uite: să înjuri din obișnuință este și asta o formă de credință: cînd lucrurile merg pe dos, unul începe să se răfuie cu Dumnezeu, Cristos, Maica Precistă și tot restul sfinților. Prin urmare, a înjura din obișnuință e stupid, și nu-mi place. Tata nu înjură niciodată de sfinți. Dar ca dovadă că nu cred, da. Uite... Se opri văzînd că Emilio pălește. — Te impresionează, nu? Și apoi, tocmai aici în biserică, nici n-ar fi de bun gust.

— Vino, o îndemnă Emilio, luînd-o de brațul robust și rotund. Vino, hai să mergem, să luăm un taxi.

— Nu, dragul meu, e zadarnic, îi spuse Veve fără să se miște. Acum ochii îi scăpărau de malițic și mai intensă. Să mergem la Peppino să luăm o înghețată și atît. Da, e inutil să faci mutra asta. Ce vrei? E destinul. Tu pleci, și eu, chiar azi, se întîmplă să nu pot.

Era acolo, în fața lui, cu rochia ei de percal roșu: era la cîțiva centimetri: încă o mai strîngea de subțioară: dar era departe, se îndepărtase brusc, poate pierdută pentru totdeauna, în negura lunilor, a anilor, a vieții. Emilio își spusese că în acea seară, pentru ultima oară, mai puteau fi încă fericiți împreună. Acum se gîndi că ultima oară aparținea trecutului. Și ea, ea rîdea; poate că se gîndea la același lucru: dar ea rîdea, încheind:

— Ce glumă stupidă, nu?

Cine știe, poate că era chiar o glumă: o născocire a ei, din orgoliu, din răzbunare, și de teama de suferință. Nimic mai ușor. Încă din prima clipă, Emilio avu o îndoială.

Și avea să rămînă cu această îndoială. N-au mai luat nici un taxi. Merseră alene pînă în piața Solferino, se așezară la Peppino: și luară cea mai melancolică înghețată din viața lor. Veve, din cînd în cînd, încerca să glumească. Dar în mod fatal, orice aluzie, fie și pe departe, la tot ceea ce mai bine de un an îi distrase și-i încîntase, avea ceva funebru, rămînea fără ecou, lăsîndu-i mai tăcuți și mai triști ca înainte.

Momentul de adio a venit pe strada Segurana. Acum fusese și sus în casă, la ai ei, nu mai exista nici un motiv să n-o însoțească pînă la poartă. Se sărutară îndelung,

dar nu cum s-ar fi așteptat Emilio. Era, cel puțin pentru el, un sărut cu totul diferit de cele de pînă acum. Pentru prima dată, nu era un sărut între doi amanți, ci apropiat celui dintre frate și soră, între tată și fiică, sau între fiu și mamă, un sărut serios, pur, melancolic, ca între doi prieteni sau ca între soț și soție.

O privi în ochi, văzu că-i rîdeau ca totdeauna și nu i se păreau prea emoționați. El, în schimb, și-i simțea plini de lacrimi ; și, între timp, i se urcă un nod în gît ; făcu un efort teribil ca să nu cedeze. Veve își dădu seama și îi spuse cu un accent practic, blînd și ferm :

— Doare puțin, dar vei vedea că trece imediat. La revedere, eh ?...

Și dispăru ca prin farmec în spatele porții.

Strada Segurana, cu pietrișul și traversele ei de piatră pătrată mare, pustie, luminată de cîteva lampioane, străjuită de case joase și ziduri de grădinițe, cobora pînă în bulevardul Casale. Acolo, pe fundalul negru al parcului Michelotti, trecu un tramvai roșu. Zgomotul lui se îndepărtă repede : încetă la prima stație, reveni, se îndepărtă. Emilio asculta, încă încremenit, în fața porții. Acum se așternuse liniștea și, dinspre Collina din spatele lui, cîntecul fericit și disperat al privighetorii. Briza nocturnă purta parfumul suav, misterios, voluptos al teilor.

Pleca cu un *wagon-lit*. La Porta Nuova veniseră tata și mama să-l salute, emoționați dar radiind de bucurie, și un grup de prieteni și colegi : printre alții, Serra, Ferrua, Rousset, Ettore Cuomo, care, vrînd parcă să-i anticipeze cealaltă Italie în vreun fel, continuau să-i strige, de pe peron :

— Drum bun, *don Emì !* Drum bun ! — și neobișnuitul accent era de ajuns ca să înveselească toată lumea din jur și să întunece totuși sub vizierele lor lucioase frunțile hamalilor torinezi pentru care, pe vremea aceea, orice plecare din oraș însemna, fără îndoială, ceva serios.

Rousset îi dăduse un bilet pentru doamna Calandra, viitoarea lui soacră : deși îi scrisese despre Emilio. Dealtfel, de la o zi la alta, avea să fie și el la Roma. În fond, era o plecare ca oricare alta.

Nu, nu era o plecare ca oricare alta. O înțelese în ultima clipă, după ce trenul era în mișcare, cînd văzu grupul de prieteni care-i zîmbeau : Serra cu duioșie, Ferrua

cu inteligență, Rousset cu șiretenie; Cuomo continua să strige, mama plîngea și-și agita batista de dantelă, tata își ridicase pălăria de pai, fără s-o agite, ca un semnal de suprem avertisment: grupușorul care începea să se micșoreze, să se micșoreze din ce în ce mai iute: și mai înainte de a dispărea cu totul din ochii lui, îi și dispăruse din inimă fiindcă în inimă îi pătrundea viitorul, cu muzica lui confuză și furioasă, de aur, de noapte, de libertate.

5

DOAMNA CALANDRA SE PREGĂTEA să se ducă la teatru: era o ceremonie spectaculoasă și voluptoasă: Emilio o întrevăzuse de mai multe ori, dar continua să fie fascinat.

El își petrecea zilele la Biblioteca Senatului; dimineața, de la nouă și jumătate la unu și jumătate, și după-amiaza, de la patru la șapte.

Ore dure de lucru asupra manuscriselor; osteneala transcrierilor; monotonia întreruptă doar de momentele de rătăcire, care-l cuprindeau înainte de a descifra pasajele dificile și, după aceea, de modestul orgoliu de a fi reușit să le descifreze. Însemnele longobarde ridicau frecvent probleme: pentru a le putea rezolva își improvizase, fie chiar și limitîndu-se la primul ev mediu, o oarecare experiență paleografică.

Și drumul lung și lent cu tramvaiul: numărul 13 de la Pantheon la Porta Pia, numărul 9 de la Porta Pia la Sant' Agnese. Tristețea de a străbate Roma de patru ori pe zi și de a învăța să cunoască iarna aceea, proclamată de toți blîndă, dar considerată de el doar o nesănătoasă, exasperantă alternativă a șirocolui sau a vîntului de nord; o căldută ploaie vîscoasă, ger penetrant și orbitor. Chipurile pe care le vedea în jurul lui, și atît de bine în tramvai, chipuri de funcționari, de servitori, de mici burghezi: paloarea lor, obtuzitatea lor impenetrabilă luminii oricărei idei noi sau îndepărtate, resemnarea lor neștiutoare, satisfăcută, îngîmfată, de cetățeni sau de locuitori ai urbei eterne. Și cadența vlăguită și agresivă a limbajului lor, care le exprima atît de bine îngîmfarea. În fond, ar fi trebuit să simtă pentru acești romani numai milă; dacă, nesigur de propriul lui viitor, considerîndu-se

condamnat la un exil, nu ar fi fost plin de ranchiună și refractar oricărui alt sentiment...

Cobora din tramvai cu o stație mai înainte de Sant' Agnese. Cîțiva pași pe jos pe bulevardul secundar, umed și pustiu, paralel cu strada Nomentana. Suia din nou pe strada Guattani. Era spre sfîrșitul zilei, șapte și jumătate seara ; ora cînd pentru atîția oameni, în toate orașele lumii, se umplea paharul amărăciunilor cotidiene ; ora cînd nu numai pribeagului i se strînge inima în conștiința neprevăzută, îndurerată și de nelecuit a inutilității vieții. Emilio credea copilărește într-o disperată nostalgie a porticurilor din piața Castello. Visa vitrinele lui Baratti și Mulassano : plimbarea distinsă și cordială a torinezilor : și pe Veve, cu pasul ei zvelt, sprinten, venindu-i în întîmpinare, în lumina roză care cuprindea Galleria Subalpină. Aici, în schimb, un oraș fără porticuri și fără o societate : o multitudine de familii solitare, necomunicative, seară de seară, retrase fiecare în dubioasa căldură a propriei locuințe, platnice a sticlei de jumătate de litru și a precocelui și foarte lungului somn. Luni de ploaie și de vînt, iarnă neștiutoare de ceață și zăpadă.

Grădinițele lucioase și proaspete de *pitosfori* [1] negri, de-a lungul străzii Guattani, lăsau să cadă picături vîscoase pe trotuarul din lespezi de ciment. Emilio își scotea cheia *yale* mai înainte de a ajunge la poarta de fier, se pregătea din timp, nerăbdător să intre din nou în refugiul lui.

Își petrecuse vara într-o pensiune din strada Arenula, care avea singurul avantaj de a fi foarte aproape de Senat. În sfîrșit, la jumătatea lui septembrie, fusese primit de doamna Calandra, viitoarea soacră a lui Rousset. Irosea, cu tramvaiul, aproape trei ore pe zi. În compensație, stătea într-o vilișoară plăcută, înconjurată de o grădină, și de grădinile vilelor vecine. Era singurul în pensiune, tratat ca în familie pentru o sumă cu puțin superioară celei pe care o plătise pentru domiciliul infect din strada Arenula. Și avea o cameră spațioasă, primitoare, elegantă, mai retrasă, dar la etajul unde erau și camerele doamnei Calandra și a fiicei ei, Elena, logodnica lui Rousset. Doamna Calandra nu îl luase în pensiune din interes : ci ca o gentilețe față de prietenul viitorului ei ginere, și pentru

[1] plante agățătoare cu frunze vîscoase. (n. tr.)

că ea, ca femeie vorbăreață, veselă, expansivă, avea oroare de singurătate și o extremă plăcere de companie, mai ales la masă.

Elena, într-adevăr, lipsea mai totdeauna. Venea cîteodată să-și vadă mama : dar Emilio, după luni de zile de cînd locuia acolo, pe strada Guattani, încă n-o întîlnise. Elena nu se lăsa văzută : rămînea, în mod misterios, închisă în camera ei de unde nu ieșea nici la masă. Emilio știa de la slujnică de „sosirea domnișoarei". Auzea, într-adevăr, cîțiva pași, un zgomot, dinspre camera de alături. O zi sau două mai tîrziu, tot din aceeași sursă, afla că „domnișoara plecase". Se dusese la Torino, se pare, sau la Capri, la Aix, la Santa Margherita : invitată de prieteni, sau într-o croazieră sau poate într-o clinică : fiindcă era bolnavă de nervi ; așa, cel puțin, își închipuia Emilio că a înțeles dintr-o fugitivă, sibilină mărturisire a lui Rousset, și din rarele și scurtele aluzii ale mamei.

Emilio lua masa singur cu vîrstnica doamnă Calandra. Perspectiva acestor *tête-à-tête*-uri, de două ori pe zi și timp de atîtea luni, îl făcuse să șovăie puțin, mai înainte de a accepta propunerea lui Rousset : dar, spre plăcuta lui surprindere, își dăduse imediat seama că era vorba de temeri neîntemeiate, conversația și compania doamnei Calandra fiind, împreună cu scurtele bucurii ale inteligenței pe care i le rezervau hîrțoagele longobarde cu ghicita lectură a pasajelor mai subtile, o consolare a exilului său roman.

Doamna Calandra era văduva unui amiral, rudă îndepărtată a faimoșilor Davide și Edoardo Calandra, sculptorul și scriitorul : mici bronzuri care reproduceau operele primului, cărți legate ale celui de al doilea erau împrăștiate peste tot, cîte puțin, în vila de pe strada Guattani. Doamna Calandra era torineză și, deși locuia la Roma de peste douăzeci de ani, deși îndrăgea sau spunea că îndrăgește Roma, clima și mediul roman cu o dragoste profundă, deși ura sau spunea că urăște Torino, clima și mediul torinez, deși ostenta adoptarea accentului și modului de a vorbi roman, era, poate, dintr-o reacție inconștientă, o imagine veselă și glorioasă a orașului Torino : un concentrat la Roma, dintr-un Torino aristocrat, burghez, artistic, flecar, ironic : un Torino în sticlă, care avea pentru Emilio o delicioasă, balsamică savoare de *fin de siècle*.

Vila de pe strada Guattani era prin urmare adăpostul sigur, refugiul nostalgic şi surîzător al zilelor lui triste ; de aceea, mai ales seara, de îndată ce cobora din tramvai, pipăia cu o nerăbdare aproape senzuală micuţa cheie *yale*.

Apoi, cînd ajungea în faţa porţii de fier, vedea toate ferestrele vilei strălucind de lumină : la subsol, la parter, la primul etaj ; şi în spatele perdelelor agitaţia umbrelor iuţi ; şi auzea clinchetul clopoţelului din casă, glasuri şi chemări şi mici strigăte ; atunci ştia că în seara aceea doamna Calandra se va duce la teatru, şi contopea melancolia unei mese solitare (doamna Calandra avea să mănînce în oraş după spectacol) cu savoarea bucuriei şi a încîntării lascive a unor tablouri în stilul lui Boucher.

În salonul de la parter, bătrînul amant al doamnei Calandra, doctorul Bonansea, aştepta. Ca să nu-şi şifoneze fracul şi cămaşa scrobită, se plimba cu paşi lenţi printre mobilele aurii, înainte şi înapoi pe covoarele moi de Bukhara : se apleca vrînd să lase scrumul ţigării lui scumpe de foi în ghiveciul palmierului ornamental de Kentia ; se oprea o clipă în faţa fiecărei oglinzi, contemplîndu-şi propriu-i chip : o faţă mare, palidă, rotundă, cu o frunte înaltă încadrată de cîrlionţi viguroşi albi.

Gina, slujnica din Veneto, brună şi cu boneţică şi şorţuleţ cu broderie englezească, legănîndu-şi şoldurile, cobora iute pe scara de lemn, lua din nişa micului ascensor intern un misterios ibric ce fumega, suia iute din nou scările, intra iar în dormitorul sacru al doamnei ; şi Emilio, din palierul semiîntunecat, prin două uşi deschise, într-o lumină ca de magneziu, surprindea o viziune a vîrstnicei doamne, seminude, înfăşurată pînă sub subţiori într-un proaspăt şi alb prosop, umerii plini şi foarte albi, cărora le contrasta părul negru ca pana corbului, tăiat în stil bebè.

Suia scările şi bucătăreasa, să dea şi ea o mînă de ajutor. Emilio, urmărind din camera lui paşii aceia grăbiţi, glasurile, îşi închipuia scena ultimelor pregătiri : Gina şi bucătăreasa strîngeau în corset bătrîna carne pudrată, legau şireturile sandalelor argintii, îi puneau cu delicateţe rochia. Apoi bijuteriile, parfumul, mănuşile de piele fină *glacés*... Se făcuse ora mesei : Emilio cobora, dînd din nou în salon de maturul amant. Puţin după aceea, apărea doamna, cu generoasele forme înfăşate în paiete albastre

şi strălucitoare ; la loburile urechilor, pe jumătate ascunse de virgulile mari ale şuviţelor de păr negru, safire şi briliante ; în jurul gîtului, neted fără o zbîrcitură, un colier de briliante care se termina, pe sînul ei plin, cu un safir mare *cabochon*.

Emilio o privea încîntat, aproape emoţionat, fără să înţeleagă bine care era cauza propriei lui emoţii şi admiraţii. Doamna Calandra avea cincizeci şi cinci sau şaizeci de ani. Oarecum mititică, şi cam grasă, cu glezne subţiri, picioare frumoase, mîini frumoase, foarte frumoşi umeri şi braţe, ochi de culoare închisă şi scînteietori de maliţie, părul vopsit ; în orice caz, şi lăsînd deoparte vîrsta, frumuseţea ei nici nu putea fi comparată cu cea a Vevei. Prin urmare, ce anume avea ea, atît de fascinant ? Poate un ciudat amalgam, pe care Emilio îl întîlnea pentru prima oară, de conformism şi lipsă de prejudecăţi, de senzualitate şi cerebralism. Doamna Calandra, evident, prefera să trăiască la Roma şi nu la Torino, deoarece la Torino nu s-ar fi putut bucura în nici o măsură şi în nici un fel, nici chiar cu maximum de precauţie, de libertatea sau de viciile pe care şi le acorda fără rezerve la Roma ; să primească în propria-i casă şi în propria-i cameră, pînă noaptea tîrziu, pe bătrînul doctor Bonansea şi pe alţi amanţi, să iasă cu unul şi cu altul la teatru, să se lase văzută în compania lor la restaurante elegante şi mai puţin elegante. Pe de altă parte, impulsul ei tainic spre plăcerile extraordinare pe care le găsea în libertate sau în viciu, şi în inepuizabilul entuziasm pe care-l avea în viaţa ei romană, era tocmai gîndul că la Torino toate acestea i-ar fi fost interzise, şi că prietenele ei rămase la Torino o invidiau fiindcă stătea la Roma.

Cînd, după ce rămăsese văduvă la treizeci şi cinci de ani, „descoperise“ Roma, cînd cumpărase vila din strada Guattani, unde locuia nouă luni pe an (în iulie se ducea la Viareggio, august şi septembrie la castelul ei din Quarà, în Canavese), doamna Calandra avusese senzaţia exactă că intrase în vacanţă : o vacanţă unică şi enormă care avea să fie lungă cît însăşi viaţa ei. Atribuia Romei această putere miraculoasă de a transforma viaţa în vacanţă, şi nu-şi dădea seama că, într-un anume sens, ar fi trebuit să mulţumească oraşului Torino.

Desigur, la Roma ea cunoştea mai puţine persoane decît la Torino, Roma era mare, era împrăştiată, frecventată

de turişti, artişti, străini, politicieni, clerici. Roma era un oraş fără plimbări obligate şi locuri fixe de întîlnire. Totuşi, îngăduinţa romană era în mod substanţial o negare a conformismului torinez : o eliberare de rigiditatea obiceiurilor torineze : era o vacanţă, da, dar o vacanţă de la Torino totuşi.

Puţinele doamne din burghezia romană, pe care le cunoscuse, fiice ale unor părinţi stabiliţi la Roma pe la sfîrşitul secolului trecut, sau mai înainte chiar, nu credeau necesar şi nici posibil, nu doreau şi nu îndrăzneau să considere şi ele Roma ca pe o vacanţă. Să se distreze la Roma, cum făcea ea, nici nu visau măcar.

Oare acest zîmbet de vacanţă, rătăcitor pe buzele subţiri şi strălucitor sub pleoapele grele ale doamnei Calandra, îl fascina pe Emilio ? Sau îl fascina bogăţia, care, numai ea, îi putea permite doamnei Calandra o astfel de viaţă ? Prin educaţie sau prin propria sa fire, Emilio era destul de convins de importanţa banului : s-ar fi spus că tatăl şi mai ales mama lui nu-l învăţaseră altceva ! Dar, trăind sub acelaşi acoperiş cu acea bătrînă încîntată de ea însăşi, pătimaşă şi senină, ce iubea viaţa şi se bucura de ea, graţie banilor pe care-i avea, ghici escapadele ei nocturne, cel puţin bisăptămînale, şi ritualele ei ocupaţii din timpul zilei — maseuza, cosmeticiana, manichiurista, pedichiurista — asistînd la ceremonialul plecărilor la teatru, văzînd acolo, cu propriii săi ochi, bijuteriile care păreau să-i redea valoare, încărcînd cu energie carnea ei flască şi istovită : ce alt scop, se întreba Emilio, şi-ar fi putut propune lui însuşi în viitor, ce altă ambiţie ar fi putut, în mod raţional, să nutrească, mereu şi mereu mai mult, dacă nu tocmai bogăţia ?

Iată, în uşă apăru Gina : ţinea strîns în mîini, lipită de piept, blana de hermină. Doctorul Bonansea tocmai desfăcuse o sticlă de Moët & Chandon şi turna în potire. Închinau paharele.

Doamna Calandra apăsă arcul care făcu să se deschidă căpăcelul cu mici briliante şi safire al ceasului de la mînă :

— Vai de mine, ce tîrziu e ! — exclamă ea cu un accent specific roman, cu glasul uşor răguşit, de *baccarat* spart şi litera „r“ ştearsă. Ce tîrziu e ! N-am timp nici să-mi beau şampania. Şi să bei grăbit face rău, nu-i aşa, doctore ?

în public, fără a greşi vreodată, tuturor amanţilor le vorbea în termeni de politeţe : dintr-o cochetărie maliţioasă, ca „stil“, mai ales dintr-o obişnuinţă care era atunci cu totul în afara modei, dar foarte răspîndită pe vremea tinereţii ei.

Doctorul o aprobă dînd din cap :

— În toate e bine să fii cumpătat. Şi totdeauna trebuie să ajungi tîrziu la teatru ca să fii şi mai admirat.

— Stupid ! — rîse doamna Calandra. Mai bău încă o sorbitură, apoi adresîndu-se lui Emilio : Ascultă, Viotti, iartă-mi francheţea : dar nu pot să suport să irosesc şampanie originală ; dat fiind cît mă costă o sticlă ! Termin-o dumneata ; dacă îţi face plăcere... Şi înmînîndu-i cristalul, îi trimise tînărului, de sub pleoapele-i greoaie, o ochiadă furişă, adîncă şi vîscoasă.

Nu rareori Emilio se simţea privit în acest fel de doamna Calandra : cînd se ridicau de la masă, şi el o ajuta să dea la o parte scaunul ; cînd treceau în salon, şi el îi aşeza cîte o pernuţă la spate, în dreptul şalelor, pe fotoliu ; cînd din raftul unde erau aliniate albumele albastre sau bordò cu ornamentaţiile aurite ale casei *His Master's Voice,* se întorcea ca să asculte sau să sugereze el însuşi un disc ; cînd, la sfîrşitul concertului şi al conversaţiei, pe palier, el îi săruta mîna urîndu-i noapte bună ; sau chiar fără nici o ocazie şi nici un contact. Şi ochiada aceea întunecată şi catifelată, neaşteptată, adîncă, serioasă, contrasta atît de mult cu restul atitudinii joviale şi glumeţe a doamnei, încît Emilio era tulburat de fiecare dată.

Doamna Calandra îşi dădea seama. Acum se gîndi că-l jignise chiar. Senzualităţii ochiadei i se adăugase în mod irezistibil şi instinctul ei de economie. Vru să repare :

— Ba chiar, Viotti, ştii ceva ? Bea dumneata toată sticla ; termin-o dumneata la masă, ce Dumnezeu !

Nu era generozitate, şampania odată deschisă trebuie băută imediat. Emilio ştia asta ; şi mulţumi cu un zîmbet forţat, care, fireşte, nu i-a scăpat doamnei, dar de care, tot atît de firesc, nu i-a păsat.

Gina a însoţit-o pe doamnă şi pe doctor pînă la maşină. Apoi a intrat în casă. Emilio, care se şi aşezase la masă, îi arătă sticla de şampanie :

— Termin-o dumneata cu bucătăreasa.

Gina se îmbujoră :

— O, nu, nu.

— De ce ? E șampanie franțuzească, bună, cincizeci de lire sticla : fiecare pahar, peste cinci lire. Să nu-mi spui că nu-ți place șampania ? ! Și vorbindu-i astfel o atinse cu o palmă pe șold.

Gina răspunse cu altă palmă ușoară. Era jocul lor obișnuit, de îndată ce rămîneau singuri în casă, fără doamnă.

— În schimb e chiar așa. Șampania, dacă chiar vreți să știți, îmi provoacă greață. I-o duc bucătăresei.

Luă cu un gest vulgar sticla și se îndepărtă legănîndu-și șoldurile. Emilio rămase privind-o îndelung ; se gîndea la Veve ; se gîndea la ceea ce avea să se întimple ceva mai tîrziu. Cînd, după spălatul vaselor, bucătăreasa se va duce la culcare, Gina îi va spune că iese în oraș pentru că are o întîlnire la colțul străzii Nomentana cu un brigadier financiar de la cazarma de alături. În realitate, va deschide poarta de fier, o va trînti apoi cu putere, își va scoate pantofii și va reintra în casă, în camera lui, sus, ca să facă dragoste. Și ăsta era un joc obișnuit, între ei doi, în fiecare seară cînd doamna Calandra se ducea la teatru.

Sosi februarie, martie : pretimpuria primăvară romană. Rousset venea rar, nu mai mult de o seară din trei, patru. Venea să facă o vizită de politețe, de datorie, viitoarei soacre. Și totdeauna, la un moment dat, se retrăgea cu ea sau găsea el modalitatea de a-i vorbi în șoaptă. Se întîmpla ca Emilio să nu poată auzi fiind ocupat cu schimbarea foarte rapidă a discului, pentru că „motivul continua". Dar înțelegea totuși că Rousset se informa de deplasările și de sănătatea Elenei.

Logodna lor dura de ani de zile. Căsătoria urma să aibă loc în vară. Dar poate că se iviseră dificultăți, și tocmai din partea Elenei. Cel puțin asta era impresia lui Emilio ; și și-o făcuse din cele povestite de Gina care insista cu laudele față de extraordinara frumusețe a „domnișoarei ei". „E o prințesă !" Și încheia că, după părerea ei, „pictorul" nu merita asemenea noroc. Atunci, Emilio se uita din nou cu multă curiozitate la fotografia mare ovală, semnată Dall' Armi, sub cristal și cu ramă de argint, așezată pe pianul cu semicoadă din salon. Un păr bogat, de culoare deschisă, se descătușa pe fondul nebulos, în

jurul unei frunți deosebit de înaltă și amplă. Ochii erau foarte clari și scînteietori. Buzele subțiri. Cu o mînă apăsa pe piept un boa tot de culoare deschisă. Degetele ei subțiri, fine, erau cufundate în penele de struț. Și o perlă mare orna inelarul. Atitudinea artificioasă, expresia studiată și, mai mult, stilul *flou* al faimosului fotograf monden din Torino împiedicau formularea oricărei păreri.

Unul din motivele care-l convinseseră pe Rousset să se stabilească la Roma era că aici locuia logodnica sa. Era destul de ciudat că, tocmai acum, ea rămînea mereu departe de Roma. Cu Emilio, Rousset nu putea ca, din cînd în cînd, să nu încerce vreo explicație. După ce vorbea, fără altă precizare, despre „tulburări nervoase", închidea ochii și ofta adînc :

— Ce vrei, o fată foarte inteligentă. Peste măsură de inteligentă ; o s-o cunoști ! Foarte inteligentă și foarte frumoasă, dar și foarte încăpățînată și foarte timidă. După părerea mea, nu e cu adevărat bolnavă ; ci e doar bolnavă închipuită. Timiditate în fața vieții. Se înțelege, ca să facă un pas ca acela al căsătoriei e nevoie de ceva curaj. Sînt convins că după ce ne vom căsători îi va trece tot. Ea, în schimb, susține că nu se poate căsători pînă cînd nu e vindecată. Ce vrei, dragă Emilio, e un chin, o cruce, și trebuie s-o duc !

Majoritatea serilor, excluzîndu-le pe acelea cînd doamna Calandra se ducea la teatru sau lua masa cu vreun prieten, Emilio le petrecea cu gazda, numai ei doi. Treptat, la masă, apoi în salon, ore în șir, între un disc și altul, se lăsase furat de mărturisiri. Îi povestise de Veve și de starea lui ; voita îndepărtare, aproape o fugă, de la Torino, nesiguranța în legătură cu propriul său viitor ; situația financiară a familiei, speranța moștenirii Sanfront, aversiunea lui de a face cariera de avocat, și totodată prea puținul interes pe care-l avea de a deveni un erudit.

Doamna Calandra, tolănită între perne, într-un fotoliu îmbrăcat în catifea galbenă, cu picioarele suple întinse pe o pernă special pusă, asculta cu ochii întredeschiși, zîmbea și la urmă îl încuraja :

— Nu-ți face griji, Viotti. Dumneata ești tînăr, și viața e frumoasă. Vei găsi o soluție. Sînt convinsă că vei cîștiga o mulțime de bani. Uite, nu-ți fac nici măcar o urare. Sînt sigură că vei reuși în viață. Pînă una, alta, nu te mai

gîndi la fata aceea. Dragostea e tot ce-i mai frumos în viaţă. Din partea dumitale ar fi o prostie... Glasul de *baccarat* spart avu o ezitare : neclintită în fotoliu, doamna Calandra îşi ridică lent pleoapele greoaie : ochii ei întunecoşi, catifelaţi, îl fixară pe Emilio, vrînd parcă să-l mai cîntărească o dată : straniu băiat, se putea sau nu să i se vorbească cu franchețe ? sigur că se putea !, da ! şi rîzînd cu poftă, exagerînd, printre „r-ul" aristocratic, cadenţa romanescă, pe care însă nu reuşea să o imite, reluă : ...ar fi stupid din partea dumitale... iartă-mă dacă folosesc o expresie atît de vulgară... ar fi stupid să te opreşti la prima ospătărie !

La vorbele acelea Emilio simţi o lovitură surdă în inimă. Se gîndi la Veve. Pentru prima dată era atacată amintirea ei direct, insultată. Ce trebuia să facă ? Cum trebuia să reacţioneze ? Dacă se simţea jignit de cuvintele doamnei Calandra de ce să nu se arate jignit ? De ce să nu se ridice, să nu se îndepărteze ? Sau, cel puţin, de ce să nu tacă ? Zîmbi vag, ca şi cum s-ar fi simţit jenat să-şi mai mărturisească încă iubirea lui, şi murmură :

— Înţeleg, înţeleg...

Şi-şi dădea seama că trăise într-o lungă şi comodă iluzie. Din momentul cînd îi spusese Vevei adio, adică ceva mai puţin decît un an, pînă cu o clipă în urmă, crezuse că, în ciuda timpului şi a depărtării, dragostea ei putea fi păstrată vie, pătimaşă, nealterată : şi că depindea numai de el, cînd şi cum voia, s-o reia exact de unde o lăsase. Realitatea părea alta. Cine ştie, poate că-i făcuse mărturisiri doamnei Calandra tocmai ca să aţîţe un jăratec care începea să se stingă ; şi, în schimb, grăbise formarea cenuşii. Cum ar fi răspuns cu un an în urmă, dacă cineva ar fi făcut vreo aluzie atît de vulgară la adresa Vevei ? În prezenţa lui nimeni n-ar fi vorbit în mod vulgar despre Veve ; deci situaţia de faţă nu s-ar fi întîmplat atunci.

Imediat se contrazise. Nu putea fi aşa. Mîhnirea pe care i-o provocase fraza doamnei Calandra fusese pur şi simplu o sondare a sentimentelor lui, şi nimic mai mult. El o mai iubea încă pe Veve şi o dorea mai mult decît pe oricare altă femeie. Îi scrisese mereu ; de două sau de trei ori pe lună, chiar dacă, din instinct, nu-i mărturisise doamnei Calandra. Şi Veve îi răspunsese mereu. O cores-

pondenţă liniştită, regulată, foarte duioasă ; de aşteptare şi de probă.

Chiar în noaptea aceea, de îndată ce avea să fie în camera lui, îi va scrie o scrisoare mai lungă şi mai afectuoasă ca de obicei : Iată : despărţirea lor se apropia de sfîrşit. În mai, Emilio se va întoarce la Torino ca să-şi dea ultimele examene şi să-şi ia diploma de licenţă. Dragostea lui era la fel de mare ca şi anul trecut. Şi mai intensă : trecuse proba. Şi zîmbetul şi „înţeleg, înţeleg" de condescendenţă adresat doamnei Calandra nu însemna nimic, nu trebuia să-l întristeze ; o firească rezervă, o apărare pudică.

De ce avea el obligaţia de a fi sincer cu doamna Calandra ? Era de ajuns să fie cu el însuşi, nu ? Şi cu el însuşi era, pînă la scrupul, pînă la îndoială. Nu, nu sentimentul lui pentru Veve trebuia să-l îngrijoreze, ci lucrul şi cariera, asta, da.

Între altele, însăşi doamna Calandra tot despre asta începuse să vorbească :

— ... dumneata gîndeşte-te acum să-ţi iei licenţa, şi gata. Vei vedea că după ce vei fi licenţiat, totul îţi va părea mai uşor. Mi se pare că îl şi cunoşti pe Golzio ? nu ? Ei bine, crezi că Golzio nu-ţi va găsi o slujbă ? Du-te la el, du-te direct, spontan, fără să mai recurgi la intervenţia nimănui, nici măcar a viitorului meu ginere. Ascultă-mă pe mine, fiindcă-l cunosc pe Golzio foarte bine, de mulţi ani. Fata mea, dealtfel, e prietena lor intimă, e de-a casei, foarte prietenă cu soţia lui. Uită-te acolo, ilustrata aceea, pe etajeră. Da, bravo ! E semnată şi de doamna Golzio : Reneé. Chiar acum, Elena e invitata lor, în vila de la Santa Margherita. Cînd dumneata vei fi avocatul Viotti, telefonează-i lui Golzio, vorbeşte cu secretara, cere-i să-ţi fixeze o întîlnire, şi vei vedea...

Golzio, Golzio, Golzio : e cu putinţă să nu mai fie şi altă perspectivă ?

Viitorul se profila cenuşiu, inform, stupid, aidoma dupăamiezelor acelor duminici de aprilie cînd sufla şirocoul. Biblioteca se închisese. Teza de licenţă era scrisă aproape în întregime. Se simţea obosit de studiu şi lectură. Pînă şi compania doamnei Calandra începea să-l plictisească.

Masa de prînz fusese specială şi abundentă. Cu două feluri şi desert. În salon conversaţia lîncezea. Prin per-

delele ușoare și transparente de linò de Madras, încadrate în draperii de damasc, se filtra o lumină palidă : și aurul și catifeaua mobilelor, înseși covoarele, discurile cu simfonii sau canțonete ar fi îndemnat la somn pe oricine, nu însă pe un tînăr de douăzeci și trei de ani, care, în plus, dormise și toată dimineața pînă la amiază. Doamna Calandra se retrase în vederea nelipsitei ei sieste. Emilio plecă. Și afară dădu de aceeași atmosferă somnolentă.

Se plimbă prin Villa Borghese, la Pincio. Cerul era atît de orbitor, că nici nu putea fi privit. În albul acela cenușiu nu reușeai să deosebești forme, fie și incerte, limite, pete mai închise sau mai deschise. Aerul era călduț și vîscos. Simplul act de a respira părea obositor. Cupolele și terasele galben-cenușii, cu un general ton nisipos, ici-colo, întunecat înspre culoarea caisei, se așterneau înaintea privirii lui pe un spațiu nespus de vast, da, dar nicidecum vag : deoarece, bietele limite care-l înconjurau, întocmai ca marginile joase ale unui lighean plin de bucăți de moloz, erau de jur împrejur foarte vizibile ; la stînga, Gianicolo, cu înălțimile lui modeste, și Vaticanul, la dreapta, înălțimea ceva mai ridicată, Monte Mario. Nu era o sugerare a depărtării, nu era un pas spre infinit ; s-ar fi spus că nu exista vreo speranță de a pleca de acolo. Orașul era mare. Poate că și frumos. Dar era tot acolo, prezent ; ca și cum în afara lui n-ar mai fi existat lumea.

Emilio privea de pe terasa de la Pincio în după-amiaza duminicală, și se gîndea la Milano, la Genova, la Veneția, la alte orașe pe care le văzuse ; se gîndea mai ales la Torino ; și-și dădea seama că numai Roma avea acel aspect exclusiv, imobil, neschimbător, centralizat, asemănător unui mare penitenciar pe care condamnații la muncă silnică și-au închipuit că-l transformă în lumea întreagă și pentru toate timpurile ; sau în ceea ce, pentru toate timpurile și pentru lumea întreagă, merită să fie cunoscut.

În interiorul abisului rotund, jos, în piazza del Popolo era traficul trăsurilor, al pietonilor, al tramvaielor, al cîtorva mașini ; viață împrejmuită și îngrădită de dubla *exedră,* de bisericile gemene cu cupolele lor cu olane plumburii, cu poarta monumentală, scări și rampe pierzîndu-se între statui, balustrade, imense coroane de pini, cu un efect foarte evident și amplu de grație, de armonie,

de supremă frumusețe : și împreună cu un alt efect, nu mai puțin amplu dar tainic și misterios, de oboseală, sufocare, anxietate. Poate în trecut, în epoca invenției sale, perspectiva aceea spectaculoasă de pietre și de vegetale avea un alt sens, mai viu, mai vesel : azi, tocmai pentru că era încremenită și perfectă, părea că încătușase timpul, concurînd și ea în a da Romei o imagine de temniță. Bazinul pieții del Popolo, pe al cărui fund circulau oameni și vehicule, era ca o minunată dar nu înșelătoare înfrumusețare a curții în care se plimbau condamnații.

La nord, în umbră, umedul zid al Pincio-ului dădea în strada Muro Torto. Încă nu avea rețeaua metalică de protecție, adaptată mai tîrziu. Locul era în mod depresiv celebru datorită sinuciderilor. *„Perché nun te butti dar Muro Torto ?“* [1], era o elegantă variație a celei mai faimoase insulte în romanescă. Emilio se apleca, privind îndelung în jos ; nu că ar fi fost tentat de sinucidere : deși au fost singurele dăți din viața lui cînd s-a gîndit și la posibilitatea de a se dărui voit morții.

Își pierduse încrederea în propriul său viitor. Nu se simțea destul de inteligent și nici destul de tare ca să ajungă la ceea ce i se părea singurul scop de dorit. Era, totuși, destul de inteligent ca să înțeleagă și ca să sufere din cauza propriei sale slăbiciuni. Niciodată, niciodată ; niciodată nu va avea încăpățînarea și energia necesară de a-și croi un drum ; încăpățînarea și energia unui Golzio, de exemplu ! Oricum s-ar fi desfășurat lucrurile, nu va depăși niciodată condițiile modest comode ale vieții palide de funcționăraș sau mic profesionist. O iubea pe Veve, desigur : cînd făcea dragoste cu ea se simțea satisfăcut și fericit. Dar era convins că o viață conjugală cu Veve, fără o improbabilă și rapidă îmbogățire, avea să distrugă orice sentiment și fericire. Astfel fusese educat, astfel era obișnuit să vadă viața. Îi privea cu ură și cu dispreț pe burghezii cumsecade, pe oamenii din popor, pe militari, pe slujnicile care se plimbau prin Villa Borghese, în aparență toți fericiți. Își spunea că poate într-o zi s-ar fi resemnat să fie ca ei. Fără acea obsesie și furie a banului, pierzînd speranța unei vieți de comodități și bunăstare care-l tortura, mai merita să trăiești ? Doar că, foarte probabil, atunci ar fi pierdut și conștiința pro-

[1] De ce nu te arunci de pe Muro Torto ?

priei mizerii ; ar fi uitat de ambițiile de acum ; nu ar mai fi preferat moartea, falimentului. Nu era, prin urmare, mai bine s-o sfîrşească acum ? În fond, ce-i lipsea ca s-o facă ?

Viața, în inima lui și în jurul lui era inconsistentă ca un vis. Umbre colorate, mulțimea duminicală ; zîmbete şi strigăte prostești. Un vis care se putea întrerupe foarte bine ; şi care era de ajuns să se întrerupă ca să rezolve orice problemă. Să suferi atroce o clipă, dar după aceea să nu mai suferi deloc. Şi din nou privea în jos, apăsîndu-și pieptul de zid, asfaltul cenușiu dur, gol, de care-l despărțea un spațiu atît de redus, și totuși imens, din moment ce era suficient pentru cel mai lung dintre toate drumurile.

Îi și venise atunci alt gînd : dacă vreodată s-ar fi hotărît să se sinucidă, de ce să nu profite și de ce să nu aducă un serviciu propriei patrii ? De ce să nu moară pentru o idee în care credea ?

La biblioteca Senatului, încă de la începutul șederii lui la Roma, cunoscuse un tînăr de vîrsta lui, un oarecare Bernardi din Brescia, care studia și el istoria dreptului. Era un băiat slab, plăpînd, blonduț, cu sănătatea fragilă. Avea chipul palid aidoma fildeșului ; în dreptul umerilor obrajilor apăreau adesea două pete ciudate, înfocate. În rest, expresia lui era deschisă și zîmbitoare, părînd că ar cere și ar oferi afecțiune. Cînd ieșea de la bibliotecă, Emilio luase cu timpul obiceiul să meargă împreună cu el o bucată de drum, discutînd : și subiectul mai întîi a fost studiul, dar imediat după aceea, sau aproape imediat (de îndată ce au depășit precauțiile și reticențele, atît de firești pe atunci, între cei ce aveau să se teamă totdeauna de trădători și agenți provocatori, mai cu seamă la Roma), politica. Bernardi era antifascist mai convins decît Emilio. Nu vedea în Mussolini posibilitatea nici unei salvări și, încă de atunci, nu avea nici o iluzie în ceea ce privea viitorul Italiei, care, după părerea lui, va fi dezastruos : o declara fără șovăire, și totodată fără a-și pierde nici o clipă cumpătul, blîndețea, zîmbetul delicat.

Ideile lui Bernardi se bazau nu numai pe raționament, pe motive ideologice, pe o cultură filosofică și istorică : ci și pe gust și pe instinct. Ura cu toată puterea vulgaritatea și violența.

Într-o seară, după mai multe luni de cînd se frecventau, își mărturisi ideile într-un mod cu totul neașteptat. Era un amurg blînd, de sfîrșit de februarie. Ziua fusese caldă, însorită, primăvăratică; după cum se întîmplă adesea la Roma în luna aceea.

Ieșiseră împreună de la bibliotecă. Dar în loc să se îndrepte spre Pantheon, la stația de tramvai, unde-și însoțea de obicei prietenul, traversară străduța, dînd în Piazza Navona care era foarte aproape, și acolo se plimbară încet, prin centrul pieții, înainte și înapoi, pe toată lungimea, mergînd pe lîngă fîntîna cea mare cînd pe o parte a ei, cînd pe cealaltă. Ciripitul zgomotos al rîndunicilor, sosite și ele cu anticipație, se amesteca cu strigătele ștrengarilor care se jucau într-un colț al vastului pavaj și cu murmurul fîntînii. Cerul fără un nor, cristalin și sobru, ferecat în jurul fîntînii de bordul oval al caselor, își degrada culoarea de la albastru închis spre o paloare între albastru deschis și verzui, și tocmai pe această paloare, în contra luminii, se înălțau întunecate, uriașe, decupate și dantelate, cele două clopotnițe, cornișele, frontonul, statuile. Atmosfera era învăluită într-o pace sumbră și anxioasă. Din nou era ora melancolică, oră cînd viața pare zadarnică și în același timp oprimată de o misterioasă amenințare de năpaste.

— Hm! oftă Emilio, și se adresă prietenului, vrînd parcă să găsească în el încurajarea și consimțirea unui oftat analog.

Bernardi, care nu ofta niciodată, continuă să zîmbească ca și cum ar fi privit ceva distractiv, deși, în fața lui nu avea altceva decît un spațiu gol pînă la curba moartă a vechilor fațade.

— Cum de reușești tu, îl întrebă pe neașteptate Emilio, cum de reușești tu să fii mereu mulțumit?

Petele roșii de pe umerii obrajilor lui Bernardi părură că se înflăcărează și mai mult. Ochii lui căprui, migdalați, în mod invariabil zîmbitori, se strînseră vrînd parcă să-și rețină lacrimile sau să privească ceva mai departe. Nu-i răspunse imediat. Emilio nu îndrăzni să-i repete întrebarea.

Dintr-o dată Bernardi vorbi. Primele lui cuvinte păreau șovăitoare și învăluite, ca și cum l-ar fi costat un efort deosebit:

— Sînt mulțumit, fiindcă... uite, gîndește-te că eram pe punctul de a muri ; că am văzut, cum s-ar spune, moartea cu ochii. Și că la un moment dat, cineva mi-a spus : „Nu, încă nu. Dimpotrivă, te poți ridica și umbla. Îți va veni rîndul... cînd îți va veni... Deocamdată poți trăi". Din clipa aceea, mă înțelegi, fiecare minut care trece e pentru mine un dar minunat. Iată de ce sînt mulțumit. Da, am fost într-un sanatoriu în Elveția. Anul trecut. Eram pe moarte.

— Dar acum te simți mai bine ?

— Cît o mai merge...

— Nu-ți face rău aerul de la Roma ? Continuind să stai la munte, poate te-ai vindeca pentru totdeauna, definitiv...

— Știu totul despre boala mea, zîmbi Bernardi. Și am făcut tot ceea ce trebuia. Fii liniștit. Nu vreau să mor nici cu un minut mai devreme. De un singur lucru îmi pare rău : că nu știu exact cînd va fi acest minut.

— Și de ce ?

— Nu ghicești ? Fiindcă atunci mi-aș cumpăra un revolver și aș exersa să trag cu exactitate într-o țintă, la o anumită distanță. Și atunci aș găsi modalitatea de a mă afla în primul rînd la vreo ceremonie publică...

Emilio pricepuse. Bernardi se opri, privi în jurul lui, și adăugă în șoaptă :

— ... trei gloanțe pentru el și al patrulea pentru mine. De multe ori mă întreb de ce n-ar trebui s-o fac. Sînt convins că aș salva Italia și că aș intra în istorie. Adevărul e că sînt un laș.

„Și de ce n-ar trebui s-o fac eu ?" — se întreba acum Emilio, privind zidul impunător de pe Muro Torto. Fața grosolană, simplă, smeadă a lui Mussolini, ochii exoftalmici, fruntea mare, maxilarul osos, cilindru, ghetre, formau o țintă ideală : o răbufnire definitivă și eroică în fața amărăciunii, neîncrederii, urii de viața care era în fața lui, și care-i părea stupidă, inutilă, dominată de puterea și violența banului. Oh, în ureche strigătele copiilor care se jucau pe pajiști, tristele clopote îndepărtate, claxoanele automobilelor, clopoțelul continuu al tramvaiului care apăruse și acum cobora în zgomot mare de-a lungul străzii Muro Torto... Să mori, să mori ! Și ce era dincolo ? Niciodată mai mult ca în momentele acelea, nu i s-a părut că e convins că dincolo nu e nimic;

putînd neglija lecţiile de religie din copilărie, şi predicile părintelui Pesso, la cercul liceal de la Immacolata, şi predicile părintelui Righini la Exerciţiile Spirituale din Vila Santa Croce. Altă certitudine era mai fermă decît asta : că, în orice caz, dacă s-ar fi sinucis, n-ar fi fost pedepsit. Pedepsit, de ce ? Ceruse el oare să trăiască ?

6

PE LA JUMĂTATEA LUI APRILIE, logodnica lui Rousset, fiica doamnei Calandra, misterioasa Elena, se întorsese pe neaşteptate. Trecuseră mai multe zile. De astă dată, părea că nu ar mai fi vrut să plece din nou. În vila de pe strada Guattani se schimbase ritmul vieţii. „Domnişoara" încă nu cobora la masă. Emilio încă n-o văzuse. Dar doamna Calandra, şi slujnica, şi însuşi Rousset, spuneau că era vindecată, sau aproape.

Spre deosebire de obiceiurile din scurtele sale şederi din timpul iernii, acum primea continuu vizita logodnicului. Rousset sosea grăbit şi zîmbitor, era anunţat, aştepta în salon. Aştepta o bună jumătate de oră, şi mai mult : în sfîrşit, era chemat. Ce-i drept, se întorcea, în două sau trei reprize în fiecare zi. Totuşi, niciodată seara. Părea că Elena se însănătoşise, da ; dar că suferea de insomnii şi că lua unele medicamente, seara adormind imediat şi cu un somn adînc. De fapt, după masă, doamna Calandra, tolănindu-se ca de obicei în fotoliul de catifea galbenă, îi atrăgea atenţia lui Emilio să aleagă discurile cele mai puţin gălăgioase. Spunîndu-i astfel, ofta : şi nu se prea înţelegea dacă din cauza sănătăţii fetei ei, care continua s-o îngrijoreze sau din neplăcerea de a nu putea auzi marele vals preferat din *Cavalerul Rozelor — Valzer von Rosenkavalier.*

Şi Rousset se schimbase. Nu-şi mai ascundea bucuria. Într-o zi, ieşind din camera logodnicei, îl întîlni pe Emilio pe palier. Cu un aer rezervat şi misterios, îl luă deoparte. Pe chipul lui de nevăstuică, ochii îi străluceau, nasul părea şi mai ascuţit şi mai lucios. O veste măreaţă ! Elena consimţise să fixeze data :

— Optsprezece septembrie, în biserica Sant'Agnese. Actele sînt gata. Gîndeşte-te ce frumuseţe ! Interiorul din Sant' Agnese, îl cunoşti ? Este biserica cea mai sugestivă

din Roma ! Şi ghiceşte cine a primit să ne fie martor, ghiceşte !

Emilio, prea puţin interesat, nu ghicea.

— Dar e Golzio ! Inginerul Golzio în persoană !

— Mă bucur pentru tine, îi spuse Emilio.

Din instinct, nu aproba amalgamul acela de estetism şi sentimentalism, care-i părea lui Rousset, în schimb, ca şi multor altor artişti, combinaţia cea mai fericită dintre toate celelalte. Şi mai rău, cînd dulcegăriile sentimentale se aplicau la Roma, pe care Emilio o considera fatalul teren sau pretext de corupţie şi infidelitate.

A doua zi, Elena coborî la masă, şi Emilio, în fine, o cunoscu. Era invitat şi Rousset, care radia de vanitate. Elena era într-adevăr foarte frumoasă. Numai că frumuseţea ei, pînă şi expresia ei, erau, sau păreau, identice celor din fotografia cu rama de argint : erau, sau păreau, la fel de artificiale. Emilio rămase uluit, perplex.

Elena stătea în faţa lui. Care era adevăratul sens al zîmbetelor somptuoase şi al privirilor scînteietoare de conivenţă pe care frumuseţea de „prinţesă“, cum spunea Gina, i le adresa încă de la începutul mesei ? Dar era normal ! Nu se văzuseră niciodată, pînă acum cîteva minute. Prin urmare acea conivenţă, maliţiozitate, ochiade, acele surîsuri nu puteau fi decît iluzorii : o cochetărie fără direcţie şi fără scop ; o mimică mondenă, exercitată ca în faţa unei oglinzi ; un joc de dragul jocului, cum obişnuiesc femeile mai snobe în mediul lor sau prinţesele reale, din obligaţia de a fi amabile cu inferiorii, adică cu toţi. Gina nu greşea prea mult. De mic, în timpul unei petreceri, o serbare de binefacere, împins pe covorul roşu, oarecum energic, de mama lui, fusese prezentat Mariei Laetitia Bonaparte, a doua soţie şi văduvă a bătrînului duce d'Aosta. Din timp, prevăzînd evenimentul, maică-sa exersase cu el plecăciunile şi sărutul mîinii, cerute de etichetă. Cu pălăria cea mare (egreta), Laetitia (astfel o chemau toţi la Torino) se aplecase asupra lui şi, oferindu-i mîna să i-o sărute, îi zîmbise ca şi cum ar fi fost într-adevăr interesată să-l cunoască, uimindu-l de aceea la culme. Dar, după o clipă, uimirea dispăruse ; sau, mai degrabă, fusese înlocuită cu o uimire şi mai mare, după ce constatase rapiditatea fulgerătoare cu care Laetitia uitase de el, adresînd un zîmbet identic următorului copil;

Doar că era absurd că Elena se comporta astfel în casa ei, în prezența mamei și logodnicului ei, și în fața unui prieten al logodnicului. Emilio era sigur, în ceea ce-l privea, că nu provocase în nici un fel asemenea atenții. O salutase, și acum o privea și discuta cu ea, totul foarte simplu. În schimb, ea :

— De luni de zile mă gîndesc că dumneata auzi vorbindu-se de mine, nu-i adevărat, Viotti ? Uite, acum ai norocul să mă vezi, în carne și oase, în fața dumitale. Ei, da ! Am cedat rugăminților mamei mele și ale lui Paolo. Am *coborît*. Dar mărturisesc că mi-ar fi plăcut mai mult să rămîn ascunsă în Olimpul meu. Dacă mă gîndesc la mediul în care trăiesc ! — spunînd acestea, cuprinse cu o privire de prefăcut dispreț pe mama ei, pe logodnic și sufrageria.

Apoi își fixă privirea asupra lui Emilio, și, hotărît, îi făcu cu ochiul. Era un mod, ca oricare altul, de a-i spune să n-o ia în serios. Și doamna Calandra avusese grijă și ea să sublinieze gluma, cu cel mai sonor și mai neinhibat hohot de rîs de *baccarat* spart. Totuși, lui Emilio i se păru că tot aerul acela de trufie nu era în exclusivitate o glumă.

Brusc, observă că Elena era servită prima. Și asta era absurd. Doamna Calandra, slujnica și Rousset găseau, în schimb, că e ceva foarte normal. Poate pentru că fusese bolnavă și lipsise, și era prima dată cînd cobora la masă, după atîta timp ?

Nu era așa ; în seara aceea și în ziua următoare, Elena, în mod constant, a fost servită înaintea mamei ei. O absurditate ; și Emilio, amintindu-și de considerația, grija, importanța cu care doamna Calandra, Rousset, și pînă și Gina, îi vorbiseră totdeauna de Elena, înțelese că, în casa aceasta, era considerată o ființă excepțională și superioară ! Orfană de tată, de mulți ani, singurul copil, răsfățat : poate că așa s-ar fi explicat ciudățenia, dacă doamna Calandra ar fi fost o mamă care-și adora fata, transferînd în această adorație propria experiență a dragostei deznădăjduită și pierdută. Dar doamna Calandra își trăia viața cu vîrf și îndesat, foarte hotărîtă să evite orice regret. Era foarte clar că afecțiunea ei față de fată nu avea nimic morbid. Nu o dojenea niciodată. Nu insista niciodată să-și schimbe părerea sau hotărîrea. O lăsa total liberă, stăpînă a propriilor ei acțiuni. În realitate,

mai mult decît afecțiune, părea o formă de respect, ușor bizar, poate chiar puțin misterios. Ca și cum Elena ar fi fost fiica secretă a vreunui personaj important. Sau parcă, din punct de vedere financiar, nu ar fi depins de mamă. Emilio ajunsese să presupună că amiralul Calandra, murind, ar fi lăsat-o moștenitoare pe fiica lui și beneficiara uzufructului pe mamă pînă în ziua cînd fiica avea să ajungă la majorat. Dar Gina l-a asigurat că nu era așa : Elena împlinise douăzeci și trei de ani, și banii erau toți în mîna mamei.

De la apariția Elenei la masă, de la coborîrea ei printre muritorii de rînd, trecuseră mai multe zile. Rousset era oaspete nelipsit la prînz și seara. Și scena mereu aceeași ; Elena, așezată în fața lui Emilio zîmbea și discuta cu același ton susținut și artificial din prima zi, aruncîndu-i ochiade malițioase. Schimba doar toaletele : toate ultima modă, seara decoltate și cu bijuterii.

Seara, Emilio și Rousset, avertizați de doamna Calandra că avea să-i facă plăcere Elenei, se schimbau și ei, punîndu-și haine închise.

Emilio vedea frumusețea, eleganța, spiritul Elenei. O admira. Dar rămînea rece. Și nu se gîndea să se analizeze dacă această răceală provenea din faptul că Elena nu-i plăcea deloc, sau de la ideea că era logodnica unui prieten. Împotriva oricărei călduri, împotriva insinuării oricărei ispite, erau de ajuns fulgerătoarele, intermitentele, dar vai, și insistentele imagini : Rousset care o strîngea pe Elena cu brațele lui subțiri, Rousset care o săruta cu boticul lui de rozătoare ; Rousset care adulmeca cu nasul ascuțit în bogăția de păr vaporos și auriu.

În curînd, spectacolul logodnicilor la masă începu să-l plictisească. Nu mai simțea nici o curiozitate față de misterioasele mofturi ale Elenei. Și mai puțin îl distra stupidul aer satisfăcut al lui Rousset. S-ar fi gîndit s-o lase cu vreun pretext pe doamna Calandra, pentru o altă pensiune, dacă n-ar mai fi fost pînă la reîntoarcerea lui definitivă la Torino decît vreo două săptămîni. Și, într-o seară cînd Elena și Rousset l-au invitat oficial la ceremonia de la Sant'Agnese, a răspuns aproape cu bucurie, deși cu un prefăcut regret, că nu poate primi ; în septembrie, după toate probabilitățile va fi în străinătate, departe.

A doua zi, venind acasă, pe la două, ca de obicei, și trecînd în camera lui, mai înainte de a coborî la masă, avu surpriza de a găsi pe măsuță, într-un pahar mare de cristal, un minunat trandafir roșu. În atîtea luni, nu se întîmplase niciodată ca odaia lui să fie înfrumusețată cu vreo floare. Prin fereastra deschisă, printre obloanele întredeschise se filtra soarele de mai ; un reflex cald strălucea pe cristal și, în penumbra clară a camerei, aprindea roșul trandafirului și liniștita lui încremenire într-o lumină ireală : mai mult decît o delicată atenție, părea un semn, un avertisment : dar de ce anume, și din partea cui ?

Imediat se gîndi la Gina. Din cînd în cînd, îi făcuse mici daruri, cele pe care i le îngăduiau propriile lui finanțe, ca să-i demonstreze recunoștință. Fata fusese cu el foarte generoasă și foarte simpatică ; fără a pretinde niciodată nimic și fără a face nici o aluzie niciodată, în timpul zilei, în nici o ocazie, la tainicele, sporadicele, rapidele raporturi nocturne. Tot timpul i se adresa cu dumneavoastră și cînd erau singuri, și cînd erau în pat. Acum, apropiindu-se ziua de adio, Gina voia poate să-i dovedească o oarecare duioșie, o oarecare afecțiune, și totodată să-l avertizeze că pretindea de la el un cadou ceva mai consistent, o mică lichidare a... ?

Prea bine, era drept, i se păru : și nu avea de gînd să se sustragă. Ar fi vrut să-i spună imediat fetei, mulțumindu-i pentru forma aluzivă și delicată a dorinței ei. Doar că, de cînd se reîntorsese domnișoara, Emilio nu mai putuse rămîne o clipă singur cu slujnica. Exigențele continue, capricioase, meticuloase ale Elenei, îi dublaseră serviciul. Și camera Elenei era alături de a lui ; imposibil s-o primească și s-o rețină pe Gina ca altădată. Coborînd la masă, a avut altă surpriză : Rousset lipsea.

— Nu mă simțeam prea bine, explică Elena. Așa că i-am telefonat să nu vină. Sînt obosită. Noaptea trecută nu am reușit să adorm...

Lăsă fraza în suspensie, fixîndu-l pe Emilio cu obișnuitul zîmbet monden. Era evident că aștepta de la el o obiecție : cum de a coborît, totuși ?

Dar Emilio nu spuse nimic. Cîteva zile, toate discuțiile Elenei i se părură o minciună. Ar fi vrut să știe ce ascundeau, și unde voiau să ajungă. Acum i se păreau un joc. Nu credea că e necesar de a fi explicate.

Văzînd că Emilio tăcea, Elena vru totuşi să se justifice. Rîzînd şi continuînd să-l fixeze peste masă, exclamă :

— ... dar în ultimul moment, acum zece minute, şi nu mai mult, brusc, m-am simţit foarte bine, şi iată-mă aici. Eşti mulţumit ?

— Foarte mulţumit, domnişoară ; foarte mulţumit pentru dumneavoastră că vă simţiţi mai bine.

— Nu, nu fugi de întrebarea mea. Te întreb dacă eşti mulţumit că-ţi ţin puţin de urît.

— Şi mama ta nu contează, rîse doamna Calandra, de parcă ar fi gîdilat-o cineva ; impresie confirmată de felul în care stătea de obicei la masă ; adică, ţinînd şerveţelul întins pe pieptul umflat, vîrît ici şi colo, sub subţiori, şi în mod constant strîns sub coate pe şoldurile durdulii.

— Mama dumneavoastră a fost pentru mine o comeseană extraordinar de plăcută, în toate aceste luni. N-o să uit niciodată !

— Nici eu, rîse ironic, din nou, doamna Calandra ; şi îi aruncă şi ea o ochiadă maliţioasă.

Ochiadă care, normal, nu lăsa să se subînţeleagă nimic ; dar care, observă Emilio, nu fără un oarecare gust de a pedepsi vanitatea Elenei, putea lăsa să se presupună, între el şi bătrîna doamnă, cine ştie ce complicitate.

— Mulţumesc, spuse Emilio.

— Eu îţi mulţumesc, reluă doamna Calandra, distrîndu-se poate să-şi înţepe fata, şi adăugă : Pentru că trebuie să ştii, Elena, că Viotti a fost totdeauna un perfect *chevalier servant*. [1]

— V-am servit cu entuziasm dacă nu cu perfecţiune, mai adăugă o doză Emilio.

Doamna Calandra încheie gluma :

— Hm, să spunem că ne-am ţinut unul altuia de urît şi că ne-am simţit bine.

— Fără a fi nevoie de mine, nu-i aşa ? — replică sec Elena.

— Fără a fi nevoie de tine, rîse mama, prefăcîndu-se că nu şi-a dat seama de tonul, pe neaşteptate serios, al fetei.

Care se ridică brusc. Îl privi o clipă, cu ochii ei frumoşi, de un verde sclipitor. Aruncă şerveţelul pe scaun

[1] Cavaler gentil, îndatoritor. (fr.)

şi se îndepărtă iute, trîntind uşa. Elena poate că nu era foarte frumoasă, după cum spuneau toţi şi după cum i se păruse şi lui în prima zi. Era înaltă şi slabă. Umerii înguşti, talia subţire şi şoldurile bombate, puţin osoasă. Colţuroasă şi nervoasă în fiece trăsătură, rafinată, capricioasă, intelectuală, snobă ; era exact contrariul Vevei. Contrariul, adică, al tuturor calităţilor pe care Emilio le prefera la o fată, chiar dacă Veve nu le rezumase şi concretizase ; amploarea şi unduirea catifelată a formelor, calmul, un comportament nu vulgar, dar spontan popular, simplitate, naturaleţe.

— S-a simţit ofensată ? întrebă Emilio mai mult din politeţe faţă de doamna Calandra, decît din vreo preocupare faţă de ea.

Gîndul lui, de fapt, dintr-o instinctivă comparaţie, alergase la Veve ; Veve nu răspunsese la ultimele lui scrisori şi nu-i mai scria de peste o lună : Veve, da, îl îngrijora.

— Ofensată ? suspină doamna Calandra. Nu da atenţie. E o fată ciudată. Vina, ce-i drept, a fost a mea. O cunosc, şi n-ar fi trebuit s-o provoc. Dar îi va trece imediat. Totdeauna face aşa. Are o mare nevoie de a se mărita, iată tot.

— În acest caz, murmură Emilio, ar trebui să fiţi liniştită, doamnă. E o chestiune de cîteva luni.

— Da, da, foarte liniştită. Hm ! Sărmana Elena ! şi din nou oftă.

Doamna Calandra părea că din nou face aluzie, după cum obişnuia cînd fata ei lipsea, la un mister ; poate la o boală de nervi ; poate la altceva, şi mai rău.

Oh, pentru Emilio nu mai era nici o îndoială ; suspinele doamnei Calandra în legătură cu Elena aveau ceva forţat, lipsit de sinceritate. Fată frumoasă, singură la părinţi, posesoare sau moştenitoare a unei oarecari averi, fără griji de viitor, în curînd soţia unui artist bine cotat, un tînăr de calitate, îndrăgostit de ea, ce era atîta de oftat ? O maimuţăreală ca atîtea altele, o nevoie de văicăreală şi de a crede că propria ei viaţă e mult mai grea şi mai complicată decît era în realitate ; şi asta din singurul motiv că o viaţă grea şi complicată este *chic* şi contrariul nu.

Iată adevăratul sens al suspinelor doamnei Calandra, după Emilio. Ea însăşi se grăbea, de îndată ce putea, să nu le ia în serios. Doar după cîteva ore, pe la opt, Emilio

îi găsi în salon pe Rousset, care o aştepta pe Elena şi pe doctorul Bonansea, care o aştepta pe doamna Calandra. Doctorul era în smoking : seară de teatru şi de cină la restaurant după spectacol. Şi doamna Calandra coborî cu obişnuita întîrziere, obişnuitul ritual, şi cu obişnuita veselie : deşi Gina, blîndă şi aproape pocăită, îl anunţa pe Rousset că domnişoara din nou nu se simţea bine, o hemicranie foarte pronunţată ! şi că nu va veni la masă, şi că nu-l putea primi nici sus, la ea : îi mulţumea pentru vizita făcută şi-i ura noapte bună.

Rousset, foarte întunecat şi uitînd poate de prezenţa lui Emilio, se adresă viitoarei soacre, cu o oarecare asprime :

— Şi dumneavoastră ce faceţi, doamnă Calandra ? Nu spuneţi nimic ? Vă duceţi la teatru şi nu spuneţi nimic ? Mi se pare că ne aflăm în faţa unei recidive !

— Medicii i-au prescris Elenei odihnă şi linişte absolută. De mai multe zile a coborît la masă cu noi. A exagerat. Acum suferă consecinţele. După părerea mea, care sînt mama ei, face foarte bine că stă la pat şi nu vede pe nimeni. Nu-i aşa, doctore ?

Doctorul Bonansea dădu din capul lui alb şi cîrlionţat în semn aprobativ.

Dar Rousset insista :

— Ei, da, bravo ! Şi pînă una alta dumneavoastră vă duceţi la teatru ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

— Ah, ajunge, Rousset. Te rog să nu mă plictiseşti ! Elena nu are nimic grav. Iar eu nu trebuie să dau cont nimănui de acţiunile mele. Şi fiica mea e liberă şi independentă, cel puţin pînă în ziua cînd va fi soţia dumitale.

Mai înainte de a încheia, se corectă, totuşi, cu un hohot de rîs, căutînd să rezolve totul cu o glumă :

— Vezi, doctore, cum sînt torinezii ? Trăiască Roma ! Şi să încercăm s-o ducem şi noi fără plictiseli ! Nu ?

Doamna Calandra, doctorul şi Rousset plecară. Emilio se aşeză singur la masă. Era pentru prima dată că i se întîmpla, după mult timp. De cum a văzut-o apărînd, pe Gina, cu supiera cu *minestra* [1] s-a şi gîndit să-i mulţumească pentru trandafir. Tocmai îi zîmbea, întinzînd braţul s-o mîngîie, cînd uşa se deschise din nou şi apăru

[1] Supă de legume şi cu paste făinoase de diverse tipuri. (n. tr.)

Elena; într-o toaletă de voal roşu care o învăluia ca într-o flacără vaporoasă, lăsînd să se întrevadă umerii slabi sub o eşarfă din acelaşi voal şi de aceeaşi culoare. Înaintă cu paşi lenţi.

— Nu mă mai doare capul. Dacă nu te plictisesc, Viotti, iau masa cu dumneata. Gina, pregăteşte, te rog.

Mai tîrziu, gîndindu-se din nou, Emilio nu reuşea să-şi amintească exact cum decursese masa aceea în *tête-à-tête* cu Elena : despre ce anume discutaseră, nici ce sentimente începuse ea să-i demonstreze, nici efectul provocat de destăinuirile acelea. Fuseseră într-adevăr mărturisiri ? Sau poate doar vagi, ezitante avansuri ?

Iată, *avances* : ar fi fost un prost să nu-şi dea seama. Totuşi, îşi amintea că niciodată, nici o clipă măcar, nu le atribuise vreunui scop precis. Se gîndise doar la un capriciu, momentan, neaşteptat, pervers, al unei fete blazate, expertă în ale vieţii, şi neconvinsă de imanenta nuntă, dacă nu chiar nemulţumită. Dar şi această supoziţie o îndepărtase fără efort ; nu atît dintr-un sens moral de loialitate faţă de prieten, cît din repulsia instinctivă şi fizică cu care considera eventualitatea oricărui raport cu logodnica acestuia. Şi repulsia era atît de profundă, că nici nu-i trecuse prin cap că indispoziţia Elenei putea fi fictivă, şi neaşteptata hotărîre de a coborî în sufragerie o premeditată manevră.

La un moment dat, mai înainte de a se ridica de la masă, discuţia, cine ştie cum, alunecase în spiritism. Emilio îşi amintea că, în dorinţa de a o scoate la capăt, de a reuşi să ducă la bun sfîrşit discuţia dintr-o seară atît de stranie, atît de stînjenitoare, şi toate la un loc făcînd-o atît de neplăcută, ar fi înfruntat orice subiect care i s-ar fi părut că-i oferă o divagaţie eficace de la aluziile sentimentale şi personale.

— Dumneata ai văzut vreodată o fantomă ?, întrebă Elena după o pauză, continuînd să-l fixeze cu ochii ei mari, verzi şi scînteietori.

— Eu, nu, dar dumneavoastră ?

— Nici eu. Dar cred că există.

Emilio nu era interesat. Vorbea ca să nu lase discuţia în aer :

— Şi de ce credeţi ?

— Fiindcă prietenii mei englezi mi-au povestit întîmplări extraordinare. Şi pentru că simt că e adevărat. Şi că e frumos chiar. Şi la masa de spiritism ai asistat vreodată :
— Nu. Dar dumneavoastră ?
— Nici eu. Dar ştiu cum se face. Prietenii mei englezi mi-au explicat tot. De ce n-am încerca ?
— Cu mare plăcere.
— Sau, poate... — ezită Elena, plecîndu-şi ochii şi fixînd un punct îndepărtat, în obscuritatea salonului pe care un arc cu mici coloane îl despărţea de sufragerie — sau poate ţi-e teamă ?
— Mie, teamă ? răspunse Emilio uimit. N-am încercat niciodată ; dar nu cred că mi-ar fi teamă. Sînt atîţia...
— Cît despre asta, putem fi şi puţini. Şi în doi, în jurul mesei.
— Aşa, nu mă simt singur. Cred că mi-ar fi frică dacă aş fi singur.
— De ce să nu încercăm ? repetă Elena.
— Bine, v-am spus : cu multă plăcere. Cînd vreţi să-mi spuneţi. Să mă anunţaţi. Voi veni negreşit.
— Nu. De ce să nu încercăm în seara asta ?
— În seara asta ? Şi unde ?
— Aici, după masă. Noi doi. Eu cred că sînt puţin medium, zîmbi Elena, fixîndu-l din nou. Dar, dacă era posibil, şi mai intens decît înainte.
Ochii Elenei, fără îndoială, erau splendizi : verzi cu sclipiri de aur şi oţel, scăpărători ; părea, într-adevăr, foarte naturală supoziţia că ar fi fost dotaţi cu o doză magnetică. Genele lungi, naturale sau artificiale cum erau, proiectau o umbră mobilă şi misterioasă. Şi sprîncenele desenate, arcuite uşor în sus la coada lor, sugerau o expresie oarecum diabolică.
Prin urmare, cum de nu se simţea atras Emilio ? Poate pentru că ochii aceia păstrau încă şi totdeauna parcă un reflex al botului de nevăstuică al lui Rousset ?
La drept vorbind, de un sfert de oră Emilio începea să se gîndească ceva mai puţin la Rousset. Fulgerările neplăcute pe care i le prezentau de obicei imaginaţiei sale îmbrăţişările celor doi logodnici se răreau. Iată că de un sfert de oră Emilio o admira pe Elena fără să se mai gîndească la altceva, dar şi fără să se înflăcăreze : ci doar în măsura în care admiraţia părea să excludă afecţiunea,

sau orice fel de contact, mîngîiere, sărut, îmbrățișare. Ca și cum ar fi fost vorba de o pisică. Multe persoane nu ezită să răsfețe pisicile ca pe ființele umane. Emilio nu făcea parte dintre acele persoane. O admira pe Elena și, mai ales, ochii ei verzi, cu neîncredere contopită cu dezgust. Și cînd în cele din urmă gîndul lui reveni la Rousset, îl compătimi de-a dreptul. Elena era frumoasă, inteligentă, lipsită de prejudecăți, originală, bogată. Era ceea ce se spune „o femeie superioară". În orice caz, în general, ca femeie era net superioară lui Rousset ca bărbat. Pe de altă parte, să tolerezi, o viață întreagă, manierele acelea de falsă prințesă! Emilio își spuse că el n-ar fi fost în stare. „Dar e drept că și Rousset poate că nu-și dă seama", își spuse el.

După terminarea mesei, trecură în salon. Elena se instală în fotoliul de catifea galbenă, preferat de mama ei. Emilio se așeză lîngă ea. Așteptară să le servească Gina cafeaua și să strîngă masa. Între timp discutau: tot despre spiritism. Elena îi povesti una din poveștile teribile ale prietenilor englezi.

Gina, care părea, în seara aceea, mult mai înceată ca de obicei, stinse lampa din sufragerie și apăru în dreptul arcului. Dintr-un colț îndepărtat, în spatele pianului, cupola roșie a unicului abajur lumina slab vastitatea salonului. Gina o întrebă pe domnișoară dacă mai avea nevoie de ceva sau dacă se putea retrage.

Rămăseseră singuri.

Măsuța cu trei picioare era antică, ușoară, gravată și acoperită cu o dantelă circulară. Pe ea erau puse mici fildeșuri chinezești, o scrumieră, o tabacheră emailată. Elena le luă și duse măsuța în mijlocul salonului. Se așezară unul în fața celuilalt. Pe deasupra măsuței, Elena întinse mîinile, cu palmele în jos, lăsîndu-le, într-un ușor contact, pe mîinile lui Emilio, întinse cu palmele în sus.

Elena avea mîinile de culoarea fildeșului, slabe, foarte moi, cu degetele lungi, unghiile ascuțite, încheieturile prea fragile și subțiri față de lungimea degetelor: încheieturile unei fetițe cu mîinile unei femei.

Emilio se gîndi din nou la Veve: mîinile Vevei, mari, puternice, albe și roze: desigur, mîini de țărancă sau de spălătoreasă, dar atît de dulci, de duioase în mîngîieri, și atît de sigure. Mîinile unei mame, mîinile cele mai frumoase din lume: înțelese Emilio pe neașteptate,

comparîndu-le cu mîinile ciudate ale Elenei. Din nou își aminti că Veve nu-i mai scrisese. Închise ochii ; și Elena și salonul în penumbră, cu aurul mobilelor, covoarele, draperiile de damasc, și ridicola scenă a măsuței dispărură pentru un moment. De ce nu-i mai scrisese Veve ?

Simțind că Elena își desprindea mîinile, redeschise ochii. Elena îl fixa rîzînd încet.

— Nu, așa nu merge, spuse ea, și se ridică cu grijă, traversă salonul pînă la pian, stinse lumina.

După o clipă, silueta ei înaltă și sinuoasă apăru, neagră, în licărirea care se filtra din stradă printre obloanele închise și desele plante cu frunzele mereu verzi din grădină. Elena nu se mișca :

— Nu văd.

— Eu văd foarte bine, răspunse Emilio, ca să spună și el ceva.

— Atunci vino să mă iei. În întuneric nu sînt în stare să fac nici măcar un pas. Totdeauna am fost așa, de mică. Și cînd Emilio a fost lîngă ea : Du-mă la locul meu.

Emilio ascultă. Pielea brațului Elenei, la subțioară, era mai netedă decît mătasea. Și așa, de aproape, în întuneric, trupul ei, printre vălurile toaletei, emana un parfum proaspăt, intens, care buimăcea.

Reluară experiența. Din nou s-au pomenit cu mîinile, palmă în palmă, deasupra măsuței.

— Ce trebuie să fac ? întrebă după puțin timp Emilio care începea să se plictisească.

— Nimic. Să te gîndești. Să te gîndești intens.

— Dar la ce ?

— Eu sînt medium-ul, spuse Elena cu un fir de voce, în care Emilio a crezut că percepe, ca o inflexiune amuzantă, schițarea unui rîs, care-i scăpa, în ciuda voinței ei.

— Dumneata trebuie să te gîndești profund, ba chiar să dorești intens, cu toată energia, ca ceea ce doresc eu să se întîmple.

— Și dumneavoastră ce doriți ?

Elena șovăi o clipă înainte de a-i răspunde :

— Dar... firește, ca spiritul să se manifeste : spiritul invocat de mine.

— Și se poate ști cine e ?

— Nu glumi, Viotti, spuse tare Elena, dîndu-i o mică lovitură pe palme, ca o pedeapsă. Dar îi scăzu iute glasul :

— Altfel e inutil. Trebuie să crezi. Hai, fii bun și concentrează-te. Gîndește-te. Gîndește-te cu toată puterea.

— Acum mă vedeți ? — mai întrebă Emilio.

— Da, puțin. Dar e mai bine să ții ochii închiși.

Emilio închise ochii, și în gînd îi reveni din nou Veve. În tăcerea adîncă, auzea trecînd în depărtări tramvaiele, pe strada Nomentana, și o privighetoare în grădina vilei care încerca primele note. Prin ferestrele deschise intra căldura plăcută a nopților de mai. Prin urmare erau privighetori și la Roma. Ah, privighetorile de pe Collina din Torino. Ce făcea Veve în momentul acela ? Primăvara era în toi. Ce-ar fi fost curios dacă Veve ar fi întîlnit pe cineva care i-ar fi fost simpatic, chiar dacă nu-l iubea, după cum el... ei da, după cum el o găsise pe Gina ? Oh, dacă ar fi cedat curții vreunui coleg de birou, sau vreunui superior mai insistent ca de obicei, să fi cedat nu din dragoste, și nici din capriciu, ci numai din slăbiciune, ca în urmă cu doi ani, cu inginerul care voia s-o ia de soție ! El însuși, în momentul acela, se preta docil la un joc stupid, numai fiindcă nu găsea forța de a spune nu, deși de Elena nu-i păsa deloc, ba chiar simțea o oarecare repulsie față de ea ! Nu putea scăpa de ideea că Veve, continuînd totuși să-l iubească, l-ar trăda. Dimpotrivă, trebuia s-o considere ca o ipoteză foarte probabilă. Din fericire, acum era o chestiune de cîteva zile...

Palmele Elenei vibrau ușor, aproape imperceptibil, și cîteodată continuu și regulat, ca un freamăt involuntar. Și, din cînd în cînd, se desprindeau, alunecînd vag pe deasupra palmelor lui, căutînd parcă un punct sensibil, mîngîind, sau, cine știe, încercînd să spună ceva. Voită viclenie ? Duioșie instinctivă ? În orice caz, o manevră inutilă, care, în ciuda întunericului, favorizator sugestivei tăceri și efectului parfumului, pe Emilio îl lăsa complet indiferent.

Ce era Elena ? Un episod care nu-l privea. Minutele treceau, și el revedea mereu mai bine, în imaginație, chipul larg, sănătos, pătimaș, al Vevei ; ochii ei adînci albaștri, și era convins că o iubește. O convingere fără rezerve și fără ezitări. O va iubi întotdeauna.

— La ce te gîndești ?

I se păru că șoaptele Elenei, ca un șuierat vag, întrerupseseră liniștea și meditația lui emoționată. Dar ce să vrea el cu putere, cu toată energia, ca să se manifeste

spiritul ! Dacă Elena era într-adevăr un medium, nu putea să nu fi simţit că el se gîndise la cu totul altceva. Emilio minţi :

— Mă gîndesc la ceea ce mi-aţi spus dumneavoastră să mă gîndesc.

Reveni tăcerea şi imobilitatea. În slabul reflex care se furişa printre obloane, Emilio vedea totuşi scînteind fără culoare ochii Elenei. Cu greu îşi reţinu o răbufnire de nerăbdare. Nu că s-ar fi temut să nu fie hipnotizat : ideea îi venise : dar cu ideea şi rîsul. Începea să se plictisească. Sau se simţea oarecum stînjenit ? Plictiseală şi stînjenire, iată. Cît trebuia să mai aştepte pînă cînd Elenea, la rîndul ei, obosită, să declare ratată experienţa ? Era nerăbdător să se retragă în cameră : avea de studiat pentru examene, ce spiritism ! Mai aşteptă cîteva minute apoi se hotărî : îi va spune adevărul : era tîrziu şi el mai trebuia să studieze. Îşi pregăti cuvintele, tonul amabil. Era gata să vorbească, dar deodată Elena, ca şi cum ar fi fost îmbrîncită, zdruncinată de o forţă superioară, se prinse cu mîinile de ale lui, şi cu o voce sufocată spuse :

— Uite, ai simţit ?

— Nu, nimic, n-am simţit nimic ! Emilio era sigur că nu simţise nimic.

— Dar cum ? ! N-ai auzit ?

— Ce anume ?

— O lovitură, foarte clară. S-a mişcat măsuţa. Să stăm liniştiţi. Sst ! Atenţie.

Emilio era frînt. Nu fusese nici o lovitură. Elena se prefăcea, sau credea că o auzise. Rîvnitul sfîrşit al experienţei stupide părea acum iremediabil departe ! Totuşi, mîinile Elenei nu-şi reluaseră încă poziţia rituală. Încă se prindeau de mîinile lui şi i le strîngea. Emilio îi simţea unghiile ca şi cum ar fi vrut să-l zgîrie. Doar după cîteva minute, strînsoarea, încet, încet, părea că slăbeşte. Şi mîinile Elenei, în loc să revină palmă pe palmă, ca mai înainte, şi cum se aştepta Emilio, se întinseră cu blîndeţe : vîrfurile subţiri ale degetelor se insinuară sub manşetele cămăşii lui Emilio, şi începură să-i mîngîie încheieturile mîinii atît de fin şi de delicat, că Emilio, pentru prima dată, simţi că-i naşte o dorinţă şi pentru prima dată nu mai avu îndoieli asupra a ceea ce vroia în mod vădit Elena.

Șovăi o clipă ; era conștient de ceea ce ar fi trebuit să facă, fără eroism ; de ceea ce ar fi fost deci de datoria lui : să se ridice liniștit, să se scuze politicos și să ceară permisiunea de a se retrage.

Datoria lui ? Dar era dealtfel o hotărîre atît de gravă ? Refuzînd o aventură care nu i se părea nici limpede, nici firească și nici măcar înnebunitoare, nu risca să-i atribuie o importanță pe care nici n-o merita ? Oh, era ușor în ambele cazuri : a spune nu, era tot așa de ușor ca a spune da ; și a spune da, tot așa de ușor ca a spune nu. Ca și cum ai răsuci o cheie : într-o parte sau în alta.

O învîrti. Și imediat uită tot. Începu, fără să vrea, să mîngîie mîinile care-l mîngîiau. Elena se aplecă în obscuritate :

— Iubitule !

Emilio văzu gura care-i zîmbea, oferindu-i-se. Și măsuța căzu fără zgomot pe Buckhara-ul moale, după cum, fără zgomot, după cîteva minute, îngenunchiau, căzînd și ei doi, îmbrățișați...

Îi smulsese și desigur rupsese costisitoarea ei toaletă. Încercă o plăcere violentă, dar foarte scurtă ; avu senzația care răspundea poate realității, că se bucurase cu trupul și nu cu sufletul ; mai ales nu cu mintea, care rămăsese inertă, desprinsă, tristă ; ca și cum ar fi putut observa din colțișorul ei, într-o oglindă, tot ceea ce se întîmpla. Elena continua să nu-l privească. Același lucru fusese și pentru Elena ? Iată o întrebare pe care Emilio ar fi trebuit să și-o pună ; dar care nu-i venea în minte tocmai pentru că nu o iubea pe Elena, și nu-i păsa de sentimentele ei.

S-au urcat în camera ei, s-au dezbrăcat, s-au așezat în pat, și toată noaptea au făcut dragoste, și mereu, chiar cînd erau frînți de oboseală, în același mod violent și scurt.

Elena poate că își umplea lungile pauze cu reflexul propriei duioșii. Dar Emilio, de fiecare dată, simțea că trebuie să depășească un obstacol ușor și totuși precis : ca o frontieră, o fisură subțire și foarte adîncă ; pe de o parte era naturalețea, pe de alta voința. Cu Veve totul fusese naturalețe. Acum, cu Elena, trebuia să împlinească un act de voință, să devieze de pe linia principală a spontaneității : în fine, să răsucească de fiecare dată cheia.

Descoperi că şi actul de voinţă putea ascunde un gust. Era un gust nou, pe care nu-l mai simţise niciodată ; amar şi arid, trista trufie de a se dedubla, de a nu participa la ceea ce făcea, dimpotrivă, de a blama ce făcea.

Intrînd în camera Elenei îşi aminti de Rousset. Şi începu să înţeleagă că în noul său gust intra şi plăcerea de a profana ideea de prietenie, de a se libera şi de această legătură fără remuşcare, sau aproape ; în fond, nu-i era un prieten adevărat, şi era un om atît de stupid şi de ridicol !

Tot ceea ce-i displăcuse de la început la Elena, de la slăbiciunea umerilor şi de la subţirimea încheieturii mîinilor, la zîmbetul studiat şi felul monden şi snob, continua să-i displacă. Dar noul gust cuprindea tocmai pînă şi bucuria acerbă de a se preface afectuos şi de a mima maimuţăreli faţă de ceva ce nu preţuia în adîncul inimii.

S-au distrat, cînd au auzit pe mama sa reîntoarsă de la teatru, apoi vocea doctorului, care o însoţea pînă în camera ei, unde mai întîrzie un timp. Doctorul Bonansea, fără îndoială, încerca să vorbească încet ; dar glasul lui, străbătînd zidul, avea comice rezonanţe de bas profund.

— Iubite, spuse Elena cînd se crăpase de ziuă şi cînd amîndoi îşi dăduseră seama că sosise momentul despărţirii.

Emilio, aşezat pe marginea patului. Ea răsturnată şi goală : umerii ei albi, înfundaţi în perne de culoarea roz-portocaliu, păreau aproape ascuţiţi. Cu ochii verzi scăpărători scînteind de aur şi oţel, îl fixa rîzînd, fericită.

— Iubitule, repetă ea, mîngîindu-i cu voluptate părul, vîrîndu-şi degetele lungi şi subţiri. Din prima clipă cînd te-am văzut, n-am făcut decît să te doresc zi şi noapte. Am căutat să ţi-o spun : să mă înţelegi. Dar tu nu voiai, nu vedeai... Emilio era pe punctul de a protesta. Ea, cu vîrfurile degetelor, întinzînd braţul fragil, îi închise buzele... da, ştiu ce vrei să spui : din cauza lui Rousset. Dar Rousset nu există pentru mine ! Asta nu voiai să înţelegi. Îl cunosc de atîţia ani, ani de cînd oftează după mine şi aşteaptă. Ei bine, uite, în atîţia ani n-am fost niciodată cu el aşa cum am fost în noaptea asta cu tine. Oh, nici nu cred că mă voi mărita cu el ! E bun, e amabil. Dar nu-l iubesc. E atît de stupid. Şi ce-ţi păsa de Rousset ! Doar nu sînteţi atît de prieteni ! De asta mă înfuriai la culme ! Nu-mi găseam liniştea. Nu te uitai la mine, nu mă simţeai, nici nu mă vedeai ! În ultimele zile... nu-i o poveste, nu reuşeam să mai dorm. Din cauza ta. Şi astfel, ieri dimi-

ceață m-am hotărît; nu mai puteam trăi dacă nu-ți spuneam! Am intrat la tine în cameră și am pus un trandafir pe măsuța ta. Să-ți spună trandafirul, dacă eu nu eram capabilă să-ți spun. Dar tu, nimic: tare. Nu pricepuseși nici de la trandafirul acela, nu-i așa? Atît de inteligent și atît de dur... Cine ar fi putut pune un trandafir atît de frumos pe măsuța ta, în potirul acela de cristal? Ca o natură moartă de Berthe Morisot. Cine-l putea pune? Mama? Gina? Oh, sărmane Emilio. Dar te-am dorit și mai de mult. Chiar mai înainte de a ști de existența ta. Da, pentru că mi-am dorit totdeauna un bărbat ca tine.

— Adică? — întrebă Emilio cu un zîmbet încîntat și totodată batjocoritor. Oricare ar fi fost răspunsul Elenei nu l-ar fi luat în serios.

— Adică: inteligent... inteligent... și inteligent, și-l fixa cu admirație, continuînd să-i mîngîie părul.

— O fi! observă Emilio, continuînd să zîmbească neîncrezător. Dar ar trebui ca inteligența să-mi servească la ceva în viață.

Elena coborî mîna pe ceafă și-l trase spre ea, sărutîndu-l prelung, apoi îi șopti:

— Dacă n-ai fi fost inteligent cum ești, crezi că mi-aș fi dat seama că exiști?

— Nu-i vorba de asta, spuse Emilio, desprinzîndu-se cu greu. Peste două luni îmi iau licența, și ce fac cu ea? Ce fac cu licența și cu toată inteligența de care spui tu? Am în fața mea zece ani de pretură: domnule pretor, domnule judecător, articolul 438, articolul 521, o amînăm? O amînăm. Frumos viitor pentru un bărbat inteligent.

Dar Elena zîmbi:

— Nu bărbat. Copil. Și copiii la ora asta trebuie să facă „nani". Pa, odihnește-te bine, iubitule. Ieși încet. Încet.

Din pat, în lumina roșietică a *veilleuse*-ei și a cearșafurilor, îl urmări cu privirea, pînă în ultimul moment, prin fanta ușii pe care Emilio o închidea ușor în spatele lui.

Două ore mai tîrziu, Gina, trezindu-l, îi aduse pe tava obișnuitului mic dejun o scrisoare expres abia sosită.

Era de la Veve: Emilio o ținu în mînă și o privi un moment fără s-o deschidă, presimțind ceva.

Veve, cu scrisul ei mare, rotund, drept, clar ca și ea, spunea:

„Dragă Milio,
nu ți-am mai scris și nici nu ți-am răspuns la scrisorile tale deoarece abia acum a intervenit în viața mea ceva nou, din clipa cînd ai părăsit Torino ca să te duci la Roma.

Am avut ocazia de a fi împreună și de a înțelege mai bine pe un bărbat, pe care dealtfel îl cunoșteam înaintea ta, și despre care ți-am vorbit uneori. El mi-a dat dovezi de dragoste atît de mari și atît de delicate, că într-un prim moment am rămas buimăcită. Atunci, încet, încet, am înțeles că îl iubeam : că îl iubisem poate, fără să știu, chiar înainte de a fi cu tine.

Nu că n-aș fi fost sinceră cu tine : pentru Dumnezeu, nu vreau să spun asta, și nu vreau ca tu să subînțelegi ceva. Eu te-am iubit, Milio, din tot sufletul. Cred că ți-am demonstrat-o. Cred că, cel puțin, asupra acestui punct, nu-mi vei găsi nici o vină. Te-am iubit. Dacă m-ai fi iubit și tu măcar cum te-am iubit eu...

Ce mai, am fost fericiți, dar atît de fericiți, că într-adevăr, vezi, Milio, eu nu regret nimic. Scriu din nou, în caz că tu nu te-ai convins de sinceritatea mea : nu regret nimic. Și-ți mulțumesc, Milio, îți mulțumesc din nou și totdeauna îți voi mulțumi pentru ceea ce mi-ai dat. Poate că tu, un caracter ca al tău nu putea și nu va putea da mai mult. Asta mă consolează și sînt mai puțin geloasă pe femeia sau pe femeile care or fi intrat în viața ta la Roma, în tot timpul acestor luni ; și chiar pe cele care vor intra în viitor, mai ales. Fiindcă știi, cred că o femeie, cînd a iubit un bărbat, continuă să fie puțin geloasă pe el și după ce nu-l mai iubește. Oricum, tu mi-ai dat ceva ce poate nu știai și nici nu voiai să-mi dai. Ceva ce nici nu e meritul tău, dar eu îți mulțumesc totuși. Tu mi-ai dat, pentru prima dată în viață, marea bucurie pe care o simți cînd iubești cu toată ființa ta, fizică și morală, într-un singur bloc. Îmi vine să rîd fiindcă acum mă gîndesc la monobloc. Logodnicul meu se pricepe mult la mașini și la motoare, și folosește continuu cuvinte tehnice.

Deci, dragostea... Dragostea e un monobloc : ar putea fi titlul unei canțonete. Îți place ?

Și eu te compătimesc, și totdeauna te voi compătimi, fiindcă nu cred că tu poți simți această mare bucurie și de aceea vei fi totdeauna puțin nefericit.

Știu că această scrisoare nu-ți va face plăcere. Știu că, dimpotrivă, te va face să suferi. Totuși nu mă învinui. Dacă

vrei să rămînem buni prieteni, şi-mi doresc, nu mă acuza de nimic, niciodată.

Ai plecat la Roma. Dispărut. Departe de mine. Părinţii tăi, studiile, cariera, moştenirea etc. Ştiu, ştiu tot. Am auzit astea de sute de ori. Şi dacă ne mai revedem : dacă vei voi să mă revezi, adică, te rog doar să mă cruţi de obişnuita litanie. Prin urmare, ai plecat de aici. Să facem o probă, ai spus. Şi eu am spus : bine, să facem o probă. Mi-ai scris regulat, e drept. Şi eu la fel de regulat ţi-am răspuns.

Dar, în fond, Roma nu e la Polul Sud şi Torino nu e la Polul Nord. Era de ajuns o noapte de tren. Şi o escapadă, spun una, în toate aceste luni, fie chiar fără ştirea alor tăi, o puteai face, nu ?

Sau crezi că nu era cazul ?

Uite, de două-trei ori era să-ţi fac sau nu o surpriză şi să vin la Roma. În zilele de Carnaval, la birou, am avut practic trei zile şi jumătate de libertate : de sîmbătă pînă miercuri dimineaţă. N-a lipsit mult să vin. Apoi mi-am spus : el a avut ideea cu proba, el a început, nu eu. Prin urmare, îţi revenea ţie, nu mie, în cazul ăsta, să închei. Şi am făcut bine. Fiindcă am suferit. Am suferit de singurătate şi nelinişte. Dar astfel m-am cufundat în adîncul inimii mele şi am înţeles ce era cu mine. Am înţeles cine sînt şi ceea ce vreau. Dar n-am înţeles asta cu raţiunea. Am înţeles-o, vezi ? Cu disperarea.

Acum totul e clar în sufletul meu. A fost clar, într-o seară de aprilie, cînd... Dar de ce-ţi povestesc toate astea ? Ce-ţi pasă ţie ?

Simt de aici protestele tale, strigătul tău de durere. Dar nu e un strigăt sincer. Ţi-l dictează în primul rînd orgoliul, vanitatea ta jignită, că eu n-am ştiut să te aştept, că eu am găsit un alt bărbat. Dragostea, să spunem, afecţiunea, există în strigătul tău, da, dar mai puţin.

În orice caz, orgoliu sau afecţiune, îmi pare rău, dragă Milio, regret, sincer, că-ţi fac rău. Aş vrea parcă să nu mă iubeşti nici măcar puţin, încît să nu suferi. Dar o altă persoană, pe care eu o iubesc acum cum te-am iubit şi pe tine doi ani, şi pe care fără îndoială că o stimez şi o respect mai mult decît pe tine, o altă persoană ar avea viaţa distrusă dacă eu aş mai şovăi din nou în a accepta să-i devin soţie.

În deznădejdea mea, iarna trecută, simţisem că aş fi vrut să am copii, că sînt făcută să am copii şi cum în societatea noastră, încă înapoiată, copiii care se nasc în afara căsătoriei nu au o viaţă uşoară, simţisem că trebuie să mă mărit.

Tu vei spune : de ce nu mi-ai spus-o cu sinceritate atunci ?

Fiindcă, dragă Milio, atunci *simţeam* : dar numai acum după cum ţi-am mai spus, *văd* clar în inima mea. Şi, dealtfel, ce valoare avea să ţi-o spun dacă tu nu erai cel care să simtă primul, acelaşi lucru, din punctul tău de vedere ? Pune-ţi o mînă pe conştiinţă : poţi afirma că te-ai gîndit vreodată, nu spun să te căsătoreşti cu mine (asta ştiu, că te-ai gîndit), dar în mod serios, la singurul lucru serios dintr-o căsătorie, adică de a avea copii cu mine ?

Trebuia să înţelegi, Milio, şi n-ai înţeles. Dacă asta te poate consola, gîndeşte-te că vina, sau să spunem mai degrabă cauza (fiindcă sînt sigură că-ţi va trece în curînd şi că totul va merge bine şi pentru tine), cauza tuturor celor întîmplate eşti tu. Dojeneşte-te deci numai pe tine însuţi. În ceea ce mă priveşte, nu te dojenesc : cel mult, îţi mulţumesc, deoarece, cu îndepărtarea ta şi cu şovăielile tale, mi-ai deschis ochii şi, astfel, mi-ai dat posibilitatea să fiu fericită cu bărbatul pe care-l iubesc şi care va fi în curînd soţul meu.

Este inginerul Umberto Bianchi-Mina. Da, şeful de secţie de altădată. Are treizeci şi şapte de ani. Te-am minţit cînd ţi-am spus că avea mai mult : ca să nu-ţi trezesc bănuieli.

Eu îl iubesc după cum şi el mă iubeşte. Vreau să-l fac fericit, după cum el vrea să mă facă fericită pe mine. Am descoperit că gîndim la fel asupra multor lucruri...

Ca şi cu tine ? Ca şi cu tine, da : dar în alt fel. Cu tine totul părea o glumă, chiar cînd erau lucruri serioase. Cu el totul pare serios, chiar cînd sînt lucruri de rîs. Vreau să am copii, şi se vede că încep să îmbătrînesc.

Îţi cer din nou iertare.

Caută să mă ierţi cît mai curînd cu putinţă.

Ştii că, într-un oarecare sens, eu te voi iubi puţin totdeauna.

A ta Veve."

De cîte ori reciti scrisoarea ? Toată ziua n-a mai făcut altceva. La bibliotecă, a întins-o printre paginile tezei, acum gata (trebuia doar să controleze unele citate), şi, în loc să lucreze, citi şi răsciti, continuu, cuvintele Vevei, în repetata iluzie de a găsi undeva un sprijin al vreunei speranţe.

Nu se simţi în stare s-o înfrunte pe Elena la masă şi pe doamna Calandra. Telefonă ca să le anunţe, vorbind cu Gina ; şi se duse într-o cîrciumioară la Sant' Eustachio.

În timpul mesei se întrerupea : scotea scrisoarea din buzunar ca să recitească o frază, un cuvînt pe care credea că nu şi-l amintea bine. Şi de fiecare dată, recitea toată pagina ; dacă nu şi precedenta şi următoarea.

Soarele de pe pavajul piaţetei, trecerea vreunei trăsuri, un vînzător ambulant care se întorcea din drumurile lui, lansînd cînd şi cînd strigătul lui vechi, un preot rotofei, scund şi cărunt, care intra în cîrciumă şi se aşeza la o masă în faţa lui, chelnerul cu haina albă şi murdară şi neras, vinul galben strălucind în sticle de cîte o jumătate de litru, un motan care se ridica pe lăbuţele din spate ca să apuce partea grasă de la şuncă întinsă în aer de preot, pe vîrful cuţitului ; totul îi părea ostil, fără sens şi solemn ; ca şi cum viaţa, chiar în faptele ei umile şi în circumstanţele ei mărunte, ar fi doar masca unei tăinuite atrocităţi.

Toată după-amiaza hoinări, pe jos, prin Roma ; Roma antică şi Roma modernă : Roma de partea asta şi Roma de partea cealaltă a Tibrului ; oprindu-se la fiecare colţ ca să recitească sau să contemple scrisoarea, fără să-şi dea niciodată seama de locul unde se afla, fără să privească niciodată zidurile, palatele, Tibrul, tramvaiele, parcurile, mulţimea sau solitudinea ce-l înconjura.

Scrisoarea Vevei nu-i lăsa nici o speranţă. Şi nu greşea cu nimic. Nu. Veve avea dreptate în fiecare cuvînt. Motivul, vina acestui eşec, pe care nu-l bănuise niciodată atît de important, era numai el.

Şi totuşi, se gîndea că suferise un afront, că rămăsese victima unei înşelătorii. Un gînd absurd : dar nu mai puţin adevărat, deşi era o absurditate. Deci o iubea. O iubea *din tot sufletul* : întocmai cum spusese ea, vai, că-l iubise. O iubea mult şi nu ştia ! Ce importanţă avea că Veve nu putea fi acuzată ! De acest afront, de această înşelătorie, de ignoranţa în care rămăsese în legătură cu profunzimea

propriului său sentiment, Emilio acuza întreaga existenţă, şi în acuzare cuprindea tot şi pe toţi : Torino, Roma, rudele, părinţii, studiile, prietenii, el însuşi, Veve şi cine era în jurul ei, inginerul Bianchi-Mina, biroul de pe strada Maria Vittoria, tatăl vatmanul...

Pe la asfinţit, se pomeni din nou la San Silvestro. Intră la Poştă, în săliţa unde era ghişeul pentru telegrame. Completă tot felul de formulare, rupîndu-le de fiecare dată cu disperare. Se temea, în primul rînd, să nu-i creeze vreo neplăcere Vevei : telegrama ar fi ajuns, probabil, în timp ce ea era la birou : ar fi deranjat, îngrijorat, familia.

În sfîrşit, înţelese că îi era într-adevăr rău, o durere fizică la inimă. Şi că o telegramă Vevei era deocamdată singurul leac posibil : un fir de speranţă de care să se prindă.

O prezentă la ghişeu. Scrisese : „Primit scrisoarea ta stop mă întorc Torino sfîrşitul săptămînii ca să rămîn stop te rog amînă hotărîri definitive după o discuţie noi doi stop urmează scrisoare al tău Emilio".

Acesta rămăsese textul definitiv după multe altele : excludea orice expresie afectuoasă care ar fi putut-o irita. Mai bine un ton serios, aproape ca de afaceri : acelaşi ton cu care o obişnuise probabil inginerul Bianchi-Mina. Şi cum scopul lui era de a o vedea, de a o atinge, de a o relua, de a se căsători cu ea, de a o salva, de a se salva, esenţialul era ca Veve să-i dea o întîlnire de îndată ce avea să sosească el la Torino. Din fericire scrisoarea nu părea că neagă această posibilitate. Esenţialul era să-i poată vorbi. La sosirea scrisorii expres, îşi dăduse seama că o iubea pe Veve mult mai mult decît credea : în suferinţa lui fusese o enormă uimire. Această stupoare avea s-o reverse asupra ei ; avea s-o buimăcească, s-o tulbure nespus, s-o recucerească. Acesta era firul de speranţă.

Funcţionarul de la poştă scrise numele lui pe foaia cenuşie şi pe recipisă. O timbră. O uscă. O tăie cu micul echer de fier. Realitatea continua să-i fie ostilă şi fără sens ; dar, în lumina roşietică a lămpilor, în interiorul vechiului oficiu, mucegăit de cerneală, chipul bătrîn şi istovit al funcţionarului, membrele lui uscate acoperite de mînecarele de saten negru, gesturile lui măsurate şi stereotipe, pe care Emilio le urmărea prin ferăstruica ghişeului cu o privire imploratoare, făceau poate parte dintr-un

ritual ; poate erau sacre, ale unei divinități cu decrete implacabile, aceeași care are în mînă fericirea și destinele tuturor.

7

ÎN SFÎRȘIT, CERUL SE LUMINA. Încadrate de ferestre, între perdeluțele agitate, defilau cu velocitatea trenului, într-o lumină fără culoare, curți, vii, căsuțe, livezi : în fundal, dinspre mare, o fîșie neagră, păduricea de pini, închidea orizontul. Era Viareggio. În sfîrșit, se iveau zorii dimineții de luni.

Mai înainte de asfințitul soarelui avea s-o revadă pe Veve. Luni. Luni douăzeci și unu. De îndată ce putuse hotărî data, duminică noaptea, înainte de plecare, îi scrisese de la Roma, dîndu-i întîlnire pentru șapte și un sfert în seara următoare, pe movilița din grădina Cavour, pe unde se plimbau la început și unde se sărutaseră prima dată. Oricare ar fi fost după aceea rezultatul discuției, avea s-o revadă ! Cel puțin putea spera. Putea chiar să o creadă probabil. Era tot. S-o revadă, să-i vorbească, să vadă de aproape ochii ei albaștri, gura ei generoasă. Păstra în portofel o poză pe care i-o făcuse în timpul unei excursii la tîrgul din San Michele. Și acum, în trenul care-l ducea, în sfîrșit, la ea, nu mai obosea privind fotografia aceea mică. În același timp nu mai obosea închipuindu-și, cu cruzime, cum ochii ei se îndreptaseră, și cu ce dragoste, asupra altui bărbat, cum îi rîseseră și cum gura ei îl sărutase.

Înfățișarea suplă și sclifosită a inginerului Bianchi-Mina îl obseda. Nu-și mai amintea cu exactitate chipul lui. Nu-l văzuse niciodată de aproape. Fără îndoială era subțire, zvelt : și cu mustăți, parcă. Își amintea vag tîmplele lui încărunțite și pomădate. Cu precizie, numai paltonul țesut în patru ițe și pe talie, cu *homburg* [1] negru, mănuși de porc mistreț, baston de Malacca pe care și-l închipuia cu un cerc de aur sub mîner, întocmai ca al unchiului Sanfront. Un manechin de import britanic și de admirație torineză, un model al celei mai bogate, mai

[1] pălărie — între pălărie tare și cilindru — un fel de gambetă, lăsată ușor pe ochi (n. tr.).

stupide, mai provinciale burghezii din oraș. Era absurd ca Veve, o femeie naturală și rebelă, să iubească o persoană atît de contrară oricărui gust al ei, o ființă atît de demnă de dispreț.

Demnă de dispreț? Ce elemente avea Emilio pentru a-l judeca neapărat demn de dispreț? Defectele pe care le revela aspectul lui puteau să nu fie esențiale: puteau fi contrazise de calități nebănuite și de profunzime. Simplul fapt că se îndrăgostise de Veve, și că era gata să se însoare cu ea, ea fiind o fată din popor, fata unui vatman, în loc de orice altă bogată moștenitoare, fata vreunor nobili sau industriași, în sfîrșit, una din lumea căreia însuși Bianchi-Mina aparținea, era o probă în favoarea lui.

Probabil că era vorba de un capriciu: ca acela al Elenei pentru el. Dar de bună credință, din moment ce era gata să se însoare cu ea. Și conta un singur lucru: că Veve luase acel capriciu drept dragoste, răspunzîndu-i la rîndul ei cu dragoste.

Sau poate că nu. Poate că din partea lui Veve nu era dragoste adevărată. Unele fraze, sau mai degrabă inflexiuni ale scrisorii, păreau că sugerează această ipoteză. De exemplu, unde spunea că, alături de Bianchi-Mina, totul „părea serios chiar cînd erau lucruri de rîs". Fraza asta nu ascundea un început de plictiseală? Noua ei afecțiune față de Bianchi-Mina nu părea, la urma urmelor, puțin ostentativă? Și nu revela, în schimb, în cutele cele mai adînci, dureroasa plăcere a revanșei, a răzbunării, răbufnirea unui complex de inferioritate îndelung suferit, refuzat, combătut, amintirea celor doi ani de umilințe ascunse nu numai lui Emilio, dar chiar și ei însăși?

Din dragoste sau din orgoliu, poate că Veve crezuse că nu simte savoarea amară a acestor umilințe, ca și cum n-ar fi existat. Între timp, otrava lor, zi de zi, doi ani, se acumulase în sufletul ei; și cînd Emilio plecase, o năpădise din plin.

În acele ultime zile la Roma, de la sosirea scrisorii și pînă la plecarea precipitată, tot gîndindu-se și răzgîndindu-se, Emilio ajunsese să-și explice și, într-un anume sens, să justifice pasiunea Vevei față de un bărbat pe care ea ar fi trebuit să-l urască. Și mai era ceva, mai mult. Bianchi-Mina era înalt, slab, subțire, brun: de departe, în afară de felul lui de a se îmbrăca, putea fi confundat cu el, cu Emilio. Dar Bianchi-Mina era dintr-o familie bogată

şi la doar treizeci şi şapte de ani era consilier-delegat al Societăţii anonime de asigurări şi al altor societăţi din aceeaşi ramură. Era un om ajuns. Ducea viaţa pe care o dorea mult Veve. Pînă una, alta, el, ca să mai facă economie, era obligat să călătorească cu clasa a treia. Alegerea făcută de Veve nu avea, prin urmare, sensul unei lecţii ? O lecţie justă pînă la o exactitate batjocoritoare. Ca şi cum, în mod indirect, Veve i-ar fi ţinut această lecţie : „Ştii, Milio, chiar dacă nu ţi-am vorbit niciodată : o ştii ; eu m-aş fi căsătorit cu tine în orice caz : să fi fost chiar secretarul ultimului avocat prăpădit din Torino, dacă nu chiar fără serviciu şi fără licenţă. Dar tu ai spus totdeauna că mai întîi trebuia să-ţi faci o situaţie sigură şi să ai bani mulţi ; că viaţa fără bani nu e viaţă etc. M-ai convins. Mă mărit cu Bianchi-Mina ; ceea ce tu vei ajunge, poate, peste cincisprezece ani. Nu pot aştepta pînă atunci. La urma urmelor, aşteptîndu-te, aş ajunge să te împiedic să mai cîştigi bani".

Dar asta ce schimba ? Ce schimba faptul că ea avea dreptate şi că, la urma urmelor, poate că nu-l iubea pe Bianchi-Mina ? Credea că-l iubeşte, voia să-l iubească : era de ajuns. Şi cine ştie dacă nu-l iubea cu adevărat ? ! Resentimentul şi răzbunarea puteau să fi fost terenul din care răsărise floarea iubirii ; acum floarea era înaltă, luminoasă şi restul nu mai conta.

Emilio ajungea, în acest fel, într-un balans chinuitor de nădejde şi deznădejde, să distrugă toate argumentele pe care le născocea din cînd în cînd, împotriva sincerităţii scrisorii lui Veve, împotriva posibilităţii că ea l-ar putea iubi cu adevărat pe Bianchi-Mina. Şi nu erau argumente. Erau iluzii : necesare, poate, ca un leac pentru a suferi ceva mai puţin, aidoma narcoticelor care să-i adoarmă simţul realităţii. Un glas tainic şi nemilos îi şoptea să nu spere nimic din discuţia spre care îl purta trenul, străbătînd acum cu furie munţii Liguriei, în căutarea nopţii, fugind de claritatea de perlă, albastră şi roză care invada cerul şi marea.

Şi acest glas şoptit era poate tot al Elenei, în cameră, cînd îi suflase în obraji : „Inteligent, inteligent, inteligent"...

Da, nu avea nici o legătură. Nu era nici o legătură între cele două evenimente. Şi cînd degetele Elenei se furişaseră sub manşetele cămăşii lui şi începuseră să-l

mîngîie, la ora aceea scrisoarea lui Veve zăcea, pierdută, într-o grămadă enormă de alte scrisori, pe vreo masă imensă din San Silvestro, sub reflextul roșietic al lămpilor, în aerul infect de cerneală mucegăită. Totuși, era din nou o superstiție, ca în ziua cînd o așteptase pe Veve la colțul de la Gran Madre cu bulevardul Casale ; dacă i-ar fi ieșit în întîmpinare, fata îmbrăcată în galben n-ar fi fost ea : opera unei forțe a răului, ocultă, profetică. Aceeași putere, acum, știind în ce parte avea să răsucească cheia, prevăzînd, adică, cedarea lui în fața mîngîierilor Elenei, făcuse în așa fel ca, în urmă cu cîtva timp, poate chiar în aceeași zi, pe la jumătatea lui aprilie, ziua cînd se întorsese Elena definitiv la Roma, Bianchi-Mina să se fi întîlnit cu Veve într-o conjunctură deosebit de favorabilă înmuguririi dragostei lor reciproce.

În sfîrșit, lui Emilio i se părea că o sinistră fatalitate ar fi prezidat coincidența aventurii lui cu Elena și a trădării Vevei. Continua să se gîndească la acest lucru ca la o trădare, deși știa că e o judecată nedreaptă. Și insistența Elenei de a se oferi cînd el nu voise s-o vadă, frumusețea Elenei, pe care nu voise s-o admire, trandafirul, măsuța, aspra și dura noutate pe care o simțise în plăcere, acum toate astea însemnau pentru el semnele unui blestem. Nu trebuia să spere, nu trebuia.

În ciuda unei profunde repulsii, îi fusese imposibil să n-o revadă pe Elena în săptămîna care-i mai rămăsese la Roma.

Prima zi o petrecu în oraș și seara luă masa la o ospătărie cu Bernardi. Se întoarse după miezul nopții, nevrînd să fie văzut de Elena, nici de doamna Calandra sau de Gina. Nu plînsese, nu, nu putea plînge : dar știa că pe fața lui se citea o mare tulburare și dorea să evite întrebări stupide și iritante. Se sui imediat în camera lui, se dezbrăcă și se așeză în pat. Stinse lumina, fără a aștepta un somn la care dealtfel nici nu spera. Era decis și dornic numai să sufere, să mediteze asupra scrisorii, pe care o învățase aproape pe dinafară : o pusese sub pernă, atingînd-o cu o mînă, ca pe motivul tuturor relelor lui și în același timp, într-un anume fel, ca pe un talisman de care nu s-ar fi putut desprinde pentru tot aurul din lume. Și iată că puțin timp mai tîrziu, în obscuritatea și în tăcerea deplină, auzi ușa care se deschidea încet. Din păcate, nu se gîndise să se încuie cu cheia. O formă înaltă și albă

se strecurase în cameră. Nu putea fi decît Elena şi, dealtfel, chiar dacă n-ar fi auzit-o sau văzut-o, ar fi ştiut după parfum.

Ea învîrti cheia în broască. După o clipă, era lîngă pat. Pipăi cu o mînă în întuneric, şi-o opri în părul lui, i-l răvăşi. Continuă jocul ei mult timp. Emilio tăcea încremenit. Dorea doar ca ea să sfîrşească jocul cît mai iute posibil. Orice explicaţie sau abilitate i se părea periculoasă ; capabilă, mai degrabă, de a obţine un efect contrar. Aşadar, tăcea, şi se gîndea la Veve ; şi forma aceea înaltă şi albă de lîngă pat, şi degetele care-i mîngîiau neobosite părul, îl plictiseau fiindcă riscau să-l sustragă şi să-i întrerupă suferinţa căreia i se lăsase pradă cu aviditate. Dar Elena îşi desprinse mîna şi îşi scoase cămaşa de voal. Se strecură în pat, începînd să-l sărute, să-l muşte.

— Mă doare, spuse în fine Emilio, plictisit.

— Ce e ?

— Sînt obosit. În noaptea asta, lasă-mă.

Ar fi vrut să-i spună : du-te, lasă-mă pentru totdeauna. Dar spusese „noaptea asta" tocmai pentru a evita discuţiile. Reuşi doar să le amîne.

A doua zi, la masă, ca să justifice într-un fel anunţarea plecării, spusese, de faţă fiind doamna Calandra, Elena, Rousset, că sesiunea examenelor fusese anticipată la sfîrşitul lunii. Dar, după cum se şi temuse, expresia chipului său şi felul lui de a vorbi nu prea păreau normale : pînă şi Rousset se informă asupra sănătăţii lui.

Veni şi noaptea, şi se încuie cu cheia. Auzi, foarte curînd, cum cineva încerca din afară clanţa. Se prefăcu că doarme.

Ar fi plecat şi mai devreme, dar, din păcate, trebuia să termine verificarea citatelor. Pe de altă parte, i se părea inutil să se supună plictiselii de a se muta pentru trei sau patru zile într-un hotel, prefăcîndu-se în faţa doamnei Calandra că ar fi plecat la Torino, cînd în fond era de ajuns să întoarcă cheia în uşă şi să evite să rămînă, în timpul zilei sau seara, singur cu Elena, ceea ce era foarte uşor, datorită prezenţei continue a mamei ei.

Doar că, în seara a treia, a avut surpriza de a nu mai găsi cheia în uşă. Puţin după miezul nopţii, Elena intră. Începu, printre săruturi şi mîngîieri, să-l dojenească şi să-l interogheze. Emilio nu avusese grijă să inventeze nici o explicaţie pentru comportarea sa. Deci se limită la

fraze vagi ; oboseală, studiu, remuşcarea faţă de Rousset. Elena respingea o argumentaţie după alta, cu pasiune : discutînd şi, între timp, înlănţuindu-se de el în pat şi contorsionîndu-se în mii de poziţii. De la un minut la altul situaţia devenea de nesuportat pentru Emilio. La un moment dat, înţelese că singurul mod de a se elibera era acela de a face dragoste. Dar nu reuşea. Orice neînsemnată mişcare a lui sau a Elenei îi amintea de clipele fericite cu Veve, şi durerea era atît de mare, că-l cuprindea cu totul, înfăşurîndu-i parcă simţurile în benzi care-l izolau şi-i lăsau doar aerul pe care să-l respire, şi chiar în aer fiece respiraţie a lui o căuta pe Veve, o chema, o dorea.

Elena, înfrîntă, plîngea :

— Dar de ce ? Explică-mi ! Ce am diferit faţă de ultima noastră noapte cînd ţi-am plăcut atît, dar atît de mult ?

— Nu ştiu, Elena. Sînt obosit. Sînt puţin bolnav, poate. Îngrijorat de aceste ultime examene care au fost anticipate pe neaşteptate. Ne vom vedea la sfîrşitul lui iulie. Vei trece pe la Torino : Rousset mi-a spus că sînteţi invitaţi la Golzio la Gressoney.

— Nu cred în nici o vorbă de a ta. Ştiu ce ai. Iubita ta din Torino te-a părăsit. Asta ai.

— Prostii.

— Emilio, regret că sîntem pe întuneric. Aş vrea să te văd în timp ce negi.

— Prostii, îţi repet.

— Mama mi-a spus tot.

— Nu-ţi putea spune nimic fiindcă nu i-am spus nimic şi fiindcă nu s-a întîmplat nimic.

— Nu, ceea ce ţi s-a întîmplat am înţeles eu singură. Fata ta te-a părăsit. Am văzut-o pe faţa ta. Şi o simt. Acum suferi, nu ? Dar îţi va trece. Eşti încă un copil. Va trece. Mama mi-a dezvăluit mărturisirile tale. M-a pus să jur că nu-ţi voi spune nimic. Dar tu m-ai constrîns.

Ieşind din tunel, trenul a încetinit mersul. Era gara Sestri Levante. O linişte neaşteptată. Aerul nemişcat, proaspăt, delicios, sau pe care Emilio îl ştia delicios fără a se putea bucura de el : ca şi cum ar fi fost obligat să respire printr-un aparat de tortură. O voce striga cu cadenţa diftongată din Liguria, cu pronunţare tărăgănată, marină : „Cafeaaa căldăăăă !“

Dinspre munții abrupți din spate, mai întîrzia încă, asupra micii gări pustii și asupra caselor roșii din micul port, o umbră albăstrie și transparentă. În clopotniță, discul luminos al ceasului pălea în clarul luminii : chiar acum bătea liniștit un sfert.

„Cafeaaa caldăăă", repeta băiețașul, alergînd de-a lungul trenului cu un ibric care fumega și cu o tavă plină de ceșcuțe. De fiecare dată ceva mai încet, de fiecare dată ceva mai departe, strigătul se pierdea gradat în profunditatea tăcută a dimineții.

Viața era acolo : o încîntare, o uneltire la capătul căreia era neliniștea. Marea, soarele, plaja, călătoriile, frumusețile lumii : o remușcare. De ce le pierduse, de ce nu s-ar mai fi putut bucura de ele cu Veve ? Desigur, pentru alții putea chiar să nu fie așa. Pentru tovarășii săi de călătorie, de exemplu : pentru tînăra îmbrăcată în negru, care dormea senină cu o fetiță blondă cîrlionțată în brațe ; pentru marinarul care fuma și privea în gol cu zîmbet fix de beatitudine. Sărmanii, care sînt dealtfel marea majoritate a ființelor umane, au, mai ales, problema muncii și a casei, a creării unei familii și a creșterii copiilor. Și cu toate astea, și pentru ei existau suferințele iubirii. Acum, cînd această absurditate era posibilă, chiar numai în unele cazuri, era de ajuns pentru a judeca viața. Și venea, poate, în viața tuturor, un moment asemănător aceluia pe care-l trăia el. Ca o maladie universală și ereditară, care, mai curînd sau mai tîrziu, ajungea totdeauna să se declare ; și împotriva căreia nu exista leac ; și acest gînd era departe de a fi o consolare.

A fost, în schimb, o consolare (prima, deși fără greutate, din clipa cînd deschisese scrisoarea Vevei), cînd a trecut de Giovi, a ieșit din valea Scrivia și s-a simțit în Piemonte.

Ogoarele pătrate și ordonate, grînele înalte, șirurile lungi și drepte ale copacilor, grupurile de case țărănești joase din Alessandrino, viguroasele, impetuoasele torente de apă ale Bormidei și Tanaro : apoi, primele ondulații ale colinelor astigiane, acoperite și încrețite de verdele fraged al viților de vie ; în soarele cald și în aurul difuz al lunii mai, care învăluia lanțul munților Langhe și al Alpilor îndepărtați, un peisaj din ce în ce mai asemănător celui al copilăriei sale. Ca o atingere a pămîntului, a pămîntului unde s-a născut. O făgăduință confuză de renunțare tacită, de îndepărtată resemnare.

Dar cînd trenul o porni din nou de la Asti, ultima gară înainte de Torino, i s-a părut că se trezește dintr-o dată ; durerea lui revenea proaspătă și nouă : un pumn de fier îi strîngea inima. Își dădu seama că lunga călătorie, legănîndu-l fizic, aidoma mîinii unei mame care mișcă ore în șir leagănul pruncului, îi adormise încet, încet durerea.

Torino : trenul gonea, se apropia inexorabil de Torino. Torino, numele, sunetul gîndit de mii și mii de ori în depărtare și în solitudine, gîndit cu delicatețea lui unică și profundă, cu acel accent pe *i* care părea că iradiază cu dragoste și cu absolută și indiscutabilă dedicare, gîndit ca și cum ar închide în el tot binele misterios al vieții, nume mai drag decît propriul nume, Emilio Viotti, care devenea mărginit și întîmplător prin comparație. Aproape un an : niciodată nu fusese atîta timp plecat din Torino. Și acum (înțelese acest lucru de îndată ce se mișcă trenul, ieșind din gara Asti, ca să nu se mai oprească pînă la sosire), acum numele Torino avea o rezonanță pe care nu o avusese niciodată, fatală și funebră. Închidea în sine nu numai binele, dar și răul, tot răul : Veve în brațele lui Bianchi-Mina.

Trenul gonea. Sosea. Iată Villanova, Trofarello, Moncalieri. Citea numele ultimelor gări parcă în speranța de a le vedea schimbate : ar fi fost semnul că va găsi diferită pînă și realitatea. Și realitatea era diferită, dar în rău, vai ! cu cît mai rea decît imaginația lui și decît amintirea lui, era prăfuită, tristă, mică, da, era mărginită și întîmplătoare, de parcă întreg Torino ar fi devenit un Emilio Viotti și el.

Paralelipipedul cenușiu împărțit în pătrate al firmei Fiat-Lingotto, șinele de tren, fabricile, depozitele, San Salvario, strada Nizza, strada Sacchi, fațadele murdare, mute, învechite, poate o imitație militărească sau pedantă a Parisului, o rămășiță de provincie franceză. Ceea ce-l impresiona, într-o dureroasă uluire, era, mai ales, micimea dimensiunilor. Nu că vechea gară Termini, la Roma, ar fi fost mai mare decît Porta Nuova. Dar acum, mergînd în spatele hamalului, sub înalta boltă de fier, își dădea seama că el înălțase și mai mult bolta aceea, în entuziasmul amintirilor și al dorului ; că o înălțase și o mărise, nemărginit de mult.

Acum sosise. Torino se strîngea cu multă cruzime în jurul lui. Veve era acolo, la o mică distanță : peste cîteva ore

avea s-o revadă, tortură la care nu putea să nu aspire. În fața gării, răzoarele grădinii erau înflorite și îngrijite ; dar țîșnitura fîntînii suia drept pînă la o înălțime moderată, nu, cum credea el că-și amintește, pînă la zenit. Monumentul lui Massimo D'Azeglio era mic și murdar în soare. La dreapta și la stînga, șiruri de copaci, spre Pad platani, tei spre Alpi, încărcau bulevardul Vittorio, care nu mai părea de aceea lung cum era. Acesta e Torino ? se întreba Emilio : oh, speranțe, oh, iubiri ! Asta era tot ? asta era tot ?... Dînd bacșiș hamalului, îi observă chipul : melancolic, cinstit, pătrat și el și uzat întocmai ca fațadele palatelor.

Același efect l-a avut asupra lui și propriul său cartier, piața Maria Teresa, casa, scara, slujnica bătrînă care i-a deschis poarta și l-a îmbrățișat cu ochii jucîndu-i în lacrimi, mama care era încă în pat, și tata care ieșea din baie, terminînd cu îmbrăcatul ca să se ducă la tribunal.

Emoția lui însuși, și alor săi, chiar și cea a slujnicei, i se păru superficială, o înșelătorie. Și tot o înșelătorie era familia, casa, orașul, tot restul ; dacă înăuntru, dacă dincolo de aparențe, nu-i pregătiseră și nu mocniseră decît răul. Nu avea chef de vorbă. Spuse că e peste măsură de obosit și că vrea să se ducă imediat la culcare. Intră în camera lui. Închise obloanele. Se aruncă pe pat. Prin fîșia de lumină filtrată printre obloane, privind vechile obiecte : biroul, lampa cu abajur de mătase verde, bustul mic de bronz al lui Napoleon, i se păru dintr-o dată că înțelege că realitatea nu avea nici un sens și că dragostea era numai o ficțiune disperată, în care oamenii credeau, și în care credea și el, fiindcă nu aveau curajul să privească realitatea așa cum era : fără sens. Realitatea, viața, istoria, umanitatea, civilizația, totul avea să se sfîrșească întocmai cum începuse : în nimic. Și Torino avea să reintre în nimic ; sosind la Porta Nuova, el descoperise pe fațadele clădirilor și, într-un anume fel, chiar în verdele primăvăratic al copacilor, primele simptome ale decăderii și ale unei inevitabile, viitoare, distrugeri. Nu se putea lupta decît într-un singur fel : uitînd, și nu se putea uita, decît crezînd, sau crezînd că crezi, în dragoste. Oh, Veve, de ce ai plecat ? De ce ai crezut în alt bărbat ?

Nu dormise de aproape o săptămînă. Dintr-o reacție fizică foarte firească, aflîndu-se în propriul său pat, se

cufundă brusc într-un somn adînc, fără să-și dea seama cînd îl cuprinse. Le spusese să nu-l deștepte nici la ora mesei. Dormi toată dimineața și toată după-amiaza. Și cînd intră mama cu o ceașcă de supă și două gălbenușuri de ou, era șase jumătate. Abia îi mai rămînea timp să se radă, să se schimbe și să fugă la întîlnire. Trebuia să ajungă înaintea ei. Nu putea risca s-o facă să-și piardă răbdarea, negăsindu-l și să plece. Amintirea felului de a fi al Vevei, caracterul ei orgolios și adorabil, îl răni cu o nouă durere, neașteptată. E posibil să se fi terminat totul ?

Și nu avea nici o siguranță că ea va veni la întîlnire. Atît de temător fusese că s-ar fi putut ca ea să nu vină, incît nici nu-i ceruse măcar să-i răspundă și să-i confirme. Cererea unei confirmări, cine știe, ar fi putut s-o irite !

Ieși de acasă, fugind. Copiii se jucau în piața închisă de pătratul castanilor de India ; strigătele lor de bucurie se confundau cu ciripitul rîndunelelor care săgetau cerul suav. Soarele abia asfințise. Șapte fără cinci. Veve vei veni ?

Și pe movilița se jucau copii ; stîrneau praf pe micul spațiu rotund și pămîntos.

Cele trei bănci erau ocupate, și pe aceea unde se sărutaseră prima dată era tolănit un vagabond, cu barba lungă și sălbatică și cu o zdreanță de pălărie pe cap, lăsată pînă la jumătatea feței. Totuși, nu dormea ; cu brațul drept în afară, cu mîna în aer, delicat și exact, bătea măsura, două semne verticale și două orizontale, a unui marș imaginar. Emilio se apropie de el, în curiozitatea inconștientă de a auzi ceva. Într-adevăr, vagabondul mormăia foarte încet, cu gura închisă, melodia unei fanfare a vînătorilor de munte. Emilio își amintea de primele cuvinte :

Tranta sold
sun pà trè lire,
e trè lire
sun pà
tranta sold. [1]

[1] Treizeci de bănuți / nu sînt trei lire / și trei lire / nu sînt / treizeci de bănuți.

Un zîmbet inefabil apărea, din cînd în cînd, pe buzele violacee, printre mărăcinișul bărbii și al mustăților. Chiar la o distanță de cîțiva pași, persoana lui emana un miros puternic de vin. Dintr-o raniță agățată de fierul băncii, apărea gîtul unei sticle. Părea fericit și Emilio îl invidie.

Mai rămăsese un sfert de oră de așteptare. Emilio se îndepărtă pe micul bulevard care dădea în strada San Massimo, de unde presupunea că va apărea Veve, venind de la birou. Care vor fi primele cuvinte pe care i le va adresa? „Te iubesc", i-ar fi spus: „te iubesc, te iubesc". Acum simțea o dorință disperată de a o recuceri. Desigur îi va spune că era gata să o ia în căsătorie: împotriva voinței propriilor lui părinți, și înfruntînd toate consecințele, o mică slujbă oarecare, sărăcia. Dar va fi de ajuns? Acum ea era cea care dădea importanță banilor; și el, astfel, însemna să-i ceară nu să renunțe la o speranță, dar la certitudinea unei bunăstări.

Tramvaiele roșii treceau pe strada San Massimo, biciclete, lume care se întorcea acasă de la muncă. I se păru că toți ar fi trebuit să știe de chinul lui, să știe că ora aceea era hotărîtoare pentru viața lui. Dar nimeni nu-l lua în seamă. El purta o povară enormă și invizibilă. Și această povară îl izola de restul omenirii, fără ca omenirea să-și dea seama. Dealtfel, chiar dacă și-ar fi dat seama, nu se schimba nimic. Ce poate un om pentru un alt om? Și un prieten ce poate? Nici nu-i trecuse prin cap măcar să se ducă la Piero, la Serra sau la Ferrua. Simțea în fiecare clipă că vina tuturor relelor era a lui. El, el greșise, el o trădase pe Veve și pe el însuși. Acum, îi repugna să se vaiete, să-și verse focul cu un prieten.

Se întoarse pe moviliță. Copiii plecaseră. Două bănci erau libere. Vagabondul încă mai era acolo, dar nemișcat, ca și cum ar fi dormit. Ce putea face el pentru omul acela? Chiar dacă beția îi ajuta să uite, fără îndoială că viața acelui om nu era fericită. Ce putea face pentru el? Doar să-i dea bani. Iată singurul lucru pe care-l poate face un om pentru alt om. Și înțelese că dacă ar fi fost bogat, mai bogat decît Bianchi-Mina, ar fi avut poate vreo speranță să o recapete pe Veve.

Ora trecuse. O ușoară penumbră începea să se adune sub copacii măreți. Pe aleea centrală a grădinii trecea

încet, luînd-o spre Pad, o pereche de îndrăgostiți ; se strîngeau de mijloc, își vorbeau la ureche, rîzînd. La fel și Veve, cîndva, cu el, la fel !

Simți că era acolo. Dar nu pentru că ar fi auzit pasul ei ; era încă prea departe, suia acum mica alee a moviliței. Sau își întorsese privirea din întîmplare.

Alergă în întîmpinarea ei, cu sufletul la gură. Arăta foarte palidă : poate din cauza luminii slabe și a culorii șterse liliachii, a unui taior nou. Și geanta era nouă, de crocodil culoarea șampaniei, și mănușile și pantofii „asortate". Geanta era foarte elegantă, foarte scumpă : fără îndoială un cadou de la el. Dar toată îmbrăcămintea ei era diferită : de parcă ar fi făcut un salt în ce privește clasa socială, hotărît, de parcă ar fi fost de pe acum doamna Bianchi-Mina. La mînă, un ceas mic, și el nou : de aur, mic dar masiv, de mare stil. Ca și solitarul care strălucea pe inelarul mîinii stîngi, desigur inelul de logodnă.

Și primele cuvinte pe care le rosti nu au fost acelea pe care le gîndise. Strîngîndu-i mîna, mîna ei mare, maternă, caldă, moale, uscată, (oh, mîna nu era schimbată !) și ținîndu-i-o cu disperare cîteva secunde într-a lui, îi spuse cu amărăciune :

— Puteai să nu-ți pui toate astea pe tine ! Te puteai gîndi că-mi faci rău ! Nu ? Ce te-ar fi costat ?

Drept răspuns, un rîs scurt și franc, și își clătină buclele ei blonde, ca odinioară. Dar imediat, poate tocmai pentru a corecta duritatea rîsului, se sprijini de brațul lui.

Greutatea plăcută a brațului ei l-a făcut să uite imediat tot : de la rîsul de mai înainte pînă la toate torturile care durau de peste o săptămînă. A fost ca și cînd paradisul s-ar fi deschis brusc și l-ar fi primit. Greutatea plăcută a brațului ei, și sînul generos pe care abia îl atingea, parfumul ei proaspăt și natural, erau de ajuns pentru fericirea lui absolută.

Era întocmai ca și prima dată, pe Collina, într-o vreme care i se părea foarte îndepărtată. Iată, era din nou ca atunci. Veve, la brațul lui, ceva sacru : o binecuvîntare superioară oricărei închipuiri, ce trebuia primită în genunchi.

Oh ! Era chiar obligatoriu de vorbit, deci ? Nu se puteau preface că nu se întîmplase nimic, și să meargă așa,

tăcuţi, alături, cu ea care continua să se sprijine de braţul lui ? Făcu totuşi un efort şi-i murmură :

— Unde vrei să mergem ?

— Cum ? întrebă Veve.

Vorbise atît de încet, încît a trebuit să repete întrebarea.

— Nu ştiu. Unde vrei. Vrei să rămînem aici ? întrebă ea privind în jur.

— Era acolo, spuse Emilio indicînd cu timiditate banca ocupată de vagabond.

— Ce anume ?

„Nu-şi aminteşte sau se preface că nu-şi aminteşte ?" se gîndi Emilio.

— Acolo, prima dată.

— Ah, da ? Dar eşti chiar sigur ? rîse ea, cu o sfîşietoare dezinvoltură. Cred că mai degrabă a fost la Valentino. Aici e imposibil. Era prea aproape de casa ta. Gîndeşte-te doar, dacă trecea mama ta pe aici ! O catastrofă !

— Veve, imploră Emilio. Ai fost destul de rea în scrisoare, acum gata.

— Rea ? Nu mi se pare. N-am scris decît adevăruri. Şi adevărul arde. Adevărul e rău, nu eu.

— Ştiu. Ştiu că toată vina e a mea, dar tu nu trebuie...

— Oricum, ascultă, Milio. Scuză-mă că te întrerup. Am şovăit mult dacă să vin sau nu la întîlnirea asta. Dar cum m-am gîndit că tot trebuia să ne vedem o dată mai înainte de... m-am gîndit aşa...

— Mai înainte de ce, iartă-mă ?

— Mai înainte de căsătorie. Să ştii că nu mai e mult pînă atunci. La patru iulie. Cu cît e mai repede, cu atît e mai bine. Sînt încîntată că te văd, dar ceea ce avem să ne spunem nu-i plăcut nici pentru mine, crede-mă, totuşi.

— Atunci, mă mai iubeşti încă ? spuse Emilio.

— Sst. Vorbeşte mai încet. Uite, să ne aşezăm. Să vorbim calm. Să ne aşezăm aici, chiar dacă nu-i aceeaşi bancă de atunci.

Emilio nu ridicase glasul. Înţelese că Veve îi spusese să vorbească încet ca să nu-i răspundă. De îndată ce se aşezară, o privi în ochi, în ochii ei mari albaştri care păreau puţin rătăciţi în clipa aceea. Îşi adună puterile şi repetă încet, în şoaptă, cu curaj :

— Spune-mi. Atunci mă mai iubeşti încă ?

Veve îi susţinu privirea. Dar răspunse numai dînd din cap. Emilio insistă :

— Vreau să-ţi aud glasul. De ce nu mi-o spui cu gura ta ? Poate fiindcă simţi că nu-i adevărat ; pentru că simţi că de fapt încă mai mă iubeşti.

— Nu, Milio, aici greşeşti. Motivul e altul. Motivul e că atunci cînd nu mai iubeşti nu-i delicat s-o spui. E trist că ceea ce a fost între noi a trecut. Iată. Mi se părea că-ţi vorbisem destul de clar în scrisoare. Dar dacă e necesar, dacă chiar vrei : Milio, s-a terminat. Nu te mai iubesc.

Pe neaşteptate, brusc, ochii i se umplură de lacrimi. Căută cu orice chip să le reţină. Dar, din clipa cînd primise scrisoarea, nu putuse deloc să plîngă. Cum căutase, cum sperase în uşurarea lacrimilor, în singurătatea camerei sale, la Roma ! Dar zadarnic. Suferinţa i se păruse dură şi compactă, o piatră care nu se topea, o greutate care nu se uşura. Poate tocmai din acest motiv lacrimile izvorîră tocmai acum, adică prima oară cînd nu le-ar fi vrut. Începură să se reverse şiroaie, tăcute şi abundente, spre propria-i uimire. Şi plîngînd şi gîndindu-se că poate era chiar ridicol, nereuşind totuşi să se controleze, răspunse încet :

— Şi, în schimb, eu, Veve, te iubesc, te iubesc, te iubesc.

Simţea o plăcere infinită doar pentru simplul fapt că îi era încă îngăduit să fie cu ea, aşezat pe aceeaşi bancă în întunericul care-i învăluia acum, şi că o privea printre lacrimi, spunîndu-i între timp că o iubea.

În sfîrşit, îşi şterse lacrimile şi spuse restul, tot restul. Îşi recunoştea vina. Nici nu îndrăznea să-i ceară iertare. Dar voia să îi spună ceea ce înţelesese şi hotărîse în zilele acelea. Acum depindea de ea. Desigur, deocamdată nu putea să-i ofere nimic din ceea ce putea să-i ofere „cealaltă persoană". Dar propria lui dragoste, propria viaţă, propriul nume : da. Era gata să se însoare cu ea. Peste o lună îşi va lua licenţa. Îşi va găsi imediat o slujbă ; tatăl lui nu pierduse niciodată speranţa că el va deveni avocat şi avea în vedere o slujbă de substitut. Cu licenţa, leafa de substitut nu era chiar de dispreţuit. Desigur, pentru o primă perioadă ea ar fi trebuit să continue să se ducă la slujbă. Dar în curînd, foarte curînd, situaţia se va îmbunătăţi. Ca avocat, putea chiar să-şi facă un nume şi pînă la urmă să cîştige mult. Nu era un

prost. Studiase cu mare seriozitate. Era bine pregătit. Teza era o lucrare excepțională, va fi un succes. Era dispus să se însoare imediat după licență dacă ea voia. Înțelegea, în fine, că e ridicol să discute cu ea abia acum și în acest fel. Dar nu se putea abține. În schimb, era sincer. Acum, să hotărască ea.

În timp ce vorbea, Emilio își dăduse seama că Veve îl privea uluită, și poate emoționată. În tăcere și în întunericul movilițeі, abia luminată printre ramurile dese de reflexul felinarelor îndepărtate, aprinse în grădină, Veve continua să-l fixeze cu privirea aceea stranie, uimită, miloasă și totodată melancolică. Părea că nu se putea decide să vorbească. Deschise gura vrînd parcă să-i spună ceva, apoi tăcu. Întinse mîna și o sprijini ușor pe a lui, și o ținu acolo, deasupra, timp îndelungat. Pînă cînd, continuînd să-l fixeze cu tristețe, spuse :

— Ți-aș putea spune că te amăgești. Că greșești asupra ta însuți. Că doar crezi că mă iubești. Că e o patimă trecătoare, gelozie, orgoliu lezat. Dar nu, nu-ți spun asta. Știu că mă iubești. Văd. Și nu credeam, Milio, că mă iubești atît de mult. Sincer, n-o credeam. Nu trebuie să mă dojenești pentru asta. N-o știai nici tu.

— Da, dar acum știu. Ei, bine ?

— Ei, bine, acum nu mă mai pot mărita cu tine.

— Dar de ce ?

— Ți-am spus. Nu te mai iubesc. E adevărat, tu mă iubești. Și poate că și eu, stînd cu tine, încet, încet, aș putea să te iubesc din nou, cum te-am iubit cîndva. Dar acum e imposibil, Milio. Mai e și altceva. E... Și Veve, desprinzîndu-și privirea melancolică de pe figura lui și fixînd-o în întuneric, încheie aproape cu oboseală... e că iubesc pe altul.

Poate că însăși durerea provocată de cuvintele Vevei îl împiedica să nu-i ia cuvintele *ad literam*. Nici nu-i trecuse prin minte că, cel puțin în parte, Veve ar fi mințit. Și tocmai tristețea aceea, oboseala, tonul milos, i se păreau a fi efectul unei sincerități care nu-i lăsau nici o speranță.

Din nou, la acele ultime cuvinte ale Vevei, fusese copleșit de lacrimile pe care dealtfel, nici mai înainte, cînd îi spusese că era gata să o ia în căsătorie, nu le putuse stăvili. Acum, aplecat asupra lui însuși, cu fața în mîini, hohotea în plîns ca un copil.

Din nou, ea îi puse o mînă pe genunchi, ca un gest consolator, dar care nu-l consola deloc.

— Milio, spuse ea în sfîrșit : *piura nen parei* [1]. Ascultă-mă. Pe cei de acasă i-am anunțat că în seara asta mă voi întoarce tîrziu. Ca să nu mă aștepte, le-am spus că mă duc la cinema.

— La cinema cu el, îngînă Emilio printre sughițuri.

— Da, dar am spus așa ca să stau mai liniștită cu tine. Am fost obligată să le spun așa.

— Înseamnă că logodna e oficială ?

— Doar ți-am spus, nu ? Nu te mai gîndi acum. Ascultă !

Emilio își ridică privirea asupra ei :

— Ce anume ?

— Poate că n-o să ne mai vedem niciodată. Vrei... vrei să mai fim încă o dată împreună ? Am timp pînă la miezul nopții, chiar pînă la unu. Vrei ?

Emilio simți că se clatină. I se întunecă vederea. Era posibil ? Era posibil ca Veve să fi spus ceea ce spusese ? Peste cîteva minute, deci, avea s-o strîngă din nou în brațe, avea să-și unească din nou buzele cu ale ei, gura ei mare, generoasă, proaspătă, avea să simtă din nou puterea încîntătoare a sărutului ei... avea să... în fine tot... ce pînă cu o clipă în urmă părea iremediabil pierdut pentru totdeauna și cel mai absurd dintre cele mai absurde vise, era în schimb realitate ? Și de ce se întîmpla asta ? De ce Veve îi spusese asta ?

— Vrei, repetă ea, fiindcă Emilio, în însăși neliniștea neașteptatei dorinți, tăcea. Dacă vrei, hai să mergem. Un hotel oarecare, nu are importanță.

„Dar de ce o face ?“ — se întrebă Emilio, privind-o în ochi. Și ochii mari albaștri ai Vevei îl priveau, dar vai, cu aceeași expresie de mai înainte : păreau melancolici, neîncrezători, lipsiți de dorință și de pasiune. Oh, Emilio știa că după aceea, cu săruturi, se vor schimba. Dar conta ? Sau nu mai conta ceea ce simțea Veve în clipa aceea ?

Brusc, fără lacrimi și fără poftă de lacrimi, cu o stranie, eroică duritate pe care o simți că-i naște în inimă, fără voie și chiar spre surprinderea lui, îi spuse, continuînd s-o privească :

— Dar tu mă iubești ?

[1] nu mai plînge așa. (piemont.)

Veve nu ezită. Şi privirea ei melancolică nu se schimbă:
— Nu, nu te iubesc. Spuneam într-o doară, dacă vrei să mai fim împreună pentru ultima oară.
Implacabil, împotriva propriei voinţe, Emilio insistă :
— Şi-l iubeşti... îl iubeşti pe Bianchi-Mina ?
— Da, răspunse Veve cu o străfulgerare, acum, simţindu-se parcă refuzată. Da, îl iubesc : îl iubesc pe Ettore cu toată puterea mea şi voi fi soţia lui.
Ettore, Ettore : poate, dacă nu rostea numele acela... Emilio nu înţelese dacă era pe punctul de a pierde sau de a cîştiga : la numele acela înţelese că nu-şi va schimba hotărîrea :
— Atunci vii cu mine fiindcă-ţi provoc milă ?
Veve îşi plecă privirea.
Emilio se gîndi că asta însemna răspunsul. Îşi plecă şi el privirea şi spuse, la rîndu-i, fără să şovăie, dar tremurînd :
— Vreau să vin cu tine doar dacă e pentru totdeauna.

Coborîră de pe moviliţă spre Pad, mergînd încet, unul lîngă altul, fără ca ea să se mai sprijine de braţul lui, fără să-l mai atingă cît de cît.
Nu mai discutau. Doar că nu aveau curajul să se despartă.
Trecînd de strada Cavour, traversară bulevardul Cairoli, continuînd să meargă de-a lungul apei, încet, din ce în ce mai încet, ştiind că avea să vină momentul ultimului. definitivului adio, căutînd astfel să-l mai întîrzie : poate în speranţa imposibilă că ceva, un miracol, ar împiedica oroarea care avea să se întîmple, aruncîndu-l pe unul în braţele celuilalt.
Luminile împrăştiate sus, pe marea şi profunda Collina, erau acolo ; sclipeau, făceau cu ochiul, îi invitau la dragoste. Şi se reflectau în undele negre, iuţi, foşnitoare ale Padului.
La Ponte in Pietra, la colţul parapetului, se opriră ca într-un acord tacit.
— La revedere, Milio, îi spuse Veve întinzîndu-i mîna.
— La revedere, îi spuse Emilio Viotti. Încă i se mai părea că e tare, un erou.
Veve îl mai fixă o clipă. Erau ochii unei mame. Se întoarse liniştită, şi începu să se îndepărteze pe trotuarul podului. Mergea grăbită, cu pasul ei zvelt.

Emilio mai admiră încă acele forme pe care le iubea atît de mult, talia ei robustă, picioarele drepte și frumos cizelate.

Legăna ritmic, cu pasul iute, geanta de culoare deschisă, geanta nouă, cadoul de la Bianchi-Mina. Lui Emilio i se părea că o legăna cu răutate, pentru ca el s-o vadă și de departe : simbolul hotărîrii ei triumfătoare.

După cîtva timp de cînd n-o mai vedea, se întoarse cu spatele la pod : imensul dreptunghi din piața Vittorio, cu șirurile tuturor felinarelor sale la distanțe egale, cobora înspre el.

8

SĂ-L FI TREZIT VÎNTUL ? CEVA, probabil vreun oblon nefixat bine, lovea la intervale neregulate, departe, din partea cealaltă a cabanei. Sau fusese aerul aspru și rece care pătrundea prin tavan, printre pietrele mari deplasate și printre bîrne ? Sau firele de fîn alunecate pe sub haina care-i ținea loc de pernă și acum il înțepa plicticos între guler și cămașă ? Sau o durere permanentă, care nu dădea semn să se îmblînzească, dimpotrivă : îl trezise gîndul la Veve. Veve se căsătorise ; poate că Veve nu se întorsese din voiajul de nuntă ; cine știe unde era Veve în noaptea aceea ?

Piero, alături de el, zăcea nemișcat, înfășurat și el în pătură. Nici nu-l auzea respirînd. Obișnuit să doarmă în corturi sau în tabere. Cînd a ajuns acolo, a deschis ușa dîndu-i un picior, apoi s-a dat deoparte ca să lase să intre ultima lumină a amurgului, și după ce a văzut ceea ce putea vedea a exclamat rîzînd :

— Iată Grand-Hôtel !

Emilio întinse o mînă și pipăi peretele, in spațiile dintre pietre, pînă cînd găsi micuța lanternă de buzunar pe care o lăsase acolo.

Se ridică în șezut, o aprinse, se uită o clipă. Piero dormea cu viziera șepcii de ciclist pe ochi ; și buzele lui subțiri aveau zîmbetul de beatitudine care-l răni imediat, ca un vîrf și mai ascuțit al durerii mereu vii ; și numai după cîteva minute înțelese de ce. Era întocmai zîmbetul vagabondului de pe banca de pe movilă.

Își puse haina ca să iasă, să facă un tur în jurul cabanei, să fixeze oblonul care se tot lovea.

Încet, încet, se lăsă să alunece din fîn și o luă spre ușă, care se vedea în obscuritatea cabanei, și fără ajutorul lanternei, datorită palidei lumini ce se strecura printr-o crăpătură verticală a ei.

Dar nu era lună. În fața lui, munții negri și foarte înalți. Colle delle Cime Bianche, coasta pe care se vor sui în curînd.

Pe cerul albastru închis, stelele sclipeau, dese și apropiate, cum nu i se mai întîmplase să le vadă.

Ocolind cabana, îi apăru Cervino ; atît de uriaș și de izolat, încît strălucirea stelelor a fost de ajuns ca să i-l dezvăluie.

Noaptea văratică și muntoasă, stelele, Cervino, se armonizau perfect cu neliniștea lui fără a o modifica, fără a i-o atenua cituși de puțin ; mai degrabă i-o interpretau, ca și cum oroarea, absurdul, chinul le-ar fi aparținut și lor. De cînd o văzuse pe Veve îndepărtîndu-se pe pod, legănîndu-și geanta, Emilio trăise cu un văl cenușiu și impalpabil între el și realitate. Studiase, mîncase, dormise, umblase prin oraș, își dăduse examenele și-și luase licența ; toate i s-au părut acțiuni automate, nu necesare, care l-ar fi privit pînă la un anume punct. Acum, la munte, în gerul și transparența nopții, vălul căzuse, și iată realitatea însăși, i se părea c-o cunoaște așa cum era ea în mod obiectiv : splendidă dar totodată atroce, fiindcă era fără sens.

De cîteva zile, se convinsese că o pierduse pe Veve pentru a doua oară, din cauza unui refuz fără sens. Din cauza unui refuz fără sens cînd îi răspunsese : „Vreau să vin cu tine doar dacă e pentru totdeauna". Ah, cuvintele, cuvintele : se gîndi că o vorbă poate hotărî chiar un destin. Și Veve, cînd îi spusese : „Vrei să mai fim o dată împreună ?" — nu o spusese din milă : Veve îl iubea.

Consolare retrospectivă ? Mai degrabă remușcare extremă, de a fi fost atunci atît de egoist, și atît de închis în propria-i suferință, încît să nu intuiască. De cîteva zile, cu cît se gîndea mai mult, cu atît i se părea mai clar : Veve, poate în mod instinctiv, poate fără să-și dea seama, făcuse o ultimă tentativă, ca și cum ar fi spus : „Acum te pun la încercare. Dacă vrei să înțelegi, dacă poți să înțelegi, încă mai ai timp".

Şi el înţelesese cu întîrziere. Abia acum înţelegea: cînd era inutil, cînd Veve era măritată. Seara, pe movilița grădinii Cavour, încă nu-şi măsurase pînă în adînc gravitatea vinei lui, cît de mult şi cît timp rănise firea orgolioasă a fetei din popor, complexul ei de inferioritate, nevoia ei de a se răzbuna, chiar dacă pentru a se răzbuna trebuia să se căsătorească cu un bărbat pe care nu-l iubea, sau pe care nu era sigură că-l iubeşte.

Fixă oblonul cu o piatră. Se întoarse în cabană, să se culce pe fîn, lîngă prieten. Totuşi nu-i mai veni somnul. Cîte lucruri se întîmplaseră în lunile acelea! Un destin ciudat umpluse dintr-o dată cu evenimente personale şi familiale, chiar şi publice, tocmai zilele acelea cînd el avea impresia că nu trăieşte.

Dăduse examenele fără nici o poftă, le trecuse cu note mult inferioare notelor lui obişnuite. La medie s-a resimţit; şi la licenţă nu putuse obţine nici laudă şi nici un punctaj mare.

Unchiul Sanfront fusese pe moarte. Îşi revenise. Dar rămăsese paralizat. Între timp, din voinţa lui, testamentul fusese adus la cunoştinţa rudelor. Mătuşa Elisa era uzufructuară. Vărul Alberto, contele Papei, moştenitor universal. Tata şi mama pierduseră astfel ultimele speranţe ale unei moşteniri, fie şi parţiale. De îndată ce unchiul Sanfront şi-a revenit, mătuşa Vittoria, ca mamă a moştenitorului universal, se grăbise să se ocupe ca aşa-zisele *amintiri* să fie distribuite cu anticipaţie: adică micile obiecte pe care orice moştenitor ale unei moşteniri importante le înmînează rudelor rămase cu buza umflată. Ar trebui să fie ca o consolare, cel puţin simbolică. În acest caz, avea aproape un aer de batjocură, fiind chiar un avertisment de a nu mai spera şi de a nu mai crea neplăceri în acest sens. Mama lui Emilio primise deci o broşă în filigran de argint ca *amintire* chiar de la mătuşa Elisa care, deşi bătrînă şi bolnavă şi ea, nici nu fusese măcar în pericol de a-şi pierde viaţa. Cît priveşte avocatul era-ntul, lui îi revenise, dintre obiectele personale ale unchiului Sanfront, constrîns acum să stea în cărucior, faimosul baston de Malacca: înfăşurat imediat în hîrtie velină şi, de furie, ascuns în fundul unui dulap.

Pentru familia Viotti era sfîrşitul unui vis măreţ. Pentru Emilio nu mai era nici o nădejde. Trebuia să se angajeze imediat, să lucreze în biroul vreunui avocat. Nota licenţei,

nu atît de strălucitoare după cum sperase, ar fi avut, din păcate, o oarecare influenţă şi asupra primei lefi.

La zece iunie, Matteotti, după ce-l atacase în plină Cameră pe Mussolini şi fascismul, dispăruse mai înainte de a putea ţine un alt discurs în care promitea scandaloase revelaţii asupra bugetului. Se presupunea, se ştia că fusese răpit, torturat şi ucis. Totuşi, era căutat cadavrul, dar zadarnic.

Încă de la primele veşti ale delictului, Emilio simţise o nevoie instinctivă de a citi şi de a confrunta mai multe ziare, de a cunoaşte amănuntele care apăreau unul după altul. Dovezile progresive, suspiciunile, zvonurile, revelaţiile instrucţiei procesului : cum nu i se mai întîmplase pînă atunci în legătură cu nici un alt fapt politic sau public. Dar poate că nu era apariţia mînioasă a unei conştiinţe civice. Poate că era doar o tentativă de a fugi de meditaţiile egoiste şi disperate care-l torturau. I se părea că e pentru prima dată că înţelege ceea ce era în realitate fascismul ; ca şi cum Mussolini, după ce i-ar fi căzut masca grosolană şi eficace, ar apărea, în sfîrşit, cu toate defectele care cu greu i se atribuiau, mizeria lui, brutalitatea lui, ambiţia lui peste măsură de vulgară. În sfîrşit, pentru Emilio era o lovitură : dar o lovitură moartă, în faţa căreia nu se simţea în stare să reacţioneze, dezvăluirea unei realităţi ce ar fi trebuit să-l zdruncine, dar care îl întrista doar, confirmîndu-l într-o sclavie. Şi imaginea Vevei îndepărtîndu-se pe pod, privirea ei melancolică, zîmbetul ei, care se oprise cîndva asupra lui şi care se oprea acum, probabil la fel de luminos, asupra altei persoane, ajungeau în aceeaşi zonă de dezolare şi de neputinţă ; imaginile ce se succedau rapid, zi de zi, începînd de la unsprezece iunie, din lectura cotidianelor : Roma, după-amiaza aceea tîrzie, soarele asfinţind purpuriu deasupra înălţimii Monte Mario, printre cupolele rotunde şi norii enormi evocatori ai barocului... Desigur, Cavanna Giovanni, de la o fereastră a unei mici vile de-a lungul Tibrului, Arnoldo da Brescia, vedea pe un domn cum se apropie de parapetul masiv al Tibrului, urmărit de un grup de persoane, îl vedea cum se uita înapoi, stînjenit şi îngrijorat de cei care-l urmăreau, şi cum fugea parcă, luînd-o pe scara ce cobora la portul fluvial, dispărînd, cei ce-l urmăreau dispărînd şi ei, după el, ca să reapară apoi toţi, strîngînd în mijlocul lor pe cel urmărit

și împingîndu-l într-un mic landou negru care aștepta undeva pe aproape... Mai văzuseră și alți martori : de-a lungul Tibrului micul landou negru gonea cu mare viteză ; înăuntru un om ținut strîns de trei indivizi se zbătea și urla : „Ajutor ! ajutor !"... Mussolini vorbea la Cameră de soarta deputatului dispărut în circumstanțe încă neprecizate, dar oricum, în măsura de a legitima ipoteza unui delict, urîndu-și să-i găsească pe cei vinovați. Și onorabilul Gonzales : „Prin urmare e adevărat. La Roma, sediul Parlamentului și al Camerei deschise, un deputat al opoziției a putut fi atacat, răpit, la trei zile după fapt, în timp ce ședințele continuă, nu știm dacă ne va fi restituit..." Micul landou negru fusese închiriat la garajul Tommasini, de pe strada Crociferi, garaj care furniza mașini ministerelor... Paznicul garajului spunea că fusese închiriat din partea Ministerului de Interne și în numele domnului Filippelli, directorul ziarului *Corriere Romano*. Mai amintea și de un bărbat înalt și spîn, îmbrăcat în gri, cu plăcuța de mutilat, care vorbea cu accent toscan și care venise să o scoată... Micul landou cu cei cinci indivizi fusese văzut la Ronciglione, la Selva Grossa din Vico : „Pădurea e atît de deasă și de inexplorabilă, încît ar fi nevoie de luni și luni de cercetări dovedite la urmă inutile". Emilio citea ziarele și revedea satul acela sălbatic, verdele închis al acelor păduri. Cu cîteva luni în urmă făcuse o excursie cu Rousset la lacul din Vico. Rousset era entuziasmat și vorbea de bogăția acelui verde și de tonul culorii. Dar el simțise cum i se strînge inima, văzînd dezolarea aceea și, mai ales, aspectul umbros, murdar și disperat al satelor rare, privirile extenuate și piezișe ale locuitorilor, imobilitatea și liniștea codrului compact, de jur împrejurul lacului... Micul landou negru fusese regăsit la Roma, pe strada Flaminia, în fața garajului Tattini : plin de praf, parbrizul spart, interiorul presărat cu mici ramuri și frunze pătate de sînge... Dùmini toscanul, Putato, Albino Volpi, Pippo Naldi fuseseră arestați. Poliția fusese mobilizată. O demonstrație populară la Lungotevere Arnaldo da Brescia fusese risipită cu poliția călare... Doctorul Occhiuto, judecătorul instructor, examinase două valize ale lui Dùmini, găsind bucăți de stofă pătate de sînge, un cuțit cu urme de sînge, un covoraș al automobilului murdar de sînge, un revolver... Bucățile de stofă fuseseră recunoscute : erau din pan-

talonii lui Matteotti... Se descoperea existența organizației secrete a fascismului, Ceka, constituită în mod oficial la începutul acelui an: Amerigo Dùmini era inspectorul general al ei, Giuseppe Volpi, principalul agent la Milano și în legătură cu generalul Del Bono, șeful poliției... Albino Volpi, la Berăria Pedavena în Milano, se lăudase în mod public că-l executase pe Matteotti... Cu toate acestea, la 26 iunie majoritatea celor din Senat, cu doar 21 de voturi contra, votaseră cu încredere pentru guvern.

Și Piero, care se declarase acum nefascist dar mussolinian, era tulburat. Spunea că încă nu există nici o probă reală, deci nu se putea încă judeca. După părerea lui, Matteotti era vinovat; dar mai vinovați erau responsabilii cu dispariția sa. Mussolini se număra printre aceia? Piero jura că nu. Și dădea din cap, cu încăpățînare chiar, cînd Emilio îi vorbea de jurnalele lui Finzi și Rossi, și de mărturisirile lui Dùmini din închisoare, și de foarfecele cu pete de sînge pe care Nello Quilici afirma că le găsise în automobilul lui Filippelli și de poziția lui Filippelli la Viminale, și de existența organizației Ceka... Dădea din cap, repetînd primele cuvinte ale lui Mussolini la Cameră: „Dacă e cineva în sala asta care are dreptul de a fi îndurerat, acela sînt eu", și răspunsul dat doamnei Matteotti. Într-una din primele zile, doamna Matteotti se dusese la Mussolini și-i spusese: „Excelență, dați-mi vă rog trupul neînsuflețit al soțului meu". Și Mussolini îi răspunsese: „Doamnă, îmi urez să vă dau pe soțul dumneavoastră în viață! Aveți grijă de fiii dumneavoastră, fără să vă neliniștiți, gîndindu-vă că guvernul își va face din plin datoria". Pentru Emilio, ipocrizia era evidentă. Pentru Piero, nu. Emilio repeta cuvintele doamnei Matteotti în fața portalului de la Palatul Chigi, cînd, adresîndu-se deputatului Sardi, refuzase să fie însoțită: „Mulțumesc, domnule baron. Sînt sigură că văduva Matteotti nu va fi asasinată". Piero încheia afirmînd că delictul era oribil, da, dar că Mussolini explicase și acest lucru într-un discurs la Senat: „Trebuie să ne dăm seama că actualul regim iese dintr-o revoluție făcută de un partid care are abia trei ani de viață, și ale cărui formații improvizate și dezordonate încă nu au permis exercitarea unor delicate controale necesare".

Pe la jumătatea lui septembrie, Piero trebuia să plece cu o expediție alpină în Karakorum. Crescuse importul de filme americane. Se anunța o gravă criză a industriei cinematografice italiene. Documentarul acestei expediții pentru Piero reprezenta o afacere importantă. Desigur, se căsătorise abia de Crăciun și-i părea rău să-și părăsească soția atît de curînd. Pe de altă parte, Nuccia încă nu aștepta un copil, și avea familia ei, la care urma să revină pentru o anume perioadă. Un documentar mare de munte, într-o regiune exotică și neexplorată, fusese visul de totdeauna al lui Piero. Pornea cu entuziasm. Începuse imediat să se pregătească. Un echipament bun, spunea, trebuia să și-l procure încet, încet, cu răbdare, făcînd excursii de probă. Îl convinsese pe Emilio să-l însoțească într-una din asemenea excursii. Emilio îi povestise de Veve. Piero îi spusese :

„Vino cu mine de Sfînta Maria. Astfel nu te vei mai gîndi la ea. Muntele e cel mai bun leac, în asemenea cazuri. Nici o dificultate de alpinism. Caut să mă antrenez la același tip de efort pe care-l voi avea de înfruntat în India. Pe piscurile muntelui Karakorum se vor cățăra alpiniștii și *shèrpa* [1].... Eu voi ajunge cel mult pînă la terenul bază de intendență a expediției. Marșuri lungi la cote înalte. La fel ca excursia noastră. Traversăm de la Breuil la Fiery în Val d'Ayas, și de acolo în Valle din Gressoney. Două coline într-o zi, Cime Bianche și Bettaforca".

La Gressoney-Trinité, era vila lui Golzio. Nu avea nici un chef s-o revadă pe Elena și nici pe Rousset. Dar propunerea lui Piero nu părea să coincidă în mod ciudat cu ceea ce-i sugerase doamna Calandra ? După licență, să obțină de la Golzio o slujbă, o ocupație ! În vacanța de Sfînta Maria nu era exclus ca însuși Golzio să fie la vilă. Rucsacul, bocancii, costumul de munte vor anula aerul unui pretext pentru vizită. Va părea atît de firesc ca, întorcîndu-se dintr-o excursie, și trecînd chiar prin Gressoney, să-și caute prietenul, pictorul. În ruina propriei sale vieți sentimentale, grija banului, a viitorului, a carierei, continua să-l chinuie. Dimpotrivă, i se părea că

[1] *shèrpa* : locuitori de-a lungul frontierelor Nepal și Tibet care furnizează ghizi și cărători pentru expedițiile alpiniștilor pe Himalaia. (n. tr.)

păstrase o singură energie : aceea necesară de a fugi din biroul vreunui avocat, căutînd altceva : ah ! să cîştige cît mai iute cu putinţă, cît mai mulţi bani cu putinţă ! Era o dorinţă pe care o aproba şi Piero.

Abia îl furase somnul, cînd sună micul deşteptător, ultima achiziţie a lui Piero.

Acesta făcu ceaiul. Gesturile lui exacte şi raţionale, aceleaşi pe care le avea încă de copil, şi pe care Emilio şi le amintea atît de bine, păreau perfecţionate acum aşezînd tăbliţa de metalaldehidă pe o piatră, la adăpost de vînt, turnînd apă din ploscă, în respectiva crăticioară, cufundînd forma ovoidală perforată, gesturi muzicale şi încîntătoare ale unui tehnician.

Cărăruia, din cauza beznei, aproape că nu se desluşea. Tocmai se iveau zorii dincolo de colina spre care urcau. Creasta munţilor Cime Bianche era foarte clară pe luminozitatea crescîndă a cerului, în timp ce celelalte, în jur, emanau vapori cenuşii ce se confundau cu paloarea cerului. Nu se mai distingea nici Cervino. În fundal, pe marginile văii cufundate într-o întunecime albăstrie, apărea, unică şi izolată, o clădire joasă, lungă, clară : hotelul Giomein. Astfel îi spusese Piero lui Emilio. Şi Emilio îşi mascase propria-i melancolie. Ei bine, Piero voia să se obişnuiască să doarmă în condiţiile cele mai incomode. Dar el, de-ar avea măcar ceva mai mulţi bani !

Banii, banii... Nu era o blasfemie, se gîndi Emilio, şi nu era chiar ridicol să se gîndească la bani într-un moment ca acela, cînd viaţa era foarte bogată şi minunată chiar pentru un nenorocit ? Ce putea fi mai frumos decît să te sui pe o tăcută cărăruie de munte, să sui în spatele unui prieten, în aerul proaspăt şi întunecos, dar după ce fusese străbătută de tresăriri de miresme şi de aer cald, o insectă care bîzîia pe neaşteptate de-a curmezişul drumului, o floare albă care palpita în adierea dintre iarbă şi o rocă, o apă limpede care şerpuia murmurînd printre pietre, certitudinea soarelui şi a zilei senine de vară ?

Emilio simţea că dacă ar fi putut să nu se gîndească la Veve ar fi fost pe deplin fericit. Prin urmare, de ce să se îngrijoreze acum de bani, de slujbă, de viitor ? Dar fără să vrea ajungea la concluzia că tocmai lipsa de bani îl făcuse s-o piardă pe Veve. Nu poţi trăi o veşnicie pe

vîrful muntelui, şi nici o veşnicie în tovărăşia unui prieten perfect ca Piero. Trebuia să fie bogat.

Cărăruia devenise acum o fîşie îngustă, foarte abruptă, şerpuind printre pajişti de ierburi aspre, dese, scurte. Bucuria ar fi fost acolo, în plăcerea efortului şi a ostenelii, în uitarea oricărui alt gînd, în ritmul şi în sunetul paşilor lor lenţi şi armonizaţi, în fixarea bocancilor lui Piero, care-l precedau, în a-i pierde din vedere cu puţin înainte de fiecare curbă şi în a-i regăsi după fiecare curbă la aceeaşi distanţă. Dar de ce îl apăsa povara aceea pe inimă ? De ce în loc să vadă numai bocancii lui Piero, pămîntul, florile, vedea şi rîsul ochilor lui Veve, cîteodată, cînd făcea dragoste cu ea, chipul ei care părea să exprime fericirea, promiţînd totodată şi trădarea ? Şi de ce, în loc să se bucure de căldura şi de puterea calmă a propriei respiraţii în urcuş, şi de aerul proaspăt şi fermecător, de la trei mii înălţime, îşi amintea de respiraţia tînără a lui Veve pe propriul său chip, moliciunea buzelor ei, căldura pielei şi nu putea să nu se chinuiască cu o involuntară şi atroce născocire fantastică : Veve, în zorii aceleiaşi dimineţi, pe un pat, într-o cameră întunecoasă, într-un hotel la mare, la munte, cine ştie unde, goală, şi înlănţuită de membrele goale ale soţului ei ?

Plăpînde, împrăştiate între iarbă şi roci, dispăruseră ultimele tufe de zadă. Acum poteca străbătea o spinare de pămînt amestecat şi de pietriş. Se luminase cu repeziciune. Întorcîndu-şi privirea, tot în timp ce suia, Emilio vedea înălţimea Cervinului scăldată în lumina soarelui, înflăcărată într-o foarte vie culoare de căpşuni roz-roşii, în timp ce umbra munţilor opuşi, care tăia oblic peretele aspru, părea să coboare cu o repeziciune perceptibilă cu ochiul.

Ultima porţiune de cărare se pierdea într-o alunecare de pietricele mici şi ascuţite, într-un morman din care se iveau, ici-colo, blocuri mari de rocă. De-a lungul bazei lor, pe margini şi în gropile cele mai apărate de soare şi de vînt, erau fîşii de zăpadă lipită de pietre.

Emilio voia să se oprească şi să-şi umezească buzele, dar Piero insistă să continue drumul. Era metodic, inflexibil : la fiecare oră de drum cinci minute de popas, se bea numai la coborîre.

Ajunseră pe colină, într-un vînt aspru şi rece, cu un soare care ardea. La stînga, pietrele şi rocile se confundau

cu cenușiul murdar și cu formele granuloase ale morenei... Ghețarii se terminau acolo, la cîțiva pași, coborînd, întinzîndu-se de la culmea înaltă și apropiată, de la Teodulo, de la Ventina, de la cocoașa lui Rollin : uriașe mantale rigide, albe în lumina soarelui, albăstrii în cotituri sau în umbre, cu aspecte de damasc grație dîrelor neclintite, fîșii moarate, pete fără o formă regulată, al căror desen ieșea în evidență pe fondul lor datorită unei străluciri mai vii, o compactă scînteiere parcă a unor infinite cristale minuscule.

La dreapta, o muchie ascuțită și tăioasă suia pe o porțiune scurtă, aproape în verticală, pînă la un pisc în parte stîncos și în parte acoperit cu gheață sau zăpadă.

Colina era îngustă între această creastă și ghețari. Pe rocile mai apropiate, Emilio se descoperi, pentru o clipă, într-o neașteptată uitare contemplînd aspra și nespus de delicata tapiserie de licheni gălbui, verzui, liliachii și roz. Astfel ar fi putut uita de el însuși și de suferințele lui ! Lăsîndu-se pradă bucuriei aerului, vîntului, soarelui, sîngelui, care din efortul de a depăși ultimele stînci zvîcnea în tîmple și în gît atît de violent, de părea că se aude ! Lăsîndu-se pradă bucuriei privirii, ce domina acum crestele îndepărtate și foarte îndepărtate, orbită de soare, de albastrul, de albul ghețarilor, îndreptîndu-se spre cele două cavități ale văilor opuse, poposind în umbre, în coborișuri, în adîncurile brune-verzi ale codrilor, în magica pace de smarald a pajiștilor și cîmpurilor îndepărtate, în cobaltul fără lumină al vreunui lăcușor circular, în acoperișul cenușiu al vreunei cabane izolate, în acoperișurile de culoarea mușcatei, netede, mititele, ale vreunui sat, ultimul semn al civilizației.

Acolo sus, evenimentele politicii păreau să fi pierdut din consistență ; ca și cum faptul că încă nu se găsise cadavrul lui Matteotti, și că apărătorii lui Mussolini mai aveau un oarecare punct de sprijin, aparținea, fie chiar și spre oroarea și îndoiala lui, unui alt secol. Dar remușcarea că o pierduse pe Veve păstra toată cruda ei intensitate. Acum Veve ar fi putut fi acolo cu el. De cîte ori nu vorbiseră de excursii pe care apoi nu le-au mai făcut : tineri, siguri de propria lor dragoste, amînaseră cu ușurință și asta, ca și multe alte proiecte, în viitorul imens și liber. În schimb, cel puțin pentru Emilio, viitorul se îngustase brusc, barat într-o situație fără ieșire.

Înălţimea, vîntul, aerul gheţarilor, păreau că atenuează pînă şi amintirea amănuntelor feroce, a bucăţilor de stofă însîngerate din pantalonii lui Matteotti, şi ecoul strigătelor sale de ajutor. Dar geanta lui Veve. nu ; era mai importantă decît Cervino, se legăna în amintire, dincolo de bucurii şi plăceri, fără speranţă.

Şi Emilio, tocmai acolo, pe Colle delle Cime Bianche, bînd o înghiţitură de rom oferită de Piero din ploscă şi privind pentru ultima oară înainte de coborîş piscul Cervino şi cele două văi profunde şi îndepărtate, îşi spuse că ar fi trebuit să fie invers. Ar fi trebuit să înceapă s-o uite pe Veve ; şi să continue în schimb să sufere pentru delictul care dezvăluia ruşinea Italiei.

Cu paşi lungi lansaţi, sărind, alergînd, coborau amîndoi în valea cea mare a Ventinei. Întîlniră mai întîi roci şi pietre, apoi rododendroni. Piero o luă pe scurtătură, abandonînd cărarea. Trebuiau să se grăbească dacă voiau să ajungă la Gressoney mai înainte de a se întuneca. Odată ajunşi la Fiery, aveau un alt urcuş, la Bettaforca, mai lung decît primul, şi un alt coborîş. Rododendronii alcătuiau imense întinderi de arbuşti scunzi şi deşi care scîrţîiau sub paşii lor : corimbii purpurii, frunzişoare dense lucioase, dure ca pielea, răspîndeau în aer o mireasmă aromatică. Piero sărea în faţă, şi el îl urma fugind, îmbătat de natură. Cîteodată piciorul i se afunda printre arbuşti. Frunzele şi florile îi ajungeau la piept, îi atingeau obrajii. I se părea că zboară. Parfumul rododendronilor, vigoarea tinereţii, o fericire animală : pentru prima oară de peste trei luni, Emilio se gîndea doar la ceea ce vedea şi simţea în momentul acela. Leacul muntelui, după cum prevăzuse Piero, opera o vindecare, fie şi trecătoare şi o opera prin surprindere.

Oh, primele pajişti cu iarbă grasă şi bogată, cîmpurile mici cu cartofi, şi ogoarele cu ovăz, înalt şi ondulat de vînt, de culoare blondă-ruginie ; genţianele, floarea-soarelui, îngrădituri rustice, mărturii ale unei agriculturi care cutezase să urce pînă acolo sus din vremuri pierdute în negura trecutului, venind ca un prim semn emoţionant de civilizaţie în întîmpinarea celor ce coborau din asprimea inumană a colinelor, nomazilor, păstorilor, fugarilor, emigranţilor din alte văi şi de pe alte meleaguri de dincolo de Alpi.

Trunchiul unui stejar uriaș prăbușit, scobit în centru pe toată lungimea lui, străjuia îngrăditura care închidea într-un dreptunghi perfect una din țarini. De la un izvor apropiat, șerpuind printre jumătățile de scoarțe de pini lungi și tineri, apa ajungea pînă la jgheab, curgea înăuntru foarte limpede, ieșea de acolo ca o fîntînă și continua ; și pămîntul roșietic, compact, ținea loc, în mod misterios, unei cutii de rezonanță șuvoiului șerpuitor, repercutînd murmurul lui răgușit și calm pînă în umbra codrului unde se îndepărta.

— *A smija la ca'd Robinson Crusoè !* [1] — spuse Piero, privind în jurul lui și rîzînd, după ce băuse din apa rece ca gheața care aluneca din scoarțele pinului în jgheab. Se așeză, în colțul porții îngrăditurii, pe un pietroi ce părea pus anume acolo. Cu ranița între picioare, cu obișnuitele lui gesturi exacte și rituale, începu să mănînce : pîine, brînză, salam, ouă fierte : oferind din toate, jumătate lui Emilio.

— Robinson Crusoè ești tu ! — strigă Emilio, rîzînd, încîntat de comparația care i se păruse brusc că ar reda întocmai realitatea cea mai profundă a caracterului prietenului său. Iată de ce îți place atît de mult să te duci la Karakorum !

— Într-adevăr. Piero se uita la țarină, la șirul de floarea soarelui și la ovăzul care scîrțiia și se ondula liniștit în adierea ușoară a vîntului, — dacă nu aș fi însurat, și dacă mi s-ar propune să-mi trăiesc toată viața aici, singur, aș accepta imediat. Acolo, vezi ? Acolo sus pe movilița aceea, tăind cîțiva copaci, mi-aș face casa : cu o verandă frumoasă, în față.

— Mda ! Și iarna ?

— Aș face un șemineu frumos, ba chiar două !

— Și cu lumina ?

— Lămpi cu gaz. Sînt atîtea foarte moderne și foarte frumoase care nu miros și nu fac fum. Am și cumpărat două de dus acolo.

— Și cu masa ? Aici cînd începe zăpada rămîi blocat pînă la Paști.

— Mi-aș procura din timp proviziile necesare.

— Și ce ai face toată ziua ?

[1] Mi se pare că e casa lui Robinson Crusoè ! (piem.)

— Pînă una, alta, aş tăia lemne, aş aprinde focul, m-aş spăla, aş găti şi apoi aş citi atîtea cărţi pe care nu am avut niciodată timp să le citesc... şi apoi aş face fotografii, aş filma documentare cu vederi de la munte, descoperindu-i toate tainele: gîndeşte-te, marmotele... şi în aprilie avalanşele! Şi cînd nu aş avea chef nici să citesc, nici să filmez, aş contempla natura! *A j'é gnente'd pì bel!* [1] Mi-ar lipsi un singur lucru: important, foarte important! Dar trebuie să faci unele sacrificii, de dragul fericirii, nu? Şi pe de altă parte, nu poţi sili o fată, dacă o iubeşti, să trăiască în singurătate. Şi dacă nu o iubeşti, nu ai suporta tu să trăieşti cu ea în singurătate...

Piero se întrerupse, văzînd că zîmbetul de pe chipul lui Emilio se stinge şi intuind motivul. Îi scăpă:

— ...*Cosa ch' a j é adess? Turna 'l magun?* [2]

Dar cum Emilio tăcea, nu mai insistă, ci continuă să mănînce în tăcere.

Cînd Piero vorbise de fată, Emilio îşi dăduse seama pe neaşteptate că trecuse cîtva timp fără să se gîndească la Veve, şi că fusese fericit, o fericire pe care o crezuse pierdută pentru totdeauna.

Fără îndoială că durerile morale sînt diferite de cele fizice, mai ales cînd nu vrei ca ele să înceteze. Cine suferă că a fost părăsit de persoana iubită, sau din cauza morţii unei fiinţe dragi, are oroare de vindecare ca de cel mai trist dintre sfîrşituri, ca de o altă renunţare în ceea ce ar avea mai preţios, oroare parcă de o extremă trădare. De aceea Emilio nu se bucură că putuse, poate pentru o oră, s-o uite pe Veve. Respinse cu violenţă bănuiala că ar fi vorba, în bine sau în rău, de un prim indiciu al unei viitoare fatale complete indiferenţe.

Dar indiferenţa reveni. Au fost alte ore de fericire şi de uitare, de îndată ce au străbătut rododendronii, aşa cum fusese cînd au poposit lîngă micul cîmp al lui Robinson Crusoè. Sosirea la Fiery. Confluenţa lui Cortoz şi Verra, pajiştile de smarald, curentul de apă rece ca gheaţa şi dătătoare de viaţă în care Piero şi el intrară cu picioarele goale. Suişul spre Bettaforca. Şi marşul rustic şi triumfal pe care l-au cîntat cu disperare, coborînd în pas egal şi armonios spre Gressoney:

[1] Nimic nu-i mai frumos! (piem.)
[2] Ce ai acum? Ţi-a revenit durerea? (piem.)

Tranta sold
sun pà tre lire,
e tre lire
sun pà
tranta sold !

Cînd au ajuns la Gressoney, soarele asfințise de mult în spatele peretelui înalt al muntelui Testa Grigia. Pe cerul pur strălucea prima stea. Albia văii era invadată de o umbră densă proaspătă și albăstrie. În piațetă se plimbau vilegiaturiștii în *knickerbockers.*

Vraja fusese destrămată chiar în clipa în care Piero se apropiase de tejghea, comandînd două beri. întrebînd la ce oră pleca ultima cursă pentru Pont Saint-Martin. Între timp, Emilio căuta în cartea de telefon numărul vilei Golzio.

— E acolo domnul Rousset ?

Și o voce feminină îi răspunse aproape cu un strigăt de bucurie :

— Dar cum, nu mă recunoști ? !

La telefon era Elena. Îi spunea să vină imediat. Ultima cursă ? Nici nu voia să se gîndească. Inginerul Golzio ? Dar inginerul era încîntat să-l găzduiască. Îmbrăcat ca de munte, cu raniță și în bocanci ? Dar nu avea nici o importanță. Era împreună cu un prieten, un operator cinematografic ? Dar să-l aducă și pe el, erau destule camere.

Însă, în ciuda insistențelor lui Emilio, Piero n-a acceptat. Poate din timiditate, nu-l atrăgea ideea. Și poate pentru că-i promisese lui Nuccia că se va întoarce la Torino în seara aceea.

— Mă înțelegi, la mijlocul lui septembrie trebuie s-o părăsesc și să rămîn departe de ea atîta timp.

Cursa pleca peste zece minute. Emilio îi ținu de urît. În piață un grup de vilegiaturiști discutau despre delictul Matteotti. După atîtea zile de incertitudini și de obscuritate, în sfîrșit, o știre. Cineva avea în mînă ziarul din dimineața aceea, 15 august : titluri mari și groase anunțau că fusese găsită haina lui Matteotti. O descoperise un cantonier într-o conductă, sub nivelul străzii, de-a lungul Flaminiei, lîngă Civitacastellana, între Scrofano și Riano. Doamna Matteotti o recunoscuse. Avea pete mari de sînge. Lipsea o mînecă, fusese tăiată. Un brigadier din

jandarmerie, explorînd conducta, o descoperise la o mică distanță. Se ordonaseră noi cercetări. Fuseseră organizate noi urmăriri din partea carabinierilor nu în jurul lacului Vico, ci în împrejurimile Flaminiei.

Pînă în ultima clipă, zîmbetul melancolic al lui Piero, de la fereastra autobuzului, părea că face aluzie la dezacordul ideilor lor politice.

— Ei bine, te salut. Ne revedem înainte de plecarea mea? Sau poate o altă excursie? Îți face bine. A fost de ajuns o zi. *T' l'às n' auta facia : tüt'l sul ch' it l'às pià* [1], spusese el dîndu-i mîna mai înainte de a se urca.

Zgomotoasă, cu farurile aprinse ca să-și croiască drum prin mica mulțime de vilegiaturiști, cursa se îndepărtă în fundul piațetei, spre șoseaua Issime. Emilio, neclintit, o urmări cu privirea pînă cînd dispăru. Fără să fie surprins, simți cum i se strînge inima. Era aceeași rană, care-l durea din nou. În lumina sfîșietoare a crepusculului, cursa se îndepărtase și dispăruse. Întocmai ca Veve pe pod. Între timp, un văl de melancolie și de indiferență îndepărtase și parcă desprinsese cerul clar cu stele, umbra întunecată a munților, piațeta, vilegiaturiștii, tot.

Ziua excursiei la Cime Bianche aparținea acum trecutului. Pentru o scurtă perioadă, pe neașteptate, muntele și tovărășia lui Piero păreau să-l fi vindecat. Acum fiece lucru revenea la normal.

În bezna orei și a brazilor, în fundul pajiștei, printre ramurile cele mai joase, vila se desprindea albă, fără consistență, ca un joc fosforescent de romburi și triunghiuri suprapuse : poate pentru că nu se vedea nici o lumină, avea ceva sinistru și ireal. Părea nelocuită. Sau, poate, Emilio greșise, urmînd indicațiile celui de la bar și nu aceea era vila lui Golzio.

Apropiindu-se văzu că era un mare *châlet* [2] de tip elvețian : cu trei etaje, cu acoperișurile ascuțite de tablă, grilajul de lemn, grinzi încrucișate și încadrate. Era o lumină : slabă și gălbuie, se filtra prin densele draperii de la fereastra camerei din colț. Și acorduri distincte, deși în surdină, de pian. Cultura lui muzicală era suficientă

[1] Ai altă față : totul e numai să nu te lași furat (de gînduri) (piem.)

[2] *châlet* — vilă cu acoperișul ascuțit, în lemn sau piatră. (fr.)

ca să-l ajute să recunoască un preludiu de Debussy. In același timp își simți obrazul cuprins de o fierbințeală neașteptată.

Era soarele din timpul zilei, *tüt'l sul*, cum spusese Piero : dar numai în clipa aceea își dădea seama de un fel de emoție, de stînjenire și rușine, neștiind dacă trebuie s-o atribuie propriei timidități, temerii de a se afla în intimitatea familiară a unui om care putea rezolva viitorul lui, sau unei nemulțumiri față de el însuși de a fi acceptat invitația Elenei : a Elenei care nu-i plăcea, dar căreia știa că-i place.

În ultimele zile de la Roma, sosirea scrisorii lui Veve îl ajutase să fie sincer cu Elena fără nici un efort. Acum, acceptase invitația numai ca să nu piardă ocazia să-l vadă pe Golzio.

Era o minciună, desigur. Elena putea să-și facă din nou iluzii, după cum își făcuse în prima noapte, după experiența cu măsuța. Dar era adevărat că, la telefon, el întrebase de Rousset, și nu de ea. Iată că acum, prezența lui Rousset va fi pentru el cea mai bună apărare. Și apoi... apoi, dat fiind că pierduse iremediabil singura ocazie de a fi fericit, ce i se putea întîmpla mai rău decît atît ? Ce-i păsa lui de Elena, chiar dacă o înșela acum, cînd o pierduse pe Veve ? Făcîndu-și curaj din propria lui melancolie și din prezența lui Rousset, sună la ușă.

Îi deschise un servitor cu mănuși albe și haină albă cu nasturi aurii. Bătrîn, slab, adus de spate, cu un aer de moșneag. Lumină slabă și un puternic miros de ceară. Podeaua de lemn scîrțîia. Ici-colo covoare mici sarde alunecau sub picioare.

Emilio își scoase ranița, o puse într-un colț și însoțit de servitor merse mai departe. Anticamera era o încăpere vastă cu pereții îmbrăcați în întregime în panel de cireș, traversată de o scară mare din același lemn.

În fund era o ușă cu geamuri în careuri translucide, jivrate ; slujitorul deschise larg ușa glisantă, descoperind un salon întunecat. Aproape în aceeași clipă, se deschise o altă ușă, și Elena apăru în contra luminii. Se grăbi să-l întîmpine, mai blondă ca oricînd, cu fustă ecosez în cute, bluză, cu țigara în gură. Își lăsă țigara, îl luă cu putere de brațe, își clătină zulufii, și-l sărută cu elan pe ambii obraji, ca o verișoară. Apoi îl luă de o mînă, și-l conduse în semiîntuneric pînă în salon, unde Emilio văzu imediat

că nu erau decît trei persoane : Golzio, doamna Golzio, și o doamnă între două vîrste, corpolentă, brună, cu părul tuns bebé, așezată la pian ; Rousset lipsea.

După politețile de rigoare, prezentarea pianistei, o englezoaică, Emilio îi povesti lui Golzio în două cuvinte despre excursia pe care o făcuse și apoi cu multă ingenuitate întrebă de Rousset.

— Nu e aici ; încă n-a putut veni ; pare că e foarte ocupat cu o expoziție în Elveția, răspunse Golzio cu naturalețea lui vivace, caracteristică.

Dar Emilio surprinse în ochii Elenei, ca un fulger, un rîs scurt, care voia să spună... ce anume ? Emilio nu îndrăzni să se gîndească ce voia să spună.

Află un minut mai tîrziu, cînd doamna Golzio o rugă pe Elena să-l însoțească pe Emilio : ar fi vrut să facă o baie, nu ?

Elena îl luă din nou de mînă, conducîndu-l prin coridoarele întunecate :

— Simțeam că azi mi se va întîmpla ceva ! Ce bine arăți ! Ce frumos ești așa, îmbrăcat ca de munte și ars de soare ! De ce nu spui nimic ? Nu ești încîntat că mă revezi ? E minunat, nu ?

Și după ce deschisese robinetul și puse dopul la cadă, se înfipse în mijlocul camerei cu mîinile în șold, și în aburul care o învăluia și în murmurul apei care curgea cu violență îi spuse tare, rîzînd :

— Golzio încă nu știe, dar eu cu Rousset am rupt-o pentru totdeauna. S-a terminat. Nu ești încîntat ? Așa că acum, nu vei mai avea scrupule. Își întinse mîna subțire și delicată și-l mîngîie pe sub bărbie. Ce e ? Încă nu ți-a trecut ? Serra mi-a povestit. De peste o lună este doamna Bianchi-Mina, nu ? Oh, ascultă-mă, la ora asta ar trebui să nu te mai gîndești la ea. Lasă-mă să te ajut să te dezbraci.

Aproape cu violență îi scoase haina, și-i deschise cămașa, și strecurîndu-și o mînă sub flanela de lînă îl mîngîie o clipă, cu aviditate, pe părul de pe piept. Apoi îi spuse să se așeze pe scăunaș, și se așeză în genunchi în fața lui : vru cu orice chip să-i desfacă ea bocancii.

Și Emilio simțea o sfîșiere, o cedare, o slăbiciune stranie și neașteptată. Nu că Elena i-ar fi plăcut, nu că ar fi dorit s-o ia în brațe, nu că, atins ușor de Elena, ar fi uitat-o pe Veve după cum o uitase străbătînd rododen-

dronii ; dar simțea o irezistibilă nevoie de a se înduioșa și de a da duioșie, de a face un simplu gest, de a ridica lent mîna, de a lăsa-o pe părul acela blond și lucios de la genunchii lui, de a mîngîia, ca și cum mîngîind-o pe ea s-ar mai mîngîia pe el însuși, ca și cum ispita ar fi în primul rînd de a se înduioșa și de a se consola pe el însuși : în sfîrșit, un balsam al propriului orgoliu rănit ; după trei luni de singurătate și de amărăciune, fie chiar și neiubind, să se lase iubit.

Șovăi, din teama de a nu minți încă o dată ; cu grija că Elena ar interpreta mîngîierea aceea drept un început al unui răspuns afirmativ. Cu atît mai mult acum, cînd pentru el nu mai exista scuza, iar pentru ea, obstacolul, cu Rousset. Dar apoi, natural că o mîngîie. Și între timp se grăbea să-și împace conștiința : ce era rău în asta ? o aventură, un capriciu, doar nu-i jur dragoste eternă ? !

Elena, după ce îi desfăcuse șireturile, acum îi scotea bocancii unul după altul. „Și Piero, își spunea Emilio, sînt convins că m-ar aproba." Astfel, bănuiala răului era amorțită, dar nu înfrîntă. Elena nu-i plăcea, deci nu era vorba absolut deloc de un capriciu și nici de o aventură, și el gîndindu-se că ar fi, se mințea pe el însuși. Elena era pentru el altceva : din păcate era o ficțiune care profita de acel val neașteptat, imprecis, de duioșie față de el însuși, și față de ea, era o imitație a dragostei, o minciună. Și adevăratul rău nu era nici măcar în minciună, ci în conștiința utilității minciunii : fiindcă el avea nevoie de Golzio și fiindcă Golzio putea reprezenta soluția problemei, acum, mai importantă decît viața lui : slujba, banii, să nu facă pe micul avocat. Poate că Elena avea să fie destul de generoasă ca să-l recomande lui Golzio chiar după ce fusese respinsă. Poate. Dar în caz contrar, era sigur că l-ar fi recomandat mult mai călduros. Un tîrg prin urmare. Și nu știa dacă merita.

Mîinile proaspete ale Elenei îi scoseseră un ciorap, și îi mîngîiară, îi strînseră piciorul gol. Era o senzație plăcută, parcă cel puțin egală cu cea de la Fiery dată de apa torentului.

Merita, fără îndoială : cu condiția ca tîrgul să se oprească acolo, la cîteva duioșii, cîteva răsfățuri, și nu mai mult. Și dacă Elena nu s-ar fi mulțumit ? Trebuia să mintă mai departe, atîta timp cît ar fi avut nevoie de Golzio. Și cînd, cînd n-ar mai fi avut el nevoie de un

Golzio ? Niciodată, după orice probabilitate. Şi era frumos, era moral, era prudent s-o înşele pe Elena astfel ?

Ultimul răspuns la aceste întrebări era convenabil. Nu trebuia să vadă lucrurile mai grave decît erau. Nu era vorba s-o înşele pe Elena. Era de ajuns să nu-i arate un entuziasm fals, niciodată simţit. Era de ajuns, mai ales, să nu-i spună că o iubea.

Cutremurată de un freamăt, Elena se ridică pe genunchi şi se încolăci de el, iar el o strînse cu picioarele şi cu braţele, se aplecă asupra ei şi o sărută pe gură. Dar ea, liberîndu-se aproape imediat, îi şopti :

— Nu ! Trebuie să cobor. Ce vor spune ? Am stat şi aşa prea mult aici. Mai tîrziu, iubite, se repezi la oglindă, se pieptănă, îşi refăcu rujul de pe buze, ieşi.

Mai tîrziu ? ! Emilio nu dorise şi de aceea nu se gîndise să meargă mai departe de un sărut ; şi acum îşi dădea seama că Elena, în schimb, se gîndise încă de la început să facă din nou dragoste cu el.

Se simţi foarte slăbit. Iată, era oaspete în casa lui Golzio. În clipa aceea intra în cadă, în apa care emana vapori : baia apartamentului oaspeţilor din vila lui Golzio. Într-o plasă de alamă era un burete mare nou şi un săpun roz. Prosoape groase şi moi în aceeaşi culoare erau împăturite pe scaun. Şi-ar putea petrece seara cu Golzio, poate şi dimineaţa următoare ; ar discuta, ar găsi modalitatea de a-l distra şi interesa, arătîndu-şi propria-i cultură, propriul spirit. Golzio se lansa zi de zi în noi afaceri : în primul rînd industria, apoi cursele de cai, săpături arheologice în Asia Mică, colecţia de tablouri, şi marele Teatru de Artă, pe care se spunea că avea de gînd să-l deschidă la Torino în anul următor, cu spectacole internaţionale de proză, de muzică, de balet. În numele cărui lucru ar trebui să refuze ceea ce putea însemna norocul vieţii lui ?

Dacă Veve nu s-ar fi căsătorit : dacă Veve ar mai fi fost încă acolo ca să-l aştepte, atunci, da. Dar acum, ar refuza acest noroc numai în numele leneviei pe care prevedea că ar trebui s-o depăşească pentru a se putea preface faţă de Elena că ar avea şi el un oarecare impuls, entuziasm.

Lenevie, lenevie ; nimic mai mult. Regreta că nu era şi Piero cu el. Piero l-ar fi sfătuit... Fără îndoială, Piero l-ar fi îndemnat să nu piardă ocazia cu Golzio ; îi vorbise

dealtfel în acest sens în timpul excursiei. Dar, față de Elena... Deși îi povestea totdeauna tot despre propria lui viață, Emilio nu-i spusese lui Piero nimic de Elena și de ceea ce fusese la Roma ; poate pentru că se jena că greșise față de Rousset. De aceea în legătură cu Elena nu-i putea cere un sfat lui Piero.

Se gîndi la părinții săi. Își aminti de discuțiile lor nocturne, cînd el era un băiețaș de zece sau de unsprezece ani și-i auzea prin ușa întredeschisă, în vechea vilă de la Rivoli. Căldura învăluitoare a băii, în care membrele lui istovite de prea lungul marș se întindeau liniștite și se desmorțeau, se transformase în căldura plăcută a patului lui de copil. Gîndul îi rătăcea într-o moleșitoare stare de semiveghe. Și peretele vechii vile, la dreapta patului, dincolo de care era camera părinților care discutau despre moștenirea Sanfront ca de lucrul cel mai important al întregii lor vieți, se substituise într-un anume fel peretelui din dreapta băii, dincolo de care era inginerul Golzio și colosala sa putere financiară. În mod instinctiv, Emilio pipăi în dreapta : erau plăcuțele de faianță verzi și umede de aburi ; mai era și tapetul, vechi, poate, de o sută de ani, în dungi și flori albastre pe fond galben, atît de neted și atît de plăcut să-ți treci degetele peste el. Dincolo de peretele acela, atunci, ca și acum, era, într-un anume fel, bogăția. I se părea, în moțăiala aceea, că revenise la vîrsta copilăriei.

Masa a fost extraordinar de sărăcăcioasă și totul prost gătit. Golzio se scuză față de Emilio că nu-i oferă vin. Din principiu nu ținea vin în casă. Dealtfel, din indiferența cu care Golzio, soția lui și pianista englezoaică și însăși Elena duceau mîncarea la gură, era clar că nimic nu-i interesa mai puțin. Din întîmplare sau din calcul, Elena se așezase chiar în fața lui, și nu înceta să-i arunce ochiadele și zîmbetele pe care într-o vreme, la Roma, le considera un joc, o cochetărie, dar cărora le înțelegea din păcate acum foarte bine intenția.

Tot timpul s-a discutat de delictul Matteotti. Apoi, de îndată ce s-a putut, au revenit în salon, unde fusese aprins între timp un foc bun. În semicerc în fața șemineului, conversația continuă cu același subiect. Inginerul Golzio și Emilio stăteau în centru, pe un mic divan de

două locuri. Doamnele în fotolii ; Elena la dreapta lui Golzio, doamna englezoaică la stînga lui Emilio.

Inginerul Golzio avea idei foarte precise. Vorbea foarte iute și fără să gesticuleze ; mîinile strîmbe și noduroase ca ghearele, nemișcate pe genunchi ; capul rigid și întors spre Emilio, ca și cum s-ar fi adresat doar lui. Accentul său de țăran canavesan, dacă cineva îl asculta fără a da atenție pentru o clipă sensului cuvintelor, evoca imediat o scenă de piață, gînduri de samsar între lucioasele crupe de viței. Golzio susținea că Matteotti fusese asasinat în primul rînd datorită faptului că la șapte iunie, adică cu trei zile înainte de crimă, la ultima ședință a Parlamentului la care luase și el parte, prezentase Camerei o interpelare care era, într-un anume fel, o profeție a ceea ce avea să i se întîmple și totodată o condamnare a asasinilor săi plătiți. Matteotti ceruse să fie întrebat Guvernul „pentru a se cunoaște numărul șefilor de cabinet ai fiecărui minister în parte, sub orice formă ar fi ei comandați și salarizați".

Evident. spunea Golzio. Matteotti voia să demaște Ceka ; în același fel cum denunțase, mai întîi, ilegalitatea alegerilor desfășurate cu violență.

— Un om de mare calitate. Singurul dușman într-adevăr periculos pe care-l avea Mussolini. Sînt îngrozit de ceea ce s-a întîmplat. Dar din păcate nu sînt uimit. Matteotti era socialist : totuși, nu știi că provenea dintr-o familie foarte bogată originară din Trento. Proprietari de vaste terenuri în provincia Rovigo. Era o persoană serioasă și foarte pregătită. Călătorise și studiase îndelung în Germania și în Anglia ; țări care, ca industrie și ca mișcare muncitorească, sînt, acum, ceea ce noi vom fi numai după treizeci, patruzeci de ani. Matteotti era un tip nou pentru Italia. Nu era un avocat cu gura mare, revoluționarul palavragiu de tipul Cavallotti sau Enrico Ferri, ci un cărturar, un organizator, un administrator. Mai înainte de a fi numit deputat, a fost primar în Fratta Polesine : și, dă-ți seama, ca primar conducea asesoratele Finanței și ale Instrucției. Inițiase chiar și o reformă tributară, în scopul de a ușura celor mai săraci povara impozitelor directe. La Cameră, a fost membru în comitetul bilanțului. Relatarea bugetului, a încasărilor de acum doi ani e perfectă în genul ei. Nu era doar inteligent. În Italia, avem atîtea persoane inteligente ; și lucrurile merg cum

merg. Matteotti era, mai ales, un apărător al justiției: rigid, minuțios, îndîrjit. În viața particulară foarte modest. Din păcate, nu l-am cunoscut. Și aș fi avut ocazia, știi? Mai multe ocazii. Dar, știi cum se întîmplă! Cînd mă duc la Roma abia aștept să-mi termin treburile cît mai iute ca să mă reîntorc la Torino. Ei bine, ce crezi că mi-au spus, la Roma, alaltăieri? Că Matteotti avea obiceiul ca, în fiecare dimineață, mai înainte de a ieși din casă, să-i ceară soției zece lire. Ca ultimul dintre prăpădiți. Un deputat la Parlament! Această modestie era un semn al puterii sale. Nu puteau să nu-l suprime. Eu, natural... — și aici Golzio, pentru prima dată, încetă să vorbească direct lui Emilio și se întoarse spre partea opusă, spre Elena, rîzînd cu un aer binevoitor și lăsîndu-și pe spate căpșorul lui rotund cu părul alb și bine lipit, — eu, natural, că eram constrîns să mă consider adversarul lui.

Elena, relaxată, cu capul pe speteaza fotoliului, asculta cu interes. Avea ochii mari verzi larg deschiși spre Golzio, zîmbetul fix, un braț ridicat sub cap, o mînă în părul blond, și cealaltă, cu țigara între degetele subțiri, cu cotul sprijinit de brațul fotoliului. În dorita penumbră a salonului, și pe fondul întunecat al pielei în care erau îmbrăcate fotoliile, figura i se detașa ca pentru o ședință de pozat. Mătasea moarată de culoare bleu-vert care cuprindea trupul ei slab, părea că răspunde reflexelor mobile ale șemineului. Din cînd în cînd, Elena se mișca ușor pentru a se așeza mai comod; atunci cutele și moararea rochiei își schimbau direcția și luciul, părînd că trupul ei ar fi avut o viață independentă și misterioasă. Și Emilio îl asculta pe Golzio cu interes, dar între timp nu putea să n-o privească și pe Elena. Golzio continua:

— ...Nu vorbesc de acum, ci mă refer la doi ani în urmă: dacă aș fi crezut în vreo oarecare șansă a victoriei socialiștilor, nu aș fi ezitat de a mă alătura lor. Din păcate nu era și nu este așa. În Italia sîntem încă prea în urmă pentru ca un stat socialist să nu ducă țara la ruină.

— Dar... și Rusia? — obiectă Elena.

— Nu-mi vorbi de Rusia. Am fost acolo de mai multe ori, înainte și după revoluție. E o țară pe care o cunosc foarte bine. Acum, te asigur că pentru a face o revoluție ca aceea rusă, e nevoie de o bogăție nemaipomenită, mă refer la bogăția naturală și inalienabila, la materii prime. Rusia

le avea și le are, prin urmare, a putut face o revoluție mare, și a făcut-o și merge înainte. Dar noi ?

— Atunci noi ce trebuie să facem ? — întrebă Elena.

Pînă una, alta, își puse un picior peste altul, cu un discret foșnet al rochiei. Emilio observă deodată pîntecul ei înfășurat în mătase, mărișor, reliefat, ușor rotunjit ; cît era de ajuns pentru a contrasta cu slăbiciunea picioarelor și subțirimea brațelor. Era o impresie nouă și ciudată, un amestec de tristețe și de dorință, de amintire și de imaginație. Pîntecul lui Veve, cu totul diferit : cu șoldurile mai pline și mai atletice, generos, puternic. Cine știe, pîntecul Elenei ar fi fost în stare să se transforme și să-l imite pe cel al Vevei. Dar de ce ar fi trebuit să fie altfel de cum era ? Nu exercita și așa, micuț cum era, convex, delicat, o chemare a lui proprie, aproape dureroasă ? Și nu era făgăduința, chiar, a unei plăceri noi ? Emilio se miră cum de nu se gîndise și la Roma. Și își aminti de o verișoară îndepărtată a familiei Viotti, vara Emma, care era și mai slabă decît Elena, dar care avusese totuși opt copii.

— Ce trebuie să facem ? Nimic, replica Golzio. Doar să ne urăm ca Mussolini să nu fie prea prost : sau dacă nu, ca fascismul să treacă iute. Din nefericire, să-ți urezi ceva nu înseamnă să crezi că se întîmplă întocmai. Și apoi... și apoi... spune Manzoni că dreptatea și vina sînt de cele mai multe ori atît de amestecate, încît e imposibil să le desparți cu o precizie indiscutabilă. În ce mă privește, mă abțin de la previziuni, formulînd totuși cele mai bune urări.

Golzio, temîndu-se că ar fi exagerat în elogiul adus lui Matteotti, căuta acum să revină asupra subiectului. Emilio îl înțelese ; și, în parte din curiozitate, în parte ca să-i ofere lui Golzio posibilitatea de a apare mai puțin antifascist față de cît se arătase, spuse, cu o ușoară șovăire :

— Dar, scuzați-mă domnule inginer, dumneavoastră credeți că Mussolini ar fi și el, alături de alții, responsabil de această crimă, sau nu ?

— În mod absolut, nu, răspunse cu foarte mare vioiciune Golzio, fără să-și dea seama cum promptitudinea cu care nega contrazicea afirmația de mai devreme, că fasciștii, și mai ales Mussolini, aveau interes să-l suprime pe Matteotti. În mod absolut, nu. Mussolini n-o fi un Riche-

lieu, nici un Bismarck ; dar prost în asemenea măsură, nu. Pentru un om de stat, ar însemna o eroare de neiertat.

Prin urmare, Golzio îl excludea pe Mussolini din delictul Matteotti, nu datorită unei aprecieri sentimentale sau morale, ci datorită unor considerații obiective și aproape cinice. Totuși, se contrazicea pentru a doua oară în cîteva minute, neacordîndu-i lui Mussolini, ceva mai devreme, excesive probabilități de inteligență.

Și Emilio, deși aproba în aparență și cu ostentație fiecare cuvînt al lui Golzio, înțelegea că asemenea contradicții proveneau dintr-o profundă, tăinuită vanitate : din dorința, pe care o au toți oamenii vîrstnici și puternici, de a apărea fără prejudecăți, neconformiști, moderni, aproape revoluționari în ochii tinerilor intelectuali, viitoare elite, cîștigîndu-și astfel simpatia lor. În sfîrșit, Golzio născocea idei foarte depărtate de cele mai înrădăcinate și instinctive idei ale lui, și pe care se grăbea să le corecteze și să le atenueze. Nu era la mijloc bunul său simț ? Nu spunea Manzoni etc. etc. ?

La puțin timp după ora zece, Golzio se ridică primul :

— Îmi închipui că trebuie să fii obosit, după cît ai mers azi. Îți mărturisesc că-mi face plăcere să mă culc devreme în puținele zile de vilegiatură pe care mi le îngădui : și să mă bucur de aerul și de culorile zorilor, totdeauna încîntătoare la munte. Ne revedem mîine dimineață. Eu mă reîntorc la Torino pe la amiazi. Dumneata mai poți rămîne. Îmi faci o mare plăcere dacă mai stai la noi.

Și toți, urîndu-și pe rînd noapte bună, se retraseră. Doamna Golzio și englezoaica, cu un gest, evident obișnuit, o sărutară și îmbrățișară pe Elena. Doamna Golzio îi făcu și complimente pentru toaletă.

— N-am mai văzut-o. Ești încîntătoare. De unde ai luat-o ?

— Dar la Paris, la Schiapparelli, împreună cu tine !

— Ah, da. Ce distrată, nu-mi aminteam, zîmbi doamna Golzio, obosită.

Părul negru tuns stil *bebé*, ochii foarte conturați cu creionul negru, buzele fără roșu, un strat foarte alb de pudră îi dădeau un aer spectral. Toaleta era o tunică de mătase, neagră, puțin decoltată, cu un șir dublu de perle : nu prea diferită, cu excepția culorii, de aceea pe care și-o amintea Emilio, la recepția celor doi Sakharoff. Comporta-

mentul ei părea obosit și distrat: poate că era bolnavă, se gîndi Emilio, sau poate ca poză, sau poate, pur și simplu fiindcă era prea bogată și plictisită, lipsită de interes față de viață. Nu avea copii.

Englezoaica avea părul tuns chiar băiețește. De statură mică: scundă, robustă, masivă, nu era nici ea fardată. Chipul și brațele goale puternice arătau o piele de un colorit măsliniu. La masă și după, nu scosese nici un cuvînt. Nu făcuse decît să asculte și mai ales să rîdă, în mod prompt și exagerat, de cîte ori, rar ce-i drept, Golzio venea cu cîte o frază care putea semăna de la distanță cu un spirit. Atunci arătase un dublu șir de dinți albi, mari, poate falși. Rîse în același fel, în penumbra vestiarului, urînd noapte bună lui Emilio ; și strîngîndu-i mîna energic, părînd chiar prea bărbătească, dacă nu ar fi fost vorba de o pianistă.

În urma ei, și în urma doamnei Golzio, pe scara scîrțîitoare, o pornise și Elena ; dar, de la prima treaptă, sprijinindu-se cu o mînă de balustradă, se întoarse să-i ureze noapte bună și ea, și cu o ochiadă mai lungă și mai semnificativă decît precedentele. Emilio crezu de cuviință să răspundă cu un zîmbet șovăielnic și ușor melancolic.

Apartamentul oaspeților se afla la parter, sub scara cea mare. De cum intră în cameră, începu să se dezbrace. Era obosit, îi era somn, se gîndea că avea să adoarmă imediat. Totuși, nu putea să nu se gîndească la doamna Golzio și la pianista englezoaică, al cărei aspect și comportament aveau ceva nu numai straniu, dar chiar deprimant, poate și sinistru. Însăși argumentarea locvace a lui Golzio părea cenușie și îndoielnică și tot astfel și frumusețea malițioasă a Elenei.

Stinse lumina. Brusc, Veve îi reveni în minte, în cruda ei splendoare roză, ștergînd celelalte imagini, mai mult sau mai puțin plăcute, dar toate, prin comparație cu ea, la fel de mizere. Veve, ultimul gînd al nopții și primul al deșteptării. Veve... Dar, în somnolența care-l cuprindea, iată, întinderea înmiresmată a rododendronilor, și a pîrîiașului de la Fiery, și ghețarii și stînca Cervino de culoarea fragilor în primul soare, începeau să se suprapună gîndului la Veve. Două paradisuri pierdute, unul de cîteva luni și celălalt de cîteva ore, începură să se mistuie unul în celălalt. Și auzea parcă în vis din nou, mîngîietoare și domoale, zgomotele care-l însoțiseră în atîtea ore ale

zilei : ritmul lent al pasului, scîrțiitul bocancilor pe potecă. Revedea, ca într-o aureolă de soare și vînt care-l făcea să-și simtă arzînd membrele îndurerate, revedea pămîntul surpăcios, amestecat cu pietre, sau ultimele smocuri de iarbă, în timp ce cu piciorul era gata să le strivească ; și, ridicîndu-și privirea pentru a măsura cît de înaltă era colina, revedea prăpastia abruptă și acolo, pe fondul albastru pur, ceafa roză a lui Piero care suia cu încăpățînare în pas egal. Ce frumos era muntele ! Doar că, deodată, i se păru că zgomotul pașilor, menținînd același ritm lent, crește ca intensitate, se amplifică îngrozitor ; nu mai era un pîrîit, ci un scîrțîit continuu, un trosnet, un zgomot asurzitor ; Emilio, aprinzînd instinctiv lumina, privind în jurul lui și văzînd că nu mai era pe vreo potecă alpină cu prietenul lui, ci singur, în patul din camera oaspeților din vila lui Golzio, își dădu seama că era zgomotul altor pași, la fel de lenți, care coborau în momentul acela pe scara de lemn răsunînd amplificați chiar deasupra capului său. Patul se afla într-un fel de alcov, realizat sub prima porțiune de scară pînă la primul palier.

Și astfel reuși să înțeleagă, cu o întîrziere de o clipă, că acel zgomot asurzitor nu era neapărat provocat de pașii unui colos : clipă care i-ar fi fost de ajuns să sară din pat și să se încuie cu cheia, dar care, dimpotrivă, i-a ajuns ca să vadă cum se deschide ușa delicat și intră Elena în capod.

Primul gînd a fost acela de a o respinge cu îndrăzneală și cu franchețe. Spunîndu-i că era obosit și că-i era somn, fără îndoială că n-ar fi mințit-o.

— Adormisem, zîmbi el ca s-o pregătească.

Dar Elena poate că nici nu-l auzise : încuiase foarte repede ușa, și acum îl săruta cu pasiune. Emilio suportă ca să cîștige timp. Pe cînd îi răspundea cu moliciune sărutărilor ei, se întreba cum ar fi putut-o îndepărta fără s-o jignească, căutînd primele cuvinte pe care să i le spună.

Răspundea cu răceală sărutărilor acelea fierbinți, simțind un fel de dispreț pentru destinul nedrept. De ce nu era Veve în brațele lui ? Și acest gînd fu atît de puternic, că la un moment dat se revoltă fără voia lui ; o desprinse aproape mecanic pe Elena de el, luînd-o de umerii ei slabi și îndepărtînd-o ca s-o privească în ochi, ca și cum ochii

ei verzi și scăpărători i-ar fi putut dezvălui sufletul și motivele pentru care el n-o putea iubi, sugerîndu-i cel puțin primele cuvinte, cele mai dificile de rostit. Oh, nu exista nici un motiv. Era un fapt, o realitate, nimic altceva. N-ar fi trebuit să-i spună nimic altceva decît că n-o iubea. Simți că asta era datoria lui.

— Elena, spuse, fixînd-o, dar cu o ușoară ezitare și fără nici o solemnitate, amăgindu-se aproape că un ton ezitant și supus ar fi putut îndulci asprimea cuvintelor pe care era pe punctul de a le rosti, și cuvintele erau : „Elena eu nu te iubesc". Prin urmare spuse :

— Elena, eu...

Dar ea, care nu-și dăduse seama de nimic, și din tonul cu care el începuse nu se aștepta la nimic important, îl întrerupse cu nepăsare :

— Emilio ! O veste bună pentru tine ! Știi ce m-a întrebat Golzio mai adineauri, înainte de a-mi ura noapte bună ? Știi ? M-a întrebat dacă tu ai făcut sau nu serviciul militar ?

Fără să vrea, Elena atinse singura coardă capabilă să-l emoționeze pe Emilio, apucînd singurul fir pe care el nu-l tăiase din inima lui. Emilio era buimăcit. Nu îndrăznea să înțeleagă :

— Serviciul militar ? Și tu ce i-ai spus ?

— Că tatăl tău a reușit să te reformeze. Nu-i așa ? Cel puțin așa i-ai spus mamei la Roma.

— E adevărat. Și de ce crezi că te-a întrebat ?

— Mai întîi m-a întrebat dacă ți-ai luat licența. Se vede că are ceva pentru tine. L-am auzit vorbind despre Teatrul de Artă. Director va fi maestrul Ferrua. Tu, poate, secretar. Nu ești mulțumit ?

Și ochii verzi ai Elenei scînteiau, fixîndu-l, cu un rîs malițios. După asemenea surpriză, Emilio își desprinsese mîinile de pe umerii Elenei. Somnul și oboseala îi trecuseră ca prin farmec. Deci Golzio era pe punctul de a-i da o slujbă ! Emilio era nerăbdător să se scoale, să se miște, să vorbească cu Elena imediat. Care era, după părerea ei, ideea lui Golzio ? Ce anume, exact, i-ar fi încredințat ca slujbă ? În orice caz, Emilio se gîndi că e norocos : Ferrua ținuse totdeauna la el, era un adevărat prieten al lui ! Dar Elena își întinsese mîinile subțiri și delicate și începuse să-l mîngîie sub flanela de lînă, pe piept, pe șolduri, pe pîntec ; acum se lăsa să alunece încet,

aplecîndu-și capul astfel, încît să-i atingă ușor pielea cu bogăția ușoară a părului ei.

— Privește-mă ! — spuse Emilio, apucîndu-i capul și silind-o să-l privească din nou. Poate pentru a întrerupe în orice caz tentația ? Poate pentru a-i descoperi, în privire, dacă ea bănuia sau nu ce simțea el și ce gîndea într-adevăr ? Elena își dădea seama că lui nu-i plăcea ? S-ar fi mulțumit ea să-l cîștige doar cu un tîrg ? Să obțină ceea ce dorea, doar pentru că el, poate, nu ar fi fost în stare să renunțe la oferta lui Golzio, adică la ceea ce el, în momentul acela, credea că e cel mai mare noroc din propria lui viață ? — Privește-mă !

Elena îl privi, pentru prima dată, cu ochi triști și stinși, ca și cum ar fi înțeles tacita lui cerință insidioasă, și șopti fără teama precizării :

— Știu că nu-ți plac. Dar eu te iubesc, Emilio. Asta e ceea ce încă nu ai înțeles. Te-am iubit din prima clipă cînd te-am văzut, cum n-am mai iubit pe nimeni altul. Și te voi iubi orice s-ar întîmpla toată viața mea. Te iubesc.

Emilio crezuse mereu, îi fusese și comod să creadă, că era vorba de capriciul unei fete răsfățată și vicioasă. Brusc, fără motiv, era sigur că Elena nu mințea și nici măcar nu se amăgea. Îl iubea. Îl iubea, cine știe, mai mult decît îl iubise Veve. Îl iubea și, probabil, era hotărîtă să se căsătorească cu el. Sau poate era un motiv : simplitatea acelor cuvinte, mai ales curajoasa recunoaștere : Știu că nu-ți plac.

Pînă atunci Emilio era convins că, la Roma, Elena îl înșelase pe Rousset tocmai din plăcerea perversă de a înșela. În schimb, nici nu fusese o adevărată înșelare. Cînd se îndrăgostise de el, de Emilio, Elena probabil avusese certitudinea, își dăduse seama că nu-l iubise niciodată pe Rousset și nu ezitase să acționeze. Și tot astfel acum, părea condusă de siguranță, de o voință deliberată, de o extraordinară credință în propria ei pasiune. De aceea putea să treacă peste orice : chiar să admită că știe că nu-i place, chiar umilința de a-l vedea că cedează pentru o slujbă dată de Golzio, chiar dificultatea de a-i cere lui Golzio un serviciu pentru el, sau, poate mai degrabă... de ce nu ? își spuse Emilio, cu o îndoială neașteptată, în timp ce o privea pe Elena în ochii ei serioși pe care nu i-i văzuse niciodată astfel... poate, mai degrabă, ușurința de a-i cere lui Golzio o slujbă pentru el. Da, Elena putea fi prietena

lui Golzio, sau putea să-i fi fost cîndva. Torino era un oraș (mediul burghez) foarte flecar și răutăcios. Se făceau mereu tot felul de supoziții posibile. Faptul că Emilio nu auzise niciodată murmurîndu-se de o relație între logodnica lui Rousset și Golzio îi era aproape de ajuns ca să nu creadă în existența ei. Dar favorurile de care se bucurase Rousset din partea lui Golzio nu erau atît de ușor de explicat prin simpla valoare a picturii sale. Și aerul ambiguu al doamnei Golzio și al prietenei pianiste și evidentele dovezi de afecțiune cu care o înconjurau pe Elena, justificau suspiciuni și mai ciudate, care, fără a se opune primei bănuieli fundamentale, o complicau morbid.

Aceste gînduri, suprapuse și confuze, toate împreună, in cîteva clipe, Emilio le găsi în înșiși ochii Elenei, odată cu revelația dragostei și a tristeții ei. Dar din nou, ca la Roma, înțelese că e liber să poată învîrti cheia într-un sens sau altul. Libertatea, atunci neplăcută și plicticoasă, acum enormă și sufocantă : un munte care în ambele cazuri era pe punctul de a-l strivi. Dacă ar respinge-o, într-adevăr, pe Elena, ar fi foarte sincer față de ea și față de el însuși... dar ar pierde o ocazie unică, ar trebui să se resemneze, revenind la Torino, la melancolicul program pregătit de tatăl lui. Dacă, în schimb, ar înceta să-și mai analizeze propriile sentimente, lăsînd scrupulele excesive deoparte, dacă s-ar lăsa cuprins de entuziasmul amoros al Elenei, ar realiza visul lui de totdeauna : să înceapă să cîștige fără a se supune unei rutine... dar ar trebui să accepte situația cu incertitudinile ei, inclusiv legătura între Elena și Golzio, și un viitor întunecat, tovărășia unei femei pe care simțea că n-o iubește și nici măcar n-o dorește ca pe un capriciu, ci doar că o admiră pentru frumusețea și pentru inteligența ei, compătimind-o pentru nefericita ei pasiune.

Alternativa, prin ea însăși, era funestă. A se hotărî însemna oricum o căință. Primul lui gest, în oricare din cele două cazuri, să închidă ochii și să se arunce în abisul unei temnițe. Primul lui gest ? Sau s-o desprindă pe Elena cu violență, să se ridice din pat și s-o invite să iasă ; și adio lume frumoasă și bogată, adio femei frumoase din toate clasele, teatre, spectacole, călătorii, vilegiaturi, frecventarea artiștilor, a oamenilor de afaceri, o lume care o cuprindea și în același timp o depășea pe aceea a unchilor Sanfront, a verilor Ceroni și a lui Giorgio Badia, lumea

pe care tata și mama o visaseră pentru el, și pentru care îl educase, adio ! Sau, de pe chipul ei, care-l privea neliniștită și inteligentă, să coboare pe umerii ei slabi și s-o năpustească asupra lui, și fără freamăt și fără recunoștință să primească pe trupul lui trupul ei adorator și fremătător ; și adio amintirea lui Veve, adio vis al unei vieți umile și integre alături de o femeie iubită, admirată și dorită, cum ar fi fost Veve și cum poate ar mai fi putut găsi alta, adio lume modestă, fericită, uitucă, pentru care-l educase, fără să vrea. Piero Giraudo cu prietenia lui, adio partide de bile, adio excursii cu bicicleta și la munte, adio pace și libertate a inimii !

Și dacă, după toate astea, n-ar fi fost așa ? Dacă alternativa nu era fără leac cum îi apărea în clipa aceea ?

Cine-i spunea că Elena avea intenția să se mărite cu el ? Nici ea nu spunea măcar. De ce nu lua lucrurile mai ușor și nu lăsa să treacă puțin timp ? Se vindea ? Un cuvînt greu. Dar probabil că era doar un cuvînt. Însăși bănuiala asupra unei relații între Elena și Golzio putea fi chiar ridicolă. Și mai putea fi ridicol ca din cauza acestei bănuieli, care era în fond o glumă a imaginației sale, să renunțe la slujbă, dacă nu chiar la o carieră, la o viață care părea idealul lui. Și relația lui cu Elena se putea chiar reduce la o aventură a unei nopți de vilegiatură, după cum la Roma se redusese la o aventură cu fiica proprietăresei.

— Eu te iubesc, repetă încet Elena în liniștea nocturnă de parcă i-ar fi înțeles acel gînd și de aceea ar fi vrut să i-l contrazică imediat.

„Tu mă iubești, se gîndi Emilio. Și cine-mi spune că într-o zi nu te-aș putea iubi și eu ? Această duioșie ușoară, difuză, miloasă, pe care o simt pentru tine și pe care o simt tocmai pentru că nu te iubesc, n-ar putea fi oare începutul unei iubiri adevărate ?" Îi reveni în minte pîntecul ei, abia reliefat, în eșarfa de mătase bleu-verde, și moarările strălucitoare ale reflexelor șemineului : ușoara convexitate care-i amintise de vara Emma, atît de slabă, dar care avusese opt copii.

Iată, acum pîntecul Elenei îi părea de o importanță hotărîtoare : dovada că o putea iubi și că o putea chiar iubi de pe acum. Desigur, dacă o putea iubi, dacă aproape o iubea de pe acum, orice ezitare nu ar mai fi avut nici un sens. Și apoi, viața (cineva spusese), oricînd venea un moment cînd trebuia s-o joace. Nici un avantaj și nici

o fericire nu erau posibile fără un risc. De cîteva momente dorea să repete noaptea aceea de la Roma, care i se părea foarte îndepărtată acum și aproape improbabilă. Din clipa în care primise scrisoarea, luni în șir nu se mai gîndise decît la Veve. Se gîndi și, ca un spirit de răzbunare, își intensifică dorința. Tu vei plăti pentru ea, îi spuse Elenei cu o sărutare, care semăna cu o lungă mușcătură. Duioșia se transformase cu disperare în cruzime.

— Nu te iubesc, îi șopti Elenei ; și adăugă, crezînd, în sfîrșit, că nu minte : — Îmi placi, asta e.

Mai tîrziu auziră de aproape ca un răspuns misterios, un murmur trist și solemn : Emilio se gîndi : sînt brazii, se iscă vîntul și înțelese că mai înainte cu o noapte, pe fînul din sărmana cabană, la ora aceea, fusese infinit mai fericit.

Semnalul de sosire a trenului din gara Pont Saint-Martin suna ca toate semnalele de sosire din toate gările ; dar Emilio, fără să vrea, îi dădea o atenție deosebită, o vibrație intimă ; simțea, fără să și-o spună clar, anunțul neliniștit și totodată exaltant, al unui sfîrșit și al unui început. În vara alpestră, strălucea soarele primei după-amiezi. Munții se ridicau din valea cea mare, de ici și colo, semnată de umbrele lor crude și luminile lor orbitoare. Spre Ivrea, spre cîmpie, cerul era alb : Emilio se gîndea la căldura pe care avea s-o regăsească la Torino. Ce se sfîrșise ? Ce avea să înceapă ?

Cu puține ore mai devreme, pe pajiște, la umbra brazilor, o masă cu fața de masă în pătrate albe și roșii, și micul dejun : Golzio, solitar, așezat pe un fotoliu de nuiele, cu o panama albă ca creta pe cap, își sorbea ceaiul, și își ungea cu unt felii de pîine prăjită. Se ridică în picioare aproape brusc, îl salută cu o extraordinară vivacitate, ca și cum l-ar fi așteptat. Îl invită să se așeze în fața lui. Fără preambuluri, îl întrebă : ce studii urmase și ce intenții avea pentru viitor. Între timp îl fixa ; dar atît de imobil, încît parcă n-ar fi stat să asculte răspunsurile, ca și cum adevărata impresie pe care voia să și-o facă asupra lui ar depinde, în schimb, de privirea aceea. Ochii lui Golzio, își dădu seama Emilio și în clipa aceea cînd erau ațintiți asupra lui, ochii lui Golzio nu aveau, în fond, nici o expresie ; erau două puncte în două găuri, părea imposibil să le deslușești culoarea. Ochii unei statui.

— Ce limbi străine cunoşti ? — întrebă Golzio de îndată ce termină.

— Engleza şi franceza bine. Binişor germana.

— Dacă e adevărat, o să ai ocazia să le fructifici, spuse Golzio.

— Doriţi să mă supuneţi unei probe ?

— Proba vine imediat, fără s-o cauţi, fii liniştit. Te aştept mîine dimineaţă la unsprezece pe bulevardul Valentino 14. S-ar putea să am ceva să-ţi propun — şi-i întinse mînuţa lui gălbuie, uscată, strîmbă, aidoma unei gheare.

Despărţirea de Elena fusese romantică, aproape o promisiune de fidelitate. Dar din partea lui Emilio, o comedie. Trezindu-se în dimineaţa aceea în patul care fusese teatrul aventurii sale nocturne, nu mai simţea faţă de ea, nici dragoste, nici dorinţă, nici măcar duioşie, deşi se străduia cu ingenuă încăpăţînare, şi voia să creadă că va izbuti. Elena ar fi vrut ca el să se oprească încă o noapte şi să plece a doua zi dimineaţă, devreme. Dar Emilio îi explicase că trebuia să fie la Torino cu o zi înainte, ca să se pregătească pentru întîlnirea decisivă cu Golzio, şi mai ales ca să nu rişte să sosească cu întîrziere la întîlnire. Era, totuşi, mulţumit, fără să şi-o mărturisească, de această necesitate : pentru că era încîntat s-o părăsească pe Elena.

Elena îl însoţi la cursa de douăsprezece şi jumătate. În ultima clipă, nu ezită să-l sărute şi să-l îmbrăţişeze, în piaţeta plină de vilegiaturişti ; o scenă ca şi cum ar fi fost logodiţi. Într-adevăr, între ei doi nu fusese nici cel mai vag cuvînt legat de o căsătorie : dar lui Emilio i se păru că Elena evitase în mod deliberat orice aluzie la acest lucru, complăcîndu-se în conştiinţa că explozia pasiunii lor ar fi fost prea tulburătoare ca să se preocupe de consecinţe conformiste. Şi el, din instinct, se lăsase în voia acestei neglijenţe romantice, încredinţîndu-se încă o dată unei speranţe de libertate.

Acum era aici, pe peronul gării din Pont Saint-Martin. Două după amiază a zilei de 17 august 1924. Aştepta trenul care trebuia să sosească de la Aosta şi să plece spre Torino. Soarele ardea. Lăsă rucsacul jos şi se aşeză pe o bancă. Elena avea să-i telefoneze în seara următoare, acasă, la Torino, ca să afle cum se desfăşurase întrevederea cu Golzio. Ideea de a telefona fusese a ei. Şi lui

Emilio i se păruse o confirmare că bănuielile lui nu erau motivate. Dacă Elena ar fi fost într-o intimitate foarte strînsă cu Golzio, nu ar fi avut nevoie de a afla de la alţii cum se desfăşurase discuţia.

Suna semnalul de sosire. Nu mai sosea trenul acesta ? Avea să se suie în el, avea să ajungă la Torino, să se ducă din nou acasă... Ceva se terminase şi ceva începea într-adevăr : dacă într-adevăr, după cum părea probabil, Golzio îl angaja în slujba de secretar la Teatrul de Artă ! Pentru prima dată, intra în casa cea veche din Torino cu speranţa de a o părăsi. În curînd ar fi avut o altă casă. Casa lui. La urma urmelor, Elena era destul de bogată. Cel puţin, era bogată mama ei. Emilio căuta, şi se străduia să regăsească în el acea duioşie sinceră (sinceră, da, aşa i se părea) pe care o simţise faţă de Elena în noaptea precedentă, şi dorinţa care, la un moment dat, se născuse din acea duioşie. I se părea ce-i drept, încet, încet, şi tocmai pentru că fugea de ea şi pentru că timp de cîteva zile n-o va revedea, i se părea că simte din nou o oarecare afecţiune faţă de ea. Deşi se desprinsese de ea cu un sentiment de eliberare, acum, fiind departe, nu-i mai crea nici o neplăcere.

Brusc, semnalul de sosire încetă. Dar nu era trenul de Aosta cel care sosea. Era un tren de la Torino : văzu fuiorul de fum cum apare, în colţul văii, şi cum se ridică pe fondul cerului alb.

— *Cul d' Austa a l' à vint miniite' d ritard* [1], spuse un impiegat care ieşea în clipa aceea din gară : un om în vîrstă, cu halat negru şi şapcă de ciclist.

De îndată ce sosi trenul, omul se aşeză la vagonul poştei şi luă un pachet de ziare. Cîte unul se apropia şi cumpăra *La Stampa.* Emilio văzu de departe titlul gros, negru.

Era întocmai cum se gîndeau toţi de cîteva luni. Cu o zi înainte de găsirea hainei, nu mai puteau fi dubii. Dar văzut acum, tipărit în litere groase pe toată pagina ziarului, făcea alt efect. Întocmai cum moartea, chiar cea mai îndelung aşteptată şi scontată, a unui tată sau rude, are cu totul alt efect totdeauna cînd în cele din urmă apare pe chipul său.

[1] Cel de Aosta are douăzeci de minute întîrziere. (piem.)

La 25 km. de Roma, pe via Flaminia, la o mică distanţă de gara Riano, în spatele unei bariere se întinde o pădurice foarte bogată şi încîlcită, zisă Quartarella, proprietatea prinţului de Piombino...

Brigadierul din *Reali Carabinieri*, Amodio Caratelli. nu făcea parte din echipa investigativă. De cîteva zile era în permisie la Riano şi se ducea la vînătoare prin părţile acelea însoţit de un cîine.

Iată raportul brigadierului Caratelli :

Aseară, în timp ce mă întorceam acasă, ajungînd lîngă păduricea Quartarella, am observat că îmi dispăruse cîinele. Am fluierat de mai multe ori, şi am auzit un lătrat de bucurie, dar îndepărtat. M-am întors şi am găsit-o pe căţeluşa mea Trapani scormonind pămîntul. Era transpirată şi gîfîia. Am lăsat-o în voia ei, apoi am luat-o de acolo, dar am rămas foarte impresionat. N-am spus nimic, şi mi-am pus în gînd să mă reîntorc în locul acela în primele ore ale dimineţii. În zorii zilei de azi eram pe drum. De cum m-am apropiat de Quartarella, iată că din nou mă părăseşte căţeluşa şi se duce direct în adîncul desişului. Am urmat-o. Începuse să scormonească în acelaşi loc din seara precedentă. De îndată ce am dat deoparte primele brazde de pămînt, am simţit o duhoare de cadavru. Puţin după aceea, săpînd, am simţit că mîinile mele atingeau un trup umed şi rece. Am avut o senzaţie cumplită. După ce am mai dat deoparte încă puţin pămînt, iată că-mi apare capul unui bărbat. Pielea capului mai avea cîteva fire de păr, şi unele părţi ale feţei erau descompuse, mişunînd viermi groşi pe ea.

Trapani, căţeluşa, începu să latre cu furie. Îngrozit, am alergat în căutarea carabinierilor. Dau de cîteva patrule conduse de căpitanul Pallavicini, comandate de comisarul Cadolino. Alergară imediat la locul indicat, şi comandară plantonul. Era opt fix...

La această ştire, sosesc de la Roma mai mulţi socialişti şi un mare număr de ziarişti, cît şi secţiunea de acuzare a procesului, judecătorul de instrucţie, medici, experţi. Deputaţii Tonello şi Mastracchi îl informează pe comisarul Cadolino că Matteotti avea un dinte de aur în partea stîngă a maxilarului superior. Într-adevăr, capul acela avea un dinte de aur în locul indicat...

Cadavrul era pus parcă cu forța într-o groapă mică, fără îndoială, săpată în grabă. Trupul părea îndoit în două, cu picioarele aproape la nivelul capului. Unul din experți observă că, dată fiind rigiditatea care urmează imediat morții, trupul lui Matteotti pare să fi fost introdus în groapa aceea pe cînd mai era în agonie.

Cum cadavrul era aproape de suprafața pămîntului, descompunerea era aproape completă. Cadavrul era absolut gol. Se observă doar o pilă groasă înfiptă în piept..."

În timp ce citea, Emilio avea impresia că relatările ziarului, povestirea brigadierului Caratelli, cățelușa Trapani, cadavrul sfîșiat, pila înfiptă în piept constituiau singura realitate importantă, singurul adevăr adevărat.

Gara din Pont Saint-Martin (în timp ce citea, din cînd în cînd, instinctiv, o privea) devenise gara din Riano. Viile dinspre Donnaz erau Quartarella.

Totuși, după ce termină de citit, primul lucru care-i veni în minte fu pajiștea la umbra brazilor, măsuța cu fața de masă în pătrate albe și roșii, și Golzio, cu panamaua albă, de culoarea cretei, așezat pe fotoliul de nuiele, luîndu-și ceaiul, ridicînd ceașca, ungînd cu unt feliile de pîine prăjită și ciudatele gheare gălbui ale mîinilor sale. Auzi din nou glasul lui calm, accentul canavesan rustic : „Te aștept mîine dimineață la unsprezece pe bulevardul Valentino 14. S-ar putea să am ceva pentru dumneata". Libertatea era mai importantă decît însăși viața, spuneau bietele rămășițe ale lui Matteotti. Dar ce anume avea să se întîmple ? Țara avea să se revolte ? Se întîmpla în Italia ceea ce nu ar fi crezut niciodată că s-ar putea întîmpla, conform celor ce fusese obișnuit să gîndească. Soarele strălucea și ardea, păsările cîntau, vîntul foșnea prin grădina de lîngă gară. Emilio aștepta trenul spre Torino. Se gîndea la ultima jumătate de oră a lui Matteotti ; la lupta lui disperată din mașina neagră ; la chinul suferit de corpul lui ; la apărarea propriei vieți, cu toate puterile lui ; la certitudinea morții, certitudine pe care a avut-o, probabil, neașteptată, de îndată ce n-a mai văzut defilînd în fața ferestrelor mașinii, dincolo de corpurile arcuite și chipurile bestiale ale celor ce-l torturau, casele din Roma, mute și inerte participante la crimă, ci cîmpurile uscate din Tor di Quinto, și surpările pustii din Grottarossa. Matteotti înțelesese că nu-l vor lăsa viu, ca să depună mărturie împotriva lor.

Desigur, dacă Emilio își punea o mînă pe inimă...

Dacă-și punea o mînă pe inimă, dacă voia cu adevărat să fie sincer, nu putea pretinde ca țara să se comporte prea diferit de cum se comporta el.

Și el simțea, într-adevăr, față de delict, oroare și indignare ; dar în clipa aceea gîndul care-l frămînta mai mult era că a doua zi, la unsprezece dimineață, pe bulevardul Valentino 14, Golzio îl va primi vrînd să-i ofere o slujbă.

1

COBORÎ DIN MAȘINĂ ÎN FAȚA CAsei și se întoarse o clipă ca să-l privească pe Monticone, nesigur dacă să-i spună să-l aștepte, sau să vină luni dimineață la opt, ca de obicei, ca să-l ducă la studio. În lumina ambiguă a amurgului de vară, profilul alb al bătrînului șofer, încadrat de fereastra mașinii bleumarin Augusta, era simbolul inconștient al destinului: al acelei forțe misterioase căreia Emilio Viotti încerca, zadarnic, de cîtva timp, să i se sustragă. Dar căuta el oare cu adevărat? Nu continua el, încă o dată, să se înșele pe el însuși?

Monticone, unul din cei doi bătrîni șoferi ai casei Golzio, rămăsese la Roma pe timpul verii în serviciul „Victoriei Film", cu Augusta. Monticone putea foarte bine să-l aștepte, atîta timp cît să facă o baie și să se schimbe, ca apoi să-l ducă din nou la San Giovanni, la Piero. Nu era desigur necesar să-i ascundă că lua masa la Piero în acea sîmbătă seară. Chiar dacă presupunea că îi va spune apoi lui Golzio, nu era nimic rău. Golzio știa că Viotti și operatorul Giraudo erau vechi prieteni.

Dar Emilio avea intenția ca în seara aceea să-i spună tot lui Piero. Însemna între altele și să-l trădeze pe Golzio. Instinctual, deci, prefera să se ducă la Piero cu un taxi, și nu cu o mașină a „Victoriei"...

— *Mument, Munticun!* [1]

Se întoarse. Uitase pe canapeaua din spate scenariul pe care trebuia să-l citească și să-l noteze a doua zi,

[1] Un moment, Monticone! (piem.)

duminică: filmul cîntăreței, care intra în lucru peste cîteva săptămîni.

Mda!, îi va spune tot lui Piero. Poate că acesta îl va sfătui să lase baltă „Victoria" şi s-o rupă definitiv cu Golzio, sub vreun pretext oarecare. La Roma mai erau şi alte societăţi mari care începeau să producă din plin: de exemplu, Ici, Scalera. Şi el, acum, ca organizator de producţie, avea un nume, după succesul cu ultimele filme. Da, Piero îl va sfătui s-o rupă. De aceea, probabil, acceptase invitaţia pe care i-o făcuse Piero, ştiindu-l singur la Roma, fără soţie.

Monticone, cu obrajii subţiaţi, palizi, acoperiţi ici-colo cu un văl des şi regulat de o barbă foarte albă, cu viziera lucioasă şi neagră a şepcii lăsată pe ochi, privea obosit în golul din faţa lui. Era omul datoriei, un bătrîn, canavesan şi el ca şi Golzio, taciturn, credincios, melancolic, care nu discuta niciodată ordinele, care muncea, dacă era necesar, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, fără să se vaicte, şi care-l asculta pe Golzio ca pe o divinitate. Transferarea la Roma cu soţia lui bătrînă şi bolnavă, departe de fiul lor, muncitor la Fiat, şi de nepoţei, şi noua lui slujbă şi noul mediu cinematografic, nu-i stîrniseră entuziasmul. Totuşi, era acolo, de patru ani, din 1931, de la fondarea „Victoriei", şi niciodată nu se plînsese, cel puţin în prezenţa superiorilor. Aştepta liniştit să iasă la pensie şi să se întoarcă la Torino; între timp, muncea cum muncise totdeauna. Singura concesie: cînd Golzio nu era la Roma, se rădea doar o dată pe săptămînă. Pe Emilio îl irita; dar nu îndrăznea să-i facă observaţie. Îl lăsă să plece:

— *Cerea, Munticun. I s' vëduma lün-es. Bun-a düminica* [1].

— *Cerea, sur avucat* [2].

Maşina plecă. Şi Emilio, încet, cu fascicolul gros al scenariului sub braţ, se îndreptă spre poarta casei.

Era, printre grădinile din vilele mai vechi, o construcţie foarte modernă; un cub cenuşiu şi trist, cu unghiurile sale fără viaţă, cu liniile sale tăiate, ferestre mari pătrate, balcoane mici şi de prost gust, de ciment, şi în vîrf

[1] Te salut, Monticone. Ne vedem luni. Duminică plăcută. (piem.)

[2] Vă salut, domnule avocat. (piem.)

o terasă cu pilaştri fragili, şi aceia din ciment, mascaţi prost de frunzele unei plante agăţătoare care părea şi ea artificială.

Locuinţa lui era la ultimul etaj. Deschise cu cheia. Slujnica, anunţată prin telefon, îi veni în întîmpinare, comunicîndu-i că baia era gata.

La urma urmelor, nu ştia dacă îi va vorbi sau nu lui Piero. Sau, mai degrabă, nu ştia exact încă ce anume îi va spune. Pînă unde îşi va deschide sufletul şi îi va cere ajutor. Piero ar fi avut o serie întreagă de revelaţii. Nu-i spusese niciodată că o iubeşte pe Elena, e adevărat. Dar nu-i spusese niciodată nici că n-o iubeşte.

Ca să se bucure mai mult de prospeţimea băii, lăsase lumina stinsă. Camera era într-o semiobscuritate odihnitoare, după lumina orbitoare şi praful din curţile studioului cinematografic, zăduful din birou, orele pe care fusese nevoit să le petreacă sub bolta metalică a teatrului Tre, arzător ca un cuptor.

Fereastra era deschisă înspre grădina vilei alăturate ; pini înalţi şi magnolii. Cu primul aer umed al nopţii pătrundea o lumină albăstrie şi verde închis.

Îl lăsase să plece pe Monticone, se va duce la Piero cu un taxi ; zîmbi de propria-i slăbiciune. Cîte scrupule stupide mai avea încă ! Într-adevăr, nu se putea gîndi la cuvintele „să-l trădeze pe Golzio“ fără a se simţi ridicol. Adevăratul trădat, de zece ani, de cînd se căsătorise cu Elena era el. Cu atît mai trădat cu cît, fără să vrea, profitase de situaţie.

Chiar fără să vrea ? Cum putuse să nu vadă zece ani ?

Nu văzuse deoarece îi fusese comod să nu vadă. Un amestec de şiretenie şi de naivitate, de rea şi bună credinţă. Iată ce anume ar fi trebuit să-i mărturisească cu curaj lui Piero ! Timp de zece ani, se încăpăţînase să nu vadă. Şi a fost nevoie de tifosul micuţului Luigi, ca să-şi deschidă ochii : Golzio care stătea ore în şir la clinică, neglijîndu-şi treburile cum nu făcuse niciodată şi spre marea surpriză a tuturor, a rudelor şi a funcţionarilor ; şi echivocul infirmierei, care, venind din camera lui Luigino, nu se adresase lui, lui Emilio, ci lui Golzio care moţăia în fotoliul din faţa ei : — „Domnule, copilul îşi cheamă tatăl“. Pe moment, în groaza incertitudinii vieţii copilului, nu dăduse nici o importanţă incidentului. Doar după cîtva timp, reflectînd. Dar... dar era o dovadă ?

Făcea legătura între asiduitatea lui Golzio la Clinică, evidenta lui grijă pentru salvarea copilului și multiple alte fapte mărunte intîmplate în zece ani de viață conjugală; mergea cu gîndul cu zece ani în urmă, în epoca din strada Guattani, cînd Elena era servită la masă înaintea mamei, și înconjurată de mama ei și de slujnică cu un respect misterios; ei bine, chiar dacă asemenea enigme erau explicabile numai în ipoteza că Elena ar fi prietena lui Golzio, acestea nu erau o dovadă.

Luigino semăna mai mult cu Golzio decît cu el? Da. semăna. Dar era o dovadă? Adevărata, singura dovadă. ar fi fost o vorbă a Elenei. Un cuvînt afirmativ, bineînțeles. O negare nu ar fi servit la nimic. De aceea, Emilio nu luase niciodată în considerație posibilitatea de a o întreba pe Elena. Era sigur că și dacă ar fi fost adevărat, Elena ar fi negat. Deoarece Elena il iubea pe el, pe Emilio; asupra acestui lucru nu exista nici o îndoială. Relația Elenei cu Golzio era de altă natură, o prietenie, o veche obișnuință, precedentă căsătoriei ei cu Emilio, poate o tandrețe oarecare, dar nu dragoste. Faptul că singurul copil născut din căsătoria ei cu Emilio ar fi al lui Golzio, care nu avea copii de la propria soție, complica tot. Cu atît mai mult, cu cît Golzio era Golzio, unul dintre cei mai bogați oameni din Europa.

La un moment dat se gîndise să se ducă să-l caute pe Rousset. Rousset se căsătorise cu o profesoară de istoria artei și trăia la Florența. Emilio nu-l mai revăzuse de atunci. Dar o discuție cu el despre acest subiect ar fi fost penibilă, ridicolă, inutilă, Rousset îi datora prea mult lui Golzio ca să nu nege.

Mai rămînea soacra. De cîțiva ani, doamna Calandra părăsise mult prea iubita Romă, retrăgîndu-se la Quară. Instalase calorifere într-o aripă a vechiului castel. Trăia tot anul în singurătate,

> aidoma acelei Contese Castiglione
> foarte frumoasă, despre care se povestește.

Emilio descoperise că, pe vremea cînd stătea pe via Guattani, neîmblînzita doamnă nu avea șaizeci de ani, ci chiar șaptezeci, sau aproape. Acum se apropia de optzeci. Și, fără îndoială, ar fi fost solidară cu fata ei, ar fi negat și ea.

Nu, o voce lăuntrică îi spunea lui Emilio că dovada materială nu ar fi avut-o niciodată, că el trebuia să aibă

puterea de a ajunge la o convingere, adică de a crede că Elena fusese totdeauna prietena lui Golzio, fără nevoie de dovezi. Dar îi era greu să aibă asemenea putere, deoarece pentru el a lucra cu Golzio însemna un mare noroc, deoarece Elena îl iubea pe el, și deoarece (era raționamentul cel mai valabil) el n-o iubea și n-o iubise niciodată.

Ce-i drept, supărarea celui ce descoperă că e înșelat de o persoană pe care n-o iubește e cu totul superficială. Și chiar dacă alții nu știu nimic, aceasta afectează numai vanitatea, impresia proastă pe care o lași altora și nicidecum nu înseamnă o suferință. Și acum, la mai bine de zece ani distanță, Emilio îl ura pe Bianchi-Mina. În schimb, nu reușea să-l urască pe Golzio. Mai suferea încă din cauza Vevei. Nu reușea să sufere pentru Elena. Elena îl înșelase? Oh, dar o făcuse pentru că-l iubea și dorea să se mărite cu el. Pentru ca el să-și facă o poziție cu o muncă plăcută și care l-ar fi îmbogățit încet, încet, după cum fusese visul lui de totdeauna.

Nu o iubea. Dacă nu văzuse, nu era numai din cauză că îi convenea să nu vadă; ci pentru că nu-l interesa deloc să vadă. În ce scop să refuze o relație care, în fond, nu-l rănea? Cu atît mai mult era cazul să-i exploateze avantajele! Cu atît mai mult. Și nu se putea plînge de Elena. Nu avea dreptul s-o acuze. Ea îi dăduse mult mai mult decît îi dăduse el.

Zece ani de minciuni zilnice. Zece ani de obișnuință dură cu amărăciunea, ipocrizia, o comedie continuă, măruntă, tristă. Atenții prefăcute. Stimă prefăcută. Mărturisiri sentimentale prefăcute. Mînă în mînă, în obscuritatea proiecțiilor cinematografice. Exclamațiile în fața sfîșietoarei luminozități a apusurilor de dincolo de Monviso, de pe terasa casei lor din via Gioanetti, la Monte dei Capuccini, la Torino; și apoi în fața norilor umflați, colorați, spectaculoși, baroc ai crepusculelor din spatele cupolei San Pietro, de la ferestrele primului lor apartament la Roma, pe Lungotevere — Tebaldi. În prima perioadă de la Roma, își mai petrecea încă alături de ea și de copil toate duminicile. — „Uită-te, dragă! Uită-te iubito! Ce culori minunate!" Și cînd Elena îl însoțea în călătoriile lui în străinătate, pînă în '30, pentru Teatrul de Artă, apoi pentru „Victoria Film": sosirea la stîncile din Folkestone, infinitele spații verzi din Richmond Park, Parisul de pe Terasa de la Sacré-Coeur... Emilio încerca,

desigur, un sentiment sincer : dar credea că e de datoria lui să uzeze imediat acel sentiment pentru a i-l comunica și Elenei, dîndu-i astfel o dovadă de dragoste. Dar era nefericit. Însă știa că dacă ar fi fost cu vreo fată care-i plăcea, sau chiar singur, ar fi fost foarte fericit.

O înșela, desigur. Începuse s-o înșele imediat. Încă de la început, nu-i lipsiseră ocaziile. La Torino, Teatrul de Artă : balerine, cîntărețe. La Roma și mai mult, cu cinematograful. Dar fusese atent să păstreze un secret absolut. Și să nu-și permită niciodată nimic mai mult decît capricii, aventuri rapide, fără consecințe.

Dealtfel, seriozitatea, slujba, și mai ales timpul pe care-l dedica lucrului îl protejau. La Torino, ca secretar al maestrului Ferrua, directorul teatrului, își luase imediat asupra lui, cu mare entuziasm, cea mai grea parte a organizării. Ferrua se arătase foarte mulțumit. Era prieten cu Emilio ; avea încredere în el : simțise pentru el o instinctivă simpatie, încă de la început, de la seratele *bohemei* antifasciste și golziene din atelierul lui Serra. Ferrua era un muzicolog, un filolog, persoană serioasă și foarte integră, înclinat spre studiu și critică, mai puțin spre meseria de impresar, pentru care era nevoie de viclenie în tratative, energie practică, capacitate de a observa orarii deosebit de obositoare. Astfel, în 1931, cînd Golzio se retrase la Roma și părăsi industriile, societățile și chiar Teatrul de Artă, pentru a se dedica aproape în exclusivitate producției cinematografice, direcția „Victoria Film" a fost încredințată lui Emilio.

Ce se întîmplase ? Într-o măsură fiindcă ideile financiare și de antreprenor ale lui Golzio nu se potriveau cu cele ale regimului, într-altă măsură fiindcă mecenatismul grevà cu cheltuieli enorme asupra bugetului său, la un moment dat averea lui Golzio suferise, dacă nu o lovitură de grație, o stagnare. Chiar în lunile acelea, invenția sonorului transforma cinematograful, și regimul fascist începea să favorizeze instalarea unor noi studiouri cinematografice la Roma. În înțelepciunea sa, Golzio profitase de ocazie. Înaintînd în vîrstă și dornic să-și limiteze propria activitate, ieșise din marea bătălie în mare glorie. „Victoria Film" era o afacere de prestigiu și de o primară importanță în domeniul cinematografic, dar reprezenta, prin comparație cu industria abandonată de el în nord, o investiție de capital oarecum modestă. În

fine, era un hobby căruia marele financiar și industriaș înțelegea să i se dedice în ultima parte a vieții lui, era o fuziune a utilului cu plăcutul, o activitate care, prin caracterul ei mixt, cultural și comercial, păstra puțin din căldura mecenatismului din trecut.

La Roma ca și la Torino, Emilio își înșela soția : și depunea sumum de talent, cu succes, în grija de a ascunde acest fapt și de a nu da naștere la bănuieli. Totuși, Elena intuia, suferea, tăcea. De ce ? Numai în ultimele luni după tifosul copilului, cînd ajunsese să considere aproape o realitate relația secretă între ea și Golzio, Emilio înțelesese că Elena tăcea fiindcă se simțea la rîndul ei vinovată.

În afara obișnuinței ipocriziei în viața conjugală, falsitatea ascunsă a relației lor ieșea mereu la suprafață în ocaziile mărunte : alegerea unei mîncări, a unui costum, a unui amănunt în mobilarea casei, a unui spectacol, seara. Dezacordul lor își avea originea în lucruri și mai superficiale ; o fereastră deschisă sau închisă, o frază rostită cu glasul prea tare sau prea încet. Certuri adevărate izbucneau în legătură cu educația copilului, pe care Elena o concepea liberă și Emilio severă. Astfel, amîndoi se încredințau, din instinct, metodei cu care fuseseră educați de respectivii lor părinți. Elena, ideilor relativ moderne și fără prejudecăți ale doamnei Calandra, Emilio, celor foarte vechi și retrograde ale avocatului erarial și ale mătușilor ; și era din partea lui, în ciuda afecțiunii față de Luigino, o vlăguire de dragoste, o lenevie intelectuală, și mai ales o nevoie de a contrazice pe Elena. De exemplu : dacă insistase atît de mult ca Luigino să facă prima împărtășanie, nu fusese din fervoare religioasă ; ci pentru că Elena era de părere contrarie, și pentru că a-l vedea pe copil că repetă îndepărtatele lui experiențe ale propriei sale copilării, îi făcea bine, îi dădea o senzație de calm și de dreptate.

Amîndoi își iubeau copilul. Dar Emilio, în sinea lui, opunea acestei iubiri paterne o profundă răceală față de Elena. Elena însă părea că-l include pe el și pe copil în aceeași unică dragoste. Părea. Acum, ideea că Luigino putea fi copilul lui Golzio distrusese retrospectiv în inima lui Emilio și această legătură cu soția.

Poziția lor diferită față de religie se declarase încă de la ceremonia căsătoriei. Pentru Elena fusese un rit

căruia i se supusese cu entuziasm romantic, aproape mistic. Nu credea în jurămînt, credea în dragoste. Prin urmare, dragostea dădea valoare ceremoniei, nu ceremonia dragostei. În schimb Emilio, tocmai pentru că simțea în forul lui intim că mințea, încercase, cel puțin în ultimele luni dinaintea căsătoriei și în primele după, să se convingă că o iubea, să creadă că nu se vinde pentru slujba dată de Golzio, să se sugestioneze prin toate mijloacele, un foarte important rol avîndu-l pentru moment reîntoarcerea la slujbele religioase. Se spovedise și se împărtășise de mai multe ori. În mod sincer, sau crezînd că e sincer, făgăduise în fața altarului credință eternă Elenei. Scînteia aurul patrafirului celui ce celebra slujba, pîlpîiau flăcăruile luminărilor capelei pustii a castelului Casalgrosso ; bolți joase, arcuri și stîlpi de piatră cenușie, rafinată și poate arbitrară restaurare pe care Golzio o voise și pe care o inaugura tocmai cu acea ocazie. Îngenunchiat, Emilio se străduia să evoce emoțiile palpitante ale copilăriei și ale primei adolescențe. Lîngă el, Elena zîmbea în fața acelei devoțiuni cu o afectuoasă și emoționantă superioritate ; firește că lua voința lui Emilio de a o iubi drept un elan spontan. În banca martorilor era Golzio ; îmbrăcat în haină neagră și pantaloni reiați — în *tight*-ul de ceremonie ; rigid, rotundul, micul său cap argintiu ; chipul alb și slab ; ochii, ca totdeauna, fără expresie, fără direcție, întocmai ca două orbite. Și această figură enigmatică avea să reapară apoi lui Emilio, la o distanță de timp, în meditațiile sale de angoasă, în locul lui Golzio cel activ și prompt pe care-l vedea totuși zi de zi la biroul de la „Victoria".

Dar mai era și altceva, și poate că era ceea ce conta mai mult. Timp de zece ani, încet, încet, în ciuda tuturor, legătura lor se consolidase, într-un anume fel, și nu numai din obișnuință, nu numai din ipocrizia și aviditatea de cîștig din partea lui Emilio, nici dintr-o autentică pasiune amoroasă din partea Elenei. Era altceva. Se crease, între ei doi, o relație secretă, vicioasă și rezistentă, un constant echivoc nocturn, care atenua orice contrast din timpul zilei ; care depășea dificultățile cotidiene ale conviețuirii, anula bănuielile reciproce, pondera litigiile în jurul educației copilului. Era același, identic echivoc

de prima dată, cînd căzuseră îmbrățișați pe covor, întrerupînd experiența cu mesuța.

Pentru Emilio, o plăcere violentă, aridă, scurtă, foarte diferită de ceea ce simțea cu alte femei. Nu participa nici cu gîndul, nici cu sentimentul și nici măcar, i se părea, cu simțurile. O funcție, aproape o funcție mecanică.

Dar pentru Elena... cine știe, Elena se lăsa tulburată tocmai de răceala lui Emilio, mai mult decît de orice altceva ! Astfel se forma de fiecare dată echivocul. Și Emilio își dăduse seama. I se întîmplase, în anumite împrejurări, să se lase furat pe moment de anumite drăgălășenii fiind mai mult sau mai puțin sincer, închipuindu-și, eventual, că e cu altă femeie. Ei bine, Elena nu le savurase. Drăgălășeniile și mîngîierile trebuia să le facă doar ea.

Firește că despre toate acestea nu vorbise niciodată cu Piero. Poate că ar fi trebuit s-o facă în seara aceea. Și apoi, să-i mărturisească îndoielile lui sau mai degrabă certitudinea lui, intimă și fără dovezi, a unei vechi relații a Elenei cu Golzio. După aceea, să-i ceară sfatul ; dacă să se despartă sau nu de Elena ; și dacă să părăsească sau nu „Victoria". Mai întîi, ar fi trebuit să-i spună că n-o iubise niciodată pe Elena cu o dragoste adevărată, cum o iubise în schimb pe Veve ; și că se căsătorise, da, cu ea, crezînd c-o iubește ; dar că în fond, în fond se lăsase condus doar de interes.

Fără îndoială că era o confesiune dificilă și umilitoare. Cum ar fi luat-o Piero ? Ar fi fost impresionat, tulburat. Și din acest punct de vedere Emilio era foarte tulburat la ideea de a fi sau nu în avantajul lui să-i vorbească. De ce să-și neliniștească prietenul ?

Tolănit pe pielea rău mirositoare a canapelei taxiului, contempla prin ferestrele deschise perindarea Romei obscure și văratice ; un spectacol familiar acum, dar de o familiaritate mereu descurajatoare, care presupunea o continuă și excesivă îngrijorare privind inutilitatea și scurtimea vieții, o meditare fără răgaz asupra lașității umane : ca și cum, spre deosebire de Torino, Milano, Paris și Londra, fiecare în felul lui vii și încrezătoare, aici bulevarde, străzi, case, lumini dezolate și umbre triste, și grupurile oamenilor care mergeau în pas obosit, po-

poseau în pragul barurilor, intrau sau ieșeau din cinematografe și restaurante, ar fi exprimat, chiar în eventuala aparentă veselie, mereu și numai o misterioasă resemnare. Dacă Emilio încerca, apoi, să înțeleagă care erau, exact, aspectele sau efectele resemnării, se gîndea, în primul rînd, la casele, la palatele, la monumentele de secole și secole, inclusiv trecutul și prezentul ; la Roma în totalul ei, așa cum se prezenta : la arhitectura ei care era simptomul unei decăderi aproape de ruină.

În vechile centre ale orașului, între Oppio și Esquilino, între piața Navona și Circo Massimo, sau în Trastevere, case putrede din secolul al XVI-lea și al XVII-lea, plebee, sau devenite încet, încet plebee, mai dăinuiau încă alături de grandoarea ruinelor păgîne și asprimea și raționalitatea marilor construcții renascentiste și baroce.

Iată, și acum, din taxiul ce-l legăna alunecînd în fața masivului alb al Viminalului, mai înainte de a înfrunta scările mărețe ale bisericii Santa Maria Maggiore, vedea pe dreapta șanțul cel lung și întunecat, strîns între case roșietice în decrepitudine ; strada Urbana, anticul Cartier rău famat al romanilor. Trecuse din curiozitate singur pe acolo, și altădată cu regizorul și cu operatorul unui film, în căutarea exterioarelor, a interioarelor din plină realitate ; fațada dughenei unui cîrpaci, o scăriță de piatră, un gang care, în film, trebuia să fie atribuite unui sat sumbru și pe care, din economie de transferări, se gîndise să le filmeze fără a deplasa trupa de la Roma. Vizita a fost scurtă. Dar cum tocmai din localurile alese ieșea o duhoare atît de infectă, el, ca director de producție, a fost primul care a renunțat la economie. Și dezgustul și stînjenirea pe care le-a simțit la vederea chiriașilor, lume sărmană sau, mai rău, lume insensibilizată de lunga, chiar dacă trecuta, sărăcie, i se păruseră și mai grave față de gloria persistentă a bisericii apropiate.

Un contrast analog, și mai rău, fiindcă nu era numai moral, ci și estetic, îl descoperea între bisericile și palatele splendide ale vechilor papi și casele construite după 1870, fără a exclude pe cele mai grandioase și de lux. Stilul umbertin, *art nouveau*, prima perioadă fascistă, aveau ceva voluntar, rece, obosit și murdar, denunțau importul și impunerea, aminteau anumite edificii apărute în colonii îndepărtate fără legătură cu lumea din jur, și după scurt

timp mai vechi decît alăturatele antichități indigene.

Într-un caz și în celălalt, oboseala de a trăi sau dificultatea de a reîncepe să trăiești, arhitectura din Roma dezvăluia în ansamblul ei apropierea morții. Strălucirea luminilor, animația mulțimii în acea sîmbătă seară, pînă și vociferarea confuză, cu acea cunoscută cadență vlăguită și agresivă care-i ajungea, întîrziind la o răscruce, poposind lîngă un tramvai, așteptînd să pornească din nou, mai mult decît o vigoare vitală, îi sugerau imaginea unui vulcan stins care ar clocoti din nou, inutil și fără noimă. Și dictatura, care începea în anii aceia să rîvnească un nou fals imperiu roman, și care părea că nu mai poate sfîrși niciodată, coincidea cu această senzație de prelungită agonie, confirma acest destin. Dictatura se respira cu însuși aerul ; caldul și îmbîcsitul aer al nopții de iulie, care-l izbea din ferestrele mașinii și-l pătrundea de o viscozitate dulceagă și funerară.

Era încă tînăr, treizeci și patru de ani. Deși nu admitea, în adîncul inimii pierduse speranța vreunei schimbări, oricare ar fi fost ea ; a marii schimbări pentru Italia, sfîrșitul fascismului ; ca și a celei mici și particulare, pentru el, plecarea lui de acolo. Călătoriile, destul de frecvente în străinătate, mai ales la Paris, ca să se ocupe de filmele cele mai importante, în care era necesară colaborarea de producători sau actori străini, compensau într-o măsură tristețea vieții obișnuite, dar o și agravau : deoarece de fiecare dată îi creau iluzia că, poate, într-o zi ar fi fost posibilă părăsirea Romei. Ar fi vrut să reprezinte „Victoria" la Paris. Vorbise în acest sens cu Golzio. Dar acesta nu era de acord. Dacă s-ar fi despărțit acum de Golzio, ar fi trebuit să se ocupe de vreo producție mai modestă tot la Roma, sau în vreo filială a altor societăți, care, în orice caz, nu l-ar fi trimis în străinătate. Numele lui încă nu avea o rezonanță internațională : nici posibilitățile financiare proprii nu-i permiteau să și-o facă singur.

Desigur, din ziua căsătoriei sale, trăise în bunăstare, și mai ales în siguranța viitorului. Dar zestrea Elenei nu corespunsese așteptărilor lui ; avea să fie destul de consistentă numai după moartea doamnei Calandra. Pînă atunci, se limita aproape în exclusivitate doar la vilișoara de pe strada Guattani, pe care bătrîna doamnă, părăsind Roma, se hotărîse s-o dăruiască Elenei, și pe care Elena

și Emilio o vînduseră imediat ca să cumpere un apartament într-o clădire nouă, pe strada Ruggero Fauro, unde locuiau, și o căsuță în păduricea de pini de la Fregene, unde-i făcea plăcere Elenei să stea. Pentru ceea ce lucra la „Victoria", Emilio lua un salariu fix, foarte bun dar încă nu excepțional. Golzio îi promisese că în curînd, poate peste cîteva luni, dacă afacerile mergeau bine, va începe să-i recunoască un procentaj asupra profiturilor. Era un pas mare: primul pas adevărat spre o adevărată bogăție. Pentru moment însă, nu-și putea permite lux mare nici extravaganțe. Și, de exemplu, beneficiind zilnic de mașinile producției, crezuse că trebuie să renunțe la comoditatea de a avea una proprie.

Dimineața lua micul dejun la serviciu. Seara, se întorcea acasă și lua masa pe la nouă, chiar și mai tîrziu, după deprinderea celor din lumea filmului. Apoi luase obiceiul să iasă singur, ca să se plimbe, o oră sau două. Schimba intinerariul. Ținta era totdeauna aceeași: gara Termini. Scopul era acela de a se duce să cumpere *La Stampa*, care sosea de la Torino cu personalul de la orele douăzeci, și care se găsea în celelalte chioșcuri ale orașului abia a doua zi dimineață. Plăcerea de a citi, mai înainte de a adormi, cronica torineză a zilei! Uneori, seara, se ducea la cinematograf cu Elena. Se întorceau acasă cu taxiul, și totdeauna trecea pe la gară, căutînd să ajungă acolo mai devreme de douăsprezece și patruzeci, ora exactă cînd, în afara vreunei întîrzieri extraordinare a trenurilor, se închideau porțile. În cele mai multe seri se ducea singur, pe jos. La intrarea în gară, în fața vechii și impunătoarei gherete de lemn sculptat, deschidea avid ziarul, parcurgînd penultima pagină, la anunțurile mortuare. I se părea absurd ca la Torino să moară vreo cunoștință de a lui și el să nu fie la curent.

Pînă cînd, încet, încet, obișnuința deveni o necesitate, o manie explicabilă numai prin nemulțumirea pe care o simțea față de el însuși, prin remușcarea față de propria lui viață. Ura (sau credea că urăște) Roma și fascismul; dar, totodată ura (sau credea că urăște) și ambiguitatea propriei sale căsătorii, amărăciunea ipocriziei continue la care era constrîns alături de Elena, tainica, trista solitudine a nopților sale de soț, subjugarea zilnică în fața lui Golzio, devotamentul care-l invadase acum, în fața

succesului financiar, a mirajului unei mari bogății viitoare.

Nu era mulțumit de sine. Și gara Termini i se părea singurul loc vesel și suportabil din Roma ; locul de unde se și putea pleca ; unde ajungeau trenurile din afară, de departe, mai ales acela din Torino.

Sub înalta, fumegătoarea boltă, zgomotoasă de pufăituri și străbătută de șuierăturile neașteptate ale locomotivelor, rătăcea mult timp, confundîndu-se cu mulțimea pasagerilor gata de plecare sau care soseau, scrutînd neliniștit chipurile lor, cu urechea ațintită să surprindă accente ale dialectului său natal, contemplînd întruna tăblițele cu inscripția magică TORINO P.N. ca o dovadă aproape incredibilă și emoționantă pînă la lacrimi că acolo sus, intr-o altă Italie, într-altă lume, într-un paradis pierdut, *Türin a esistìa da bun*, Torino exista cu adevărat.

Astfel îl consola și *La Stampa*, coloanele barate cu negru, cu numele dragi ale morților, dragi toți, chiar dacă erau necunoscuți, și dragi numai pentru aerul lor de acasă, pentru evidenta lor naționalitate piemonteză !

S-a stins din viață spre durerea celor dragi
Oreste Cavagnero

Prietenii lui *Pinin* de la *Caffè Perotti* iau parte la durerea lui pentru pierderea mamei
Teresa Bertonasco

După o viață laborioasă. ca un bun creștin, s-a stins din viață spre durerea celor dragi
Giacomo Genre
(Giacu'l bergé)
negustor de cai

Anunță dureroasa veste :
soția *Barbara Giacotto*,
fiii *Giovanni* cu soția *Francesca Deaglio* ;
Rocco cu soția *Giuseppina Chiambretto*.

De dureroasa polemică împotriva Romei, de asta da, îl pusese la curent pe Piero. Piero era obișnuitul său partener contradictoriu, și apăra Roma cu mai mare fervoare decît mulți romani sau rezidenți din Roma de mai mult

timp, cu care Emilio avea ocazii zilnice să trateze la studio.

Piero se întorsese de la documentarul din Karakorum abia în luna februarie a anului 1926. Expediția, contrar prevederilor, durase peste un an. La Torino, Piero găsise industria cinematografică în criză gravă : filme fără valoare, şi la un preț scăzut. Reîncepuse lucrul, ducînd-o astfel cîțiva ani fără mari speranțe de ameliorare ; se şi gîndea să revină la profesiunea lui inițială şi să deschidă un nou studio fotografic, cînd filmele conduse de cîțiva tineri ca Righelli, Genina, Camerini, care filmaseră la Paris sau la Berlin anunțară o oarecare revenire ; şi, în sfîrşit, în '30, apăru „sonorul", cu instalarea unor noi stabilimente la Roma, sau transformarea celor vechi.

Veniseră atunci în capitală, în masă, mai toți tehnicienii cinematografici torinezi, dintre cei mai buni : operatori, electricieni, maşinişti, secretari, machiori, scenarişti, organizatori. Erau plini de entuziasm față de nesperata şi neaşteptata prosperitate. Invenția sonorului îi salva de la ruină, promițîndu-le cîştiguri mai mari. Se adaptară imediat noii situații, după cum se întîmplă totdeauna cu cei care au nevoie de lucru. În cîteva luni şi fără dificultate înlocuiră cu vin *frascati* vinul *barbera*, şi cu panoramele fără formă ale noului cartier dincolo de Porta San Giovanni, unde erau studiourile cinematografice „Cines" şi „Caesar", pe fondul prăfos al colinelor Albani, netedele paralelipipede ale caselor muncitoreşti, pajiştile înmiresmate de la Madonna di Campagna, lucioasele, proaspetele mici canale, orizontul cu dîrele de zăpadă de pe Valli di Lanzo, Alpii solemni şi aproape de Torino.

„Oh, îşi spunea Emilio, diferența o văd şi ei ! Şi ei simt superioritatea oraşului Torino, şi-şi înăbuşe regretul !" Piero mai mult decît oricare altul, pentru că îi lipseau bilele şi excursiile cu bicicleta pe îndrăgitele parcursuri variate de pe colină, suişuri, coborîşuri şi acele drumeaguri în pantă dulce de pe crestele munților Langhe şi Monferrato, foarte înalte în apropierea imensului cerc de munți, de la Marittime pînă la Graie !

Dar (continua să reflecteze Emilio, căutînd să-şi explice fenomenul „trădării" lor) ideea măreției şi a importanței mondiale a Romei antice le fusese insuflată chiar de pe băncile şcolii şi cu înseşi cuvintele imnului lui Mameli, de o propagandă veche cît mitul funest care încheiase

și anulase *Risorgimento*-ul făcînd din Roma capitala italiană. Acum, Mussolini, pompos susținător al acelui mit, se temuse încă de la început de efectele pe care le putea avea cinematograful sonor asupra poporului și favorizase instalarea unor noi aparaturi la Roma, unde era mai ușor pentru guvern să controleze caracterul producției, obligînd astfel industriașii, care voiau să facă cinema, să-l facă la Roma.

Prin urmare, pentru majoritatea acelor tehnicieni veniți de la Torino, Roma și voința lui Mussolini, și fascismul coincideau, firește, cu lucrul ; cu bunăstarea pentru ei și pentru familiile lor. Poate că pînă atunci fuseseră, după concepția lui Emilio, comuniști sau socialiști convinși. Erau persoane inteligente, dar simple și loiale : bătrîni torinezi progresiști, ca Bersezio. Poate că lor nu li se părea frumos ca după ce se aranjaseră la Roma „să scuipe în farfuria din care mîncau". De aceea, poate, se prefăceau că nu văd putreziciunea și mizeria orașului, nici măcar a cartierelor în care trăiau și lucrau. Căutau să uite, cum puteau, și cît mai curînd, părăsitul Torino. Și, de aceea, cînd Emilio încerca să aducă vorba, ei rosteau numele Torino cu glas stins, cu un ușor oftat, rușinîndu-se parcă de dorul lor ca de o dragoste prea mare :

— *Türin, me car avucat... eh, pover Türin...* [1]

Torino nu era deloc sărman. Dar lor le părea astfel ; fiindcă atribuiau întregului oraș, în mod instinctiv, aceeași mizerie pe care ei o înduraseră acolo în timpul ultimilor ani, pînă la plecarea la Roma. Desigur, știau foarte bine că la Torino numărul tuturor specialiștilor în cinematografie nu forma nici a suta parte din numărul lucrătorilor de la Fiat. Dar cum ei aparțineau numărului acela redus, și cum meritul lor consta mai ales în seriozitatea cu care își făceau meseria, Emilio, în concluzie, nu credea că e cazul să-i dojenească pentru faptul că, din ziua cînd emigraseră la Roma, căutaseră să nu se mai gîndească la Torino, ci să îndrăgească Roma ; să considere Roma frumoasă și Torino urît ; just fascismul și socialismul greșit.

[1] Torino, dragul meu avocat... ei, sărmanul Torino. (piem.)

Singura renunţare, la care nu erau în stare să se adapteze, era aceea a dialectului, vorbit între ei. Emilio recunoştea dialectul piemontez sau torinez mai pur, cîteodată argoul muncitorilor din Vanchilia şi din Madonna di Campagna, şi înţelegea : era o armă de care tehnicienii torinezi nu ezitau să profite, servindu-se de ea cît puteau mai mult ca să se ajute unul pe altul, într-o naturală şi descoperită masonerie, şi pentru a se impune mediului tehnicienilor romani, mai puţin pregătiţi, mai puţin pricepuţi, mai puţin serioşi, mai puţin îndîrjiţi în muncă, dar care pînă una, alta, se aflau acolo, şi ei trebuiau să lupte împotriva concurenţei lor.

Dintre toţi tehnicienii torinezi veniţi la Roma, Piero era cel mai bun sau, cel puţin, cel căruia ceilalţi îi acordau mai mare autoritate. Ceea ce nu excludea ca reacţiile lui să fie, în substanţă, identice reacţiilor celorlalţi. Cînd venea momentul, şi el, ca şi ceilalţi, ofta :

— *Türin, eh, pover Türin...*

Şi el bea vin de Castelli. Eventual se deosebea de ceilalţi prin veselia ceva mai pronunţată cu care-l bea sau prin felul ceva mai evident cu care se străduia să spună din cînd în cînd, vorbind maşiniştilor sau electricienilor locali :

— *Mannaggia... Te possino... Embè, che tte pijà ?... Ma va' a mmagnà er sapone* [1].

Ciudat, pronunţia sa romană amintea întocmai de dialectul doamnei Calandra : distonant, forţat, căutînd să imite originala vulgaritate şi violenţă, dar fără a izbuti s-o facă. Şi Emilio avea impresia, profundă şi subtilă, că Piero insista în a se preface că vorbeşte în dialect roman, lăudînd vinul Frascati şi chiar sorbindu-l cu lăcomie, numai în prezenţa lui. Ca să-l întărîte. Ca să înfrunte în mod vădit şi pacific ideile lui antiromane. Revelînd astfel şi el, fără să vrea, o inconştientă amărăciune : aproape un sarcasm, sau un consens în decădere.

— Hai bea şi tu, ăsta e Marino, mai sec decît Frascati ! *Perché it lu beive nen ? A l'é tüta 'na questiun d'abitü-*

[1] Fir-ar să fie... De te-ar găsi... Ei bine, ce te-a apucat ? Mai du-te încolo... (romanească)

dine[1]. Îţi mărturisesc sincer, dacă mi-ar spune să beau un pahar de Barolo, jos pălăria, dar aşa, la masă, în fiecare seară, n-aş mai putea. O fi şi din cauza climei. Bea, hai, bea !

Şi rîdea. Sau chiar :

— Ştie să vorbească Ducele nostru ! El prevede într-adevăr totul, şi nu greşeşte niciodată. El a înţeles Italia. Şi ştie cum trebuie să-i ia pe italieni ! Ba nu e aşa, după părerea ta e mai inteligent Benedetto Croce !

Şi iar rîdea. Era mulţumit de viaţa lui nouă. Era încîntat să stea la Roma şi să lucreze. Ceea ce nu excludea ca în adîncul rîsului său să fie o notă de tristeţe. Îi plăcea vinul Castelli tot aşa cum era fascist şi fusese simpatizantul lui Mussolini pînă în 1922 ; din acea neputinţă a lui de a crede că ar fi fost posibil să găsească altceva mai bun.

Prin decizia lui Golzio, Piero Giraudo a fost primul operator angajat de „Victoria-Film". Fără a irosi nici un cuvînt măcar în favoarea prietenului său, Emilio a avut norocul şi bucuria de a şi-l găsi în acelaşi loc unde lucra şi el. Piero obţinu un contract de exclusivitate, şi un cîştig lunar destul de ridicat pe lîngă un premiu pentru fiecare film. Venise la Roma în toamna anului 1930, cu bătrîna lui mamă şi cu soţia Nuccia şi micuţa Irma. Au închiriat o locuinţă la etajul al treilea dintr-un bloc nou pe strada Ardea, foarte aproape de studiouri.

Piero îl invita la masă pe Emilio de vreo două-trei ori pe an, şi-l invita, bineînţeles, numai cînd Emilio rămînea singur la Roma : în timpul verii cînd Elena şi copilul erau la băi, sau iarna, cînd aceştia erau la munte, la schi.

Cei doi prieteni se aşezau la masă, fără haină, în bucătărie. Gătea bătrîna mamă. Emilio nu voia „să deranjeze cu servitul" ; altfel nu ar fi acceptat.

Vinul galben în pahare, pe marmura de pe masă. Vinetele cu ulei, usturoi şi pătrunjel, ardeii, rasolul. Bătrîna mamă dădea din capul cărunt, şi cu glasul ei care era fireşte duios, foarte cald, plîngînd parcă, spunea :

[1] De ce nu bei niciodată ? E o chestiune de obişnuinţă şi atît. (piem.)

— *Piero a veul sempre'l büjì, e mi i lu fassu pru. Ma a l' é nen la carn ' d Türin. A venta che chiel a porta passiensa, monsù Viotti*[1].

Nuccia mai era încă o fată foarte frumoasă. Cu forme rotunde și proporționată : capul rotund, părul castaniu deschis, ochii albaștri, trăsături fine, delicate, cu năsucul în sus. Vorbea puțin sau deloc, ca de obicei. Și nici expresia nu i se schimbase : același zîmbet și aceeași privire, fixă, malițioasă, ca de păpușă. De prima dată cînd o văzuse, Emilio bănuise că Nuccia n-ar fi complet normală. Dealtfel, o bănuială în consens cu a tuturor celor care o cunoșteau. Dar numai în ultima vreme, la Roma, unde, datorită lucrului, cei doi prieteni se vedeau mult mai frecvent decît înainte la Torino, Piero ajunsese să-i spună ceva lui Emilio.

Ocazia se ivise într-o seară cînd Nuccia, la jumătatea mesei, fără să spună un cuvînt și fără justificări aparente, se ridicase de la masa în jurul căreia stăteau împreună cu bătrîna și cu micuța Irma și ieșise din bucătărie : după aceea nu a mai reapărut. Programul era de a se duce toți trei, ea, Piero și Emilio, într-o sală de proiecție a studioului, ca să vadă noul film german cumpărat de „Victoria", care putea fi sau dublat în italiană sau refăcut în întregime cu actorii italieni. Golzio, care-l văzuse la Berlin, șovăia : dorea nu numai părerea experților, dar și a cuiva din „publicul propriu zis", cum ar fi fost de exemplu Nuccia. Acum Nuccia, avertizată și de acord pînă cu o clipă mai devreme, spuse pe neașteptate că nu merge la proiecție, fără să motiveze. Emilio nu se mirase prea mult. Se gîndise la vreo contrarietate banală, chiar dacă Nuccia avea gusturi foarte simple, și se îmbrăca exact ca provincialele înstărite și fără ambiții. De atîtea ori o rochie nu prea reușită, sau considerată astfel, poate reține în casă o femeie ! Doar că, mergînd pe jos înspre studio, în căldura nopții de vară și în semiobscuritatea străzilor întortocheate și încărcate de praf din cartier, Piero îi spusese :

— *It ciamu scüsa për chila. T'sas, cun mia fumna, a venta nen piessla*[2]. Soția mea e atît de cumsecade, e o

[1] Piero vrea mereu rasol, și eu i-l fac adesea. Dar aici nu e carnea de la Torino. Trebuie să fii înțelegător, domnule Viotti. (piem.)

[2] Îți cer iertare pentru ea. Tu știi că pe soția mea nu trebuie să te superi. (piem.)

comoară, dar... în fine, nu că ar fi o bolnavă mintal, vai de mine ; *mach a vëdde cuma ch' a travaja tüt ël dì, e cuma ch' a cüdiss la cita, cum ch' a fa tüt lon ch' a dev fé !* [1] O mamă și o gospodină perfectă. Dar cum e vorba să facă ceva în afara treburilor ei zilnice, devine inertă, apatică. Și atunci nimeni nu e în stare s-o scoată din ale ei. Toți avem o mică rotiță deranjată, care nu se rotește cum ar trebui. Ei bine, ea are o rotiță ceva mai deranjată decît alții. E rotița lenei. Nu ți-am mai vorbit niciodată de asta. La început mă înfuriam. După aceea m-am obișnuit. Și nu mă mai plîng de asta. Ei, dacă toate crucile ar fi ca asta ! *Mach ch' am rincress, sta seira, për la pruiessiun, për ti* [2].

Micuța Irma se născuse în '28, patru ani după căsătorie. Acum avea cinci ani. Era slăbuță, foarte frumușică, cu părul roșu-Tizian de o rară frumusețe, pielea roză și ochii negri, adînci, cu o scînteiere fermecătoare și o expresie neobișnuită, care părea să unească zîmbetul tatălui ei, numai umanitate și inteligență, cu zîmbetul mamei, sibilinic, atingînd uneori stupizenia. Poate că și ea era ușor ciudată ca și mama ei. Dar, așa fiind, ciudățenia ei avea o pecete opusă ; în loc de lene și de apatie, o mobilitate, o activitate aproape frenetică. În ciuda faptului că părinții și bunica îi atrăgeau mereu atenția, temîndu-se continuu de a o vedea cum sparge vase, varsă pahare sau face țăndări bibelouri și vase de flori, ca mai devreme în salon la vermut, ea nu stătea o clipă locului. Sărea într-un picior, dansa, cînta, rîdea fără răgaz, și mereu cu atîta grație, că nu plictisea niciodată. Cu trecerea anilor, această vitalitate a Irmei nu scăzuse, dimpotrivă. Acum, de exemplu, devenise o problemă s-o facă să mănînce la masă. Strîngea buzele, dădea din cap cu buclele ei mari roșcate, rîdea, plîngea ; nu era chip s-o facă să mănînce mai mult de două linguri de supă. Bunica și mama erau disperate. După părerea lor, fetița se vlăguia. De o lună refuza să mănînce. Piero, însă, își păstra calmul. După părerea lui, fetița era sănătoasă. Prin urmare, era vorba doar de un capriciu și de nimic altceva. Le sfătuia s-o

[1] văzînd-o doar cum muncește toată ziua și cum are grijă de fetiță, cum face ea tot ceea ce trebuie să facă !... (piem.)

[2] Doar că regret în seara asta, pentru proiecție, pentru tine. (piem.)

lase în pace. O să mănînce mai tîrziu, cînd o să-i fie foame, la un moment dat. Atunci Emilio îi spuse micuței :

— Știi că eu am un copil ceva mai mare decît tine care se numește Luigino ?

Irma, foarte atentă, dădu din cap în sens afirmativ.

— Ei bine, acum cîțiva ani, cînd avea oarecum vîrsta ta, Luigino își pusese și el în gînd să nu mai mănînce. Devenise o umbră de slab ce era și nespus de urît. Să fi văzut cum arăta atunci. Toți se întrebau : dar cine e copilul acela atît de slab și de urît ? Și cine știa răspundea : e un copil care nu vrea să mănînce și de aceea e atît de urît. Vrei să te urîțești ? Ia spune ?

— Nu, răspunse Irma dînd din cap.

Nu deschidea buzele nici ca să vorbească ; poate că se temea ca mama să nu profite și pe neașteptate să-i bage în gură vreo bucățică de carne. Și Emilio o privea pe fetiță cu dragoste și nostalgie. Se gîndea la Luigino, atît de scump și el, atît de delicat... fiindcă, fără îndoială, ținea la el ; dar imaginea lui îi redeștepta îndoiala umilitoare amintindu-i planul cu care plecase de acasă — de a-i face destăinuiri lui Piero. Ar fi avut oare curajul să-i vorbească ? Tăcu, întristat, și cu o mîngîiere atinse ușor părul mătăsos și roșcat al Irmei.

Lui Emilio îi făcea totdeauna plăcere să-și petreacă o seară în casa lui Giraudo. Între pereții neîmpodobiți ai acelei umile locuințe, i se părea că regăsește o siguranță. Nedreptatea, ipocrizia, subtila asprime cotidiană a propriei vieți erau uitate ca prin farmec. Uitată pînă și Roma. Într-adevăr, în jurul marmurei de pe care Nuccia, surîzătoare și tăcută, strîngea încet, încet vasele și tacîmurile, în perioada lungă după ce luau masa, în odihnitorul dialog în dialect piemontez cu Piero și bătrîna, în timp ce de pe fereastra deschisă înspre terasă pătrundeau briza nocturnă și murmurul liniștit al cartierului popular și, din cînd în cînd, strigătele copiilor care întîrziau la joacă jos pe stradă, Roma devenea orașul ideal, bun, sigur, încărcat de lucru și de seninătate, în care Piero credea. Apartamentul modest de pe strada Ardea, casa lui Piero părea un loc binecuvîntat ; și puțină binecuvîntare părea că pogoară și asupra lui Emilio, îndemnîndu-l la o stare de abandon, de uitare, prefăcîndu-și un destin și un suflet asemănător destinului și sufletului prietenului său. Astfel simțea el totdeauna cînd stătea cu Piero ; încă de pe timpuri în-

depărtate cînd făceau cîte o excursie sau se duceau să joace bile, şi, în fond, ori de cîte ori îl vedea sau vorbea cu el cîteva minute. Şi de asta, acum, în timp ce se apropia momentul cînd aveau să rămînă singuri în faţa dreptunghiului de marmură curată şi în faţa sticlei de Marino cu două pahare, Emilio simţea şi mai mult ce greu îi venea să-i dezvăluie prietenului tristeţea şi incertitudinea propriei sale vieţi, prea departe de acea pace pură.

De bine, de rău, fetiţa ciuguli puţină mîncare. Alte maimuţăreli după aceea ca să se ducă la culcare. Încet, încet, zumzetul care pătrundea prin cadrul albastru închis al ferestrei se rărea. Lampa lumina liniştită deasupra marmurei, şi se reflecta în vinul galben. Piero, după cum i se întîmpla după masă, cînd era mulţumit, începuse să vorbească, să povestească episoade care păreau de domeniul fantasticului, chiar dacă se petrecuseră cu zece, cel mult cu doisprezece ani în urmă ; într-atît noua invenţie îndepărtase epoca filmului „mut". Despre severitatea şi autoritatea inginerului Pastrone, inventatorul travelling-ului şi regizorul Cabiriei. Avariţia lui Bartolomeo Pagano, hamal în portul din Genova, devenit faimos în filmele de aventuri sub numele de Maciste. Comedia pusă în scenă şi jucată o zi întreagă de mai mulţi marinari napolitani pentru a eluda tocmai avariţia aceea...

Maciste era şi producătorul filmului. Fiind nevoit să filmeze o secvenţă cu piraţi, închiriase, în Portul Ischia, o corabie mare pescărească ; şi reuşise prin secretarul lui Minotti să o contracteze la un preţ foarte scăzut, forfetar pentru fiece zi de lucru, lăsînd de înţeles căpitanului şi proprietarului corăbiei că vor fi mai multe zile de lucru.

— ...Dar timpul era splendid, marea un ulei. Trupa se îmbarcase în zori, lumina imediat propice, şi astfel am trecut la o muncă intensă. Un cadru după altul ; ştii, cu filmul mut se mergea iute. La nouă eram la jumătatea programului. Maciste era fericit. Înaintînd astfel, însemna să terminăm într-o singură zi secvenţa cu piraţii ! Pentru el era un cîştig serios. Pentru marinari, în schimb, o păcăleală serioasă. Şi iată că, la un moment dat, era încă dimineaţă devreme, trebuia să intre în acţiune o pisică : o pisică neagră care era, dealtfel, cu Maciste, cheia întregului episod. Deoarece Maciste era prizonier, şi legat de picioare şi braţe la baza catargului principal. Şi piraţilor le era atît de teamă de el, că nu-l dezlegau nici ca să-i dea

de mîncare. Trebuia să lingă ca un animal. Atunci el, ce face ? Reuşeşte să atragă atenţia pisicii de la bord şi, în sfîrşit, cu o ţintă foarte exactă şi cu o putere a fălcilor care apăreau miraculoase şi spectaculoase, scuipă o bucată de slănină pe toată lungimea corăbiei, pînă la proră unde mînca liniştit şeful piraţilor. Slănina cade tocmai în farfuria lui, şi pisica, întocmai ca fulgerul, un fenomen şi ea, se repede pe scîndură să-şi ia slănina din farfurie. Castronul cu supa de zarzavat şi paste făinoase fierbinte din care ieşeau aburi se răstoarnă. Urletele şefului piraţilor. O învălmăşeală generală. La bord este o delicată copilă, prizonieră şi ea, dar fără a fi legată. Fireşte că e de partea lui Maciste. Profitînd de zarvă, aleargă la Maciste cu un cuţit mare şi-l eliberează. Maciste, singur, îi omoară sau îi face prizonieri pe toţi marinarii, cucerind nava.

Mario Camerini, regizorul, dăduse ordin secretarilor să-i procure trei sau patru pisici negre. Se pare că, din economie, Maciste ar fi spus că era de ajuns una. Sincer vorbind, eu nu o văzusem nici pe aceea. Dar Minotti susţinea că da : mai înainte de a se depărta de pămînt, se asigurase. Fapt este că totul era gata pentru primul cadru cu pisica, şi pisica nu apărea. Marinarii începuseră s-o caute prin cală. Miau, miau ! făceau ei chemînd-o. Zadarnic. Timpul trecea. Lumina era bună. Şi Camerini se neliniştea, şi mai mult decît el, Maciste, din cauza banilor. Bombănea în dialect genovez că, după părerea lui, marinarii minţeau : pisica nu fusese absolut deloc adusă pe corabie şi Minotti fusese înşelat. Atunci marinarii începură chiar s-o vadă pe pisică : apărînd la tambuchiuri înspre bezna stivei şi-o arătau unul altuia sau vreunuia dintre noi : Uite-o ! Uite-o acolo ! *Signurì !* Priviţi ! Dar cum aşa ? *Nun lo vidìte ? Guardate cchiù'n funno... Uocchie ! Uocchie gialle ! Nun e vidìte ?* [1] Şi cereau să li se dea şuncă, şi carne, fiecare coborînd în stivă întinzînd cîte o bucăţică, vrînd parcă să o ofere pisicii : Pisoiaş ! Pis ! Pis ! *Viene a ccà !* Şi astfel trecură două-trei ore. Maciste îşi ieşise din sărite de furie. Bineînţeles că pisica nu a apărut, nu era la bord. Şi marinarii obţinură ceea ce voiau, o altă zi de chirie.

[1] Nu-l vedeţi ? Priviţi acolo în fund. Ochii ! Ochii galbeni. Nu-l vedeţi (pe cotoi)... Vino încoa ! (dialect napolitan).

— Piemontezii n-ar fi făcut niciodată așa ! — spuse Emilio. Ar fi discutat prețul cu o încăpățînare mult mai mare : fără să cedeze. Dar după ce ar fi încheiat afacerea, oricum ar fi fost ea încheiată, s-ar fi comportat cu loialitate. Alte condiții economice, altă educație ! Ei, din păturile cele mai de jos, sînt umiliți de veacuri de foamete. Noi, chiar și cei din popor, nu, sau mai puțin.

Piero îi apăra totdeauna pe meridionali :

— Dar ei au atîtea calități pe care noi nu le avem. Sînt mai inteligenți decît noi. Iubesc viața mai mult. În anumite țări din lume, departe și separate de civilizația noastră, cum ar fi, de exemplu, Cachemire, s-au văzut pînă acum foarte puțini italieni, și au o idee foarte aproximativă despre Italia... hm, dintr-un fenomen pe care n-aș ști să ți-l explic, acolo departe, Napoli e considerat orașul cel mai reprezentativ din întreaga Italie. Italian sau napolitan pentru indienii de acolo, practic vorbind, este același lucru, e identic. Odată cînd m-am îmbolnăvit... de ce boală nu s-a știut niciodată : aveam febră, nu puteam să mănînc, nici să umblu, nici să lucrez... douăsprezece săptămîni ; după care, la fel de misterios, m-am făcut bine. A trebuit să abandonez expediția. Și tot timpul bolii am rămas la Shrinagar, douăsprezece săptămîni, într-o căsuță pe palafită. Uite, vezi ? Acela era proprietarul meu...

Pe un perete din bucătărie, între calendar și o imagine a *Consolatei*, era o fotografie mărită sub sticlă : un indian cu turban, mustățile subțiri și negre ca pana corbului, buzele cu conturul bine desenat, strînse forțat vrînd parcă să-și rețină o scuipătură sau o insultă, ochii foarte negri dar încărcați de o lumină ciudată, cu o expresie severă, neliniștitoare, și nu prea plăcută ; poate fiindcă fixau obiectivul și astfel urmăreau cu privirea mereu pe cel ce-l privea. Emilio cunoștea de mult fotografia indianului, cum ar fi fost posibil să n-o fi observat ? și știa că fusese proprietarul lui Piero la Shrinagar ; dar acum auzea pentru prima dată toată povestea în amănuntele ei.

— Pare un bandit, nu ? Și în schimb, a fost un înger de bunătate. Îi datorez viața. Dacă nu m-ar fi îngrijit el și cu soția lui... Shrinagar e ca o Veneție pe un lac și între munți, cu toate casele de lemn. Bărcile seamănă cu gondolele, chiar și în felul de a le vîsli : în picioare, de sus,

t'sas, ai dàn cul culpèt[1], cu putere, întocmai. Eram singurul european în tot orașul. Cîțiva știau engleza. Dar în cartierul unde stăteam eu, nici unul. Am început cu gesturile. Și apoi, am învățat puțin din limba lor. Erau foarte cumsecade, foarte amabili. Și țineau atît de mult la mine, încît cînd am plecat *a finíu pì nen d'piuré. Mach a jera na roba ch'a m' andasía nen giù*[2]. De îndată ce au văzut că nu mai aveam febră și că mă simțeam ceva mai bine, au început, unul după altul, toți membrii familiei, și apoi și vecinii, să-mi țină, cu gesturi largi, pe jumătate de deferență și pe jumătate imploratoare, un logos de neînțeles : care părea să aibă același subiect, fiindcă în curînd mi-am dat seama că erau mereu aceleași cuvinte care reveneau, repetate, cu insistență de fiecare dată : *„Kripya apka gyan ho jaye assalimmia !"* Pînă cînd, într-o seară... era în primele zile după ce mă ridicasem din pat, dar încă nu ieșeam... iată că doi-trei dintre ei vin cu cineva pe care nu-l mai văzusem niciodată. Era cineva care știa cîteva cuvinte englezești. Se apleacă în fața mea, mă salută de parcă aș fi fost vreo autoritate. Între timp, toți ceilalți stăteau în jur foarte atenți. Și acela îmi spune cu mare efort :

„*You Napoli*[3]".

Nu — îi răspund eu : *No Napoli, but Torino, Turin*[4].

Dar el insistă : *„You Napoli !* Napoli ! italian, Napoli ! *You sing"* — și pînă una, alta deschide gura fără a emite nici un sunet, dar cu brațul face gestul astfel ca al celui ce cîntă.

Îi explic cu calm : *I no. I don't sing. No voice. I no sing*[5].

Și el, evident convins că eu glumesc, rîde și spune : „You no sing ? You Napoli no sing ?" — și dă din cap amuzat și neîncrezător. Toți rîd împreună cu el. Și apoi reîncep aproape cu lacrimi în ochi să mă roage : *„Kripka apka gyan ho jaye assalimmia !"* Și interpretul : *„Yes, sing, you good, you sing assalimmia, Napoli !"*[6]

[1] știi, dau acea lovitură (piem.)

[2] nu mai conteneau să plîngă. Doar că era ceva ce eu nu mai puteam suporta (piem.)

[3] Tu, Napoli.

[4] Nu Napoli, ci Torino.

[5] Nu cînt — Nu voce. Nu cînt. (engl.)

[6] Da, cîntă, ești bun, cîntă *O sole mio !* (engl.)

Tu știi că sînt cam afon. Și apoi în public, eu singur! Dar stăpînul casei și soția lui, care fuseseră atît de amabili cu mine cînd eram bolnav, care îmi aduceau ceai, orez, lighenașul să mă spăl... ei doi mi-au luat mîinile și mi le-au sărutat pînă ce m-am revoltat, repetînd și ei : *Sing ! Sing ! Assalimmia ! Napoli, assalimmia !*

Ei bine, mi-am spus. Ei bine, vă voi cînta. Dar ce să vă cînt ? Mă gîndesc eu și mă tot gîndesc, singurul cîntec care-mi veni în minte pe moment era cîntecul piemontez : *Mè ideal* [1]. Fiindcă era un cîntec care mi-a plăcut totdeauna mult și pe care-l știam pe dinafară. Dar mi se părea prea liniștit, prea monoton, ca melodie, de cîntat oamenilor acelora. Închipuie-ți ei se așteptau la o canțonetă napolitană. Ei bine, îmi veniră în minte cîteva cuvinte și aria, oarecum anapoda, din *O sole mio*. Îmi fac curaj. În viața mea nu mi-a fost atît de rușine. Îmi fac curaj și încep :

Che bella cosa
'na jurnat'e ssole...

...și cînd ajung la refren, îmi dau seama de chipurile încîntate ale tuturor că tocmai acela era cîntecul pe care și-l doreau, cîntecul care mi-l cereau : *assalimmia, o sole mio !*

Și acum... acum îți voi spune ceva ce pînă în seara asta n-am spus niciodată nimănui : *gnanca bel' e sì a mia fumna e a mia mare* [2]. Nu am spus niciodată fiindcă mi-era rușine : după *O sole mio* mi-a venit pofta de cîntat. Mi-au venit în minte o sumedenie de cîntece pe care nu credeam niciodată că mi le voi aminti. *Fenesta che lucive, A Marechiaro. Funiculì funiculà, Torna a Surriento, Mamma mia che vvò sapé. Core 'ngrato.* Acum, că începusem, puteam continua. Să fi fost douăzeci extaziați, acolo, ascultîndu-mă și aplaudîndu-mă cu frenezie la sfîrșitul fiecărui cîntec. În seara aceea, cred că am cîntat peste două ore : cît m-au ținut puterile. După aceea m-am oprit, mi-era teamă să nu-mi revină febra. A doua seară, la aceeași oră, publicul se dublase. Și astfel am luat obiceiul de a da concerte. Ziua studiam, îmi treceam în revistă cîntecele. Inventam cuvintele pe care nu mi le mai aminteam. Chiar dacă nu aveau sens. Bineînțeles, includeam totdeauna în

[1] Idealul meu.
[2] nici aici în casă, soției mele și mamei mele (piem.)

repertoriu *Mè ideal.* Nu greşisem ; pentru ci nu era dintre cele mai plăcute. O cîntam pentru mine. *T' l'às mai sentüla ?* [1] Dacă o iau fals, iartă-mă.

> *„Mè ideal ? na casota tranquila*
> *ün bel nì, cun pugieul e giardin :*
> *vive sul, tüt l'ann sul, mach cun chila.*
> *ël pì bel, ël pì brau dij ratin.*
> *Beive l'aria che chila a respira*
> *pupunéla parej' d na masnà ;*
> *suspiré quand che chila a suspira,*
> *piuré 'nsema s'a l' é sagrinà.*
> *Va, canssun bela, disejlu tì,*
> *ch' i pensu a chila la neuit e' l dì ;*
> *disje ch' i seugnu l'ura e' l mument*
> *'d pudeila cheurvi' d basin ardent."* [2]

Piero cînta stînd pe scaun, nemişcat, strîngînd în mînă paharul, pe marmura mesei. Soţia şi mama lui îl urmăreau mulţumite, dar şi puţin îngrijorate, uitîndu-se spre uşa dinspre coridor : deşi începuse în falset, încet, încet, Piero îşi dăduse frîu liber glasului.

— *Pian, 'm racumandu, ch' it dësvie la cita !* [1] — îi spuse Nuccia.

Piero începu strofa a doua în pianissimo :

> *„Mè ideal ? Ün ratui, na murfela,*
> *cun j' eui neir a lë sguard assassin :*
> *ün-acosa da gnente, ma bela,*
> *da pié'n fauda e mangesse' d basin.*

[1] Tu ai auzit-o vreodată ? (piem.)

[2] Idealul meu ? O căsuţă liniştită
un cuib frumos cu balcon şi cu grădină :
să trăiesc singur, tot anul singur, doar cu ea,
cel mai frumos şi cel mai brav dintre şoricei.
Să respir aerul pe care-l respiră ea
s-o răsfăţ ca pe-o copilă ;
să suspin cînd ea suspină,
să plîngem împreună, de-i tristă ea.
Te du, cîntec frumos, spune-i-o tu,
Că mă gîndesc la ea noapte şi zi ;
Spune-i că visez, ora şi clipa
cînd s-o acopăr cu săruturi fierbinţi. (piem.)

[1] Încet, te rog, să nu se trezească fetiţa ! (piem.)

Furse n'aut, indiscret, a seugn' rìa
le richësse, la gloria, j'unur :
mi m' cuntentu d'ün poch d' puesìa,
d' ün basin, na carëssa, na fiur...“ [1]

Fără îndoială, era cîntecul lui preferat. Cuvintele și desfășurarea melodiei pe un ritm liniștit de barcarolă exprimau cu exactitate sentimentul lui cel mai adînc, gîndul lui dominant, neclintita lui interpretare a vieții. Care, după Piero, nu avea sens decît în normă, în măsură, în respectul intim al fiecărui om față de sine însuși, în capacitatea lui de a-și descoperi de tînăr propria natură, propriul mod de a fi fericit, și în discreție, și apoi, de a nu mai căuta nimic altceva.

De aceea, încă de la început, Emilio asculta atît de atent. De aceea fixa vrăjit, poate mai mult decît spectatorii de la Shrinagar, fața cinstită a vechiului său prieten, fidelă ei însăși chiar și în expresiile neobișnuitei probe de canto : zîmbetul lui inteligent, încrezător și vesel.

Doar că la cuvintele :

Furse n' aut, indiscret, a seugn' rìa
le richësse, la gloria, j'unur...

Emilio simțise o neașteptată jenă, aproape o durere fizică ; și numai după cîteva clipe se întrebase dacă, din întîmplare, cuvintele cîntecului nu-l puteau învinui ; dacă acel *aut,* adică celălalt, acel indiscret care, spre diferență de Piero, ar visa bogății, glorie, onoruri, nu ar putea fi chiar el. Of, cum ar fi putut să-i vorbească de el însuși lui Piero ? Propria lui viață nu era contrariul vieții lui Piero ? Renunțase la gusturile sale, renegînd propria lui natură, căsătorit cu o femeie pe care n-o iubea, n-o dorea, acceptînd să fie în mod tainic umilit de ea, continuînd să accepte, continuînd să trăiască așa cum nu-i plăcea să trăiască, într-un oraș pe care-l ura...

[1] Idealul meu ? Un șoricel, o fetișcană,
cu ochi negri și privire asasină :
un flecușteț, dar frumoasă,
pe care s-o poți lua în brațe (în poală) și devora în sărutări.
Poate un altul, indiscret, ar visa
bogății, glorie, onoruri ;
dar eu mă mulțumesc cu puțină poezie
Cu un sărut, o mîngîiere, o floare...“ (piem.)

Şi în schimb, cine ştie? Piero i-ar fi spus că nu era adevărat. Că gusturile lui fuseseră totdeauna acelea, pe care, apoi, le urmase în mod efectiv. Că adîncul firii sale îl ducea la nevoia de bani mai mult decît spre orice altceva. Şi că, prin urmare, nu trebuia să se căiască de nimic, şi nu trebuia să schimbe nimic. Roma? O fixaţie: Piero îi spunea chiar aşa, de fiecare dată cînd discutau: o fixaţie, Emilio stătea acolo foarte bine, şi nu era adevărat că o ura. Elena? Probabil că Piero, după ce l-ar fi ascultat bine bine, i-ar fi spus: „Altă fixaţie. Tu crezi că nu o iubeşti, dar o iubeşti. Cît despre rest, ce dovadă ai de Golzio? Mai înainte de a trece la acţiune, trebuie să ai o dovadă. Gîndeşte-te că eşti tată. În faţa fiului tău, nu-ţi poţi îngădui asemenea capriciu. Nu te poţi despărţi de soţia ta din cauza unei impresii, a unei senzaţii, a unei convingeri morale. Trebuie să ai dovada". Nici un alt răspuns, nici un alt sfat nu i-ar fi dat Piero. I le dădea de pe acum, fără să ştie nimic. Pentru a înţelege răspunsul acela, pentru a primi acel sfat, era de ajuns să-i privească, în timp ce cînta, faţa de ţăran, dură şi clară, să-i asculte glasul, mai ales acum, în final, care continua în crescendo, în ciuda rugăminţilor Nucciei: glasul lui puternic, din gît, ca al celor obişnuiţi să-şi petreacă timpul în aer liber şi să vorbească sau să strige peste surda vastitate a cîmpurilor şi a viilor:

> „*Va canssun bela, dìsejlu tì,*
> *ch'i pensu a chila la neuit e'l dì:*
> *disje ch' i seugnu l'ura e 'l mument*
> *'d pudeila cheurvi' d basin ardeeent!*"

Şi la acută uşa se deschise, şi erupse înăuntru, cu pijamaua ei albastră, în picioarele goale, Irma, care sări de gîtul lui Piero începînd tocmai ca în cîntec să-l „acopere cu sărutări fierbinţi". Mama şi bunica se ridicară, consternate:

— *T' l'às vist? Lon ch' it disìa mi! Canta pian, canta pian! Ma sì!* [1]

[1] Ai văzut? Ce-ţi spuneam eu? Cîntă încet, cîntă încet! Ei da! (piem.)

— *Adess, prima'd cugiela n'auta volta! It la porte ti, neh?* [1]

Piero rîdea :

— *Ma s'a fa gnente d'mal! Anche s' a resta dësvijà' na mez' ura d' pì!* [2]

Irma era călare pe genunchii lui Piero care, luînd-o cu ambele mîini de talie, o făcea să salte, o răsfăța, o mîngîia, o săruta. Și între timp i se adresa lui Emilio :

— Iată întocmai cum spune în cîntec : *Pupunéla parej' d na masnà... Pupunéla : che bela espressiun : a j' é nen an italian!* [3]

— *Pupunela, pupunela, pupunela,...* repeta Irma, cu rîsul ei bizar rece și convențional pe care-l au cîteodată copiii cînd se rușinează că nu pricep vreun cuvînt și reacționează închipuindu-și că trebuie să rîdă, că par oameni mari dacă rîd.

Pronunța pe *e* din *pupunela* deschis, și nu închis, cum pronunța tatăl ei și cum trebuia pronunțat. Deși cei trei membri ai familiei vorbeau în dialect între ei și cu cei din afară într-o italiană cu un pronunțat accent piemontez, micuța Irma avea o precisă pronunție romană. După primii doi ani la Roma, același lucru i se întîmplase și lui Luigino. Dar Luigino se ducea la școală. În schimb, Irma se ducea la grădiniță doar de cîteva luni. Spiritul de contradicție e puternic la toți copiii. Emilio se gîndi că la Irma era foarte puternic.

Ce frumoasă era totuși, cu bogăția ei de păr, cu buclele roșcate răvășite în jurul obrajilor îmbujorați, și ce șiretenie ascundeau sărutările ei, rîsetele, mîngîierile, mînuțele grăsuțe care treceau și iar treceau pe obrajii slabi și aspri ai tatii. Piero stătea cu ochii întredeschiși de beatitudine.

Și Luigino îi dădea asemenea momente. Dar era o fericire care-i părea mult inferioară fericirii lui Piero! Poate pentru că un băiat nu poate fi cu tatăl lui atît de duios ca o fetiță? Sau poate pentru că... Nu... În orice caz, chiar dacă l-ar fi putut iubi cu inima ușoară, în liniști-

[1] Acum, înainte de a o duce din nou la culcare! O duci tu, nu? (piem.)

[2] Dar nu-i nimic rău! Chiar dacă rămîne trează o jumătate de oră mai mult! (piem.)

[3] S-o răsfeți ca pe o păpușică... S-o răsfeți : ce frumoasă expresie : nici nu e în italiană! (piem.)

toarea convingere că era fiul lui, Luigino nu rezolva nimic, dacă nu chiar complica și agrava nemulțumirea, dezgustul pe care Emilio îl simțea față de el însuși.

Pentru Piero, în schimb, totul era foarte simplu. Cel puțin, astfel îi părea lui Emilio. După aproape zece ani de căsătorie, și cu o femeie plăcută, dar ciudată și apatică, cum era Nuccia, Piero avea și el dorințele lui, capriciile lui, făcînd năzdrăvanele lui escapade. Mai totdeauna, era cîte o artistă neînsemnată, cîte o actriță de mîna a doua. În unele cazuri, metoda cea mai rapidă, bordelul. Dar era vorba de o funcție precisă, căreia îi acorda o valoare bine delimitată, în timp ca și în sentiment. Piero nu ar fi permis niciodată ca o femeie să-i tulbure viața. Ar fi însemnat să-și renege „idealul".

Cel puțin astfel, repetăm, i se părea lui Emilio. Fiindcă erau buni prieteni, fuseseră fericiți unul în tovărășia celuilalt, de copii, mai tîrziu ca băieți mari, și ca tineri ; dar în același fel în care pînă atunci Emilio nu-i mărturisise lui Piero ceea ce-i stătea mai mult pe suflet, nu se putea ca și Piero să-i fi tăinuit lui Emilio faptele cele mai importante din viața lui ? Era improbabil, se gîndea Emilio. Lui nu i se întîmpla niciodată să-l surprindă pe Piero, după cum Piero îl surprindea pe el, destul de des, în clipe de distracție, grijă, evidentă melancolie. Dacă nu și în prezența altora, la vreo reuniune de tehnicieni, la lucru, în studioul cinematografic ; sau în sala de proiecții, în pauza dintre două bobine : Piero, dacă se afla pe aproape de el, îl scruta cu ochii scînteietori în umbra orbitelor de om slab, și-i murmura :

— *Cosa ch' it l' às ? Quajcosa ch'a va nen ?* [1]

Emilio nu-i răspunsese niciodată adevărat. Nu-i spusese niciodată, ce-i drept, că situația lui nu era bună. Dar poate că Piero intuise totuși. Semnul cel mai adevărat de prietenie și cel mai frumos e tocmai acesta. Nu-i nevoie de cuvinte, pentru a ști ceva unul despre celălalt ; nu e nevoie nici măcar să știi ceva pentru a intui, fie chiar și vag, pentru a simți ; e de ajuns să iubești.

În sfîrșit, fetița, se liniștise ; încet, încet, adormise în brațele lui Piero. Acum, Nuccia o luase în cîrcă și o dusese dincolo, urînd în șoaptă noapte bună lui Emilio ; se ducea și ea la culcare, și de asemenea și bătrîna. Rămaseră sin-

[1] Ce ai ? S-a întîmplat ceva ? (piem.)

guri. Cîteva clipe în tăcere. Emilio se gîndea că nu avea să-i spună nimic. Piero se ridică alene, aproape cu un aer solemn, și-l întrebă :

— Ți-e somn ?

— Nu.

— *Perché mi, anlura, i l' ài preparate n'afé ch' a va bin*[1]. Și cu pas lent, străbătu bucătăria ca și cum ar fi fost mare cît un studiou cinematografic. Ieși pe terasă, dispăru. După cîteva clipe, reapăru cu o sticlă neagră în mînă.

— *I l' ài dëstupala, e i l' ài lassala fòra, ant ün cantun d' la trassa, dua ch' ai bat mai' l sul. A l' é Bareul, autentico, dël vintetré. Dudes ani. Ma i l' ài sagialu. L' é ancura chiel. Ecco. Për cunsulete*[2]. — Zicînd astfel, deschise bufetul, scoase două pahare și turnă.

— Ca să mă consolez de ce ? — întrebă Emilio.

Vinul curgea ușor în pahar, strălucind în culoarea lui grena deschis limpede, transparent.

— *Për cunsulete dël Frascati* — îi explică Piero zîmbind cu viclenie. *Prima tasta. E peui dime lon ch' it l'às da dime*[3].

— Cum de ai înțeles că vreau să-ți spun ceva ?

— *Ai vurìa nen mutu bin a vëdde ch'it i ere impassient ch' i resteissu sui. T' ses anrabiate cun tua fumna për telefono a Santa Margherita ?*[4]

— Nu.

Ridică paharul, îi simți buchetul. Parfumul delicat acrișor al vechiului barolo, ca și cum l-ar fi buimăcit îl făcu să-și uite îndoielile. Dar poate că în acel parfum atît de deosebit, atît de unic, era pentru Emilio și tristețea de tot ceea ce crezuse el că se înstrăinase din lașitate, și care-i părea, acum, în mod iremediabil pierdut. Suspină și găsi, în ultima clipă, un mod de a-și descărca amără-

[1] Fiindcă eu, în cazul ăsta, am pregătit ceva care merge bine acum.

[2] Am destupat o sticlă și am lăsat-o afară într-un colț al terasei unde nu bate niciodată soarele. E un barolo autentic, din douăzeci și trei. De doisprezece ani. L-am gustat, e încă nealterat, așa cum a fost. Uite. Ca să te consolezi. (piem.)

[3] Ca să te consolezi de Frascati... Mai întîi gustă. Și apoi îmi spui ceea ce ai de spus. (piem.)

[4] Nu era nevoie de cine știe ce ca să văd că erai nerăbdător să rămînem singuri. Te-ai înfuriat cu soția ta la telefon, la Santa Margherita ? (piem.)

ciunea fără a fi constrîns pentru asta să se destăinuiască total : o cale intermediară între a spune și a nu spune, care-i putea da poate o oarecare ușurare.

— De mult vreau să-ți vorbesc, spuse el, cu glasul scăzut și cu privirea atentă înspre coridor ca să vadă dacă ușa era bine închisă, de mult, de luni în șir sau chiar mai de mult. Dar trebuie să-mi promiți că vei fi sincer cu mine: că-mi vei spune tot ceea ce știi, chiar dacă crezi că astfel m-ai putea îndurera. La studio am impresia... o impresie, nimic mai mult... Privirile, de exemplu, ale Olgăi, secretara : dimineața cînd sosesc și sînt singur, sau seara cînd plec și sînt singur... Chiar și plecăciunile ușierilor și ale portarului... Am impresia unei oarecari diferențe față de ziua cînd sosesc sau plec însoțit de Golzio...

— *Beh, lulì a l'é natüral. A san che chiel a l'é' l padrun* [1], și că tu, la urma urmelor, ești un funcționar ca și ei.

— Nu, vezi, diferența e în sens contrar celor ce spui tu. Deoarece, cînd sînt singur, mi s-a părut că observ, la Olga și la ușieri, la portar, la casier, la funcționari, la fetele de la montaj, la toți un aer de absolut respect și devotament. În schimb, cînd sînt cu Golzio... fii atent că e vorba de o nuanță, deși s-ar putea foarte bine să mă înșel... mi s-a părut că observ față de mine ca un rîs batjocoritor, abia, abia schițat.

— *Ti t' ses mat* [2]. Și după părerea ta, ce-ar vrea să însemne acest rîs batjocoritor ?

— Poziția mea e invidiată de mulți, mai ales de cei mai vechi din mediul cinematografic. Doar îmi spuseseși și tu asta. La început, avocatul Campolonghi era furios, spunea unuia și altuia că Golzio comisese o mare nedreptate și o mare măgărie, dîndu-mi direcția „Victoriei". Că i s-ar fi cuvenit lui, sau unuia ca el, Negroni, Curioni, Meille, în sfîrșit, unui om încercat în cinematografie. Că eu aveam să duc „Victoria" la faliment într-un an. Totul, apoi, a mers bine. Dar Campolonghi și ceilalți mă urăsc acum și mai mult. Și de aceea cîțiva au început să murmure... să murmure, da... că Golzio ar fi prietenul soției mele. Mi-ai promis să fii sincer. Voiam să știu de la tine, dacă ai auzit și tu aceste zvonuri.

[1] Ei bine, asta e firesc. Doar știu toți că el e patronul... (piem.)
[2] Ești nebun ! (piem.)

— Şi ţie... — ezită Piero... — şi ţie cine ţi-a transmis ?
— Nu pot să-ţi spun, îi răspunse Emilio.
Nu era adevărat, bineînţeles. Nimeni nu-i spusese nimic în legătură cu asta. Era o născocire neaşteptată, o scuză ca să intre în subiect ; dar ştia de pe acum că n-ar fi avut curajul să continue, adică să-i destăinuie că avea motive foarte întemeiate de a se teme de mai rău. Şi zîmbetul batjocoritor al Olgăi şi al altora, şi plecăciunea adîncă a uşierilor : o altă invenţie, sugerată nu de indicii şi nici măcar de suspiciuni că relaţia dintre Elena şi Golzio ar fi cunoscută la „Victoria", ci din propria-i furie obsesivă, pe care, la cîteva zile după descoperirea de la clinică, o căuta în jurul lui, în realitate, confirmări, închipuiri, umilinţe definitive.
— Hm, regret că nu poţi să-mi spui cine a fost. Spune-mi doar : din întîmplare, ţi-e prieten ?
— Nu, răspunse Emilio instinctiv.
— E cel puţin o persoană în care poţi avea încredere ?
— Hm !
— O cunoşti bine ?
— Aşa şi aşa.
Atunci Piero ridică glasul, glasul lui de ţăran, şi spuse cu o violenţă greu stăpînită :
— *A dev' esse ün büsiard e ün vigliach !* [1]
— De ce ?
Emilio era bănuitor de indignarea lui Piero împotriva necunoscutului care-i revelase secretul. Piero ezitase, apoi întîrziase să-i răspundă. Acum, cu violenţă, căuta să repare. S-ar fi putut ca născocirea să fi lovit, fără să vrea, în plin. Poate că într-adevăr se murmura la studio despre Elena şi Golzio. Şi Piero, în ciuda promisiunii, nu avea curajul de a-i vorbi deschis. „De ce un mincinos şi un laş ?"
— Dar, pentru că, dacă ar fi vreun zvon, ar fi ajuns fără îndoială şi la mine. Se ştie că sîntem prieteni buni, dar nimeni nu ştie că sîntem prieteni din copilărie. Şi, în orice caz, asistenţii mei mi-ar fi spus. Invidie, răutate, porcărie, pe care le găseşti în toate mediile. Să nu-mi spui că de asta te văd melancolic, din cînd în cînd. Ar fi bună ! Ia te uită, Miliu : lasă-i să vorbească : *as vëd ch' àn l' a gnente d'aut de fé* [2].

[1] Trebuie să fie un mincinos şi un laş ! (piem.)
[2] se vede că n-au altceva mai bun de făcut ! (piem.)

Se opri o clipă ca să-i umple paharul, și profită de ocazie ca să-l scruteze, de jos în sus, din umbra orbitei sale osoase, și mai profund ca în alte dăți ; o singură clipă, aproape o fulgerare sufocată și dureroasă a ochilor inteligenți. În fulgerarea aceea, în privirea aceea dacă Emilio a văzut afecțiune, a văzut și teamă. Piero încheie :

— Numai asta e grija ta ? *Fame nen rije* : nu mă face să rîd !

Dar Emilio, închizînd ochii și prefăcîndu-se că se concentrează asupra gustului vinului de barolo, se întreba cărui fapt se datora teama pe care o descoperise în privirea lui Piero. Se gîndi : teamă față de el însuși, față de poziția lui de operator șef la „Victoria". Știa cît de mult ținea Piero la siguranța slujbei sale. Își amintea cît suferise cînd după întoarcerea de la Karakorum rămăsese fără lucru cîtva timp, deși economisise o oarecare sumă care-i permitea să trăiască mai multe luni fără să muncească. Adesea, în ultima vreme, aducea vorba despre contractul lui cu „Victoria", care avea scadența după un an, Golzio nefiind deloc obligat să i-l prelungească. Giraudo era unul dintre cei mai pricepuți, dacă nu chiar cel mai bun operator italian. Cît timp s-ar fi făcut filme în Italia ar fi avut totdeauna oferte. Și totuși, nu se simțea niciodată prea liniștit. Prin urmare, chiar dacă nu îl chemase Emilio la „Victoria", ci direct Golzio, nu putea, din motive egoiste, să vadă cu ochi buni ieșirea lui Emilio de la „Victoria" !

De cîte ori meditase să i se destăinuie prietenului, Emilio nu făcuse niciodată această considerație : îi apăruse acum, în mod neașteptat, odată cu privirea aceea de teamă. Nici prin gînd nu-i trecea să-l dojenească pentru asta, nici măcar în sinea lui. Îl cunoștea prea bine și ținea prea mult la el ca să nu-l ierte. Și-apoi, fără să se mai gîndească la alții, el însuși era atît de nesigur ! Cum ar fi putut să pretindă de la prietenul lui un sfat dezinteresat ? Și un sfat dezinteresat, adică un sfat care să fi fost împotriva intereselor lui Piero, fără îndoială că nu i s-ar fi părut cel just, demn de a fi urmat. Nu era chestiune de just sau de nejust. Emilio nu căuta nici măcar să afle ceea ce ar putea fi propria datorie. Căuta doar să ghicească una din cele două soluții care să-l facă să trăiască mai puțin nefericit sau mai fericit : să meargă înainte după cum mersese pînă atunci, adaptîndu-se mereu mai mult

acelei stări sufletești neliniștite, umilitoare, ambigue, pînă și în afecțiunea față de copil, acceptînd o treptată și tristă opacitate a conștiinței ? sau să se revolte, rupînd cu un complex de obișnuințe stabilite și care aveau partea lor de plăcut, înfruntînd o nouă viață solitară, incomodă, poate nefericită ?

— Tu spui că sînt lucruri de rîs... — reluă Emilio, după o lungă pauză.

În liniștea din bucătărie, un țînțar bîzîia cu tristețe : de la fereastră intra acum o briză ușor răcoroasă, și sunetul îndepărtat, difuz sau sufocat, de la vreun aparat de radio.

— Spun că sînt de rîs, cînd nu sînt decît bîrfe, calomnii, răutăți.

— Dar dacă ar fi, în schimb, și ceva adevărat ?

— *Cuma, s' ai füssa ?* [1]

— Da, insistă Emilio, dar fără să aibă curajul să-și ridice privirea asupra prietenului : o fixase asupra barolo-ului din pahar.

— Astea nu sînt întrebări la care să-ți pot răspunde ! *A sun 'd gufade !* [2] Dar uită-te la ce te poți gîndi și toate astea din cauza unui laș oarecare care a avut răutatea să vină să-ți spună o prostie !

— Atunci tu mă asiguri că nu ți s-a întîmplat niciodată să auzi nimic de genul ăsta la studio !

— Dacă ți-am spus...

— Atunci... — tot fără să îndrăznească să-și ridice ochii asupra lui Piero, Emilio trecu peste un ușor tremurat al glasului : — atunci... jură-mi.

— *Cuma, giüretlu ?* [3]

— Da, jură-mi : jură-mi pe... pe Irma.

Piero tăcu, apoi ridică din umeri cu o mișcare bruscă :

— *It giüro che ti t'ses'n balengu !* [4]

— Atunci nu-mi juri ? Nu poți să-mi juri ?

— *T' ses 'n balengu ! Mi, it l' as mai vist' me giüré quaicosa ? I l'ai mai giürà gnente an vita mia, eccettu al re quand ch' i l' àit fait ël suldà, e al preive quand*

[1] Cum, dacă ar fi ? (piem.)
[2] Astea sînt prostii ! (piem.)
[3] Cum să-ți jur ? (piem.)
[4] Jur că ești prostănac ! prostănac ! (piem.)

ch' i sun mariame. It giüro bel' e gnente ![1] Şi se ridică şi ieşi pe terasă.

— Cred că nu-mi juri fiindcă e adevărat, şi fiindcă ţi-au povestit şi ţie ceva... — spuse Emilio fără să se mişte din loc.

— Crezi ce vrei. Eu nu ţi-am spus nimic. Să fim bine înţeleşi. Ţi-am spus clar că nu am auzit vorbindu-se nimic. Doar că nu ţi-am jurat, fiindcă nu-mi stă în obicei să jur. *A s' fa nen, 'n tra gente civile : e 'n tra dui amìs peui. A t' basta nen mia parola ?*[2]

— Mi-ajunge, mi-ajunge, murmură Emilio, aprinzîndu-şi o ţigară.

Îi veni în minte că nu se certaseră niciodată şi că niciodată nu fuseseră atît de aproape de ceartă ca în clipa aceea. Îi veni în minte şi că Piero nu fuma. Era singurul lucru care nu-i plăcea la el. „Cine ştie, încheie Emilio în sinea lui, dacă Piero ar fuma, ar fi sincer cu mine : mi-ar spune ceea ce a aflat sau ceea ce gîndeşte."

Pe fondul obscur al nopţii şi pe cenuşiul vag al clădirilor din faţă, vedea spinarea, în cămaşă, şi ceafa slabă, roşietică, a prietenului de pe terasă. Părul, în creştetul capului, începea să se rărească. Încă mai era creţ puţin, şi-şi păstra aceeaşi culoare, castaniu deschis, ca pe vremea cînd era copil.

Piero se întoarse încet. Zîmbea, şi cu o mînă vîrîtă sub cămaşă se scărpina uşor. Se îndreptă cu pas lent spre masă :

— *T' ses anrabià ? Scüsme*[3].

— Nu, nu m-am supărat... — răspunse Emilio, cu o neaşteptată melancolie. Se uitase la ceas : în curînd va pleca, altfel risca să găsească închis la gară ; dar după ce şi-ar fi cumpărat *La Stampa*, ştia cum avea să-şi încheie seara : zece minute de plăcere, şi apoi ?

Piero spunea :

— Azi a fost foarte cald. De cînd a venit căldura am o iritaţie aici pe piept, o pată mică roşie ca o înţepătură

[1] Eşti un prostănac. M-ai văzut vreodată jurînd ceva ? În viaţa mea nu am jurat, în afară de jurămînt regelui, cînd am fost soldat, şi preotului cînd m-am căsătorit. Nici nu mă gîndesc să jur. (piem.)

[2] Asta nu se face între oameni civilizaţi. Mai ales între doi prieteni. Nu ţi-e de ajuns cuvîntul meu ? (piem.)

[3] Te-ai supărat ? Scuză-mă ! (piem.)

de ţînţar... Dar cîteodată, mai ales noaptea, mă chinuie... Nu ştiu ce-o fi... poate ficatul... Sorbi puţin *barolo*, îşi reluă firul gîndirii, de la care păruse că-l sustrase mîncărimea aceea ; şi continuă pe acelaşi ton, cum îi era caracterul lui sincer şi antiretoric : Ştiu eu de ce anume ai tu nevoie.

— De ce anume ? De ce am nevoie după părerea ta ? — întrebă Emilio, surprins şi curios.

— Numai că nu-i uşor nici pentru tine, nici pentru nimeni altul, de găsit. Şi nu-i de ajuns să cauţi ca să găseşti.

— Dar ce, Piero ?

— Ai nevoie să te îndrăgosteşti ! *It l' as manca di un amore vero, sentimentale... T' ses ün egoista !* [1]

Emilio îşi ridică ochii şi-i întîlni pe cei ai lui Piero, zîmbitori şi scînteietori de vechea, credincioasa şi afectuoasa prietenie. Prin urmare, Piero încă mai ţinea la el şi era din nou mai înţelept decît părea ! Deoarece, fără a avea nici o destăinuire din partea lui Emilio, pricepuse că necazul lui nu era atît faptul că era înşelat de Elena, cît faptul că n-o iubea şi nu iubea nici altă femeie.

Era întocmai. Nu mai iubise de cînd, încet, încet, încetase de a o mai iubi pe Veve. Piero pusese degetul pe rană. Sfatul lui era unicul. Şi Emilio nu-l înţelegea cu raţiunea, îl înţelegea din duritatea justă pe care o simţise şi continua s-o simtă în cuvîntul acela : egoist.

Totuşi, pe moment, se înfurie. Simţi că ochii i se umplu de lacrimi şi că glasul îi rămîne în gît. În intenţia de a-l emoţiona pe Piero, recurse pînă şi la dialect :

— *Egoista, mi ? Ma perché it dije lon ? Cosa ch' i l' ài fait'd mal ?* [2]

— Nimic ! Cel mult ţie ţi-ai făcut rău şi nu altora !

— Şi atunci, de ce egoist ?

— Fiindcă... fiindcă te ocupi prea mult de tine însuţi, şi fiindcă... *Sa, pensje nen, finiuma'l bareul* [3].

Coborî iute din taxi. Grilajul de fier de la gară mai avea încă poarta deschisă. Iată, în sfîrşit, *Stampa*. Iată

[1] Îţi lipseşte o dragoste adevărată, sentimentală. Eşti un egoist. (piem.)

[2] Egoist eu ? Dar de ce spui aşa ? Ce-am făcut rău ? (piem.)

[3] Ştii, să nu ne mai gîndim, să terminăm *barolo*. (piem.)

anunţurile mortuare, cronica citadină... Descoperea din cunoscutele caractere tipografice, din consistenţa deosebită şi din culoarea hîrtiei, din mirosul foii de ziar, imaginea îndepărtată a oraşului Torino : cum trebuia să fie, chiar în noaptea aceea de iulie. Probabil, zăpuşeală, căldură ; stelele abia vizibile în ceaţă ; dar grădinile, parcurile, viile de pe Collina, dincolo de rîu, mai ales pădurile dinspre Mongreno şi dinspre Superga, erau pesemne umede, răcoroase, fecunde. Suind spre Eremo, pe vechiul drum pe lîngă Fontana dei Francesi, spre hanul unde cumpărase cu Veve *graffioni* — adică cireşile pietroase — la un moment dat te mîngîie adierea uşoară a vîntului care vine direct dinspre Alpi, suflînd prin trecătoarea Valle din Susa.

Da, ar fi dorit să se întoarcă, să-şi reia viaţa de la capăt ; dar nu credea că i-ar fi fost posibil. Şi chiar în noaptea aceea era ceva care-l compensa de toate, mai înainte de uitarea în somn. A doua zi dimineaţă, avea să fie uitarea în lucru ; toată ziua, pînă seara ! Se uită la ceas. Putea, dacă voia, să-i telefoneze Annei Serventi, o actriţă de mîna a doua care era dispusă să-l primească în micul ei apartament din strada Croce chiar şi fără s-o anunţe, numai să fi fost singură în momentul acela. Dar tocmai sîmbătă seară, după miezul nopţii, era greu să mai fi fost încă singură. Prin urmare, era mai bine bordelul.

Le cunoştea bine pe cele cincisprezece din Grottino, Avignonesi, Capo le Case ; încă nu le cunoştea pe cele cincisprezece din Fontanella Borghese. Se sui într-un taxi. După zece minute se afla în căldura sufocantă a salonului roz, unde frumuseţi de diferite genuri, unele cunoscute de el, altele nu, se mişcau lent sau se aşezau inerte şi extenuate. Văzu imediat că nu trebuia să mai caute. Era Beby, era Liana Bresciana, şi mai era una pe care el n-o mai văzuse ; micuţă, bine făcută, rotunjoară, cu părul ca pana corbului, ochii mari întunecaţi, buzele arcuite.

Egoist ? Bine ; dar, după cum admisese şi Piero, nu făcuse nimănui rău, cel mult lui însuşi, şi se mulţumea cu puţin..

Mititica se numea Corinna. Era toscană, după accent. Avea un slip albastru, care-i punea în evidenţă toate ro-

-tunjimile. Sîni fără sutien, plasați sus, consistenți. Și se învăluia într-o manteluță de voal alb transparent.

— Mă lași ? întrebă Emilio, întinzînd o mînă și vîrîndu-și vîrful degetelor sub voal : vreau să încerc.

— Poate că ai încerca mai bine în cameră.

— O clipă doar. Voia să încerce catifelarea pielei pe șold. Corinna îl lăsă. Să mergem, încheie Emilio.

Era de ajuns în fond să se distreze : să lucreze, să doarmă, să facă dragoste, ca să se gîndească cît mai puțin posibil la Golzio, Elena, Luigino. Acum, nu i se mai părea că Piero ar avea dreptate. Acum nu mai înțelegea ce nevoie avea să se îndrăgostească.

Manteluța de voal fu agățată cu delicatețe de cuier. Pielea Corinnei nu era doar fină și satinată : era brună. *Natural*, brună. În clipa aceea nu mai erau probleme. Totul se desfășura, în sfîrșit, așa cum trebuia să se desfășoare.

2

DIMINEAȚA, CHIAR VARA, MICUL bulevard, ușor în pantă, care ducea la vila direcției, era în umbră.

Asfaltul fusese stropit cu puțin înainte de ușieri. Sosind la birou, Emilio parcă spera ca ziua lui de lucru să fie diferită ; mai răcoroasă și mai ordonată. Se prefăcea că se amăgește, pentru acele prime zece minute, că însăși meseria de producător cinematografic ar fi diferită de cum era ; mai puțin confuză, mai puțin încurcată, mai puțin incertă, mai asemănătoare oricărei alte meserii sau profesii.

Ca întotdeauna, depăși singura rampă, lungă, în salturi, urcînd treptele din trei în trei. Pe palier erau Olga și Lauretta, cele două secretare care-l așteptau împreună cu inspectorul de producție, atotștiutorul și omniprezentul Martini. Terțetul respectuos îi zîmbea din umbră, de acolo de sus, în timp ce el suia scara ; fiecare din cei trei pregătindu-se cu aluzia și adulația specifică.

Martini, cu fața mare prelungă, bronzată de douăzeci de ani de exterioare sub soare, și cu jocul auriu și scînteietor al dinților și al ochelarilor, căuta să încarce salutul său de dimineață cu toată amabilitatea, veselia, pacea,

necesare pentru a crea în sufletul lui Emilio o încredere fără margini ; dificultăți tehnice, capriciile actorilor, ale actrițelor, și ale regizorilor, capriciile climei, o aparatură Kodak scoasă de la vamă mai tîrziu, sau sosită deteriorată, finalul scenariului, și actrițele de mîna a doua care protestează că ieri, în scena încăierării, și-au distrus toaletele și vor să fie recompensate, și figuranții care cer îndemnizații „coșulețul cu merinde“ sau două ore suplimentare, și societatea de asigurare care nu ar vrea să recunoască trei zile de lucru suspendat din cauza bolii vedetei... să le lase pe toate în seama lui, să se bazeze pe experiența lui, pe cinstea lui, afecțiunea lui, da, afecțiunea lui ; pentru că el ținea la el ca la propriul său fiu sau ca la fratele lui mai mic, el fusese primul său ghid, primul maestru în jungla, pentru Emilio foarte neexplorată, a producției, și el, el care lucrase cu Pabst și Murnau, cu Pommer și Nebenzahl, la „Ufa“ și „Paramount“, el nu l-ar fi trădat niciodată ! Oricum, nu avea nici o altă ambiție decît aceasta, de a colabora cu un mare producător italian, acum cînd era într-adevăr un mare producător italian și să facă astfel cîteva filme bune. Martini era sincer. Nu putea să nu fie, din moment ce interesul lui personal coincidea cu cel al „Victoriei“. Totuși, avea infinite, infime ocazii zilnice de a trage un profit „încărcînd la socoteală“, cîștigînd bani pe spinarea „Victoriei“, și fără nici o teamă că incorectitudinile lui ar fi putut fi descoperite. Erau, de fapt, contractări verbale și între patru ochi ; Martini și *celălalt*, micul furnizor de lucru sau de material, se înțelegeau rapid asupra prețului pe care avea să-l ofere „Victoria“ și asupra procentajului care îi revenea lui Martini. Emilio înțelesese imediat mecanismul, și știa că, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut prinde cu mîța în sac pe preacredinciosul său colaborator cu zîmbetul de aur. Dar la ce bun ? Fără îndoială, cine l-ar fi înlocuit n-ar fi prezentat mai multă garanție. Așa că era mai bine să și-l păstreze, și să se prefacă a-l crede, și aproape să-l creadă, și la un moment dat să se comporte întocmai ca și cum s-ar putea crede în el ; să se emoționeze la cuvintele lui, să simtă dorința de a-l îmbrățișa, să-l considere un adevărat prieten. Prietenul adevărat. Piero nu era, față de Martini, prea entuziast. Îl cunoștea pe vechiul inspector de atîția ani, și continua să-l prevină :

— *Tensiun, Miliu* ; Martini e o vulpe, te fură din ochi. *Tensiun !* [1]

Dar era atît de plăcut să-l vezi în fiecare dimineaţă acolo, în faţă, şi să te laşi dus de falsul său devotament. Prefăcut dar şi real ; un amestec insolubil de minciună şi sinceritate. Da, lui Emilio i se părea că Martini merita tot respectul, şi aproape toată duioşia, tocmai pentru această ambiguitate, pentru profunda lui fire de trădător. Ca şi cum trădările lui Martini ar fi justificat propriile trădări, sau cel puţin le-ar mai fi uşurat din greutate. Era complicele cel mai comod, chiar dacă era vorba de o complicitate cu totul ideală, aşa-zisă fantastică. De fapt, Emilio nu-l fura pe Golzio şi niciodată nu ar fi furat pe nimeni decît, cel mult, pe el însuşi ; dar în infidelitatea faţă de el însuşi, în furtul celor mai frumoase şi mai preţioase sentimente făcut propriului său patrimoniu, în propria sa deprimare intimă, se recunoştea, aproape din instinct, drept frate cu Martini ; astfel că i se părea cîteodată că-l iubeşte mai mult decît pe însuşi Piero, pe care nu-l trădase poate niciodată, şi cu care poate că niciodată nu ajunsese la nici un compromis în propria lui conştiinţă.

În sfîrşit, Martini era lombard ; de la Lodi. Se lăuda continuu, şi făcea în aşa fel, încît felul lui de a vorbi să sublinieze cît mai des posibil acest fapt. În mediul cinematografiei romane, originea lombardă, după părerea lui, era o garanţie foarte rară, dacă nu unică, de îmbinare de inteligenţă şi cinste. Te pufnea rîsul, auzind cuvîntul „cinste“ şi privind între timp figura serioasă a lui Martini. Şi Emilio rîdea, dar se convingea că o făcea doar din simpatie.

În ultimă analiză, relaţiile lui cu Lauretta şi Olga nu prea erau diferite. Lauretta era torineză şi Olga romană. Amîndouă aveau douăzeci de ani, blonde, cu ochi albaştri, şi drăguţe. Lauretta palidă, firavă, cu obrajii supţi, pieptul scobit, imagine voluptoasă de slăbiciune şi cedare. Olga, durdulie, imperioasă, inteligentă, cu pupilele scînteietoare de un rîs continuu şi susţinut, care părea să promită fericire.

Fără să ştie una de alta, avusese legături cu amîndouă ; şi continua să se ducă la fiecare, cînd şi cînd, căutînd să le

[1] Atenţie, Miliu... Atenţie ! (piem.)

alterneze, corectînd, cel puțin astfel, capriciul ocaziilor. Deoarece faptul se petrecuse, și putea oricînd să se repete, la orice oră, rapid, fără cuvinte. Prima dată, atît cu una cît și cu cealaltă, se întîmplase seara, tîrziu, în același mod și în același loc, după ce se oprise în studioul pustiu să dicteze un raport. De îndată ce terminase lucrul, o mîngîiere pe buclele desfăcute, pe obrajii înfierbîntați și umezi, o mîngîiere la început părintească aproape și fără intenție, dar continuată imediat cu un sărut, un sărut lung ; și ochii albaștri, albaștri smălțuiți și scînteietori ai Olgăi, albaștri languroși și apoși ai Laurettei îl priviseră pentru cîteva clipe într-o imitație de dragoste care putea chiar să creeze iluzii, deoarece exploata neliniștea foarte sinceră a unor variate și confuze întrebări : „Și ce va face șeful acum ? Va pretinde ca eu să-mi las logodnicul ? Mă va dori ca prietenă permanentă ? Dacă voi insista mă va face actriță ? Sau totul se va sfîrși cu o mică mărire de salariu ?"

Intenția lui Viotti, în felul ei onestă, se clarificase însă imediat : o nuanță de pasiune cu Olga, o idee de romantism cu Lauretta, atît cît era de ajuns unei distracții, deoarece nu era decît o distracție și nimic mai mult. Nu urmase mărirea de salariu, ci cadouri, mici cadouri cînd și cînd, de o oarecare valoare : un mic ceas de aur, o geantă de crocodil, o pudrieră, ciorapi de mătase, și la un moment dat, pentru a nu suscita suspiciuni acasă sau în fața logodnicului, și hîrtii de cinci sute... Olga se ocupa de producție, Lauretta de distribuție și de relațiile cu străinătatea. Erau două secretare conștiincioase, două fete bune, care, aidoma atîtora de aceeași tagmă, lucrau nu numai din necesitate, dar și din dorința de independență, sau poate, și mai mult, pentru a avea ocazia de a frecventa o lume din care ar fi rămas excluse altfel ; o lume care promitea o situație oricărei fete, cît și celor două, deloc proastă și cîtuși de puțin jalnică : șansa unei căsătorii reușite, un milionar sau un star, sau o șansă mai mică a unei căsătorii sigure cu vreun tehnician sau funcționar din producție.

Prin urmare, și de Olga și de Lauretta, Emilio se simțea în mod plăcut și laș legat. Avea, atît cu una cît și cu cealaltă, un pact neformulat și neformulabil, dar viu totuși ; el le va ajuta să-și găsească cel mai bun soț

posibil ; ele, în schimb, îi vor ceda din cînd în cînd, fără protest.

Terțetul, după ce l-a primit în semiobscuritatea platformei scării cu obișnuitul zîmbitor și respectuos salut, îl urmă în biroul de alături, unde Giggi, ușierul de la vila direcției, termina chiar atunci cu ordinea, lăsînd jaluzelele în fața soarelui arzător din piațetă și a cenușiului prăfos al palmierilor, dinspre partea Studioului Unu ; rămînea deschisă cealaltă fereastră, spre intrare, și o lumină verde și proaspătă se răspîndea în camera spațioasă cu tavanul nu prea înalt, și cu tapiseria în flori imense.

— Bună ziua, domnule Emilio, spuse Giggi, mă scuzați, vin imediat ! și fugi cu mătura și cu cîrpa de praf, nu fără a da o ochiadă ostentativă pendulei, care, ce-i drept, încă nu arăta ora opt și jumătate.

Giggi era demn întru totul de terțet, fie prin respectul, fie prin ambiguitatea devotamentului său. În genere, era molatic, și comod, dar nu cu el, și dacă era posibil, și mai puțin cu Golzio. Foarte grijuliu cu cafelele *espresso* pe care se grăbea să le aducă de la barul restaurantului dinăuntrul studioului, în vila direcției, înfrîngînd orice obstacol : dacă era coadă la bar, trecea cu autoritate în fața tuturor. „Direcția !" — ordona el, cu o încruntare neobișnuită ; și în timp ce aștepta, rămînea cu privirea fixă asupra barmanului, fără a adresa în jurul lui, adică mulțimii de actorași, tehnicieni, asistenți, fetele de la montaj, nici cuvîntul, nici privirea.

Dacă Monticun, la „Victoria", reprezentînd Torino, era de o seriozitate și de o discreție de carabinier, și nu-și permitea nici lui însuși păreri asupra vieții particulare a șefilor, Giggi, roman dintre cei vechi, reprezenta Roma, deci avea o inclinație înnăscută de a interpreta cu malițiozitate tot ceea ce ignora sau ce cunoștea numai în parte. De exemplu, relațiile șefului cu Lauretta și cu Olga ; după toate probabilitățile, Giggi avusese certitudinea lor mai înainte de a începe. Intra pentru o cafea, pentru țigări, sau pentru alt motiv. O găsea pe una din cele două la mașina de scris, sau tolănită în fotoliul de lîngă birou, cu creionul de stenografiat în mînă. Nu se abținea atunci de a-și comunica propria lui siguranță lui Emilio cu o fugitivă ochiadă sau cu o șovăire a pasului, sau, mai simplu, sau poate și mai eficace, ținînd pleoapele în jos și

neclintite, in timpul cît mergea de la ușă la birou și invers. Emilio îi primea aluzia ; imposibil să n-o remarce. Dar cine știe dacă nu tocmai malițiozitatea lui Giggi îi dăduse lovitura de grație acelor ultime scrupule torineze de bun funcționar *(a sun cose ch' as fan nen)* [1] care-l reținuseră cîtva timp, la momentul oportun, de a întinde o mînă și de a atinge părul, fiecare de un alt blond, al secretarelor ! Dacă alții, și dacă însuși Golzio se gîndea că el trăia cu amîndouă, era firesc s-o facă, la urma urmei !

Dintre cele două, Giggi era de partea Olgăi, vrînd ca numai Olga, și mai ales Olga, și nu Lauretta, să se bucure de favorurile șefului. Nimic ciudat, dat fiind că Olga era romană ca și el. Dar Emilio nu înțelegea dacă ușierul, preferînd-o pe Olga, căuta să-i facă o plăcere fetei sau, din contră, căuta să profite. Îi era infinit mai ușor, dragului de Giggi, „să cadă de acord" cu Olga, căreia îi cunoștea mentalitatea și poate și familia, rudele, decît cu Lauretta, recent emigrată din Torino. Ca să scoată vreun avantaj de la Lauretta, Giggi ar fi fost constrîns chiar să vorbească, să șantajeze pe fată. În timp ce nimic nu era mai departe de intențiile lui și de obiceiurile lui ! Să lase de înțeles că era la curent, și că-i era prieten, și mereu dispus să facă un serviciu, asta da ; cu condiția, firește, ca prietenia să-i fie acceptată și serviciile răsplătite. Și aproape imediat a fost aceeași și atitudinea Olgăi față de Giggi. Erau de acord, Emilio se temea doar că Giggi, într-o zi sau alta, ar vrea s-o informeze pe Olga, povestindu-i de Lauretta. Odată, cînd amîndouă secretarele stăteau în picioare, în fața biroului, Giggi reuși cu un joc de priviri să-l asigure, să-l convingă că nu avea chiar nici un motiv să se teamă. Și Emilio își arătă recunoștința obținînd, în sfîrșit, de la Conducere, prin directorul general al cinematografiei, care era și mușchetar al Ducelui, pentru soția lui Giggi concesiunea unei tejghele la care să vîndă miel de lapte, la tîrgul raional din piața Merlozzo da Forlì.

După ce Giggi a ieșit, Emilio s-a așezat la biroul lui. Martini îi prezentă *devizul cheltuielilor* din ziua respectivă ; Lauretta și Olga, dosarele lor, cu corespondența rămasă în urmă, neiscălită, încă de sîmbătă seară. Emilio

[1] sînt lucruri care nu se fac. (piem.)

se uită la calendar, în rama de argint, între călimară și portretul Elenei : era 15 iulie. După acea primă seară o mai revăzuse pe Corinna de alte trei-patru ori într-o săptămînă. Și în timpul zilei se gîndise adesea la ea, dar fără să-și facă griji. Știa, noaptea, unde s-o găsească. Acum, în schimb, își făcea griji. 15. În timp ce deschise dosarul Laurettei și începu să semneze, se gîndi că în noaptea aceea, la bordeluri, se încheiau cele cincisprezece zile, și-și aminti de răspunsul Corinnei, odată, cînd el, în entuziasmul momentului, o întrebase care avea să fie următoarea ei destinație : „Mă voi duce să mă odihnesc o lună, la Viareggio, la un hotel. Dar dacă vrei să mă vezi... ar fi drăguț, nu ?“ Nu o întrebase numele hotelului. Lăsase baltă discuția, murmurînd că era foarte ocupat. Dar acum, se gîndea din nou. Își închipuia o escapadă la Viareggio. Era de ajuns să sune la bordel. Va suna. Da, mai tîrziu, pe la amiazi. Făcu un semn cu creionul roșu pe bloc-notes : un enorm C. punctat care să-i amintească de Corinna și în același timp de *Casino* [1]. Știa cum avea să decurgă ziua aceea : mii de discuții, telefoane, sarcini, risca să uite. Și dacă o escapadă, fie și scurtă, la Viareggio nu-i era posibilă, din cauza lucrului, ei bine, ar fi căutat s-o rețină pe Corinna la Roma, pentru o săptămînă, sau în vreo pensiune, poate la Ostia sau la Fregene, unde se va repezi seara. Numai să nu-i ceară prea mulți bani ! Soluția cu Viareggio, dacă el ar fi reușit să lipsească de la slujbă, era fără îndoială cea mai economicoasă ; în același timp, tocmai pentru că era economicoasă i se părea mai puțin tentantă. Încet, încet, din obișnuința de a frecventa prostituatele, sau din alt motiv, mai vechi și mai profund, care scăpa reflexiei sale, ajunsese să considere ideea banului legată în mod intim de ideea plăcerii. Ca să se bucure trebuia să cheltuiască. Ca să se bucure și mai mult, să cheltuiască și mai mult. Și cum cheltuiala în sine era neplăcută, iată că bucuriile dragostei erau, pentru el, toate îmbibate de suferință.

O femeie frumoasă care să nu-l stoarcă de bani i se părea aproape insipidă. Își crea iluzia unor minunate beții de dragoste din sechestrarea Corinnei (șapte-opt zile prizoniera lui !) tocmai pentru că știa că prețul va fi exorbitant. Îi revedea corpușorul brun, sprinten, modelat cu o

[1] *bordel* în italiană se mai spune și *casino* (n. tr.)

proporţie atît de perfectă, încît în amintire i se părea mai mare : se întîmplă, ceva similar cu anumite Venere, capodopere ale sculpturii clasice, cînd sînt privite în reproducere fotografică.

Corinna, se gîndi el, închizînd dosarul Olgăi şi întinzînd mîna spre formularul cu devizul pe care Martini i-l lăsase pe birou : Corinna, micuţa gigantă. Şi, gustînd de pe acum plăcerea, de care nu putea fi lipsit, numai să aibă răbdarea de a şi-o organiza (un telefon Corinnei, o tratare rapidă, un telefon la un hotel ca să rezerve camerele, din nou un telefon ei pentru a stabili precis) se simţea cuprins chiar de o oarecare tulburare.

Între timp, Martini îl avertiza : îl văzuse pe Annunziata : încă de la şapte, stătuse la bar, cu hîrţoaga scenariului în faţă : bea cafea, fuma o ţigară după alta, scria. Annunziata îi spusese, în mare secret, că rămăsese treaz toată noaptea şi că refăcuse întreg scenariul. Annunziata era un regizor între două vîrste, care mai lucrase, cu oarecare succes, la Berlin. „Victoria“ îi încredinţase filmul cîntăreţei, o producţie cu caracter comercial ; subiectul era cariera, la început împiedicată de diferite obstacole, şi în cele din urmă triumfală, a unei cîntăreţe lirice, de condiţii sociale foarte umile, adică fiica unică a unui chelner dintr-o micuţă cafenea de la Veneţia. Chelnerul, bătrîn şi obosit, îşi cheltuise economiile pentru ca fata lui să poată studia canto-ul ; acum neliniştile, speranţele, temerile, cu care urmărea întîmplările, care alternau conducînd-o la succes într-un mare teatru de operă, constituiau întreaga poveste a filmului. Scenariul fusese făcut de un tînăr intelectual, recent angajat de Golzio. Emilio îşi petrecuse duminica citindu-l şi îl găsise foarte bun, în felul lui. Dar se şi aflase că Annunziata nu era de aceeaşi părere şi că avea intenţia să schimbe totul.

Annunziata, chemat de Martini, apăru în uşă : îşi înclină capul.

— Domnule avocat, iată-mă.

Înaintă hotărît şi veni să se aşeze pe fotoliul de lîngă birou. Era în cămaşă, pantaloni gri, cravată de mătase neagră foarte lucioasă, mănuşi de aţă albă.

— De ce mănuşi ? întrebă Emilio.

Annunziata îi explică că venea de la montaj, unde probase şi adaptase coloana sonoră a lui Toti dal Monte probelor celor trei artiste, dintre care urma să fie aleasă protagonista. Dar Emilio ştia că Annunziata fusese la bar pînă mai adineauri şi că, de aceea, mănuşile făceau parte dintr-o puerilă regie, semn al unei competenţe tehnice superioare, cu care dorea să-l uimească anume pe el, avocatul, diletantul, începătorul în cinema.

Annunziata începu imediat să condamne scenariul. Nu avea viaţă, nu avea vervă, nu avea... uite, nu avea miez, nu avea inimă ! Spunînd „inimă", îşi încrunta sprîncenele negre stufoase şi bine pieptănate, de parcă era pe punctul de a plînge şi între timp îşi atingea cu buricele degetelor mijlocii ale ambelor mîini, în continuare înmănuşate în aţă albă, remarcabila monogramă care orna cămaşa lui de shantung în direcţia inimii.

Dealtfel, Emilio nu era atît de neexperimentat, încît să nu-i priceapă manevra, în parte maliţioasă, în parte sinceră. Contrar uzanţei, scenaristul filmului nu fusese ales de regizor ; ci impus de producţie, ba chiar de Golzio în persoană. Una din condiţiile pe care Annunziata trebuia să le accepte, pentru ca să-i fie încredinţată regia filmului, fusese tocmai aceasta, a scenaristului. Se putea foarte bine ca Annunziata, deşi lucrase două luni cu tînărul intelectual, să nu fi reuşit să-l simpatizeze. Prea mare diferenţă temperamentală, de vîrstă, mai ales de cultură. Scenaristul era elevul lui Borgese, licenţiat în litere la Universitatea din Milano, autor de nuvele şi de eseuri de critică literară. Annunziata, lipsit probabil de o diplomă a unui gimnaziu, se formase citind romanele lui Guido da Verona şi comediile lui Dario Niccodemi, revistele lui Ripp, Manca şi Bel Ami, iar, în ultimii ani, văzînd *musicals* produse de „Ufa" la Berlin. Se putea foarte bine ca între cei doi să existe aproape o incompatibilitate, şi ca scenariul să nu-i placă lui Annunziata. Dar, cum un film este în orice caz un risc şi succesul lui e totdeauna incert, Annunziata avea toate motivele să-şi ia precauţiile necesare : dacă producţia găsea scenariul bun, ei bine, el se declara gata să-l turneze ; dar, mai întîi, avea să trimită o scrisoare recomandată, arătîndu-şi propriile îndoieli şi declinîndu-şi răspunderea.

Ca să-i demonstreze că greşeşte, Emilio începu să răsfoiască scenariul : ca să-l apere şi să-l susţină cu propriile

laude, secvență de secvență, pagină de pagină. Annunziata opunea o continuă demnă grimasă negativă, sau observații seci, ca :

— Plicticos. Inutil. Nu e cinematografic. Nu te face să rîzi. Nu e uman.

Emilio, citind și comentînd, ofta de oboseală și de plictiseală. Textul era fără îndoială plicticos, deși nu în sensul în care credea Annunziata. Ca spectacol, pentru marea majoritate a publicului, putea fi chiar foarte distractiv. Era plicticos pentru Emilio. Îl citise și-l răscitise, și nu era vorba de o operă de artă, nici de ceva care să tindă spre o operă de artă...

Ultima răcoare a dimineții se risipise. Se evaporase apa care mai închidea cu puțin timp înainte culoarea asfaltului din fața vilei. De la fereastră, Emilio, dincolo de chipul ipocrit îndurerat al lui Annunziata, dincolo de cravata lui ca pana corbului pe care mîna dreaptă și-o tot potrivea cu o insistență menită să exprime un dubiu total, vedea aleea care conducea la intrare ; vedea, printre copaci, acolo jos, grupuri de figuranți în frac, în costum tirolez, în togi de vechi romani, plimbîndu-se indolenți prin fața barului ; îl vedea pe șeful secției montaj, cu halatul lui lung negru care-i flutura și de asemenea cu mănuși albe, traversînd iute rotonda, fiindcă se știa văzut de către cei de la direcție, mai ales de la fereastra lui, de el, dar imediat încetinind pasul, de îndată ce credea, greșind însă, că frunzele dese ale leandrilor ar fi fost suficiente să-l ascundă, vedea cerul orbitor și înfierbîntat al orașului, simțind cum, odată cu ora, crește și căldura și plictiseala zilei.

Retrăgîndu-se în sfîrșit Annunziata, Giggi apăru la ușă, întrebînd dacă, acum, putea să-l lase să intre pe actorul care aștepta în săliță de peste o oră.

Sălița, foarte mică, era plasată pe un pasaj îngust între vila direcției și enormul perete de ciment al Studioului Trei. Actorul intră în biroul lui Emilio, ștergîndu-și sudoarea cu un fular pe care-l scosese din buzunarul hainei. Înaintă spre birou cu pași mici, șovăitori, continuînd să se șteargă. Era un mare actor venețian bătrîn, în decădere. Avea nevoie de lucru. Lăsase de înțeles că ar accepta și roluri secundare. Acum, dintr-o întîmplare, „Victoria“ avea pentru el, în filmul cîntăreței de operă, rolul unui bătrîn chelner : adică al protagonistului. Dar, la sugestia lui

Golzio însuşi, care avea totdeauna asemenea şiretlicuri, importanţa rolului fusese ţinută în mare secret ; astfel ca bătrînul actor să fie angajat pentru o cifră ridicolă, sau oricum inferioară aceleia pe care ar fi pretins-o dacă ar fi ştiut. Neplăcuta tratativă îi revenea lui Emilio, şi nu trebuia s-o întîrzie ; după cîteva zile, scenariul urma să fie reprodus în vreo sută de copii, putîndu-l citi oricine, punîndu-l în gardă pe bătrînul actor.

Emilio se ridică să-l întîmpine în mijlocul biroului. Bătrînul, grăbindu-se să-şi vîre în buzunarul hainei fularul, îi luă mîna şi i-o ţinu cîteva clipe :

— Încîntat, încîntat să vă cunosc, în sfîrşit ! Cer scuze dacă nu m-am prezentat mai devreme, dar telegrama dumneavoastră mi-a fost trimisă prin poştă de la domiciliul meu din Veneţia la... Feltre, unde eram cu o mică companie pentru cîteva reprezentaţii extraordinare, de vară, ştiţi... şi astfel mi-a sosit cu o întîrziere fantastică. Prin urmare, iată-mă. Sînt la dispoziţia dumneavoastră. Despre ce este vorba exact ?

Părul lung şi mătăsos, alb ca neaua, ochii de un albastru închis, neliniştiţi, speriaţi, zîmbetul şovăitor şi buzele palide ale bătrînului actor, dar mai ales sudoarea care-i picura de pe fruntea lui înaltă convexă, în jos spre tîmple, şi spre obrajii supţi şi fără culoare, şi neliniştitul, zadarnicul gest de a şi-o şterge, de a se tampona, cu acel fular cu flori galbene şi roşii, invitau spre simpatie, provocau milă. Emilio, care nu-şi închipuise pînă în clipa aceea că ar putea avea o cît de mică ezitare, simţi o dorinţă neaşteptată, aproape o necesitate de a vorbi clar şi de a-i spune bătrînului cum stau lucrurile. Dar instrucţiunile lui Golzio erau precise, în fiecare amănunt, în legătură cu situaţia aceea. Trebuia nu numai să-l înşele pe vechiul actor, ci şi să-l înşele cu subtilitate în aşa fel, încît el, după aceea, să nu poată pune la îndoială buna credinţă a „Victoriei". Scenariul nu e încă terminat, trebuia să-i spună, şi nu se ştie bine cît va fi de lung sau cît va fi de important rolul chelnărului. După toate probabilităţile, şi după cum se obişnuieşte în asemenea cazuri, actorul ar fi propus, atunci, un contract în baza orelor de filmare, adică un contract care fixează o anume cifră pe fiecare zi de lucru, independent de numărul zilelor. Trebuia evitată această soluţie. Chiar dacă cifra compensaţiei zilnice ar fi fost mică, numărul zilelor necesare bătrînului actor de

a filma era foarte mare. Deci, trebuia convins să semneze un contract *à forfait,* spunîndu-i că era în interesul lui vorbindu-i în mod vag de „mai multe zile de lucru", dar fără a pune în scris această expresie, sub nici un motiv, cu atît mai puțin numărul zilelor. După aceea, cînd contractul ar fi fost semnat, i s-ar fi spus că rolul lui crescuse pe parcursul scenariului : tocmai pentru că juca el. Și, în caz că ar fi protestat, i s-ar fi acordat, ca dovadă de înțelegere și de gentilețe personală a inginerului Golzio, o gratificație suplimentară, care, în orice caz, ar fi fost infinit mai puțin avantajoasă decît un contract echitabil.

Emilio urmă întocmai instrucțiunile. E de remarcat că începea să se obișnuiască cu toate aceste matrapazlîcuri. Teatrul de Artă de la Torino fusese altceva. Golzio îl concepuse în substanță ca pe o operă de mecenatism ; prin urmare, era dispus să piardă ; în orice caz, nu-și propunea să cîștige, și nu pretindea economii. Cu „Victoria", la Roma, schimbase stilul. Poate că nu avea mare încredere în posibilitățile artistice ale cinematografului. Poate că suferise într-adevăr lovitura aceea mare despre care se vorbea, și posibilitățile lui financiare se diminuaseră. Sau, retrăgîndu-se din afaceri, transfera și concentra în producția cinematografică, chiar fără să vrea, instinctul lui și lunga lui practică de fabricant de milioane.

Prin urmare, de patru ani de cînd se afla la Roma, Emilio se specializase în subtilitățile meseriei : uzînd cît mai mult posibil și inventînd cîteodată el însuși asemenea șiretlicuri, mai mult sau mai puțin rafinate, mai mult sau mai puțin evidente, mai mult sau mai puțin echitabile, dar toate, în mai mare sau în mai mic grad, avantajoase „Victoriei".

Golzio urmărea cu pasiune producția. De pe acum vorbea de fundația unei case paralele, „Victoria-Film-Distribuție", pentru comerțul propriei producții, dar și pentru dublarea vocilor și exploatarea filmelor străine. Fusese convins să facă acest pas de noua lege fascistă, care favoriza și proteja cinematografia națională, cedînd gratis producătorului oricărui film italian alte *două bune de dublaj*, adică dreptul de a dubla și de a distribui două filme străine.

Golzio venea la birou în fiecare zi, deși numai de la unsprezece la unu și de la cinci la opt. Nu ieșea, ci mai degrabă sărea direct din mașină de fiecare dată, cu un

salt al membrelor lui uscate şi încă foarte agile ; ca proiectat de o cutie cu arc. Parcurgea aleea, suia scara, înainta pe coridoare iute, ţanţoş ; întorcîndu-şi căpşorul rotund la dreapta şi la stînga, cu părul lui foarte alb, turtit şi lins, privind cu atenţie tot, vrînd parcă să surprindă în înseşi lucrurile neînsufleţite semnul a ceea ce fusese în absenţa lui, dar, mai ales, cu salturile scurte şi succesive ale unei păsări, fixînd direct chipul subalternilor săi, care, din întîmplare sau din calcul, se aflau de-a lungul drumului său, grăbindu-se să-l salute cu respectul preferat de el : o plecăciune sau un zîmbet ca răspuns la zîmbetul lui : eventuale, abia schiţate, şi plecăciunea şi zîmbetul.

Pentru toţi subalternii şi funcţionarii, de la ultimul dintre uşieri pînă la secretare, fetele de la montaj, tehnicienii cei mai siguri pe ei înşişi şi pe propria lor abilitate, prezenţa lui Golzio avea ceva magnetic. Toţi ştiau sau simţeau că era un om cu cap, drept, sau, cel puţin, fără capricii, nu în mod inutil nedrept : un om în faţa căruia trebuia să fie în gardă numai cînd interesele lor erau în prea evident contrast cu ale lui. În ciuda acestui fapt, respectul pe care Golzio îl impunea subalternilor se mărginea, în mod paradoxal, cu teroarea şi adoraţia. Ca şi cum de el, de proasta sau buna lui dispoziţie ar depinde întreaga lor existenţă, şi ca şi cum (aici era magnetismul) aceste stări de bună sau rea dispoziţie ar influenţa asupra hotărîrilor lui Golzio, care nu mişca o foaie fără să se fi gîndit mult asupra ei, şi care nu dăduse niciodată dovadă că nu voise să raţioneze, fie şi pentru o clipă.

Nici Emilio nu se putuse sustrage magiei autorităţii lui Golzio. Se străduia, ce-i drept ; dacă nu în acţiuni, cel puţin în conştiinţă ; dar nu reuşea totdeauna.

Totuşi Emilio era conştient de multă vreme că secretul puterii lui Golzio nu avea nimic magic. Consta, dimpotrivă, într-o calitate foarte simplă şi foarte rustică : aceeaşi calitate fundamentală care se manifesta şi în accentul ţărănesc din vorbirea lui, adică o absolută, de neclintit, foarte violentă încredere. Un bloc dur, compact, fără cea mai mică fisură de dubiu. Golzio credea că propriul său interes şi dreptatea ar fi, în cea mai mică şi în cea mai mare ocazie, aceeaşi, identică, inseparabilă realitate.

Pornind de la această axiomă, era evident că orice abuz, cu condiţia să fie comis spre avantajul „Victoriei",

devenea nu numai legitim, dar chiar obligatoriu. Şi, încet, încet, în cei trei sau patru ani de locuit la Roma, Emilio se obişnuise să gîndească, de cele mai multe ori fără să-şi dea seama, la fel cu Golzio ; să substituie sensului de bine sensul utilului pentru „Victoria", şi sensului de rău sensul a ceea ce pentru „Victoria" ar fi fost dăunător.

De cele mai multe ori. Într-adevăr, nu totdeauna era inconştient de înşelăciune. Admitea că-şi pierduse libertatea de acţiune, dar se iluziona că şi-o păstrase pe cea a conştiinţei. Îşi spunea de exemplu : „Nu mă revolt, fac cum vrea el ; şi totuşi e o mîrşăvie".

Păcat că foarte rar se prezentau cazuri de absolută evidenţă. Realitatea nu e aproape niciodată grosolană. Şi Golzio era, într-adevăr, rustic şi monolitic în încrederea în el însuşi, dar tot atît de rafinat şi subtil în a descoperi şi a distruge îndoielile altuia. Pînă la urmă, în marea majoritate a cazurilor, Golzio îl convingea pe Emilio, sau Emilio se convingea singur, că era vorba chiar de o faptă bună şi în favoarea aceluia care fusese convins la cele mai modeste pretenţii de răsplată. Pe de altă parte, era permis sau nu să-ţi faci propriul interes, să discuţi un preţ, să tratezi, să cauţi să plăteşti minimum posibil ? Pînă la ce limită, exact, această foarte legitimă uzanţă devenea un abuz ? Care era limita între o afacere bună, corectă şi o „mîrşăvie" ? În marea majoritate a cazurilor, nu se putea spune. Deoarece Golzio era mereu cu judecată, mereu prudent, şi adesea, luînd în consideraţie toate argumentele, chiar generos.

Şi nu venise şi acum momentul să se arate generos ? Golzio stabilise tot, dar înainte, fără a-l vedea cu propriii săi ochi pe bătrînul actor. Emilio îl privea şi ezita să răspundă.

Cămaşa vechiului actor era curată, însă cu urme şifonate ; fără îndoială că şi-o schimbase de îndată ce ajunsese la hotel, scoţînd-o din valiză. Şi gulerul, mai mult decît ros, rupt, zdrenţuit. Ca să mai cîştige timp, îl întrebă dacă făcuse o călătorie plăcută.

— Nu prea comodă, dar n-are importanţă, îi răspunse bătrînul.

— La ce hotel aţi tras ?

Bătrînul nu-i răspunse imediat ; era stînjenit. Emilio se gîndi că se jena să-i dea numele unui hotel prea ieftin

și că, pe de altă parte, îi era teamă să mintă, în cazul că producția ar avea nevoie, în continuare, să-i comunice ceva la domiciliul lui de la Roma. În sfîrșit, bătrînul actor zîmbi, și-i explică :

— Știți, mi-era teamă să nu ajung tîrziu la întîlnire așa că, de cum am ajuns, m-am dus la Casa del Passeggero, acolo, în fața gării, am făcut o baie, m-am schimbat... Și pentru că nu rămîn decît dacă e nevoie imediat de mine. Dacă nu, aș vrea să plec înapoi chiar azi, diseară...

În clipa aceea, pe fereastra care servea de fundal aureolei albe și mătăsoase a coamei bătrînului actor, Emilio îl văzu pe Giggi alergînd precipitat spre bar. Semnul era fără echivoc ; sosise Golzio și, ca de obicei, îl trimisese pe Giggi să-i aducă o limonadă. Emilio ezită : să-l anunțe pe Golzio ? să-i transmită că actorul era acolo ? sau să se ducă la el să-i mărturisească sincer îndoiala sa încărcată de milă cu privire la înțelegerea dintre ei de a-l înșela pe bătrîn asupra rolului ? Oh, desigur, lui Golzio nu i-ar fi spus „să-l înșele" ; nimic nu l-ar fi impresionat mai neplăcut pe Golzio decît expresia aceea. I-ar fi spus „convenția de a nu-l pune pe bătrîn la curent cu toată importanța rolului". Iată, așa îi va spune lui Golzio. Dar ezita. Între timp îl asculta pe bătrînul actor care-i explica faptul că a doua seară ar fi trebuit să se afle la Belluno, tot pentru ciclul acela de reprezentații de vară la care făcuse aluzie mai devreme ; dar pentru el nu era o obligație categorică, și dacă prezența lui ar fi fost necesară imediat la Roma, compania putea chiar să apară pe scenă cu vreo două scenete unde el nu avea rol... Emilio îl asculta pe bătrînul actor și reflecta, în schimb, la ceea ce mai mult ca sigur i-ar fi răspuns Golzio cu o oarecare nerăbdare : „Dumneata acționează întocmai cum am stabilit ieri, Viotti. Nu-ți face griji. În orice caz, vin eu în întîmpinarea lui cu o gratificație suplimentară. Dar de ce pierdem vremea ? Du-te, Viotti, du-te : încheie afacerea. După ce va semna, îl voi vedea cu plăcere, după".

Iată, continuînd să-l fixeze pe bătrînul actor, Emilio se gîndea că semăna cu cineva ; cu cineva bine cunoscut și poate chiar iubit, dar pe care nu-l mai văzuse de mulți ani, poate din copilărie. Ai cui erau ochii aceia albastru închis, neliniștiți, rătăciți, care păreau să caute în gol ? Apoi, imediat, se gîndi : „Da, desigur, va avea gratifi-

cația suplimentară. Nu se va putea plînge de nimic. Desigur. Desigur".

Reconfortat de acest gînd, întinse o mînă, luă pachetul cu *Tre Stelle*, îi oferi actorului o țigară, dar acesta refuză, mulțumind ; el își aprinse una, aspiră prima gură de fum și începu :

— Prin urmare, dragă domnule... „Victoria" nu are deocamdată să vă ofere cine știe ce. Dumneavoastră nu ați mai jucat niciodată în vreun film, mi se pare...

— În cel mut, în film mut, da, am făcut ceva, înainte de război. Sonor încă nu. Dar sînt un actor de proză și...

— Cunoaștem valoarea dumneavoastră. Inginerul Golzio își amintește că v-a văzut la Carignano... Firește, este vorba, putem spune, de altă epocă. Dacă, după cum sper, vom cădea de acord, dumneavoastră vă puteți întoarce în seara asta foarte bine la Belluno. Va fi de ajuns să fiți aici cînd turnăm : peste vreo lună, cu aproximație ; vă vom anunța din timp. Este un rol de mică importanță, dar simpatic, plăcut, veți vedea. Un bătrîn chelner care trăiește pentru unica lui fiică. Ceea ce contează este că astfel spargem gheața... Apoi, în viitor vom vedea. Dacă, după cum îmi urez, vom fi mulțumiți de dumneavoastră, și dumneavoastră... de noi, acesta va fi doar începutul unei colaborări. Anul trecut „Victoria" a produs șase filme. Pentru anul în curs avem în program nouă. După cum vedeți, nu va lipsi ocazia. Prin urmare, scumpe...

În contractul pregătit de Emilio și aprobat de Golzio era, natural, o clauză care prevedea o opțiune gratuită pentru o exclusivitate în viitoarele filme. Clauza fusese introdusă prevăzînd eventualitatea vreunui succes răsunător al bătrînului. Dar și în acest caz, vîrsta lui înaintată și specializarea lui dialectală nu promiteau vreodată intensa colaborare la care făcea aluzie Emilio numai ca să-și îmblînzească pretențiile. Și dacă și acest lucru era o înșelătorie, se gîndi Emilio, absolvindu-se, înșelătorie putea fi definită toată arta comerțului.

— ...prin urmare, scumpe... dacă dumneavoastră acum, ați vrea să-mi spuneți ce părere aveți ?

— Părere ? — murmură bătrînul, holbînd ochii, fără să înțeleagă ; sau prefăcîndu-se foarte bine că nu înțelege.

Emilio își aminti că are în fața lui un actor foarte încercat, un om plin de resurse, sau cel puțin prevăzut cu un

seul de protecție : capacitatea de a simula. Această considerare îl ajută să conchidă cu necesara brutalitate :

— Da, părerea în legătură cu compensația prestației dumneavoastră.

Bătrînul se bîlbîi :

— Da... depinde... depinde de timpul care ar trebui să fiu la dispoziția dumneavoastră.

— Oh, în legătură cu aceasta, regret că nu vă pot răspunde pentru un moment cu exactitate. Încă nu avem un plan de muncă. Scenariul este încă în fază de lucru. Dar, aș spune, o lună, o lună și jumătate, maximum două.

Planul era, din contră, gata ; și prevedea cu exactitate pentru rolul chelnerului două luni de lucru continuu.

— Tot aici la Roma ? a mai găsit forța să murmure bătrînul, fixînd, acum, pentru prima dată, bilele albastru-închis ale ochilor săi bulbucați și neclintiți asupra lui Emilio.

Privirea lui spunea tot : îi era teamă de a nu fi înșelat, dorea rolul, implora banii, denunța greutățile unei bătrîneți nefericite, oboseala și umilința unor turneuri de vară sau de carnaval în micile orășele de provincie, lipsa de mijloace, poate chiar mizeria, unde bolile erau rău îngrijite, ultimele sentimente rău răsplătite, ultimele vicii rău satisfăcute. Din orbitele scobite, unde culoarea palidă a pielii lua transparența aproape violacee, bulbucăturile albastru închis îl scrutau cu neliniște ; și pe chipul său încordat, lui Emilio i se păru pentru o clipă că era ușor de deslușit, ca într-o radiografie, forma craniului. Bătrînul mai repetă o dată cu un oftat :

— ...Două luni, la Roma ?

— În acest caz, este de la sine înțeles că vă vom oferi diurna necesară, spuse repede Emilio, apoi ridică glasul : Prin urmare, spuneți-mi intențiile dumneavoastră.

Și închise ochii, pentru că nu mai avea forța de a susține privirea bilelor albastre. Închise ochii și aspiră cu putere fumul, așteptînd cifra.

— Viotti, spuse Golzio de la biroul lui de îndată ce l-a văzut intrînd. Emilio avea în mînă contractul semnat de bătrînul actor. Viotti, lasă tot și pregătește-te să te duci la direcția generală. Trebuie să fii acolo la unu. Mi s-a comunicat, mai adineauri, la telefon, că proiectul oțelăriei... ezită o clipă, și-și lăsă cu șiretenie pleoapele în jos : — a

avut aprobarea şefului guvernului. Se pare că ar fi spus chiar : „Astea sînt filme pe care trebuie să le faceţi !“ Cu atît mai bine, nu ?

Emilio cunoştea de mulţi ani tonul cu totul deosebit, între viclean şi ironic şi în mod intenţionat dispreţuitor, pe care Golzio îl avea de fiecare dată cînd se referea la Mussolini. De cînd era la Roma şi se ocupa de cinema, nu-l mai numea „Mussolini“ şi cu atît mai puţin „Duce“, ci în mod constant „şeful guvernului“ : vrînd parcă să-l obiectiveze, să-i asume toată răspunderea, şi ca să-l desprindă net de el, Golzio. Era clar (şi rezulta şi mai evident cînd, în particular, totdeauna, se lăsa furat în discuţii politice) că Golzio se proclama antifascist, şi că şi această afirmaţie era de foarte bună credinţă. Citea şi-l admira pe Benedetto Croce. La Paris nu pierdea niciodată ocazia să vadă, chiar dacă cu grija respectivă, pe cei mai importanţi intelectuali fugiţi din ţară. Şi în Italia proteja şi ajuta material pe scriitorii şi pe artiştii contrari regimului. Totuşi, nu ezita să se prevaleze de situaţiile favorabile producţiei cinematografice, prin urmare să colaboreze într-un anume fel cu politica guvernanţilor.

N-ar fi putut face altfel, dacă voia să menţină „Victoria-Film“. Dar mai avea oare dreptul de a se considera împăcat cu propria sa conştiinţă ? Emilio îşi punea această întrebare din cînd în cînd ; şi pentru Golzio şi pentru el. Golzio, în schimb, nu ; părea chiar că era convins de o intimă intangibilitate, ca şi cum natura lui şi lunga lui experienţă de mare financiar l-ar fi plasat în mod automat nu numai deasupra fascismului, dar şi deasupra oricărei posibile politici, conferindu-i facultatea, în oarecari limite, de a exploata în mod public regimul, extrăgînd avantaje, fără a se simţi de aceea obligat să-i aprobe în particular ideile. Cu zîmbetul lui fin şi ţărănesc, şi cîteodată cu cuvinte răspicate, Golzio spunea :

— Ce-o fi o fi ! Probabil că pînă la urmă se va sfîrşi prost. După cum, se prea poate, doar s-au văzut atîtea, să se sfîrşească bine. În orice caz, azi trebuie să facem socotelile cu ei : au puterea. Şi eu le fac, căutînd să le aduc şi spre profitul meu.

Desigur, mediul prietenilor lui, al persoanelor care-l frecventau în particular şi nu al oamenilor de afaceri, rămăsese cel de altădată : acela al oraşului Torino-intelectual şi antifascist. Şi funcţionarii regimului, în pri-

mul rînd însuşi şeful guvernului, erau perfect de bine informaţi de vîntul care sufla în casa lui Golzio. Dar Golzio nu permitea obişnuitele anecdote sau eventuale adevărate rechizitorii decît celor intimi, celor mai siguri ; la rîndul lui, informat perfect că un antifascism teoretic, dar însoţit de o activitate în orice fel favorabilă fascismului (cazul „Victoria") era fără îndoială *bine văzut*. Şeful guvernului ştia foarte bine că nu exista mijloc mai bun pentru a neutraliza anumiţi ireductibili intelectuali antifascişti : să vorbească puţin şi să gîndească aşa cum voiau ei, numai să acţioneze cum nu gîndeau şi cum nu vorbeau ! Şi toată această concepţie pentru Golzio era pacifică, deşi nu suferea ; în schimb, Emilio suferea deşi nu ajungea decît să-l suspecteze.

Emilio încă nu ştia care erau, în concreta lor realitate, *contactele* lui Golzio cu ministerele şi cu cele mai importante personalităţi ale regimului, băncilor, industriei. Odată, Golzio a lăsat să-i scape, sau a simulat că-i scapă faptul că avea întîlnire la prînz cu guvernatorul Băncii Italiei. Altă dată, fusese chemat la telefon de secretarul particular al şefului guvernului. Dar în dimineaţa aceea, de exemplu, cine îl anunţase de reuşita tratativei pentru filmul asupra oţelăriei ? Şi cu cine, personal, dusese tratativele ? Un lucru era cert : pe şefii fascişti sau funcţionarii din ministere Golzio nu-i primea la „Victoria" decît cu ocazia ceremoniilor oficiale. S-ar fi spus că regimul nu voia să-i ia lui Golzio aureola antifascistă : că avea mai degrabă interes să i-o lase. Din acelaşi motiv, Golzio nu punea niciodată piciorul într-un minister ; îl trimitea pe Emilio, şi numai după ce totul era tranşat.

Intră din nou în biroul lui ca să-şi ia haina şi dosarele proiectului oţelăriei. Era plictisit şi încruntat, cu o stare ambiguă, între vaga senzaţie de a uita parcă ceva şi cealaltă senzaţie, precisă, pe care o cunoştea foarte bine din experienţă, de a face ceea ce ar fi preferat să nu facă, să intre pe portalul acela, să ia acel ascensor, să vadă mutrele uşierilor, să aştepte în sala aceea, să rînjească pe tăcute cu ceilalţi producători care făceau anticameră, să se afle în cele din urmă în faţa zîmbetului larg, strălucitor de condescendenţă şi superioritate, al directorului general, şi să fie nevoit să-i răspundă într-un anume fel. Ah, ferice de Golzio că nu trata, sau trata de la egal

la egal. Îl chemă pe Giggi ! un dublu *bitter !* O chemă pe Lauretta şi o chemă pe Olga ; fascicolul cu oţelăria : de îndată ce ieşea el, Olga să bată la uşa inginerului şi să-i înmîneze contractul cu actorul venețian, acesta, iată-l, fiindcă el a uitat să i-l dea adineauri ; să-l anunțe pe Annunziata că după masă la trei, ba chiar la patru, trebuia să facă altă probă pentru cîntăreață, o probă cu Querio ; cînd vine Lia Querio cu mama, sau fără mamă, s-o ducă direct acolo, în biroul lui, să ceară scuze, să spună că el a trebuit să fugă la minister, să le ofere un aperitiv, să le roage să aştepte ; lui Giraudo să-i transmită la studio că el avea să treacă după-amiază ; Martini să-i lase o notă cu preţul Kodak-ului, acolo pe birou... tăcu văzînd pe bloc-notes-ul lui un C roşu. Iată ce anume era să uite, era douăsprezece şi douăzeci şi cinci, trebuia să telefoneze !

— Du-te Lauretta, caută-l pe Monticone să vină cu maşina în faţa vilei. Du-te şi tu Olga, da, arată-i acum contractul inginerului. De îndată ce rămase singur, căută, în mica lui agendă personală, numărul bordelului. Era trucat ; notat adică cu cifrele puse invers în dreptul numelui Fonte pentru Fontanella. — Bună ziua, doamnă Teresa... sînt eu, da ; mi-aţi recunoscut vocea ? Credeţi că pot vorbi cu domnişoara Corinna ?

A nu mai spune doar Corinna, ci în mod pompos „domnişoara Corinna", făcea parte din plăcere, ca preludiu al aventurii. Din partea cealaltă a aparatului îi ajungea vocea îndepărtată a doamnei Teresa : „Corinna ! Spuneţi-i să coboare ! La telefon !" şi apoi altă voce mai îndepărtată : „Corinnaaa ! Corinnaaa !" Îi bătea inima aşteptînd şi auzindu-i tic-tic-ul papucilor ei (fără îndoială că era în capod şi în papuci) pe scara de lemn. Se gîndi că o săptămînă nu era de ajuns, nu, şi că-i va propune să stea cu el cincisprezece zile. Va rezerva pentru cincisprezece zile două camere comunicante, la Hôtel Quirinale sau la Grand Hôtel sau la Excelsior. Dar ea va accepta ? Şi la ce preţ ? Pentru ea însemna să renunţe la cincisprezece zile la Viareggio şi în fond să treacă de la o închisoare la alta : de la camera dintr-un bordel la camera unui hotel de lux. Ce-i drept, în timpul zilei era liberă, se putea duce foarte bine să facă plajă la Ostia. De aceea, poate că era mai bună prima idee : să ia camerele într-o pensiune, într-un mic hotel de la Ostia

sau Fregene... Fregene nu, pentru că el era prea cunoscut la Fregene, avea în *pinetă*[1] vila la care ţinea Elena atît de mult şi-l obliga s-o frecventeze, mai ales toamna şi iarna. La amintirea neaşteptată a Elenei, mulţumi destinului, fără să se mai gîndească, că era prietena lui Golzio şi a doamnei Golzio : încît să prefere ospitalitatea vilei din Santa Margherita şi croazierele în *yacht*-ul lor, în loc să stea la Fregene, lăsîndu-i astfel lui toată libertatea pe timpul verii. Începu să audă în telefon suspinatul tic-tic, dar mult mai lent decît îşi închipuise, ca şi cum Corinna ar fi coborît istovită şi fără chef. În aceeaşi clipă, cineva bătea în uşa biroului : intră Giggi în vîrful picioarelor : din felul în care mergea, şi din zîmbetul reţinut şi complice s-ar fi spus că ştia cui dăduse telefon şeful lui. Lăsă dublul *bitter* pe birou şi cu acelaşi pas se retrase. Şi Emilio se gîndi brusc că în noaptea aceea Corinna nu ar fi putut ieşi pînă la unu, şi că era prea tîrziu ca să se mai ducă la Ostia, şi că, da, pentru o noapte, ar fi putut s-o ducă la el acasă, pe strada Ruggero Fauro : slujnica dormea în capătul celălalt al apartamentului şi nu era nici un pericol, în timpul nopţii, ca ea să-şi poată da seama de ceva. A doua zi dimineaţă, desigur, trebuia să fie atent s-o închidă pe micuţa gigantă în baie cînd slujnica ar fi intrat cu cafeaua, şi apoi cu grijă s-o lase să plece neobservată... Ar fi văzut portăreasa, şi mai erau şi alţi locatari în vilă : ar fi suspectat, nu ar fi avut nici o dovadă. O plictiseală îl constituia faptul că astfel Corinna trebuia să se trezească cu trei sau patru ore mai devreme ca de obicei, şi că şi acest amănunt avea preţul lui ! Dar ispita era atît de puternică ! Să vină în patul lui şi al Elenei cu o străină şi în plus de asemenea calitate ! Era o satisfacţie la care se gîndise de multe ori, dar pe care nu şi-o împlinise niciodată ! Plăcerea pe care şi-o promitea astfel, i se părea că tăinuia o anume nevoie de dreptate sau de răzbunare : o nelinişte care cerea cu orice preţ să fie potolită.

La toate acestea avusese timp să se gîndească, aproape cu aceeaşi aviditate cu care sorbea vermutul de la gheaţă, delicios amar. Între timp, tic-tic-ul pe scară se apropiase tot mai mult. Şi doar acum, iată, a încetat. Un confuz foşnet invadator de mătase şi de suspine anunţa că ea,

[1] pădurice de pini (n. tr.)

Corinna, era acolo la aparat, și vocea ei tărăgănată și moale, dar cu o netedă pronunție toscană spunea :

— Ah, tu ești ? Scuză-mă că te-am lăsat să mă aștepți. Acum m-am trezit... Da, tu ai fost, dar nu contează ; dimpotrivă, e o deșteptare plăcută.

Emilio, lansat, îi făcu propunerea, și în timp ce continua să vorbească începea să-i pară rău : se putea menține ceva mai mult pe un ton vag ! Și Corinna :

— Cincisprezece zile ? Ești nebun ! Desigur, nu spun nu, ar fi foarte frumos. Dar eu mă duc la băi, la Viareggio, ți-am spus doar, alaltăieri seară, nu ? Hm, e ceva ce trebuie discutat cu calm. Cînd vii ?

Emilio îi mărturisi atunci proiectul pentru noaptea aceea, pînă una, alta. O va aștepta la portița din strada Fontanella la unu și un sfert. Cu mașina, bineînțeles.

— Fii la unu fix, dacă crezi. Eu sînt gata. Mă pregătesc dinainte. Dacă găsești portița închisă, sună. Am eu grijă să le spun să deschidă.

Cedarea micuței gigante însemna calcul sau entuziasm pur, neprevăzut ? Poate și una și alta, amestecat. Și amestecat era și efectul asupra lui Emilio, deși printr-un procedeu psihologic contrar celui normal. Certitudinea că ea ar calcula, îl excita. Îl deprima bănuiala că ea ar fi simțit o plăcere din toată aventura.

3

ÎN SALA MOBILATĂ ÎN FALS EMpire, anticamera directorului general, pe divane și pe fotolii îmbrăcate în damasc verde deschis, în jurul mesei de marmură cu picioarele aurii, stăteau în cerc, ca în fiecare zi la ora aceea, mai mulți producători și directori de producție.

Toți erau din Roma, în orice caz fii de emigrați din nord sau sud, stabiliți la Roma de mult timp. Și accentul, ba chiar dialectul roman prevala în discuțiile lor, expresie vie, de neînlocuit a acelei paste care era natura lor comună : servilism, scepticism, sentimentalism, vulgaritate, aviditate, viclenie.

Ca de obicei, pe Emilio l-au primit cu o exagerată și cu totul specială cordialitate, în care se putea deosebi, pe de o parte, un sumum și serios respect față de Gelzio

şi puterea lui financiară, care depăşea cu mult pe aceea a micilor lor societăţi, pe de altă parte, un dublu complex de inferioritate şi o dublă neîncredere : a celui din Roma faţă de torinez, şi a ignorantului (relativ ignorant) faţă de intelectual. Ţineau să precizeze imediat, într-un fel sau altul, că nu uitau că el nu era Golzio, ci numai un subaltern al lui Golzio.

— Ce mai face domnul inginer ?

— Salutaţi-l, vă rog, călduros din partea mea, cînd îl vedeţi !

— Şi-a luat o mică vacanţă, domnul inginer ? Nu ! Cum ? Pe căldura asta ?

— Atunci înseamnă că are o reală pasiune pentru cinematografie !

— Spuneţi-mi, vă rog, domnule avocat, adevărul ! Pun rămăşag că e mai pasionat decît dumneavoastră...

Şi aşa mai departe. Pînă cînd Roberti, singurul simpatic lui Emilio, singurul cu care stătea bucuros de vorbă, îl luă cu familiaritate de braţ şi-l conduse cu delicateţe într-un colţ în faţa unei ferestre. Acest mod de a lua pe cineva de sub braţ şi de a-l duce într-un colţ ca să introduci o discuţie confidenţială, pe neaşteptate, era caracteristic lui Roberti, şi, în genere, oamenilor de afaceri din cinematografia romană ; cel puţin astfel i se părea lui Emilio care rămînea de fiecare dată uşor sedus. Era un gest care, la Torino, n-ar fi părut normal decît între prieteni intimi, în schimb, la Roma, era foarte normal chiar între persoane ce abia se cunoşteau ; fie în cercurile avocaţilor, comercianţilor, intriganţilor, antreprenorilor ; fie la Bursă şi în anticamerele tuturor ministerelor ; fie la Parlament, pînă acum zece ani, cînd Parlamentul mai însemna încă ceva. Părea să fie o uzanţă antică, seculară, de Vatican, de origine orientală. Colegii care-l vedeau pe unul dintre ai lor, notoriu considerat mai şiret decît altul, că-l ia la braţ pe unul din ei şi că se retrage, se şi grăbea să comenteze :

— Fii atent, *che ora jé dà la fregatura !*[1]

Poate că era contactul fizic care opera seducţia, sau mai degrabă eficacitatea pe care romanii o atribuiau contactului fizic, ei fiind mai instinctivi decît torinezii. Dar în acel braţ la braţ şi în acel împins suav în colţul

[1] că acum îi pune o barbă (dialect romanesc).

ferestrei mai era şi ceva dominator şi şantajist, şi Emilio, stînjenit oarecum, îşi dădea seama. Cel ce nu ar fi agreat discuţia, era constrîns, astfel, la evidenta impoliteţe de a-şi desprinde braţul ; sau şi mai rău, profita de un consimţămînt tacit, poate datorat numai timidităţii sau bunei creşteri, prefăcîndu-se a crede într-un da nespus, pentru a începe să fixeze bazele unei camarile care nu era deosebit de apreciată.

Roberti era scund, îndesat, dar foarte agil ; smead, pe jumătate chel, cu un nas mare, dar cu un colorit aprins, o privire scînteietoare, un rîs deschis, în ansamblu extrem de plăcut. Lucra ca independent, asociindu-se cînd cu o casă producătoare, cînd cu alta ; şi era sprijinit de minister, fiindcă era un fascist *din primul moment* şi fiindcă era prieten cu directorul general. Nu avea, totuşi, nici una din caracteristicile adevăratului fascist : nici aroganţă, nici brutalitate, nici simplitatea provincială a felului de a fi, nici dispreţul ostentativ faţă de cultură şi inteligenţă. Nu aparţinea, în sfîrşit, acelei mici burghezii din valea Padului unde se născuse organizaţia fascistă. Era educat, amabil, civilizat, cu maniere de orăşean, cu o amprentă aproape cosmopolită ; aparţinea unei pături medii romane care, cultivînd un oarecare mic comerţ sau profesiune, prosperase pînă în '70 în serviciile cardinalilor de la Vatican, formîndu-şi astfel o şcoală incomparabilă de înalt servilism şi de rafinată diplomaţie. Iată, poate, secretul lui Roberti, şi al simpatiei lui irezistibile, capabilă să neutralizeze neîncrederea pe care Emilio o simţea în faţa fasciştilor militanţi. Fără a mai ţine seamă că Roberti, spre deosebire de toţi aceştia, era atent să nu ostenteze continuu propria lui credinţă politică : cît timp putea, nu ridica niciodată braţul la salut ; şi evita să povestească sau să asculte anecdote împotriva regimului, sau să dezaprobe „înfăptuirile Ducelui". Cel puţin aceasta era impresia pe care o făcea Roberti asupra lui Emilio. Şi Emilio bănuia că era vorba de un calcul şi fascismul iniţial, şi înscrierea din '19 şi că, în fond, Roberti nu era decît un sceptic, îmbibat de umanitate şi umanism. Demonstra o oarecare cultură. Căuta să nu vorbească în dialect roman.

— Dumneata ştii, Viotti, că în fiecare dimineaţă eu trec prin faţa „Victoriei"... ei da, ca să mă duc la Caesar,

unde turnăm un filmuleț... trec prin fața „Victoriei" și mă gîndesc chiar la dumneata...

— Ați putea și intra, uneori, răspunse Emilio, măgulit, în timp ce Roberti își desprindea brațul de al lui.

Ajunseseră în fața ferestrei. Obloanele erau închise, dar, printre panourile lor, printre foarte apropiatele cupole frunzoase, era vizibilă distractiva plimbare de pe via Veneto. Roberti nu-și pierduse șirul discuției :

— Să intru ? Măcar de-aș putea !

— Măcar ? ! repetă Emilio, ingenuu, fără să înțeleagă.

Roberti rîse și ca o explicație declamă :

„*O belle agli occhi miei tende latine* [1]... deși latinul în acest caz aș fi eu... Cînd trec prin fața porții „Victoriei", ar trebui să spun deci : „*O belle agli occhi miei tende torinesi* [2]... Păcat că versul nu merge !

— Ei, da, păcat ! rîse și Emilio, cucerit.

Roberti profită de moment cu o promptitudine felină : punîndu-i o mînă pe umăr, ca o gheară, și întorcînd spatele sălii, vrînd parcă să transforme colocviul imediat în ceva intim și angajat. Și fixîndu-l, spuse cu glasul scăzut :

— De ce nu facem ceva împreună, Viotti ?

— Hm... bucuros... murmură Emilio care nu pricepuse încă — deși, de regulă, inginerul Golzio preferă...

— ... Preferă să *lucreze singur*, știu. Dumneata joci *chemin* ? Dacă te interesează, cînd jucăm, la mine acasă sau la prieteni, într-o seară te anunț... fără nici o obligație, fără formalisme...

— Mulțumesc, îi răspunse Emilio căruia îi plăcea efectiv jocul de noroc, dar avea toate motivele să se gîndească și că nu i-ar fi plăcut societatea.

Roberti reluă :

— Deoarece dumitale îți revine să-l convingi pe inginerul Golzio să-și înfrîngă rezistența, pe care dealtfel n-o discut. Vezi, prietene, eu sînt prietenul casei P., da, foarte prieten.

— Ce legătură are P. ? întrebă uimit Emilio.

— Lasă, Viotti... De ce vrei să faci pe naivul cu mine ? și zîmbi cu o privire lungă cu ochii lui de oțel scînteietor.

[1] Plăcute ochilor mei corturi latine, Torquato Tasso (1544—1595), *Gerusaleme Liberata*, canto VI, verso 104.

[2] Plăcute ochilor mei corturi („perdele") torineze...

Atunci Emilio, neștiind absolut deloc ce legătură avea P. cu toată discuția aceea, pricepu că privirea lui Roberti avea rost în două cazuri : dacă ar ști într-adevăr că Emilio și Golzio ignorau ceva ce el, Roberti, cunoștea bine ; sau dacă ar crede că se prefăceau că ignorează. Și pricepu că Roberti intenționa în primul rînd să-l pună la curent cu poziția privilegiată, foarte informată, de care se bucura el în mediul respectiv, ca să-l convingă să susțină cu Golzio oportunitatea unei viitoare asociații și colaborări. Misterul era clarificat după cîteva minute. Ușierul anunță că „avocatul Viotti putea să treacă". Însuși Roberti, distrat parcă, îl însoți pînă la ușă, și făcu în așa fel, încît cînd se deschise ușa să rămînă în unghiul foarte vizibil, schimbînd un zîmbet cu cine era dincolo de ușă, un zîmbet chiar în spatele lui Emilio, dar care nu trebuia să treacă neobservat de Emilio și pe care Emilio îl observă.

Directorul general, mușchetarul Ducelui, era un tînăr milanez. Se ridică brusc, înconjură masivul birou, aplecîndu-se la jumătatea parcursului ca să apese pe un buton și apoi îl întîmpină : frumos, înalt, voinic, brun, cu un rîs larg al gurii mari și al dinților nespus de albi. Dar nici de astă dată nu-i întinse mîna. Îl bătu pe umăr, spunîndu-i :

— Iată-l pe Viotti al nostru. Bravo, cum merg treburile ?

Era gestul și tonul unui superior, momentan binevoitor față de inferior. Dacă „Victoria" voia să beneficieze de *bunuri de dublaj*, legea fascistă stabilea obligația unui anume control ministerial, dar nimic ce ar putea semăna cu un raport ierarhic. Deci, primirea directorului general avea ceva ofensiv și amenințător. Ca și cum cu bătutul acela pe umăr i-ar fi spus lui Emilio : „Știu cine ești și știu ce gîndești. Te-aș putea strivi. Dar sînt bun și te tolerez".

Un ușier bătu ușor tocurile ca să atragă atenția, salutînd cu rigidul salut fascist.

— Ce beți ? întrebă directorul general pe Emilio cu un zîmbet puțin diferit de primul, mai uman, care avea evident scopul de a corecta aroganța primei primiri și de a ușura intrarea în subiect. Ca și cum ar fi spus : „După cum vezi, la urma urmelor îți ofer un aperitiv, te tratez de la egal la egal".

După cum i se comunicase inginerului Golzio, Ducele își dăduse aprobarea ideii unui film despre oțelării. Acum trebuia să se treacă la acțiune. Să se găsească un subiect, un *metteur en scène*. Și aici, în mod neașteptat, directorul general se întrerupse și izbucni în rîs, fixîndu-l pe Emilio :

— ... *metteur en scène* ? Dimpotrivă, să vorbim italienește : să-i spunem regizor. Nu găsești că e mai bine, Viotti, regizor, șofer, fascist. Nu cumva dumneata ești din cei ce pronunță *chauffeur* ?

— E chestiune de obișnuință... murmură Emilio zîmbind la evidenta aluzie.

— Oricum, reluă directorul general devenind brusc serios, îmi închipui că de regizor vom vorbi mai tîrziu. Inginerul Golzio o avea ideile lui și va hotărî el. Eu nu voi putea decît să-l respect și să-l aprob : și pentru că sînt sigur că va alege bine. Dar pentru subiect... pentru subiect... Proiectul prezentat vorbește de turnarea unui film în oțelăriile Statului sau controlate de Stat. Nu s-ar putea altfel, și din necesitatea grandiosului mediilor și a lucrării oțelului. Asupra acestui lucru vă pot spune că Ducele a fost explicit : explicit și favorabil. Dar subiectul... subiectul...

— Noi, inginerul Golzio și cu mine, ne gîndeam să inițiem un concurs cu premii...

— Nu. E nevoie de un nume mare. Numai așa vom avea garanția necesară. Și asupra acestui punct Ducele e de acord. Subiectul trebuie să-l scrie P. Credeți-mă că ideea e formidabilă. Îmi veți mulțumi.

— Desigur. Desigur. Voi vorbi imediat cu inginerul Golzio. Dar credeți că P. va accepta ?

— Aici e punctul nevralgic! spuse directorul suspinînd melancolic. Trebuie să accepte ! Voi faceți-i propunerea. Apoi, dacă se ivesc dificultăți... Hm ! Ar trebui să găsim pe cineva care să simtă, să explice, un prieten, un intermediar...

— Poate Roberti ? sugeră, aproape automat, Emilio.

Directorul general nu se descoperi. Încruntă sprîncenele și adoptă, pentru a se preface mai bine naiv, nativa cadență milaneză, cu toate e-urile deschise larg :

— Roberti ? O, asta-i bună, și de ce ?

Transpirat, înfometat, ușor buimăcit de paharele de *bitter* (mai întîi unul dublu apoi altul cu directorul general ; în fine cu Roberti, care-l așteptase afară lîngă minister, altul dublu la barul din piața Barberini), ajunse la studio după ora două.

În umbra aleii, mai întunecată acum și mai sufocantă decît dimineață, Giggi se grăbea, alerga în fața mașinii ; chipul lui rotund, rubicond, neted, de părea totdeauna că reflectă, cum reflectă lumină o oglindă, starea de spirit a patronului, zîmbea încă de departe în felul lui cu totul special, care era rezervat unei vești bune. Vorbind, gîfîia de nu se înțelegea dacă din cauza alergăturii sau a celor ce avea de spus :

— Domnule avocat, domnișoara Querio așteaptă sus în studio. De peste o oră așteaptă. E... și Giggi făcu o pauză intenționată, e și mama.

— Ei bine ? Și ce-i cu asta ? îi răspunse Emilio, iritat că încă o dată se simțea descoperit de Giggi.

— Nimic, domnule avocat, nimic : spuneam o doamnă frumoasă, foarte frumoasă chiar, răspunse imediat Giggi, sigur și serios ; ca și cum dînd anunțul frumuseții Querio-mamă ar fi fost de ajuns ca să obțină orice iertare.

Oh, Giggi avea un al șaselea simț : cunoștea, din intuiție, nu numai aventurile lui trecute, dar și pe cele viitoare, și cîteodată și proiectele cele mai vagi, mai îndoielnice, aproape inconștiente. Emilio fusese în amor cu Querio, fată frumoasă și actriță de o valoare medie. Dar pe mama, care locuia la Livorno și care venea la Roma arareori ca să-și vadă fiica, abia o întrevăzuse într-o seară în mulțimea de invitați, la o proiecție. O femeie înaltă, bine făcută, încărcată de bijuterii, cu părul argintiu și o coafură înaltă. Se spunea că ar fi dintr-o veche familie bogată de evrei. Rămasă văduvă, încă de tînără, a unui ofițer de marină. La început împiedicase cariera teatrală și cinematografică a singurei sale fete apoi se lăsase înfrîntă dar nu se resemnase ; și se spunea că spera ca printr-o căsătorie reușită s-o smulgă unui gen de viață pe care ea „ca adevărată doamnă" îl disprețuia nu ca moralitate, ci ca snobism. Lui Emilio, din seara aceea a proiecției, îi rămăsese o stare de morbidă curiozitate. Dar cum de pricepuse Giggi acest lucru rămînea un mister. În timp ce Emilio, din obișnuință, și de astă dată și de nerăbdare, urca scările vilei din trei în trei trepte, nu se

întreba atît dacă mama era într-adevăr foarte frumoasă, cît dacă aflase ceva despre relaţiile mai mult decît prieteneşti, deşi ocazionale şi libere de orice obligaţie, care existau între fata ei şi el. Mamele, de obicei, primesc destăinuirile fetelor lor. Sau, dacă nu ştiu, ghicesc.

— Nu vă scuzaţi pentru întîrziere, domnule avocat ; credeţi-mă nu e nevoie, cîntă frumoasa doamnă, întinzîndu-i, spre sărut, mîna care ieşea din deschizătura mănuşii pe care o lăsase să atîrne de încheietura miinii. Cînd vin la Roma să-mi văd fata şi o însoţesc în vreun studio cinematografic, ştiu foarte bine că mă aflu în colonie...

— Ei bine dar şi în colonie există reguli de bună cuviinţă, şi dumneavoastră...

— Să spunem atunci în junglă !

Cu fata, în schimb, Emilio se sărută pe amîndoi obrajii : după cum e obiceiul afectuos între tovarăşii de lucru, care nu s-au văzut de mai mult timp, sau cred ei că nu s-au văzut. Ţinînd-o deci strîns de talie, care era solidă şi cărnoasă, îi spuse rîzînd :

— Oh, Lia : uite că n-ai nici un interes să ieşi în lume cu mama ta !

— Să auzim de ce, spuse mama, arcuindu-şi sprîncenele şi întredeschizînd buzele cu o prefăcută naivitate, convinsă de complimentul care urma.

— Deoarece, doamna mea, există pericolul ca dumneavoastră să furaţi contractele fetei dumneavoastră !

Doamna Querio rîse cu poftă, lăsîndu-şi capul pe spate, descoperindu-şi fără teamă gîtul frumos şi fără riduri. La un gest uşor al lui Emilio care o invita să se ridice de pe divan, continuă să rîdă, şi merse alături de ei doi. Cu parfumul ei proaspăt de gardenie, părea că disloca aerul. Emilio vedea în faţa lui părul argintiu, ondulat, compact, gîtul înalt, ceafa mică a doamnei, umerii frumoşi, bronzaţi, pe jumătate goi, talia asemănătoare aceleia a fetei, pe care continua s-o strîngă ; asemănătoare, dacă nu chiar mai subţire, în timp ce şoldurile erau mai rotunde şi şezutul mai mare. Lui Emilio i se părea că mai trăise momentul acela. Era ora două şi un sfert al unei după amiezi de iulie, în penumbra şi pe mocheta roşie din biroul său ; se ducea să ia masa, strîngînd-o alături de el pe o fată frumoasă pe care o iubise. O femeie şi mai frumoasă mergea în faţa lor, şi cu parfumul ei şi cu legă-

natul șoldurilor ei îl invita s-o dorească : era mama fetei. I se părea că trăise momentul acela, dar totodată că nu el îl trăise. Un altul, un necunoscut i se substituise, unul care nu avea amintirile și trecutul lui ; unul care locuise totdeauna la Roma și care era prieten cu oameni de tipul lui Roberti, și spunea chiar : „Doamna mea..."

Cu intenția unei prefăcute hotărîri neașteptate, a unui capriciu, și din vanitatea de a-i arăta astfel propria sa putere, o invitase pe Lia la masă, dar încă nu-i spusese că intenționa, în aceeași după amiază, s-o facă să dea proba pentru filmul cu cîntăreața. Îi dădu vestea ca o mică lovitură de teatru, la restaurant, în lumina potolită și albăstrie a săliței rezervată direcției, în briza încrucișată a ventilatoarelor, și în fața platourilor cu gustări pe care Giulio, chelnerul, în jachetă albă, începea să le prezinte cu un zîmbet profesional.

Mama stătea în dreapta lui. La stînga, Lia, spre care ridică paharul de șampanie la gheață :

— Pentru proba ta, draga mea ! Mănîncă puțin, deoarece, imediat după asta, te duci să te machieze.

Îmbujorare, emoție, bucurie, zîmbet recunoscător și promițător din partea fetei.

Emilio o privea cînd pe ea, cînd pe mamă. Mînca și bea cu poftă. Satisfăcut și vesel, deși nu încă total eliberat de senzația aceea stranie de mai devreme, de a nu fi el însuși. „Dar poate că e o senzație falsă, își spunea. Poate că tocmai așa sînt eu însumi. Poate că are dreptate Piero : îmi place Roma, și-mi place această viață, și de exmplu, Corinna... Corinna în noaptea aceea, în patul lui și al Elenei." Ideea, cum în apropierea unui magnet fierul atrage fierul, îi atrase atenția, repede și precis, asupra doamnei Querio. Care, în loc să mănînce, ciugulea cu grație. Afișa prea mult rafinament în modul de comportare pentru a fi cu adevărat marea doamnă care spunea ea că este. Vorbea prea mult de Londra și Paris, de Monte Carlo și Biarritz, încît să nu-ți amintești că trăia la Livorno. Dar tocmai această falsă dezinvoltură, aceste poze internaționale aveau, pentru Emilio, ceva picant : stîrnea bănuiala unui fond cu totul contrariu, provincial, pătimaș, vulgar.

La un moment dat, subiectul ajunsese la artă. Și ea spusese :

— Fiindcă știți ? Să nu credeți... dar eu înțeleg aceste lucruri. Eu, ca fată, sînt o Modigliani.

Emilio își amintea perfect că citise în dosarul relativ la contractul pe care Lia îl avea cu „Victoria" : maternitate : Ester Modiglia, și nu Modigliani. Totuși întrebă :

— Rudă cu faimosul pictor ?

— Era vărul meu, răspunse ea fără a ezita.

Și minciuna aceasta îl seducea. După masă, în timp ce fata se ducea la machior, Emilio o invită pe mamă să ia cafeaua la el sus, în birou. Cafeaua o aduse Giggi. După ce acesta ieși, Emilio se așeză lîngă ea, pe divan. Într-o tăcere perfectă, fără nici un preambul, fără a aștepta măcar să-și bea cafeaua, îi trecu un braț pe sub talie. Cum ea nu dădea semn că ar protesta sau că s-ar retrage, deveni îndrăzneț și-i murmură :

— Știi că pari mai tînără decît fata ta ?

— Știu, mi-o spun toți, zîmbi ea neclintită, sorbindu-și cafeaua cu farfurioara în mînă, și privind fix în golul din fața ei : Dar tocmai tu n-ar trebui s-o spui, canalie.

Era o aluzie clară și o invitație imediată. Pînă la patru, lucrul de la birou lîncezea, și pînă la cinci Golzio nu s-ar fi întors. Biroul, divanul, mocheta nu erau neadaptabile conjuncturii. Totuși, în alte dăți, cu Lauretta și cu Olga, împrejurarea se întîmplase noaptea tîrziu, în clădirea pustie ; paznicii vedeau strălucind lumina la fereastra direcției și știau că directorul și secretara lucrau. Acum, în studiouri se turnau două filme și în orice moment putea fi nevoie de el. Un secretar, un asistent, puteau bate la ușă ca să îl informeze de un incident stupid, ca să-i solicite un ordin, o intervenție.

Era însă și o soluție, la care se gîndise de multe ori dar nu avusese pînă acum modalitatea de a o pune în practică : vasta baie, *rezervată direcției*, cu intrare directă fie din biroul lui Golzio, fie dintr-al lui.

Un mașinist scund și somnolent, de pază la poarta Studioului Doi, sări în picioare cu un zîmbet care voia să spună : „Vă recunosc, sînteți avocatul Viotti, directorul Studioului «Victoria», aproape patronul". Și zîmbetul, și promptitudinea cu care manevra bara grea și deschidea larg poarta căptușită cu plută ca să-l lase să treacă îi dădea încă o dată, ca totdeauna, o satisfacție intensă, aproape fizică : aceeași pe care o simțea imediat după

aceea, cînd înaintînd în vîrful picioarelor în aerul înfierbîntat și în semiobscuritate, între mănunchiuri de cabluri, cadre electrice, reflectoare stinse, spre unghiul vibrant de lumină unde se turna scena, cînd primea, pas de pas, omagiul tăcut și respectuos al electricienilor, muncitorilor, tehnicienilor, machiorilor, figuranților, actorilor. Toți depindeau de el, lucrau pentru el, și construiau zi de zi pentru el bogăția și siguranța la care aspirase totdeauna și pe care numai acum începea să o atingă ușor. Zîmbetele subalternilor evocau ziua rîvnită în care ar fi început să primească, conform promisiunii lui Golzio, un procentaj asupra profitului filmelor. Șapte sau poate opt la sută. Ar fi fost un salt enorm. Totuși, în adîncul miezului suculent al acestei speranțe, aidoma unui sîmbure amar, mocnea și o indefinibilă neliniște. Emilio se prefăcea că o ignorează și că se obișnuiește cu situația. Ar fi putut-o atribui faptului că marile cîștiguri urmau să vină de acum încolo. Dar nu era neliniște, dacă se gîndea mai bine. Era rușine. De ce anume n-ar fi știut să spună. Nu i se părea posibil ca îndoiala sa secretă asupra raporturilor lui Golzio cu Elena să poată avea și acest efect ! El era directorul studiourilor de producție „Victoria", lucra cinstit și îndîrjit, își făcea meseria ; de ce ar fi trebuit să-i fie rușine ? Lucruri separate ! Și totuși, simțea remușcări vagi, care-l priveau, da, pe Golzio și pe Elena, dar și pe Veve, și Torino, și Roma, și fascismul, ca și cum un glas subțire ar continua să-i spună, tocmai contrar oricărei aparențe, că cinematograful nu era meseria lui, nu era locul lui ; ca și cum zîmbetul subalternilor ar fi fost nu numai interesate, ci ambigue, și în mod inconștient adresate unei alte persoane ; ca și cum el, în fond, ar trăda și toată lumea aceea. Ah, de ce nu putea trăi o viață simplă, imitîndu-l pe Piero !

Poate că Piero avea dreptate : ar fi trebuit să se îndrăgostească. De alaltăieri seară cu cît se gîndea mai mult, cu atît își repeta că un sfat atît de ciudat, din partea lui Piero, om de casă în exclusivitate, de familie, un tip moral ca tradiție trebuia să fie just. Își spusese că nu-l va urma : nu simțea nici un fel de dorință de a se îndrăgosti. O ducea bine așa. Cel mult, ceea ce căuta el era altceva : o femeie cu care să-i placă, să facă dragoste mai mult decît orice, încît să o dorească și după prima noapte sau primele nopți, și nu numai în perioade alter-

native, mai mult sau mai puțin spațiale și regulate, de voluptate și sațietate, cum i se întîmpla de zece ani... O femeie care să continue să-i placă? Dar era tocmai îndrăgostirea de care-i vorbise Piero. Singura și ultima femeie pe care o iubise cu adevărat fusese Veve. Nu mai întîlnise fete în genul ei. Doamne intelectuale, muziciene, balerine, cîntărețe, actrițe, sau aspirante actrițe, întreținute, prostituate. Nu se gîndise niciodată că s-ar putea îndrăgosti de vreuna din ele. Poate că aici era greșeala; în a continua să-și închipuie dragostea adevărată ca pe un sentiment care, pentru a semăna cu sentimentul încercat de el față de Veve, ar avea nevoie să se adreseze unei fete ca Veve. După cum el nu mai era un student la Universitate în vîrstă de douăzeci și unu de ani trăit mereu numai la Torino, tot așa și femeia de care ar fi putut și trebuit să se îndrăgostească, poate că nu mai era o fată pătimașă, inteligentă și liberă, trăind din propria ei muncă de dactilografă, ci o altă femeie, și poate tocmai una care putea părea absurd s-o iubească: de exemplu, Corinna.

Se gîndea din nou la Corinna, în timp ce asista la repetiția scenei, pe un scaun special, pus de decorator imediat lîngă cel al regizorului, în spatele aparatului de filmat. Piero Giraudo, înfășurat în halatul negru, încă nu-și dăduse seama de prezența lui. Corinna, micuța gigantă pe care avea s-o aibă numai pentru el peste cîteva ore, putea fi ea femeia pe care s-o iubească. În fond, nu căutase niciodată altceva. În afară de Elena, natural, și în afară, de primele dăți, absolut primele, nopțile de carnaval, cînd se ducea la bordel cu colegii, nu făcuse niciodată dragoste fără o tainică, nemărturisită speranță de a cunoaște în femeia momentului, printr-o fulgerătoare revelație, sau prin vreun semn aproape miraculos, femeia propriei sale vieți. Pînă și cu Lauretta și cu Olga se întîmplase astfel. Pînă și cu Gina, slujnica doamnei Calandra. Veve era la Torino. Elena încă nu apăruse. Gina, din Veneto, fată cumsecade, frumoasă, înaltă, sănătoasă; de ce nu ea? Cu Gina, ca și cu toate celelalte, iluzia, fie și instantanee, se reînnoise de fiecare dată punctual.

Un raționament elementar îl avertiza că era improbabil să se întîmple a doua, a treia sau a treizeci și treia oară ceea ce nu se întîmplase prima dată. Data sau datele

precedente, revelaţia, din motive misterioase, poate că-l atinsese uşor, fără să-l impresioneze. Semnul nu fusese interpretat. De aceea, nu ceruse niciodată o întîlnire unei femei fără să caute, trepidînd, în privirea ei, nu consimţămîntul la probă, nici promisiunea plăcerii, ci pîlpîitul unei flăcărui în pupilele ei, necunoscut însăşi femeii aceleia, indiciul unei calităţi intime, pe care o putea avea numai ea, singura, în mod inconştient. Şi nu o cotise niciodată pe anumite căi, nu împinsese niciodată uşa, nici nu suise scara, fie chiar a celui mai sordid lupanar, fără speranţa unei întîlniri supreme şi definitive. Prin urmare, de ce nu Corinna ?

E adevărat, mai fusese uneori cu ea. Şi simţise, ce-i drept, o plăcere, deşi violentă, nu atît încît să nu dorească, imediat după aceea, să iasă cît mai iute şi să se întoarcă acasă. Dar deziluzia, îşi spunea Emilio urmărind cu un ochi distrat scena pe care regizorul se străduia s-o perfecţionze (cîţiva domni în vîrstă, în costum 1880, jucau biliard în sala unui club de provincie), deziluzia putea fi şi un efect al mediului : şi acasă la el, poate, totul avea să fie altfel : acasă la el, în noaptea aceea...

Mereu aceleaşi replici, mereu aceleaşi mişcări, pe care actorii continuau să le repete, neobosiţi, în jurul biliardului, în lumina orbitoare şi în căldura sufocantă a proiectoarelor, acţionau asupra lui ca un uşor narcotic, concentrîndu-i gîndul ; îşi spuse că dorea de la Corinna, în noaptea aceea, nu cîteva ore de plăcere, ci miraculoasa explozie a unei pasiuni care să dureze ani şi ani, dînd astfel un scop vieţii sale, rezolvîndu-i orice problemă.

Se întrebă atunci dacă şi doamna Querio, mai devreme, nu sperase să întîlnească marea dragoste. Încercă să-şi răspundă afirmativ. Dar mai prompt şi mai irezistibil a fost schiţarea unui zîmbet faţă de el însuşi, împotriva lui însuşi. Îi apăru chiar pe buze. Şi regizorul, şi actorii, care, la sfîrşitul fiecărei repetiţii sau după vreo replică mai comică, spionau neliniştiţi chipul directorului, au crezut că directorul se distra.

Zîmbind, în schimb, numai în legătură cu el însuşi, şi nu fără maliţie, Emilio îşi încheia reflecţiile răsturnînd brusc sensul pe care părea să-l fi avut pînă atunci.

Speranţa unei mari pasiuni poate că era o ipocrizie a lui, în scopul de a-şi oferi fără remuşcare orice capriciu ; era o scuză, ca să nu se mulţumească cu ceea ce putea

avea de la viață ; o ficțiune, care-i permitea să se considere capabil de sentimente nobile ; era veleitate, lipsă de umilință și sinceritate, infatuată încăpățînare de a se crede mult mai bun decît era.

Cum putea atribui o minimă consistență sentimentală dorinței pe care o avea față de Corinna, dacă, în așteptarea nopții de dragoste cu ea, la cîteva ore distanță, nici nu-i trecuse prin minte să renunțe la așa zisul *coup de canapé* cu doamna Querio ?

Se auzi soneria studioului : repetiția se terminase. Piero apăru de sub halatul lui negru și, coborînd de pe cărucior, îl salută cu zîmbetul acela care i-ar fi fost foarte greu unei persoane mai puțin onestă, dar pe care el îl reușea atît de natural, zîmbetul vechiului prieten și, în același timp, al subalternului :

— *Ciàu. Cuma ch' a va ?* [1]

Aceeași figură de totdeauna : slabă, suptă, inteligentă, umană. Aceeași privire de totdeauna : subtilă și emoționată.

Ținea la Piero, fără nici un calcul, slavă domnului, fără nici un dedesubt. Ținea încă la el ca într-o duminică dimineață, foarte îndepărtată, cînd, în grădina de la Rivoli, îl întîlnise cu *La Plebe* a lui Bersezio pe genunchi și îi spusese „Eu te cunosc, ești nepotul lui Prense".

De acest sentiment, cel puțin, nu se îndoia, nici nu avea să se îndoiască vreodată.

Acum, Piero se învîrtea printre actorii rămași în jurul biliardului. Se oprea lîngă fiecare, îi făcea să se miște în diverse poziții pe care urmau să le adopte în timpul scenei, și controla, cînd și cînd, direcția proiectoarelor care trebuia să-i lumineze. Fixa luminile în sus, pe punți, și comanda electricienilor corecțiile :

— Strînge, strînge, nu-i de ajuns... Hai, încă o dată, încă... așa, drăguțule ! Dar dacă muncitorul era din Piemonte ca și el : *'Na frisa a snistra, àusslu ! Nen cul lì : 'l parabolich !* [2]

Cei din studio spuneau că era un chițibușar. În realitate era minuțios, extrem de serios la lucru, neobosit căutător al perfecției.

[1] Salve. Ce faci ? (piem.)
[2] Ceva mai la stînga, în sus ! Nu acela : parabolic ! (piem.)

Cînd fixa proiectoarele unul după altul şi apoi cînd revenea de fiecare dată aproape de aparatul de filmat pentru a judeca dintr-o singură privire, în tonul general al întregii scene, efectul particular pe care abia-l terminase de corectat, chipul lui se contracta într-o grimasă aproape dureroasă ; era efortul de concentrare a atenţiei exclusiv asupra variatelor intensităţi luminoase, scoţînd jocul de culori astfel încît să se deosebească cele mai mici diferenţe şi gradîndu-le după importanţa subiectului luminat.

Privindu-l cum lucrează, Emilio îl admira ; mai mult decît atît, îl invidia. Era foarte priceput, un adevărat artist ; o spuneau şi criticii în ziare. Dar era mai ales un om îndrăgostit : îndrăgostit, da, de propria-i meserie : un om cu un scop în viaţă !

4

MAI ERAU DOUĂZECI DE MINUTE pînă la unu noaptea.

În fenta luminoasă a portiţei apăru o umbră care o blocă pentru o clipă. Apoi ieşi un bărbat, se îndepărtă grăbit pe strada întunecoasă ; şi aproape imediat, portiţa se închise dinăuntru cu un mic zgomot surd.

La vreo sută de paşi distanţă, spiona de cîtva timp, cu mare emoţie. Îşi spusese şi îşi repetase că a aştepta astfel, stînd la pîndă, cu privirea fixă la dîra aceea de lumină, era copilăresc : nu era de ajuns să se aşeze la o cafenea nu prea departe, de exemplu, la Aragno sau la Greco, şi să privească din cînd în cînd ceasul ?

Ridicola frenezie începuse înspre sfîrşitul după-amiezii. Obişnuitei stări de uşurare odată cu părăsirea studioului cinematografic, sau a birourilor, dînd de surpriza zilnică, de răcoarea lăsată de soarele asfinţit, de curţile goale, posomorîte, în sfîrşit atrăgătoare, cufundate într-o lumină albăstrie, îi urmase neaşteptata nerăbdare de a o revedea pe mica gigantă, şi neputinţa de a se gîndi la altceva.

Totuşi, rămăsese la studio cu un pretext oarecare : *proiecţia*, pe care ar fi putut-o vedea foarte bine a doua zi dimineaţă ; controlul, împreună cu Martini, a ultimei livrări Kodak, cutie de cutie, cu numărul de emulsii : şi acesta, un lucru pe care nu era obligat să-l facă el personal şi nici neapărat în seara aceea.

În obscuritatea sălii de proiecție, auzi, în mod confuz, înjurăturile și cuvintele urîte pe care lucrătorii din cabina de deasupra i le dedicau, fiindcă îi silise să stea peste orar. Însuși Martini, cu toată diplomația lui, nu reușise să-și ascundă grimasa de contrarietate, la anunțul unui supliment de oboseală.

— Bine, domnule avocat, cum doriți, și își revărsă amarul în ordinul pe care i-l dădea asistentului : Aleargă la depozit, spune-le să nu se miște ! După proiecție avocatul va veni, personal, cu mine pentru un control al noului material !

În sfîrșit, spre miezul nopții, îl dusese Monticone în centru și-l lăsase în fața unui restaurant ; dar, în loc să intre, venise să aștepte ora unu, acolo, pe strada Fontanella Borghese, fixînd de la distanță fanta luminoasă a portiței. Fuma, se plimba, înainte și înapoi. Îi era teamă să nu fie recunoscut de vreunul din rarii trecători, sau de vreunul care ieșea din bordel, și care în loc să se îndepărteze spre corso, ar fi venit spre el trecîndu-i pe dinainte : cine știe, vreun tehnician de la studio, un actor...

I se părea că lumina dinspre portiță conține, într-un anume fel, neliniștea lui. Acolo era răspunsul îndoielilor lui. Nu fiindcă pe pragul acela, în curînd, avea s-o revadă pe Corinna : ci pentru că abia acum i se părea că e coerent cu el însuși, numai în nerăbdarea extremă și crescîndă a clipei i se părea că găsește o oarecare liniște. Scopul vieții, evident, era de a reuși să trăiască fără întrerupere, sau cu cît mai puține întreruperi posibile, într-o stare de spirit atît de simplă și pură. Poate starea de spirit a lui Piero în timp ce lucra !

Fix la unu traversă strada și sună la ușă. Portița se întredeschise doar, rămînînd cu lanțul pus. Chipul cunoscut, dur și trist, al unei slujnice apăru în penumbră. Deși îl recunoscuse pe Emilio și deși, după toate probabilitățile, fusese anunțată de Corinna, bătrîna întrebă cu obișnuita-i brutalitate :

— Ce e ? Ce doriți ? Nu vedeți că e închis ?

Emilio era pregătit și la asta, și întinse mîna cu o hîrtie de zece lire, murmurînd :

— Vrei să vezi dacă domnișoara Corinna e gata ?

Bătrîna, care se prefăcuse, evident, că nu știe nimic pentru a obține bacșișul acela excepțional, deveni imediat mieroasă și zîmbitoare, făcîndu-i loc să treacă :

— Da, domnişoara e aproape gata. Poftiţi.

Emilio intră, traversă micul antreu, sări patru trepte, se opri pe palierul estradei. Sprijinită de un perete despărţitor de geamuri jivrate şi protejată de o balustradă de lemn sculptat, o scăriţă, şi ea de lemn, ducea la etajele de sus. O altă scară, fixată între doi pereţi, cobora la demisol, unde se aflau sufrageria, bucătăria şi de unde venea un miros de ardei copţi.

Bătrîna îl închise în salonul de la parter, de asemenea bine cunoscut : tavanul nu era înalt, nici o fereastră, fotolii şi divane îmbrăcate în imitaţie de piele şi peretele despărţitor, dincolo de care se ghicea forma scării.

Se aşeză. Fiind cald, îşi scoase haina. Auzea, de la etajul superior, paşi liniştiţi, uşi trîntite, apa care curgea în băi, glasurile fetelor care fredonau ; şi ansamblul acestor voci şi al acestor zgomote lăsa să se înţeleagă atmosfera de uşurare şi veselie pentru sfîrşitul dorit al trudei zilnice.

Un sunet de gong, ciocănit cu violenţă, precedă o voce tărăgănată, cu un puternic accent piemontez :

— E gata masa, domnişoarelor... Avem fideluţă fină de tot ! Dacă nu mîncaţi imediat, se lipeşte toată... !

— Vin ! Venim ! Iată-ne !, răspunseră vocile amestecate cu rîsete, apropiindu-se pînă cînd, la un moment dat, scăriţa începu să răsune de paşii care coborau toţi deodată grăbiţi şi greoi.

Domnişoarele apărură în spatele geamului jivrat ca o singură masă confuză, trecură, dispărură. Glasurile şi rîsetele continuau, amestecate acum cu clinchetul tacîmurilor şi al paharelor ; şi mirosul de ardei copţi ajungea pînă în salon.

„Nimic, se gîndea Emilio, nu-i mai delicios decît să aştepţi plăcerea cînd eşti convins că nu aştepţi zadarnic." Convins ? Nu eşti niciodată matematic sigur, dar mica marjă de incertitudine, care rămîne totdeauna, serveşte tocmai pentru a intensifica plăcerea. Emilio îşi închipuise chiar şi continua să-şi închipuie o Corinnă care în ultima clipă s-ar prezenta cu o figură tristă, reală sau prefăcută : o telegramă de acasă, mama grav bolnavă, nu mai putea ieşi cu el. Atunci, gîndul dezamăgirii posibile amplifica, prin contrast, gîndul unei voluptăţi foarte probabile, nelipsită şi iminentă. Într-adevăr, continua să se gîndească total sigur ; dacă s-ar fi ivit vreun impediment, bătrîna, din ordinul Corinnei însăşi, i-ar fi comunicat

într-un anume fel, ca să-l pregătească ; dar bătrîna, imediat după ce a primit bacşişul, l-a lăsat să treacă în salon, deschizîndu-şi gura neagră şi fără dinţi într-un zîmbet obscen. Doar dacă, mai reflectă el, cuprins de o neaşteptată îndoială, doar dacă, tocmai din cauza bacşişului, tocmai ca să-i dea în schimbul bacşişului cel puţin cinci minute de iluzie, bătrîna nu ezitase, tăcînd în legătură cu ceea ce îi ordonase Corinna să-i transmită, şi zîmbetul acela, pe care Emilio îl revedea fără voia lui, putea foarte bine să fie batjocoritor şi răutăcios. Dintr-un calcul voluptuos, sigur aproape că greşeşte, se lasă furat de această ipoteză.

Îşi rotea ochii în jurul fotoliilor îmbrăcate în imitaţie de piele, unsuroase şi uzate, unde atîţia bărbaţi, înaintea lui, aşteptaseră ca şi el şi suspinaseră ; la tavanul jos, cu stucatura înnegrită ; la pretenţioasele scrumiere de ceramică sau de argentat, pline cu mucuri de ţigară şi dezgustătoare ; la abajurul de mătase artificială, de culoare portocalie şi cu franjuri aurii a cărui luminozitate discretă, caldă, părea studiată anume pentru marile spinări şi marile pîntece goale, care apăreau şi circulau încet în raza lui, în timp ce chipurile rămîneau într-o prudentă penumbră. Şi dacă, într-adevăr, micuţa gigantă nu ar fi putut sau nu ar fi vrut să petreacă cu el două săptămîni ? Dacă cererea ei de compensaţie ar fi fost atît de exorbitantă, încît să-l constrîngă să renunţe ? Dezolarea şi tristeţea, în asemenea caz, a propriului său suflet i se păreau, cine ştie de ce, simbolizate de fotoliile din faţa lui. Dar iată că în zumzetul vesel şi în clinchetul care ajungea pînă la el din subsol, i se păru că distinge la etajul superior un zgomot net de clanţă, de uşă deschisă : un pas hotărît ajunse la scăriţă, începu s-o coboare.

Emilio se ridică brusc în picioare.

O figură feminină : sigur era Corinna ! apăru în spatele geamului jivrat. Se deschise uşa. Era ea, şi rîdea ca şi cum ar fi fost fericită.

Ţinea în braţe, alb, pe fondul albastru al jachetei de la taior, un pui de canîş :

— Iubite, îţi mulţumesc pentru cadou ! au fost primele ei cuvinte răspunzînd la ochiada lui Emilio care nu putuse să distingă căţeluşul de chipul ei fericit.

— Fii atent să nu-l striveşti ! Nu are decît patruzeci de zile ! — adăugă în grabă, cu o clipă înainte de a-l săruta

pe Emilio pe gură, dar uşor, din cauza rujului. Tu mi l-ai dăruit, ştii ? Mulţumesc. M-am gîndit... se uită în spate ; aşteptă o clipă, ca bătrîna cu valizele să ajungă la uşă ; cu vocea scăzută îi explică cu maliţiozitate : — ... m-am gîndit că dacă-mi oferi să stau cincisprezece zile cu tine, pot să-mi iau şi un mic acont ! De atîta timp îmi doream un căţeluş ! E de rasă, ştii ?

Cît costă ? Ar fi vrut s-o întrebe imediat ; dar tocmai aviditatea asta şăgalnică şi nemiloasă de care dădea dovadă micuţa gigantă era ceea ce prefera el. Într-un gol parcă, între teama faţă de propriul său portofel şi bucuria invers proporţională pe care şi-o spera, o privi totuşi foarte fix. Ochii Corinnei căprui strălucitori, surîzători, păreau că fac continuu aluzie la plăcerea oferită de ea cu perfecţiunea trupului, şi la plăcerea pe care ea însăşi şi-o dorea. De aceea, gîndindu-se la plăcere, Emilio nu-i răspunse decît :

— Ai făcut foarte bine. Acum să mergem.

Dar Corinna nu luase masa de seară, îi era foame şi voia să fie dusă mai întîi la restaurant. Nici Emilio nu mîncase. Dezbătu în mintea lui alegerea localului. Într-un mic restaurant, pe lîngă faptul că la ora aceea era dificil să mai găsească deschis vreunul, avea de întîmpinat două inconveniente : să-i creeze o neplăcere Corinnei, provocînd, în caz că ar fi fost văzut, o bîrfă care putea ajunge şi la urechile Elenei, împotriva căreia nu s-ar fi putut apăra. Într-un local de lux, în schimb, Corinna ar fi fost mulţumită, şi el, dacă era cazul, s-ar fi justificat spunînd că era vorba de o actriţă aspirantă : de aceea nici nu-i trecuse prin cap să se ascundă ! S-o invite la masă făcea parte din munca lui de producător cinematografic ! Taxiul era la poartă :

— Hôtel Quirinale ! spuse Emilio. Şi Corinna, într-un elan de recunoştinţă, îl îmbrăţişă.

— Şi după ? Dansăm, nu-i aşa ?

— Dar desigur.

Taverna Quirinale era în epoca aceea, 1935, primul şi cel mai elegant local nocturn din Roma.

O mică problemă ridica valizele. Să le ia din maşină şi să le lase în depozitul hotelului, apoi să le ia cu un alt taxi ca să meargă acasă, era o soluţie stîngace, stînjenitoare. Pe de altă parte, să facă după cum sugera Corinna, să le lase în taxi şi să plătească maşina cît timp mîncau

ei : pe lîngă cheltuială, nu era plăcut și bătea prea mult la ochi. Tot ceea ce bătea la ochi, chiar dacă nu implica nimic vădit ilegal sau interzis, era mai bine să se evite. Astfel gîndea Emilio. Mai ales în apropierea Hôtelului Quirinale, unde stătea noaptea cîte un polițist la fiecare colț de stradă ; taverna era frecventată de cele mai înalte personalități ale regimului. Și canișul ? mai mult ca sigur că nu aveau să-i lase să intre cu cățelul. Singura soluție : Corinna luă o cameră la hotel. Se sui, lăsă valizele și cățelul, se întoarse după cîteva minute. Avea la ea doar geanta : ca să stea o noapte cu el era de ajuns. Apoi... apoi, ar fi decis împreună ce avea ea de făcut. Traversînd holul, Corinna vorbea din vîrful buzelor, cu ușurință, ca și cum n-ar fi privit-o situația. Tăcu, intrînd în tavernă. Îl urmară pe *maître*, printre mesuțe. Se așezară. Vor hotărî împreună, încheie Corinna : dacă la Ostia, la Fregene, sau la un alt hotel, sau vor rămîne acolo, la Quirinale. Sau, putea chiar să se ducă mîine singură la Viareggio, după cum stabilise mai înainte.

— Categoric, nu ! Tu rămîi cu mine cincisprezece zile ! E stabilit !, spuse Emilio fixînd-o, și căutînd să-i înțeleagă adevărata intenție.

Taverna : trei ziduri de curte, perforate toate de ferestrele regulate ale hotelului, al patrulea orb și mascat de un foarte înalt *treillage* de plante agățătoare : plante în ladă, jachete albe și jachete negre ; în centru o pistă circulară de linoleum pe care se dansa : lumini, în momentul acela albăstrii. Emilio simțea de pe acum o deziluzie, amărăciunea unei renunțări, la ideea că micuța gigantă nu ar fi intrat în apartamentul de pe strada Ruggero Fauro după cum își închipuise el că trebuie să intre : cu toate valizele ei. Desigur, un minimum de reflecție trebuia să-i fie de ajuns ca să-i demonstreze că oricare altă soluție ar fi fost mai puțin înțeleaptă. Și așa, a doua zi dimineață ar fi fost greu cu plecatul Corinnei fără să fie văzută de slujnică și de portăreasă. Cu patru valize, devenea practic imposibil.

Dorința de a intra Corinna în casa lui cu valizele era deci irațională. Dar de ce i se părea că renunțînd la asta însemna să renunțe la completarea plăcerii la care spera ? Poate pentru că, în mod inconștient, dorea ca ea, Corinna, să se oprească *pentru totdeauna* acasă la el, luînd locul Elenei ? Era absurd. Nu atît pentru că era o prostituată,

dar pentru că el abia o cunoștea. Fusese cu ea de trei sau patru ori. Și acum era cu ea de o jumătate de oră. Nu contează, cunoștiința lor nu avea nici o legătură; i se părea că trebuia să fie tocmai așa; să nu poată spera într-o reală plăcere, dacă această plăcere nu i se prezent cu caracterele unei relații permanente și conjugale. Un trucaj, poate; o ficțiune. Dar atunci, în același fel în care poate fi ficțiune și trucaj și complexul ceremonial al unei slujbe religioase.

Chipurile chelnerilor care se aplecau în jurul lor, în timp ce-i serveau, cartonașele cu lista *menu*-urilor, șampania, luminile, umbrele, muzica jazz, totul o înconjura pe Corinna cu o aureolă nouă și ea părea și mai frumoasă și mai tînără. Mai ales, părea total diferită de cea de pe strada Fontanella Borghese. Pieptănătura strînsă și ordonată, îmbrăcămintea serioasă, elegantă, făcea din ea altă femeie. După cum îl asigurase ea însăși nu era nici un pericol de a fi recunoscută de cineva.

Emilio o privea și, copleșit de plăcerea pe care și-o închipuia și o aștepta, nu reușea aproape să atingă mîncarea. Ce mîini frumoase avea Corinna! Erau cele mai frumoase din cîte văzuse el vreodată: mici, catifelate, subțiri fără a fi slabe. Două degete ridicau spre buze cupa de șampanie, și celelalte, fără efort, necontorsionate, cu o naturală atitudine se închideau pe sub piciorușul cupei „Puține din doamnele care sînt aici în seara asta, se gîndi Emilio, privind în jurul lui, sînt la fel de bine educate."

— Tatăl meu e profesor de latină la liceul din Siena, spuse Corinna rîzînd, și răspunzînd, din intuiție, întrebării pe care Emilio nu îndrăznea să i-o pună. Mă privești uimit că știu să stau la masă? Mărturisește-o. La asta te gîndeai, nu? Și mama mea era poloneză. Da, din aristocrația poloneză. Nu-ți spun numele, nu din teamă de... a-l mînji; dar pentru că nu vreau să am aerul că mă laud cu asta. Dacă ai fi, totuși, un expert în heraldică, ai pricepe poate ceva chiar numai dintr-atît, și-i întinse mîna stîngă: deasupra mesei, cu delicatețe, ezitînd parcă; la inelar avea un mic inel cu stema nobiliară.

Ca să-l observe mai bine, Emilio se aplecă, luînd în mîna lui pe cea a Corinnei; dar ușoara și catifelata greutate îl tulbură și privi stema fără să înțeleagă ce anume reprezenta, fără a o vedea măcar. Mîna Corinnei, uscată, călduță, netedă, ușor plinuță, stătea într-a lui

și i se armoniza, evocînd plăcuta exactitate cu care, în curînd, avea să-și armonizeze tot trupul, trupului său.

Îi sustrase atenția, aducîndu-l la realitate, o neașteptată agitație a chelnerilor care alergau din toate părțile, și a lumii care se ridica, în colțul opus din curte, dincolo de pista de dans. Un *maître*, oprit în timp ce trecea, fiind întrebat, explică, aplecîndu-se, cu un zîmbet special :

— Excelența Sa... și contesa...

A fost de ajuns ca Emilio să se simtă stînjenit și să vrea să plece de acolo.

Trăia la Roma, lucra, „în cadrul prevederilor guvernamentale", căuta să nu se gîndească la asta, să uite, profitînd de orice ocazie ca să se ducă în străinătate. Dar cînd, ca în dimineața aceea la minister, sau ca acum, îl ataca realitatea fără remediu ; cînd, i se amintea prin prezența fizică a unor personaje că fascismul exista, și mai mult, prin buimăcirea subită a tuturor celor din jurul acestor personaje, atunci simțea o furie, o scîrbă, o nevoie de a se revolta, sau cel puțin de a fugi. Și-și dădea seama că-și petrece majoritatea orelor, zi de zi, ca într-un voluntar, imaginar, foarte comod paradis, din care politica era exclusă. Astfel că, acum, i se părea că se ciocnise brusc în ceva obscen, brutal, crud.

— Plata, îi spuse chelnerului.

— Oh, nu, iubite, te rog, imploră Corinna, și-i puse gingaș o mînă pe braț. Să nu plecăm încă, să dansăm puțin, vreau să văd...

Deși nu dăduse importanță, lui Emilio nu-i scăpase tresărirea voioasă cu care Corinna înregistrase, mai înainte cu o clipă, murmurul acelor nume, pentru el în schimb atît de neplăcute. Imediat, apoi, emoționată și fericită, începuse să privească spre colțul îndepărtat, unde, în jurul noilor oaspeți, chelnerii roiau și se grupau ca muștele deasupra unei murdării proaspete.

— Și eu, uite că tocmai de aceea vreau să plec de aici, nu se reținu Emilio de a-i spune, înfuriat.

Corinna îl privi uimită și curioasă :

— Asta-i bună ! Și de ce ? Nu ai să-mi spui că, din întîmplare, ești un antifascist ?

Auzise că toate prostituatele erau în strîns contact cu poliția. Nu avusese nici o dovadă. Dar lucrul acesta i se părea mai mult decît verosimil și acum îi reveni în minte, ca un îndemn la prudență, dacă nu de altceva, măcar ca

să nu-i dea Corinnei un pretext de a mări prețul. O cunoștea foarte puțin, nu ar fi vrut s-o acuze pe nedrept. Avea o mare practică azi cu femeile care făceau meseria de prostituate. Știa că, fără îndoială, erau femei ca și celelalte ; foarte capabile de sacrificiu și de dragoste, dar în anumite cazuri, și nu, desigur, cu clienții normali ca el ! Ei, da ! Nu putea nega : și el nu era decît un client obișnuit. Prin urmare, regula pe care Corinna o va urma cu el era, după toate probabilitățile, aceea adoptată de toate celelalte : va căuta să transforme în bani atît cît ar fi fost el de naiv să-i mărturisească. Și-și aminti în legătură cu acest lucru că încă nu fixaseră prețul acelor „cincisprezece zile". De aceea spuse :

— Ce antifascist ! Era doar pentru că se creează aglomerație, serviciul nu mai funcționează bine, cînd într-un local ca ăsta vin asemenea personalități. Și apoi, toată lumea asta, muzica asta... mă plictisesc. Și fiindcă... — încheie el fără a fi nevoit să mintă... — și fiindcă am poftă să stau puțin cu tine.

Ea rîse :

— Dar va fi mai frumos după. Și mai frumos dacă întîrziem și dacă suferi un pic. Avem atîta timp în fața noastră ! Gîndește-te puțin la mine, care stau tot timpul închisă acolo. Gîndește-te la viața pe care o duc eu. Oh, noaptea asta a început vacanța mea ! Este atît de plăcut aici ! Îmi vorbiseră prietenii. Dar eu n-am mai fost niciodată aici. Îți sînt atît de recunoscătoare că m-ai adus. Și acum vino, hai, să dansăm.

Se îndreptară spre pista de dans și începură să danseze. Emilio, deși se străduia să-și ia privirea dinspre faimoasa masă din colț, unde Corinna îl atrăgea cu aviditate, văzu imediat acolo, între o spinare și alta a chelnerilor, fața largă și lucioasă a directorului general, cu rîsul generos al dinților lui albi. Cădea astfel o slabă speranță rămasă lui Emilio : că *maître* ar fi mințit din lăudăroșenie. Dar aceea era chiar masa marilor șefi, și erau precis persoanele numite de *maître*.

Între timp, directorul general îl descoperise și el pe Emilio, și acum îi rîdea, salutîndu-l cu mîna ceva mai prietenos, cum n-o făcuse mai înainte, arcuindu-și chiar sprîncenele și întinzînd buzele ca într-un sărut, își clătina capul în sus și în jos, mimică ce voia să însemne : „Complimente pentru bucățica de femeiușcă pe care o ai cu tine".

Emilio, din dezgustul față de această familiaritate neașteptată, se simți aproape sufocat ; și dacă de cîteva secunde nu ar fi ținut-o în brațe pe Corinna, ar fi plecat. Dar o ținea în brațe : strîns lipită. Și aproape condus de ea, începuse imediat să danseze voluptuos, încrucișîndu-și picioarele cu ale ei, la fiecare pas, cînd privind-o fix în ochii zîmbitori, cînd apropiindu-și obrazul de obrazul ei, cu pleoapele întredeschise, ascunzîndu-și fața în bogăția părului ei negru, respirîndu-i parfumul.

Ca să danseze, Corinna își scosese jacheta taiorului : rămăsese cu un bolero de lino alb, în cute, care-i cuprindea sînii, lăsînd spatele liber și gol. Micuța gigantă nu era dealtfel chiar atît de mică. Și trupul ei ceda și rezista în același timp. Lui Emilio i se părea că din pielea ei brună se descătușează un fluid care-l tulbura nespus. Încet, încet, strîngînd-o astfel și dansînd, Emilio uită de tot restul : plictiseli apropiate și îndepărtate, neliniștile lui în legătură cu Elena, îndoielile asupra lui însuși. O dorea pe Corinna și atît, credea că într-adevăr o iubește. Ar fi vrut să cunoască totul despre ea, amănunte despre viața ei, să știe ceva despre părinții ei, despre copilăria ei. Unde fusese în copilărie ? Desigur, la Firenze, după accentul cu care vorbea. Ce școală făcuse ? Fără îndoială că avea un anume grad de instruire. Și vîrsta ? Părea să aibă vreo douăzeci și șapte, douăzeci și opt de ani. Dar de cînd ducea viața aceea ? Și cum se hotărîse ? În urma căror întîmplări ?

Acasă, în timpul nopții, în cele cincisprezece zile, o va întreba. Și va cere să-i povestească tot. Acum, în timp ce dansa, privea pielea ei netedă și bronzată de pe umeri. Descoperea un fond de pistrui pe care nu-i observase altă dată. Ar fi vrut să-i mulțumească și pentru pistruii aceia.

— Nu mi-am dat seama, murmură el, ce drăguți sînt !

— Îți plac ? Se spune că ar fi un defect. Și gîndește-te că eu în mod normal nu-i am. Îmi apar de îndată ce stau la soare. Pe terasă, în fiecare dimineață o oră, vara și iarna : cînd e soare bineînțeles. De aceea, iarna, mai totdeauna stau în casele din Napoli și din Roma.

— Aș fi jurat că tu ești brună de felul tău.

— Pentru că par un tip arab ? Tatăl meu, care e toscan foarte pur din Firenze-Firenze, pare mai arab decît mine. Pistruii îmi vin de la mama, care avea părul roșu. Dar eu nu-mi aduc aminte. A murit cînd aveam doi ani.

Ar fi vrut să uite total de viaţa lui şi să pătrundă în viaţa ei, să se simtă înconjurat de amintirile ei, de senzaţiile, de dorinţele ei, să vadă lumea prin ochii ei.

Era dragoste ? Emilio nu-şi punea întrebarea ! Strîngînd-o pe Corinna la sunetul plăcut al *blues*-urilor, se prefăcea că nu ştie cum stăteau lucrurile în realitate, adică faptul că nu era vorba de o pasiune, ci de un simplu capriciu. Şi că nu se putea despărţi de Elena ca să înceapă viaţa alături de una de calitatea Corinnei. Dacă nu altceva, îşi periclita poziţia lui la „Victoria". Golzio nu ar fi ezitat să rupă cu el orice relaţie. Dimpotrivă : din certitudinea, în care s-a surprins, în această eventuală reacţie a lui Golzio, bănui că ar fi avut şi încă de mult, deşi nu îndrăznise să-şi mărturisească, şi o altă, *altă* certitudine. Totuşi, în clipa aceea, ar fi jurat că micuţa gigantă era pentru el o sursă inepuizabilă de plăcere ; că cincisprezece zile, abia începute, aveau să treacă iute ca într-un fulger ; şi că ar fi rămas cu o obişnuinţă foarte plăcută, de care mai tîrziu nu s-ar fi putut lipsi : capriciul s-ar fi transformat, în mod fatal, într-o adevărată pasiune.

Chiar dacă nu putea, din cauza lui Golzio, să se stabilească în mod public cu Corinna, ar fi putut, totuşi, să-i închirieze un mic apartament, şi poate că într-un viitor foarte apropiat, de îndată ce ar fi început să cîştige cu procentajele, i l-ar fi şi cumpărat.

Cîştigurile la casele de întîlnire erau fabuloase. Ca să renunţe, Corinna ar fi cerut mai mult ca sigur o cifră foarte ridicată. Şi poate că nici nu i-ar fi fost credincioasă. Nu contează. Simţea, fără să înţeleagă de ce, că nu era absolut deloc gelos. Îi era de ajuns ca ea să se comporte cu o anume eleganţă exterioară. Şi de aşa ceva fără îndoială că era foarte capabilă. Dar apoi ! apoi, aveau să călătorească împreună, ar fi dus-o cu el în străinătate. Se văzu împreună cu ea într-un *wagons-lit* sau în cabina vreunui vapor, îşi imagină bucuria de a-i arăta Parisul şi Londra. Îşi închipui uimirea şi entuziasmul care aveau să apară în ochii săi lucioşi căprii. I se păru că aude chiar glasul ei proaspăt, accentul ei net şi sincer în mijlocul zgomotului din marile bulevarde şi Piccadilly.

— Uite-o pe Edda, priveşte ! murmură Corinna grăbită şi veselă. S-au ridicat, acum dansează. Acum îi vedem bine. Şi el, el ce simpatic e ! Ce bărbat frumos !

Emilio își ridică privirea pe care de mai multe minute o ținea în jos, cufundat parcă în bogăția ondulată și mătăsoasă a părului negru al Corinnei ; văzu persoanele indicate de ea, și inconștient sau distrat le privi cum le privea Corinna : fără repulsie. Dacă intenția lui sau mai degrabă instinctul lui era acela de a vedea lumea cu ochii ei, iată că pe moment reușise, și nici nu-și dădea seama.

Ajunseră acasă. De îndată ce se află închis împreună cu Corinna în cabina ascensorului, cutie de mahon lucios și funebru unde în fiecare seară și în fiecare dimineață petrecea o serie de clipe inerte și plăcute, simți nevoia de a o îmbrățișa și de a o săruta. Corinna rîdea :

— Așteaptă cel puțin să-mi șterg rujul !

Pe viitor, ascensorul avea să fie binecuvîntat, însuflețit: în fiecare dimineață și în fiecare seară, ducîndu-se la lucru sau reîntorcîndu-se, în momentele de gol, își va aminti de Corinna.

Vîrî cheia în broască cu extremă delicatețe. Se furișară înăuntru în vîrful picioarelor.

— Dragă, iartă-mă dacă nu aprind lumina, dar ne-ar putea vedea slujnica din camera ei. Dă-mi mîna.

Era întuneric și cald. Emilio continua să vorbească în șoaptă și să se scuze :

— Aici, în camerele astea, e foarte cald fiindcă sînt la apus. Dar dincolo e mai bine, vei vedea ; vino.

Tot din cauza slujnicei, care dormea într-o cameră de lîngă coridorul central și care s-ar fi putut trezi, Emilio îi sugeră Corinnei să-și scoată pantofii și apoi să treacă prin birou, salon, sufragerie, camera lui Luigino. Salonul și sufrageria, conform regulii de vară a vechii burghezii, erau fără covoare, fără perne, fără draperii. Mesuțele și etajerele fără bibelouri. Divanele și fotoliile, scaunele, acoperite cu huse speciale albe. În majoritatea lor, erau mobilele și chiar și husele doamnei Calandra. Cele două saloane, neornate cum erau, păreau imense. Din cauza ferestrelor, ținute mereu închise de frica prafului, aerul era și mai cald și mai sufocant decît în vestiar.

— Am impresia că mă aflu la Siena, în casa bunicii, cînd eram mică, spuse Corina, rîzînd. Credeam că ești un bărbat modern. N-aș fi crezut niciodată că trăiești într-o casă de acest gen... Oh, aici doarme copilul ! Ce simpatic e, vesel ! Aici, da, e modern, vezi ? !

Se uită în jur cu o respectuoasă duioșie. Își fixă ochii căprui și luminoși pe tapiserii, toate cu păpușele colorate. Intrînd în camera copilului și tonul glasului ei se îndulcise.

— Da, dar nu e copilul meu, spuse Emilio cu o răceală față de Luigino, pe care n-o îndrăznise niciodată, nici în propriile lui gînduri.

Vara, în timp ce Elena și Luigino erau în vilegiatură, de fiecare dată, dimineața și seara, cînd trecea prin camera copilului, vederea tapiseriei cu păpușele, a jucăriilor cunoscute și lăsate pe podea, a micuțului pupitru cu scăunașul lui și cu un caiet mînjit de cerneală și uitat acolo, se emoționa.

— Ah, soția ta e văduvă ? întrebă Corinna.

— Divorțată, răspunse Emilio, din nou pe același ton sec, mințind fără efort. Va divorța și de mine. Nu ne înțelegem. Își va păstra copilul, e al ei.

Stingînd lumina din camera lui Luigino, o invită pe Corinna să treacă în dormitorul conjugal, încuie ușa cu cheia. Corinna înaintă cu un pas, scoțîndu-și boleroul și lăsîndu-l să cadă, odată cu geanta, pe patul cel mare. Mai înainte ca ea să se întoarcă, el era lîngă ea, îi cuprinse mijlocul, începu s-o atingă ușor cu buzele pe umerii goi, pe pistrui. Corinna se răsuci pe loc ca să-l sărute.

Prima dîră cenușie de lumină urmărea, pe jos, pe mocheta de culoare deschisă, sinuozitățile draperiei grele. Erau zorile dimineții. O durere în antebraț îl trezi dintr-o ușoară somnolență. Emilio își trase încet, încet brațul de sub trupul adormit al Corinnei ; trupul acela care doar cu cîteva minute mai devreme fusese dotat de o dulceață supremă, extrem de delicată, în care i se păruse posibilă o cufundare fără limite, o contopire eternă formînd un singur trup, acum zăcea autonom, închis în propriul somn și însuflețit doar de propria sa respirație. Ba chiar, poate ca efect al prea multor țigări, Corinna sforăia, deși ușor și nu neplăcut.

După ce-și retrase brațul, Emilio se ridică pe o parte, sprijinindu-se în cot. Se descoperi fixînd, cu o amară și dezamăgitoare indiferență și chiar cu o vagă plictiseală, spatele Corinnei, goală și adormită ; grăsimea spinării, ușoara excrescență a pielii ei brune, plină de pistrui, pe care o sărutase și răssărutase pînă acum cîteva minute, cu frenezie, neobosit. Ce i se întîmplase deci pentru ca acum

să nu mai găsească nimic încîntător în pistruii aceia, în piele, în spatele Corinnei, ba, mai mult, să bănuiască un defect, ceva dizgrațios, ceva inert ?

De ce nu mai însemna nimic pentru el pufulețul fin negru, pe care-l întrezărea pe ceafă spre gît, printre răvășitele șuvițe negre de păr des, și unde, cufundîndu-și ochii, aspirîndu-i aroma, mîngîindu-i catifelarea cu buzele pierduse noțiunea timpului și conștiința de sine ?

Din părul acela, din pielea aceea, din așternutul răvășit se detașa același parfum : dar de ce fără nici o senzație plăcută pentru el ? Grijuliu (se temea să n-o deștepte, pierzînd astfel libertatea de a reflecta în solitudinea pe care i-o garanta somnul ei), grijuliu, întinse o mînă și mîngîie pielea brună de pe un șold, care i se păruse de mătase și poate că era chiar de mătase, după cum constată și acum. Dar de ce nu mai simțea, mîngîind-o, tulburarea, amețeala dinainte ?

Încet, în luminozitatea cenușie, insensibil crescîndă, în cameră apăreau formele cunoscute și obișnuite ; căpătîiul sculptat al patului, conturul Récamier-ei și al scaunelor, un mic fotoliu răsturnat pe mochetă, în jurul căruia erau haine închise, măsuța de toaletă a Elenei, acolo în colț, cu cele trei oglinzi care scînteiau în obscuritate și pe care era aruncat de-a curmezișul ceva de îmbrăcăminte... Și fotoliul cel mic, îl răsturnase chiar el, dezbrăcîndu-se nerăbdător. Dar, toate aceste aparențe, și florile tapetului, perdelele, tablourile, ramele, mobilele, obiectele care cu puțin timp înainte, în lumina aurie și tangentă a veiozelor erau însuflețite și parcă electrizate de insulta prezenței străine a Corinnei ; acum, la prima licărire cenușie a zorilor, în timp ce o auzea pe Corinna sforăind, îi apăreau și ele inerte, în harababura generală, reîntoarse la tristețea bunului lor gust și al destinului lor conjugal.

Brusc își dădu seama de absurditatea situației. Cum ar fi putut s-o scoată pe Corinna din casă fără ca nimeni să-și dea seama ? Ei bine, avea un mic plan. Cînd Corinna va fi gata, o va trimite pe slujnică la chioșcul de ziare, din colțul străzii Parioli. Era un pretext care-i permitea să fie foarte sincer cu slujnica : în agitația din seara precedentă, în mod excepțional, uitase să cumpere *La Stampa !* Dar portarul ar fi bănuit că fata ieșea de la el, și desigur că ar fi discutat cu slujnica ; și ea la rîndu-i ar fi vorbit cu portarul de starea în care ar fi găsit așternutul și de

dezordinea din cameră. Nu, era un risc inutil. Un scandal fără rost.

Corinna trebuia trezită și expediată imediat. După ce se ridică, își căută ceasul pe care și-l scosese de la mînă și care rămăsese pe jos lîngă cămașă. Patru și un sfert. Se întoarse în pat. Corinna dormea cu fața în jos, îmbrățișînd perna, în care-și înfunda tînărul ei cap negru. I se vedea gura frumos conturată, bărbia rotundă, forma pronunțată convexă a ochiului sub pleoapele închise, și un sîn strivit de greutatea trupului. Sfericitatea era motivul dominant al formelor sale.

Încă mai admira trupul acela, totuși simțea doar mila de a nu-l mai iubi, și nerăbdarea de a-l vedea dispărînd ! Milă ? Pentru a renunța la propria ei vacanță și pentru a trăi cu el cincisprezece zile într-un hotel din Roma sau din Ostia, Corinna ceruse o cifră enormă : zece mii de lire ! El acceptase.

Acum ca s-o expedieze (dar desigur ! Ar fi trimis-o departe de Roma ; să se ducă la Viareggio, nu mai avea chef de ea !) se gîndea că poate trebuia, pînă la urmă, să-i dea măcar o treime. Trebuia, totuși, să inventeze o scuză, să salveze un minim de aparență.

În primul sertar al scrinului mai erau încă unele telegrame de felicitări primite de Elena pentru onomastica ei. Luă una și, cu telegrama în mînă, o trezi pe Corinna :

— Astă-noapte, cînd am intrat, nu mi-am dat seama : era această telegramă. În dimineața asta trebuie să o pornesc spre Paris. Draga mea, trebuie să pleci. Sînt dezolat. Îți chem un taxi.

Corinna, pe jumătate adormită, murmură :

— Cum crezi.

— De ce ? Nu mă crezi ?

— Ba da, ba da... închipuie-ți. Cît îmi dai ? Puișor, la ora asta, dacă nu era pentru tine, puteam fi în trenul spre Viareggio : sau poate că și ajungeam.

Emilio pregătise o hîrtie de o mie. I-o întinse.

— Ești nebun ! Numai cățelul costă patru sute !

Văzînd altă hîrtie de o mie spuse :

— Și hotelul ? La Quirinale, cine m-a dus ? Nu era deloc în program. Hotelul îl plătești tu, puișor.

Emilio adăugă o hîrtie de cinci sute, și încheie afacerea.

O însoți pînă la palier. Trecînd din nou prin camera lui Luigino, tapiseria cu păpușele, jucăriile pe jos, micul pupitru, caietul cu pata lui de cerneală, îl emoționară și de astă dată. Își aminti de ceea ce-i spusese Corinnei nici cu două ore în urmă, și fu uluit de el însuși. Poate că Luigino nu era băiatul lui. Poate. Dar cu toată această incertitudine, tot ținea la el. Și de ce să-i facă mărturisiri tocmai Corinnei ?

— Călătorie plăcută la Paris, puișorule, salută-l din partea mea !

— Și tu salută Viareggio !

Se sărutară pe obraji și Corinna îi dădu adresa ei de totdeauna : strada Conchetta 2, Milano.

În lumina dimineții de vară marmura scării părea mai albă ; în tăcerea vilei adormite, și în ciripitul păsărilor printre copacii din grădinile dimprejur, tocurile răsunau, coborînd și îndepărtîndu-se, cu o dezolată indiferență. Ah, ce diferit era tic-tic-ul tocurilor cînd coborau scara din strada Fontanella Borghese !

Se întoarse în dormitor, ieși pe balcon. Mai înainte de a se sui în taxi, Corinna privi în sus, căutîndu-l cu privirea, îi zîmbi, agită mîna veselă. Taxiul o porni, și soarele răsărea în spatele munților Sabina, imprimînd o culoare trandafirie teraselor și fațadelor.

Trase perdelele cu grijă. Începu să facă puțină ordine. În curînd obosi și, simțindu-se înfrînt de somn, se culcă. Cearșafurile răvășite păstrau parfumul Corinnei.

Ar fi fost mai bine ca slujnica să nu intre în cameră mai înainte ca el să termine ordinea ; trebuia deci să se scoale și să se încuie cu cheia. Dar, prea leneș, se retrase în pat, în mirosul acela, acum neplăcut, promițîndu-și să nu spună „intră“ cînd slujnica avea să bată la ușă cu cafeaua, promițîndu-și...

Îl trezi un sărut, un obraz proaspăt, un alt parfum ; nu, nu era Corinna. Era Elena.

Era Elena reală, vie, care-l săruta pe o tîmplă, pe un obraz, pe gură. Îi mîngîia părul, umerii, șoldurile. Și continuînd să-l sărute și să-l mîngîie, se apleca din ce în ce mai mult, îl îmbrățișa, îl strîngea : zăcea, îmbrăcată cum era, cu toată greutatea, pe el.

— În clipa asta am sosit, cu mașina, de la Fiumicino... da, de pe *yacht*-ul lui Renée... — fuseseră primele cuvinte

pe care i le șoptise, abia deslipindu-și buzele de ale lui, în scurta pauză necesară de a-și scoate fusta și de a profita imediat de condițiile în care-l găsise. Reveni lîngă el, zăcînd peste el. Da, o pornise înspre Capri... dar ceva nu era în ordine la motor, și atunci Renée a preferat să se oprească la Fiumicino...

Emilio știa că nimic mai mult decît o noapte de dragoste nu te face să te scoli dimineața într-o stare, nu cum ar părea logic, de liniște, ci dimpotrivă, într-o anormală excitație. Și, începînd la rîndul lui să strîngă foarte slăbuțul mijloc al Elenei, fu bucuros să creadă în norocul lui : după toate probabilitățile, Elena nu-și dăduse seama de nimic. Chiar dacă raportul lor erotic, în ultima vreme, se rărea tot mai mult, și se mecaniza, o îndepărtare, o separare ca asta, de cîteva săptămîni, reușea totuși să-l reactiveze. Și violența dorinței pe care Elena o simțise surprinzîndu-l în semiobscuritatea și în închisa căldură a camerei, gol și adormit și în condițiile acelea, o împiedicase, crezu Emilio, să observe dezordinea nemaipomenită a așternutului și să bănuiască prezența unei alte femei pînă mai adineauri. Acesta fusese norocul lui !

Cu coada ochiului, răsucindu-se în pat, dar continuînd s-o țină strîns de talie, reuși să vadă ceasul pe care-l lăsase pe comodă. Abia șapte. Avea timp să ajungă la studio. Și chiar dacă, pentru prima dată, ar fi ajuns ceva mai tîrziu... Acum era important să facă dragoste ; așa ca, după aceea, cu mintea limpede, la lumina zilei, Elena să găsească totul firesc. „Trebuie să șterg urmele Corinnei“, își spuse el, amuzat.

Și sfîrșitul unei plăceri ca și al celeilalte era, da, dezamăgitor ; dar și cele două deziluzii erau diferite una față de alta. Cu o tranziție plăcută, pasiunea față de Corinna se stingea în indiferență și plictiseală. Posesiunea Elenei ceda brusc, instantaneu, unei senzații amestecate de milă și ură. Reapărea vechea îndoială umilitoare în legătură cu ea și cu Golzio, poate în legătură cu ea și cu Renée. Nu era nimic ciudat în excursia făcută pe *yacht*. Golzio își petrecea vacanța la Roma : nu-i plăcea marea. Renée, în schimb, o adora, și era natural să-și invite prietenele. Numai că genul acestor prietene nu-i era lui Emilio complet clar.

Reînvia vechea îndoială umilitoare, și se complica cu alte bănuieli și întrebări. Emilio simțea că el nu mai e

un mister pentru Elena, după zece ani de căsătorie. Continuînd totuşi să-l iubească, Elena părea să fi înţeles că nu e la rîndul ei iubită decît foarte superficial, rece. Se mulţumea ea cu atît ? Sau, mai degrabă, în ce măsură se mulţumea ? Probabil că Elena căuta, mereu mai mult, în cercul intelectual, cosmopolit al lui Renée, compensaţii la care nu renunţase niciodată. Erau numai compensaţii snoabe şi mondene, sau şi sentimentale şi senzuale ?

În sfîrşit, Emilio ignora adevărul asupra vieţii particulare a Elenei. Dar, în dimineaţa aceea, ba chiar în acel moment, înţelese că nu ar mai fi putut să-şi ascundă sieşi tot ceea ce pînă atunci nu făcuse decît să bănuiască. Înţelese că ignorarea lui era voluntară. Înţelese că dorise totdeauna să afle, şi că în acelaşi timp îi fusese teamă ; şi că i se păruse comod să nu cerceteze, şi uneori nici să nu se gîndească măcar. Să afle, într-adevăr, putea fi util pentru libertatea lui, dar şi dureros pentru orgoliul lui. In dimineaţa aceea, în acel moment, ridicîndu-se brusc şi sprijinindu-se într-un cot, în patul unde Elena îi urmase unei femei cu puţin ceva mai necunoscută decît ea, Emilio îşi spuse pentru prima dată că a afla adevărul despre Elena ar putea fi chiar plăcut.

Sări în picioare, se duse la baie :

— Trebuie să alerg la studio, dragă. E tîrziu.

Nu se mai gîndea să-şi îngăduie o mică întîrziere. Relaţiile lui secret violente cu Elena îl întărîtau, ca totdeauna, să plece la lucru, să se gîndească la bani, să uite tot restul. Cît era aproape de ea, nu reuşea să evite gînduri neplăcute.

Din baie, de sub duş, strigă :

— Şi Luigino ? De ce nu l-ai luat şi pe el pe *yacht* ? S-ar fi distrat !

— Ba nu. Sînt atîţia copii de vîrsta lui la Santa. Se distrează mult mai bine acolo.

— Dar eşti liniştită ?

— Foarte liniştită. Ţi-am spus. *Mademoiselle* din anul acesta e o comoară.

Mademoiselle era o institutoare franceză, sau franco-elveţiană, care era angajată în fiecare vară ca să se ocupe de Luigino.

— Totuşi, spuse Emilio în ultima clipă, mai înainte de a pleca, sărutînd-o pe obraz (Elena era aproape adormită ; goală, pe aşternutul răvăşit, în camera întunecată)

— totuși, nu trebuie să negi că ți-a făcut plăcere să nu ai la bord grija copilului.

— Prostule ! Afară de marinari, nu eram decît femei... — căscă Elena și se întoarse cu voluptate în pat, regăsind, fără să știe, dar nu fără a-i aminti lui Emilio, aceeași poziție în care adormise și Corinna.

5

ERA VECHIUL LOCAL SCARPONE, dincolo de Poarta San Pancrazio.

Pergola vastă, mesele lungi, rustice și uzate, scaunele de paie, patru lămpi gălbui atîrnînd printre frunzele dese ale umbrarului, părea un loc izolat în noaptea neagră, caldă, în pustiul cîmpului din jur, aidoma ultimei, decrepite, ariergarde a unui oraș muribund care se restrînge. Pentru cine mînca sub pergolă iofca, și zăbovea înaintea unui pahar de vin galben, lumea părea un vis, ceva rămas în urmă.

În timpul zilei, Elena, împotriva propriei obișnuințe, îi telefonase la studio de trei sau patru ori. Și el simțea o dorință neobișnuită să o vadă, și să stea cu ea : neobișnuită și ambiguă și pe care căutase să nu și-o mărturisească nici lui însuși pînă în clipa cînd, cerîndu-i vești despre motorul *yacht*-ului, își dăduse seama că se teme că ea ar pleca din nou chiar în seara aceea.

— Am dormit pînă acum, scumpule. Vrei să știi de cît timp e nevoie pentru reparație ? Nu se știe încă nimic. Vrei să vin să luăm masa împreună la studio ? Trimite-mi o mașină, în zece minute sînt gata !

Emilio ezită. De ce să rateze un *tête-à-tête* conjugal pe care îl presimțea nou, straniu, excitant ; și să-l înlocuiască cu o masă în prezența unor actori și funcționari, întreruptă de telefoane, cereri și stăruințe după cum se întîmpla, mai toldeauna ?

Pe de altă parte, dacă *yacht*-ul o pornea pe mare chiar în seara aceea, Emilio risca să nu o mai vadă pe Elena înainte de plecare. Simțindu-l că ezită, Elena hotărî :

— Vei vedea că pînă mîine nu se pleacă. Ne vedem diseară. Mai bine așa, mai ales și pentru că acum Renée mă așteaptă : altfel ar fi trebuit să o anunț și să schimbăm programul.

Emilio reflectă că cele două prietene păreau să fie mult mai prietene decît știa el : dacă, trăind în mod practic de două luni în vila de la Santa Margherita sau într-o croazieră pe un *yacht*, simțeau totuși nevoia să ia masa împreună chiar și în singura zi în care o despărțire ar fi fost foarte naturală.

Gîndul acesta îi veni noaptea, la Scarpone, ridicînd paharul de vin galben înspre acela al Elenei și întîlnindu-i ochii, mai scînteietori decît safirul și briliantul de pe degetele ei subțiri. Elena avea acum 35 de ani. Din comoditate, Emilio se obișnuise să nu constate cît se schimbase. Evita, astfel, să reflecteze prea mult la toți anii petrecuți împreună fără să fi învățat să o cunoască mai temeinic.

Totuși, pentru cine o vedea pentru prima oară, Elena putea să pară foarte tînără. „Ai crescut", îi spunea uneori Emilio, în glumă. Nu se îngrășase deloc, ba chiar slăbise. Căpătase o linie fină, devenise mai delicată, mai zveltă. Vîrsta i-o denunța, la un examen mai atent, numai chipul : o duritate ascunsă a expresiei, o calitate a pielei care se intuia, foarte puțin, uscată și întinsă.

Safirul era al doamnei Calandra, și îi revenise Elenei cînd doamna Calandra se retrăsese la Quarà. Briliantul era un dar din partea lui Renée ; un dar recent, pentru cei zece ani de căsătorie. Emilio era mîndru de bijuteriile Elenei, le privea cu plăcere, îndelung, mîngîindu-le, ca într-o neașteptată stare de veghe, care îl făcea să creadă în legenda puterii magice și hipnotice a pietrelor prețioase, dacă nu ar fi fost în stare să bănuiască un motiv foarte simplu și foarte concret. Bijuteriile Elenei erau, pentru el, semnul cel mai clar și mai sigur al mult doritei și în sfîrșit ajunsei bunăstări. Dar safirul cu briliantul i se păru, în momentul acela, că o simboliza pe Elena întreagă și ceea ce din Elena îi rămăsese un mister, ca educație maternă și ca prietenie a ei cu cei doi Golzio.

— Cum de nu te-ai putut despărți de Renée nici astăzi ?

— Iubitule, dar ți-am telefonat ca să te întreb dacă vrei să vin la studio... murmură Elena, fixîndu-l cu o privire ciudată, intensă, și apoi lăsînd în jos pleoapele ca învinsă de o jenă neașteptată... dacă voiai să vin, nu aveai decît să mi-o spui.

În tonul glasului ei era o oarecare nesiguranță sau o gingășie : Emilio, constatîndu-le, se simți pătruns de un

ușor fior. Frică ? Dar de ce ? Poate jenă, și din partea lui. Și de aceea lăsă și el privirea în farfurie.

Mîncarea, violentă și gustoasă, invita la băut fără băgare de seamă, un pahar după altul din vinul acela rece și aromat. O veselie, o ușoară beție punea stăpînire pe amîndoi, puțin cîte puțin. Chipul uscat și neliniștit al Elenei părea aproape că s-ar împlini și s-ar însenina : ba chiar părea că se vulgarizează. Bărbia, printr-un joc de expresie, părea puternică și rotundă. Rîsul era neobișnuit : din gît și profund. Și aceste semne, și altceva, între obraji și gît, mai gros, mai marcat, sau mai lăsat în părăsire și mai natural, ceva ce putea fi chiar, momentan, un indiciu de relaxare dacă nu de oboseală, îi aminteau lui Emilio de doamna Calandra. I se mai întîmplase, dar foarte rar, în cei zece ani de căsătorie. Da, Elena semăna pe neașteptate cu mama ei. Semăna, se gîndi Emilio de data asta, chiar cu o femeie care încearcă să se prostitueze. Întîlni din nou privirea fixă, senină, malițioasă a Elenei și se îndoi, pentru prima oară după dimineața aceea, că reușise „să șteargă urmele Corinnei". Nu ! poate că Elena bănuise ceva : și poate că nu reacționa după cum își închipuise Emilio în repetate rînduri că ar reacționa în ocazii similare, cînd ar fi descoperit ceva, prin scene de gelozie sau cu amenințări de despărțire. Nimic din toate acestea : dimpotrivă ! Elena avusese poate o bănuială și reacționa cum Emilio, pînă în momentul acela, nu ar fi putut să prevadă nici măcar pe departe. În momentul acela, Emilio își dădea seama că putea fi explicat cu o oarecare ușurință aproape totul despre Elena, chiar și prietenia ei cu Renée.

Doamna Calandra era o femeie satisfăcută : o femeie fericită, în limitele fericirii omenești. Dacă în seara aceea Elena îi semăna atît de mult, era un semn, se gîndi Emilio, că și ea atinsese, sau era pe punctul de a atinge în felul ei, aceeași stare sufletească. În felul ei. Gusturile doamnei Calandra nu erau, într-adevăr, prea complicate ; erau, chiar în treburile acestea, mult mai tradiționale. Avea un prieten fix, bătrînul doctor Bonansea, și nu ezita să-și acorde alte aventuri și capricii : pur și simplu îi plăceau bărbații.

Ca să-i ceară să-i toarne din nou vin, Elena întinse peste masă mîna care ținea paharul. Emilio, de cîteva clipe, vrînd parcă să descopere o confirmare a revelației

pe care credea că ar putea-o avea în legătură cu Elena, o fixa liniştit ; apoi, de îndată ce ea, de teamă sau din plăcerea de a se vedea descoperită, lăsase ochii în jos, începuse să-i studieze cu aviditate fruntea înaltă, convexă şi slabă, micile, imperceptibilele, aproape invizibilele cute ale extremităţilor gurii, în subţirimea buzelor, aidoma celor ale doamnei Calandra. Ce voiau să spună buzele ei atît de subţiri ? Emilio se gîndi că se subţiaseră atavic, restrîngîndu-se încet, încet, şi devenind în cele din urmă aproape două lame, tot alegînd şi savurînd din plin fel de fel de gusturi, toate gusturile. De aceea nu văzu paharul care i se întindea şi nici mîna care venea spre el ; simţi, surprins, pe spatele propriei mîini, asprimea aproape tăioasă a pietrelor preţioase : şi imediat, un genunchi care îi atingea genunchii, un picior care i se furişa între picioare.

Era o senzaţie plăcută, dar nu de aceeaşi intensitate, şi mai ales de acelaşi fel, ca atunci la Taverna del Quirinale, cînd strînsese mîna Corinnei într-a lui sau cînd, începînd să danseze cu ea, o înlănţuise cu braţul. I se părea că rolurile se inversaseră : că Elena simţea pentru el ceea ce el simţise pentru Corinna. Şi ceea ce Corinna simţise pentru el, simţea acum el faţă de Elena : nu o dorinţă adevărată, ci mai curînd plăcerea de a se simţi dorit, vanitate satisfăcută, aproape narcisism, cochetărie. Dealtfel, îşi spuse că totdeauna fusese aşa cu Elena. O senzaţie pe care el o cunoştea perfect. Numai că, în seara aceea, în clipa aceea, i se părea că era ceva nou.

Era, sau nu, ceva nou ? Da, şi încă cum : ceea ce intuise despre ea şi ceea ce acum, peste puţin, profitînd de momentana superioritate de a se şti în mod neobişnuit dorit, ar fi încercat în fine să afle, în amănunt, din chiar cuvintele ei. Strîngînd piciorul pe care Elena, alternativ, îl împingea şi îl retrăgea în mijlocul genunchilor lui, îşi spuse că, totuşi, jocul putea să nu reuşească. Se putea ca ea să fie mai tare, şi el cel dintîi care să fie nevoit să cedeze : lăsîndu-se în voia ei, aşa cum făcuse mereu, fără să ştie nimic : mulţumindu-se să se gîndească, fără să ştie. Sau, se putea să fi avut viziuni inutile ; şi să fi crezut că zăreşte în ochii Elenei o maliţiozitate care, în realitate, nu exista. De ce nu ? Pînă atunci nu avusese nici o dovadă.

Pînă una, alta, nu rezistă tentației de a se simți măgulit în vanitate. Îndepărtă brusc genunchii și, rîzînd și privind-o, îi șopti galant :

— Spune-mi adevărul, Nini... era diminutivul pe care i-l inventase el, și cu care se adresa în momentele de duioșie, — spune-mi adevărul : regreți că nu ai adus-o și pe ea aici, în seara asta ?

O văzu pălind, lăsînd ochii, luînd de pe masă pachetul de *Turmac*, zîmbind cu jumătate de surîs :

— Pe ea, adică pe cine, iubitule ?

— Pe ea, pe prietena ta, după cît se pare, inseparabilă.

— Nu face pe prostuțul. Este soția șefului tău, nu ? Cînd vine momentul să se discute despre cinci, sau șase, sau șapte...

— Opt, opt : i-am spus-o chiar, corectă repede Emilio.

— Da, dar el încă nu ți-a răspuns că da.

— Din păcate.

— Prin urmare, vezi ! Iată de ce trebuie ca eu să mă arăt prietenă cu Renée cît mai mult cu putință : cît mai mult cu putință, măcar pînă ce vei obține acest afurisit procentaj.

— *Să te arăți ?* Dar de ce ? Vrei poate să mă faci să cred că ești prietena ei mai puțin decît pari ?

— Nu vreau să te fac să crezi nimic... lasă-mă !

Emilio îi apucase încheietura mîinii în care ținea țigara aprinsă. Acum, continuînd să cocheteze, voi să o facă să creadă că gestul lui era doar ca să-și aprindă țigara de la ea : se aplecă cu țigara stinsă între buze, spre mîna pe care privi, încă o dată, încîntat, safirul cu briliantul.

— Vrei să mergem la cinema ? o întrebă ca s-o provoace : hotărît, în orice caz, să nu se ducă.

Elena tocmai scotea din geantă pudriera : răspunse îndată, fără să-și lase țigara din gură și fără să-l privească.

— Și tu ?

Ca să continue jocul, Emilio ar fi trebuit să spună că da, că dorea să meargă la cinema. Nu se aștepta la întrebarea aceea, și tăcu. Dar Elena așteptase prea mult : aproape cedînd, brusc, începu ea să-l cerceteze :

— Nu, mergem imediat acasă. Sînt obosită.

Ochii îi spuneau că, oarecum, era nerăbdătoare : îi străluceau siguri de plăcerea apropiată. Se ridicase. Emi-

lio se ridică şi el, îndată, chemînd chelnerul ca să facă nota de plată şi să comande un taxi.

O singură lumină rămăsese aprinsă, cea de pe masa lor. Întunericul cîmpiei din jurul pergolei părea mai intens. Acolo, în fund, în camera cu pereţii văruiţi în culoarea roză şi cojiţi, se vedea chelnerul în haină albă care telefona pentru taxi, şi Scarpone care făcea socoteala pe marmura de la casă.

În ciuda noutăţii bănuielilor lui şi a ambiguităţii privirilor şi a zîmbetelor Elenei, Emilio simţi, deodată, o mare plictiseală. Ştia, cu precizie, cum se va sfîrşi : aceeaşi identică şi mecanică plăcere care, din prima noapte de pe via Guattani, nu se schimbase niciodată cu nimic în zece ani. Oare putea spune că îl mai văzuse prin pergola întunecată şi pustie pe chelnerul în haina albă, lăsînd telefonul negru din mijlocul peretelui roz şi cojit, apropiindu-se apoi de Scarpone care îi dădu nota de plată pe farfurie şi venind încet, obosit, spre el ? Nu, desigur, la drept vorbind, nu. Dar parcă l-ar fi văzut totuşi de sute de ori : nu era nimic nou în tot ceea ce se întîmpla sub ochii lui.

Astfel, speranţa de a descoperi ceva nou i se părea deşartă ; şi ca să scape de plictiseală, se gîndea să o pună pe Elena la încercare, verificîndu-şi puterea asupra ei. Făcu gestul de a o lua de mijloc, dar numai atingînd-o uşor, pe şold, cu palma deschisă. Ea se lipi imediat cu tot trupul, de trupul lui. Era înduioşată, şi i-o demonstra.

Desigur, nu din cauza prezenţei chelnerului, care îi lăsă acolo, alături, farfuria cu nota de plată, îndepărtîndu-se imediat, ci tocmai din cauza acestei victorii, după părerea lui, ca totdeauna cu Elena, gratuită şi nemeritată, Emilio se simţi jenat. Era o jenă confuză. de măgulită vanitate şi satisfăcută iubire faţă de el însuşi. Se gîndi, prin urmare, că dacă Elena era emoţionată în prezenţa lui, aşa cum el se emoţiona lîngă Corinna, era probabil ca şi Corinna, cînd era cu el, să simtă şi ea jena aceea, amestecată cu vanitate. Şi o pereche cu adevărat fericită ar fi, continuă să se gîndească, aceea a două persoane capabile de a se emoţiona reciproc şi într-o măsură egală, de îndată ce una este atinsă de cealaltă.

În aşteptarea taxiului, se îndepărtaseră de pergolă încet. în beznă, ţinîndu-se strîns. O cărare de pămînt

prăfuit suia printre smocuri de ierburi și trestii, pînă la un cîmp necultivat, la o oarecare distanță de restaurant. În aerul încremenit, aproape sufocant, pătrundea un puternic miros de staul și murdărie. Cărarea, spre sfîrșitul ei, devenea prea strîmtă pentru doi. Emilio o luă înainte. Urcînd, privea în mod natural cerul, care apărea printre bietele crengi pline de praf, se uita la stelele înăbușite de zăduf. În timp ce continua să urce, se simți apucat de șolduri de Elena și, odată oprit în miriște, se simți îmbrățișat și sărutat. I se păru că vede un foc, ca de un mic cort, sub plantele nu prea îndepărtate care mărgineau cîmpul. Dar gura Elenei mirosea a vin și săruta cum nu o mai făcuse niciodată. Ca și cum, aceasta a fost cel puțin impresia lui Emilio, ca și cum și-ar fi dat seama că el era deosebit față de ceea ce îl crezuse ca totdeauna ; și că putea deci și trebuia să fie iubit într-un chip deosebit. Dar totodată, ca și cum acest mod ar fi fost pentru ea mai natural. Era deci ca diferită față de cum păruse totdeauna.

Încă de dimineață, Elena îl sărutase astfel. Îngrijorat, ca nu cumva să-și dea seama de prezența Corinnei, nu observase. Ce anume însemna acest nou mod al ei ? De unde îl învățase ? Fiind prietenă bună cu Renée de mai mulți ani, cum de așteptase pînă acum ca să-l pună în practică ? Și dacă, în schimb, o modificase, pur și simplu, o aventură cu vreunul din tinerii aceia intelectuali-sportivi, care frecventau Vila Golzio, la Santa Margherita ? La bordul *yacht*-ului nu erau decît femei și marinari. Dar marinarii înșiși, mai ales cei mai tineri, sînt mult mai corupți.

Oricum, răspunzînd la rîndul lui sărutului violent și înverșunat al Elenei, Emilio începu să prindă și el gust. Se abandona plăcerii cu ochii închiși, substituind cu voluptate imprecisă gîndurile, sau mai degrabă făcîndu-le să se adune toate în gîndul unic, vag, neliniștitor, foarte morbid, care-i venise în minte pentru prima oară, în dimineața aceea, ridicîndu-se din pat, și îi revenise acum. Elena semăna cu Corinna, Elena semăna cu doamna Calandra ; la urma urmelor, putea să fie plăcut să afle adevărul asupra Elenei. Doar dacă și această descoperire, odată făcută, nu se reducea la nimic, ca tot ceea ce inspira Elena.

La un zgomot de tuse din apropiere se desprinseră brusc. Cineva umbla prin preajmă, călcînd prin miriște. La doi pași apăru jarul unei țigări. Se vedea greu în întuneric, dar era suficientă o privire care să includă în fundul cîmpului focul pe jumătate stins al cortului, ca să poată fi recunoscut un țigan.

— Bună seara, mormăi țiganul ca și cînd nu ar fi vrut să o facă, constrîns la o distanță numai de o clipă să o apuce pe cărare.

Și privirea lui, fulger negru între sprîncene și mustăți groase, avea ceva sinistru dar și, ciudat, familiar. Plin de ură, din cauza jignirilor ancestrale, nu păru că înregistrase atitudinea celor doi : era ca și cum nici nu-i văzuse sărutîndu-se. În clipa următoare, Emilio înțelese că fața țiganului îi amintea de cea a indianului din Shrinagar, portretul atîrnat în bucătăria lui Piero.

Umbră zveltă între frunzișul cărării și în contra luminii pergolei, țiganul coborî și se depărtă în cîteva salturi. Se clătină, avînd în mînă o sticlă goală.

Neclintit, aproape cu respirația tăiată, Emilio rămăsese cu privirea spre pata de lumină printre vreascuri, înspre care dispăruse țiganul.

— Să mergem, îi șopti Elena, luîndu-l de braț și atingîndu-i gîtul cu o altă sărutare. Cred că o fi sosit și taxiul.

— Să mergem, răspunse Emilio, pornind. Acum că nu-i mai vedea chipul, își dădu seama că-l invidia pe țigan, dar fără să știe de ce.

Pe drum, în taxi, nu-și spuseră nimic. Elena rămase în brațele lui, cu capul sprijinit de umărul lui.

În ascensor, amintindu-și de Corinna, și poate simțind mai mult nevoia de a o reevoca pe Corinna decît de a o satisface pe Elena, pentru o trădare ignorată de ea sau numai bănuită, încercă să o îmbrățișeze și să o sărute el primul. Dar, în mod neașteptat, de astă dată Elena nu i se lăsă. Se liberă, ferindu-se de privirea lui. Și se îndreptă spre ușa glisantă.

— De ce ? o întrebă Emilio puțin mai tîrziu decît ar fi fost natural.

Ce crezi ? spuse Elena cu un fir de glas. Crezi că eu nu înțeleg ? Și încă bine !

Dar acel fir de glas nu era, cum s-ar fi putut teme Emilio, mînios ; era, dimpotrivă, duios, pierdut, ca și cînd Elena nu avea curajul de a vorbi, ca și cînd îi era imposibil să spună mai mult : nimic mai mult decît acel „Și încă bine !“, al cărui sens nu-i era clar lui Emilio.

Iluminația palierului era slabă. Elena ținea capul în piept. Totuși, după ce deschise ușa casei, întorcîndu-se spre ea, ca s-o lase să intre, Emilio crezu că poate observa că expresia ei era și mai plăcută și mai șovăitoare decît cuvîntul acela ciudat, și că buzele ei subțiri nu erau închise și nemișcate așa cum ar fi trebuit să fie dacă intenționa să-i reproșeze ceva, ci întredeschise, tremurînde, zîmbitoare.

Intrară în dormitor. Emilio trecu îndată în baie, tocmai voia să închidă, și din nou firul de glas îl opri :

— Lasă ușa întredeschisă, ca să văd ceva. Aici sting, fiindcă mi-e teamă de țînțari.

Nu există țînțari, ar fi vrut să spună Emilio ; dar tăcu, bănuind că poate fi vorba de un pretext. Și, cîteva clipe după aceea, Elena mai aproape (poate că era acolo, în întuneric, după ușă), șopti liniștită :

— Dar nu era o doamnă, să știi. Dealtfel, o știi foarte bine.

— Nu înțeleg, răspunse Emilio fără să mintă.

Glasul Elenei reîncepu, aproape ca o șoaptă, foarte calm, melancolic și totodată amuzat :

— Nu era o doamnă cea care a fost aici cu tine în noaptea trecută, în patul nostru, în patul meu.

— Ce spui ? ! Ești nebună ! strigă Emilio.

Elena răspunse și mai încet :

— De ce protestezi ? Nu-ți dai seama că... urmară cîteva cuvinte, dar pronunțate atît de încet, încît Emilio nu reuși să prindă decît un imperceptibil sunet.

Nu era ridicol, se gîndi în momentul acela privindu-se în oglindă, nu era ridicol să-și vorbească astfel, printr-o ușă întredeschisă, fără a se privi în față ? Totuși, începu și el să vorbească pe șoptite. Cu o cadență care, surprinzîndu-l pe el cel dintîi, i se păru fără să vrea rugătoare.

— Nu-mi dau seama despre ce vorbești, Elena.

Să știe în sfîrșit ceea ce Elena voia să-i spună și nu avea curajul să o facă : de aceea, poate, implora. Dar Elena nu răspundea. Emilio repetă aproape îngrozit :

— Elena, spui că nu-mi dau seama, dar de ce anume ?

— Nu-ți dai seama...

În liniștea deplină a nopții, răspunsul răsunînd în vasele de majolică, albastre, și în luminile încremenite și strălucitoare, lent, scandat, bine reflectat, cuvînt cu cuvînt, au fost :

— ... că nu sînt furioasă.

Pentru o clipă, conștiința malițioasă a lui Emilio a fost pătrunsă de bănuiala că Elena, pentru a-l convinge să-i mărturisească totul despre Corinna, s-ar preface că nu este mînioasă. Un instinct îl sfătui să reziste :

— Ce importanță are dacă ești mîniată sau nu, eu nu pot să-ți spun că aici a fost o femeie noaptea trecută cînd nu a fost.

— Este adevărat, iubitule. Și știu că nu este o doamnă.

— Din ce anume ți-ai fi putut da seama ?

— O doamnă, în general, este parfumată : și parfumul rămîne.

— Nu-i mai simplu să crezi că nu ai simțit nici un parfum, fiindcă nu a fost nici o femeie ?

— Și chiar și actrițele mari sau cele mici, sau fetele de la montaj se parfumează, — continuă Elena pe același ton liniștit, care părea să excludă cursa unui reproș următor. Știi care sînt femeile care nu se parfumează niciodată, pentru că altfel, nu ar cîștiga nimic... ei da, toți soții nu s-ar mai culca cu ele, temîndu-se să nu fie descoperiți... știi care sînt aceste femei ? Dar tu o știi mai bine decît mine : sînt prostituatele. Tu ai fost aici în noaptea trecută cu o prostituată.

— Nu e adevărat, spuse Emilio, și stinse lumina.

Încet, pe întuneric, se pregăti să intre în dormitor. Era convins că Elena era la jumătatea drumului, între bănuială și realitate. Era hotărît să mintă pînă la sfîrșit. Culcîndu-se, totul avea să se termine cu bine.

O luă în brațe pe întuneric și o aruncă pe pat. Elena era în combinezon, și ea, da, se parfumase : probabil că-și dăduse cu parfum chiar acum, în timp ce vorbea cu el prin ușă.

— Nu e adevărat, nu e adevărat, repetă Emilio îmbrățișînd-o.

— Ba da, e adevărat, am găsit pe cămașa ta semne de ruj.

— Am fost pînă seara tîrziu, ieri, la montaj. Creionul, ți-am spus-o de mai multe ori, creionul pentru semnarea peliculei este ca un ruj : perfect identic.

Elena se răsuci, se descătușă ; dar, ca o explicație a propriului refuz, scoase un geamăt :

— Spune-mi cum era ! Brună ? Blondă ? Grasă ? Slabă ? Spune-mi numele !

— Ar trebui să-l inventez.

— Nu, e adevărat, o simt. Spune-mi cel puțin : era brună sau blondă, iubitule ? Spune-mi !

Trupul, pe care îl cunoștea atît de bine, și pe care-l strîngea în brațe și îl acoperea ; umerii ei slabi, sînii abia rotunjiți ; mijlocul atît de subțire, în ciuda maternității și a vîrstei, încît l-ar fi putut cuprinde cu două mîini, între degetele mari și cele mijlocii ; în schimb picioarele, lungi și puternice ; chipul ei pe care începea să-l revadă acum, după cîteva clipe de obișnuință cu întunericul, în lumina slabă dinspre fereastra larg deschisă, părul blond, fruntea înaltă, ochii scînteietori ; și din nou trupul, de îndată ce se desprinde de el și se întoarce să-l privească în întregime, din cap pînă în picioare, mai ales neașteptata, enorma, aproape deformata dezvoltare a coapselor în comparație cu subțirimea mijlocului, și calmul și linul profil al coapselor pînă la genunchi ; corpul, poate admirat uneori, dar desigur, niciodată iubit ; corpul Elenei avea și el tainele lui și Emilio nu reușise niciodată să și le închipuie în mod concret. Golzio era bătrîn încă de acum zece ani : uscățiv, piele de pergament, mîini aidoma unor gheare gălbui : că ar fi avut contacte cu trupul gol al Elenei, părea nu doar dezgustător, dar și absurd ! Gîndindu-se chiar la toată puterea financiară a lui Golzio era totuși absurd !... Absurd !, absurd ! Și la acest absurd, Emilio se oprise totdeauna. Dar acum, în timp ce Elena îi rezista și-l implora să-i mărturisească un adevăr care-l privea de fapt pe el, ceea ce i se întîmplase lui, cu douăzeci și patru de ore în urmă, în același pat, Emilio, instinctiv, căuta pe trupul Elenei adevărul. Ca și cum putea fi vorba de urme vizibile, pe care el, în zece ani de căsătorie, nu le văzuse niciodată !

Dar înțelegea că era cazul să renunțe, constatînd extraordinara diferență dintre cunoașterea lui însuși și

cunoaşterea unei alte persoane : înstrăinarea de totdeauna şi în orice caz a unei persoane faţă de cealaltă.

— Te iubesc, dar nu mă culc cu tine dacă nu-mi spui că e adevărat, dacă nu-mi spui că...

— Şi eu te iubesc, Emilio îşi pusese buzele lui pe cele ale Elenei şi vorbea, fără să şi le desprindă. Şi eu te iubesc, dar şi tu trebuie să-mi spui ceva.

— Şi eu, da, dar... — Elena se opri o clipă şi reluă îndată, fără să-şi desprindă nici ea buzele de ale lui :... dar vezi că e adevărat ? Acum ai spus-o chiar tu : „Şi tu, şi tu." Deci şi tu, acum, mi-o spui, şi tu.

— Mai întîi tu.

— Nu, mai întîi tu, şi aproape pentru a-i da dovada că avea dreptate, că ea trebuie să ştie cea dintîi, că nu putea fi decît aşa, se smulse din braţele lui, şi în timp ce el, pentru a o cuprinde din nou, se ridică cu faţa în sus, îi veni deasupra cu violenţă, sărutîndu-l furioasă şi poate fericită :

— Mai întîi tu, mai întîi tu, mai întîi tu...

— Bine : se numea Corinna, spuse Emilio. Auzind numele acela, Elena nu se revoltă. Dar Corinna este numele de luptă : numele adevărat, nu-l ştiu. Este brună, este grasă. Acum spune-mi tu. Dacă nu, te las, mă ridic şi plec : ies şi mă duc la Corinna care mă aşteaptă.

— Nu, nu, iubitule ! — gemu Elena. Rămîi aici, eşti al meu...

— Golzio a fost al tău ?

— Da !

— Şi Luigino... Emilio o ţinea încă cu putere, şi o vedea — umbră neagră pe fondul cenuşiu al ferestrei : chipul ei era umbră în umbră, amestecată cu pletele părului care îi cădeau împrejur şi în faţă : ochii (scînteierea pe care Emilio, în momentul acela, credea că încă o mai poate ghici) priveau desigur, dar cu avantajul de a nu fi văzuţi, fix în ochii lui. Dar Emilio îi strînse, nu voia să mai ghicească şi nici măcar să mai vadă umbra aceea : îşi strînse ochii, gîndindu-se că se aruncă într-un abis sau că se lasă înghiţit de abis :... şi Luigino, este fiul meu, sau fiul lui Golzio ?

— Nici eu nu ştiu, suspină Elena, ca şi cum nu ar fi fost chiar adevărul.

Pentru alte răspunsuri, acum, era prea tîrziu.

6

TUNA. PLOUA TORENȚIAL. VÎNtul, bătînd în rafale dinspre grădină, năpustea ploaia în ferestre și făcea să tremure jaluzelele și geamurile.

Aprinse lumina. Privi ceasul : era șapte. Acum, că se trezise, se putea ridica din pat, ca să cîștige timp și să se ducă la birou mai curînd ca de obicei. Era sîmbătă : în sfîrșit, sîmbăta fixată pentru masa de la Capannina. După toate probabilitățile, Curti, pînă în cele din urmă, și-o fi dat acordul asupra filmului despre Africa Orientală și o fi intrat în combinație cu el și Roberti, după cum dorea Golzio ; dar, mai înainte de a se hotărî, avea să-i rețină ca de obicei la Capannina pînă seara, împiedicîndu-i astfel să revină la studio în timp util. Mai bine, așadar, să lucreze dimineața cît mai mult posibil. Sună să i se aducă o cafea.

Nu reușea să se obișnuiască cu tunetele în luna ianuarie : îl iritau profund de cîte ori le auzea. Se gîndea cu nostalgie la adevărata iarnă, la veselia calmă a zăpezii și la solemnitatea tăcută a cerului din Torino. Tunetul, în Italia de Nord, prevestea începutul sau sfîrșitul verii, era voios și eliberator. Dar aici, nu ! Ce dezamăgire, aici, să ieși în aerul umed și înghețat, pe burnița deasă, monotonă și vîscoasă.

Valetul bătu la ușă. Puse pe noptieră cafeaua și un *Messaggero* umed. Ridică jaluzelele celor două ferestre, deschise larg una din ferestre. Se vedeau acum bine crengile bogate ale plantelor mereu verzi, legănîndu-se în bătaia vîntului, sub apa care cădea piezîș.

— Ce fac, domnule avocat ? Închid ? Intră ploaia în casă.

Emilio îi răspunse că nu are nici o importanță, va închide el fereastra. Se împlinea acum a șasea iarnă consecutivă de cînd trăia la Roma. În fiecare dimineață, de îndată ce se trezea, i se părea că se sufocă. Acum suspina ușurat : datorită aerului care intrase și a cameristului care ieșise. Pînă și slujitorul îl irita. Fusese angajat de curînd, prin insistența Elenei.

La începutul lunii octombrie, Golzio îi reînnoise contractul pe alți trei ani ca director al studioului „Victoria" ; dublîndu-i salariul și acordîndu-i un procent de șapte și jumătate la sută din cîștiguri : un procent care îi depășea

-prianțele. În clipele de descurajare și de sinceritate cu el însuși, Emilio își spunea că aceasta a fost ultima concluzie, rezultatul final al tuturor îndoielilor care îl torturaseră în timpul verii : nici vorbă deci să părăsească totul ! Și aproape că se temea că fusese prea abil în tratativele asupra salariului și al procentelor și că a ajuns la un rezultat victorios numai pentru că, acum, știa bine cum stăteau lucrurile între Elena și Golzio. Se temea că urmărește, poate fără să vrea, acest simplu raționament : „Înainte mă adaptam mai mult sau mai puțin conștient la situația asta, o toleram ; acum, am început să prind gust ; merită deci să mă aleg cu maximul de avantaj economic".

Pe valet îl dorise Elena și chiar insistase. Se numea Antonio. Originar din Sardinia, fost marinar, fost aghiotant al unui amiral cu serviciul în cadrul ministerului. Concediat, căutase un serviciu la Roma, ca valet, într-o casă boierească. Era un tip sobru, taciturn, harnic. Emilio îl găsea nesuferit, fără să știe de ce. Ar fi trebuit să-l considere un semn ca oricare altul al acelei bunăstări în evoluție, pe care o gusta, în sfîrșit, cu satisfacție, și pe care și-o dorise și o pîndise încă din copilăria cea mai depărtată, cînd mama și tatăl lui îl învățau să invidieze pe membrii familiei Sanfront, înainte de toate, din cauza jumătății de duzină de lachei în livrea pe care și-o puteau permite. Nu era nimic prea ciudat, dealtfel, în pretențiile Elenei. Și totuși, Emilio s-a adaptat greu acestui fel de viață. Prefera să fie servit numai de femei. Jachetele impuse de Elena valetului lor, în dungi roșii și negre pentru treburile din timpul zilei, albe și cu mănuși albe de ață pentru servitul mesei, îl enervau, părîndu-i-se ceva de paiață : ca și cum adevărații valeți, lachei admiși și legitimi, ar fi fost numai cei ce aparținuseră familiei Sanfront și tuturor celorlalte vechi familii care-i avuseseră de cînd lumea și pămîntul.

Se îmbrăcă în baie, după cum se obișnuise iute, de la ultima reîntoarcere a Elenei din vilegiatură : ca să n-o deranjeze, văzînd că ea dormea cel puțin pînă la zece dimineața. Din același motiv, ținînd seama că Elena obișnuia să citească noaptea în pat, timp de o oră sau două, și că lumina aprinsă îl supăra pe el, care era în schimb obosit și nu voia decît să doarmă, discutaseră foarte calm proiectul de a transforma biroul lui, aflat alături de salon, în camera lui Luigino, și camera lui Luigino, situată lîngă

dormitorul lor, în biroul lui, adăugîndu-și un șifonier frumos și un pat comod, astfel încît să poată dormi separat, ori de cîte ori voiau.

Dar și în legătură cu aceste noutăți conjugale Emilio se lăsa în prada comodei și aproape inconștientei ipocrizii de a nu se gîndi deloc de ce au fost adoptate sau planificate, după zece ani de căsătorie, abia cum ; de a nega că masa de la Scarpone și noaptea aceea de iulie însemnaseră o limită extremă în relațiile lui cu Elena ; de a se preface că ignorează că își mărturisiseră un adevăr și o minciună ireparabilă.

Fie că e vorba de adevăr, fie că e vorba de minciuni, neplăcerile ireparabile se prezintă astfel ; sînt alungate în domeniul îndoielii, deturnate în incertitudinile inconștienței, și aceasta pentru că există o dorință, există o voință de a rămîne ireparabile. În fond, lui Emilio îi convenea să se gîndească că nimic nu se schimbase între el și Elena, și că noile lor obișnuințe de viață erau măsuri normale, la un moment dat, în decursul oricărui menaj. Nimic, într-adevăr, nu servea mai bine la consolidarea noii stări de renunțare, la care Emilio și Elena se adaptau treptat, ca iluzia că această renunțare ori nu avusese loc, ori, poate, fusese acceptată sau scontată de amîndoi încă de la începutul începutului legăturii lor. Nu era adevărat, bineînțeles. Și atît Emilio cît și Elena simțeau foarte bine în adîncul lor că adevărul cîteodată nu se exprimă numai în fapte și că minciuna, uneori, conține un adevăr și mai sincer : adevărul speranțelor, al remușcărilor, al încrederii într-o ordine superioară de sentimente, chiar dacă nu realizat și nerealizabil : tot ceea ce, în noaptea aceea de iulie, în întunericul camerei lor, în timpul îmbrățișării, abandonaseră pentru totdeauna, renunțînd măcar o dată să mintă, și acordîndu-și unul altuia scurta deși intensa plăcere provenită din cîteva cuvinte, cu care își mărturiseau adevărul.

Păși pe întuneric, în vîrful picioarelor, se aplecă asupra patului în care dormea Elena, și îi atinse fruntea cu o sărutare. Un ritual, desigur, care-l ajuta să-și liniștească conștiința, dar care era pătruns, și poate justificat, de o doză de milă și de duioșie, autentice, față de el însuși, pentru greșeala de demult de a o fi ales pe Elena, știind că nu o poate iubi, și față de Elena care nu-l mai iubea ca înainte. Un ritual trist : repetat, imediat după aceea,

în camera lui Luigino. Servitoarea tocmai termina să-l îmbrace ; peste puțin, Antonio avea să-l ducă la școală. Un alt sărut, tot atît de ritual ca și celălalt. Iubirea pe care o simțea pentru copil, chiar dacă nu era sigur de sîngele lui sau tocmai din cauza acestei nesiguranțe, era, la rîndul ei, un sentiment de milă. Pentru vîrsta lui, Luigino era foarte înalt : și, așa cum se întîmplă copiilor care cresc mai repede, foarte slab. Cu ochii mari, negri, și cu capul rotund putea semăna cu Golzio și chiar cu Rousset. Asemănarea cu Rousset o constatase numai în ultimul timp. Începuse să pună la îndoială tot ceea ce Elena îi spusese totdeauna despre ea, deci și afirmația de a nu-l mai fi revăzut pe Rousset și de a nu fi avut niciodată cu el un raport adevărat. Dar Emilio era obligat să recunoască în ceea ce privește expresia și caracterul, că Luigino îi semăna lui, mai ales cînd era copil. În salon, pe pian, era o fotografie mică, a lui, pe la vîrsta de zece ani, aproximativ vîrsta de acum a lui Luigino. Era o fotografie instantanee, luată cu aparatul Brownie, darul oferit de unchiul Sanfront : o făcuse Pierino și o developase pe hîrtie specială. Imaginea, spălăcită și ștearsă, se potrivea într-o măsură cu depărtarea îndelungată și aproape cu truda și greutatea amintirii : arăta o alee a grădinii, fundalul vilei de la Rivoli luminată de soare, și, în prim plan, Emilio, cu o flaneluță și pantalonași scurți, călare pe o bicicletă. O piatră mare fusese ascunsă de ingeniosul Pierino sub pedală, pentru ca bicicleta să stea dreaptă și nemișcată, iar Emilio, fără a pune un picior pe pămînt sau fără să-și ia o mînă de pe ghidon, pentru a se sprijini de un copac, să poată totuși să apară în chip de „participant la concurs". Dar poate că piatra nu era un sprijin sigur, poate că Emilio se simțea într-un echilibru instabil, poate că fotografia era realizată în primele zile, cînd el dorea mult să meargă pe o bicicletă, dar nu învățase încă, și chipul lui trăda îndoiala îngrijorată de a nu reuși niciodată ; poate, în sfîrșit, că tocmai aceea era atunci expresia lui obișnuită : îngrijorată, melancolică și nesigură, pesimistă asupra viitorului. În orice caz, toți, cînd vedeau fotografia, spuneau că Luigino îi semăna foarte mult ! Mai ales în expresie, absolut identic.

Identic în melancolia privirii, repetă ca pentru el Emilio, chiar și în dimineața aceea cînd intră în camera lui Luigino, de îndată ce îi întîlni ochii, și chipul care,

pe deasupra spatelui servitoarei îngenuncheate înaintea lui, pregătită să-i pună pantalonii, trebuia să se fi fixat de cîteva clipe înspre ușa de unde se aștepta să-l vadă apărînd pe tatăl lui. Luigino nu știa nimic : totuși își iubea bolnăvicios ambii părinți. Ca și cum ar fi știut totul. Și se comporta ca și cum se temea, în orice clipă, că este lipsit de ceva care i se cuvenea. Numai că Emilio, sărutîndu-și firavul copil, cu același milos și trist sărut matinal, părea că și el este, într-un fel sau altul, lipsit de ceva. Și nu putea, cîteodată, să nu se gîndească că dacă s-ar fi căsătorit cu Veve, și dacă ar fi avut un copil de la Veve, nu ar mai fi fost același lucru, nici pentru copil, nici pentru el.

Mașina era la poartă.

— *Bundì, sur avucat.* [1]

— *Bundì, Munticun. A s' dirìa nen ch' a fassa bel* [2].

— *A s'dirìa propri nen* [3], repetă Monticone, savurînd efectul sarcasmului. Apoi o porni în ploaie, printre clădirile cenușii, printre copacii funebri, spre dezolata curbă a bulevardului Parioli.

— *E peui, a diju ch'a Ruma e j'e 'n clima da riviera* [4], continuă să glumească Emilio, ridicîndu-și gulerul paltonului și lăsîndu-și pălăria pe ochi, așezîndu-se, comod, în mașină.

— *A lu diju* [5], continuă ca un ecou Monticone.

Sosi în fața porții studioului, sub ploaia torențială, în același moment în care Piero venea din direcția opusă, pe bicicletă. Bulevardul, pentru Piero, era în coborîș, iar pentru mașină în suiș. Piero, văzînd de departe automobilul nu s-a gîndit că Emilio ar fi înăuntru, fiindcă, de obicei, Emilio venea la studio puțin mai tîrziu. Se ridică în șa : patru pedalări cu forță, o sucire bruscă de ghidon, o alunecare de alergător la curse, cum știa el să facă ; și împroșcînd două valuri de noroi, din care unul stropi mașina, frînă scurt lîngă poartă. Se întoarse. Îl recunoscu pe Emilio în mașină ; își deschise fața osoasă într-un rîs reținut totuși, și, automat, își duse mîna dreaptă la

[1] Bună dimineața, domnule avocat. (piem).

[2] Bună dimineața, Monticone. Nu s-ar spune că e chiar bună (frumoasă). (piem.)

[3] Nu s-ar spune, așa e. (piem.)

[4] Și apoi spun că la Roma e o climă de mare. (piem.)

[5] Așa spun. (piem.)

viziera caschetei, primindu-și prietenul, superior în grad, cu un salut exagerat, glumeț, milităresc.

Bicicleta era o *Legnano* de curse, cu schimbător de viteză și chiar și cu un suport pentru sticle, atașat de ghidon. Cascheta, haina impermeabilă de cauciuc maro, foarte lucitoare din cauza ploii, strînsă la mijloc cu un cordon lat, completau această apariție ciudată pentru Roma, dar caracteristică pentru Piero, familiară pentru Emilio și evocatoare a cîtorva nume care începeau să îmbătrînească, Sivocci, Gremo, Pélissier, Franz, cicliști de faimă, victorioși pe vreme de furtună, campioni pe care Piero și Emilio nu încetaseră să-i admire.

Gluma salutului era ieșită din comun, absolut contrară respectului obișnuit cu care Piero i se adresa lui Emilio in studio, dar reverențios, și justificat poate de ora neobișnuită la care Emilio sosea în dimineața aceea și de lipsa de martori în afara bătrînului și înțeleptului Monticone.

In orice caz, cu un elan, de data asta diferit, prevenind promptitudinea paznicului, Piero deschise larg poarta pentru a lăsa mașina să intre. Apoi sări în șa și-l ajunse din urmă pe Emilio chiar în clipa în care acesta ieșea din mașină, în fața clădirii direcției.

- *Che le posso offrì n'espresso, sor avvocato ?* [1]

Evident, în dimineața aceea Piero era bine dispus și împingea gluma pînă la a-l trata pe Emilio cu dumneavoastră și a-i vorbi în dialectul roman, ca să-l audă pronunțînd.

Dar și de astă dată, ca de atîtea ori, numai prezența lui Piero a fost suficientă pentru a-l însenina :

- *Mutu ben vulentera, sur cavajer !* [2] răspunse Emilio.

Intr-adevăr, la întoarcerea din expediția în Karakorum, Piero fusese decretat cavaler al Coroanei Italiei. Poate că numai Emilio știa acest lucru. Se îndreptară spre restaurant. Ploua fără încetare. Giggi, de la intrarea în clădire, se repezi cu o umbrelă deschisă și i-o înmînă lui Emilio.

- Mîine ești liber ? întrebă Piero.

- Mîine e duminică. Da, liber, după cît se pare. De ce ?

- *Voilà pourquoi* [3].

[1] Vă pot oferi o cafea espresso, domnule avocat ? (romanescă)
[2] Cu multă plăcere, domnule cavaler. (piem.)
[3] Iată pentru ce. (franc.)

Ajunseră înaintea porticului doric al restaurantului, construcție în ghips scorojită, care servise cu cîțiva ani în urmă pentru un film istoric : *Ben Hur* al lui Niblo sau poate *Quo Vadis*. Golzio luase clădirea așa cum era, de la o veche societate romană a filmului mut. Piero își sprijini bicicleta Legnano de una din coloane, în partea interioară, adăpostită de ploaie. Își scoase centura, își deschise mantaua, își șterse mîinile cu o batistă, extrase cu obișnuita-i solemnitate din buzunarul de la spate al pantalonilor portofelul lui umflat, și din el două hîrtii cu dungi galbene și roșii.

— Pentru mine nu are prea mare importanță. *Füssa il Tor* [1], da. Dar m-am gîndit că ți-ar face plăcere. Vrei să vii ? E destul să-mi promiți că nu strigi prea tare. La Testaccio nu sînt formaliști, nici măcar în tribună.

— *Forza Roma, sor avvocato* [2], spuse scundul, negriciosul șef electrician, un abruzzez : ieșea în clipa aceea din bar și, văzînd în mîna lui Giraudo biletele, înțelesese că se vorbea de partida de a doua zi.

— Ce spui ? ! interveni mieros Giulio, șeful restaurantului. *Forza* Juve, ce dumnezeu ! *Forza* Juve, *avvocà, forza* Juve ! [3]

De cînd se aflase la studio că Emilio susținea echipa *Juventus*, tehnicieni, funcționari, și chiar muncitori profitau de orice ocazie. Unii, pentru a-l măguli și pentru a-i deveni simpatici, ridicau în slăvi echipa torineză, victorioasă în cinci campionate consecutive. Alții, în schimb, mai isteți, o criticau în glumă în ciuda victoriilor ei și stabileau astfel cu șeful lor un teren comun de polemică binevoitoare.

Și-ntr-un caz, și-n celălalt, erau dialoguri, aluzii, înțepături și spirite, la care Emilio ar fi preferat mult să nu participe. Dar nu putea, pentru că nu era vorba de ceva vulgar : Era un amestec inseparabil de calcul și de spontaneitate, de servilism viclean și de simpatie umană. Oricine lucrează într-o întreprindere caută, îndată ce poate, cum poate, să întrerupă ritmul lucrului și rigiditatea raporturilor cu superiorii lui. Și cînd, în curțile studioului cinematografic discuțiile despre fotbal căutau să-l cuce-

[1] Dacă era Tor (echipa orașului Torino). (piem.)
[2] Hai, Roma, domnule avocat ! (piem.)
[3] Hai, Juve !... (romanescă)

rească, Emilio ceda totdeauna, deşi cu părere de rău, ascunzînd tuturor, chiar şi lui Piero, repulsia sa adîncă, şi ştiind bine că trebuie să atribuie asemenea repulsie nu unei aprecieri negative a educaţiei propriilor lui funcţionari, ci interesului acela iraţional, bolnăvicios, poate ridicol, şi sportiv numai în aparenţă, pe care începuse să-l simtă atît de intens după ce părăsise Torino şi după ce se stabilise la Roma.

E adevărat : dacă se ducea cu mintea dincolo de anii de universitate şi de discuţiile amicale cu Piero, care era în schimb unul dintre susţinătorii popularei echipe torineze cu flanele grena, Emilio nu reuşea să-şi amintească o epocă din propria-i viaţă în care să nu se fi simţit „juventin". În timpul copilăriei se ducea la meciuri împreună cu tatăl lui, care era membru al organizaţiei fotbalistice şi intra gratuit. Vărul lui, Alberto şi fiul Vittorio erau şi ei partizani ai echipei *Juventus*, făcuseră parte din consiliul de direcţie. Giorgio Badìa, cînd era prea tînăr pentru a se dedica cocotelor şi cocainei, jucase în prima echipă ca portar.

„Fotbal Club Juventus" fusese fondat la Torino, în frumoasa epocă a unui orgoliu monarhic încă sîngeros şi a primelor înfierbîntate începuturi ale pionieratului industrial, de un grup mixt, format tocmai de industriaşi şi de aristocraţi : care, socotindu-se în drept de a imita stilul britanic, adoptaseră bluzele deosebit de elegante ale clubului „St. James" din Piccadilly, fără să se gîndească sau chiar fără să ştie că, în Anglia, fotbalul era rezervat păturilor populare. De aceea, pentru Emilio cazacele albe şi negre fuseseră totdeauna simbolul originii sale precise, al educaţiei lui, al clanului familial şi local în care fusese crescut : simbol pătimaş şi melancolic, pentru că încă de la început, mijloacele financiare cu totul modeste ale avocatului erarial îl situaseră şi pe el, un Viotti fiu al tatălui său, pe o poziţie subalternă. Dacă verii lui, Ceroni, fiind conţi papali şi moştenitori universali ai averilor familiei Sanfront, puteau să ajungă la o funcţie în consiliul conducătorilor, el, Emilio, nu ar fi putut niciodată.

Din acest motiv, poate, în perioada cînd trăise la Torino, între examenul de licenţă şi transferarea lui la Roma, în slujba nu prea bine retribuită şi nici prea strălucită de secretar al Teatrului de Artă, se limitase doar să plătească, în fiecare an, cota socială şi să se ducă pe teren.

o duminică da, una nu, ca să vadă meciul : urmărind evoluția echipei în campionat cu o participare sufletească moderată.

Dar cînd cinematografia începu să-i pună numele în evidență, apărînd în titlurile inițiale ale filmelor, făcîndu-l astfel cunoscut membrilor direcției și înșiși jucătorilor din echipă, cînd cîștigurile tot mai mari începuseră să-i dea mai multă siguranță în el însuși, simțindu-se atunci „un torinez la Roma" și nu dintre cei mai puțin importanți, crezu legitim să se laude că e un vechi juventin, și această pasiune de echipă deveni unul din sentimentele principale ale vieții lui, ca și cum ar fi constrîns-o sau ar fi sufocat-o anumite circumstanțe umilitoare.

De două ori, în fiecare an, *Juventus* venea de la Torino la Roma : împotriva uneia sau alteia din cele două echipe locale. Pentru Emilio însemna un eveniment la care se gîndea și pentru care se pregătea cu nerăbdare cu cîteva săptămîni înainte. Și cînd, în sfîrșit, vedea cum erup pe iarba verde umedă adoratele cazace, albe și negre, era ca și cînd, în mod miraculos, toată existența lui ar fi fost din nou pusă în joc ; ca și cînd copilăria lui nu ar fi fost deloc trădată ; ca și cînd toate atențiile acordate lui Golzio și serviciile făcute acestuia nu ar fi fost necesare niciodată, și niciodată n-ar fi trebuit să o ia în căsătorie pe Elena, să lucreze la Teatrul de Artă, să vină la Roma, să intre în cinematografie ; ca și cînd unchiul Sanfront i-ar fi lăsat lui întreaga moștenire, chiar și vila de la Rivoli, iar el ar fi acum un nabab trîndav aristocrat, membru al bunei, înaltei, vechii și eternei neputrezite burghezii torineze, ceea ce tatăl lui visase totdeauna să fie și-l învățase și pe el să viseze ! Oh, comentariile șefului-electrician și ale inginerului de sunet Cavazzuti, ale lui Giulio, ale ușierilor, ale monteurilor, ale actorilor, ale secretarilor, ce contează dacă erau favorabile sau nu echipei *Juventus* ; în orice caz, Emilio se străduia să nu-i asculte sau să-i uite imediat, atît i se păreau de nereverențioase.

Juventus era ceva serios ; era poate singurul lucru serios din viața lui, știind că la politică nu se mai putea gîndi, și părînd că nu ar mai fi fost nici o speranță ca fascismul să aibă vreun sfîrșit. Exista o singură persoană căreia Emilio, în sinea lui, îi îngăduia să-i vorbească despre *Juventus*. Piero, desigur. El singur avea acest drept. Cuvintele lui dedicate echipei acesteia, invariabil reci și

obiective, cuvintele unui torinez „dël Tor", îl supărau mult mai puțin decît laudele exagerate, pronunțate cu accent abruzzez sau roman. Fără a mai socoti că, pe stadion, puțin cîte puțin și aproape cu părere de rău, chiar și Piero ajungea în cele din urmă să țină cu *Juventus*. Pus în extrema alternativă între echipa unui oraș, față de care, în ciuda declarațiilor continue de simpatie, în adîncul lui se simțea străin, și vechea echipă fraternă adversară, ajungea să o susțină pe aceasta.

În timpul jocului, venea totdeauna momentul (un *fault* comis de un jucător roman sau din Lazio, asupra unui juventin ; un atac foarte rapid și comun tuturor înaintașilor alb-negri ; un tur de forță disperat al fundașului Caligaris, care reușea să ajungă aripa adversară într-o fugă inspirată, lupta cu el corp la corp pînă cînd nu numai că-i lua mingea dar îi schimba acesteia traiectoria, pasînd-o propriilor lui atacanți cu un șut precis) venea deci totdeauna momentul cînd Emilio îl auzea pe Piero, lîngă el, care stătuse liniștit pînă atunci, că începe să strige deodată, cu glasul lui neaoș țărănesc : „Hai *Juve* !" Atunci lui Emilio îi răscolea sîngele : nu mai avea îndoieli ; dreptatea și entuziasmul erau de aceeași parte !

Din întîmplare, *Juventus* cîștigase toate meciurile la care asistase Emilio în anii aceia, la Roma ; în afară de cei doi fruntași, Caligaris din Casale și Rosetta din Vercelli, care păreau că simbolizează forța țărănească a Piemontelui, în apărarea culorilor cetățenești ale capitalei lor, se mai aflau în echipă trei tineri de mare valoare, veniți din America de Sud : înaintașii Orsi și Cesarini, și centrul mijlocaș Monti. Centrul atacant, mai ales, era Felice Borel, din Torino : foarte tînăr, palid, firav, destul de delicat, îi entuziasma pe toți prin grația și eleganța jocului său. Uneori, Borel, alergînd la atac, cu mingea la picior în plină înghesuială a romanilor, dădea impresia că nici nu atinge pămîntul ; zbura parcă, evitînd, unul după altul, pe jucătorii care i se aruncau înainte ; pe neașteptate, ușor, ca în glumă, cu un șut, la jumătatea înălțimii, obținea un gol. Pentru Emilio era victoria inteligenței și a unei educații superioare împotriva forței brutale, a violenței musculare și animalice. Superioritatea echipei *Juventus* asupra echipelor din Roma părea că are și o semnificație politică.

Desigur, conducătorii echipei torineze aparţineau cremei aristocraţiei industriale sau industrializate care continua să colaboreze cu regimul ; toţi, în mod mai mult sau mai puţin ipocrit, din dragoste sau de nevoie, din convingere sau din convenienţă, dacă nu din alt motiv, ca Golzio, erau fascişti. Cu toate acestea, stilul, maniera aleasă a jocului juventin părea că ar contrazice felul de a fi fascist. Era de ajuns ideea că echipa venea de la Torino şi poate că era finanţată de o putere, aliată suficient de mult dictaturii, dar înrădăcinată în progresul industrial şi în lucrul muncitorilor. Strigînd „trăiască *Juventus* !" cu un zîmbet semnificativ şi cu o lumină aparte în ochi, care nu scăpa celorlalţi, adică tuturor fasciştilor adevăraţi, cine voia putea să creadă că strigă „trăiască libertatea !". Era vorba de o iluzie, şi de o biată consolare. Dar „trăiască *Juventus* !" era singurul strigăt admis italienilor care nu voiau să strige „trăiască Ducele !".

Piero, cunoscînd aceste subtilităţi şi aceste diferenţe, nu le aproba : ba chiar rîdea de ele. *T' ses mat*" [1], îi spunea lui Emilio ; sau chiar, adresîndu-se, prin Emilio, tuturor fasciştilor care se prefăceau a fi juventini : „*Seve mat*" [2]. În anumite momente, Emilio credea că Piero era singurul fascist de bună credinţă din întreaga Italie. Era, desigur, unul din cei cîţiva încrezători în moralitatea fundamentală a lui Mussolini, convinşi că fascismul este un bine pentru ţară.

— Ne vedem mîine la unu. Vii să iei masa cu mine ? Apoi mergem la Testaccio cu bicicleta, spuse Piero.

Tocmai îşi încheiase centura pe mantaua de ploaie, şi se apropiase de coloana de care îşi sprijinise bicicleta. Revenind, constată că Emilio era pe gînduri :

— Ce s-a întîmplat ? De ce ai figura asta ? Nu ai chef să vezi echipa noastră, de data asta ? Am înţeles ce ai. Află că ştiam dinainte. Astăzi se decide soarta filmului, nu-i aşa ? *E a tì a t' va nen giù d' andé an* A.O. [3] şi să faci pentru prima oară un film patriotic.

— Fascistule !

Piero zîmbi :

[1] Eşti nebun. (piem.)
[2] Sînt nebuni. (piem.)
[3] Şi ţie nu-ţi arde să te duci la A.O. (piem.)

— Bine, mi-e totuna. *Bütuma püra fascista. E cun lon ?* [1] Africa e frumoasă. Eu am fost acolo. Ai să vezi şi tu cît e de frumoasă. Dar mă mir că un om inteligent şi activ ca tine nu simte entuziasmul pe care îl simt în acest moment toţi italienii, sau cel puţin marea majoritate. Avem şi noi nevoie de „un loc sub soare". Şi tu şi Benedetto Croce al tău sau celălalt care stă la Paris nu aveţi decît să spuneţi ce vreţi. Ducele nostru ni-l dă „acest loc sub soare". De ce numai Franţa şi Anglia şi toţi ceilalţi, şi noi nimic ? Apoi, iartă-mă, după cîte mi-ai povestit, ai face chiar o afacere. Nu te mai înţeleg : ce vrei mai mult ?

Deloc convins, totuşi fermecat, Emilio privea faţa leală a prietenului său de totdeauna. Isteţimea afectuoasă care-i strălucea în ochi, sub fruntea osoasă şi mare, în umbra vizierei şi însăşi înfăţişarea lui, închisă în haina aceea maro şi lucioasă de ploaie, i se părură, în momentul acela, că exprimă întreaga afecţiune posibilă a neamului omenesc. Coloanele dorice de ghips ale micului portic şi arbuştii şi florile din biata grădină exprimau, în schimb, falsitatea restului infinit : cinematograf, femei, Roma, politică, tot. Real nu era decît sentimentul unui prieten ca Piero.

Lui Emilio i se păru atunci că respectînd sfaturile lui Piero şi chiar gîndind împotriva propriei judecăţi sau a propriei conştiinţe nu ar fi greşit. Cum era oare posibil să se încreadă pînă în străfundul conştiinţei ? Dar privirea unui prieten nu te înşală niciodată.

* *

La amiazi, după cum fusese înţelegerea, Roberti veni să-l ia ca să meargă împreună la Curti. Ploaia încetase şi apăru brusc soarele, aproape nefiresc, într-o lumină orbitoare, cu o căldură acră, deasupra oraşului scăldat în bălţi, pe copacii tot verzi cu reflexe metalice. Cerul era sfîşiat, răvăşit : nori în toate nuanţele cenuşii şi în toate formele deschideau şi închideau, alternînd continuu, largi adîncimi de un albastru violent. Poate că ar fi avut motiv să se bucure. Dar pentru Emilio asemenea „schimbări bruşte" purtau pecetea nesiguranţei, a neliniştei ; chiar dacă, întocmai ca acum, treceau de la urît la frumos. Neliniştea era în el, în vreme ce el căuta s-o atribuie climei.

Roberti deschise fără a se mai anunţa, şi fără a bate la uşă ; împinse uşa cît era de ajuns ca să constate că

[1] Să presupunem că sînt fascist. Şi ce-i cu asta ? (piem.)

Emilio era singur, intră, închise, şi se apropie de biroul lui, traversînd încăperea iute, în pas de atac. Părea foarte bine dispus. Ras proaspăt, aproape luminos. Se opri în faţa biroului şi, privindu-l pe Emilio fix în ochi, în loc de a-i da mîna şi-o introduse în buzunarul paltonului lejer, de culoare deschisă, şi scoase din el cîteva foi îndoite. I le întinse lui Emilio solemn :

— Avem subiectul. Uite-l. Sînt patru pagini. Citeşte-l acum. Dacă îţi place şi dacă... coborî glasul şi se îndreptă cu privirea uşor înspre biroul lui Golzio... şi dacă e şi el de acord, vei vedea că vom realiza ceva.

— Ţi-am spus suma pe care el... lui Emilio îi fu de ajuns un semn şi mai vag... e dispus să o rişte.

— E suficientă. Cu suma aceea, sub forma unui minim garantat de distribuţie, vei vedea cum Curti va scoate banii care ne servesc pentru turnarea filmului : şi, dacă ştim să lucrăm, chiar cu un cîştig serios pentru noi doi.

Emilio luă hîrtiile, le deschise, şi îşi aruncă o privire :

— Bine. Contez pînă la un anumit punct. Ştii bine cum văd eu lucrurile. Pentru mine...

— Pentru tine, dacă am pierde războiul în Etiopia şi ne-ar arunca pe toţi în mare, ar fi foarte bine ? Asta vrei să spui ? Am mai auzit placa !

În timpul filmării şi datorită filmului de la oţelării, Roberti şi Emilio deveniseră destul de prieteni. Emilio obţinuse de la Golzio, pentru Roberti, un cîştig serios. Instinctiv sigur, astfel, de recunoştinţa lui, şi atras de amabilitatea lui, nu ezitase să-i mărturisească propriile vederi politice şi chiar să le discute, aproape certîndu-se cu el: pentru că, într-o măsură, Roberti era şi el antifascist, dar, cînd printr-o supoziţie intra în joc întregul sistem, reafirma credinţa lui „antimarşistă" [1]. Atitudinea lui Roberti era identică atitudinii lui Piero, şi a altor persoane în vremurile acelea : critic faţă de ierarhi şi diferitele instituţii ale regimului, entuziast în ceea ce îl privea pe Mussolini, încrezător că „geniul" lui, într-un fel, coincide cu „steaua Italiei" : că Mussolini ar fi, în ciuda numărului mic de colaboratori, a defectelor lui evidente şi a gravelor erori, „omul Providenţei". Roberti, pe de altă parte, înţelegea că vederile antifasciste ale lui Emilio erau

[1] Credinţă înainte de „Marşul asupra Romei", 28 octombrie, 1922, data instaurării regimului fascist în Italia. (n. tr.)

veleitare : că erau teorie și nu practică. Vrînd parcă să se asigure, continuă :

— Nu-mi pasă de ceea ce gîndești și dorești tu. Dacă vom pierde războiul va fi rău pentru toți : chiar și pentru tine. Pentru un moment, îmi ajunge ca tu să vrei să faci filmul. Sigur, un film fascist, o știi prea bine : e o condiție ca să-l poți turna. Filmul începe în prima zi după sfîrșitul războiului. Se spune că în mai, sau în iunie : mai mult Negusul nu rezistă. În prima zi după victorie, Curti începe să ne verse, unul după altul, toate milioanele care ne trebuie, și chiar mai mult, e inutil să-ți mai repet. Banii necesari pînă în ziua aceea, și anume : A. costul subiectului ; B. scenariul ; C. avansurile contractelor principale, regizor, operator, actori importanți : pe aceia, de fapt, trebuie să-i pună Golzio, e minima lui garanție. Concluzie : trebuie să-l convingem pe Golzio să creadă în subiectul nostru. Și ca tu, desigur, să nu-l respingi. Dacă vrei să faci filmul. Dacă nu vrei să-l faci... și Roberti întinse mîna, vrînd parcă să-și retragă cele patru pagini.

— Nu, spuse Emilio. Acum citesc, așteaptă. Important este ca propaganda să nu fie exagerată, umflată : dacă nu, filmul nu va avea succes, nu crezi ?

— Important pentru cine ? Pentru tine, sau pentru... din nou Roberti se întoarse spre ușa biroului alăturat. Emilio știa că nu poate decide el ; și știa că, dacă hotărîrea ar depinde de el, nu ar fi renunțat niciodată, din convingeri politice, la un profit atît de mare pe care i-l promitea filmul privind războiul din Etiopia : totuși, știa și că nu ar fi îndrăznit să se opună niciodată unei hotărîri negative a lui Golzio, și nici să-l sfătuiască să facă filmul.

Cele patru pagini erau o povestioară, scrisă de un ziarist sau un literat al cărui nume Roberti se încăpățîna să nu-l spună : o succesiune de întîmplări oarecum *conradiene* [1], despre un negustor italian rămas prin nisipurile Etiopiei care face comerț cu arme pentru Negus și împotriva italienilor. Un renegat în sfîrșit : care, pe deasupra, și-a părăsit în Italia soția și copilul, și trăiește la Gibuti cu o *maîtrese* matură și de moravuri ușoare. Se întîmplă ca fiul renegatului, un tînăr de 20 de ani, să se ducă voluntar în Africa Orientală, unde este angajat ca radiotelegrafist pe unul din multiplele șantiere pentru construcțiile

[1] Aluzie la scriitorul englez *Joseph Conrad* (1857—1924).

de şosele ; şi ca o formaţie etiopiană, excortînd o încărcătură de arme, să atace chiar şantierul acela ; şi ca fiul să se afle acolo, murind în braţele tatălui. La sfîrşit, natural, se trezeşte la realitate şi îşi ispăşeşte greşeala luptînd de partea italienilor : în timp ce, vai, italienii rămîn victorioşi, mitraliind, din văzduh, etiopienii aproape dezarmaţi.

— Subiectul îmi place... zîmbi Emilio,... îmi plac primele două pagini : pînă cînd acest domn se află de partea Negusului !

— Bine, bine că merge. De ajuns ca tu să nu i-o spui lui, zîmbi Roberti.

Şi Emilio porni înspre camera de alături, şi-i încredinţă lui Golzio paginile fără a spune nimic. Golzio, care era informat despre tratative, citi imediat. Nemişcat, într-o poziţie dreaptă, cu capul alb şi rotund, drept şi el, citea fără ochelari, cu pleoapele complet lăsate, ţinînd sus paginile, între mîinile sprijinite de birou. Draperii de catifea cenuşie şi perdele de muslină albă împodobeau biroul elegant şi sobru. O rază de soare, calmă, de iarnă, străbătea unica fereastră, proiectînd pe mocheta bej un romb mare de pulbere de aur. În mijlocul peretelui, în faţa biroului, era un peisaj de Rousset, în culori gri şi verde : coline din jurul Florenţei.

Golzio citea, Emilio, adîncit în fotoliu, aştepta, tăcut şi îngrijorat, gîndindu-se ce răspuns să-i dea în cazul cînd i-ar fi cerut să-şi exprime părerea, după cum obişnuia în asemenea ocazii. Reflectînd, se convinse iute că dacă Golzio voia să întreprindă acţiunea nu va ţine seama de părerea lui negativă ; iar dacă nu voia, o părere pozitivă a lui nu va conta cîtuşi de puţin ca să-l facă să-şi schimbe ideea. Trebuia deci să se arate contrar : chiar şi pentru a-şi uşura, cel puţin în parte, conştiinţa, de dubla remuşcare de a promova un film în contrast net cu propriile lui idei, avînd de pe urma lui un cîştig fabulos, economisind din capitalul pus la dispoziţie de Curti.

Cînd sosi momentul, îşi spuse deci părerea lui sinceră : repetă, rîzînd, ceea ce-i spusese lui Roberti :

— Îmi place pînă cînd protagonistul e de partea Negusului. Partea a doua, după mine, e de cel mai prost gust de roman foileton.

Golzio nu răspunse imediat. Chipul lui, departe de a răspunde într-un fel oarecare ironiei lui Emilio, se întunecă. Iar Emilio văzu prăbuşindu-i-se orice speranţă. Era

primul mare cîştig din viaţa lui! „Răbdare, îşi spuse : înseamnă că voi fi mai mîndru de mine însumi". Dar acum vorbea Golzio. Spuse lent şi aproape cu tristeţe :

— Viotti, şi eu cred ca dumneata, şi sînt de acord cu dumneata. Pe de altă parte, riscul nostru deocamdată este minim. Ar trebui chiar ca Italia să nu cîştige războiul şi să nu se facă filmul : eventualitate care mi se pare exclusă : ai citit buletinul de azi ? Să ne încărcăm cît mai puţin posibil, mai ales într-un prim moment, cu aceste avansuri date autorilor de subiecte etc. : într-atît, încît să reducem şi mai mult riscul, în cazul improbabil că războiul s-ar prelungi. Spune-i deci lui Roberti că filmul se poate face. Şi mergi înainte şi cu bancherul Curti. Pe mine, ca şi pe dumneata, dragă Viotti, în filmul acesta nu mă entuziasmează nimic. Să ne concentrăm aşadar asupra laturii tehnice a lui. Asupra laturii tehnice.

Emilio nu prevăzuse o decizie favorabilă atît de neaşteptată. Rămase fără replică : din cauza surprizei, a rapidităţii şi a violenţei, a două consideraţii care păreau un trag, smulgîndu-i aproape conştiinţa în două sensuri contrare : de o parte, lansînd-o, fericită, spre posibilitatea cîştigului pe care el şi Roberti l-ar fi realizat din capitalul vărsat de Curti ; pe de alta, încărcînd-o, dintr-o dată, cu o mare greutate, şi anume cu necesitatea de a face exact contrariul a ceea ce crezuse că ar fi fost propria lui datorie. Ei bine, acum trebuia să susţină, să facă propagandă unui război pe care îl dezaprobase totdeauna. Trebuia să înceapă de acum încolo să spere într-un sfîrşit victorios şi fericit al războiului împotriva Etiopiei şi, deci, într-o consolidare a regimului de nesuferit.

Totuşi, Golzio, derutat de rezervele pe care i le anticipase Emilio dîndu-i să citească textul, interpretă, sau se prefăcu că interpretează această linişte ca pe o limpede dezaprobare. Rezolvă totul pe loc :

— În orice caz, Viotti, să ne înţelegem, dumneata eşti liber să faci ce vrei. Eu, în particular, nu ca om de afaceri, nu ca preşedinte al „Victoriei", împărtăşesc întru totul ideile dumitale. Cum să nu te înţeleg ! Dacă ai convingerea că nu e cazul să te ocupi de acest film, şi nu vrei să intri în combinaţie cu Roberti şi Curti, eşti liber... Văzînd pe chipul lui Emilio o expresie de spaimă, se grăbi să precizeze :

— Nu. să nu crezi că mă gîndesc, nici măcar pentru o clipă, la ceva absurd : dumneata vei continua să conduci producția „Victoriei" în condițiile acordului nostru : numai că acest film va rămîne în afară. Cred că avocatul Campolonghi va fi fericit să accepte : cu atît mai mult, cu cît ideile lui...

— Sînt opuse alor mele, se grăbi Emilio să precizeze.

— Tocmai. Deci ?

— Dumneavoastră ce mă sfătuiți, domnule inginer ?

— Să faci ceea ce fac eu ! Una este părerea politică și alta este profesiunea. Nu e neapărat necesar ca dumneata să hotărăști imediat. Tratativele cu Roberti și Curti le-ai început dumneata. și azi trebuie să o duci la capăt dumneata. Înseamnă că în momentul în care vei semna ceva îmi vei comunica și mie. Cred că Roberti va vrea să semnezi poimiine. adică luni. Ai două zile de gîndire. Și ține seamă că eu îți sînt un prieten. Oricare va fi hotărîrea, o voi respecta. Acum du-te, și salută-l pe Curti, și... zimbi restituindu-i cele patru pagini : și fii atent. nu mai mînca și nu mai bea mult. *Cerea* [1].

Vila bancherului Curti era dincolo de Poarta San Sebastiano : pe una din ondulațiile nu prea inalte, împrăștiate printre pini. care apar din întinderile pustii de pe Via Appia ântica. pe fundalul colinelor Albani. Zona era dintre cele mai puțin alterate de noile construcții. Ici și colo plutea în solitudinea cîmpurilor necultivate. lîngă zidurile roșii uriașe și nelocuite. prin grădinile tăcute și curțile mănăstirilor. o atmosferă creștină antică : evanghelică și pastorală.

Vila era o construcție scundă. în stilul posomorit la modă pe atunci în Italia : suprafețe netede. arcuri plăpînde și stîlpi firavi. totul părînd a fi din carton chiar dacă în realitate totul era cărămidă și marmură scumpă. Aici. de fapt. marmura scumpă era numai în interior : și chiar ansamblul. ca locuință a unui bancher care făcuse și făcea avere în timpul acela. uimi prin modestie și simplitate. Curti, un lombard simpatic, gălăgios, agresiv. expansiv. pe cît de impulsiv și generos în aparență. pe atît de viclean și avar în realitate. licențiat. destul de cult. și mai mult chiar, difuzor de cultură din vanitate. excepțional de inte-

[1] Te salut. (piem.)

ligent în comparaţie cu cei care-şi făcuseră o poziţie importantă ca ierarhi fascişti, şi deci profund respectuos faţă de valorile spiritului şi faţă de orice manifestaţie artistică, dealtfel un *bon viveur*, adică amator de o masă bună şi de femei frumoase, practicînd toate sporturile, de la cele mai snobe, ca polo, golf sau tenis, pînă la cele mai populare, ca bilele ; obişnuia să invite în vila lui, la ora prînzului, oameni de vază din întreaga Italie, industriaşi din nord care se aflau la Roma pentru a-şi urmări dosarele prin ministere, scriitori, oameni de ştiinţă, artişti, ziarişti, uneori cîte un străin în trecere, alteori vreun monsenior din Vatican, sau vreo femeie intelectuală, elegantă şi fără prejudecăţi, mult mai des cîte o prostituată, alese dintre cele mai frumoase şi mai renumite ale momentului respectiv.

Caracteristica principală a lui Curti era, în realitate, zgîrcenia. Invitaţii la mesele lui de la Capannina erau invitaţi, pe cît posibil, să se prezinte cu un omagiu de bunătăţi culinare sau cu cîteva sticle care erau consumate pe loc. În ziua aceea, Roberti dusese o damigeană cu vin de Velletri şi o jumătate de calup de brînză de oaie siciliană. Însă caracteristica la care însuşi Curti ţinea îndeosebi, dorind să-i fie recunoscută, era cultura sa umanistă şi independenţa sa faţă de regim şi chiar faţă de autoritatea lui Mussolini : atitudinea lui neconformistă. De exemplu, se credea autorizat să afişeze o libertate de comportare pe care alţii, oameni importanţi şi funcţionari, aveau grijă, în schimb, să şi-o ascundă ; sau critica în mod făţiş unele decizii ale Ducelui, şi ajungea chiar să glumească pe seama lui, numindu-l *„il crapa“* [1] ; făcea apel bucuros la un Horaţiu, Tacit, Sallustiu, Cicero. Cu toate acestea, în realitate, şi el, ca şi orice alt cetăţean care conta ceva în viaţa ţării, era, după o expresie foarte folosită, „supus directivelor“.

Prînzurile nu aveau loc în vila propriu-zisă, ci în fundul marelui parc, între legume şi jocul de bile, într-o casuţă izolată şi pe jumătate ascunsă în verdele naturii, numită de aceea „la Capannina“ [2].

În timpul verii, masa era aşezată sub un acoperiş rustic care apăra intrarea. Alături, murmura un izvor. Apa

[1] Cap tare (vulgar, insultător), dovleac.
[2] Coliba.

era adunată într-un mic bazin, care era dealtfel un vechi sarcofag roman, așezat printre mici roci, capiteluri frînte sau alte fragmente din săpături : totul, îmbrăcat în iederă și mușchi. Iarna, în schimb, se mînca înăuntru, în unicul și deloc vastul interior, de lîngă bucătărie. Ardea un foc mare în cămin și deasupra atîrna, de un lanț, tuciul cu mămăliga nordică. Într-adevăr, unul din „numerele", din atracțiile ospățurilor de la Capannina, era burlesca polemică anti-Roma asupra căreia Curti se oprea îndelung, cu mari critici sau invective în dialectul lombard : deși averea și importanța bancară datau din ziua cînd părăsise Milano, pentru a se stabili la Roma, operînd totul de comun acord cu regimul. Și adaptarea lui la Roma, sau șederea lui la Roma unde se complăcea întru totul, era evidentă din chiar alegerea locului unde își construise locuința, și din stilul vilei, ca și din infinitele mici amănunte, ca sarcofagul. De multe ori, uitînd cu totul de lombardismul său și contrazicîndu-l, ajungea să profereze laude neașteptate și exagerate în legătură cu frumusețile, clima, și alte avantaje ale șederii la Roma. Astfel că, înverșunatul, obișnuitul, nostalgicul elogiu al Italiei din regiunea Padului, și tot atît de insistenta denigrare a Romei și în genere a Italiei centrale și meridionale, se reduceau pentru Curti, cu toată aparența, la o glumă, și nimic mai mult : o glumă care putea fi suficientă să îndulcească, fără ca el să-și dea seama, doza aceea mică de amărăciune pe care o simțea trăind departe de propria patrie, și să șteargă umbra de remușcare din cauza rapidității cu care dăduse deoparte scrupulele ce l-ar fi putut împiedica să-și facă o situație. Și Curti, ca atîția alții, în primii ani de după război, fusese socialist.

În legătură cu Roma, Emilio nu socotea prea diferită complexitatea propriilor lui sentimente. De aceea, încă de prima oară cînd Roberti îl dusese la Capannina, Emilio și Curti se simpatizaseră foarte mult : piemontezul și lombardul stipulînd o imediată și bufonescă alianță împotriva romanului Roberti, care îi prezentase pe unul celuilalt și care-l cunoștea pe Curti de la sosirea lui la Roma, la începutul regimului.

— *Tei chi, i nostri cinematografari !* [1], îl întîmpină Curti, urlînd, după obiceiul lui, îndată ce îi văzu intrînd ;

[1] Ia te uită, cineaștii noștri !

și încărcă, în urlet, cuvîntul „cinematografari" cu tot disprețul posibil.

Comesenii erau serviți cu carne de ied la frigare : fete elegante și oameni de toate vîrstele, poate șefi fasciști, dar numai unul singur în cămașă neagră. Curti, în capul mesei, cu părul cărunt și creț, cu chipul de o culoare sănătoasă de roșu arămiu, cu șervetul în jurul gîtului, paharul plin în mînă, continua, adresîndu-se celor doi :

— Ați venit tîrziu, cretinilor ! Ați pierdut aperitivele, ficăței de porc ! și strigînd spre bucătărie : Hei, voi de acolo, dacă mai sînt ficăței, aduceți-i ! și spre Emilio, făcîndu-i loc la stînga lui, și la dreapta unei blonde cu chipul cavalin palid ca chihlimbarul, și cu brațele robuste și lungi, albe și goale : Așază-te aici, tu, torinezule afurisit ! Aici e o bucată bună pentru dinții tăi, codoș erotoman paranoic : ia te uită ce podoabă de femeie, din Spalato, slavă, vorbește puțin italiana : *Haec vera est Danae : tempa modo tangere corpus, iam tua flammifero membra calore fluent !* [1] E din Petroniu, ignorantule ! Și *flammifero* nu înseamnă chibrit, ci fierbinte : căldură fierbinte în sînge. Aceasta este o podoabă de femeie care te mistuie tot și trebuie să devină vedetă, iar dacă tu nu o ajuți, ești un prost ! Spune-i lui Golzio din partea mea !

Toți au izbucnit în rîs. Fata, deși nu avea aerul unei novice, și deși făcea haz și ea, sau se forța să facă, se înroși stînjenită. Emilio, încurcat și el, înainte de a se așeza, se înclină ușor spre ea. Atunci fata, dornică de a corecta întrucîtva cu totul nepotrivita vulgaritate a prezentării, murmură cu un zîmbet scurt și rece :

— Permiteți ? Dea Lubini.

Emilio se ridică din nou și se înclină, strîngîndu-i mîna :

— Oh, scuzați : Viotti.

Mîna era caldă și uscată : mare, albă, puternică și în același timp delicată ca de lapte, fără unghii lungi și neacoperite decît cu un lac transparent... De ce îi plăcea atît ? Îi plăcea chipul fetei, dar mai mult mîna.

Emilio nu reușea să se obișnuiască cu limbajul agresiv și trivial al lui Curti. Suferea de fiecare dată. Încerca să

[1] Aceasta este o adevărată Danae (Diană) : încearcă să-i atingi trupul și toată ființa ta (membrele) se vor vlăgui de o căldură mistuitoare. (lat.)

zîmbească : dar în felul său de băiat educat după moda veche, descoperea o oarecare neplăcere, ca o rătăcire ; Curti își dădea seama și supralicita. Era limpede, chiar și pentru Emilio, că era vorba de o agresivitate și de o trivialitate voite : Curti se lansa în acest fel de a fi pentru a reacționa față de o intimă timiditate și, totodată, pentru a-și epata prietenii și a-i constrînge să-l asculte de pe o poziție de inferioritate. Socotea „prieteni" toate persoanele de o oarecare importanță, care îi erau prezentate ; instinctul îi spunea că de la toate, într-o zi sau alta. va putea avea un profit. Cei ce îl frecventau mai mult, colaboratorii cei mai apropiați, învățaseră să se apere, și îi răspundeau căutînd să ridice glasul ori de cîte ori el îl ridica pe al lui, și să folosească, întocmai ca el, cuvinte vulgare. înjurături și fraze obscene. Curti era spiritual, se distra nu numai insultînd, dar și lăsîndu-se insultat.

Certurile făcute în glumă, discuțiile asupra oricărui subiect care i s-ar fi prezentat, mîncarea, băutul, și apoi fetele și jocul de bile sau de cărți, totul era pentru el doar un divertisment, era viața care îi plăcea : era. în plus. și modul lui preferat de a trata o afacere. Desigur, oaspeții, prietenii frecventau Capannina cu plăcere : dar destul de frecvent veneau aici pentru a continua o tratativă începută dimineața la Bancă, și pe care Curti reușise să o întrerupă înainte de orice concluzie. Acum. cu masa prelungită, cu abundența vinurilor și a altor băuturi, cu mulțimea de glume și jocuri, el „deconcerta" puțin cîte puțin pe cei care aveau să-i propună vreo combinație financiară. îi exaspera, amînînd parcă involuntar, ceas cu ceas. discuția hotărîtoare : și cînd în sfîrșit venea și discuția respectivă, pretențiile prietenilor erau totdeauna mult mai mici decît dimineața.

Tot astfel procedă și cu Roberti și cu Emilio. Roberti, care era mult mai apropiat de el. încercă să-i vorbească despre film de la început. Curti se prefăcea că nu aude. Roberti insistă. În sfîrșit, după desert și cafea, reuși să-i redea în cîteva cuvinte subiectul.

— Ce porcărie ! strigă, drept răspuns Curti. Și voi vreți ca eu să bag bani în acest rahat ?

Roberti, calm, scoase din buzunar o copie a celor patru pagini faimoase și i le oferi tinerei din Spalato :

— Să ascultăm o părere imparțială. Citește dumneata, domnișoară. E foarte scurtă. Apoi îmi vei spune ce crezi.

— Există un rol pentru mine ? întrebă fata, înroșindu-se din nou, și întinse, nu fără ezitare, mîna ei frumoasă mare și albă.

— Dar nici nu știe să citească !, urlă Curti. Desigur că este un rol și pentru tine : cu condiția să te culci cu toți ștabii „Victoriei", unul după altul !

— Cîți sînt ? rîse ea, începînd să înțeleagă că e mai bine să se arate dezinvoltă. Dar trecu la un atac direct împotriva lui Curti : Nu știu să citesc ? ! De ce vorbești, dacă nu știi ? Află că la Spalato am obținut diploma de învățătoare. Despre tine știu un singur lucru : că ai o blestemată poftă de a crede că toate femeile care vin la tine sînt niște ignorante : dacă nu, nu te simți destul de sigur cu ele. E așa sau nu ?

De astă dată, hazul general a fost pe seama lui Curti, care se grăbi să strige el, cel dintîi :

— Bravo Dea ! Ești o adevărată Zeiță ! Danae ! Poți mări prețul !

— Lasă-mă acum să citesc textul acesta. Nu se vede o lumină în casa ta !

Într-adevăr, cerul se întunecase pe neașteptate : așa cum se întîmplă iarna la Roma. Tuna în depărtare, și părea că începe să plouă din nou. Capannina era în mijlocul unei păduri de stejari și de pini. Pe ferestrele mici, de sub acoperișul jos și înclinat, nu mai intra nici o lumină. Fata, din instinct, ridică privirea, deasupra mesei, spre un lampadar de alamă, stins, aproape agățat de plafon, și de o stranie formă prelungă. Din lampadar se lăsa în jos un lanț terminat cu un inel gros.

– Trage, domnișoară : lampa vine în jos și se aprinde !

– Trage, vei vedea !

– Trage, Dea ! Trage, aprinde-o !

Tînăra privi bănuitoare în jur, făcînd haz. Era evident : în lampa aceea ciudată trebuia să fie o glumă, pe care toți o cunoșteau, dar ea nu : venea acolo pentru prima dată.

– Nu e nici un pericol ? Nu mi se poate întîmpla nimic rău ? întrebă rîzînd pe Curti.

Răspunseră toți în cor :

– Ce rău ? ! Bine, la o adică ! Bine !

Tînăra întinse încet pe deasupra mesei brațul ei lung și alb : brațul, mîinile, chiar și culoarea de chihlimbar a feței i-au amintit de Veve, iată de ce îi plăceau atît. Fata trase de inel : brusc, lampa coborî și se aprinse, alunecă

jos, deschizînd de o parte și de alta două aripi mari de alamă care ascundeau partea centrală : şi în sfîrşit partea aceasta îşi descoperi, în hohotele de rîs şi aplauzele tuturor, propria-i formă, care era aceea a unui enorm membru viril, înaripat ca în unele amulete vechi pompeeane.

Emilio cunoştea scena : ori de cîte ori se întîmpla să fie la Capannina în prezenţa vreunei tinere noi ; de mai multe ori, aşadar, şi totdeauna cu neplăcere. Nu din moralitate, desigur. Dimpotrivă, îşi spunea. La aceste demonstraţii colective de erotism, încerca nevoia de a apăra nu moralitatea, ci, dimpotrivă imoralitatea, care risca să piardă orice farmec. Imoralitatea vrea linişte, penumbră, şi mai ales singurătate. De data asta, era şi mai rău. Pe fată o dorea, acum, şi ar fi vrut să o ia cu el în parc, sub ploaie, şi să o îmbrăţişeze, să o sărute sau, mai curînd, se gîndea cu o suficientă sinceritate, să o guste : cine ştie, poate ar avea aceeaşi senzaţie pe care o avusese cu Veve ! Un gust pierdut pentru totdeauna, îşi spuse, privind cu vădită dorinţă braţele acelea goale şi chipul de chihlimbar şi umerii obrajilor pronunţaţi şi ochii albaştri şi puţin mongoloizi ai Deei Lubini ştiind că în seara aceea chiar o va avea în patul lui, un gust pierdut pentru totdeauna tocmai pentru că devenise numai un gust.

În timp ce fata citea subiectul cu atenţie încordată, Curti, dintr-o dată, deveni serios şi spuse lui Roberti şi lui Emilio :

— Rahat sau nu, dacă vreţi banii pentru ca să faceţi filmul, eu sînt dispus să vi-i dau. Vom discuta după aceea, în ce fel şi cît. Există o condiţie : natural, pe lîngă aceea de a cîştiga acest război afurisit...

— Şi care este condiţia ? murmură în grabă Roberti.

— Dacă nu o înţelegi singur, eşti un cretin ! începu din nou să strige bancherul. Iar către Emilio, ridicîndu-se şi îndepărtîndu-se de masă : Să mergem, torinezule ! Hai să facem o partidă !

— Da... începe să plouă, ezită Emilio.

Privi înspre Lubini, care fusese promptă în răspuns, cu o expresie devenită pentru un moment melancolică, fără ca ceilalţi să observe : ochii plecaţi, buzele întredeschise, ca într-un scurt suspin. Fără îndoială voia să spună că înţelesese că-i este simpatică şi că sentimentul era reciproc. Discreţia, aleasă de ea pentru a-i comunica acest răspuns, surprindea şi emoţiona, cu atît mai mult, cu cît nu

era necesară, în vulgaritatea fățișă a adunării, și după felul, desigur nu discret, cu care Curti făcuse prezentările.

Acum Curti urla :

— Începe să plouă. Și ce-i cu asta ? Foarte bine, vom juca pe ploaie ! Ca să joace pe timp frumos orice dobitoc e în stare ! Știi cum spunea Guicciardini : „Adevărata deosebire dintre sufletele oamenilor se vede numai cînd asupra lor se abate o primejdie neașteptată". Vino, hai ! Pe ce punem rămășag ?

Dar n-a mai plouat. Ceva în însuși aerul Romei și mai ales în parcul lui Curti, de unde zidurile aureliane roșii se întrezăreau printre frunzele de culoare închisă ale copacilor mereu verzi, făcea ca aici o partidă de bile, chiar disputată cu toată înverșunarea, să nu i se pară lui Emilio niciodată altceva decît imitația sau evocarea vagă a unei adevărate partide, de talia acelor din Torino, cu Piero. Fără îndoială, Curti era foarte tare. Emilio destul de priceput pentru a-l învinge din cînd în cînd, sperînd de fiecare dată că reușește să se distreze jucînd împotriva lui. Regulile erau aceleași. Pe teren, Curti înjura și zbiera numai în dialect, executa pașii și arunca bilele cu o perfecție de stil uluitoare : n-ar fi putut juca astfel, dacă nu ar fi trăit în nord, cel puțin în prima parte a tinereții. Totuși, lui Emilio i se părea că agitația și interesul lui Curti pentru joc erau, în realitate, forțate, voluntare, aproape nedorite : ca o încăpățînare de a dansa fără muzică, ca o repetare de gesturi și acte de îndrăgostit fără nici o patimă, după ce dispare iubirea.

Înainte de a pleca, Dea Lubini veni să-i salute, pe marginea terenului de joc. Emilio o întîmpină și aplecîndu-se ca să-i sărute mîna, mare, albă, marmoreană, îi șopti :

— Vă pot telefona ?

— Hôtel Senato, lîngă Pantheon, îi șopti tînăra la rîndul ei.

Curti strigă de departe :

— Viotti, te-ai și aranjat cu o scurtă întîlnire de amor ?

Iar Lubini făcînd haz, strigă la rîndul ei :

— De ce ? ! Pretinzi vreun procent ?

— Se înțelege : în natură !

Emilio reveni pe teren : rîzînd spre Curti, corectă cu jumătate de glas :

— O lungă întîlnire de amor !

Dar cuvintele abia îi ieşiseră de pe buze, se căi, se ruşină. Fiindcă voise ca, astfel, să se adapteze stilului folosit la Capannina ? Poate pentru a-i fi pe plac lui Curti ? Reflectînd repede, îşi spuse că gluma aceea vulgară fusese, pentru el, în acelaşi timp artificială şi irezistibilă : simţise plăcere şi jenă totodată : un fel de ciudată uşurare (sînt şi eu ca toţi aceştia, ca toţi oamenii, aş fi un ipocrit şi un vanitos dacă nu aş admite-o) şi, totodată, de tristeţe. Tristeţea era imaginea lui Veve, pe care picioarele lungi musculoase şi gleznele fine ale Lubinei, şi şezutul impunător strîns în fusta scurtă a taiorului de gabardină, continuau să i-o sugereze, în timp ce silueta ei înaltă se îndepărta cu pas ritmat pe aleea de mirţi.

Întrerupseră jocul cu puţin înainte de căderea serii : cînd nu se mai vedea. Curti spunea mereu că voia să instaleze lumina electrică la cele două extremităţi ale terenului. Dar nu se decidea din cauza cheltuielilor. Pretindea ca oaspeţii lui să parieze cu el înaintea oricărei partide şi cîştigul sau cel puţin o parte, să fie încredinţat, la sfîrşitul zilei, celor doi paznici sau grădinarilor. Dar fiindcă el cîştiga aproape totdeauna, obţinea un dublu rezultat : plătea mai puţin personalul făcîndu-l să primească pe oaspeţi cu bunăvoinţă şi cu feţe vesele.

Se spălară pe mîini în fîntînica sarcofagului, aproape pe întuneric. Era numai o bucăţică de săpun : aluneca de pe marginea convexă a sarcofagului, şi Emilio îl căuta cu greu pe jos, prin iarbă, printre muşchi, şi pietrele unui vechi drum roman, aduse aici şi aşezate de ochii lumii în jurul Capanninei. Roberti aşteptase foarte răbdător, asistînd la partidă, şi interesîndu-se, sau prefăcîndu-se că se interesează, de evoluţia jocului.

— Ei, atunci, condiţia asta ? Vrei să-mi explici despre ce-i vorba ? spuse brusc în întunericul din faţa casei lui Curti, care îşi ştergea mîinile pe un sorţ de bucătărie.

Roberti îi vorbise într-un dialect roman „neaoş“ poate pentru a-l face pe Curti să înţeleagă că acum trebuia să fie clar şi definitiv.

— Unde sînt rahaturile alea de foi ? spuse Curti, continuînd să-şi şteargă mîinile. Le-ai lăsat fetei ?

Roberti, surprins, scoase cele patru foi cu subiectul filmului. Curti aruncă şorţul şi se duse încet spre o masă din centrul verandei, şi unde unul din oamenii lui adusese o lumînare aprinsă, împreună cu o carte voluminoasă şi un

trabuc toscan. Curti luă trabucul şi apropie un vîrf de flacăra luminării :

— Voi, spuse, întorcîndu-se spre Emilio, care se apropiase între timp, voi, cînd veţi crede, aduceţi-mi foile şi le arătă cu un semn dispreţuitor din bărbie, în timp ce se apleca spre luminare să-şi aprindă ţigara de foi, aduceţi-mi-le cu un semn deasupra : şi afacerea s-a făcut. Simplu de tot.

— Ce semn ? spuse Roberti, care înţelesese de fapt, dar care voia o promisiune formală.

— Pentru Dumnezeu ! Nu fi imbecil. Un semn în formă de *m*.

— Cu acest *m* găsesc banii şi la Banca Italiei ! exclamă Roberti.

— Atunci du-te la Banca Italiei, încercaţi şi duceţi-vă acolo, cineaşti nenorociţi !

Urmă o clipă de pauză : ca pentru a stabili că cele două ultime răspunsuri, de o parte şi de alta, nu contau. Curti, scoţînd rotocoale mari de fum, se aşeză lingă masă : deschise cartea voluminoasă, o răsfoi şi începu să citească la lumina luminării. Roberti spuse liniştit :

— Bine. *M.* Cînd ne vedem ca să fixăm totul ?

— Luni dimineaţă, la unsprezece, la Bancă, răspunse Curti, fără a-şi scoate din gură trabucul şi fără a-şi ridica ochii din carte.

— Mulţumesc.

Emilio, uluit, repetă :

— Mulţumesc, şi privind cu atenţie, văzu că volumul era în greacă şi în versuri, probabil o ediţie din secolul al optsprezecelea. După o clipă de atenţie, Emilio fu în stare să descifreze frontispiciul paginii : *Odiseea.* Bănui că bancherul Curti ţinea cartea ridicată în mîini la lumina luminării nu atît din nevoia imperioasă de a citi pe Homer, cît din vanitatea de a fi văzut făcînd lectura aceea, cu adevărat ieşită din comun pentru un bancher. Emilio, totuşi, îşi luă rămas bun de la Curti fără a putea verifica o bănuială firească : lectura, oare, nu era pur şi simplu simulată ?

Iniţiala *m*, faimoasa viză de aprobare a Ducelui, părea că pluteşte ca o uriaşă şi difuză fosforescenţă pe cerul violet de deasupra Colosseului. Emilio, aşezat lîngă Roberti, care-şi conducea singur maşina, nu putea să nu-şi mărtu-

risească lui însuşi aceeaşi perplexitate încercată şi dimineaţă, în timp ce aştepta ca Golzio să termine lectura celor patru pagini. Emilio se gîndi din nou că dacă, dintr-un motiv oarecare, subiectul nu i-ar place Ducelui, şi dacă, prin urmare, filmul nu s-ar turna în timpul anului curent 1936, el s-ar fi consolat de pierderea cîştigului cu satisfacţia unei ofense mai puţin adusă propriei lui conştiinţe : o ofensă în minus, fie chiar fără nici un merit din partea lui. Va fi bine oricum, îşi spuse : dacă filmul se va face, va fi bine pentru „trup" şi dacă nu se va face, va fi bine pentru „spirit".

M, m ! Emilio, stînd tăcut lîngă Roberti, îşi închipuia marea majusculă pe cerul nocturn al Romei, şi îşi amintea de cele două întîlniri întîmplătoare cu Mussolini : una, în octombrie trecut ; cealaltă, în decembrie, numai cu trei săptămîni în urmă. I se întîmpla deseori să şi le amintească, şi aproape fără să vrea : ca pe un vis obsedant, care revine în somn, şi care revine şi în stare de veghe. Dar erau două momente reale din viaţa lui recentă, şi nu aveau nimic extraordinar în ele. O asemenea întîlnire, cine ştie cîtor locuitori ai Romei nu le-a fost dată, şi continua să le fie dată în fiecare zi, într-un loc sau altul, într-o condiţie sau alta, şi cu un efect sau altul, după starea sufletească a fiecăruia...

Drumurile aurii şi grădinile, în aerul de octombrie, călduţ şi plăcut, în faţă cu soarele de amiazi, înspre colinele Albane, el şi Piero pe bicicletă ! Era o după-amiază de sîmbătă, şi la „Victoria" era puţin de lucru. Piero îi telefonase la restaurantul studioului.

— Vino ! Mergem la Castelgandolfo ! Facem o plimbare!

Mai făceau încă asemenea plimbări, deşi tot mai rar. Piero avea două biciclete : *Legnano* de cursă, pentru el şi alta semicursă, pe care i-o împrumuta lui. De fiecare dată, Emilio ezita : trebuia să-şi învingă o inexplicabilă lene. Apoi...

Apoi, drumurile însorite şi grădinile, bucuria, mereu neaşteptată, de a-şi aminti, şi de a-şi regăsi tinereţea în muşchi.

Piero, aplecat şi întins pe ghidon, perfect nemişcat, în afara picioarelor care pedalau, ca un adevărat alergător de curse, îl preceda rapid.

Scurte porţiuni de coborîre se alternau cu tot atîtea scurte porţiuni de urcuş. De pe înălţimea de-a lungul

zidurilor aureliene, aceeaşi care ducea la vila lui Curti, drumul cobora la San Calistó, de unde se ridica pe uşoara rotunjime a mormîntului Ceciliei Metella. Către sfîrşitul fiecărui urcuş, abrupt, Emilio, mai puţin antrenat decît Piero, rămînea în urmă : întocmai cum făcea cu douăzeci de ani înainte. Şi Piero, ca şi atunci, încetinea în coborîşul succesiv pentru a-l aştepta. Acolo, în faţă, la o sută sau două sute de metri, în liniştea vechiului drum pustiu, scrîşnetul frînei roţii libere a lui Piero ! Şi împotriva luminii, în soarele abia întrezărit de la sfîrşitul lui octombrie roman, figura lui slabă, silueta lui care se înălţa dreaptă, ţinîndu-se de ghidon cu o singură mînă, se întorcea să măsoare distanţa dintre ei !

Şi iată că, la capătul uneia din coborîri, în timp ce Piero era înaintea cîtorva maşini, Emilio văzu venind, din direcţie opusă, doi domni pe bicicletă şi ei, da, pe biciclete negre, de turism, şi îmbrăcaţi în culoare închisă, cu pălării moi pe cap. Pedalau încet ; şi cînd s-au apropiat i-a putut vedea clar. La rîndul lor, îl priviră şi ei în faţă, scrutîndu-l atent şi, s-ar fi spus, scrutîndu-l cu o privire piezişă.

Fără să înţeleagă cine puteau fi cei doi, fără să bănuiască măcar, Emilio se simţi turburat şi jignit din cauza privirii aceleia atît de nepotrivite. Dar cine erau ? Dacă nu ar fi fost vorba de hainele lor de culoare închisă, de oraş, ar fi spus că erau doi paznici de pădure. Se gîndi la doi cetăţeni de la o fermă sau la doi supraveghetori de la ferma princiară a familiei Colonna, Torlonia, Borghese, Odescalchi, sau altele : ferma pe care în momentul acela fără îndoială că drumul o tăia în lung. Nu departe de acolo, în vara trecută, Piero turnase cîteva secvenţe de exterioare tocmai într-o fermă a familiei Torlonia. Emilio însuşi, ca director de producţie, tratase personal pentru a obţine permisia intendentului, un oarecare profesor Terilli, şi asistase la turnare, oferind garanţia că în timpul filmărilor nu se va provoca nici o stricăciune viţei de vie. Dar de ce privirea aceea piezişă ? Poate nu era aşa, i se păruse. Era poate o privire mirată. Poate că de departe, paznicii Torloniei, dacă erau ei, văzînd că se apropie doi ciclişti pe biciclete de curse crezură că vor întîlni doi băieţandri. Apoi, văzînd de aproape şi poate recunoscîndu-i, au fost surprinşi. În orice caz, el şi Piero, persoane în vîrstă şi cu aer serios, erau îmbrăcaţi astfel încît, prin contrast, pu-

teau apărea comici și bizari : *knickerbockers*, ciorapi trei-sferturi și pulovere.

Puțin mai încolo, drumul urca din nou și imediat cobora. Piero dispăru, apoi reapăru. Era o răspîntie. Piero o cotea pentru a lua drumul spre stînga, în timp ce pe cel din dreapta, într-un nor de praf înalt și galben auriu, aproape împotriva luminii soarelui, înainta un grup confuz de persoane călări. Mergeau la trap. Emilio se gîndi din nou la principii de odinioară ai Romei : se întorceau desigur de la o vînătoare de vulpi.

Acum Piero ajunsese aproape în dreptul cavalerilor și părea că privește și el, curios, spre ei. Numai că deodată încetini : se aplecă spre dreapta, pentru a-și desface curelușa, își sprijini vîrful piciorului pe pămînt și își îndreptă din nou trupul : ridică brusc brațul, întins și țeapăn în chip de salut roman. Dar pe cine naiba putea saluta Piero cu atîta elan ? Lui Emilio îi trecu totuși o idee prin minte: poate îl saluta pe profesorul Terilli, în vîrstă de cincizeci de ani, robust, chel, semeț, care mergea adesea călare, participa la vînători și la concursuri hipice, și era mereu îmbrăcat în costum de călăreț. Iată pentru ce, cînd grupul ajunse lîngă el și se încrucișară, lui Emilio i se păru că distinge în plin praf și împotriva soarelui, chiar printre primii cavaleri, în centru și puțin înaintea celorlalți, figura masivă a lui Terilli : Emilio nu încetini pentru că, cu coada ochiului, îl vedea pe Piero demarînd, luînd viteză și depărtîndu-se : ridică numai brațul pentru un salut, dar nu un salut roman, ci agitat, prietenos (cu atît mai mult cu cît „Victoria" îi vărsase lui Terilli o sumă frumușică de bani) strigîndu-i :

— Bună ziua, domnule profesor ! Frumoasă zi, nu ?

Apucă să vadă că strigătul și gestul provocaseră o oarecare neliniște în grup : se speriase un cal. Abia apucă să vadă că „gentlemenii" și chiar profesorul Terilli, sau cel pe care el îl luase drept profesorul Terilli, trăgeau cu putere de căpăstru și priveau înmărmuriți spre el : înmărmuriți dacă nu chiar speriați. Dar de ce speriați ? La urma urmelor poate că nici nu era profesorul Terilli ?!

Îl ajunse din urmă pe Piero care îi spuse imediat bucuros, continuînd să pedaleze :

— Ce spui ce noroc ? Ai văzut ?

— Nu, ce e ?

— Cum ? Nu l-ai recunoscut pe Duce ? !

Revăzu atunci spaima cavalerilor şi mai ales a aceluia luat drept Terilli, felul cum îşi întorsese capul. prompt şi vioi, de parcă s-ar fi temut de vreo cursă, sau cel puţin de vreo surpriză neplăcută, din partea unui biciclist ridicol în *knickerbockers* care avusese îndrăzneala să-l numească profesor : probabil un exaltat. un nebun ! Mussolini nu se putea gîndi desigur că fusese vorba de cineva care-l luase drept altul !

Figura masivă de pe cal. chipul smead şi fără trăsături, parcă şi fără ochi. care se întorsese spre el în mişcarea aceea de surpriză şi teamă, rămînea întipărită în mintea lui Emilio întocmai ca o dungă pe o foaie subţire de hîrtie, care nu mai dispare niciodată. Plimbarea, urcuşul pînă la Castelgandolfo, masa frugală cu piersicile galbene, luată în porticul mic al vechii cîrciumi de pe marginea lacului : totul. în ziua aceea şi pentru multă vreme încă, îi rămăsese întipărit întocmai ca dunga pe o hîrtie subţire.

E posibil. se gîndea acum Emilio. ca o acţiune importantă din viaţa lui. ca aceea de a face sau a nu face filmul din Africa Orientală. să depindă de o clipă de reflecţie, de un gînd. poate distrat. de un gest al acelei persoane ? Un semn în formă de *M*...

Traversau piaţa Veneţia ; şi. din maşină. Roberti şi Emilio. printr-o mişcare reflexă. involuntară. obişnuită multora, cînd se aflau în trecere pe acolo, priviră şi ei spre balcon, spre ferestrele Palatului. Ferestrele erau luminate.

Roberti, gîndind parcă cu glas tare. murmură :

- Ei bine, ştii ce ? Avem nevoie de iniţiala *M*. Curti are dreptate. Într-un film de acest soi e nevoie. Dar aici va intra în funcţie numele directorului general... (îi spuse numele) şi vei vedea şi semnul.

Şi Roberti îl avertiză pe Emilio încă de pe acum : era necesar să includă în secret în afacere şi pe directorul general ; să-l asocieze într-aşa fel, încît în bilanţul filmului să nu-i apară numele. Roberti şi Emilio ar fi extras în părţi egale, din propriul lor cîştig, sumele pe care le-ar fi pretins directorul general.

„Într-un film de acest soi“, se exprimase Roberti. Desigur ! Pentru Emilio nu era vorba de o afacere ca oricare alta ! Era vorba de o afacere bazată pe un film de propagandă fascistă, un film care ridica în slăvi un război fascist. Dacă vreodată Emilio nu a putut pretinde să fie

considerat antifascist și nu s-a putut plînge de dictatură; a fost acum. Golzio îi vorbise clar : „Viotti, să fim înțeleși, dumneata ești liber să faci ce vrei... Ai două zile de gîndire... Oricare va fi hotărîrea dumitale, eu o voi respecta..." Dar de ce să renunțe, în definitiv, la un cîștig care, prin consistența lui excepțională, i-ar fi permis să-și organizeze o viață din ce în ce mai comodă, mai liberă, călătorii luxoase, capricii, prietene ; din ce în ce mai în afara existenței fasciste, cel puțin timp de multe ore ale zilei ?

A doua oară îl văzuse pe Mussolini de aproape, și pentru un timp mai lung : într-o seară, doar cu trei săptămîni în urmă, la intrarea în Operă. Emilio o aștepta pe Elena care fusese invitată la prînz de familia Golzio, și care urma să vină în mașină împreună cu ei. Era o reprezentație extraordinară, în afara abonamentului, și Emilio uitase să ceară numărul lojii. Ploua. Una cîte una, ca totdeauna, mașinile intrau încet sub portic, se opreau, lăsau doamnele să coboare, în toaletă de gală și pe domni în frac, și plecau. Emilio aștepta mașina lui Golzio. Dinăuntru auzise semnalul de începere a spectacolului : mai erau doar cîteva minute. De obicei, Golzio era foarte punctual, dar Elena și Renée mai întîrziau : deci Emilio nu se mira. O mașină mare, Fiat 519, neagră ca și aceea a studiourilor „Victoria", se opri în afara porticului, așteptînd ca mașinile precedente să descarce persoanele, la adăpost de ploaie. În învălmășeală, Emilio se repezi, convins că era Golzio, și se trezi în fața lui Mussolini care, în spatele cristalului bătut de ploaie, cu chipul alb și cravata albă, încremenită fantomă în negrul mașinii și al costumului, privea afară : îl privea fix tocmai pe el, pe Emilio. Îl privea cu ochii dilatați de bănuială sau groază. Se aștepta, evident, ca individul, cetățeanul, italianul aflat acolo, la un pas de el, pe trotuar, să-l recunoască : și deci să-l salute : sau măcar să schițeze o închinăciune, un zîmbet, un semn oarecare. Dar Emilio s-a limitat la rîndul lui doar să-l privească fix în ochi.

Continua să-l privească fără să-și plece privirea : nu din ură, era conștient, nu din sfidare : mai degrabă dintr-o teamă sau dintr-o silă care îl paralizau din cap pînă în picioare, împiedicîndu-l nu să salute sau să-și exprime recunoștința, ci să facă cea mai mică mișcare. Silă de partea unuia, silă de partea celuilalt : și tot astfel teamă de ambele părți : cetățeanul anonim de dictator, dictatorul

de cetățeanul anonim. Momentul i s-a părut lui Emilio monstruos : desigur, în egală măsură pentru amîndoi. Reflectînd, apoi, își spuse că în timpul zilei dictatorului, aceste momente trebuiau să fie infinite : o viață întreagă de monstruozități, chiar în cele mai voluptuoase intimități ale admirației față de el însuși.

Imaginea dictatorului părea că-l obsedează. Și după ce atribui, natural, dictatorului însuși toată oroarea pe care i-o provocase imaginea aceea, Emilio s-a gîndit că parte din groază se datora, în schimb, propriei conștiințe. Căuta poate să-și ascundă lui însuși complicitatea spre care aluneca în mod fatal odată cu filmul ?

Dar era o îndoială atît de vagă și atît de nearticulată. încît îi venea ușor, totdeauna, să o uite imediat. Lucrul, dar și mai mult dragostea îl ajutau. Piața Colonna : îl rugă pe Roberti să oprească : trebuia să dea un telefon.

— Ce s-a întîmplat ? zîmbi Roberti, intuind, trebuie să telefonezi lui Lubini ? Ți-a dat ora ? Ți-e teamă că-ți scapă ?

Era ceasul șase și jumătate și Lubini nu-i fixase nici o oră. Dar, din experiență, Emilio știa că era momentul cel mai potrivit din după-amiază pentru a găsi, în hoteluri și în pensiuni, pe tinerele de tipul acela : ieșeau de la restaurant pe la trei, treceau prin centru pentru cîteva cumpărături, reveneau acasă, dormeau puțin, făceau o baie, se schimbau apoi pentru seara. Intră la Ronzi & Singer. În timp ce căuta numărul în cartea de telefon, își dădu seama că, după toate probabilitățile, Hotelul Senato, fiind un hotel mic, nu putea avea telefon în cameră. Se afla la doi pași. Era mai ușor să treacă el.

Alergă. Dar portarul îl dezamăgi :

— Domnișoara Lubini ?! De după masa lui, lungi gîtul și se uită prin ușa cu geam. A ieșit în clipa asta !

Emilio se repezi afară, căută cu privirea în jurul pieței : de la parcajul taxiurilor, primul din șir pornise și acum se îndepărta. Poate era ea. Pentru o clipă, se gîndi să o urmărească, strigînd, chemînd-o. Se rușină observînd că, între timp, portarul venise la ușă și îl privea.

Reveni și lăsă un bilet : două rînduri ca să-i comunice că îi va telefona a doua zi, la aceeași oră.

Primul care a intrat pe teren, în calitate de căpitan de echipă, a fost Caligaris : Emilio îl recunoscu imediat. Și pe

loc, neținînd seama că se dezvăluie de la început fără rost spectatorilor din apropiere și că-i provoacă, începu să strige frenetic. Piero crezu necesar să intervină, strîngîndu-l de braț. Strigătele lui Emilio răsunară, în imediata vecinătate, aproape izolate : semn că publicul din jur era în întregime, mai mult sau mai puțin, favorabil echipei din Roma. De cinci ani *Juventus* cîștiga campionatul și-i umilea pe adversari. La fiecare nouă întîlnire, cei din Roma sperau într-o revanșă ; și astfel dominarea echipei din Torino să ia sfîrșit. În anul acela, într-adevăr, se părea că speranțele lor nu vor fi dezamăgite. *Juventus* începea să dea semne de oboseală. Așadar, logic, Emilio n-ar fi trebuit să conteze prea mult pe victoria echipei îndrăgite. Dar îndată ce, sub zidul negru al mulțimii nemișcate, mute (cu excepția, ridicolă, a cîtorva grupuri griverde, militari piemontezi cu serviciul la Roma care fluturau în vînt drapelele lor alb-negre și strigau strigătul lor izolat, ce părea sufocat din cauza distanței) și sub un cer umed, apăsător, îngrămădit de enormi nori negri împinși cu viteză de vîntul de sud, apărură în capătul terenului plin de bălți benzile albe și negre, își simți inima în gît și i se tăie respirația ; și uitînd de orice prudență, dori, ca de fiecare dată, victoria echipei *Juventus* : victorie care era sfîntă și binecuvîntată și care îi ajungea ea singură să-l umple de bucurie, chiar dacă alte motive îl sfătuiau să nu fie mulțumit de el.

Caligaris alerga înaintea tovarășilor lui : se distingea imediat după batista albă înnodată brambura în jurul capului, după obiceiul jucătorilor provinciali. Casalese, adică din Monferrino, arăta pe chipul aprins cu nasul mare, în ochii rîzători și întredeschiși, în buzele curbate și în bărbia pronunțată, o istețime și o forță de adevărat țăran. În ziua aceea, cînd îl văzu intrînd pe teren, Emilio se gîndi pentru prima dată că tocmai prin asta se asemăna mult cu Piero, ai cărui părinți erau aproape din același sat, din Asti. Un motiv în plus, continuă să se gîndească Emilio, pentru a ține cu echipa *Juventus :* nu întîmplător căpitanul ei era atît de simpatic. Era ca și cum, prin Caligaris, Emilio ar fi putut să transfere în *Juventus* prietenia, afecțiunea, încrederea pe care o avea în Piero, și atașamentul pe care îl avea față de poporul Piemontului. Astfel, nu numai tradițiile lui burgheze și aspirațiile aristocratice, dar și sentimentele contrare

acestor tradiţii şi aspiraţii, şi chiar prietenia pentru Piero şi iubirea pe care o avusese, odată, de mult, pentru Veve, ca şi admiraţia faţă de bătrînul vatman, totul părea concentrat în *Juventus*. Şi azi, în ultima zi pe care o avea la dispoziţie pentru a accepta sau a refuza filmul despre Africa Orientală, pentru a consuma sau nu prima reală trădare a propriilor lui idei; astăzi, victoria echipei *Juventus* i se părea şi mai necesară.

Dimineaţă, Roberti îi telefonase spunîndu-i că în timpul nopţii directorul general trebuia să-i fi supus lui Mussolini subiectul filmului, pentru a obţine iniţiala *m*. Dar că duminica, directorul general dormea pînă la două după-amiază. Deci nu se ştia încă nimic. Emilio ar fi avut răspunsul definitiv, telefonîndu-i lui Roberti după meci. Era foarte probabil, după cîte îi spusese directorul general, ca răspunsul să fie favorabil. Deci lui Emilio i se părea că are o nevoie absolută, viscerală, ca *Juventus* să invingă. Striga „Hai, *Juventus !*" şi urmărea alergarea şi şuturile jucătorilor alb-negri ca şi cum de partida aceea avea să depindă propria lui viaţă : ca şi cum mult dorita victorie a lui *Juventus* ar fi avut puterea să-l despăgubească de toate. Pe ceilalţi, pe jucătorii galben-roşii nici nu-i vedea măcar : erau o forţă brută, anonimă, indistinctă, din care ieşea în evidenţă în unele momente, foarte rare, isprava unuia sau a altuia dintre atleţi : chipuri care i se păreau bestiale şi rele, care meritau numai ură. Ură, desigur, de care Emilio se simţea plin şi în care se complăcea în mod bolnăvicios, refuzînd să analizeze adevăratul substrat, repetîndu-şi fără încetare că era o ură dreaptă şi simţind totodată confuz printr-o asprime dureroasă şi aproape o disperare că era ură faţă de el însuşi.

În alegerea terenului soarta fusese potrivnică : vîntul de sud, cu rafalele lui violente şi neregulate, ajuta jocul Romei, împingînd mingea drept spre poarta echipei *Juventus*. Emilio şi Piero, în primul rînd, în tribunele de lemn, şi chiar la înălţimea acestei porţi, asistau de la mică distanţă la efortul, la agitaţia, rătăcirea cu care apărătorii alb-negri căutau, încă din primele minute de joc, să oprească elanul atacanţilor galben-roşii, unit cu extraordinara şansă a vîntului favorabil. Publicul vedea aceasta şi urla gustînd din plin bucuria de a asista în sfîrşit la răzbunare după o lungă serie de înfrîngeri.

În rîndul din spate se afla un domn ras, trandafiriu, frumos, cu sprîncenele negre și cu o gură răutăcioasă într-un palton gri țesut în zigzag, cu mănuși de porc mistreț, cu pălărie cu bor de mătase, care, ca toți ceilalți din jur, era iritat de entuziasmul lui Emilio la intrarea echipei *Juventus* pe terenul de joc : și acum, ori de cîte ori Emilio striga „Hai *Juve*", îl atingea ușor pe umăr și îi spunea, cu un accent romanesc a cărui vulgaritate reieșea tocmai din r-ul amestecat, menit să o mascheze sau să o corecteze :

— Calmați-vă, domnule, calmați-vă : nu vedeți că *Juve* astăzi nu merge ?

Și apoi cînd Roma a băgat primul gol, cînd urletul de triumf al întregului teren începu să se domolească :

— Biata *Juve*, ce dezastru. S-a terminat cu biata *Juventus*.

În ce fel, de cine anume a fost marcat golul, Emilio nu ar fi știut să spună. Dintr-o grămadă de picioare și de tricouri a văzut pentru o clipă mingea traversînd un spațiu scurt de teren liber și apoi intrînd în poarta juventină : asta-i totul. Cînd asista la o partidă a echipei lui, din excesiva dorință ca *Juventus* să învingă, tocmai din excesiva atenție, nu reușea niciodată să vadă jocul bine. Numai din cînd în cînd, i se părea că pasarea mingii de la un jucător la altul al echipei îndrăgite era dictată de logică, deși tocmai logica era calitatea principală pe care toți o recunoșteau echipei. Și îi era atîta teamă și avea atîta speranță, și această teamă și speranță se ciocneau în el atît de puternic, încît vedea mereu meciul, chiar atunci cînd desfășurarea lui era limpede și decisă, ca fiind neraţional, hazardat. Abilitatea și supremația alb-negrilor nu intrau deloc în discuție. Emilio nu venea la meci pentru a-i vedea jucînd, ci pentru a-i vedea cîștigînd. Ciocnirile jucătorilor alb-negrilor cu adversarii erau pentru el prea fulgerătoare, prea rapide : cu o clipă în avans față de posibilitatea lui de a le percepe și de a le judeca. Pentru el era important ca din ciocnire să se afirme, la un moment dat, jucătorul alb-negru și nu adversarul lui : sau ca mingea să fie transmisă prompt altui coechipier. Astfel, chiar alergăturile sau cursele izolate ale unui atacant dintre cei mai îndrăgiți și recunoscuți, ca Borel sau Orsi, și chiar traiectoriile cele mai clare, mai vizibile ale vreunui foarte rar balon trimis de mijlocașii Rosetta și

Caligaris de-a lungul întregii lungimi a terenului, păreau să aibă pentru Emilio o viață magică și fatală, care se sustrăgea oricărei judecăți și oricărui raționament : nu salturi și țîșniri de atleți, nu lansări de minge, ci proiecții și modificări neîncetate și misterioase ale unui destin în alergarea și șuturile atleților, sau în zvîcnirile și alunecările mingii. Deoarece, desigur, întîmplarea intra ca element al jocului, și deoarece, mereu și oricum, *Juventus* trebuia să învingă, orice meci al echipei devenea, în ochii lui Emilio, lupta dintre *Juventus* și întîmplare. Fiecare meci. Dar acesta, mai mult decît oricare altul : fie din cauza excepționalei stări sufletești în care se afla Emilio, fie din cauza condițiilor terenului și ale vîntului, fie din cauza oboselii echipei, prea mult timp victorioasă.

Era o tragedie la care Emilio asista și chiar participa. O tragedie în care unsprezece personaje, toate protagoniste, luptau cu disperare, și erau gata să sucombe, în fața a doisprezece inamici fără nume și fără chip : doisprezece, pentru că arbitrul era, în închipuirea lui Emilio, o singură ființă cu aceea a adversarilor. Două coruri rosteau textul lor și cîntau ; unul, imens, masiv, cît terenul, urlete și cîntece de bucurie, celălalt, împrăștiat, slab, al cărui corifeu rătăcit era Emilio, vaiete de durere și totuși încurajări pline de încredere.

În prima repriză Roma marcă alte două goluri. Pe măsură ce creștea probabilitatea victoriei sale, jucătorii aproape că se contopeau cu toții în ochii lui Emilio într-o singură masă de culoare galben-roșie și acefală, care reprezenta Răul ; iar jucătorii alb-negri, ca și cînd ar fi urmărit un proces invers, erau eroii Binelui și se distingeau tot mai bine unul de altul, mai bine decît în partidele victorioase cînd Emilio, recunoscîndu-i unul cîte unul după trăsăturile feței și apoi din toată înfățișarea, tindea, spre sfîrșit, să-i unească pe toți și să și-i facă ai săi cu o imaginară unică îmbrățișare. Acum, împotriva soartei, în fizionomiile crispate și înverșunate și chiar de departe, în inutila generozitate a alergării, în efortul violent al săriturilor, Emilio credea că distinge chiar individualitatea chinuită a fiecăruia în parte : cu o precizie, tață de fiecare, singulară și caracteristică. Imagini distincte : cenușiul, nervosul, resemnatul Rosetta, cu chipul

melancolic și cu tehnica vădit și zadarnic precisă ; Varglien Primo, dimpotrivă, feroce, neîmblînzit, foarte frumos în perfecta proporție a trupului dar oribil la față, aproape monstruos ; Monti, voinic, solemn, puternic, disprețuitor azi, în ziua probabilei înfrîngeri, ca de atîtea ori în ziua victoriei ; micul, palidul, firavul, ososul, negrul Orsi, țîșnind de îndată ce era în posesia mingii, înspre poarta Romei, cu un salt care era, de fiecare dată, pentru o clipă, o imagine dacă nu o speranță de victorie ; sleitul de puteri și gîfîitorul Borel, ale cărui alergături erau acum dansuri lipsite de grație. Caligaris poate că era singurul care nu credea în posibilitatea unei înfrîngeri.

În ultimele clipe din prima repriză, echipa pierdea cu trei la zero. Punînd din nou în joc mingea care ieșise afară din teren, Caligaris privi semeț în sus, vrînd parcă să acuze vîntul și în timp ce o pasa portarului, strigă cu putere de îl auzi jumătate de teren :

— Hei, hei, s-a terminat : *dop, i giüguma nui !* Repetă în italiană ca să-l înțeleagă toți : „după, îi jucăm noi !"

Voia să spună că în repriza a doua, inversîndu-se ordinea echipelor pe teren, *Juventus* ar fi avut vîntul favorabil : și astfel ar fi putut să marcheze la rîndul ei trei goluri și chiar să cîștige. Părea o lăudăroșenie dar era întemeiată și a fost strigată de Caligaris cu atîta seriozitate, încît n-a rîs nimeni ; nici măcar negustorul îmbogățit care se străduia să grasciecze.

Se întîmplă ceva ce nimeni nu ar fi putut să prevadă : în sfertul de oră de pauză, vîntul încetă brusc, așa cum face de multe ori la Roma. *Juventus*, dezamăgit, căută în zadar să contraatace, înaintînd chiar cu apărătorii : și Roma marcă din nou. Era al patrulea gol, nu mai era nici o speranță. Nu avea decît să se gîndească la altceva și anume la cele întîmplate cu două ore înainte, cînd speranța era aproape o certitudine, cînd lumea avea o altă culoare : se afla pe via Ardea, suna clopoțelul de la ușa apartamentului lui Piero : îi deschise micuța Irma. Încă pe vîrful picioarelor și cu mîna pe lanțul ușii, îi strigase rîzînd și scuturîndu-și cîrlionții roșu-Tizian :

— Trăiască *Tor !* așa cum desigur o instruise cu o clipă înainte tatăl ei ca să-i facă o glumă lui Emilio.

Emilio îi răspunse imediat, luînd-o în brațe și sărutînd-o :

— Nu, Irma, nu : trebuie să spui : trăiască *Juve* !

— Trăiască *Juve* și trăiască *Tor* ! rezolvă Irma.

Piero era în baie, în maioul de lînă și bretele : termina în clipa aceea rasul, cu briciul în mînă. Spuse rîzînd fetiței :

— Hei, azi are dreptate avocatul Viotti. Și eu aș fi spus : trăiască *Juve*...

Dar Irma dispăruse. Emilio vorbea despre *Juventus*, despre victoria care va fi dură dar care nu putea fi decît victorie și între timp privea încîntat ca totdeauna lentoarea și precizia gesturilor prietenului lui. Piero curăța briciul, îl punea în teacă, se spăla pe față și se ștergea :

— *Juve* nu e în formă. Eu, în locul tău, din prudență... Piero se întrerupse ca să se scarpine, cu o strîmbătură de neplăcere, pe piept, sub maiou : Emilio se miră că avea aceeași mîncărime din vara trecută, ...eu, în locul tău, din prudență, m-aș mulțumi cu un meci nul !

Emilio, atunci, se revoltase ca în fața unei absurdități. „Măcar !" se gîndea acum în urletul mulțimii care cînta în cor cîntecul disprețuitor :

— I-am dat gata, oh, oh, oh...

„Măcar !" Un meci nul pe terenul adversar este totdeauna pe jumătate o victorie. Dar la ce mai servește să te gîndești la ceea ce putea fi și nu a fost ? Un hohot de rîs îl sili să se întoarcă. Era negustorul îmbogățit. Vînăt de bucurie, urlă, adresîndu-i-se chiar lui Emilio :

— *Addò stanno li juventini, addò stanno* ? [1]

Emilio îi șopti lui Piero :

— Te-ai supăra dacă am pleca acum ?

Plecară. În timp ce se îndepărtau, prin mulțime, spre ieșire, negustorul striga în urma lor insulte tot mai grave. Piero zîmbea melancolic și senin :

— Nu-i cazul să-l iei în serios, Miliu ; în fond, ce e ? Un meci de fotbal, și *Juve* are în spate un record de cinci campionate consecutive.

Sigur, sigur. Era stupid să o ia în tragic : dar cînd, în barul situat în partea opusă a bulevardului, de unde încă

[1] Unde sînt juventinii ? unde sînt ? (romanesc).

mai ajungeau pînă la ei puternice strigătele entuziaste ale mulțimii, vorbi cu Roberti la telefon ; și cînd Roberti îi spuse că se aranjase totul, că avea în mînă cele patru pagini cu inițiala *M*, filmul în A. O. fiind astfel asigurat, lui Emilio i se păru că înfrîngerea echipei *Juventus* era într-adevăr un eveniment foarte trist. Tot era bine că la orizont exista siguranța marelui cîștig al filmului ! Ca într-un vîrtej de imaginație, i-au apărut în minte femei pe care le dorise și pe care nu le putuse avea, sau femei pe care le avusese, dar nu suficient : hotărî ca atunci cînd se va duce cu trupa filmului în Africa să ia cu el, în calitate de secretară fictivă, bineînțeles, pe Mimma, sau pe Livia, sau pe Gloria, sau chiar pe Dea Lubini : de ce nu ? În orice caz, ar fi aflat ceva peste puțin. Se uită nerăbdător la ceas. Nici nu-i mai trecu prin minte că ar fi putut renunța la afacere.

Mergea în urma lui Piero, pe bicicletă. Între timp se gîndea la fete : și se gîndea că la întoarcerea din Africa și după terminarea filmului, se va duce singur sau cu Elena, de ce nu ? la Monte Carlo și apoi la Paris, unde avea de gînd să rămînă cel puțin o lună, cu vreun pretext de a face un film, dar în realitate numai pentru a se distra. Vîntul de sud lăsase în urma lui un aer umed și călduț și o adiere ușoară, ca un prim indiciu de zefir de primăvară, care venea dinspre cîmpie, dinspre grădinile aflate de-a lungul șoselei, de-a lungul zidurilor, dincolo de Porta San Paolo, Porta San Sebastiano, Porta San Giovanni. Cerul, pe la asfințit, era plin de nori ; totuși, dîre subțiri și luminoase de galben și violet însemnau zona unde se pregătea soarele să apună. În direcția opusă, adică tocmai aceea spre care pedalau Piero și Emilio, se deschideau luminozități ample de albastru rece și spălăcit, zărindu-se cîte o stea. Emilio, ajuns la via Ardea, lăsă bicicleta lui Piero și luă un taxi.

Lui Piero îi spusese că trebuia să dea o fugă pînă la Roberti, în vederea filmului cu Africa, și că Roberti avea nevoie să-i vorbească imediat. Nu era adevărat, desigur. În zece minute, cu taxiul, ajunse în Piața Pantheonului la hotelul Senatului. Era ora la care-i promisese Deei că-i va telefona :

— Avocatul Viotti ? Am un bilet pentru dumneavoastră.

Biletul Deei era scris cu creionul, spunea că regretă mult, dar ceva neașteptat o constrîngea să plece imediat la Milano. Nu știa cînd avea să se întoarcă. Prin intermediul lui Curti, cînd revenea la Roma, și dacă el ar mai dori s-o vadă va reuși fără îndoială. Biletul se încheia : „Multe sărutări de la a ta, Dea."

Emilio își spuse imediat că era drept ; că așa trebuia să fie : Dea semăna cu Veve, și întocmai ca pe Veve, cine știe dacă o s-o mai vadă vreodată. În orice caz, deocamdată, nu mai putea fi vorba de ea. Îl mai întrebă din nou pe portar, oferindu-i un bacșiș :

— Îmi dai, te rog, adresa domnișoarei ?

Răspunsul a fost :

— Domnișoara a plecat fără să lase nici o adresă.

PARTEA A PATRA

1

FERICIREA EXISTĂ, GÎNDI EMILIO, stînd întins pe pat. O lumină discretă, reflectată de vechile dale de ceramică albastre ale podelei și de vopseaua albă a dulapurilor, se împrăștia în camera unde se odihnea în timpul verii. Fericirea, iat-o : să fii fără Elena, fără Luigino, fără servitori, fără fete : singur, pentru cîteva ceasuri, în noua și frumoasa sa locuință, micul palat baroc din via Gregoriana, abia pus la punct, și să privești soarele de la patru după-amiază, oglindit de geamurile din curtea interioară și filtrat printre jaluzelele și perdelele de mătase, în duminica aceea de sfîrșit de septembrie : pentru Roma încă destul de cald, încă vară.

Rămăsese la birou pînă la unu. Apoi, preferase să ia masa singur, și să amîne întîlnirea cu Grazia. Urma să treacă să o ia pe la șase, și să o ducă la Fregene, poate încă în timp util ca să mai prindă o baie pe fugă : după masa de seară aveau să se întoarcă la Roma, și să doarmă în Via del Mare. Grazia era o marsilieză de douăzeci și doi de ani : înaltă, subțire, brunetă, plină de patimă și foarte tandră. O cunoscuse cu cîteva zile înainte la Trocadero, un cabaret din Napoli. Și încă nu se plictisise de ea. Dimpotrivă !

Fericirea, așadar : în general, era conștiența că atinsese mai mult decît liniștea financiară, toată bunăstarea și luxul pe care și le dorise totdeauna : în particular, era așteptarea unei seri și a unei nopți cu Grazia.

Apoi, faptul că iubirea și manifestările ei erau o ficțiune și o funcție, aproape un ritual, care se repeta, de fiecare dată, cu mici delicioase variante, nu îl necăjea

deloc. Dimpotrivă, i se părea normal și minunat. Credea că dobîndise o dată pentru totdeauna capacitatea de a evita chinurile și necazurile adevăratelor pasiuni și că găsește mai multă savoare invocînd aceste pasiuni timp de o seară sau o noapte, decît trăindu-le. Romanticii, își spunea, m-ar considera un edonist sau un egoist. Dar ce anume este în mod substanțial deosebit între pasiunea mea și a lor ? Nimic, chiar nimic, în afară de faptul că, la un moment dat, după ce am fost și eu dominat mai mult sau mai puțin de pasiunea mea ca și ei de a lor, mi-e permisă facultatea de a o domina ; de a mă elibera de ea, de îndată ce îmi dau seama că nu mai sînt în stare să reînnoiesc plăcerea și de a deveni din nou sclav, de îndată ce constat că plăcerea poate fi reînnoită.

Emilio se gîndea că nemulțumirea de sine, remușcările pentru tinerețea rămasă în urmă, părăsirea lui Veve și simulata iubire față de Elena, dorința vagă a unei noi mari iubiri și gîndul, pe care însuși Piero i-l sugerase că această iubire îi era necesară liniștirii conștiinței lui, erau incertitudini și neliniști pe care le depășise ; la drept vorbind, din anul războiului din Africa și al filmului cu Roberti, le simțise diminuîndu-se încet, încet pînă la primii doi ani ai războiului mondial : poate pentru că, în același timp și treptat, poziția lui economică, tot cu ajutorul lui Golzio, se dezvoltase substanțial. În anii 1943 și 1944, doborîseră ultimele obstacole. Cu sînge rece și cu realismul care îi erau specifice, Golzio știuse să profite de război în așa fel, încît evenimentele dezastruoase pentru cea mai mare parte a italienilor să devină pentru el extrem de avantajoase. Calculul lui fusese simplu : dacă Europa se prăbușește într-o ruină și o distrugere totală, nu va servi la nimic a avea deoparte mari capitaluri ; dacă, în schimb Europa se salvează, nici o afacere nu ar fi mai rentabilă decît de a investi tot capitalul investibil în terenuri și imobile la Roma, Milano, Torino, Genova, oriunde. Erau lunile infernale ale marilor bombardamente asupra orașelor italiene. Prețurile terenurilor și ale imobilelor scădeau și ar fi continuat să scadă pînă la ultima liră. Emilio, prudent, avusese grijă să transfere în Elveția o mare parte din sumele acumulate zi de zi de pe urma producției filmelor. Golzio era la curent cu aceste sume depuse și îi propuse să

i le cedeze în garanţie : avea să se gîndească el să verse, în contul lui Emilio, sume echivalente, destinîndu-le unor noi achiziţii. Au apărut astfel, în cele mai mari oraşe italiene, chiar în zilele de îngrozitoare încleştare, noi mici societăţi imobiliare : majoritatea acţiunilor era a lui Golzio, sau a lui Golzio şi Emilio, împreună : în orice caz, Emilio era pentru Golzio un acţionar care nu ar fi încercat niciodată să-l trişeze. Totul s-a desfăşurat în mod normal. Din 1941 pînă în primăvara anului 1943, mai mult decît producător cinematografic, Emilio a fost un comis voiajor de stil mare, străduindu-se din greu şi înfruntînd uneori pericole. Fidel directivelor lui Golzio, care nu se mişca din Roma, el a parcurs toată Italia, vizitînd terenuri şi clădiri, discutînd cifrele achiziţiilor, înfiinţînd societăţi. Cînd americanii au debarcat în Sicilia, Golzio, fără a mai aştepta ziua de 25 iulie, s-a retras lîngă Roccalbegna, localitate pierdută prin mlaştina toscană, între Grosseto şi Amiata, într-un castel pe care-l cumpărase şi-l refăcuse, amenajîndu-l cu toate comodităţile moderne. Terenurile anexate erau destul de întinse şi bine cultivate, încît să-i asigure hrana. Castelul însuşi era spaţios : Elena şi Emilio plăteau chiria pentru o întreagă aripă, făcînd menaj separat. Luigino care avea acum şaptesprezece ani, fusese trimis din timp în Elveţia într-un colegiu de lux, unde a studiat şi a rămas liniştit pînă la sfîrşitul războiului. La Roccalbegna, pentru Golzio nu a fost greu să se descurce cu militarii germani şi cu nu prea numeroşii partizani, fără a suferi vreo neplăcere din partea celor dintîi şi, totodată, creîndu-şi unele merite faţă de ceilalţi, cărora le furniza în mod regulat alimente. Ajutat şi de Emilio, a ascuns prizonieri englezi, a oferit găzduire persoanelor care coborau din nord, trimise de Comitetul de Liberare şi care voiau să ajungă la Roma sau să treacă linia de demarcaţie în scopuri politice. Vechile şi deloc întreruptele legături ale lui Golzio cu cercurile antifasciste îi erau acum de folos : cu atît mai mult, cu cît Golzio, în adîncul conştiinţei, fusese totdeauna adversar regimului. Aliaţii au liberat Roccalbegna în ziua de 17 iulie 1944. Emilio plecase imediat la Roma, anticipînd cu cîteva zile sosirea Elenei şi a lui Golzio.

Noile clădiri ale „Victoriei" şi noile birouri din via Pergolesi, sediul central al producţiei cinematografice şi al celor mai multe societăţi imobiliare, erau ocupate de

Guvernul militar Aliat. Dar Golzio nu pierduse contactul nici cu prietenii lui din Londra şi New York, prieteni cu mari puteri, şi reuşea imediat, şi aici, să evite neplăceri şi intervenţii dăunătoare. Cu pretextul de a produce filme documentare de propagandă sub controlul autorităţilor aliate, obţinea permisul de a lucra şi stocuri de pelicule, aparate americane, proiectoare engleze ultramoderne.

„Victoria Film" a reînceput să funcţioneze înaintea tuturor celorlalte societăţi cinematografice. Emilio însuşi legă o prietenie foarte utilă cu un oarecare Adams, funcţionar britanic al P.W.B. Casa din via Ruggero Fauro era invadată de ofiţeri aliaţi, ca şi de literaţi, artişti, actori şi actriţe, oameni politici, fete frumoase, întreaga elită care rămăsese în 1944 la sud de Arno. Ieşeau în sfîrşit din ascunzătorile lor de toate felurile. Fericiţi că revin la viaţă şi la siguranţă, dornici să-şi destăinuiască reciproc propriile aventuri şi să arunce fiecare în parte propriile plase în viitor, se regăseau cu toţii în Roma eliberată. Serbările au durat mai multe luni. Se organizau „*partiesi*" continuu, şi cel puţin două seri pe săptămînă la Viotti. Elena era copleşită. Era fericită. Ea şi Emilio începeau să guste împreună din binefacerile acelei bunăstări economice pe care o visaseră împreună, pe care o atinseră în ultimii ani de pace şi în primii ani de război, dar de care numai acum puteau să se bucure din plin.

Între timp, părinţii lui Emilio rămăseseră în nordul Italiei : avocatul erarial era bolnav, şi amîndoi prea bătrîni pentru a mai accepta invitaţia lui Emilio de a traversa Italia pînă la Roccalbegna. Încă din primele momente ale bombardamentelor, se refugiaseră la Trino Vercellese, tîrg înfloritor pe ţărmul stîng al Padului, la treizeci şi ceva de kilometri de Torino, în casa cea veche a Viottilor. Emilio avusese grijă să le instaleze calorifere. Şi astfel avocatul erarial şi mama lui Emilio, constatînd atenţia cu care fiul lor îşi arătase afecţiunea faţă de ei, susţinînd cheltuiala aceea mare, respiraseră în sfîrşit mai uşuraţi pentru prima oară în viaţa lor, avînd prima autentică demonstraţie că, datorită cinematografiei, sau nu, în sfîrşit, Emilio „ieşise din mlaştină la suprafaţă" ; aşa, cel puţin, se exprimase avocatul erarial.

Pînă în momentul în care, odată cu înaintarea aliaţilor, nordul Italiei a rămas dincolo de linia gotică, părinţii încă

mai dădeau vești bune despre ei. Dar în decembrie, din anul acela, avocatul muri, și Emilio a aflat de aceasta numai după cîteva luni, cînd a avut loc eliberarea. Doamna Viotti s-a întors la Torino. Apartamentul din piața Maria Teresa era acum prea mare pentru ea singură. Emilio îi cumpără atunci un mic apartament în aristocratica, și dealtfel foarte apropiata via della Rocca. Bătrîna doamnă, putînd acum și ea conta, prin reflex, pe o adevărată viață fără griji, începu să se dedice trup și suflet unui singur scop : acela de a recupera timpul pierdut și de a reîncepe să frecventeze asiduu vechea și cea mai bună societate torineză, în care Ceroni-Sanfront de prea mult timp o acceptau numai de Crăciun, de Paște și în alte puține sărbători fixe. Mama lui Emilio socotise totdeauna societatea aceasta singura demnă și singura sigură, în care intrase cu fruntea sus, chiar cu o demnitate exagerată, pînă și în anii cei mai răi, primii ani cînd fiul ei era departe, la Roma, „să facă cinema". Dar fruntea sus și demnitatea nu ajungeau. Doamna Viotti, deși primită pretutindeni, era tratată oficial numai ca mama unui „funcționar al lui Golzio". Iar Golzio, în ciuda celor ce făcuse pentru artă și pentru cultură în Torino, era socotit în societatea aceea ca un „rechin" al lumii de afaceri ; transferarea lui la Roma a fost văzută de toți ca o fugă, recunoașterea unei înfrîngeri. Acum venea, pentru doamna Viotti, momentul revanșei.

Alberto Ceroni, primul văr al avocatului erarial, reușise să fie numit conte de către Papă și să devină moștenitorul universal al lui Sanfront, care era unchiul lui în același grad cu avocatul erarial. Continuînd pe drumul început, cîțiva ani după aceea, dar încă sub regimul fascist, fiul Vittorio Ceroni, văr de gradul al doilea al lui Emilio, și de aceeași vîrstă, reușise să-și schimbe numele de familie, obținînd un decret regal care îi dădea dreptul de a adăuga „Sanfront", numelui său. Subiectul cu care bătrîna doamnă Viotti își întreținuse fiul, cînd îl îmbrățișase după mai bine de un an de despărțire forțată și încă tristă în adîncul sufletului de pierderea recentă a avocatului, fusese acesta : necesitatea transferării rămășițelor avocatului erarial din cimitirul din Trino Vercellese, în acela din Torino, în mormîntul monumental al familiei Sanfront, unde zăceau toți defuncții Ceroni, chiar înainte de a se numi Sanfront, și unde trebuia să fie deci înmormîntați și Viotti. Emilio

îi făgăduise că se va ocupa de aceasta : va încerca să-i vorbească vărului Vittorio, cu prima ocazie.

Mama lui avea dreptate. Emilio știa că învinsese, mulțumită disponibilităților financiare la care ajunsese, ultimele resturi ale vechiului complex de inferioritate al familiei Viotti în fața Sanfrontilor, Ceronilor și Badìa : dacă Vittorio Ceroni-Sanfront și Giorgio Badìa, ajunși acum și ei la vîrsta de 45 de ani, păstraseră ceva din spiritul libertin al tinereții lor, acum ei trebuiau să-l invidieze pe el ! L-ar fi invidiat în orice caz, se gîndea Emilio, de îndată ce ar fi fost informați de consistența și de viitorul poziției lui financiare în afacerile edilitare ; de succesul și de avantajele pe care continua să i le aducă, pînă una, alta, producția cinematografică ; de cele două proprietăți pe care le avea la Roma : garsoniera din via del Mare și micul palat din via Gregoriana. Printre ultimele afaceri încheiate de Golzio la Roma, înainte de a se retrage în Toscana, fusese achiziționarea „cu lacătul pus" a palatului Stroganoff, în via Gregoriana. Construcția de la sfîrșitul secolului trecut, în stilul secolului al XVIII-lea, aparținea unei bătrîne aristocrate din Torino, care dorea și ea să se retragă la țară, dar în Piemont, în nord : și temîndu-se de surprizele viitorului apropiat, realiza astfel din plin atît cît i-ar fi fost necesar să și-l asigure. Ca să nu lase palatul gol, Golzio îl închiriase unor familii, trei la număr, dintre funcționarii lui, recent veniți din nord la Roma, de teama războiului. Condițiile de plată a chiriei erau derizorii, dată fiind poziția casei și valoarea mobilelor, sau a celorlalte lucruri de preț ; dar chiriașii răspundeau de întreținere și se angajau să se mute în alte apartamente, pe care Golzio urma să le procure, imediat după război. În iunie 1945, Emilio își însușise în întregime proprietatea palatului, cedîndu-i lui Golzio echivalentul în acțiuni ale societăților imobilare, intrînd astfel în clădire la începutul lunii septembrie.

Acum, fericirea la care ajunsese, și chiar și fericirea duminicii aceleia de după-amiază, depindeau în parte de noua locuință. În sfîrșit, începea să întrevadă concilierea cu Roma, care nu-i fusese niciodată cu putință în apartamentul din via Ruggero Fauro. Aici, în Roma din Piața Spaniei, din Trinità dei Monti, din via Sistina, din via Gregoriana, vestita lumină discretă și caldă părea adevărată, lumina pe care i-o lăudaseră Rousset și alții cu o

insistență atît de stupidă, împiedicîndu-l să o vadă altfel decît ca pe o reflectare estetizantă și aproape oleografică. Deschidea larg fereastra dormitorului și vedea, dincolo de vechile acoperișuri roșu-brun ale casei din față, o imensă întindere dezordonată, roză și albicioasă, de terase, de grădini suspendate, de cupole, clopotnițe, de vîrfuri baroce, pietre rudimentare, poroase, cenușii, de culoarea mierei, colțuri și porțiuni de casă cu tencuiala îngălbenită sau de culoarea caisei, elemente nesfîrșite sau fragmente suprapuse și întretăiate printr-un arc de jumătate de orizont, de la verdele întunecat de pe Gianicolo pînă la cel de pe Monte Mario : iar, între cele două coline, cupola enormă a bazilicei San Pietro, argintie dimineața, aurie la amiazi, azurie în lumina amurgului.

De culoarea caisei era și fațada casei din față, sub țiglele de un roșu închis. Culoarea aceea aprinsă și stranie, cu cele mai felurite reflexe de lumină și cu cerurile cele mai ciudate, îi stîrnea totdeauna o profundă bucurie : era, aproape, o imagine a bucuriei de a trăi. În primele săptămîni de la instalarea lui aici, își alesese pentru siesta de după-amiază camera foarte spațioasă, cu podeaua în plăci de ceramică olandeză, albastre și albe, situată între dormitor și baie, unde își pusese o somieră. Aici era răcoare. Și liniște. Un perete era în întregime ocupat de dulapuri uriașe, vopsite în alb, cu cornișe aurii : în peretele din față, trei ferestre, apărate de jaluzele cenușii, și de perdele de mătase albă, se deschideau înspre curtea interioară, închisă, din toate cele patru părți, cu zidurile proprietății sale.

Nu-și dorea nimic mai mult. Lucrase cu folos dimineața, mîncase bine și se odihnise bine. Elena și Luigino se aflau la Ischia. Celor doi servitori, guvernantei și bucătăresei, le dăduse liber : oricum, își aveau apartamentul la ultimul etaj. Trebuia să se facă ora șase, oră la care ar fi trecut să o ia pe Grazia de la pensiunea din piața del Popolo. Cît mai era pînă atunci ? Privi Rolex-ul de aur pe care îl cumpărase de la Lausanne, cu o lună în urmă, cînd se dusese să-l ia pe Luigino. Trei și jumătate. Era devreme. Se îndreptă fără grabă spre baie. Între timp se gîndea ce ar putea face pînă la șase. În mintea lui leneșă și senină nu mai era nici o fărîmă de neliniște. Putea să citească. Reveni în camera de odihnă de vară : așa își botezase camera aceea, care era un fel de vestiar mare. Traversă

dormitorul aflat în penumbră, cu excepţia unor lame subţiri de aur, ce se infiltrau printre jaluzelele dinspre via Gregoriana. Intră în birou. Mobilele erau în parte ale lui, în parte ale vechii proprietăţi : le alesese pe cele mai de preţ, dintre acestea unele din via Ruggero Fauro. Într-un colţ, un birou mare cu intarsii, din settecento : iar pe birou un roman englezesc pe care începuse să-l citească. Dar lîngă roman, era telefonul. Şi vederea telefonului îl tulbură : era prima senzaţie neplăcută după atîtea ore. Atît de neplăcută, încît numai după cîteva secunde de reflecţie îşi aminti despre ce era vorba. În dimineaţa aceea îl telefonase Piero la birou, comunicîndu-i că trebuia să-i vorbească : şi că, dintr-un motiv pe care urma să i-l expună verbal, îl ruga, dacă putea, să se ducă la el în după-amiaza aceea sau pe seară : era duminică, nu se putea să nu-şi găsească o jumătate de oră liberă. În biroul de la „Victoria", în timp ce vorbea cu Piero la telefon, era multă lume : de aceea, aproape distrat, îi spusese că nu era sigur, cu toată bunăvoinţa lui, că se poate duce la el, dar că, în orice caz, îi va telefona pe la patru. Piero insistase : *Fame'l piasì : l'ài propi da bsogn'd parlète* [1].

Emilio se uită din nou la ceas : patru fără un sfert. Era liber pînă la şase, deci se putea duce acum. Şi cum, mai mult ca sigur, va găsi chipul vechiului prieten bolnav mai puţin vesel decît data trecută, se va încuraja din cînd în cînd cu gîndul că orice clipă care trecea îl apropia de Grazia. La şase, prezenţa Graziei, buzele ei stranii, ochii ei căprui ciudaţi, care ştiau să-şi schimbe expresia cu repeziciune, trecînd, cît ai clipi, de la severitate şi tristeţe, la o bucurie nevinovată, îl va face să uite totul.

Nici nu-i mai telefonă lui Piero. Se îmbrăcă în grabă şi coborî : maşina era la poartă, în via Gregoriana. O porni prin Roma duminicală aurită, aproape extenuată în prelungirea căldurii de vară şi a veseliei de după război. Conducînd, se gîndea la boala lui Piero care se accentuase tot mai mult în ultimii ani. Era vorba de o boală a pielii, un *psoriasis* sau o eczemă : luînd proporţii încet, încet, de la o pată roşie şi mică întocmai cît o înţepătură de ţînţar, acum îi acoperise tot toracele, pieptul, şoldurile şi înainta spre spate. Erau pete roşii, umflături, pustule, plăgi, cruste, care luau pe locul unde se aflau mereu alt aspect :

[1] Fă-mi plăcerea : am neapărată nevoie să-ţi vorbesc. (piem.)

care se descuamau uneori timp de săptămîni sau luni, părînd că se retrag, dar reînviau apoi cu mai mare virulenţă decît înainte ; şi îi dădeau mai ales o mîncărime continuă, fie numai plicticoasă, fie, mai ales noaptea, şi vara, foarte dureroasă. Fusese la mulţi doctori clinicieni şi specialişti, pentru a le asculta cele mai diferite şi contradictorii diagnostice : alergie de caracter nervos, manifestare cutanee a unei insuficienţe hepatice, degenerarea celulelor ţesutului epitelial... şi nici un medic nu-i putuse preciza desfăşurarea bolii, nici durata probabilă. Chiar şi cura, conform diagnosticului, fusese foarte variată : toate îngrijirile s-au dovedit ineficace împotriva înrăutăţirii bolii, foarte lentă, şi se temea, inexorabilă. Împotriva mîncărimii, singurul remediu care îi aducea o oarecare uşurare consta în ungerea cu ulei de măsline. În sfîrşit, boala, în orice caz serioasă, devenise o mare nenorocire din punct de vedere financiar.

În 1943, producţia de filme fusese în mod practic oprită în întreaga Italie. Piero cu familia lui, adică cu mama, soţia şi fiica lui Irma, a trăit la Roma, cheltuind pînă la ultimul ban, aşa cum făcuseră atîţia alţii. După război, a fost obligat să renunţe la întreţinerea bătrînei care se întorsese la ţară, la Baldichieri d'Asti, la fiica ei, sora ceva mai tînără a lui Piero, şi soţia unui producător de vinuri. Între timp, în Roma eliberată încă în anul precedent, încet, încet producţia se reluase. Dar Piero, deşi medicii erau toţi de acord în a constata o oarecare ameliorare, prevăzîndu-i o vindecare sigură, nu era încă în măsură de a lucra. Încercase : într-o zi venise la studioul cinematografic pentru unele probe. Efortul şi încordarea nervoasă îi agravaseră imediat mîncărimea şi îi înrăutăţiseră eczema.

Emilio obţinuse din partea lui Golzio ca „Victoria" să-i plătească lui Piero salariul pe un an întreg, jumătate drept gratificaţie pentru prestaţiile trecute, jumătate drept acont pentru cele de viitor, pînă cînd se va vindeca. Dar suma îi ajunsese numai pentru a-şi plăti datoriile : printre altele, medicii, medicamentele, mai ales şedinţele cu raze X, în care se părea că ar trebui să aibă o oarecare încredere. Şi astfel Piero fusese nevoit să se împrumute. Înainte de război, cu economiile acumulate în mai bine de douăzeci de ani de muncă, cumpărase la Roma, în afară de locuinţa de pe via Ardea, unde şedea acum, alte două modeste apartamente în acelaşi cartier, dincolo de Poarta San

Giovanni. Cele trei apartamente erau tot capitalul lui : și includeau o oarecare zestre pentru Irma. De s-ar fi căsătorit curînd ! își spunea Piero : dar fata părea că cel puțin pentru un moment nu avea nici o intenție. Natural, împrumutul îl găsise numai cu o ipotecă pe apartamente : lucrul îi repugna. Văzîndu-i ezitarea și amărăciunea, Emilio îi dăduse un cec pentru aceeași sumă, fără nici o obligație de scadență, nici de dobîndă pentru restituirea sumei. Dar Piero i-l refuzase spunîndu-i că „nu era drept" ; pînă la urmă contractase datoria și nu mai reușea să se consoleze.

Deci, nu era deloc veselă vizita aceea de duminică la Piero. Dar era veselă, în schimb, duminica romană : mai dăinuia încă o oarecare agitație și un aer de sărbătoare provocate de eliberare : americani erau încă peste tot, îmbrăcați în cămăși, mulțumindu-se să se urce într-o camionetă la patru după-amiază și să ajungă la Ostia la timp, ca să vadă apusul soarelui. Și veselă era și piața Veneția. După cum fusese tristă în lungii ani ai fascismului. Atunci, Emilio căutase să o evite. Acum, căuta pe cît posibil să treacă pe acolo. Să traverseze în voie piața Veneția, să alunece ușor prin fața uriașului palat întunecat, să nu mai vadă mutrele sentinelelor de atunci : era ca o injectare cu oxigen, o explozie de vitalitate, un salt nesfîrșit către fericirea atinsă. Dar Piero : Piero care pe drept cuvînt dorise sfîrșitul războiului ca toți ceilalți. în ziua eliberării nu încercase aceeași bucurie pe care o încercaseră Emilio și alții. Piero fusese dezamăgit de Mussolini, dar nu ajunsese, nici măcar la sfîrșit, să-l urască. Spunea că ceilalți, cei din jurul lui, și nemții, și toți îl trădaseră și-l duseseră la ruină : dar că el era bun, și că făcuse mult bine Italiei. Era trist și din cauza asta, nu numai din cauza bolii.

Și acum ce avea să-i spună ? Ce altă nenorocire de mărturisit ?

Trebuia neapărat ca Piero să se facă bine, se gîndi Emilio. Iată : singurul lucru care nu mergea bine în viața lui, singura umbră în fericirea lui era acum boala lui Piero. Numai cu o săptămînă înainte, fără să-i fi spus nimic lui Piero, îi scrisese prietenului lui, Adams, o scrisoare lungă în care îi expunea în amănunt simptomele bolii. Adams se afla la Londra pentru o scurtă vacanță. Emilio îl ruga să se informeze cine era cel mai bun spe-

cialist englez în bolile de piele. L-ar fi adus pe dermatolog pe cheltuiala lui de la Londra la Roma ori l-ar fi însoţit pe Piero la Londra, deşi orice călătorie sau deplasare ar fi fost suportată de Piero cu mare greutate.

Adams nu răspunsese încă. Dar Emilio era sigur că va reuşi să-l vindece pe vechiul lui prieten.

Parcă maşina în faţa porţii din via Ardea. Privi spre ferestrele etajului patru : jaluzelele erau lăsate. Şi-l închipui pe Piero, în casă, în întuneric, întins în pat, singur cu mîncărimea lui de nesuferit şi în mirosul dezgustător de ulei cu care se ungea. Îşi spuse că a făcut bine venind să-l vadă. Faţada neîngrijită, galbenă, a casei aceleia mari, era chiar spre apus, şi soarele, în clipele acelea, o lumina în plin, fără milă. Era o clădire construită în 1928 sau în 1929 : aproape nouă cînd Piero sosise la Roma şi se instalase în ea. Acum nu părea veche, ci o ruină : ca unele pavilioane, construite în incinta expoziţiilor sau a tîrgurilor, la început destinate demolării, dar care rezistă pentru că şi demolările costă. Tencuiala galbenă prezenta mari pete de igrasie şi crăpături. Arhitravele false, neoclasice şi sferele mari ornamentale de ciment care se alternau cu arhitravele, dădeau impresia unei construcţii de carton. Natural, Emilio văzuse urîciunea clădirii de pe via Ardea şi cu zece ani în urmă : dar atunci era ceva care conta infinit mai mult şi care era suficient să o şteargă şi aproape să o facă să-i pară frumoasă casa. Piero, încă tînăr, puternic, sănătos, plin de entuziasm pentru profesia lui şi plin de încredere în viitor, trăia acolo cu familia lui. Piero, unul din puţinii fascişti sinceri din cîţi au existat vreodată, desigur singurul pe care îl cunoscuse Emilio. În 1935, în ochii lui Emilio, clădirea era imaginea însăşi a fascismului lui Piero : de prost gust, dar de bună credinţă. Acum, în 1945, era din nou imaginea fascismului lui Piero : un dezastru.

I-a deschis el, în maiou şi în chiloţi. Era singur acasă. Mirosul greţos de ulei şi de piele plină de răni părea mai puternic decît altădată. E adevărat, fusese o zi deosebit de caldă. Dar tot atît de adevărat era şi că nu mai venise să-l vadă pe Piero de la începutul verii : de trei luni, foarte mult timp ! îşi spuse cu remuşcare, cînd a intrat şi cînd în penumbra din vestiar, de la prima ochiadă, din feşele din jurul gîtului şi din jurul braţelor pînă la încheieturi, ca şi din cele ce le ghicea sub maiou, în jurul spatelui şi

al toracelui, a văzut cît de mult se înrăutățise boala. Fața și mîinile erau, după cum îi spunea mereu Piero, la telefon, singurele părți pe care boala nu i le amenințase pînă atunci. Fața : cea de totdeauna ; doar că era mult mai tras, mai slăbit, deși ras proaspăt. Părul, pe fruntea largă și osoasă, tot încrețit și castaniu deschis, dar ceva mai rărit. Ochii, din cavitatea adîncă a orbitelor, în locul vioiciunii și a rîsului de altădată, îi ardeau aprinși de o lumină mai intensă. Totuși, expresia generală a feței lui Piero părea diferită, mai ales din cauza unei grimase de durere pe care Emilio o mai remarcase în timpul vizitelor anterioare ; o contractare tristă, între buza superioară și umerii obrajilor, din cînd în cînd, și la lungi intervale. Acum (Emilio observă de cum îi deschise Piero ușa), acum contracția se repeta, aproape fără intervale, neîncetat, semn că mîncărimea îngrozitoare îl chinuia fără răgaz.

— Îți cer iertare că te primesc așa, spuse Piero încet, după ce închise ușa, dar fără să se miște de acolo. Dar îți mulțumesc că ai venit. Nu știu unde te-ai putea așeza. Casa e într-o dezordine de speriat. De două săptămîni, Nuccia și Irma sînt la Baldicheri, la mama, la culesul viei. Vine doar infirmierul dimineața pentru injecții. Și portăreasa cu cumpărăturile de dimineață. Îmi pregătesc singur de mîncare. În afară de injecție, acum mă îngrijesc singur. Acum...

— Dar razele ?

— Costă o avere. Uită-te, *i l' ài fane 'n sach e'na sporta !* [1] fără nici o ameliorare. Dimpotrivă, uneori am chiar bănuiala că, cel puțin la boli cum e a mea, toate fac mai mult rău decît bine. Morala, le-am întrerupt... Nu știu unde te poți așeza. Și îl precedă încet de-a lungul apartamentului, căutîndu-i un loc unde să stea.

Jaluzelele coborîte la toate ferestrele lăsau să treacă puțină lumină și puțin aer. Duhoarea uleiului ca și aceea a altor medicamente și a rănilor era mult mai puternică în celelalte camere. Pretutindeni, împrăștiate pe scaune, pe fotolii, pe mese, pe paturi, erau urmele îngrijirii : feși, tifoane, sticle de ulei și unsori, maieuri unsuroase, prosoape, batiste.

— Trebuie să mă ierți, e o boală îngrozitoare, scîrboasă, pe perioade... Acum, de exemplu, e o perioadă în care mă

[1] am făcut cu nemiluita. (piemont.)

jupoi tot, pielea mi se descuamează şi îmi dă o mîncărime oribilă, iar unica satisfacţie este aceea de a mă unge şi de a mă scărpina, de a-mi jupui aceste piei şi aceste coji, şi apoi din nou de a mă unge şi din nou de a mă scărpina. Îmi petrec zilele, acum cînd sînt singur, învîrtindu-mă prin casă...

Tăcu pe neaşteptate şi se întoarse cu spatele. Emilio nu îndrăzni să spună nimic : văzu că Piero, întors cu faţa la perete, drept, nemişcat decît de un tremur aproape imperceptibil al umerilor, şi fără nici un sunet ce putea fi auzit, plîngea. Emilio căută un cuvînt de consolare. Nu-l găsea. În sfîrşit spuse :

— *Fa nen pàrei, Piero...* [1]

— Nimic, nu-i nimic. Acum trece, răspunse cu un glas întrerupt Piero : şi dintr-o dată reînsufleţit : aşteaptă, am o idee : să mergem în camera Irmei : eu nu intru niciodată acolo, este curat. Nu, nu te aşeza acolo. Vino.

Se întoarseră în anticameră. Piero împinse o uşă :

— Intră tu, ia loc. Eu rămîn aici afară, aşa, nu intru ca să nu murdăresc. Vorbim foarte bine prin uşă.

Emilio aduse un scaun lîngă uşă şi se aşeză : acelaşi lucru îl făcu Piero de cealaltă parte a uşii. Camera Irmei era mică şi mobilată cu gust : tapiseria înflorată, mobilele dintr-un lemn de culoare deschisă. Pe pat, cuverturi şi perne de in trandafiriu şi brodate în verde.

— Vezi ? Un prim vremelnic zîmbet se suprapuse grimasei triste repetată şi păru că în clipa aceea o transformă: pe unde mă duc sînt obligat să las urme : pierd pielea puţin cîte puţin. Pentru asta, peste tot, casa este murdară şi miroase. Puţin, este mirosul uleiului, puţin acela al medicamentelor pe care le încerc mereu, cine ştie poate nimeresc vreunul bun ; puţin poate că aceste umflături, cînd se rupe coaja, dau un miros neplăcut. Eu nu-l mai simt, m-am obişnuit cu el : ca muncitorii care lucrează în tăbăcării. Dar Irma nu vrea cu nici un chip ca să intru în camera ei, şi are dreptate, biata fată.

— Medicii ce spun ?

— Ce vrei să spună ? Am învăţat să-i cunosc cît se poate de bine, lasă-i încolo ! Cei mai învăţaţi, sau care par cei mai învăţaţi, sînt tocmai aceia care spun mai puţin decît ceilalţi : cei care stau deoparte, care nu se pronunţă,

[1] Nu te mai necăji aşa, Piero. (piem.)

care nu prevăd nimic. Măcar aşa nu greşesc. Dacă trebuie să tragem concluziile, trebuie să spunem că în anumite cazuri, şi al meu din nenorocire este unul din acestea, medicina... şi din nou păru că zîmbeşte isteţ ca odinioară. este o ştiinţă care te ajută să înţelegi numai că nu poţi înţelege chiar nimic. Numai dacă... tăcu un moment. Nu mai zîmbea. Numai dacă medicii nu au unele bănuieli : bănuieli, fără a fi siguri ; şi nu vor să vorbească pentru a nu mă speria. Tăcu din nou : apoi, mai încet, pe şoptite, reluă : Vezi ? Am făcut un lucru pe care poate n-ar fi trebuit să-l fac. Dacă ai şti de cîtă şiretenie a trebuit să dau dovadă. Profitînd de zilele astea cînd Nuccia şi Irma sînt plecate, am telefonat în dreapta şi în stînga. În sfîrşit, am reuşit să găsesc un actor care are un fiu, un tinerel care studiază medicina. Nu-ţi spun cine e : nu serveşte la nimic. Acum am făcut-o. Deci el, actorul, nu ştia că sînt bolnav. Cu scuza că îmi servea pentru a imita, cu un truc, în mod exact, anumite simptome ale unor boli de piele, într-un film pe care, aşa i-am spus, îl pregătesc, l-am întrebat dacă fiul lui îmi putea împrumuta o carte sau un manual de specialitate. Rostind aceste cuvinte, pentru o clipă, ochii lui Piero se luminară din nou într-un zîmbet. El, se înţelege, e foarte mîndru că are un fiu care va fi medic la anul. I-am spus că poate lăsa cartea la portar : eu lucrez tot timpul, i-am spus şi nu sînt niciodată acasă. Şi astfel nu s-a mai urcat pînă sus şi nu m-a văzut. *'L liber a l' é sì*[1].

Se ridică încet. Emilio, rămînînd pe scaun în camera Irmei, a putut vedea prin anticameră cum Piero s-a dus în dormitorul lui, a tras un sertar dintr-un dulap, şi apoi a scos un volum gros legat, de culoare roşu închis şi cu aspectul unui dicţionar. Reveni, cu acelaşi pas rar, pînă la scaun. Dar în loc să se aşeze, se opri în faţa lui şi-l privi adînc în ochi, în tăcere, strîngînd cartea între mîini ca pe ceva sfînt. Acum, ochii lui Piero i s-au părut lui Emilio febrili :

— *I l'ài lesiilu tüt*[2]. De la un cap la altul. Am avut timp suficient. Desigur că nu pot spune că am înţeles absolut tot. Dar am aflat, din descrierea simptomelor, ceea

[1] Cartea e aici, da. (piem.)
[2] Am citit-o toată. (piem.)

ce ar putea fi boala mea. Și dacă este... dacă este ceea ce este scris aici... e ceva groaznic... groaznic... Nu mai putu continua. Își lăsă capul în jos, și din nou plînse fără nici un sunet. Printre lacrimi, murmură totuși : — *A l' é nen mach la mort, ch' am fa paüra. A l' é lon ch' a venta seufre, prima d' pudej méujre* [1].

Emilio ar fi vrut să-l întrebe cum se numește boala. Nu îndrăzni. Înțelese că numele acela, necunoscut de el și cu neputință de închipuit, era, în schimb, prezent și fix ca o condamnare care putea fi chiar speranță, în mintea lui Piero. Înțelese că Piero, atunci ca și întotdeauna, nu se gîndea la altceva decît la numele acela și faptul că evita să-l pronunțe era o dovadă a fricii sale foarte mari.

Încet, Piero se duse să pună cartea la loc, în sertarul din noptieră. Atunci Emilio se ridică și, făcîndu-și curaj :

— Nu ți-am pomenit nimic pînă acum fiindcă nu știu încă felul în care vor decurge lucrurile. Prin Adams, prietenul meu englez care e actualmente la Londra, sper să obțin ca să fii consultat de cel mai priceput medic englez... începu să-i expună planul. În timp ce vorbea, văzu că Piero îl privea fix, și că grimasa de durere era mai insistentă, tot mai insistentă.

— Îți mulțumesc, îl întrerupse brusc Piero ; dar iartă-mă. Trebuie să mă duc dincolo o clipă. Trebuie să mă scarpin. Nu mai rezist.

Intră din nou în camera de dormit, închise ușa. După cîteva minute ieși, părea ușurat. Se așezară ca mai înainte pe cele două scaune și vorbiră în continuare din pragul camerei Irmei.

— Îți mulțumesc. Dacă e să-i ascultăm pe doctori, se pare că boala mea este de natură tropicală. Cred că am căpătat-o la Karakorum acum cîțiva ani. Poate la Shrinagar, cînd am trăit mai multe luni în casa aceea pe piloni. Oh ! englezii sînt cei mai mari specialiști din lume în bolile tropicale. Totuși, vezi ? aceea de asemenea... și se întoarse aproape imperceptibil spre cealaltă cameră, unde prin ușa deschisă, instinctiv, Emilio continua să fixeze noptiera, aceea este de asemenea o boală tropicală și dacă este aceea, atunci nu mai e nimic de făcut.

[1] Nu numai moartea mă sperie. Cît faptul că trebuie să sufăr (atît) mai înainte de a putea muri. (piem.)

— Nu poţi spune nimic. Cine ştie de cînd este cartea aceea ! Poate de zece ani ! În ultimii ani medicina a făcut progrese enorme. Gîndeşte-te numai la penicilină !

Emilio căuta astfel să-l încurajeze, să-i dea speranţe ; dar a fost asaltat de o imagine neaşteptată şi ostilă : chipul indianului din Shrinagar, fotografia cea mare pe care Piero o ţinea în bucătărie.

Piero, spunea :

— Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc... Dar timpul trece : peste puţin, eu ştiu, va trebui să pleci, şi eu...

Într-adevăr, Emilio uitase de toate, chiar şi de Grazia. Îşi aminti acum, odată cu vorbele lui Piero. Privi ceasul : cu un suspin spuse că aşa era şi că peste puţin trebuia să-l părăsească. Piero reluă :

— ...iar eu nici nu ţi-am spus pentru ce anume te-am chemat. Şi nu putem amîna pentru altă dată fiindcă mîine Nuccia şi Irma se întorc şi ca să-ţi vorbesc trebuie să fim singuri. Crede-mă, Miliu, cu cît sufăr, cu toate nopţile nedormite, cu tot acest trup mizerabil... suferinţa cea mai mare este o alta. În faţa Nucciei nu-ţi pot vorbi, pentru că ea nu înţelege lucrurile astea. Ea a fost totdeauna aşa : indiferentă, dealtfel o cunoşti foarte bine : nu s-a schimbat deloc. Indiferentă, şi habar nu are de mine : spune că exagerez. Suferinţa mea cea mare, neliniştea mea de fiecare zi este Irma. Se poate spune că pe Irma nu ai văzut-o niciodată de cînd a crescut. Ai plecat cu Golzio de la Roma în castelul din Toscana în 1943. Pe atunci Irma era încă un copil. Din întîmplare, de cîte ori ai venit aici, destul de rar, de la eliberare pînă azi (Emilio nu a remarcat nici cea mai mică inflexiune de repros în cuvintele lui Piero : totdeauna, numai dorinţa de a nu înfrumuseţa niciodată realitatea, ci de a o vedea pînă în adînc, aşa cum era, nu altfel : cu aceeaşi precizie pe care o punea în lucrul lui şi pe care toţi o numeau tipicărie piemonteză ; cu aceeaşi curiozitate care l-a făcut să citească o carte întreagă de medicină specializată, ca să înţeleagă ceva din propria lui boală), de cîte ori ai venit, Irma nu era acasă. Fizic vorbind, Irma este acum o femeie. Dar ca minte, este încă un copil, un copil răsfăţat. Trebuie să mă înţelegi bine, Miliu. Este o fată foarte bună, în fond. Dar *chila 'd co, parèi 'd sua mare, a l'é 'na frisa fulatun-a...* [1] În italiană nu există un cuvînt potrivit. Poate

[1] fata aceea, întocmai ca mama ei, este cam ţicnită. (piem.)

în toscană : iată, la Florența, ar spune : puțin zănatecă. Nu reușesc să-i bag în cap, de cînd boala asta mă împiedică să muncesc și să aduc un ban în casă, că nu mai avem nimic. Și că, de aceea, viața ei nu este și nu va mai fi, din nenorocire, aceea pe care ea și-a visat-o totdeauna, de copil, pînă doar acum trei ani. Am înscris-o la o școală de dactilografie : am plătit cu anticipație un trimestru întreg. La început, deși împotriva voinței, s-a dus. Apoi, pleca de acasă cînd avea lecția dar se ducea la plimbare sau la cinema. În trimestrul al doilea, cînd ar fi trebuit să plătesc în continuare, ea însăși mi-a mărturisit totul spontan : „Tată, e inutil să mai arunci banii. Nu voi bate niciodată la mașină. Nu am chef de așa ceva". „Dar ceva trebuie să faci, Irma !" i-am spus. Inutil : nu reușesc să o fac să înțeleagă că trebuie să-și găsească ceva de făcut... Apoi, văzînd că este frumoasă și inteligentă, dacă își va găsi un soț potrivit, cu atît mai bine... Dar nu-și poate pierde zilele, una după alta, fără să miște un deget. În casă, asta-i rău, face totul mamă-sa : cumpărături, bucătărie, paturi, curățenie, totul. Totdeauna a fost așa. Și astfel a învățat-o și pe fată să fie servită. „Încearcă și pune-o pe Irma să gătească ceva !" Ei, închipuie-ți : ca și cum aș vorbi zidurilor. Nu o lasă să-și facă nici patul : cel puțin asta ar putea să facă, nu-i așa ? cel puțin propria ei cameră, măcar ca să nu stea continuu fără rost. Nu. Ea trebuie să fie o domnișoară și atît. Nu este, așadar, vina Irmei. E vina mamă-si. Și puțin și a mea. Altădată, munceam și aveam o situație bună. Îmi dădeam seama că fetița creștea răsfățată și nu-mi plăcea. Dar nu puteam prevedea această nenorocire. De aceea lăsam lucrurile în voia lor. Și astfel astăzi *cula brava cita a l'é parèi d' tante autre* [1], ea are în cap un singur lucru : să se distreze, să vadă filme, să se ducă la Ostia, la Fregene, și atît. Morala, în aceste două săptămîni, cît am rămas singur, m-am gîndit și m-am răsgîndit. Și cum sînt sigur că Irma nu este o fată rea, am înțeles că există o singură soluție. Nu trebuie să aștept, mi-am spus, ca ea singură să înceapă să facă ceva, să se ducă în toate părțile, și să-și caute singură un serviciu. Dacă aștept asta, nu reușesc nimic. Dar dacă

[1] năzdrăvana aceasta de fată este ca atîtea altele de seama ei. (piem.)

serviciul i-l găsesc eu ; dacă ea nu are decît să zică da şi să se ducă să lucreze şi să capete o dată pe lună un salariu oricît de mic, nu ar refuza, sînt sigur.

— Vrei să o angajez la „Victoria", la montaj ? spuse simplu Emilio, care înţelesese totul.

— Iată, bravo. Văd că ai rămas cel mai bun prieten al meu de totdeauna... răspunse Piero : dar chiar sunetul cuvintelor lui păru că-l mişcă : privi în altă parte, în gol, pentru a-şi face curaj : Da, la montaj, legată de un film : măcar să înceapă. Nu este un lucru plictisitor cum e acela într-un birou. Mai ales dacă o pui imediat la distribuţie sau la còpii : dar la un film în curs de producţie. Ştii cum e, seara asistă la proiecţie : vede pe regizor, vede pe actori, pe actriţe : e interesant, ar putea să o atragă, cel puţin aşa sper. În fond, este fata mea. Se poate spune că munca în cinema o cunoaşte bine : s-a născut cu ea.

— S-a făcut. Îndată ce Irma se va întoarce, telefonează-mi : dimineaţa, în via Pergolesi. La platouri mă duc cît mai puţin posibil. Dealtfel montajul este în întregime în via Pergolesi, din iulie.

— *I sai propi nen cume ringrassiete* [1], murmură Piero.

— Nu ai de ce să-mi mulţumeşti. Să sperăm mai degrabă să primim veşti bune de la Londra. Cînd le primesc, te anunţ imediat. Şi spune-i Irmei să-mi telefoneze.

— *Duman : pen-a ch'a riva* [2].

— Spune-i că o pot angaja imediat. Chiar săptămîna viitoare începe un film. Cea care se ocupă de montaj este Gisa, Gisa Levi. Dacă Irma vrea să înveţe meseria asta, nu există o ocazie mai bună.

Veni clipa salutărilor. Emilio, învingîndu-şi ezitarea de o clipă şi sperînd că reuşeşte să şi-o ascundă, îl îmbrăţişă. Simţi, lipit de pieptul său, pieptul lui Piero. Cu propriile lui mîini, prin lîna flaneluţei şi plasa tifonului, îi simţi spatele slab ; atinse cu obrajii lui pe aceia ai lui Piero ; se scufundă, atît cît dură o respiraţie, în mirosul acela greţos.

— Te salut spuse, şi ieşi în vestibul.

Piero rămase înăuntru, ţinînd tot timpul uşa întredeschisă.

[1] Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc. (piem.)
[2] Mîine, îndată ce soseşte. (piem.)

— Te salut, îi repetă Emilio, îndreptîndu-se spre jumătatea primei rampe.

— *Ciau e grassie, nch !*[1] răspunse Piero fără a închide.

Emilio cobora încet : mai încet chiar decît ar fi fost normal să o facă. Acum se gîndea, irezistibil, la Grazia și se temea ca Piero să nu-și dea seama de dorința lui de a fugi cît mai repede.

2

TRECUSE MAI BINE DE O SĂPTĂMÎNĂ și Irma nu-i telefonase. Atunci telefonă Emilio : filmul începuse, Gisa avea într-adevăr nevoie de o colaboratoare. Piero i-a explicat că Nuccia s-a întors, dar Irma nu ; culesul viei nu se terminase ; Irma rămăsese la bunica ei ; încă alte cîteva zile, nu mai mult.

După o altă săptămînă, într-o dimineață, pe la prînz, ușierul (nu mai era Giggi : era un fost gardian din garda financiară, pe care Golzio îl cunoscuse la Roccalbegna și pe care-l luase sub protecția lui) după ce bătuse la ușă, comunică :

— A venit domnișoara Giraudo.

Surprins, Emilio chemă secretara. Printr-o dispoziție pe care Emilio însuși o stabilise de cînd direcția „Victoriei" se afla în via Pergolesi, ușierul anunța numai pe cel ce avea o întîlnire precisă. Toți vizitatorii neașteptați trebuiau ca mai înainte să fie primiți de secretară, doamna Bruscantini. Bruscantini, o frumoasă și provocătoare femeie de patruzeci de ani, stenografă rapidă și dactilografă cunoscătoare a patru limbi străine, apăru în pragul ușii, surprinsă la rîndul ei că Emilio nu folosește, ca totdeauna, interfonul.

— Ați fixat dvs. din întîmplare o întîlnire pentru dimineața aceasta cu fata lui Giraudo ?

Nu, Bruscantini nu știa nimic. Emilio îl dojeni pe ușier, care se apără :

— Domnișoara mi-a spus că are întîlnire cu dvs. la douăsprezece fix. Ei, altfel nu v-aș fi anunțat-o, nu-i așa ?

— Nu are importanță, să vină, și nu-i spune nimic.

Irma intră brusc : se îndreptă direct spre biroul lui. Era atîta siguranță în atitudinea sa, încît Emilio, fără să

[1] Te salut și mulțumesc, hm !... (piem.)

vrea, se ridică în picioare. Părea că are mai mult de optsprezece ani. Era înaltă, deloc slabă, carnaţie roză, foarte puţin machiată, trăsăturile regulate, ochii negri. Era îmbrăcată cu un mantou uşor, de cămilă, strîns în talie de un cordon din aceeaşi stofă. Avea picioarele lungi, gleznele subţiri. Cu dezinvoltură îşi scoase mănuşa de piele de culoare deschisă şi-i întinse mîna lui Emilio. Gestul, modul de a se îmbrăca, pasul, erau ale unei fete simple şi elegante în acelaşi timp : naturală, dar perfect la curent cu moda. Singurul lucru care-i amintea lui Emilio de Irma fetiţă era masa enormă, bogată, în mod artistic dezordonată a părului roşu şi puţin, poate, expresia privirii inteligente, pătrunzătoare şi a zîmbetului cordial, întocmai ca al tatălui ei.

— Eşti tu, Irma ! Sigur că nu te-aş fi recunoscut !

— Eu pe dumneata da ! spuse Irma cu o explozie de rîsete. Îmi amintesc foarte bine.

Vrînd parcă să-l poată observa mai atent, făcu un pas înapoi, şi îl făcu cu o naturaleţe atît de graţioasă, încît uimirea lui Emilio crescu.

— Da, te-ai schimbat puţin : şi totuşi eşti acelaşi.

— Am îmbătrînit şi chiar... încărunţit puţin, rîse Emilio. Dar nu m-am îngrăşat.

— Şi cine spune că dumneata te-ai fi îngrăşat ? — răspunse prompt fata.

Vorbea cu un accent uşor roman, ca atunci cînd era copil ; dar cu o nuanţă de rafinament burghez, aproape intelectual.

— Ei, te-ai distrat ? Cum a fost la culesul viei ?

— Care cules ? ! Irma părea că nu a înţeles.

— La Baldichieri.

— Ah, da ! Iartă-mă ! Foarte bine. În acest moment nu mă gîndeam acolo. Aici, totul este atît de deosebit, şi privi în jurul ei, ca şi cum ar fi fost emoţionată de eleganţa biroului.

— Un cules de vie în Astigiano ! — spuse Emilio. Mi-ar fi plăcut să vin şi eu.

— Se vede că dumneata nu ştii ce înseamnă să trăieşti la ţară !

— Cum ? ! răspunse Emilio, uimit de promptitudinea fetei. Cînd erau nemţii am fost mai mult de un an în Toscana...

— Da, știu, ne-a povestit tata ! Într-un castel în care erau mai multe băi și apă curentă caldă și rece. Eu vorbesc de viața într-o casă de țară, una veche... Desigur că aș fi preferat să rămîn aici, în acest birou frumos.

Tratativele, dacă se puteau numi astfel, s-au terminat repede. Emilio i-a spus cît urma să primească drept salariu pe săptămînă, pentru primul film. În continuare, dacă totul mergea bine, după cum era de sperat și chiar sigur, adică dacă Gisa Levi era mulțumită de ea, și ea mulțumită de genul acela de muncă, atunci Irma avea să fie angajată la „Victoria“ „pe un post fix“, cu un salariu mai mare, plătit lunar. Fata nu părea încurcată : dar devenise serioasă și nu răspundea nimic. Era foarte frumoasă. Emilio o admira, în timp ce continua să-i vorbească de program, despre orele de seară și cele suplimentare, despre alte amănunte de serviciu. Filtrat de perdelele de muslină albă, soarele de toamnă invada ferestrele *bow-window liberty* [1], care dădeau spre un părculeț din apropierea pinetei din Vila Borghese. Draperiile de catifea gri, mocheta gri-perlă, cîteva picturi luminoase de Morandi și De Pisis, imensele fotolii de piele naturală, vastul birou îmbrăcat în același fel de piele ; pe birou, dreptunghiul de hîrtii, sugative de culoare verde putred, culoarea complementară celei de alună a pielii, călimara de cristal de Boemia, două vase din același cristal, primul pentru un mănunchi de anemone proaspete, al doilea pentru mănunchiul de tocuri și creioane, micul revolver Beretta calibru 6, pe care îl cumpărase înainte de a se refugia la Roccalbegna și pe care nu avusese niciodată ocazia să-l folosească în chip de armă și acum se complăcea să-l întrebuințeze ca presspapier, încîntat ca, la vederea lui, vizitatorul să-și închipuie un '43—'44 de partizan ; cele două cuțitașe de fildeș de tăiat hîrtie, cel mare pentru corespondență, cel mic pentru cărți ; lampa de piele și cristal, pînă chiar și topurile de hîrtie de Bristol, gata să primească însemnările : tot ceea ce în sfîrșit ochiul nu obosea niciodată să prețuiască și să se bucure, de la uriașele draperii pînă la cel mai mic bibelou sau obiect de cancelarie aparținea aici, în biroul de la „Victoria“, din via Pergolesi, ca și în palatul din via Gregoriana, rarei fericiri a vieții lui actuale, ca rod al unui îndelung, atent

[1] ferestre foarte înalte, stil *liberty*. (engl.)

efort de plănuiri și de alegere, în care îl ajutase Elena. Emilio își spunea chiar că acordul lui cu Elena aproape că privea acum doar mobilarea interioarelor lor, dar că era perfect.

Pe fondul acelor culori și al obiectelor rafinate ca și al acelei fericiri, i se părea că frumusețea atît de tînără, personală, viguroasă, a Irmei, părul roșu-Tizian, mantoul de cămilă, ochii senini, irișii căprui și de o expresie profundă și intensă, s-ar găsi în mediul lor, încadrate aproape ca într-o naturală ramă : nu mai puțin, în orice caz, decît se întîmpla cu cea mai mare parte a frecventatorilor normali ai biroului : funcționari englezi sau americani ai P.W.B. Film Section, și actori, actrițe, regizori celebri, producători ai filmelor italiene.

Dacă se gîndea la seriozitatea și la încetineala tipic provinciale și romantice ale lui Piero, părea uluitor că Irma era fata lui ; dar ambianța, mai degrabă *halo*-ul cinematografic în care fusese crescută de mică putea explica totul. Poate că Irma cu explozia feminității, cu instinctul și exaltarea ei, se adaptase ultimelor și celor mai rafinate modele din lumea aceea de care părintele său căutase să o țină departe cu mii de obstacole și strategii. Dar, Piero însuși, de bine, de rău, trăia în mijlocul lumii aceleia : aducea acasă fotografii, vorbea de ele, fără să vrea, în fiecare seară ; și astfel precauțiile și piedicile au funcționat invers : ca stimulente.

O invită pe fată să-l urmeze la parter : trebuia să o prezinte doamnei Gisa Levi, șefa de secție a „Victoriei", și monteusă a filmului lui L.

— Începînd de mîine dimineață la nouă, preciză, va trebui să fii aici, punctuală.

Au ajuns în momentul acela în fața ascensorului, unde ușierul, țîșnind de la locul lui, îndată ce i-a văzut înaintînd pe coridor, s-a grăbit să le-o ia înainte și să apese butonul.

— Ai făcut bine că ai venit, te așteptam : dealtfel o știi, spuse Emilio Irmei în ascensor, dar cum de-ai spus ușierului că aveai întîlnire cu mine chiar azi ? A fost o întîmplare. Puteai chiar să nu mă găsești sau puteam să fiu ocupat...

Irma rîse :

— Aș fi așteptat. Îndată ce m-am întors la Roma, alaltăieri seara, tata mi-a spus să-ți telefonez ca să-mi fixezi o oră. Trebuia să o fac ieri dimineață, și am uitat.

Ajung acasă la prînz : „Ai telefonat ?“ mă întrebă imediat, cu neliniștea pe care o au bolnavii. Nu am avut curajul să-i spun că am uitat, și astfel i-am spus că dumneata mă aștepți în dimineața asta la 12. Închipuie-ți, m-a trezit la opt, ca să nu întîrzii ! Cînd am ieșit, am văzut că era soare. Bine, mi-am spus : mă duc, încerc ! Chiar dacă ai devenit o persoană importantă, ai rămas cel mai bun prieten al tatii, și cum eu îmi amintesc de dumneata, tot astfel, chiar mai bine, dumneata trebuie să-ți amintești de mine, de cînd eram mică. Am greșit ?

— Nu, nu ai greșit, răspunse Emilio rîzînd și el.

— Nu-i spui tatii, nu-i așa ?

— Ce anume ?

— Că am venit fără să telefonez mai întîi. Bine că totul s-a terminat cu bine : l-ai necăji fără rost.

— Fii liniștită, Irma. Nu-i spun nimic. Drept cine mă iei ? Nu mi-am pierdut mințile. Mă gîndesc mult la sănătatea lui. Nu știu dacă ți-a spus : sper să-l arăt unui medic specialist englez.

— Și mama și eu sîntem foarte îngrijorate. Crede-mă, e o mare durere să-l avem în casă în continuu în felul acesta. A muncit mereu, toată viața lui. Acum nu știe ce să mai facă. Se plînge, se plînge, nu e altceva decît un vaiet de dimineață pînă seara, și noaptea umblă năuc prin casă și se vaită.

— Suferă, crezu Emilio că trebuie să spună.

— Da, știu că suferă. Dar suferim și noi, crede-mă.

Camerele secției de montaj se deschideau direct, fiecare cu un glasvand, spre micul parc. Văzîndu-l pe șeful ei intrînd, Gisa Levi, într-un halat alb, mănuși de bumbac alb, părul argintiu, ochi mari albaștri, frumoasă, calmă, senină, ceremonioasă, se ridică de la masa de montaj :

— *Cerea sur avucat* [1]. Cărui fapt datorez cinstea plăcutei dumneavoastră vizite ?

Emilio o prezentă pe Irma, îi explică totul și încheie :

— Dragă Gisa, și în numele inginerului Golzio, te rog să iei sub protecția dumitale specială și sub prețioasele dumitale sfaturi pe domnișoara Giraudo. Dumneata îl cunoști pe tatăl ei, deci...

— Deci nu poate exista o recomandare mai bună, se grăbi să spună Gisa.

[1] Salut, domnule avocat. (piem.)

— Atunci vii mîine dimineață la nouă, draga mea.

— Dar halatul ?... Mănușile ?... murmură Irma.

Emilio constată, nu fără ușurare, cum, în sfîrșit, în fața Gisei, fata arăta o oarecare supușenie.

— Nu te gîndi la nimic : aici avem tot, draga mea. Dacă halatul îți va veni puțin larg, îl vei lua acasă și-l vei potrivi pe corpul tău. *Cerea, sur avucat.*

— *Cerea, Gisa.*

O însoți pe Irma pînă la poarta dinspre stradă. Rămase o clipă să o privească, în timp ce se îndepărta, sub un soare orbitor, spre Villa Borghese : cu pasul iute al picioarelor voinice și drepte, strînsă în mantoul de cămilă, cu părul roșu-Tizian care părea strălucitor, de departe, ca o floare rară.

Rară și plăcută era și senzația pe care o încerca Emilio : i se părea aproape că respiră un aer nou și ciudat de ușor. Era poate pentru prima oară, își spuse, că putea admira o femeie fără a o dori.

Irma începu să lucreze. Emilio o vedea numai în anumite ocazii : cînd cobora la secția de montaj, ceea ce i se întîmpla foarte rar ; sau seara, pe la opt și jumătate, pentru unele proiecții, cînd erau și L., regizorul, și unii actori sau actrițe principale. Dar proiecția nu era în fiecare zi, și subalternele Gisei erau două : astfel că nu totdeauna se întîmpla să fie de rînd Irma. De cîteva ori o întrebă pe Gisa :

— Ei, cum merge Giraudo ?

Și Gisa, cu zîmbetul indescifrabil al tuturor torinezilor, răspundea :

— Bine, domnule avocat.

Într-o noapte, după ora 12, în timpul proiecției unui film american pe care trebuia să-l vadă cu L., pentru a alege pe eventualul protagonist al *Furtunii,* marele film al anului următor, se simți cuprins de somn. În timpul proiecțiilor, mai ales cele din timpul nopții, i se întîmpla acest lucru destul de des. Așezat în primul rînd al fotoliilor, între Gisa și L., l-a rugat pe acesta din urmă să-l trezească îndată ce va apare pe ecran actorul în chestiune, care avea aici un rol secundar. Plictiseala filmului, moliciunea fotoliului, lumina albăstrie care se împrăștia în apropierea ecranului, aroma trabucului lui L., au funcționat ca niște narcotice : și în plus, se adăuga, poate, calmul

after-glow-ul [1] Paulei, noua lui prietenă. Se gîndea chiar la ea cu expresia engleză care înseamnă : bucurie care durează după o plăcută experienţă. Făcuse dragoste cu ea pînă cu cîtva timp înainte, în garsoniera din via del Mare, obligînd pe inocentul L. să amîne puţin proiecţia, care în mod normal ar fi trebuit să aibă loc la zece. Erau departe timpurile, uitate, cînd actul erotic îl lăsa agitat şi plin de remuşcări şi chiar dornic de o bucurie oarecum diversă. Numai cu Elena era aşa. Dar cu Elena făcea dragoste mult prea rar pentru ca de fiecare dată să nu i se pară aproape o noutate şi pentru ca această părere să nu corecteze, într-un fel, vechea şi veşnica nemulţumire. Cu toate celelalte, acum, nu mai greşea scopul. Era sigur că învăţase în sfîrşit să cunoască nu atît femeile, cît propriile gusturi : şi cînd acestea erau satisfăcute, nu mai cerea nimic. Simţea răspîndindu-se în el, cuprinzîndu-l în întregime, din vîrful firelor de păr pînă în acela al mîinilor şi picioarelor, o duioşie imobilă, o linişte pustie şi fără margini. Zăcea în întuneric şi îşi spunea că satisfacţia completă putea fi interpretată, în acelaşi moment, ca o supremă fericire sau chiar ca o supremă tristeţe : o moarte provizorie, conştientă şi fără durere.

Mai avusese această senzaţie încă o dată : cu Paula, ceva mai devreme. Apoi, lăsînd-o dormind se ridicase, se îmbrăcase şi venise la proiecţie. După proiecţie, avea să se ducă în via Gregoriana să se culce. Mulţumit şi singur. Elena şi Luigino nu se întorseseră încă din vilegiatură.

Aşezat între Gisa şi L., în rîndul întîi, în noile şi confortabilele fotolii din sala din via Pergolesi (şi aceasta construită după un plan al său, tapisată şi cu uşi capitonate cu stofe, catifele, draperii gri după gustul lui), se lăsă cu plăcere furat de somn gîndindu-se că seria extraordinară de fericire, începută vara trecută, continua : părea acum fixă, inalterabilă : i se adăugau şi o completau, fără a o ştirbi, pînă chiar şi orele cele mai inerte ale lucrului.

Îl trezi ţîrîitul unui greiere de telefon. Deschise ochii : văzu că avea înainte o scenă într-o pădure. Telefonul, la intervale regulate, continua să sune. Gisa se ridicase. Emilio se întoarse leneş. În semiobscuritatea sălii, o văzu ridicînd receptorul de pe măsuţa din spatele ultimului rînd de fotolii. O auzi vorbind pe şoptite : în dialect pie-

[1] post-plăcere (engl.)

montez, i se păru. Printr-o întîmplare, coloana sonoră a filmului, care abia se auzea, devenise și mai surdă : un *outlaw* în fugă (era un film despre Robin Hood) ieșea din pădure, și începea să se tîrască de-a bușilea printre tufele dese, atent să nu facă zgomot și să nu miște nici o creangă. Gisa nu voia să tulbure proiecția, sau pur și simplu nu voia să fie înțeleasă de Emilio și L., totuși eforturile ei pentru a vorbi în șoaptă și a nu fi auzită au fost zadarnice :

— *...Sì, a j'é, a j'é... ch'a staga tranquil, monsù Giraudo... Quand che la prujessiun a finìss, a ven subit a cà... No, ch'am scüsa, i peuss nen ciaméjla adéss... a l'é dzura an cabin-a... No, l'avucat a veul nen... Ch'as preòcüpa nen për 'l tránvai* [1]. Avem mașina producției pentru mine și pentru ea. *Cerea, bun-a neuit... Ch'as sagrin-a nen, chiel, e ch'a pensa a sté mej : bel'e sì, i vurúma tüti vëdlu turna 'n sül carél... e prest ! Ch'a dia nen lon, monsù Giraudo ! Bun-a neuit* [2].

Cînd filmul s-a terminat, Emilio, încă ingenuu deși cu un început de bănuială, luînd-o deoparte pe Gisa, o întrebă dacă într-adevăr Irma era sus, în cabina de proiecție, și de ce. Gisa deveni, brusc, stacojie : culoarea era exagerată, poate prin contrast cu splendidul păr alb argintiu și cu ochii ei mari albaștri. Dar încercă să se stăpînească și să zîmbească.

— Scuzați-mă, domnule avocat. Nu aveam intenția să vă vorbesc, cel puțin cîtva timp. Dar văzînd că m-ați prins, cum se zice, în flagrant... dacă îmi permiteți, vă spun tot. După cum ați înțeles, da, la telefon era tatăl Irmei. Cînd avem proiecția seara tîrziu, fata profită și iese cu logodnicul ei. Domnul Giraudo nu știe nimic. Ce vreți ? nu e un mister pentru nimeni cum merg lucrurile astăzi. Ea îl numește logodnic, dar nu este decît... În sfîrșit, eu nu l-am văzut niciodată, nu-l cunosc și nu știu nici măcar cine este. Poate este un băiat bun, nu știu. Dar e sigur că la căsătorie, cel puțin acum, nu se gîndește nici unul din ei, *e a l'é per lon che la cita a peul dije gnente a so*

[1] Da, este aici, este aici... fiți liniștit domnule Giraudo... Cînd proiecția se va termina, va veni imediat acasă... Nu, scuzați-mă, nu pot să o chem acum... este sus în cabină... Nu, avocatul nu vrea... Nu vă gîndiți la tramvai. (piem.)

[2] La revedere, noapte bună... Nu vă neliniștiți deloc, gîndiți-vă la dvs să vă faceți bine, aici vrem toți să vă revedem printre noi din nou pe carul de filmat... cît mai curînd. Nu spuneți așa ceva, domnule Giraudo ! Noapte bună. (piem.)

papà [1]. Permisiunea de a merge la cinema seara o are o singură dată pe săptămînă, sîmbăta. Pentru celelalte seri m-a rugat să o ajut : în caz de control telefonic, să spun tatălui ei că se află aici și că se întoarce acasă în mașină cu mine. Știu, nu e frumos ce fac : dar sînt dispusă să fac orice ca să-l scutesc pe omul acela de vreo neplăcere. Mai degrabă... Gisa se opri și se înroși din nou. Emilio o încurajă :

— Mai degrabă ? Spune, ce mai e ?

— Și despre asta mă gîndeam să vă vorbesc la sfîrșitul lucrurilor : pentru că nu se poate pretinde ca o fată fermecătoare, tînără, plină de viață, și care nu a mai lucrat pînă acum, dintr-o dată să se apuce să rotească pelicula timp de douăsprezece ore pe zi...

— Nu se poate ? Crezi că lucrul pentru care am angajat-o pe Giraudo este prea greu pentru ea ? și că trebuie să angajăm o a treia persoană ?

— Nu, vă rog, *mi lu ringrassiu, avucat, ma i diu nen lon !* [2] Ezită încă o clipă și apoi : Adevărul e altul. Foarte simplu de fapt. Fata, după părerea mea, e foarte deșteaptă, capabilă, puțin ciudată uneori, și chiar spirituală, originală. Numai că... numai că *l'à gnün-e veuje'd travajé* [3] : nici o dorință ? să zicem nici o *intenție* de a munci, iată adevărul. Ea vine aici numai pentru a nu-și necăji tatăl.

— Dar cel puțin vine în orele de program ?

— Dimineața da, de nevoie : pentru că o trezesc și o fac să iasă din casă. Dar după-amiaza...

— De ce ? Nu merge acasă la masă ?

— Nu. Mi s-a destăinuit chiar a doua zi. Mi-a vorbit despre logodnic. Ia prînzul cu el și apoi rămîn cîtva timp împreună. Acasă spune că mănîncă un senviș în lăptărie cu toți ceilalți.

— Și la ce oră revine după-amiază ?

— Ar trebui să revină la trei. Dar se întoarce la cinci, la șase... Uneori chiar nici nu vine...

— Dar logodnicul ce meserie are ? Nu lucrează după-amiaza ?

— *A smija che 'd no : a fa l'atùr* [4].

— Actor ? Nu știi cum se numește ?

[1] și tocmai pentru asta, fata nu poate spune nimic tatălui ei. (piem.)
[2] iertați-mă, domnule avocat, nu vreau să spun asta ! (piem.)
[3] nu are nici un chef de lucru (piem.)
[4] Mi se pare că nu ; este actor.. (piem.)

Gisa spuse că nu știe. Emilio era amărît, într-un fel trădat. După o scurtă reflecție, își spuse că ar fi trebuit eventual să se mire de contrariu : și anume că o fată de frumusețea și aparența dezinvoltă a Irmei s-ar fi apucat să muncească cu fireasca hărnicie a tuturor celorlalte funcționare de la secția de montaj.

Gisa ceru din nou iertare că tăinuise purtarea Irmei. Repetă că a procedat cum a crezut mai bine ; că nu era zi în care să nu o dojenească pe fată ; și că avea intenția să spună totul lui Emilio la sfîrșitul producției. Desigur, lucrurile nu puteau merge mai departe așa. Irma nu mai putea fi angajată pentru un alt film. Mai ales pentru că devenea obiect de scandal pentru celelalte fete.

Emilio se gîndi un moment la ce trebuia să facă. Hotărî să nu o dea de gol pe Gisa și i-o spuse, mulțumindu-i, și explicîndu-i că nu voia să-i provoace o nouă durere lui Giraudo : într-adevăr, dacă Irma ar fi aflat că Gisa vorbise direcției de lipsa ei repetată de la lucru, s-ar fi plîns acasă de Gisa, ar fi vorbit împotriva ei. Nu, era mai bine să urmeze o altă cale. Emilio s-ar fi informat la paznicii de la parter care o vedeau desigur intrînd și ieșind, chiar dacă trecea prin parc : în felul acesta ar fi avut o dovadă a neglijenței ei, o dovadă care excludea intervenția directă a Gisei. Prima zi în care Irma va întîrzia peste măsură, Gisa îl va anunța prin telefon : apoi, de îndată ce se va prezenta, îi va transmite că el o căutase, și o va trimite sus.

Chiar și de data asta, intrarea Irmei a fost o surpriză. Avea halatul alb și mănușile de ață. Înaintă încet, încet : plîngea în hohote și își ștergea lacrimile cu batista. Se încăpățîna să țină capul plecat, așa cum fac copiii cînd se știu vinovați : dar atitudinea ei era pînă la urmă de o involuntară cochetărie, claia de păr roșu părînd așa și mai mare, și mai frumoasă.

Plînsul Irmei continua disperat. Oare or fi anunțat-o ușierii ? Sau poate Gisa însăși ? Era posibil, își spuse Emilio. Dar, chiar în cazul acesta, trebuia să-și închipuie că fata se aștepta la o teribilă dojană și că voia să se apere cerînd îndurare de la început, ceea ce era ciudat : Emilio știa foarte bine că, spre deosebire de Golzio, nu avea faima de zbir între subalternii lui. Nimeni nu o putuse speria pe Irma în așa măsură, încît să-i provoace un torent de lacrimi. Numai dacă... numai dacă, se gîndi

în cele din urmă îngrijorat Emilio, greșelile Irmei erau mai grave decît cele denunțate de Gisa.

De astă dată, apărat de biroul vast, căptușit cu piele naturală, Emilio nu se ridică ; așteptă ca Irma, după cîțiva pași mici, cu capul în jos, suspinînd, să ajungă în fața lui : atunci îi spuse cu blîndețe :

— Acum ia loc, Irma... așează-te acolo.

Erau două fotolii enorme, îmbrăcate în aceeași piele, de cealaltă parte a biroului lui Emilio : Irma, fără a-și lua batista de la ochi, se uită înapoi și se așeză încet pe marginea unuia din cele două fotolii. Rămase astfel, continuînd să plîngă, cu bustul drept și bărbia în piept.

— Plîngi, Irma, reluă Emilio, știind că singurul mod de a face pe un copil să înceteze plînsul este acela de a-l invita să plîngă fără teamă, oricît ar vrea el, plîngi, ușurează-te, nu te teme de nimic : astăzi, din întîmplare, am timp destul, și nu ne aude nimeni. Uite chiar ce fac. Apăsă pe butonul interfonului. Glasul metalic de dincolo spuse :

— Da, domnule avocat.

— Doamnă Bruscantini, Emilio ținea apăsat butonul, în timp ce, aproape automat, Irma își stăpînea suspinele, să nu mă deranjați pentru nici un motiv, nu sînt pentru nimeni, nici pentru soția mea : numai pentru inginerul Golzio.

— Inginerul Golzio a ieșit.

— Foarte bine.

Luă mîna de pe buton, și Irma reîncepu imediat să plîngă mai tare, ca și cum suspinele și lacrimile, reținute cu greu, s-ar fi dezlănțuit în mod natural. Dar de ce, își spuse Emilio, de ce să-și închipuie neapărat că fata ar fi comis ceva grav, cînd poate că nu era așa ? Ce știa el de Irma ? Era frumoasă, elegantă, dezinvoltă, spirituală, mondenă, fără chef de muncă și îndrăgostită, poate chiar amanta unui tînăr actor de cinema : și ce-i cu asta ? însemna oare că era o fată coruptă ? Lacrimile, în orice caz, erau foarte naturale. Abia acum începeau să i se rărească lacrimile, și să i se potolească suspinele.

— Nu avem nici o grabă, repetă Emilio. Apoi îmi vei spune, nu-i așa ? de ce crezi că trebuie să plîngi așa de tare.

— Da, da, spuse Irma consimțind, dar continuînd să țină capul în jos : lui Emilio i se păru totuși că ghicește, pe buzele mari și rujate ale fetei, ceva ca un surîs.

În sfîrşit, cînd reuşi să vorbească, fără a-şi arăta chipul, începu încet, încet :

— De cîteva zile m-am hotărît să vin să-ţi vorbesc... pentru că... Ştiu, dumneata ai fost totdeauna atît de bun cu tatăl meu şi cu mine... şi tocmai pentru asta nu aveam curajul să vin din nou să-ţi cer ceva... Astăzi, astăzi eram atît de disperată... şi cum singura persoană de pe lume pe care o cunosc şi care mă poate ajuta eşti dumneata... atunci mi-am făcut curaj şi mi-am spus : azi mă duc !

— Dar te-am chemat eu ! murmură Emilio uimit.

— Da, ştiu... uneori ai spune că e o simplă coincidenţă : tocmai azi cînd m-am decis să-ţi vorbesc... tocmai azi, pentru prima oară de cînd lucrez aici, m-ai chemat.

La fiecare cuvînt al Irmei, Emilio se simţea mai nedumerit. Era într-adevăr o apărare extrem de abilă atitudinea fetei ! Trebuia să se predea totuşi, se gîndi în sinea sa Emilio, în faţa realităţii unei Irme, dacă nu corupte, cel puţin expertă precoce.

— Şi ce oare voiai să-mi ceri ? întrebă el, secundînd-o ca să încerce să o înţeleagă pînă la capăt.

Deocamdată, îşi închipuia vag că fata voia să-l roage să-i uşureze o parte din program : să-i permită, de exemplu, să vină numai dimineaţa, şi poate să nu-i spună nimic tatii.

În schimb :

— Trebuie să ştii... Îţi spun asta, dar tata nu ştie nimic şi nici nu trebuie să ştie vreodată... Îmi promiţi că nu-i vei spune niciodată nimic ?

Îşi ridică în sfîrşit obrazul : brăzdat de lacrimi, cu ochii roşii, dar strălucind de o lumină plăcută şi gravă. Buzele îi erau sinuoase, conturate, reliefate uşor şi întredeschise în aşteptarea răspunsului.

— Nu-i voi spune nimic tatii, niciodată, spuse încet Emilio, cu o solemnitate care i se păru şi lui exagerată. Dar mama ştie ?

— Nimic, nici ea. Oh, mama nu este în stare să ţină nici cel mai mic, cel mai stupid secret. I-l spune imediat tatii. Nu, nu i-am spus niciodată mamei şi nici tatii. Dumneata eşti prima persoană căreia mă destăinui. Sînt logodită.

Irma tăcu şi închise ochii, ca pentru a-şi aduna forţele şi a continua. Emilio întrebă :

— De cît timp ?

— Ei... de acum... se opri şi încruntă sprîncenele : era clar că nu prevăzuse întrebarea, şi că timpul era ceva la care ea nu se gîndea niciodată,... da, ei bine, la cîteva zile după intrarea americanilor în Roma : deci, mai mult sau mai puţin, de un an şi jumătate !

— Eşti logodită de un an şi jumătate ?

Şi întrebarea asta păru că o surprinde. Răspunse, totuşi, instinctiv, înainte de a reflecta, şi astfel se trădă :

— Un an şi jumătate de cînd l-am întîlnit prima dată... Tăcu, văzînd că a greşit.

Era limpede că „logodit" era un fel de a spune, pentru alţii, înaintea altora ; şi că între ea şi tînărul acela, oricine ar fi fost, nu existase niciodată nici cel mai mic semn de logodnă. Emilio se prefăcu că nu ştie nimic.

— Şi cine este el ?

— Un băiat de treabă, crede-mă... Bun, delicat, inteligent. Ne iubim foarte mult, te asigur.

— Cîţi ani are ?

— Douăzeci şi doi.

— Munceşte undeva, presupun.

— Da... răspunse Irma, şi îl fixă cu ochii acum uscaţi : ochi extraordinari, crezu atunci Emilio că-i observă pentru prima oară : două puncte scînteietoare, în centrul pupilelor, şi, în jur, în irisurile negre, mari, libere de albul ochilor o expresie emoţionantă, poate de aşteptare încordată, poate de gol, între speranţa unei dedicări şi neliniştea de a nu găsi cui să se dedice. Privirea lui Piero, desigur, avea o intensitate şi o inteligenţă deosebite ; şi chiar şi privirea de păpuşă a Nuccici era neobişnuită. Dar aceea a Irmei părea că îmbină inteligenţa primei şi fixitatea celei de a doua într-o profunzime diversă, foarte armonioasă şi neliniştitoare. Da, lucrează... cînd găseşte pe cineva care să-i dea de lucru.

— De ce ? Ce face ?

— Actor de cinema. Poate dumneata îl cunoşti. A avut cîteva roluri... Se numeşte Giorgio Gentili.

Lui Emilio i se părea că auzise vag de acest nume. Prin interfon ceru doamnei Bruscantini să caute în arhiva cu fotografii plicul, dacă era. Irma rămase tăcută, dar fixîndu-l mereu ca la început şi ca şi cum mai voia să spună ceva şi nu îndrăznea. Emilio, care credea acum că înţelese, tăcu înadins. Intră Bruscantini, îi întinse un plic gros, şi ieşi. Erau fotografiile unui tînăr în slip, pe plajă :

mușchiulos, zvelt, cu părul lung, bogat, creț, de un blond aproape sigur artificial. Chipul era acela obișnuit al figuranților sau al micilor actori din cinematografia Romei : smead, marcat, fals-slab, fals-nervos, fals-viril. Un tip din fotografii pe care îl puteai întîlni cu doamnele elegante și nu prea tinere. I-ar plăcea Elenei, poate ! rîse în sinea lui Emilio. Dar i s-a părut anormal ca Irma să fie îndrăgostită de el și, mai ales, ca tipul să fie îndrăgostit de Irma. Irma, ezitînd, se aplecase să vadă. Emilio o întrebă :

— El este ?

Fata aprobă.

— Dar aici scrie : vîrsta douăzeci și șase de ani, observă Emilio după ce întoarse una din fotografii.

Irma nu se pierdu cu fîrea :

— E încă atît de tînăr. Se vede că acolo și-a dat mai mulți ani ca să fie luat mai mult în serios. Are nevoie de lucru. Ai lui nu vor să fie actor, și tatăl lui, care lucrează într-o întreprindere de export, i-ar fi găsit nu știu ce post de funcționar la Milano. El a refuzat ca să nu se depărteze de mine și pentru că este decis să continue cu cinematograful. Dar sînt mai bine de două luni de cînd nu a mai făcut un film... și dacă nu găsește un rol oricît de mic, trebuie neapărat să cedeze și să se ducă la Milano.

— Și din cauza asta plîngeai ?

— Da.

— Asta voiai să-mi ceri de cîteva zile ?

— Da.

Spunea da cu toată siguranța și de fiecare dată frumoasa ei gură sinuoasă se închidea, compactă. Ochii : acum Emilio văzu că ochii adînci și negri ai Irmei îl fixau cu vădită încredere, aproape bucuroși. Dintr-o dată simți că zîmbește și el : din întîmplare, în filmul lui L., era un blestemat rol de al doilea îndrăgostit care, printr-o suită de împrejurări foarte stupide, era încă descoperit și poate că era potrivit tocmai acelui tînăr ! E interesant cît de greu este, uneori, să găsești interpreți pentru unele roluri care au nevoie de chipurile cele mai banale ! Producția cinematografică, se gîndi Emilio, este ca un lanț, verigă cu verigă, la întîmplare. Făcînd o favoare Irmei, rezolva o problemă de „*casting*". Oricum trebuia să-l vadă mai întîi pe tînăr ; și să-l vadă și L., și să accepte să facă o probă.

— Crezi că dacă îi telefonăm acum lui... pentru a nu spune : logodnicul tău, aruncă o privire pe fotografii și citi din nou numele, pe care îl uitase : ...lui Giorgio Gentili, îl găsim acasă ?

— Da, așteaptă tocmai ca să-l chem ! spuse Irma, sărind în picioare și ridicînd receptorul aparatului pe care Emilio îl împinse spre ea.

— Așteaptă ?! Vrei să spui că el știa că tu îmi vorbești azi despre el ?

— Da, spuse din nou Irma, cu simpatica ei siguranță, care-i apărea lui Emilio ca o garanție de naivitate.

Și acum, pentru a forma numărul, se așeză, în mod distrat, natural, pe suprafața de piele a biroului, așa cum Emilio nu își amintea că ar fi îndrăznit, nu atît din respect pentru el, ci pentru biroul însuși, nici una din secretarele sau actrițele care îi fuseseră amante.

— Spune-i să vină acum, îi șopti Emilio în timp ce ea vorbea la telefon.

— Era mama lui, s-a dus să-l cheme. E jos, la bar.

„Cum e cu putință ca acest diavol de fată să fie fata lui Piero și a Nucciei, chiar dacă seamănă cu amîndoi !" se gîndea Emilio, admirînd-o. Așezată pe marginea biroului, cu halatul alb, și masa de păr care în ultima lumină a după-amiezii de noiembrie încă împrăștiată de *bow-window*, luase un ton de aramă întunecată, Irma era o imagine neașteptată, stranie, tonică. Emilio se gîndi să aprindă lumina ; dar ezită, ca și cum se temea că se va pierde vraja. Chiar în momentul acela, fata, ca să ocupe într-un fel așteptarea de la telefon, luase în mînă revolverul Beretta de pe un top de hîrtii și se juca cu el. Rîse, deschise exagerat de mult ochii și cu o jumătate de glas, întrebă :

— Este încărcat ?!

— Da, ei, atenție ! răspunse Emilio, rîzînd și el și sufocîndu-și în mod dramatic glasul.

Și Irma, continuînd gluma, întinse brațul, închise ochiul pentru a ținti bine, și fixă Beretta spre el. Îl puse apoi la loc, „logodnicul" era la telefon.

— Scumpule, avocatul Viotti spune că dacă poți să vii acum în via Pergolesi are ceva pentru tine. și privi cu un sens întrebător neliniștit : Emilio nu-i spusese nimic : greșea oare dacă îi spunea așa ?

Nu, Emilio o asigura cu zîmbetul, în timp ce ea punea receptorul la loc. Totuşi, şi independent de logodnic şi de rolul probabil pe care acesta l-ar fi avut în filmul lui L., Irma nu înţelesese încă, sau se prefăcea că nu înţelesese, că nu putea continua să neglijeze, cum făcea acum, lucrul pentru care era salariată. Fie din naivitate (după cum ar fi vrut să spere Emilio), fie din viclenie, Irma nu-şi ceruse nici o scuză şi nu făcuse nici o aluzie, nici măcar pe departe, la întîrzierile şi la absenţele ei. Emilio îşi spuse că, oricum, avea timp destul să o dojenească în mod serios. Începu prudent, aproape pentru a confirma şi a explica zîmbetul, cu care o liniştise în privinţa logodnicului.

— Da, desigur, poate că există ceva pentru el : chiar în filmul în care lucrezi şi tu. E mai mult decît un rol mic, e un rol important, al doilea sau al treilea după protagonist.

— Cît sînt de fericită ! Mulţumesc, mulţumesc !

— Şi eu sînt mulţumit : în felul acesta, poate, după-amiaza, cum logodnicul tău va fi obligat să lucreze, tu vei fi liberă să vii punctual la montaj : aşa cum e de datoria ta, Irma. Văd că roşeşti. De ce crezi oare că te-am chemat la mine ? Nu, nu spune nimic. N-are rost. Eu ştiu, totdeauna, tot ce se întîmplă acolo. Gisa a încercat să-ţi ia apărarea. Totuşi programul e program, şi oricine poate controla exact la ce oră intri şi ieşi. Gîndeşte-te : dacă tu ai fi funcţionară într-o firmă aşa cum sînt toate, din cele care au fişa şi ceasul la poartă, cum ai face ? Dar ceea ce constituie adevărata gravitate a lipsei tale este un alt lucru. Eşti prea inteligentă, Irma, ca să nu ştii că ţin la tatăl tău, ca la un frate ; şi că, de aceea, nu-i voi comunica niciodată, bolnav şi suferind cum este în aceste zile, şi preocupat de viitorul tău, nu-i voi comunica niciodată, în nici un caz, neplăcerea de a afla că tu vii la montaj cu întîrziere şi că, să spunem lucrurilor pe nume, puţin îţi pasă de treaba asta. Tocmai ştiind asta, ştiind că nu te pot pedepsi, ar trebui să fii desăvîrşită. Tu faci exact invers : profiţi de condiţia privilegiată în care te afli. Fii atentă, totuşi. Eu te pot apăra numai pînă la un anumit punct. Nu vorbesc de Gisa care este un înger şi care este superioară lucrurilor acestora. Dar dacă una din fetele celelalte de la montaj îţi face un raport ? Sînt obligat să mă dispensez de tine !

Irma se ridică brusc. Fulgerător, își scoase mănușile, își desfăcu halatul, și aruncă totul pe fotoliu :

— Bine, ai dreptate. Atunci te dispensezi de mine chiar acum. Mă gîndesc eu la tata. Îi voi spune că nu mai am intenția să lucrez. Îi voi spune chiar eu. Ești mulțumit așa ?

Emilio rămase fără glas. Fixa, fermecat și speriat, ochii Irmei care, la rîndul lor, îl fixau cu o expresie adîncă de ură, de care nu i-ar fi crezut niciodată în stare : așa cum nu ar fi crezut-o niciodată în stare pe ea, fata lui Piero, de o dezlănțuire atît de violentă, atît de sălbatică. Își aminti, atunci, într-o fulgerare, ceea ce Piero îi mărturisise odată : chiar apatica Nuccia avea, din fericire foarte rar, accese de furie neașteptate. Și pe însuși Piero, omul cel mai calm și mai potolit din lume, Emilio nu-l văzuse niciodată furios : dar toți spuneau că, în timpul lucrului, cînd constata că este înșelat de vreunul din subalternii lui sau din muncitori, devenea o fiară.

— Irma, calmează-te : ești nebună... Emilio nu reuși să spună altceva.

— Nebună ?! Îți mulțumesc pentru tot ce ai făcut pentru tata ; îți mulțumesc, ți-am spus-o imediat. Dar slujba asta nu ți-am cerut-o eu. M-am întors de la Capri și am găsit totul gata făcut. Nu aveam de ales. Ce trebuia să fac ? Și eu îl iubesc pe tata... n-a putut continua, plîngea din nou : dar nu pe tonul de mai înainte, care dezvăluia o slăbiciune și cerea ajutor : acum erau lacrimi de indignare. Capri, reflecta între timp Emilio : iată unde fusese după culesul viei, și cine știe ce minciună povestise acasă ; în dezlănțuirea mîniei se trădase fără să-și dea seama.

— Dacă l-ai iubi într-adevăr pe tata, așa cum spui, ai găsi energia necesară pentru a munci, și pentru a veni punctuală după-amiază și pentru a renunța să-ți vezi logodnicul...

— Da, răspunse Irma, ridicînd cu mîndrie capul și fără să mai plîngă, da, sigur : dar făcînd ceva care să-mi placă.

— Și care ar fi acest ceva care să-ți placă ? Să auzim.

Irma nu răspunse imediat. Plecă în jos capul și, în sfîrșit, îmbufnată, ca un copil, zise :

— Nu știu. Știu numai că această muncă nu e pentru mine, asta-i.

— Poate... — sugeră Emilio, privind-o, ...poate ai vrea să fii actriță de cinema, vedetă ?

— Poate ! — ridică din nou capul și acum rîdea, fiind parcă amuzată de idee : dar deloc convinsă.

— Fotogenică, ești desigur fotogenică !

— Da, știu : dar nu aș putea să învăț un rol !

— Ar trebui să faci o probă : și să-i spui tatii numai în caz pozitiv.

— Tata este împotrivă. Dar nu e asta. Dacă aș simți în mine forța de a deveni o actriță, aș reuși să-l conving și pe tata. Nu am talent să joc, am mai încercat cîteodată, știu bine. Chiar și ideea de a rămîne în fața aparatului de filmat... mă terorizează.

Acum camera era în penumbră. Și Irma tăcu pe neașteptate.

— Deci cînd vei găsi un lucru care să-ți placă, îmi vei spune. Deocamdată te sfătuiesc să continui aici, și să fii punctuală. Pentru tine, pentru demnitatea ta, înainte de toate.

— Înțeleg. Dumneata ai impresia că prin faptul că tata nu trebuie să știe, eu... cum se spune ? șantajez ?

— Chiar așa.

— Iar eu în schimb am impresia că dumneata mă șantajezi. Da, pentru că dacă tata nu ar fi bolnav, eu nu aș fi venit niciodată aici.

— Ca să muncești. Ci pentru a mă ruga să-i găsesc de lucru lui Giorgio Gentili ?...

— Oh, dar știi că ești teribil ! *Nun vola una paja* [1], cum se spune la Roma. Rîzînd, se hotărî, cu o extremă dezinvoltură, să se așeze pe fotoliu. Pot fuma o țigară, în timp ce așteptăm ?

Scotocind în buzunarul halatului, rămas acolo neglijent, scoase un pachet. Emilio îi oferi din ale lui. Era din ce în ce mai înmărmurit de caracterul Irmei care, cînd părea expertă în viață și perfect stăpînă pe ea, cînd copilăroasă, impulsivă, fără frîu ; smintită, cum spusese și Piero. O privi în fața lui, de cealaltă parte a biroului, în timp ce aspira fumul cu voluptate, îndelung : cu exagerare, cu o poză vădită, ca și cum se străduia să pară o fată trecută prin toate, aproape o vampă. Obscuritatea îl împiedica pe Emilio să-și dea seama de expresia chipului.

[1] Nu-ți scapă nimic. (dialect romanesc.)

Dar nimic nu era mai nevinovat, infantil, aproape ridicol, decît amploarea gestului cu care, desprinzînd țigara de pe buze, o îndepărta în aer. Se hotărî să aprindă. Ce amestec avea farmecul ? De care farmec era vorba ? Nu se putea desigur gîndi și dealtfel simțea că nu se gîndise nici pentru o clipă să o cucerească pe fata de optsprezece ani a lui Piero ! Hai ! Aprinse lampa de pe birou :

— În seara asta cînd ajungi acasă ești în stare să-ți amintești de un comision pentru tata ? Trebuie să-i spui că ieri am primit o scrisoare de la Londra ; că prietenul meu a vorbit cu cel mai mare specialist din lume, Higgins se numește ; și că acest Higgins speră să vină la Roma în timpul sărbătorilor care se apropie, și atunci îl va vedea și pe tata.

— De ce nu-i telefonezi dumneata, dacă nu ai încredere că o să-mi amintesc de comision ?

— Pentru că știu, fetițo, că de cînd e atît de bolnav, telefonul îl supără, îl enervează și îl folosește numai cînd e absolut obligat. Ca în noaptea trecută, după miezul nopții, cînd a telefonat Gisei, ca să întrebe de tine.

— *Nun vola una paja.*

— Irma, nu-ți dai seama că ești impertinentă ?

— Ah, nu, iartă-mă : de astă dată am eu dreptate. Dacă eu sînt impertinentă, dumneata ești o viperă.

Nu se supără. Nu ar fi putut. O admira prea mult în momentul acela. O admira pentru promptitudinea pe care o avusese și pentru inteligența spontană cu care găsise cuvîntul pentru a-l răni.

— Viperă ? Chiar așa ? Și pentru ce ?

— Pentru că îmi servești surprizele una cîte una, picătură cu picătură. Cînd mă aștept mai puțin. Ți-am spus-o. Dacă crezi, în ciuda faptului că tata va suferi, eu sînt gata să părăsesc studioul din acest moment și să nu mă mai întorc niciodată și să iau totul asupra mea. Eu sînt aceea care nu mai vrea să lucreze. Ai înțeles ? Unicul lucru pe care te rog să-l faci este de a nu retrage ceea ce i-ai promis logodnicului meu ! Pentru el, chiar, te rog !

— Bine. Dar înainte de a-i da rolul, pot stabili cu tine o condiție ?

— Un alt șantaj. Spune.

— Vreau să-mi promiți ceva : dacă el va avea rolul, tu să încerci să vii la montaj ceva mai regulat, spuse cu

o paternă încetineală și cu un aer sever ; dar între timp, lui însuși își repeta : viperă !

Sub moralismul binevoitor al vechiului prieten al tatălui ei, care se preocupa atît de viitorul unei fetițe rebele, și își propunea atît de ferm să o aducă pe calea cea dreaptă, simțea că i se furișează și îl străfulgeră o dorință : nu voia să piardă pretextul de a avea fata lîngă el, la parterul din via Pergolesi, ca s-o poată revedea fără greutate în orice moment.

— Promit, răspunse Irma liniștită, dar privind în altă parte. Privea pe birou. Promit, da. Dar iartă-mă dacă sînt curioasă. De ce ții revolverul acela acolo ? Îl ții totdeauna ?

— Totdeauna. E o amintire din război. De pe vremea unei razii... A mai spus lucrul acesta cîtorva actrițe : era o minciună de prea mare efect, mai ales asupra unei tinere fete ca Irma, pentru a nu ceda nevinovatei vanități de a o folosi... De pe timpul unei razii. A trebuit să mă salvez pe munți, undeva pe vîrful Amiatei, la partizani. Ei, de-ai ști... Revolverul acesta mi-a salvat cu adevărat viața !

Irma îl privea într-adevăr cu admirație.

Giorgio Gentili era cel din fotografii : tipic „tînăr cuceritor", bine făcut, din lumea rafinată și brutală care răsărea, în cartierele populare și în periferii, în jurul cinematografului. Era bine îmbrăcat, totuși, cîștiga ceva : părea mai înalt, mai slab. Și pasul și zîmbetul cu care intrase, înclinația corectă aproape milităroasă cu care se prezenta, revelau atenției lui Emilio o psihologie mai delicată, sau cel puțin mai subtilă decît aceea pe care lăsase să se bănuiască, gîndindu-se poate să-și arate proprii mușchi, în pozele de pe plajă. Acum, văzîndu-l și ascultîndu-l, Emilio își spuse că alegerea Irmei nu era în fond chiar atît de ciudată.

Băiatul avea diploma unui institut tehnic : sau mai bine-zis avea, în cel mai rău caz, destulă cultură pentru a înțelege că îi convenea să spună că are o oarecare cultură. Avea și o oarecare experiență : mici roluri în mici filme, dînd lista cu numele unor regizori și a unor filme. Conducea mașina și călărea bine. Vîrsta : douăzeci și opt : fotografiile erau de acum doi ani. Cînd interogatoriul normal de început, la care Emilio îl supusese pe tînărul

actor, ajunse la acest amănunt al vîrstei, Irma, surprinsă cu minciuna, căută să remedieze cu un zîmbet senin. Stătea pe acelaşi fotoliu cu tînărul. Şi Emilio nu mai era pe locul său de la birou, ci în fotoliul din faţa lor.

Se strînse lîngă logodnic :

— I-am spus adineauri avocatului că ai douăzeci şi doi de ani, şi-i atinse cu un sărut ceafa blondă acoperită de păr ; dar în acelaşi moment, ca şi cum ar fi vrut să-i ceară iertare lui Emilio pentru minciună, îi făcu cochet cu ochiul.

— Nesocotito, prostuţo ! — murmură Gentili cu un zîmbet condescendent, cu ochii întredeschişi în fumul ţigării.

— Şi de ce ? — sări Irma, lăsîndu-se încîntată de inflexiunile acelea şi de expresiile lui. Sînt sinceră, asta e. Giorgé, mi-ar fi plăcut să fii mai copil decît eşti.

Lui Emilio i se păru că sceneta care se desfăşura în fotoliul din faţa lui şi la care asista din fotoliul său era improvizată şi declamată de Irma cu o malițiozitate mai mult sau mai puţin conştientă, anume pentru el. Era clar că dacă Gentili îi plăcea Irmei era tocmai pentru aerul lui de om trecut prin multe şi de adult. Şi mai era clar că afirmînd că îşi doreşte logodnicul „şi mai copil", Irma înţelegea într-o măsură că-l incită pe Emilio, căruia îi cunoştea foarte bine vîrsta de patruzeci şi patru de ani, chiar dacă tîmplele cărunte nu i-ar fi denunţat.

Emilio începu să-i explice rapid lui Gentili rolul pe care avea să-l susţină în film, în cazul că L. ar fi fost de acord să i-l încredinţeze. Dar la un moment dat, se simţi sustras de ceea ce vedea : cei doi logodnici, în timp ce-l ascultau, fixîndu-l nemişcaţi, se strînseseră şi mai mult unul într-altul ; Gentili o înconjura pe Irma cu un braţ după şoldul moale, iar Irma se sprijinea languroasă de el. Gentili avea un aer echivoc vădit. În timp ce vorbea, Emilio îl observa. Brăţara, ceasul, inelul erau de aur. Şi butonii de la manşetele cămăşii. Proaspăt ras, chiar exagerat de pomădat. Mai ales zîmbetul dinţilor imaculaţi şi al ochilor strălucitori verzui, făcînd aluzie, cu vanitate şi în aceeaşi măsură cu încredere, la propria-i bravură erotică. „Fără îndoială că trăiesc împreună ! — îşi spuse Emilio continuînd să povestească subiectul filmului. Eram destul de naiv ca să cred că putea fi contrariul ! Şi nu există nici o îndoială că Irma a fost cu el la Capri.

Numai dacă nu mai e și un altul în viața ei." Simți atunci tentația de a descoperi adevărul. Înțelese că ar fi trebuit să renunțe, dar nu reuși. Sfîrși subiectul :

— ...Un rol frumos, nu-i așa ? — și încheie : Spuneți-mi adevărul, voi doi. V-ați distrat, la Capri ?

— Da, sigur, foarte mult, spuse prompt Gentili, ascunzîndu-și surpriza și stînjenirea : în timp ce Irma, sărind, începu să-l fixeze pe Emilio cu o expresie desigur deloc binevoitoare. Timpul era minunat și apoi ni se spusese că americanii și englezii au distrus totul. Nu e nimic adevărat. Dimpotrivă, cu pretextul unui permis, ei apără insula. Mai degrabă am crezut, Irma și cu mine, că am comis o fugă... zîmbi deschis și dădu Irmei, fără scrupule, o lovitură semnificativă... o fugă clandestină, da ! În schimb, văd că dumneavoastră, domnule avocat, sînteți foarte informat !

Irma părea exasperată ; desprinse de pe ea, cu o mișcare violentă și neașteptată, brațul lui Gentili ; se ridică în picioare :

— I-am spus-o eu, adineaori ! M-am înfuriat pentru altceva, și mi-a scăpat ! ce vrei să fac ?

— Fii liniștită, Irma. În orice caz, cu mine, puteți fi fără grijă. Irma știe. Nu voi spune nimic nimănui. Cu atît mai puțin părinților Irmei, natural.

— Mulțumesc, domnule avocat, spuse Gentili, convins că a răspuns cu noblețe unei fraze nobile.

Emilio se întoarse în spatele biroului și-l chemă pe L. la telefon, pe platoul unde lucra.

— Vezi revolverul acesta ? — spuse Irma lui Gentili, luîndu-l din nou și răsucindu-l în mîini. Închipuie-ți că avocatul povestește că a fost partizan și că a luptat împotriva nemților, dar o spune numai pentru a fi interesant, pentru că eu știu foarte bine că nu e adevărat, și rîdea, fixîndu-l, aproape sfidîndu-l.

Emilio rîse și el, mai cu poftă decît ea : ca și cînd ar fi vrut să-l facă să creadă pe Gentili că totul era o glumă. Se întoarse spre tînăr și comentă, dînd din cap :

— Acest Beretta, e adevărat, îl aveam cu mine în Toscana, în timpul nemților. Dar închipuie-ți dacă eu stau să spun asemenea povești.

Irma, malițioasă sau copilăroasă, izbucni atunci în altă serie de hohote și adresîndu-se direct lui Emilio :

— Cum ?! Ai avea acum și curajul să negi ?!

Din fericire sună telefonul, era L. Emilio îi spuse că actorul Giorgio Gentili va veni imediat la el : putea să-l încerce în rolul care era liber.

Parfumul Paolei era dens, aromatic, uleios și ca o pulbere, deși Emilio nu reușea să înțeleagă dacă această ultimă senzație se datora unei invizibile și impalpabile, dar efective, pulverizări, sau faptului că evoca tămîia și vechile satenuri îndoite în fundul sertarelor unor comode. Era desigur un parfum parizian modern și scump, altfel Paola nu l-ar fi folosit, dar conținea și ceva mistic și vechi, cel puțin pentru Emilio, poate ceea ce se chema *bergamotto* [1], preferat de mama sa, sau camforul sau opopanax-ul, pe care le emanau blana de *petit-gris,* cînd mama lui, pregătindu-se să se ducă la Operă, o lua din șifonierul cel mare și o scotea din sacul ei de tifon, sau poate chiar tămîia, nepieritoare amintire a binecuvîntărilor, din fiecare seară de octombrie, în bisericuța din Rivoli.
În orice caz, de fiecare dată simțea și savura din plin parfumul Paolei, numai în primele minute ; după aceea era copleșit : era aroma însăși a pielii ei de aur, și el o respira fără să-și mai dea seama, chiar dacă, probabil, nervii lui o înregistrau ca pe un afrodisiac.
Primele minute erau acum : în timp ce urca, în spatele ei, cele patru etaje ale rampelor de piatră, incluse între pereții vechiului palat de pe via del Mare. Garsoniera avea un singur defect : lipsa ascensorului. Paola urca, foarte înaltă, osoasă, slabă, strînsă în jerseul auriu al toaletei ei cu etola de vizon culoarea șampaniei aruncată pe un umăr. Blondul părului ei părea auriu și el ; și obișnuitul parfum, care avea ceva de tămîie, răspîndindu-se din tot aurul acela îi revela pentru prima dată lui Emilio, în timp ce urca în spatele ei, taina, poate farmecul Paolei : ca o amintire profanatoare de patrafire și odăjdii sacerdotale.
Garsoniera consta dintr-un foarte lung, unic, spațiu, aproape un tunel, cu cinci ferestre care dădeau spre via del Mare și, în peretele opus, cinci ușițe corespunzătoare : bucătăriei, cămării, intrării, anticamerei, un fel de vestiar în fața băii. La una din extremitățile tunelului era o masă ovală : la cealaltă, conceput ca un alcov și în apropierea băii, un pat dublu. Mochetă neagră. Divane și fotolii imense.

[1] arbore din specia cedrului. (n. tr.)

Mesuţe joase. Tablouri mari întunecate. Tapiserie de shantung bej ca şi draperia care putea, la nevoie, să închidă alcovul.

În afară de o licărire care se reflecta pe bolta joasă şi albă, răspîndită de o serie de becuri ascunse sus, în spatele cornişei tapiseriei, iluminaţia era încredinţată veiozelor stil secolul al XVIII-lea, lămpi nocturne de porţelan, de cele mai diferite forme şi culori. Emilio se străduise să şi le adune, motivînd că erau un *hobby* al lui. Cele aproape o sută de asemenea lămpi le expusese în patru vitrine, care umpleau spaţiile dintre cele cinci ferestre. Cele mai puţin preţioase erau tocmai cele transformate în port-lămpi, cu lumini destul de puternice pentru a învinge densa transparenţă a porţelanului colorat. Un sistem complicat de releu şi de butoane îi permitea să aprindă veiozele pe care le putea aranja după dorinţă în grupuri sau izolate. În timp ce electricienii, tîmplarii şi tapiţerii se întreceau în această operă, fu cuprins de bănuiala că atîtea rafinateţuri erau puţin ridicole ; dar cînd lucrarea fusese gata, ori de cîte ori intra în garsonieră simţea o plăcere pe care nu o simţea în via Gregoriana şi în via Pergolesi, unde Elena dăduse multe idei şi sugestii. Aici, în garsonieră, făcuse totul singur : modificînd şi îmbunătăţind mobilierul proprietarului dinainte, un diplomat suedez, de la care o cumpărase. Elena ştia de garsonieră, şi o tolera : se prefăcea că ştie că îi trebuia lui Emilio pentru a organiza întîlniri unor „elemente“ din lumea cinematografică, actori, actriţe mari, actriţe de mîna a doua, balerine, pe care nu ar fi fost prea plăcut să le primească acasă. Era fals, natural. În lumea bună, romană, fiecare doamnă, acum, putea primi orice „element“ : în afară de aceia pe care, fiind prea modeşti, era perfect inutil să-i primească. Nu avea importanţă ; între ea şi Emilio exista o convenţie în baza căreia apartamentul din via del Mare avea tocmai acest scop : şi îl numeau astfel, între ei, „studioul“. Elena, printr-o înţelegere tacită, nici nu se gîndea să pună vreodată piciorul acolo. Fusese o singură dată, consimţind la o invitaţie specială din partea lui Emilio, care ţinuse să-i cunoască părerea imediat după ce muncitorii terminaseră lucrarea. Avusese ideea, poate mai mult maliţioasă decît delicată, ca pe masa ovală, lîngă un vas plin cu flori, să găsească, într-o ramă de argint, o fotografie a ei, nu recentă, dar foarte reuşită : Elena făcuse haz, apoi depla-

sase uşor rama în aşa fel, încît fotografia să pară că priveşte, de-a lungul întregii săli-tunel, direct alcovul. „Astfel, spusese ea reuşind să elimine din tonul propriului glas orice inflexiune sarcastică, astfel, dacă ţi se va întîmpla, cîteodată, să petreci noaptea aici, înainte de a adormi, departe departe, în fundul patului, mic mic, te voi putea vedea totdeauna." Atunci Emilio : „Mai degrabă te voi vedea eu pe tine". Şi ea : „Să spunem astfel : vag şi de la distanţă ne vom putea vedea unul pe altul". Emilio încheiase : „Desigur !", şi amîndoi rîseră din toată inima. Pe moment, era sigur că va lua fotografia de acolo destul de curînd. Dar chiar cu prima ocazie, înţelesese că o putea lăsa la locul ei. Totdeauna era foarte util să le informeze imediat şi elegant pe prietenele în trecere. „Scuză-mă, şi femeia aceea atît de drăguţă cine e ?" „Soţia mea."

Emilio se ducea în via del Mare în după-amiezele de vară, tîrziu, sau, de obicei, seara după cină. Nu rămînea niciodată peste unu sau două noaptea ; prefera să nu petreacă noaptea acolo, decît în anumite ocazii excepţionale, cu totul rare : aceasta era una din ele. Iritat de vizita Irmei, dezgustat de prezenţa acelui *gigolò* cu părul creţ de care Irma în mod absurd părea îndrăgostită, se simţise incapabil să înfrunte o Elenă întoarsă din vacanţă şi tot mai mondenă, mai capricioasă, vicioasă, plictisită. În plus, Luigino plecase în cursul dimineţii la Trani, pentru cursul de elevi ofiţeri. Şi Elena, fără îndoială, ar fi încercat, vai, ca totdeauna în asemenea cazuri, să reaprindă un foc în care era numai cenuşă şi ea se încăpăţîna să vadă jar.

Cu Elena, semnalul convenţional, asupra căruia se înţeleseseră încă de prima dată, în mod fulgerător, fără a fi nevoie de explicaţii, era următorul telefon : „Ciao, Elena, noaptea asta mă duc la Milano. Mă întorc mîine". Cînd călătoria la Milano era autentică, Emilio o însărcina pe Bruscantini : „Doamnă, vă roagă domnul avocat să-i pregătiţi valiza : pleacă la noapte la Milano".

Şi de această dată totul se desfăşurase şi se desfăşura în mod normal. Paola cunoştea bine garsoniera : traversă iute lungul coridor luînd-o spre baie. Cu cîteva săptămîni înainte, plecase de acolo Grazia. Se dusese la Marsiglia, la părinţi, de care rămăsese despărţită în ultimii doi ani de război. Nu ştia cînd se va întoarce. Şi Paola îi luase locul.

„Paola e altfel decît toate celelalte, se gîndi Emilio lăsîndu-se într-un fotoliu şi scoţîndu-şi pantofii : o tries-

tină hotărîtă, a cărei hotărîre constă într-o perfectă imitație a iubirii" : așa o definea în sinea lui, zîmbind. Grazia era „mai adevărată".

Paola închisese ușa la baie. Emilio se dezbrăcă încet, privind între timp veiozele : leul cel mic albastru și auriu, pus direct pe mochetă, la capul patului ; dragonul cîrmiziu și portocaliu, pe măsuță, la extremitatea opusă ; păstorița roză și neagră, lîngă ușița cămării.

Se corectă : orice femeie, cînd ajungi s-o cunoști puțin, apare complet deosebită față de toate celelalte. De aceea a te culca mereu cu alta e totdeauna o distracție ! Din pantaloni, pe care tocmai și-i scotea, alunecă și căzu cu un zgomot înăbușit de mochetă, un obiect greu. Pentru o clipă, rămase surprins : uitase că-și pusese revolverul în buzunar. După ce o însoțise pe Irma și pe Gentili la ascensor, reintrînd în birou, și revăzînd Beretta pe masă, își spuse că Irma era o fată impertinentă și needucată, dar că ironia ei era, în fond, întemeiată. Într-adevăr, să ții pe masa de pe birou arma aceea era stupid și ridicol ! Pentru a nu mai încerca tentația, de a se face interesant, după cum se exprimase Irma, se hotărîse atunci să aducă revolverul acasă și să-l pună undeva. Ba chiar mai bine, se gîndi : putea să-l lase acolo, în garsonieră. Îl vîrî în fundul sertarului mesei ovale, care era foarte adînc, și astfel, chiar dacă îl deschidea cineva ușor, revolverul nu se vedea. Stinse două din veioze, lăsă aprins numai micul leu. Termină cu dezbrăcatul și se așeză în pat, ca s-o aștepte pe Paola. Aprinse o țigară. Pe neașteptate își spuse că de cîtva timp avea o senzație de incertitudine nouă, ușor neplăcută, o stare generală proastă. Dar nu era o indispoziție fizică. Era o stare de stînjenire, o furie, o căință. Fericirea, acea frumoasă și intactă fericire care îi umplea acum viața, căpătase oare fisuri ? Și cînd se întîmplase ? De cîtva timp, de puțin timp, foarte puțin, de numai cîteva ore. Dar desigur : Irma provocase această stare. Se concentră, făcînd efortul de a înțelege. Iată, starea morală proastă pe care o simțea semăna fizic cu o înțepătură de insectă sau, și mai mult, cu o arsură, care pe moment pare că trece, și, în schimb, continuă să doară. „Orgoliu rănit, își spuse. Natural. Dar ce proastă ! Și ce găsește oare la proxenetul acela ? O fi într-adevăr ușor dezechilibrată ? Pînă la urmă frecventînd un tip vulgar și corupt cum este, fără îndoială, Gentili... să privim reali-

tatea în față, și să spunem, culcîndu-se cu Gentili se va corupe și ea, se va altera, cu timpul va deveni o femeie vulgară și trivială, dacă nu și mai rău. Și eu ce pot face ? Cînd mă gîndesc că este fata lui Piero (și ca să mă gîndesc, trebuie chiar să-mi amintesc) mi se pare că visez. Eu nu pot face nimic decît să nu-i spun nimic lui Piero, orice s-ar întîmpla."

Ușa de la baie se deschise. Paola apăru într-o cămașă de voal roz foarte transparent. Era înaltă aproape cît ușa. Stinse lumina de la baie, dispărînd. După o clipă, Emilio simți tot mai aproape de el parfumul ei prăfos și religios. În sfîrșit, o văzu reapărînd din obscuritate : în lumina difuză a leului cel mic, brațele ei mari erau chiar de aur. Pentru un moment, își spuse Emilio, întinzîndu-și brațele spre ea, arsura nu mai durea. Era un pas spre vindecare.

3

ALBASTRUL TUNICILOR, TUNICA portarului care le deschisese și-i invitase să intre, tunica infirmierului sau a sacristanului care-i însoțise într-un lung coridor cu geamuri în stînga și în dreapta pînă la sălița de la parter închisă pe trei părți tot de geamuri, veșmintele călugărilor pe care Emilio, în timp ce aștepta, stînd lîngă Piero, îi vedea trecînd încet, înainte și înapoi, în grupuri sau perechi, printre șirurile de copaci subțiri, stropiți de verdele primăverii, albastrul aparte și neprevăzut al hainelor călugărești, păreau să confirme într-un fel faima unui Ordin care se dedicase în întregime studierii și îngrijirii bolilor de piele. Era, se gîndea Emilio, ca și cum tonul culorii aceleia reci și închise ar fi fost un balsam : ca și cum ar fi avut o oarecare influență binefăcătoare asupra unor plăgi misterioase și nevindecabile.

Higgins nu mai venise la Roma să-și petreacă sărbătorile, după cum lăsase să se spere ; se dusese în Statele Unite ; reîntorcîndu-se la Londra pe la jumătatea lunii martie, îi scrisese o scrisoare lui Emilio în care îi explica faptul că o călătorie la Roma, pe lîngă că era cu totul problematică, i se părea *perfectly useless :* perfect inutilă pentru că, chiar la Roma, în clinica-mînăstire Madonna del Riposo, putea fi consultat, în orice moment, părintele

Stablum, cea mai înaltă autoritate din lume în dermatologie tropicală. Cunoscut oamenilor de știință din toate țările prin publicațiile lui, Stablum trăise totdeauna la Praga, dar se refugiase la Roma în ultimul an de război : împrejurare pe care Higgins o ignora, din păcate, dar pe care o aflase, din întîmplare, tocmai în recenta călătorie din America.

Suferințele lui Piero se înrăutățiseră mult din vara trecută. Emilio se dusese să-l ia cu mașina, ca să-l prezinte doctorului Stablum. În timpul drumului, Piero îi spusese că boala evoluase peste măsură, manifestînd simptomele cele mai grave prevăzute în carte. Noduli, adică excrescențe monstruoase și ulceroase, se formau pe piele pe tot corpul, în afară de extremități și de cap : creșteau în volum și în număr, se grupau, cîte două, cîte trei, uneori se retrăgeau, dar în realitate se amplificau : asemenea unor ciuperci și într-adevăr erau numite chiar ciuperci : și îi dădeau o mîncărime atît de îngrozitoare și atît de continuă, încît somnul devenise labil și ușor. Nu mai era un somn real, ci o serie de ațipiri, de zi și de noapte, în timpul cărora mîncărimea ceda, din cînd în cînd, sub acțiunea diferitelor medicamente, ori poate numai dintr-o proprie oboseală. Pînă și chipul lui Piero arăta semnul unei înrăutățiri : Emilio îl privea acum cu o atenție involuntară în lumina limpede și rece a săliței cu geamuri. Atît de supt în obraji nu mai fusese niciodată. Ochii îi ardeau.

— Ai febră uneori ? îl întrebă.

— Pînă acum nu am avut niciodată. Trebuie chiar să admit că în afară de somn și de mîncărime, în fond mă simt aproape bine. Mi-e foame în mod regulat, mănînc și beau. Organele, inima, ficatul, intestinul, plămînii, sînt toate perfect sănătoase. Și mi le simt într-adevăr sănătoase. În schimb, învelișul e bolnav în întregime. Tocmai de aceea : pentru că în interior mă simt bine, mi-e teamă că în ambele cazuri e o boală lungă, de durată. În cazul că mă fac bine, ca și în celălalt. Acum, grație ție, Irma lucrează în sfîrșit bucuroasă. S-ar spune că pentru prima dată a înțeles că viața nu este numai distracție : ci într-un mod sau altul sacrificiu, disciplină... În sfîrșit, *ti t'lu sas : a l'era mia preucüpassiún pì forta. I l'avìa 'l magún, sì. Adéss, grassie al Ciel e grassie a tì, almeno për lon ch' a riguarda*

Irma, custa preucüpassiún a l'é finìa. I d'ài pì nen 'l magún[1]. Mă simt în sfîrşit ceva mai bine şi aş vrea să iau o hotărîre : dureroasă, dar, după părerea mea, necesară. Voi vorbi cu profesorul, apoi îţi voi spune tot. Iată-l, trebuie să fie el.

De dincolo de geamuri apăru înalt, masiv, palid în ampla haină călugărească, albastră, unul din călugări. Intră. Zîmbi cu buzele livide şi cu privirea de oţel, uşor înnobilată de cercurile de aur ale lentilelor. Spuse :

— Sînt doctorul Stablum.

Avea o frunte atît de mare, şi atît de pronunţată, încît ascundea, natural, celui ce l-ar fi observat din faţă, vederea părului său blond, des, tăiat foarte scurt, dînd prin urmare impresia de chelie. Îl rugă pe Piero să-l urmeze în sala de consultaţie.

Rămînînd singur, Emilio încercă să-şi închipuie care ar putea fi hotărîrea pe care i-o anunţase Piero ; şi care părea că ar fi legată de schimbarea Irmei. Schimbare autentică, îşi repetă Emilio, şi poate chiar explicabilă, dar care, de cînd i-o destăinuise Gisa, continua să-l surprindă, să nu i se pară adevărată. Din primele zile ale lunii martie, Irma venea în fiecare zi la secţia de montaj cu o punctualitate desăvîrşită, lucrînd chiar cu entuziasm. Aşadar, Piero nu se amăgea : numai că greşea mulţumindu-i lui, fiindcă nu avea nici un amestec. Încă din primul moment, încă din seara telefonului de la San Remo, el evitase să o mai influenţeze în vreun fel pe Irma : şi Irma poate că de atunci se schimbase.

L. îi telefonase de la San Remo unde terminau turnarea filmului : „Christis îl acuză de furt pe Giorgio Gentili". În clipa aceea, primul gînd al lui Emilio fusese de a o anunţa pe Irma : dar era cazul, sau nu, să o pună la curent ?

Christis, o americană, prima actriţă a filmului, îl acuza pe Gentili că începuse noaptea cu ea, la casinò, jucînd şi pierzînd peste măsură : şi că o încheiase tot cu ea, în cameră, făcîndu-i curte şi sustrăgîndu-i cu abilitate cîteva bijuterii cu care-şi plătise apoi datoria. Christis nu

[1] tu ştii bine ; era grija mea cea mai serioasă. Aveam o mare amărăciune în suflet. Acum, mulţumită Cerului şi ţie, cel puţin în ceea ce o priveşte pe Irma, această grijă a luat sfîrşit. S-a terminat cu această mare amărăciune. (piem.)

se adresase încă poliției, numai dintr-o stimă personală față de inginerul Golzio. Se închisese în camera ei din hotel, refuzînd să-și reia lucrul dacă nu i se vor restitui bijuteriile sau echivalentul în bani. Golzio îi spuse lui Emilio să se ducă imediat la San Remo și să lămurească lucrurile. Emilio coborî la secția de montaj. Avea un pretext : să o roage pe Gisa ca, în caz că bobinele materialului nou ieșeau în timp util, să i le trimită la tren, în vagonul cutare, patul cutare : avea să se ducă el însuși la San Remo. Dar, pentru acest lucru, ar fi putut telefona, pur și simplu, Gisei. Coborîse deci la montaj pentru o nevoie instinctivă de a o vedea pe Irma. Nu, și cu cît se gîndea mai mult, cu atît era mai sigur : nu avea nimic să-și reproșeze decît dorința de a o revedea : nu se gîndise niciodată la necesitatea de a o avertiza, de a o pune în gardă, în legătură cu Gentili. Coborîse numai pentru a o vedea. Intrase. Gisa se ridicase cu obișnuita ei politețe : „*Oh, sur avucat, a cosa ch'i devu l'unùr ?*“ [1] Irma, în halat alb, cu părul ei bogat roșcat, ușor înclinată pe manivelă nu se mișcase, nici nu se întorsese măcar. Una din obișnuitele ciudățenii ale fetei ? Așa interpretase Emilio, pe moment, îndîrjirea ei de a rămîne cu spatele, cufundată în lucru. Dar apoi, gîndindu-se mai bine, se convinsese tot mai mult că încă de atunci Irma știa ceva, sau cel puțin intuia, și se hotărîse să rupă relația cu Giorgio Gentili.

La San Remo, după ce fuseseră răscumpărate și restituite bijuteriile actriței Christis, filmul se reluase fără scandal. Erau ultimele zile de lucru. Emilio, urmînd sfatul lui Golzio, mai rămăsese acolo. În felul acesta, din întîmplare, descoperise adevărul.

L. îl rugase să interpreteze în film un rol mic, care se termina într-un singur cadru : printre palmieri, la ora asfințitului, avînd ca fundal marea, un lung sărut pe care personajul actriței Christis îl îngăduia unui domn distins de patruzeci de ani pentru a-l face gelos pe personajul interpretat de Gentili. Emilio, mai mult în glumă, interpretase de cîteva ori cîte un rolișor în unele filme produse de „Victoria“ : de astă dată consimțise pentru a ajuta producția care se afla în dificultate. Într-adevăr, capricioasa Christis refuza să fie sărutată de un „figurant“ oarecare sau de un actor modest și necunoscut : în timp ce un

[1] Oh, domnule avocat, cărui fapt datorez onoarea ? (piem.)

actor, fie chiar mediocru, refuza un rol „mut“ și atît de scurt, acceptîndu-l doar pentru o cifră ridicol de disproporționată.

Christis era o femeie slabă, matură, elegantă, cu acuratețe fardată și în ansamblu extrem de atrăgătoare, văzută în film : și chiar în viață, cu condiția de a fi văzută de departe și nu prea mult timp. Era de ajuns să iei masa cu ea, și pierdea orice farmec : sau și mai rău, dacă se întîmpla să discuți cu ea de vreo afacere, așa cum i se întîmplase lui Emilio, cînd îi făcuse contractul și acum, cu ocazia furtului bijuteriilor. Se putea observa atunci că era o femeie calculată, foarte atentă, socotită în orice acțiune, gest, privire și că sub șlefuirea aceea măsurată și mondenă ascundea ceva respingător, o răceală vicioasă, avidă, aproape bărbătească.

Scena sărutului era în picioare, lîngă balcon. Emilio trebuia să o înconjoare pe Christis de mijloc cu brațul drept și între timp cu mîna stîngă să-i mîngîie părul, fixînd-o direct în ochi. Christis trebuia să se lipească de el, prefăcîndu-se că-i rezistă sau să întîrzie și în același timp, ca și cum ar fi vrut să scape de privirea lui, cu coada ochiului să-l observe pe Gentili care se apropia : dintr-o dată, cînd ar fi fost sigură că e văzută, trebuia să simuleze că cedează, și să-l sărute pe Emilio, ea, prima. Gentili se apropia și mai mult, în sfîrșit o vedea. Atunci, Christis se desprindea din îmbrățișare și-l fixa o clipă pe Gentili cu o privire care trebuia să exprime surpriză și în satisfacția aspră a răzbunării ei să-i dezvăluie iubire.

După întîmplarea cu bijuteriile, firește, Christis și Gentili nu se împăcaseră. Fiind obligați la lucru, jucau totuși împreună : și chiar scene mult mai sentimentale decît aceasta. În afara lucrului nu-și vorbeau, nici nu se mai salutau. Totuși, tot încercînd și repetînd scena, Emilio a avut impresia că în privirea finală a actriței Christis vede o scăpărare de sinceritate. Rîzînd îi spuse : *„It looks as if you were really in love with him !“* Din privire părea că e într-adevăr îndrăgostită. Răspunsul lui Christis a fost sec : *„It's silly from you. I'm a real comedian.“* Adică : E stupid din partea dumitale. Eu sînt o adevărată actriță. Însăși duritatea reacției ei i-a confirmat lui Emilio bănuiala că furtul fusese doar o înscenare foarte abilă, concepută de comun acord, pentru ca „Victoria Film“ să suporte suma pierdută de ei doi la masa de *chemin de fer*. La masa

de joc stătuse Gentili dar se spunea că era „asociat“ cu ea.

La sfîrşitul filmului, Emilio ar mai fi putut să denunţe furtul poliţiei ; sau să nu achite lui Gentili ultima rată care i se cuvenea, ceva mai puţin decît cifra plătită de „Victoria“ pentru răscumpărarea bijuteriilor. În ciuda celor întîmplate, Gentili continua să meargă cu capul sus. Nici o clipă nu acceptase că ar fi fost vorba de vreun furt. Bijuteriile, spunea, îi fuseseră „oferite“ de prietena lui şi oferite numai pe jumătate : cealaltă servea pentru a acoperi, în pierdere, partea ei. Chiar şi afirmaţia aceasta, după Emilio, făcea parte din acord.

În soarele orbitor al amiezii de martie, la fereastra care dădea spre mare, Gentili rîdea cu ridurile imperceptibile ale chipului lui tînăr dar nu tineresc, lins şi parcă fanat : *„Perché nun me vo' crede', avvocà ? Io nun ho rubbato gnente. E che le pare ? Quell' americana è 'na fija de 'na mignotta.“* [1]

Venise, fără ruşine, să pretindă ultima rată. Emilio îl fixa şi se gîndea la Irma. Pentru un moment, înainte de a semna cecul, îi venise în minte să-i pună o condiţie pe care Gentili, în mod sigur, nu ar fi ezitat să o accepte : să-i ceară să o lase în pace pe Irma. Dar se reţinu şi nu-i vorbi de Irma deloc, şi nici nu făcu vreo aluzie la ea. O promisiune a lui Gentili nu avea nici o valoare. Şi apoi cu un asemenea individ, arătîndu-se prea interesat pentru fată, însemna să-i dea o armă în mînă : chiar dacă, întrebîndu-se bine, Emilio excludea că acest interes ar fi ipocrit, şi că nu ar fi numai vechea şi frăţeasca prietenie faţă de Piero.

Emilio îl iertă şi îi plăti cu toată generozitatea pe Gentili, fără a-i spune nimic. Gentili luă cecul şi văzu că era socotit pentru întreaga cifră. Nu se aştepta la mai mult de jumătate. Era surprins. Mulţumind, strînse viguros şi lung mîna lui Emilio şi îl privi atent în ochi. Privirea aceea, mai puternică decît cuvintele de mulţumire, scruta, încerca să descopere motivul adevărat al generozităţii, şi să stabilească o conivenţă, o complicitate. Era o privire care spunea : „Noi ne înţelegem de minune, domnule avocat“. Sau cel puţin : „Noi ne vom înţelege totdeauna“. Şi, în fundul străfulgerării ochilor verzi-gălbui

[1] De ce nu vreţi să mă credeţi, domnule avocat ? Eu nu am furat nimic. Ce părere aveţi ? Americanca aia este o tîrfă. (romanescă.)

se întrevedea ceva dur și rece : aceeași lipsă de scrupule și de delicatețe pe care o revelau și privirea și manierele actriței americane Christis.

La rîndul lui, Emilio se întrebă de ce se hotărîse să se comporte cu atîta generozitate. O făcuse pentru Irma și pentru Piero ? Sau pentru ca, în nici un caz, Gentili să nu se simtă autorizat să promoveze cauza și pentru ca ziarele să nu pomenească de furt ? Acesta a fost, desigur, motivul cu care s-a prezentat la Golzio, cînd a ajuns la Roma. Dacă Golzio nu ar fi fost de aceeași părere, Emilio era gata să pună din buzunarul lui. Dar Golzio, care fusese totdeauna împotriva oricărei forme de publicitate scandaloasă, îl aprobă.

Irmei nu i-a spus nimic. Nici nu a căutat să o vadă, măcar după întoarcerea de la San Remo. În zilele acelea, lucrul era mult ușurat : la proiecție venea numai Gisa. Tot Gisa i-a dat într-o seară vestea cea bună : Irma se schimbase, era mereu foarte punctuală, lucra chiar peste program și nu se plîngea, ca și cum s-ar fi îndrăgostit de meseria aceea.

— Și-a părăsit logodnicul, încheie Gisa, sau logodnicul a lăsat-o pe ea : în sfîrșit, nu se mai văd. Ea, la început, pare să fi suferit, poate că suferă și acum. Dar el nu era deloc de calitate, se pare că era întreținut de femei. Se pare chiar că, după toate cele întîmplate, ar fi din nou cu Christis. Cel puțin alaltăseară au fost văzuți împreună la Taverna dell'Orso. Dacă vreți să vă spun impresia mea, domnule avocat, cei doi nu s-au despărțit nici o clipă...

După cîteva zile, în ziare apărea știrea reîntoarcerii la Hollywood a actriței Christis cu Giorgio Gentili, viitorul ei soț.

Din întîmplare, în aceeași seară, la proiecția de noapte, dădu de Irma în locul Gisei, rămasă acasă din cauza unei gripe. Dînd deoparte draperia de catifea gri, cînd intrase în sală, o văzuse pe fată așezată pe locul Gisei. Se ridicase imediat în picioare, cu un zîmbet politicos, întocmai ca Gisa : și întocmai ca ea, îl salutase cu un accent piemontez : „Bună seara, domnule avocat". Dintr-o primă privire, îi păruse transformată. Schimbată, printre altele, pieptănătura : părul tras pe frunte și pe tîmple, lins și strîns pe ceafă într-un coc, cu o panglică lată, neagră. Avea într-adevăr un alt aer : sever, era stăpînă pe ea.

În același timp era oarecum mai tînără și mai proaspătă : i-ai fi dat șaisprezece ani.

În timpul proiecției și imediat după aceea, timp de cîteva minute, așa cum era obișnuit cu Gisa, îi dictase Irmei cîteva note și observații. Fata scria atentă, cu caietul în mînă, fără să ridice ochii, fără să scape un singur cuvînt care nu s-ar fi referit în mod strict la lucrare. Operatorii de cabină plecaseră de îndată ce se terminase proiecția. Vila „Victoriei" era pustie, în afară de paznic care locuia cu soția lui într-o căsuță din fundul parcului. Sala de proiecție era la subsol : iar catifelele, covoarele, draperiile o adînceau într-o liniște profundă, aproape nefirească, pe lîngă liniștea nocturnă a cartierului boieresc. Emilio dicta, o vedea pe Irma aplecată asupra caietului, i se părea imposibil ca ea să fie aceeași fată impertinentă de acum trei, patru luni.

Cînd termină cu dictatul, Irma alergă iute să ia paltonul pe care Emilio îl lăsase pe un fotoliu, și-l ajută să și-l îmbrace : un gest care aparținea tot Gisei. Urcaseră treptele împreună. Întîlniseră paznicul în timp ce cobora ca să tragă perdelele, să deschidă ușile, să stingă luminile : ca totdeauna. Era un fiu al bătrînului Monticone. Avea peste cincizeci de ani și era pensionat de Fiat ; la moartea tatălui său acceptase să-l înlocuiască : dar Golzio, mai tîrziu, îl promovase paznic în via Pergolesi, post de mai mare responsabilitate decît acela de șofer. Era slab ca și tatăl lui, ceva mai înalt, dar nu mai puțin taciturn. Deși trăise la Torino pînă cu cîțiva ani în urmă, se prefăcea că nu vorbește dialectul piemontez : „Noapte bună, domnule avocat. Noapte bună, domnișoară".

Emilio, traversînd holul, se gîndea ce ar fi trebuit să facă atunci. Trecuse de miezul nopții : în zilele acelea nu se lucra nici un film, deci nu exista nici o mașină a întreprinderii. Ce trebuia să facă, să o însoțească pe Irma acasă, sau să o lase să se ducă cu tramvaiul ? Fără a fi decis încă nimic, ieși din palat, făcu doi pași către mașina care se afla în față, se opri, i se adresă :

- Ciao, Irma...

Fata era în fața lui, nemișcată, strînsă în mantoul de cămilă, și îl fixa cu ochii ei căprii, care păreau plini de așteptare, de duioșie, de neliniște. Via Pergolesi, între vilele mici, parcuri și, în fund, marea masă întunecată de pini din Vila Borghese, era cu totul pustie. Luna era aco-

perită și descoperită de norii care fugeau în voie. Bătea un vînt înțepător, pătimaș, mirosind a mare și a primăvară. Privirea Irmei avea ceva ce nu putea fi stăpînit : ceva ce te înfricoșa. Totuși el îi spusese :

— Ciao, Irma, vrei să te însoțesc pînă acasă cu mașina ? Pentru mine nu e nici un ocol.

— Nu, mulțumesc, domnule avocat, am aici aproape un tramvai în piața Fiume și fugise mai înainte ca el să mai poată insista.

Cît timp Gisa fusese gripată, o găsise pe Irma în sala de proiecție și în alte seri. Emilio nu era totdeauna singur. Oricum, nu-i mai reînnoise propunerea de a o însoți. Irma se comportase totdeauna într-un mod ireproșabil. În așa fel, încît după ce Gisa s-a întors la lucru, amîndouă, de comun acord, i-au cerut permisiunea să facă cu schimbul la proiecțiile serale, și Emilio nu a avut nimic împotrivă.

Prin urmare, Irma se schimbase. Piero era mai mult decît fericit, și el, Emilio, la fel. Dar în zadar căuta să se convingă că propria lui bucurie era de aceeași natură cu bucuria lui Piero : paternă, dezinteresată, fondată pe siguranța că Irma înțelesese, în sfîrșit, necesitatea sacrificiului, a disciplinei, a lucrului. Emilio știa foarte bine că serile de proiecție în care era de serviciu Gisa nu aveau pentru el aceeași valoare cu serile cînd serviciul era prestat de Irma. Cîteodată, cînd știa că e Irma de serviciu seara (după masă, înainte de a ieși pentru proiecție, se ducea la baie să se spele pe mîini), dacă descoperea, privindu-se în oglindă, că nu era curată cămașa, o schimba. Altă dată, văzînd că părea ușor neras, procedă în consecință, răzîndu-se imediat. În serile acelea evita să-i dea întîlnire Paolei, sau chiar altora : fără un motiv precis... nu avea chef și atît. În sfîrșit, încet, încet, fără să-și dea seama aproape, rărise escapadele lui din via del Mare.

Irma se schimbase : și, inutil să nege, îi plăcea mai mult decît înainte. Dar dacă înainte, cînd era rebelă, indiferentă, malițioasă, și prietena unui tip ca Gentili, era pentru Emilio un motiv s-o bănuiască expertă, poate chiar coruptă, o invitație aproape de a se îndrăgosti, de a face o aventură, o glumă, un joc de imaginație, într-o zi sau alta un eventual raport cu ea ; acum, în schimb, văzînd-o atît de serioasă, severă, spăsită, îi impunea respect. Stop ! părea că i-ar spune Irma cu privirea ei intensă, cu purtarea ei corectă : „fii atent ce faci, și mai ales

ce gîndeşti !“ Ba chiar : „nu te mai gîndi atît la mine, nu trebuie să te mai gîndeşti !“ — părea să spună ochii ei căprii, respingîndu-l cu o nouă profunzime a lor, o capacitate de durere şi de pasiune care i se revelase probabil în amărăciunea deziluziei provocate de Gentili.

Irma se schimbase. Devenise în cîteva săptămîni o adevărată femeie. Îi plăcea mai mult, desigur ; dar, din acelaşi motiv, simţea că trebuia să o excludă, pentru totdeauna, chiar şi din gîndurile lui.

Un clopoţel îl trezi la realitate. Părintele Stablum deschisese uşa cu geam :

— Prietenul dumneavoastră este dincolo şi vine îndată. Infirmierii termină acum să-l panseze.

— Ei bine, părinte, spuneţi-mi cum l-aţi găsit ?

Părintele Stablum deschise larg braţele : vorbea o italiană forţată, dar fără greşeli şi aproape fără accent străin :

— Nu altfel de cum l-au găsit, pînă acum, toţi ceilalţi medici ; şi adăugă cu un zîmbet vag : Nu sînt vrăjitor, vrăjitorii nu există. Deşi, în bolile de piele, diagnosticul şi prognoza sînt uneori nu numai dificile, ci imposibile... tocmai de aceea se pare că au multe şanse vrăjitorii...

— Dar spuneţi-mi... Cred că prietenul meu a vorbit deschis cu dumneavoastră. Vara trecută mi-a mărturisit că a citit o carte de dermatologie şi că a recunoscut unele simptome ale bolii lui... o boală tropicală incurabilă...

— Micoza ciupercoidă, spuse pe un ton liniştit Stablum.

— Nu ştiu, nu mi-a spus, răspunse Emilio, simţid că în aceeaşi clipă i se imprima adînc în memorie acel nume nou pentru el, micoză ciupercoidă.

— Simptomele ar fi într-adevăr ale acestei boli. Dar simptomele, în bolile de piele, contează pînă la un oarecare punct.

— Atunci nu e o boală incurabilă ?

— Ca şi lepra : sînt legende : eu am văzut vindecîndu-se numeroase cazuri de lepră. Şi chiar de micoză ciupercoidă. Depinde.

— De ce anume ?

— De îngrijiri, de tipul şi de reacţia specifică a organismului atacat, ca şi de forma micozei. Există multiple forme. I-am prescris un tratament care ar trebui să-i aducă într-un timp scurt cel puţin o oarecare ameliorare : dacă are răbdarea necesară să-l respecte cu rigurozitate. În

acest caz, cred că prietenul dumneavoastră are dreptate să vrea să se interneze în spital. În asemenea situații, îngrijirile de acasă sînt, din nefericire, aproximative și gîndindu-ne bine, chiar mai costisitoare. Fără a mai socoti neajunsul grav constituit de boală celor din familie și dacă nu greșesc acesta este adevăratul motiv pentru care prietenul dumneavoastră ar dori să fie transferat aici.

Iată hotărîrea dureroasă și necesară despre care intenționa Piero să-i vorbească. Emilio recunoscu că nu fusese în stare să și-o închipuie, și se strădui în zadar să învingă dezolarea pe care o simțea, făcîndu-l să-și reamintească prejudecata din timpurile îndepărtate ale copilăriei sale, conform căreia a fi internat în spital sau într-o clinică era totdeauna și în orice caz inestetic și jenant. Buzele mari ale mătușii Victoria se lărgeau în preferata grimasă disprețuitoare : „Totul normal, prietenul tău s-a dus în spital ca oamenii cei mai simpli. Tatăl lui, în fond, ce era ? Un muncitor. Unchiul lui ? Un fierar. Și unchiul tatălui lui ? Un țăran. Fiecare pînă la urmă are ceea ce merită". Emilio își spuse că de fapt acum toți ajung într-o clinică fără a se simți umiliți : el însuși, și Elena, nu ezitaseră să-l ducă pe Luigino la spital, cînd i se declarase tifosul. Totuși, împotriva acestui raționament, Emilio simțea cum i se strînge inima la ideea că Piero se va interna în spital. Înțelese acum că în această hotărîre un rol important a avut și schimbarea Irmei. Ajunsese să regrete purtarea ștrengărească și leneșă a fetei atîta timp cît fusese, fără știrea celor de acasă, „logodnica" lui Gentili, timp în care Piero era atît de îngrijorat pentru ea, încît nu putea, desigur, să se gîndească la internarea într-un spital : dacă nu altceva, voia să vadă cu propriii lui ochi că Irma se întoarce acasă în fiecare noapte.

— Din păcate, încheie Stablum, nu-l pot interna aici, pentru că nu mai avem locuri. Dar i-am făcut un bilet pentru directorul Spitalului clinic, unde desigur va găsi un loc.

Se auzi un pas și glasuri în coridor.

Emilio, amintindu-și, întrebă apoi în șoaptă :

— Și spuneți-mi, vă rog, părinte... boala aceasta... este contagioasă ?

— Micoza ciupercoidă ? murmură în vîrful limbii Stablum, făcind cîţiva paşi înapoi spre uşa cu geam cît era de ajuns pentru a-l vedea venind pe Piero şi un călugăr infirmier. Deloc, în nici un caz nu este contagioasă.

Îl conduse pe Piero înapoi pînă acasă. Piero părea că priveşte şi el strada : dezolatele, murdarele străzi ale Madonnei del Riposo. Dar desigur că privea în gol. Întrebă :

— Ce ţi-a spus ?

— Mi-a spus că te poţi vindeca.

Piero zîmbi :

— Da, şi mie mi-a spus. O spun totdeauna. Şi el e ca toţi ceilalţi. Şi fac bine. La ce bun să-i spui cuiva : fii atent că trebuie să mori ? ! Dacă, din întîmplare, unul se salvează, ce figură face medicul ? Şi dacă în schimb nu, bolnavul nu mai este în viaţă pentru a-i reproşa că a greşit sau că nu a vrut să-i spună adevărul.

— Dar, iartă-mă, mie mi-ar fi spus, nu-i aşa ?

— Da, da, ştiu... s-ar putea chiar ca, încet, încet, să mă vindec... dar cînd ? Şi cît va mai trebui să sufăr atît ? Te asigur, Milio, mie mi-ar fi suficient să nu mai sufăr aşa, această continuă, continuă tortură... Vezi, acum vorbesc cu tine... dar simt o nevoie bestială de a mă dezbrăca şi a mă scărpina, scărpina, scărpina... Acum nu mai transpir. Nici dacă intru într-o baie de aburi. Imposibilitatea de a transpira îmi dă această teribilă mîncărime. Mă ung, da, asta este viaţa mea. Ori mă scarpin ori mă ung. Îmi trec timpul numai aşa. Dar ungerea atenuează prea puţin. Sînt chiar unele momente cînd nu are nici un efect. Mi-ar fi de ajuns să nu mai sufăr atît, trei ani sau măcar doi : ca să pot munci din nou, să mai fac cîteva filme ; între timp Irma se căsătoreşte şi eu mor lăsînd ceva soţiei mele, *povra fumna 'd co chila* [1]. Ea spune că nu, că nu vrea să mă duc la spital, dar eu ştiu că pentru ea e o eliberare ; ca şi pentru Irma, cînd se întoarce acasă seara de la lucru să nu mai găsească dezordinea aceea, să nu mai simtă mirosul greu, să nu mă mai audă învîrtindu-mă în sus şi în jos toată noaptea.

— Cînd te-ai duce ?

[1] Biata femeie şi ea. (piem.)

— Înainte de vară, în orice caz : înainte de a veni căldura.

Emilio îi spuse că-l va însoţi şi că va vorbi, mai înainte, cu direcţia clinicii ca să i se dea o cameră bună. Piero protestă, nu era necesar, era hotărît să stea în salonul comun. Atunci Emilio încheie, spunîndu-i că se va gîndi el la toate cheltuielile, să nu-şi mai facă nici o grijă. Cînd ajunseră în via Ardea, contrar altor dăţi, Emilio insistă să-l conducă pînă sus : voia să o salute pe Nuccia ; spuse că nu o mai văzuse de multă vreme.

O găsi, surprins, cu părul tot încărunţit. Părul lins pe cap, acelaşi de totdeauna, mic, rotund şi plăcut. Părul lins, strîns în coc. Ca Irma. Dar Irma nu avea nimic, absolut nimic de la ea. Chiar privirea, puţin fixă şi de păpuşă a mamei, nu era deloc privirea adîncă şi stranie a Irmei. Şi făcînd această reflecţie, înţelese de ce simţise nevoia de a urca şi de a o saluta. Nu o făcuse din politeţe, nu. Cel mult, ochii lui Piero o aminteau pe Irma. Culoarea căpruie era aceeaşi. Dar ochii lui Piero, chiar în melancolia de acum, fixă, chiar în privirea lungă şi parcă avidă de afecţiune pe care i-o manifestase la plecare, în timp ce-l saluta din uşă, mai aveau încă ceva pătrunzător, inteligent, sensibil, înţelept.

Cînd se întoarse în via Pergolesi, era de-acum seară. Trebuia să semneze corespondenţa. Coborînd din maşină, văzu, prin gardul de fier, uşile cu geam de la secţia de montaj luminate. Acolo, îşi spuse, era Irma. Lucra acolo. În aerul albăstrui întunecat, ferestrele acelea lungi, galbene, care-şi proiectau lumina pe pietrişul grădinii, aveau, îşi spuse, o semnificaţie foarte precisă, şi foarte nouă, sau poate uitată de o vreme atît de îndepărtată că părea foarte nouă. Nu era deloc arsura vanităţii jignite. Era un gînd asemănător aceluia, solemn şi inevitabil, al morţii, poate nu îndepărtate, a lui Piero, dar în acelaşi timp profund deosebit. Dureros ; chiar vital, exaltant. Prin comparaţie, toate celelalte gînduri obişnuite, în care se complăcea neobosit, interesul pentru lucru, orgoliul de a dirija totul, frumuseţea mobilelor, rafinamentul mîncărurilor şi al vinurilor, curiozitatea de a cunoaşte mereu alte femei, farmecul pielii lor, chiar beţia de a le poseda, păreau a-şi fi pierdut din savoare. Mai rău chiar, nu reuşea să înţeleagă cum de-i putuseră oferi atît de mult în trecut. Privind lungile uşi cu geamuri cu lumina gal-

lună caldă în umbra albastră a grădinii, i se părea aproape că descoperă nefericirea din perioada cînd era fericit. „Credeam că sînt fericit, încheie el, în realitate mă mulţumeam cu atît. Şi acum ?" În orice caz, se simţi sigur de el : nu ar fi mişcat niciodată un deget... Mai mult, se gîndea, ca sub un pretext sau altul, să o îndepărteze pe Irma de „Victoria" : să-i găsească de lucru, cu un salariu mai mare şi cu garanţii egale de continuitate, la alte case de producţie. Aşa voia să facă, fără nici o îndoială. Pentru a o proteja complet de el însuşi. În ceea ce-l privea, ar fi muncit mai mult, ar fi călătorit mai mult, ar fi făcut şi mai mult dragoste. Dacă reuşea să găsească, de acord cu Golzio, un bun director de producţie, care să-l înlocuiască pentru un moment, avea să petreacă luna iunie şi iulie vizitînd, împreună cu Elena, Statele Unite. În august s-ar fi întors, pentru a urmări exterioarele *Furtunii* care începea să se turneze atunci la ţară, lîngă Torino. Ar fi rămas lîngă L. pe toată durata filmului. Pentru prima oară, după atîţia ani, trei sau patru luni neîntrerupte la Torino şi în Piemonte. Iată, acesta era planul lui. Pentru toate exista un remediu, în afară de moarte : repeta proverbul, se gîndea la Piero, acum, privind ferestrele luminate de la montaj şi gîndindu-se că, numai dacă ar fi vrut, ar fi putut să intre acolo şi să o vadă pe Irma. Nu voia să renunţe, deşi simţea că poate ar fi trebuit. Era un sentiment neliniştitor. Era chiar, îşi spuse, aproape un miracol : ca şi cum ar fi avut din nou douăzeci de ani.

Conform promisiunii făcute lui însuşi, începînd din ziua următoare, telefonă mai multor case de producţie : dar fără succes. Nu aveau nici un film care să înceapă în perioada aceea ; îşi completaseră planul ; cine ştie, poate mai tîrziu, în iunie, se va putea vedea... Într-adevăr, chiar pentru o persoană care avea în mediul cinematografiei romane autoritatea lui, pe deplin afirmată, era greu să angajeze de azi pe mîine o asistentă monteusă. Locotenentul Pilade, de la „Paramount", a fost singurul care i-a dat o oarecare speranţă.

Între timp, evita să o întîlnească pe Irma altfel decît cînd era absolut indispensabil, şi cînd a o evita ar fi părut ciudat altora ca şi ei. Cînd trebuia să vorbească cu Gisa, în loc să coboare, telefona. Dacă era o discuţie ceva mai lungă, o ruga pe Gisa să urce la el.

Unica renunțare, de care nu se simțise încă în stare, era aceea a proiecției din timpul nopții. Cînd era rîndul Irmei, cînd era rîndul Gisei ; alternativ. I-ar fi fost de ajuns un semn, fără nevoie de justificări, pentru ca Gisa să vină numai ea, ca odinioară. Sau, i-ar fi fost suficient, în serile în care era de serviciu Irma, să convoace pentru proiecție alte persoane, în așa fel, încît să nu rămînă singur cu fata. Dar, două seri pe săptămînă, în liniștea și taina săliței, petrecea singur cu Irma cîteva ore, el în fotoliul din centru, în primul rînd, ea în colț, în fund, la măsuța de montaj ; să știe, să simtă, chiar fără să se întoarcă, că Irma era numai la cîțiva pași, tăcută, nemișcată, atentă la chemarea lui, gata să scrie observațiile pe care el ar fi vrut să i le dicteze ; și sosind, cînd dădea deoparte perdeaua de catifea gri, să o găsească la locul ei ; sau, înainte de a pleca, să se oprească o clipă cu ea, să o întrebe de tata, să-i dea mîna, să o vadă îndepărtîndu-se în grabă pe strada cufundată în întuneric și pustie, ca să ia tramvaiul din piața Fiume ; să contemple, chiar numai cîteva clipe, zîmbetul buzelor ei etrusce și profunzimea întunecată a ochilor ei căprii : gingășia tuturor acestor stări era prea copleșitoare ca să fie în stare să se lipsească de ea. Hotărît totuși de a găsi Irmei o altă slujbă, continua să se informeze și să o recomande ; știa că în curînd va reuși ; își spunea că atunci n-o va mai vedea : și i se părea că imanența sacrificiului total îi permite aceste mărunte și nevinovate consolări ale serilor de proiecție. În sfîrșit, credea că poate defini buzele Irmei : descoperise în sculptura etruscă forma lor exactă, cărnoasă, pronunțată, senină. Cercetase în anticariatele din via Babuino. Cumpărase un cap de femeie cu un zîmbet inefabil, în piatra poroasă, aproape identic cu al Irmei. Închisă într-o cutie de cristal, o așezase în fața lui, pe masa mare de scris din birou. Astfel imaginea tainică a Irmei ar fi fost prezentă chiar și după plecarea Irmei, pentru totdeauna, departe.

Se întîmplă ca Gisa să vină două seri la rînd. Dezamăgirea pe care o simți, dînd draperia deoparte și nevăzînd-o pe Irma, a fost atît de mare, încît s-a temut că i se va vedea pe chip. Se duse direct la fotoliul lui, murmurînd un salut și fără a cere vreo explicație, dar Gisa cu glasul ei sonor se grăbi să i-o dea. Gisa se temea că nu va putea veni data viitoare, sîmbătă. Era important,

gata bine, era proiectarea primului montaj al filmului lui L. Dar Gisa aştepta de la Lecce vizita unor rude ale soţului ei şi nu se ştia încă dacă vor sosi sîmbătă seara sau duminică dimineaţa, de aceea o rugase pe Irma să o înlocuiască la nevoie şi se oferise, în schimb, să vină ea acum. Emilio petrecu ziua de sîmbătă în neliniştea de a şti dacă seara o va vedea, sau nu, pe Irma. Normal, nu ar fi fost nici o problemă. Să apese butonul, să spună: „Doamnă Bruscantini, te rog să-mi spui dacă astă-seară la proiecţie va fi Levi sau Giraudo", intra în banalitatea cea mai stupidă a vieţii de birou. Îşi dădea seama perfect. Dar nu avea curajul necesar. Avu, astfel, pe neaşteptate, măsura propriului sentiment de culpă. Îşi repetă că trebuia să rezolve de mult cazul. Telefonă din nou locotenentului Pilade de la „Paramount" : spunîndu-i că trebuia să o angajeze în orice caz pe această fată, că era foarte pricepută dar că trebuia să părăsească „Victoria" datorită nepotrivirii de caracter cu şefa de secţie. Emilio regreta că repeta această minciună : dar era cea mai bună din cîte îi venise în minte tot gîndindu-se şi răsgîndindu-se : şi era necesară. Îi spuse lui Pilade că era gata să-i răspundă acestui serviciu cu orice alt contraserviciu concret : cedînd, de exemplu, distribuirea unui film pe care „Paramount" ţinea să şi-l rezerve. Pilade îi promise un răspuns pentru săptămîna următoare şi-i dădu de înţeles că, probabil, îi va fi favorabil. Acum trebuia să găsească o altă minciună : pentru Gisa, pentru Irma, pentru Piero. Dar o şi găsise : „Paramount" avea nevoie urgentă şi absolută de o destoinică asistentă de montaj, harnică şi demnă de încredere. Alte fete libere nu erau, şi el nu putea să refuze o asemenea favoare. Cît despre salariu, ar fi fost mult superior celui de la „Victoria". Seara aceea avea să fie ultima în care s-ar fi aflat cu Irma în sala de proiecţie. Dar nu era nici măcar sigur de asta, putînd s-o găsească pe Gisa : dacă rudele din Lecce şi-ar fi anunţat sosirea la Roma pentru a doua zi dimineaţa.

Ce lungă era sîmbăta aceea ! Realitatea obişnuită care treptat, treptat, un ceas după altul, în cursul zilei, i se desfăşura înaintea ochilor : plecăciunile uşierilor, zîmbetul mereu triumfal al doamnei Bruscantini ; convorbirea cotidiană cu Golzio, sec şi alb idol în spatele biroului său de onyx ca oglinda, Golzio care era în stare să-l

rețină un ceas întreg ca să-i vorbească numai de cifre, comparînd încasările de pe filme, și procentaje, taxe, contribuții pentru guvern, costuri de producție ; actorul Nazzari care intra în birou, înaintînd monumental și cordial cu mîna lui uriașă întinsă ; regizorul M., smead, curtenitor și deștept, ca un majordom din *la belle époque* ; L. însuși, negru, iute, aprins, care spunea că nu mai are dubii asupra celor trei protagoniști ai viitorului film, *Furtuna,* și nu mai vorbea de vechiul film de abia terminat, ci se referea numai în fugă la „primul montaj" despre care știa totuși că va fi proiectat în seara aceea („omul acesta inteligent, își spuse Emilio, mă scrutează cu ochii lui negri, dar nu bănuiește ce înseamnă pentru mine proiecția din seara aceasta !") ; și luminile și umbrele gradate suav pe pereții de perlă ai biroului ; afară, deasupra parcului Borghese, cerul de aprilie, cu norii mari de diferite forme baroce, albi și cenușii : realitatea obișnuită era parcă fără greutate și fără corp. Era o viziune și atît. Pentru că adevărata realitate, unica realitate importantă era alta, aceea că fiecare ceas, fiecare minut, trecînd, îl apropiau de momentul cînd, poate, o va revedea pe Irma și va rămîne cu ea în timpul proiecției pentru ultima oară.

Se duse acasă și se schimbă. Elena era la masă, avea oaspeți : două prietene noi, englezoaice : una era o ziaristă, cealaltă un manechin. Se prezentă o clipă, salută și își ceru scuze, spunînd că, din păcate, trebuie să ia masa în altă parte. Cele trei femei, toate în rochii de *cocktail,* foarte elegante, luau masa în antica sufragerie care rămăsese întocmai cum o mobilase principele Stroganoff, încăperea cea mai prețioasă din micul palat : în întregime tapisată cu mari panouri de piele de Cordoba, lucrate în relief, pictate și aurite. Tonul auriu era dat de fire subțiri, șerpuitoare printre figuri evanescente și negricioase, al căror sens nu-l puteai distinge de la distanță : scene de vînătoare sau mitologice, păduri sau prăpăstii, și icicolo, suspendate în toată culoarea aceea brună, siluete albicioase și lungi, poate de cîini de vînătoare. Cele trei femei albe, trandafirii, blonde, cu bijuteriile lor scînteietoare și umerii goi, cu trupurile înfășurate în mătăsuri negre și lucioase, i s-au părut lui Emilio că, într-un anume fel, și ele fac parte din panourile în piele de Cordoba : erau chiar mai puțin decît o viziune, erau o decorare antică și consumată. Observîndu-le, în timp ce le asculta

cele două englezoaice, probabil, lăudau splendoarea casei, frumuseţea mobilierului etc. : iar Elena le dădea explicaţii tehnice şi istorice) Emilio se întrebă cum va face în altă seară. Da, într-o altă seară, în viitorul, vai, foarte apropiat, cînd o va găsi din nou acasă pe Elena şi pe cele două englezoaice, sau pe Elena cu două americance, sau pe Elena cu alţi oaspeţi, aparţinînd aceluiaşi snobism cosmopolit, sec la creier şi dur la inimă : cum va face, cînd nu va mai avea înaintea lui speranţa de a o vedea pe Irma ? Dintr-o dată, cu această întrebare pe care şi-o adresă lui însuşi, Elena deveni, acolo, în faţa lui, pentru o clipă, reală. Din vina Elenei sau din cauza ei, el trăise pînă acum uitînd de ceea ce îl interesa mai mult. O privi pe Elena, în realitatea ei : era odioasă, şi el o ura. Dar era stupid să se ia acum la harţă cu ea. Făcu o presupunere : Elena dispărea, fugea în America, cerea divorţul. Ei bine ? Ce s-ar fi schimbat ? El va avea tot patruzeci şi cinci de ani, şi Irma nici măcar optsprezece : şi va fi tot fiica lui Piero.

Ieşi. Era încă destul de devreme pentru proiecţie. Hoinări cu maşina pe la Villa Glori. Se duse să vadă noul pod de pe Tibru, care fusese reconstruit după război, şi care, se spunea, va fi inaugurat în curînd. Pe cerul violet, coloanele şi sculpturile vultureşti se înălţau umflate, caraghioase de parcă ar fi fost de carton. Emilio le vedea urîţenia, dar fără să se mire. I se păru că podul se afla acolo, în mod natural, dacă nu chiar drept, pentru a aminti italienilor de fascismul lor. De urîţenia aceea nu fusese şi el, într-o măsură, responsabil ? Emilio se gîndea cu amărăciune la filmul din Africa Orientală şi la alte culpe... Dar şi aici : ce mai conta acum culpa ? Ce mai conta trecutul ?

Perdeaua, în sfîrşit : perdeaua de catifea gri era în faţa lui. O atinse ; o pipăi cu vîrful degetelor, înainte de a o apuca. „O Dumnezeule ! îşi spuse : dacă mă gîndesc bine, dacă Irma nu ar fi, ar fi mai bine, nu ar mai exista o ultimă oară, ultima oară va fi fost fără ca eu să o ştiu..."

Irma era la locul ei. Se ridică, aşa cum făcea mereu, nici prea încet, nici brusc. Salută. Lui Emilio i se păru că se înroşeşte uşor. „Ca şi cînd, se gîndi Emilio ducîndu-se să se aşeze, ştia şi ea ceva." Ei da, ar fi trebuit să-i vorbească de „Paramount". Dar îi va vorbi în faţa Gisei, ca să simplifice totul, şi numai cînd angajamentul va fi sigur.

Filmul, pe porţiuni, îl mai văzuse înainte de montaj. Acum se desfăşura iute, nervos, după stilul lui L. Hellen Christis reuşea în mod perfect să se facă crezută, după exigenţa textului, o femeie nobilă şi delicată, pe care mitul romantic al patimii mediteraniene o răscolea umoristic în aventuri brutale şi neconformiste. Foarte reuşită. *„A real comedian“* [1], îşi aminti Emilio, cînd revăzu scena terasei. În penumbra densă a parcului, şi în atenta contralumină folosită de operator, propria lui identitate, adică figura domnului matur care o îmbrăţişează pe Christis, i s-a părut din fericire greu de recunoscut. Pentru un moment o descoperea mai ales glasul regizorului, glas care, normal, în montajul definitiv urma să dispară, şi care în timpul scenei dădea instrucţiuni continue : *„Hellen, look, wait, yes, it's him, yes, now* [2]... Viotti, atenţie, priveşte-o, mîngîi-o. Priveşte în jur, Viotti, priveşte-o pe ea...“ În afara duratei, relativ scurtă, a cadrului acela, Emilio nu era preocupat de el însuşi. Mai degrabă era preocupat ori de cîte ori apărea în film Giorgio Gentili. Atunci i se părea că simte în spate privirea Irmei. Încerca să-i ghicească reacţiile. Apoi reflectă că fata, de cîteva luni, în timpul lucrului la acest film, vedea şi revedea mereu aceleaşi scene ; probabil că nu aveau nici un efect asupra ei. Cînd scenele erau mute, Gentili, ca un *gigolò* de provincie care se dedică cu totul cuceririi bogatei americane, părea destul de dezinvolt şi de natural. În scenele vorbite cuvintele lui erau prea nepotrivite, distonante, cu un accent prea vulgar şi roman : trebuia să se aştepte dublajul pentru a judeca mai bine filmul. În fine, constată că abilitatea lui Gentili ca actor nu-l interesa ; îl nelinişte, în schimb, îl amăra gîndul că Irma se putuse îndrăgosti de asemenea specimen, şi mai mult ca sigur că trăise luni de zile cu el. Ori de cîte ori apărea pe ecran chipul lui Gentili, mai ales cînd era mărit de un prim plan, Emilio scruta, îi studia liniile, marcate şi consumate, în ciuda vîrstei lui tinere, grotesca gingăşie din jurul gurii, maliţiozitatea aproape infantilă a ochilor, adesea întredeschişi, scînteierea abia vizibilă a pupilelor ; şi căuta, cu cruzime, să şi-l închipuie aplecat cu faţa aceea şi concentrat asupra feţei Irmei,

[1] O adevărată actriţă. (engl.)
[2] Hellen, uită-te, aşteaptă, da, e el, da, acum... (engl.)

urtvirea lui fixînd privirea Irmei, puterea şi durata îmbrăţişărilor şi a contopirilor, sau cum braţele ei roze (nu i le văzuse niciodată goale ; nu era anotimpul potrivit, dar şi le închipuia întocmai ca pielea încheieturilor miinilor, pielea de pe gît, faţă) în ce fel deci braţele roze ale Irmei strîngeau la piept trupul musculos şi neted al acelui prosecret. Era, prin urmare, posibil, ca toate astea să fi avut loc ? se întreba el cu nelinişte. Da, sigur că era posibil. Da chiar, mai bine să părăsească pentru totdeauna orice stupidă speranţă retrospectivă : se întîmplase. Exista totuşi o mare consolare : era suficientă : şi-l făcea să spere un viitor mai bun pentru Irma... Temîndu-se că e ipocrit, întrerupse cursul raţionamentului, întrebîndu-se dacă într-adevăr se gîndea cu seriozitate la viitorul Irmei. I se păru că-şi răspunde : da, deşi în minte îi veneau numai vechi formule de tipul : „va găsi un tînăr de ispravă", sau „va fi o soţie ideală", sau „va deveni o foarte bună mamă de familie" etc...

Consolarea, iat-o : cînd o părăsise Gentili ca să înceapă legătura lui cu Christis, schimbarea bruscă, incredibilă, totală a Irmei demonstrase cît de mult suferise şi mai ales cît se amăgise crezînd în Gentili. Irma, cu toate aerele ei de mică vampă, părea că nu înţelesese nici pe departe ce era în realitate prietenul ei : părea că nu avusese nici cea mai vagă idee de abjecţia şi de vulgaritatea, amîndouă foarte naturale în caracterul lui Gentili. Acesta era secretul transformării Irmei ; era în acelaşi timp cea mai frumoasă dovadă a nevinovăţiei ei substanţiale, chiar dacă fusese prietena lui Gentili. După ce reflectase atît de mult, Emilio descoperea adevărul abia atunci, în timp ce scruta chipul lui Gentili în argintul ecranului. Tot scrutîndu-l, a trebuit să admită că, în fond, şi el era „etrusc" ; deşi, ceva mai şters şi mai flasc, mai consumat în trăsăturile lui vii, faţă de sculpturile în piatră care aminteau prototipurile. Iată deci, încheie el, pentru ce Gentili a atras-o pe Irma : o misterioasă asemănare sau afinitate.

Proiecţia se terminase. Ca totdeauna, Irma se ridică cu caietul şi cu creionul şi se apropie de Emilio care se ridică şi el între timp, venindu-i în întîmpinare. Observaţiile ar fi multe şi îndelungi, se exprimă el, motiv pentru care ar fi preferat să le facă a doua zi, direct lui L. Ceea ce se întîmpla mai totdeauna după proiecţia primului

montaj a unui film în întregime. Acum, ca să nu uite, voia doar să-i dicteze un sumar, în stil telegrafic.

— E de ajuns o linioară și două cuvinte pentru fiecare observație. Scrie. Primo...

Irma scria în picioare, cu caietul sprijinit de piept, la o mică distanță de el. Emilio, în timp ce dicta, se gîndea că îi era suficient să întindă o mînă ca s-o poată mîngîia pe tîmple unde-i fluturau cîțiva cîrlionți roșii, să o mîngîie delicat, cu același gest cu care în film o mîngîia pe Dura și falsa Christis. Irma își schimbase din nou pieptănătura : nu că ar fi revenit la bogăția de păr ciufulit de acum cîteva luni, dar nu-l mai purta nici periat și lins ; o cale de mijloc : funda neagră susținea așa-numita coadă de cal și în jurul frunții și al tîmplelor, o parte din păr era liberă și în voie, plină de grație. Era pieptănătura cea mai frumoasă din cîte văzuse pînă atunci. Și culoarea părului (acum, în timp ce îi dicta, o vedea mai de aproape) era cea mai neobișnuită, cea mai minunată culoare pe care o poate avea părul unei femei. Un roșu arămiu, strălucitor, profund : aceeași forță a părului femeilor brune, dar mai interesantă pentru straniul ei, ca eliberată de povara închisă a sexului. În timp ce dicta, observa, parcă pentru prima oară, și poate că era pentru prima oară, cel puțin cu această atenție, mîinile Irmei. Își spuse că trebuia să le observe cu atenție, pentru a și le aminti : după aceea, desigur, nu ar mai fi avut ocazia să le mai vadă. Erau mîini de fetiță, de școlăriță : roze, lungi, nu slabe, moi, cu unghiile albe, ovale, simple, fără lac și fără manichiură, cu ceva caraghios și infantil, revelat poate de însuși efortul cu care strîngea cu una caietul și cu cealaltă creionul. Nu putea să o privească pe Irma în ochi, care erau continuu aplecați asupra caietului : ba chiar, în mod voit, cu încăpățînare aplecați, crezu că înțelege Emilio. Continua deci să-i privească mîinile care după ochi sînt cele ce spun mai mult. Dar mîinile Irmei, concentrate pe caiet și creion, spuneau numai onesta obligație a lucrului făcut, nemulțumirea de a nu reuși să urmărească dictarea, deși el se strădui să spună totul rar, cît mai rar. Mîinile Irmei nu spuneau altceva ; dar Emilio, în timp ce dicta, își dădea seama că el se gîndea la altceva : la mîngîierile cu care iubise în mod sigur și cunoscuse trupul lui Gentili. Posibil ? Foarte posibil ; se întîmplase în realitate. În timp ce dicta, la un moment

dat, a fost întrerupt de clinchetul inelelor de la draperia de la intrare. Se întoarse şi-l văzu pe paznic :

- Bună seara, Monticone... terminăm îndată.

- Fiţi liniştit, domnule avocat : eu, pînă una, alta, mai uit pe la etajele de sus. Noapte bună.

Pasul lui Monticone se depărtă încet, sus pe scări, nu se mai auzea. Acum Irma îl privea fix. Acum, în sfîrşit, putea să o privească şi el în ochi. Lista observaţiilor pentru L. era aproape terminată. Mai lipsea ceva... Irma îl fixa, aşteptîndu-i ultimele cuvinte, ca să poată scrie cum scrisese pe toate celelalte de pînă atunci. Dar Emilio, privind-o la rîndul lui, îşi dădea seama că uitase ce voia să mai dicteze. I se păru că liniştea adîncă a nopţii apasă totul în jur : şi că singurătatea în care erau, ei doi, Irma şi el, în picioare, atît de aproape, unul în faţa celuilalt, însemna ceva, cerea ceva. Irma nu zîmbea. Ochii ei căprii îl fixau fără să se mişte, ca două lumînări într-o criptă închisă. Şi buzele ei erau neclintite, închise : forma însăşi a colţurilor lor, care exprima mereu un zîmbet, acum, printr-o modificare insensibilă, exprima altceva, deosebit : o adîncă, neliniştită hotărîre, se gîndi Emilio fără a se opri din gînduri, pentru că se simţi cuprins de o dorinţă neaşteptată pe care gîndurile acelea i-o provocaseră : dorinţa de a cunoaşte care era hotărîrea Irmei, ca să-i răspundă cu o hotărîre adecvată, să pătrundă cu propria-i conştiinţă, conştiinţa misterioasă a ei. Continuînd s-o fixeze, reuşi doar să murmure :

— Irma...

Ea i se aruncă de gît, deschizînd gura pe gura lui şi îl apucă cu ambele braţe strîngîndu-l şi apăsîndu-l pe piept, pe pieptul ei puternic şi plin pe care Emilio îl simţea strivindu-se de al lui, aproape într-un unic, lung geamăt şi suspin.

Pierdere totală, furia plăcerii neaşteptate, pentru prima dată parfumul ei proaspăt şi natural, scufundîndu-şi în sfîrşit ochii în masa bogată de păr roşu : o îmbrăţişa cu toată puterea de care era în stare şi o săruta mereu cu aceeaşi energie sălbatică pe care i-o arătase şi ea într-un prim impuls. Între timp, se lăsă în voia unei idei tulburătoare şi revelatoare : îi era simpatic Irmei. Dar de cînd simţea această simpatie ? De cînd o părăsise Gentili ? Sau poate chiar de la început ? Aşa s-ar fi explicat impertinenţele ei nevinovate, încă de la primele ei vizite. Poate

chiar de atunci îl simpatiza fără ca el să o știe. Și schimbarea, „conversiunea" se datora, cel puțin în parte, acestei simpatii. Toate întrebările acestea îi treceau prin minte, una după alta, una peste alta, într-o adevărată convulsie, odată cu plăcerea sărutului, de care nu știa cum să se desprindă, temîndu-se de eventuala reîntoarcere a lui Monticone, din cauza căruia privea din cînd în cînd spre intrarea rămasă cu draperia trasă. Simți, la un moment dat, că Irma îi alunecă din brațe, ca și cînd era pe punctul de a leșina.

— Irma, îi șopti : și reflectă cu bucurie că îi pronunța numele cu un ton nou, plin de dragoste și confidențial. Irma, nu mai putem... trebuie să mergem... Vino, vino...

— Unde ? — îi răspunse Irma fără să-l privească, dar lipindu-se de el și mai mult, pregătindu-se aproape să reziste, dacă el ar fi încercat să o îndepărteze. Nu vreau să mă duc acasă, e încă devreme.

La cuvîntul „casă", Emilio văzu via Ardea, pe Nuccia, pe Piero : Piero bolnav, cu feșele lui protectoare, sticluțele cu ulei, mîncărimea, boala înspăimîntătoare, și nu i se păru că între realitatea aceea și aceasta, a Irmei pe care el o strîngea în brațe, și care se strîngea în el, ar exista o legătură.

— Nu, nu te duci acasă. Vino la mine, vrei ?

Irma consimți, rîzînd, sărutîndu-l din nou.

Să traverseze Roma în mașină, într-o noapte de sfîrșit de aprilie, cu Irma alături : fulgerător și totuși lin să coboare pe Via Veneto, piața Barberini, să se urce spre Quattro Fontane, Quirinale, să coboare din nou, Ventiquattro Maggio, piața Veneția, să alunece în sfîrșit spre via del Mare : să se oprească în fața porții mici de un verde lucitor : privirea uimită și emoționată de fericire a Irmei : să deschidă portița, să urce repede cele patru etaje, să intre în holul mic : să se închidă dincolo de ușă, să pună lanțul, să intre în apartament, în penumbră : pe loc, în picioare, de cum au ajuns, să se sărute : să se sărute fără sfîrșit... nu credea Emilio că viața îi va da o bucurie atît de curată.

Irma arătă imediat că nu este stînjenită. Nu se pierdea în mofturi prostești, în rezistențe fără rost : atît de plictisitoare cînd sînt mincinoase, se gîndea Emilio ! Și atît de deprimante cînd sînt pure și reale ! Trebuia să admită,

de aceea, că fusese prietena lui Gentili, poate chiar şi a altora, deci că avea multă experienţă în ale dragostei, deşi era foarte tînără. Tot atît de sigur era şi faptul că această experienţă nu o alterase. Graţia ei naturală sau dragostea adevărată pe care o simţea pentru Emilio îi dictau, unul după altul, gesturile cele mai potrivite şi mai delicate. Cînd Emilio începuse, cu gingăşie, în timp ce o săruta, să încerce să o ducă înspre alcov, după un pas se oprise şi desprinzîndu-şi buzele de ale lui, abia-abia, îi şoptise încet, cu solemnitate :

- Şi dacă, după, nu mă mai iubeşti ?

Emilio rămăsese uluit. Nu ştiuse ce să-i răspundă imediat. Pe moment, se gîndise numai că era pentru prima dată, după ani şi ani, că auzea pronunţîndu-se în mod serios verbul a iubi. „Evident, reflectă cu o neprevăzută neliniştte, Irma pretinde ca eu să-i răspund cu aceeaşi seriozitate. Nu era tocmai asta ceea ce visam de cîtva timp cu disperare ? Da, visam, pentru că nu aş fi crezut niciodată că ar putea fi cu putinţă. Şi acum ?“

În aceste reflecţii, trecuseră numai cîteva clipe : dar trebuia să răspundă, şi trebuia să fie serios. „Irma are din nou dreptate : după, aş putea să nu... o mai doresc“. Verbul a iubi, nu, nu îndrăznea să-l gîndească. Trebuia să răspundă totuşi. Încercă, fără să mintă, să glumească :

- După ?, spuse, dar cum pot să ştiu, dacă nu încerc ? Chiar şi tu ai putea să nu fii satisfăcută.

- Ce amestec are satisfacţia ? Eu te iubesc, Emilio, şi te voi iubi totdeauna. Eu asta ştiu.

Lui Emilio i se păru, în mod absurd, că aude cuvintele acestea ca pe o condamnare. Era acel „totdeauna“ care îi suna funebru ? Pentru o clipă, avu impresia, înfricoşătoare şi seducătoare, că se află faţă în faţă cu destinul. Destinul era chipul curat al Irmei, ochii aceia atît de adînci şi de întunecaţi care se deschiseseră larg spre el, în penumbră, şi îl fixau, insistau pentru un răspuns definitiv şi fără trucuri, destinul erau braţele acelea moi care se strîngeau în jurul trupului său, era respiraţia aceea proaspătă care se contopea cu respiraţia lui, sînul tare şi palpitînd, şoldurile pe care el le strîngea cu mîinile lui. Acela era destinul. Şi în faţa destinului, care nu putea să nu fie o plăcere şi durere totodată, încercă nevoia, pentru o clipă, să se răzvrătească şi să renunţe la el în acelaşi timp : fără a înţelege ce contează şi ce costă mai mult, între renunţare şi răzvră-

tire. Pentru o clipă i-a fost frică. Își spuse că încă mai avea timp să evite ceva și mai rău, să se salveze. În loc de a continua să o ducă spre pat, reîncepu să o sărute : între timp, impunîndu-și luciditate, căuta să se gîndească. Se gîndi la Piero ca la un ajutor. Și, din nou, faptul că Irma era fiica lui i se păru mai mult decît neverosimil, chiar ireal. Dar iată că, gîndindu-se la Piero, pentru a găsi puterea de a spune nu aceluia care părea destinul, îi veni în minte, în schimb, un motiv de a nu crede în destin. E cu neputință să se întîmple o complicație, să înceapă o legătură lungă și gravă ! Este cu neputință, tocmai pentru că este vorba de fata lui Piero ! E un capriciu, nimic altceva. Ba chiar două capricii. Acela foarte normal al unui bătrîn puțin viciat, care are o aventură cu fiica celui mai bun prieten. Și acela, tot foarte normal, al unei fetițe puțin înflăcărată, care are o aventură cu vechiul și încercatul prieten al tatălui ei. Două capricii care se întîlnesc și se acordă : a nu le lăsa să se dezlănțuie, înseamnă a risca să faci mai rău, a provoca o dramă, a termina cu o patimă, sau cu o iubire adevărată. Este explicabil că fetița crede că „mă iubește". Ar fi o nenorocire dacă nu ar fi așa. „Pentru totdeauna", spune acum : apoi, tot ea va fi cea dintîi care va renunța, saturată. Și tot cu voi rămîne în pagubă, suferind mai mult.

S-a întîmplat întocmai ; întărindu-și convingerea că va suferi foarte curînd, Emilio depăși ultimele ezitări. Ajunseră la pat deasupra căruia se prăvăliră amîndoi. Îmbrățișînd-o și sărutînd-o, începu, febril, să se dezbrace și să o dezbrace. Dar Irma, la un moment dat, se desprinse brusc și murmură :

— Întoarce-te acum, dragă... te rog, întoarce-te o clipă.

Se supuse, și simți că Irma alunecă din pat și se închide în baie. Emilio termină cu dezbrăcatul și intră sub cearșaf. Erau cearșafuri foarte fine, ușor scrobite, de un linò albastru deschis : culoarea care îi plăcea Paolei. Deși nu o mai vedea de cincisprezece zile, era încă „favorita" momentului : cel puțin în momentul acela. Lenjeria de linò colorată, pe care nu uita niciodată că o văzuse pentru prima oară în casa doamnei Calandra, fusese pentru Emilio cea mai veche revelație a ceea ce putea fi în realitate „o viață de lux". Glumind, îi mărturisi acest gînd Elenei : „poate că nu m-aș fi însurat niciodată cu tine, dacă nu am

îi făcuse dragoste pentru prima oară într-o lenjerie de pat de culoarea roz-portocalie a cărnii somonului". Înainte, în această privință, crezuse că nimic pe lume nu întrece coroana nobiliară și marele S al familiei Sanfront brodat pe capacul cearșafului de pe patul mătușii Elisa. Lenjerie de pat brodată, lachei în livrea, trăsură, automobil, lojă la Opera Regală, cel mai bun croitor și cel mai bun cizmar din Torino: înainte, ideea lui de lux nu trecea dincolo de un program potrivit secolului al XIX-lea provincial, solid, dar și puțin sordid și auster: programul pe care-l mai respecta și acum mama lui. Astfel că, foarte natural, pentru a se opune lumii vechi a mătușilor și a mamei, și aproape pentru a sărbători în fiecare seară cursul nou al propriilor idealuri, apărute în calea lui la sfîrșitul adolescenței, odată cu figura doamnei Calandra și în neașteptatele cearșafuri roz-portocaliu de culoarea somonului, dedicase, în perfectă armonie cu Elena, o grijă cu totul specială acestei lenjerii aparte de pat. Dar Elena nu știa pînă la ce punct al imaginației ajunsese el în Via del Mare! Iată: avea patru garnituri de lenjerie de pat: patru culori: albastru deschis pentru blonde, roze-portocaliu ca somonul pentru brune, gălbui pentru blondele cenușii, verde ca iarba pentru roșcate. Invitatele reacționau după clasa lor socială și natura lor individuală: cîte una se credea datoare să-și ascundă propria uimire; alta izbucnea în exclamații și complimente exagerate; toate, fără excepție, erau „impresionate". Și Irmei, desigur, aveau să-i placă. Irma, data viitoare, avea să găsească cearșafurile potrivite „ei": verde ca iarba... Se întrerupse din divagări, constatînd că se și gîndea la o „dată viitoare". Dar cum, se întrebă, ar fi putut să nu se gîndească?

Ușa de la baie se deschise ușor: Irma era în cămașă. Ca ale tuturor celorlalte femei dinainte, formele ei apărură bine conturate și întunecate, în lumina imediat stinsă. Dar clipa aceea i-a fost suficientă lui Emilio pentru a vedea. Umerii și sînii generoși. Mijlocul subțire. Șoldurile, o surpriză: puternice, rotunde, de femeie bine făcută. Greutatea unei femei, și nu a unei fetițe, o simțea acum Emilio, urcîndu-se în pat.

Lăsase aprins ca de obicei micul leu. Nici Irma nu ceruse, cum se temea el, un întuneric complet. Alunecă, aproape de el, încet, sub cearșaf, fixîndu-l cu ochii ei mari căprii, cu o expresie neliniștită și sfîșietoare, care îi

apărea în contrast cu plinătatea senzuală a buzelor „etrusce" și ușor ironice pe care nu ar fi sperat să le poată studia într-o zi pînă în adîncul lor, pînă cînd putea să le înțeleagă. Dar, nu după multă vreme expresia aceea a ochilor Irmei se schimbă : cel puțin așa i s-a părut lui Emilio, că se schimbă : un efect, se gîndi, al plăcerii pe care el însuși o simțea. Era, spre deosebire de recentele și verosimilele supoziții, o expresie mai depărtată, mai rece, mai închisă : ca apariția unui zid, neîntrerupt, misterios, care-l putea chiar speria. La început, Emilio bănui că Irma a fost dezamăgită, nemulțumită. Se desprinse din brațele ei și o întrebă dintr-o suflare :

— Te contrariază ceva ?

Irma negă cu capul și zîmbi și îl strînse la piept. Emilio crezu că recunoaște zîmbetul melancolic și aproape dureros al plăcerii adevărate și adînci. Dar faptul că Irma nu era dezamăgită, o afirma cînd duioșia, cînd violența, cînd insistența, cînd varietatea îmbrățișărilor, sărutărilor și mîngîierilor ei. Emilio privi din întîmplare cadranul fosforescent al Rolex-ului : trei și un sfert ! Ar fi jurat că trecuseră, cel mult, douăzeci de minute, și în schimb erau acolo de trei ore.

Piero trebuia să fie într-o neliniște disperată. Irma nu mai putea rămîne nici un minut mai mult. Avertizată, sări și se așeză pe pat.

— Da, mă duc. Mă însoțești, nu ? În cinci minute sînt acasă. Dar pînă atunci s-ar putea face ceva.

— Ce anume ? — Emilio, înțelesese totuși, și se pregătea să nu consimtă.

— Să telefonezi. Dacă aude și vocea ta, dacă îi spui că am terminat acum proiecția, se liniștește imediat. În fond, s-a mai întîmplat o dată : am fost cu Gisa pînă la două și jumătate, trei ; și mîine e duminică.

— Imposibil... Nu aș putea să vorbesc cu el... Nu !

Încercă să o rețină. Irma se liberă cu o zmucitură de o violență care îl uimi, deși fata îi mai făcuse o demonstrație de mînie :

— Trebuie. Nu înțelegi că trebuie ? E pentru binele lui, pentru liniștea lui. Hei, ce fel de om ești ? — și forma numărul telefonului, îi întindea chiar receptorul.

— Vorbește tu întîi, cel puțin ! — o rugă Emilio.

Irma îi văzu zăpăceala, și vorbi ea întîi : cu naturalețe, calm și cuvinte plăcute, nu mai puțin uimitoare decît furia dinainte.

— ...Da, tată : îți vorbesc încă de la proiecție : filmul s-a terminat abia acum : sînt patrusprezece role cu coloană separată și s-a rupt pelicula de mai multe ori... da, este copia de lucru : imprimă pe peliculă veche, și acetatul este de calitate proastă... Ți-l dau pe avocatul Viotti, vrea să-ți vorbească...

Emilio luă receptorul tremurînd. Se temea să nu se trădeze, dacă nu prin altceva, printr-o nesiguranță în glas. Inima îi bătea cu putere. Reflectă cu repeziciune. În fond, Irma justificase în mod suficient întîrzierea ei. Poate că era primejdios să insiste cu explicațiile. Mai bine să treacă peste.

— Alo, Piero. Sînt eu... ezită, gîndindu-se în ce fel ar putea continua. Dar Piero îi luă el cuvîntul :

— *I stagh nen vaire bin, staneuit, Miliu... A venta propi ch'im fassa forsa*[1]... și să mă duc la clinică. Eram hotărît. Apoi mi-am spus : să așteptăm alte cîteva zile, să vedem dacă acest nou tratament pe care mi l-a dat Stablum își face efectul. Deloc, să știi. Nimic nou pe frontul de Vest. Luni trebuie să-l chem pentru confirmare. Ești la Roma toată săptămîna ?

— Da, spuse Emilio.

— Și poți să mă însoțești, sau să rogi pe cineva să o facă, fără prea mare deranj ?

— Vin eu, la ce oră, în orice zi... trebuie numai să-mi spui înainte : vin eu : pentru că vreau să văd cum te instalează, vreau să vorbesc personal cu directorul... și continuă pe acest ton promițîndu-i tot ajutorul, făcîndu-i curaj, întrebîndu-l cum mai merge : între timp, urmărea cu privirea pe Irma care terminase să se îmbrace în cîteva clipe, aprinsese o lumină, și acum rătăcea desculță, privea în jur curioasă, se îndrepta spre cealaltă extremitate a încăperii.

Irma se întoarse brusc, îndată ce auzi receptorul pus în furcă. Avea în mînă portretul Elenei, în rama de argint :

[1] Nu prea mă simt bine, noaptea asta, Miliu. Trebuie să-mi fac într-adevăr curaj... (piem.)

Ascultă, spuse fermă : şi tonul glasului ei era din nou încordat de mînie : ascultă, trebuie să-mi faci două plăceri. Una : nu vreau să mai văd acest portret...

— Dar e soţia mea, murmură Emilio, care nu credea propriilor lui urechi şi admira, fără voia lui, siguranţa Irmei : figura ei dreaptă, încă hotărîtă : gestul îndrăzneţ cu care ţinea în mînă rama.

— Soţia ta ? Cu atît mai rău. Soţia ta, o urăsc.

— Irma ! — Emilio nu ştia ce să răspundă.

— Oh, nu pentru ea, biata de ea... o urăsc numai pentru că e soţia ta ; pentru că, dintre toate femeile, este aceea care are cel mai mult dreptul să fie aproape de tine...

— Dar aşteaptă, Irma. Eu nu ţi-am spus încă nimic...

— Nu vreau să aud nimic.

— ...soţia mea şi cu mine... sîntem ca şi cum am fi doi prieteni buni, ca şi cum am fi divorţaţi, şi trăim împreună pentru ...într-o măsură pentru fiul nostru şi într-o măsură pentru că, practic, între ea şi mine nu mai există raporturi, sîntem liberi... şi deci nu simţim nici o nevoie de a ne despărţi.

— Nu înţeleg bine. Oricum, soţia ta nu vine aici, cred. Sau vine ?

— Nu, nu vine niciodată, fii liniştită.

— Şi atunci, dacă nu vine... ascunde asta, aruncă-o, du-o acasă ! Puse portretul pe masă, întors. Emilio îl puse în sertar, rîzînd :

— Să facem aşa, e bine ? Cealaltă plăcere ?

Dar văzu că Irma era departe de a glumi : buzele îi tremurau, ochii îi străluceau : şi în această furie era şi mai frumoasă.

— Cealaltă plăcere... Poate e o prostie a mea : e un lucru care mă obsedează... se apropie de el : îl luă de braţe, îl sărută pe gură : acum da, zîmbea.

— Spune-mi.

— Nu ştiu dacă voi mai veni aici la tine... zîmbea maliţios ca şi cînd ar fi vrut să-şi contrazică propriile ei cuvinte... dar dacă mai vin, fii bun, fă să găsesc cearşafuri albe, de orice fel !

Emilio se ruşină să-i spună că nu avea. Le va cumpăra desigur. Dar Irma continua să-l uimească : era, într-adevăr, o fiinţă excepţională.

Excepţională, fermecătoare şi tulburătoare : îşi spunea la întoarcere după ce o însoţise acasă. Ce era oare în realitate în sufletul Irmei ? Iubire, într-adevăr ? O iubire aubită, atît de puternică şi geloasă, încît, ca să găsească ceva asemănător, trebuia să meargă cu mintea cu douăzeci de ani în urmă, la Veve ?

De obicei, dacă ieşea din via del Mare noaptea tîrziu pentru a duce acasă vreo fată, prefera apoi să meargă să se culce în via Gregoriana : descoperise că, din plăcerea de a schimba, sau numai din dorinţa patului neatins, se odihnea mai bine. De astă dată se întoarse în via del Mare : simţea nevoia de a se culca aici după ce o iubise pe Irma, şi i se părea încă de necrezut : şi să revadă, cu imaginaţia, dar cît mai precis cu putinţă, privirea ei stranic adîncă, aproape absentă, în timp ce făcea dragoste : ochii aceia căprii şi adînci care păreau că pierd toată varietatea expresiilor lor dinainte, neliniştea, duioşia, melancolia sfîşietoare, mînia, pentru a se închide apoi şi a se stinge ; încît Emilio încă se mai gîndea că are în faţa lui un zid misterios şi unic, neîntrerupt.

„Ochii femeilor în timp ce fac dragoste, începu să reflecteze, îndată ce s-a întins în pat, nemişcat şi din cale afară de curios ca să se lase furat de somn, ochii femeilor în timp ce fac dragoste s-ar putea grupa în cîteva categorii principale". Voia să înţeleagă ce anume înseamnă privirea Irmei, şi spera că i-ar putea servi o comparaţie cu celelalte femei pe care le cunoscuse.

Existau ochi, de obicei, cei de culoare deschisă, care în momentele acelea păreau extraordinar de luminoşi şi de transparenţi : ferestre larg deschise prin care le putea vedea sufletul. Căuta să-şi amintească şi cît mai precis cu putinţă. „Ochi, se gîndi, care nu-mi ascundeau, nu-mi răpeau nimic şi care îmi spuneau : «Iată inima mea». Iar eu nu mai vedeam umbre, nu mai vedeam mistere. Încrederea mea era totală. Privirea mea transpunea în ochii aceia un *alter ego*". Erau ochii lui Veve.

Erau ochi, de obicei şi aceia de culoare deschisă, dar nu transparenţi, ci scînteietori şi aprinşi ; exprimau, în momentele acelea, bucuria egoistă, cea mai adîncă satisfacţie a vanităţii. Spuneau : „Iată, vezi, tu prin fericirea ta îmi dărui fericire." Ochi care reflectau ca oglinzile. Elena era aşa.

Şi mai erau ochi, de obicei de culoare închisă, care, dimpotrivă, primeau, acceptau totul în profunzimea lor maternă. Ochi care spuneau în acele momente supreme : „Te absorb cu totul, pierde-te cît mai mult, dispari, te scufund complet, eşti al meu". „Femeile de acest fel au fost cele mai gingaşe, cele mai sigure : acelea de la care nu am avut nici o surpriză neplăcută, chiar dacă le jigneam, dacă le umileam. Grazia este una dintre acestea. Grazia este ca o mamă, nu m-ar putea trăda niciodată."

În fine, erau ochi care în clipa aceea, într-un chip înfricoşător, deveneau opaci : păreau că văd neantul, că anulează însăşi viaţa lor în această tainică viziune. Puteau fi ochi deschişi şi ochi închişi : albaştri, verzi, galbeni culoarea alunei, cenuşii, de toate culorile. „Ochi pe care mi s-a întîmplat să-i văd, în momentele acelea, mai frecvent decît în oricare alte momente. Femei care nu erau în stare să simtă ceva sau care, pur şi simplu, nu simţeau cu mine." Foarte multe. Cele mai multe. Concluzia : trebuia să se gîndească, oare, că Irma, contrar oricărei aparenţe, nu simte nici o plăcere cu el ?

Desigur că nu, era absurd. Dar atunci... privirea ei ?

Poate, după cum i se mai întîmplase să constate şi la alte femei, foarte tinere, Irma se temea copilăreşte că nu este destul de expertă ? Sau, poate că era un sentiment de culpă, faptul că se lăsa în braţele unui om vîrstnic, pe lîngă că mai era şi prietenul tatălui ei ? Sau, poate, fără să-şi dea seama, mai era încă îndrăgostită de Gentili. În orice caz, părea prematur să judece caracterul şi sentimentul Irmei dintr-o privire pe care i-o surprinsese doar atunci, într-o ocazie atît de neobişnuită.

Emilio începu să rătăcească în aceste raţionamente, fără nici un progres, pînă cînd încet, încet, îl fură somnul.

Ah, în sfîrşit, nu mai era întuneric !

Fîşii de lumină cenuşie se filtrau pe sub fiecare fereastră. Cît era ceasul ? Respira greu. Nu mai era întuneric şi nu mai visa. Realitatea : alta, din fericire. Se afla cu certitudine în via del Mare : Irma... Cît era ceasul ? Ar fi vrut să se uite la Rolex-ul de pe noptieră : ar fi vrut să se întoarcă pe partea cealaltă, să se mişte ; dar se temea că astfel ar putea pierde amintirea visului înspăimîntător din care abia se trezise : întunericul... dormitorul

părinților din piața Teresa, la Torino... dormitorul... și chiar patul lui, patul mare și înalt al părinților...

Cît era ceasul ? În primele zile ale lunii mai se lumina devreme ; și din liniștea din jur se putea bănui că ar fi... ah, visul, visul se risipește... ca un pai sau orice altceva ușor într-o cadă cu apă, ceva ce-ți scapă în apă, încerci zadarnic să-l apuci din nou, deoarece se lasă contemplat doar în imobilitate.

Deci. El era în patul mare și înalt al părinților, ca pe vremea cînd era mic. Totuși toate se întîmplau acum : tatăl lui era mort, iar mama... mama nu era, poate că era dincolo, în celelalte camere. El stătea singur în patul părinților și în întuneric. Îi era frică, dar nu știa din ce cauză. Ridicase brațul pentru a atinge butonul luminii : nu-l găsea. El era mic. Butonul era prea sus și cu mînuța nu ajungea. Frica lua proporții ca și cum cauza ei misterioasă, în întunericul acela total, se apropia, poate pentru a-l sufoca. În sfîrșit, reușea să prindă butonul și îl apăsa. Auzea un clic. Dar lumina nu se aprindea. Era stricat poate. În momentul acela înțelegea de ce se speria. Începu din nou să apese butonul : încerca și iar încerca. De ce oare nu se aprinde lumina ? O stricăciune, se întîmpla rar. Prin ce fatalitate se întîmpla chiar acum cînd el se trezise în mod cu totul neobișnuit în inima nopții, și avea nevoie de lumină.

Tatăl lui mort nu avea totuși chipul lung, slab, trist al avocatului erarial, cu mustățile lui cărunte, cu sprîncenele în jos. Nu avea nici un chip. Și poate că era un motiv : cîteva minute mai tîrziu, amintindu-și visul, Emilio crezu, pentru un moment, că-l găsise : aflase de moartea tatălui său numai după eliberare. Nu fusese prezent acolo, în timp ce tatăl lui era în agonie : nu-l văzuse murind. Sau, își spuse, motivul era altul. Prezența invizibilă în întuneric era aceea a unui alt părinte : un părinte al cărui chip nu îndrăznea să-l privească. Mîinile de schelet, pe care el le simțea, și le închipuia, în întuneric, în spatele lui : se întindeau acum spre el, îl atingeau. Din nou, cu disperare, apăsa butonul : întuneric, întuneric. Pînă cînd, într-un spasm de spaimă, se trezise.

Sub fiecare fereastră fîșiile de lumină cenușie se limpeziseră. Oh, nu avea nici o importanță semnificația visului pentru el și nici nu conta cît era ceasul. Privea fîșiile de lumină care păreau că se clarifică și că se întețesc

văzînd cu ochii, revelînd încet, încet adîncul încăperii lungi ca un tunel, tapetată cu *shantung* bej, mochetă neagră, uşile vopsite în verde deschis, vitrinele veneţiene cu mulţimea de veioze, masa departe, fotoliile, divanele, toate aparenţele rafinate selecţionate pentru propria-i plăcere şi îşi spunea că venise momentul adevărului.

Se surprinse rîzînd amar de el însuşi ; tentativa de a clasifica „ochii femeilor în timp ce fac dragoste" fusese fără rost ! Privirea stranie a bietei Irma putea chiar să nu semene cu privirea femeilor care nu simt o plăcere, putea fi definită nu profundă şi absentă, ci profundă şi absorbită : iar curiozitatea de a-i descoperi semnificaţia fusese, acum îşi dădea seama, o curiozitate fictivă în legătură cu o fictivă şi poate inexistentă ciudăţenie : o problemă falsă pe care o inventase cu bună credinţă, pentru a-şi ascunde sie însuşi dezamăgirea fatală pe care începea s-o simtă şi pe care o cunoştea foarte bine, dat fiind că o încercase de nenumărate ori, pînă la obişnuinţă, chiar pînă a se complace în ea, dar pe care de astă dată, da, crezuse şi sperase că n-o va mai simţi.

Crezuse că e îndrăgostit de Irma. Cîteva luni crezuse că o iubeşte. Şi puterea cu care renunţase la ea crezuse că o găseşte tocmai în iubire, în iubirea adevărată, nu în prietenia faţă de Piero, nu în sensul moral, nu în prudenţă : convins că renunţă nu pentru a evita scandalul, ci tocmai pentru a nu face vreun rău Irmei. Vai, îşi spunea acum, văzînd lumina zilei care inunda inexorabil încăperea, rezerva absolută pe care şi-o impusese faţă de fată îl amăgise în mod automat, renunţarea crease în sufletul lui mirajul unei a doua tinereţi, certitudinea de a iubi ; ceea ce de fapt nu era adevărat.

Irma îi plăcuse. I-ar fi plăcut mai departe. Poate că avea să continue imprudenţa de a se mai întîlni... Dar nu o iubea. Şi trebuia să aibă curajul să recunoască în sinea lui că după ce o sărutase ultima oară, şi o văzuse cum se îndepărtează în fugă, la colţul străzii Magna Grecia, unde o cotise, dispărînd pe via Ardea (nu o însoţise chiar pînă sub ferestrele casei, de teamă ca Piero să nu-l vadă) scosese un oftat profund de mare uşurare. Dar după aceea, dintr-o dată începuse să se gîndească iar la ea, ajungînd la raţionamentul în legătură cu privirea ei ciudată. Realitatea e că se simţise descătuşat şi foarte fericit că putea dormi singur.

În tristețea luminii crescînde și a zilei care reîncepea, acum nu ar mai fi vrut să fie singur. Dar nu o regreta nici pe Irma și nici pe celelalte femei. O regreta pe Grazia care de cîtva timp era singura cu care dormea bucuros și cu perfectă naturalețe. I s-a părut ciudat că o putuse uita, chiar dacă crezuse că era îndrăgostit de Irma. Grazia, de la Marsiglia, scrisese cîteva ilustrate... Pentru Dumnezeu, se gîndi deodată : poate că le aruncase. Însemna să nu mai știe unde să o găsească. E adevărat, Grazia îi va trimite altele. Dar cînd ? Și în următoarele, dacă adresa nu se schimbase, probabil că nu i-o va mai scrie. De la un moment la altul, cine știe, i-ar fi fost necesară : ca să se poată lipsi de Irma, dacă Irma continua. Deci, adresa Graziei ? Sări în picioare, speriat. Începu să caute în noptiere : într-un dulap din camera de lîngă baie, în sertarul mesei ovale, unde erau revolverul și portretul Elenei, în orice loc ar fi putut să păstreze cel puțin una din ilustratele primite în via del Mare, și pe care cu siguranță nu le dusese nici acasă, nici la birou. Dar acum își aminti foarte bine : în absurda lui convingere că este îndrăgostit de Irma, le rupsese una după alta, îndată ce le primise.

Se întoarse în pat. Poate pentru că era disperat că pierduse adresa Graziei, pentru o clipă, oh, numai pentru o clipă, se gîndi la Irma ca la o mare plictiseală. Exista un limbaj tainic și brutal pe care și-l permitea lui însuși în anumite ocazii cu siguranța de a fi absolvit, dat fiind că în anumite ocazii analoage orice alt bărbat și le-ar fi permis. Îi revenise în minte violența Irmei, ochiul ei întunecat și mînios, în timp ce spunea : „Soția ta, o urăsc". „Cristoase, își spunea el acum, în limbajul acela tainic și brutal, cine știe ce e în stare să-mi născocească ființa aceea ! Ia te uită ce glume ! Nu numai că îmi dau seama că nu o iubesc și că nu țin la ea : e trist, dar ce să-i faci, toate astea nu sînt o dramă. Grav ar putea fi felul în care va lua ea situația, cînd va înțelege ! Hm ! Să sperăm că nu m-am vîrît în cine știe ce necaz !"

Se întoarse pe o parte. Își acoperi capul cu cearșaful. Lumina era prea puternică, îl împiedica să adoarmă din nou. Crezuse că acolo în via del Mare nu va avea nevoie de draperii la ferestre : plafonul era jos și considerase că draperiile ar fi încărcat camerele. Jaluzelele și obloanele ar fi trebuit să fie de ajuns. Obloanele ar fi trebuit să se încadreze perfect în ramele ferestrelor, astfel încît să

creeze un întuneric desăvîrşit în plină zi. Dar se înşelase şi în privinţa asta. Poate că vopseaua, uscîndu-se şi umflîndu-se, ţinea obloanele uşor desprinse, lăsînd să treacă lumina. Acolo era nevoie de draperii foarte groase, şi încă ce groase !

— Nu, nu te-am iubit imediat, răspunse Irma încet şi calmă : Vrei să ştii cînd ?

— Dacă te-am întrebat, spuse Emilio, şi întinse încet o mînă pe cearşaf pînă ce întîlni mîna ei : o strînse cu duioşie.

— Nu ghiceşti ?

— Nu.

— Încearcă să ghiceşti ! Gîndeşte-te o clipă.

Emilio încercă. Începu să se gîndească. Se rătăci imediat. I se părea că uitase tot în legătură cu începutul iubirii lor. Nu se mai gîndea la asta. Era preocupat numai de prezent, şi de ceea ce se întîmplase în luna aceea : trecuse mai bine de o lună de cînd continua să se întîlnească cu Irma. Numai că, de data asta era altfel decît altădată : era prima oară că rămîneau împreună toată noaptea. Piero, aşa cum stabilise, se internase la spital. Emilio îl însoţise şi insistase să i se dea o cameră frumoasă pentru el singur, la primul etaj, cu balcon spre grădină şi orientată spre sud. Era adevărat că vara se apropia, dar a se expune gol la soare părea că face bine pielii bolnave, provocînd, dacă nu o transpiraţie, o reacţie, o circulaţie sanguină care atenua mîncărimea. Piero se instalase la spital la 9 mai. La cîteva zile după aceea, Irma, sprinţară, fără mistere nu se mai stăpînise : era nerăbdătoare să petreacă o noapte întreagă în via del Mare. Emilio căutase să o convingă să renunţe, spunîndu-i că mamei nu-i va fi prea greu să facă legătura între cele două evenimente, atît de apropiate în timp, şi să bănuiască ceva sau chiar, cu obişnuita ei naivitate imprudentă, să-l informeze pe Piero. Reuşise să amîne cu cîteva săptămîni nebunia Irmei : astfel o numea în sinea lui. Dar numai să o amîne. Dealtfel (îşi repeta şi atunci, întins alături de ea, şi ca şi ea nemişcat şi cu faţa în sus), dealtfel, toată aventura aceasta era o nebunie.

După ce descoperise, inevitabil, încă din dimineaţa aceea, după ce se trezise din visul acela misterios, inerţia dură a inimii lui, Emilio, în fiecare seară, de fiecare dată,

înainte de fiecare întîlnire cu Irma, depășea obiecțiile din ce în ce mai serioase ale bunului simț, temerile și remușcările crescînde, cu două raționamente, contradictorii între ele. Primul : că Irma era o fată cu adevărat frumoasă și că el făcea dragoste cu ea cu multă plăcere, aproape că o iubea, că saltul fusese făcut, aventura, cu riscurile ei, începută : ar fi fost de-a dreptul prost să nu profite, să nu se lase în voia patimii care era, mai mult sau mai puțin autentică, de ambele părți, prost să nu o consume pînă la mistuire, făcînd-o inofensivă. Al doilea : Irma era o fetiță și fetițele, se știe cum sînt, se aprind repede, și apoi dintr-o dată le trece, se distrează nespus de mult, prefăcîndu-se că sînt îndrăgostite, și gata. De aici îi venise ideea întrebării : „Cînd ți-ai dat seama că mă iubești ? Imediat ? Cînd ai venit pentru prima oară în biroul meu ?" Voia să vadă dacă reușește să provoace o fisură în edificiul romantic al iubirii eterne și indistructibile, în care părea că ar crede Irma.

Pentru a simplifica problema, de fapt îndrăzneață, a intîlnirilor, care în mod absolut necesar trebuia să aibă loc fără ca nimeni să poată vedea și comenta ceva, îi dăduse Irmei cheile din via del Mare. Și toată luna mai, aproape în fiecare seară, de la nouă și jumătate în sus, Irma îl aștepta acolo. El uneori sosea punctual, mai des în întîrziere. Rămîneau împreună pînă spre miezul nopții, apoi el o conducea acasă cu mașina. În cîteva ocazii îi telefonase : era reținut la o masă de afaceri, cu producători americani sau alte obligații de acest fel și nu putea veni : să se ducă singură acasă. Nu mințea. Dar nici ea : atașamentul ei era pur și îngrijorător, pentru că nu se mulțumise cu vorbe și nu-l lăsase în pace pînă ce nu avusese de fiecare dată dovezi concrete că, într-adevăr, fusese vorba de obligații de serviciu.

Cîtva timp Grazia nu mai trimisese ilustrate. Dar Emilio, dorind și totodată temîndu-se ca dintr-o clipă la alta să nu-i sosească vreuna, sau eventual de la vreo altă femeie, și că Irma, intrînd seara ar fi putut s-o vadă prin geamul cutiei de scrisori, dăduse dispoziții portarului să-i încredințeze poșta personal.

În sfîrșit, în timp ce îl aștepta, Irmei i se întîmplase să audă telefonul și dîndu-se drept secretara avocatului Viotti să intercepteze mesajele unor fete, balerine, actrițe. După care, de fiecare dată urmase o scenă violentă : sar-

caome, insulte, chiar palme. Emilio se apăra cum putea, și protesta, spunind adevărul : erau toate relații „de mai inainte". Dar Irma nu voia să accepte scuze, și desigur că Emilio ar fi putut foarte greu și neplăcut să o potolească dacă, încă de la prima ceartă, nu și-ar fi dat seama că posedă o armă invincibilă : îi era de ajuns să o privească fix în ochi, să o mîngîie delicat pe față, și fata pălea, se liniștea îndată, și îi cădea în brațe tremurînd. Atunci, interpretarea liniștitoare a Irmei drept o fată superficială și infantilă, aprinsă de un foc viu dar care curînd ar fi încetat să ardă, i se părea mai degrabă improbabilă. Și puterea pe care descoperise că o are asupra ei acționa și asupra lui : îi copleșea vanitatea, îi stîrnea, prin reflex, simțurile, îi dădea din nou iluzia primejdioasă de a se crede îndrăgostit în ciuda definitivului examen de conștiință din acea primă dimineață.

Certurile deveniseră curînd frecvente. De exemplu, după definitivarea montajului la filmul lui L., Emilio se gîndise să o protejeze pe Irma transferînd-o din via Pergolesi la agenția de developare și pozitive, unde ar fi avut, pe lîngă un salariu mai mare, funcții numai de control și un program mai scurt. Îi vorbise despre aceasta cu hotărîre și bunătate și, credea el, de bună credință. Locul de la această agenție negative-pozitive era rîvnit de toate celelalte fete. Emilio își amintea de lenevia și de neglijența Irmei din primele luni de lucru, de aceea era convins că îi face un bine, într-atît de convins, că uitase de scopul secret, instinctiv și primitiv al propunerii : acela de a începe să o îndepărteze pe Irma din via Pergolesi, de a rări ocaziile de a o vedea și apoi, încet, încet, de a elimina senzația apăsătoare de a o ști mereu la subsolul aceleiași clădiri, la toate orele zilei. Dar reacția Irmei a fost ca și cum ar fi intuit numai acest al doilea aspect ; ca și cum ar fi văzut, dincolo de cuvinte, numai intenția de care Emilio uitase într-atît, încît să fie surprins cînd ea l-a atacat cu sălbăticie :

— Porc blestemat ! Vrei să mă îndepărtezi, hm ? Nu vrei să mă mai vezi în timpul zilei ? Ce zici ? ! Că nu mă vezi niciodată ? Dar știi bine că sînt acolo. Știi că pot urca la tine, cu o scuză sau cu alta, la orice oră din zi. Ți-e teamă că te prind cu vreuna din curvele tale ! De asta te temi ? Spune drept ! Ei bine, eu nu mă duc la developări. Nu mă interesează dacă lucrez mai mult și

mea sînt plătită mai puţin. Acum am învăţat să lucrez, nu ? Tatăl meu a muncit totdeauna, şi asta se moşteneşte. Da, eu nu mă duc acolo, ca să-ţi fac ţie plăcere. Biet nărod ! Fii la locul tău, nu mai spune nimic, că faci rău. Nărod şi ipocrit ! Eu rămîn acolo, de-ţi place sau de nu-ţi place, frumuseţe ! Rămîn acolo, cu Gisa. Acolo, la subsol. Şi nu să controlez developarea şi pozitivele, ci să te controlez pe tine !

Rostind aceste ultime cuvinte, îl privise cîteva clipe ceva mai fix. A fost de ajuns. Emilio îi zîmbise : îi venise o idee cum să-i răspundă, şi nu reuşise să reziste tentaţiei :

— Bine, controlează-mă ! — şi se apropie de ea ca să o sărute, continuînd să repete : Controlează-mă !

După asta, iubirea era, dacă-i posibil, şi mai năvalnică şi mai nebunească decît în alte dăţi. Fericirea părea mai mare şi mai adevărată. Cădeau în pat îmbrăţişaţi.

Certurile porneau mereu de la ea. Dar nu aveau ca motiv, sau pretext, numai gelozia. Într-o seară, încă din prima săptămînă a legăturii lor, Emilio, intrînd, o găsise aproape goală, îngenuncheată, pe mochetă, în fundul tunelului, şi ocupată să înfăşoare cu sfoară un prosop umed pe care îl îndoise şi răsîndoise, vrînd parcă să facă din el un fel de minge.

La cealaltă extremitate a camerei, în faţa patului, pe mochetă, Irma pusese toate veiozele din vitrine şi o mare parte din cele adaptate ca lămpi, pe care le scosese din prize.

— Ce faci, nebuno ?

— Joc popice, îi răspunsese Irma, prefăcîndu-se a fi foarte serioasă.

— Dar ştii că toate astea valorează milioane ?

— Ştiu. Mi-ai mai spus-o de o sută de ori. A fost unul din puţinele lucruri pe care mi le-ai spus cînd am intrat aici a doua oară. Prima, nu, prima a fost singura dată cînd te-ai ocupat numai de mine, şi mi-ai spus numai lucruri plăcute. Dar începînd de a doua oară, ai crezut necesar să mă avertizezi să fiu atentă : să nu lovesc nici una din astea... din astea... pentru că preţuiesc foarte mult. Şi chiar şi cele care stau în vitrine, ba chiar acelea şi mai mult : ai spus : milioane ! Ei bine, eu le urăsc pe toate.

— Pe toate aceste veioze, se grăbi fără voia lui să-şi amintească denumirea lor Emilio, care se simţea mai mult decît uimit.

— Ce ?!... toate astea, în sfîrșit, le urăsc. Ce, crezi că ăsta e un apartament ? Mi se pare un muzeu ! Și dacă nu-mi promiți că iei fleacurile astea și că le duci acasă la tine, la nevastă-ta, care le prețuiește în schimb foarte mult, dacă nu-mi promiți, uite, privește ce fac ! Joc popice cu ele. Încep cu rața de colo...

— Care rață ?

— Cea neagră, albă și verde.

— E un pinguin.

— Bine, tocmai pe ăla îl urăsc mai mult decît pe toate. Încep cu el...

— Oprește-te ! Costă șapte sute de mii...

— Dacă mai spui cît costă, le sparg pe toate. Lasă-mă ! Lasă-mă, dacă nu, le sparg ! Lasă-mi brațul... Iubitule, iubitule, te iubesc.

Emilio, mai întîi de teamă că ea începe să lovească în mod serios, o apucase de mînă : apoi, fără a-i da drumul, îngenunchease în fața ei, aproape de tot, lipit de trupul ei : atunci, ca de obicei, ea se liniști. Îmbrățișînd-o în acele situații, Emilio simțea că în trupul ei se produce o schimbare neașteptată : o vlăguire, o înduioșare, o efuziune de gingășie care i se ridica pînă pe față, anulîndu-i ca prin farmec furia și destinzînd-o într-un zîmbet de beatitudine.

Pălit de spaimă, chiar iritat, nu reușise totuși să-și iasă din fire. I s-ar fi părut fără sens. În ziua următoare, gîndindu-se cu calm, își spusese că Irma, în instinctul ei de femeie din popor, nu purta singură toată vina. Colecția de veioze era, oricum ar fi socotit-o, un gust puțin ridicol : un *hobby* de estet, ba chiar de „mătușă". Demn de diplomatul suedez care locuise înainte de el în via del Mare. În aceeași zi, dădu dispoziția ca veiozele din vitrine să fie duse în via Gregoriana și instalate în cîteva bufeturi venețiene, unde se aflau cărți : iar cărțile în via del Mare, în vitrine. Cît despre lămpi, le reduse la jumătate.

Neprevăzutul era poate adevăratul secret al farmecului Irmei. O găsea în fiecare zi altfel. Și nu avea nevoie să se mintă pe sine însuși, nici să se creadă îndrăgostit. Iubirea nu avea nici o legătură. Dar plăcerea nevinovată de a fi în tovărășia ei și de a se întreține cu ea, de a asista la scenele ei adesea ofensive, mereu noi, niciodată plictisitoare, ajungeau să-l facă să amîne hotărîrea pe care o crezuse înțeleaptă și de dorit încă din primele zile : să înceapă

să rărească întîlnirile din via del Mare. Pentru plăcerea ei, pentru nimic altceva, a comis în două sau trei seri imprudența de a o invita pe Irma la masa de seară la Castelli sau pe via Aurelia, în cîte un mic restaurant ales unul dintre cele mai modeste și mai puțin frecventate. I se părea un mare sacrificiu să nu poată ieși împreună liniștiți, să nu se arate cu ea în public, la cinema, la teatru, la o cafea.

Surprizele Irmei nu conteneau: ultima o născocise chiar în seara aceea. La șase, plecase de la montaj cu pretextul că se duce să bea un ceai. De la barul din colț îl telefonase la birou: luîndu-l prin surprindere, îi mărturisise că fusese în via del Mare în cele două ore de pauză de după amiază și că făcuse cumpărături și că pregătise totul pentru a cina împreună acolo. „Nu ne lipsește decît vinul. Ce vin trebuie să cumpăr?“

Emilio nu avusese prezența de spirit să spună că în seara aceea era ocupat: acum nu se mai putea opune; dealtfel, admise în sinea lui că proiectul îl amuza.

— Deci, ce vin?

— Nu te gîndi la asta, vom bea șampanie, am totdeauna cîteva sticle în frigider.

Dar nu era tot. După masa inspirată și pregătită foarte bine de Irma, el se ridicase să-și aprindă o țigară: căutînd o cutie de havane, un dar de la L., descoperise într-un colț, aproape ascunsă după un fotoliu, o valijoară!

Irma se hotărîse, în sfîrșit, să petreacă noaptea în casa de pe via del Mare, și pregătise totul în ceea ce o privea, spunînd mamei sale o minciună pe care ea, în vizitele zilnice la Policlinică, i-ar fi putut-o repeta lui Piero fără nici un pericol ca acesta să bănuiască ceva. O echipă a „Victoriei“ filma unele scene exterioare ale filmului *Eugenie Grandet* la Pescasseroli, în Abruzzo, la cîteva ore distanță de Roma. Gisa pleca chiar în seara aceea să ducă regizorului cîteva cutii de peliculă de „vizionat“ și să ia indicații în legătură cu primul montaj. Irma îi spusese mamei ei că Gisa ținuse să se ducă împreună la Pescasseroli. Culmea prudenței, dat fiind că Gisa locuia dincolo de Porta San Giovanni și uneori o întîlnea pe mama Irmei pe stradă, se înțelesese cu ea: fără să-i fi spus totuși în ce fel și cu cine avea să petreacă o noapte în afara casei părintești.

Îndată ce Irma îi mărturisi rîzînd toate acestea, Emilio simţi că era momentul să pună piciorul în prag. Putea să inventeze o obligaţie : la miezul nopţii, la Grand Hôtel, cu Adams, de exemplu. Şi imediat, reflectînd bine, înţelese că ar fi înfuriat-o inutil : Irma l-ar fi lăsat să se ducă, spunîndu-i că îl va aştepta acolo, în pat, şi că el se putea întoarce la orice oră, la două, la trei. Trebuia deci să facă după cum voia ea. Era mai tare decît el. Constatarea aceasta, care din cînd în cînd îi străfulgera prin minte foarte limpede, îi mărea Irmei farmecul : şi substituia, morbid, dar nu inconştient, în sufletul lui Emilio, adevărata iubire.

Zăceau nemişcaţi, cu faţa în sus, unul lîngă altul, în patul cel mare. Camera era în întuneric ; ferestrele deschise. Intra licărirea iluminaţiei din stradă şi reflexul tangent al marmurii monumentului lui Victor Emanuel, năpădită de o sută de faruri. În faţă, din fericire, era colina Campidoglio-ului, întunecată în povîrnişurile ei verzi : cîntau încă privighetorile, pentru ultimele nopţi ale primăverii care se stingea. Oh, Emilio nu mai avea nici un dubiu : Irma îl iubea. Şi fără prea mare speranţă de a-i insinua unele îndoieli, o întrebase : „Cînd ţi-ai dat seama că mă iubeşti ?" După o uşoară rezistenţă, după cîteva ezitări ciudat seducătoare, Irma îi povestise.

— S-a întîmplat cînd am văzut în proiecţie prima dată scena cu Christis. Eram singure, eu şi Gisa. Te-am recunoscut imediat. Ţi-am recunoscut mîna, care o mîngîia. Îmi aminteam bine mîinile tale. Le cunosc. Şi, în sfîrşit, cînd o strîngi tare şi o săruţi. Iată cînd am început să te iubesc. Cine ştie, poate că te-am iubit numai pentru că am văzut scena aceea. Uneori mi-o spun mie însămi. Mi-a rămas astfel imprimată. Seara, după ce Gisa pleca, eu rămîneam, cu scuza de a aştepta un telefon. Gisa credea. Cum Giorgio era la San Remo, Gisa presupunea că eu găsisem imediat pe altcineva. Îndată ce Gisa se îndepărta, derulam pelicula înainte şi înapoi cu scena în care o vedeam pe puturoşiţa aceea de Christis ; dar erai tu, şi nu mă mai săturam privindu-te. Îmi închipuiam că sînt eu în locul tîrfei aceleia.

— Şi astfel, cînd am văzut împreună filmul în proiecţie, tu ai hotărît că în seara aceea trebuie să se întîmple în mod sigur ceva...

Ești înfumurat. Ba chiar, mă hotărîsem să nu fac niciodată și în nici un caz pe cocheta cu tine și mă gîndeam că dacă ai fi încercat să mă săruți, eu te-aș fi oprit.

— Și de ce ți-ai schimbat ideea, apoi ?

— Nu știu. Te iubeam. De cîte ori te vedeam, era ca și cum aș fi văzut, nu știu, ceva ce mă făcea să mi se învîrtească tot capul. Da, jur. Era chiar așa. Și cînd îmi spuneai ceva, simțeam că mor. Gîndește-te deci cît de stînjenită mă simțeam în seara aceea cînd îmi dictai corectările, și nu mai terminai. Mă simțeam rău ? Rău și bine în același timp. Și astfel cînd m-ai privit, și m-ai chemat pe nume, nu am mai înțeles nimic. Dar te iubeam chiar și cu mintea, atunci. Înțelesesem că erai bun. Poate m-am înșelat. Acum că te cunosc știu în mod sigur că am greșit. Dar atunci a fost ceva care m-a făcut să cred că ești bun.

— Pot să știu ce anume ?

— Sigur. Cum nu mai am nici o îndoială, și acum nu mai greșesc, chiar dacă continui să te iubesc și chiar dacă te iubesc mai mult decît la început... Puțin cîte puțin, alunecînd ceva mai jos, și parcă săpîndu-și un loc cu propriul ei trup în trupul lui, pînă i se lipi toată, punîndu-și capul pe umărul lui. — Da, te iubesc mai mult, mai mult, și știu bine că ești o canalie ; dar fiindcă o știu, nu-mi mai pasă că-ți spun totul. Am crezut că ești bun, cînd am văzut că nu-mi spui nimic despre legătura lui Giorgio cu Christis, și că nu ai vorbit despre asta nici cu Gisa. Jur : după cum m-ai tratat pînă atunci, eram sigură că ai fi făcut-o. În fiecare zi așteptam ca dintr-un moment în altul să mă chemi la tine. Mă așteptam la o lecție părintească : „Fii atentă cu cine ești prietenă, fată. Iată ce a făcut Giorgio al tău, iată de ce e în stare. Puteam să-l bag la închisoare, dacă voiam, dar nu am vrut. Puteam să nu-i dau toți banii, dar i-am dat. Puteam să nu-l iert, dar l-am iertat !“ Și mă așteptam, jur, să spui că ai fost atît de generos gîndindu-te la mine și la tata.

— Dar cum de ai știut lucrurile astea ?

— Mi le-a povestit el, Giorgio. Cînd s-a întors de la San Remo, știam totul despre Christis. Practic, am rupt totul printr-un telefon. Dar cînd ne-am văzut, i-am spus că nu mai era cazul să continuăm. Ghicește ce mi-a răspuns ? A dat vina pe mine. După el, eu l-am lăsat pe el. Și pentru cine ? Ghicește. Ei bine, a spus că sînt amanta ta, da, că eram de mult ; și că a tăcut fiindcă ținea la

cariera lui, dar că a înțeles foarte bine încă de la început că îți datora ție angajarea în filmul lui L. Și că, pentru bunătatea pe care i-ai arătat-o în legătură cu furtul bijuteriilor etc. etc. nu trebuia să-ți mulțumească ție, ci cel mult mie. Spunîndu-mi aceste porcării, mă privea fix, și rîdea. Se vede că el chiar credea.

— Partea frumoasă e că s-a adeverit.

— Ah, da ? De ce ? Sînt amanta ta ? Nu o știam. Spune-mi că sînt amanta ta. Spune-o repede, îmi face plăcere.

— Ești amanta mea.

— Nu-i de ajuns. Acum trebuie să-mi mai spui ceva.

— Ce anume ?

— Prostule, dar de ce nu ghicești ?

— Pentru că sînt prost. Ce trebuie să-ți spun ?

Dar Irma nu-i răspundea. Își închipuia obișnuita expresie indiferentă, inertă, misterioasă pe care i-o descoperise încă de la prima întîlnire și pe care ajunsese să i-o cunoască foarte bine. Acceptase misterul, acum știa cît erau de iluzorii indiferența și inerția : totuși, Irma îl iubea. Retrăgîndu-și delicat umărul, Emilio se ridică într-un cot.

— Ce faci ?

— Nimic. Ca să ghicesc ce trebuie să-ți spun, trebuie să te pot vedea.

O privi în penumbră : ochii ei mari de culoare închisă scînteiau malițios în penumbră, buzele pline și cărnoase erau închise, schițînd zîmbetul lor etrusc ; tot chipul proaspăt, tineresc, compact exprima plenitudinea, beatitudinea unei pasiuni profunde, total satisfăcută.

Din păcate, Irma îl iubea. Și el, în propriul său orgoliu bărbătesc, se mai putea complace. Se mai putea distra chiar cu ea ; dealtfel, nu se plictisea deloc în tovărășia ei bizară. Și totuși simțea o nevoie din ce în ce mai mare de a se elibera de ea. În sfîrșit, îi scrisese Grazia, îi trimisese și adresa : era la Paris, lucra într-un cabaret, era dispusă să vină la prima lui chemare. Emilio îi răspunsese că în zilele acelea nici nu putea fi vorba : era prea ocupat cu pregătirea unor noi filme ; spera totuși să se poată duce el la Paris sau, eventual, să fie el liber, de la o clipă la alta, și s-o poată chema ; o ruga de aceea să-i scrie la ce oră și la ce număr de telefon putea fi sigur că o găsește : poate chiar noaptea, la cabaret.

Măcar, măcar să fi fost așa... Dar se întîmpla contrariul celor sperate la început, cînd cedase tentației. Irma se atașa de el din zi în zi mai mult. Din zi în zi mai mult lui i se părea mai greu s-o rupă cu ea ! „Vai de tine" — îi spusese ea de cîteva ori, dezlipindu-se brusc din brațele lui și scrutîndu-l sălbatic, „vai de tine, dacă te descopăr că mă înșeli, te omor !" Și de fiecare dată izbucnise brusc în rîs. Dar lui Emilio rîsul ei îi plăcuse chiar mai puțin decît amenințarea pe care Irma lăsa să se întrevadă că o rostise nu fără oarecare seriozitate, căutînd îndată s-o amelioreze.

Urmărindu-și firul gîndurilor, Emilio se lăsă din nou furat de nevoia de a ațipi și suspină profund.

— Ce e, iubitule ? De ce oftezi ? Oftezi fiindcă nu reușești să ghicești ?

— Ce să ghicesc ?

— Nu te gîndeai la asta ! Și eu care credeam că tot timpul numai la asta te-ai gîndit !

— Ah, da, la ceea ce ți-ar face plăcere să-ți spun ? — murmură Emilio, amintindu-și, în sfîrșit, nu, n-am reușit să ghicesc. De asta oftam, da... Iartă-mă.

— Să te iert ? Trebuia să ghicești. Se vede că n-ai ghicit fiindcă nu e adevărat, fiindcă era ceva ce nu simțeai. Eu, de exemplu, vezi, nici nu mă mai gîndesc la altceva. De dimineață de cînd mă trezesc și pînă în clipa cînd adorm, cred că mă gîndesc în fiece clipă. Chiar cînd lucrez la montaj. Of, cum se spune ? o fracțiune de secundă din fiecare clipă, dar mă gîndesc. Mă gîndesc și ți-o spun în gînd.

— Ce-mi spui ?

Irma se ridică ea în cot de astă dată. Încet, se aplecă deasupra feței lui Emilio. Îl privi în semiobscuritate ca de la o depărtare de neajuns :

— Îți spun : „te iubesc, te iubesc, te iubesc", răspunse ; și-l îmbrățișă cu un elan nebănuit, se lipi de el, îl sărută pînă la sufocare. Apoi, cu un ton misterios și solemn ca cei mici cînd se pregătesc să-și dezvăluie în sfîrșit taina : Emilio, ascultă !

— Spune-mi.

— Emilio, ascultă : hai să facem ceva : să murim împreună !

— Da, aprobă Emilio, fără a da importanță frazei : era o frază de iubire ca oricare alta : o fantezie, o glumă.

— Să murim împreună, să ne omorîm ! continua Irma, îmbrățișîndu-l și sărutîndu-l frenetic.

— Bine, prostuțo. Dar apoi cînd vom fi morți, cum o să mai putem face dragoste ?

Pe loc ochii ei mari și negri, încremenind parcă din cauza unui ger lăuntric, părură că-și pierd viața și lumina. Din nou, chiar în momentul cînd ar fi trebuit să o simtă pe Irma în brațele lui ca pe un trup contopit cu al lui însuși, înțelese, în schimb, că era o străină. Să aibă încredere în ea ? Să i se lase în voie ? Începea, mai degrabă, să se teamă. Și nici nu credea că o poate acuza. Irma îl iubea. Și poate că gheața neașteptată din privirea ei, tot astfel ca și fantezia ei glumeață de mai înainte că vrea să moară, se năștea numai din trista certitudine că nu-i este împărtășită iubirea.

4

GUSTUL SUPEI DE CARTOFI CU pătrunjel, al vinului *barbera* spumos și violet, al picantelor *tumìn eletrich*[1], umbra răcoroasă a pergolei de viță de vie ; fundalul castelului, strălucitor în soarele încă de vară, cu cupola lui de argint și cu cerbul în vîrf ; lucioasele sticle negre de pe fața de masă albă și aspră ; chipurile rotunde, rubiconde, surîzătoare, ale bătrînei gazde și ale nepoatei ei ; politețea tradițională a primirii lor, care adăugase gustului ales și elementar al prînzului variantele cele mai delicate și mai rustice ale dialectului : cîte alte senzații, cîte alte imagini, în jurul lui, în fiecare clipă a după-amiezii de septembrie de aur, păreau că-i repetă lui Emilio că se întorsese aici : aici, în sfîrșit, în adîncul Piemonte al copilăriei și al adolescenței lui, în cîmpia de lîngă Torino ! Între timp, L., așezat la dreapta lui, vesel și vorbăreț în sărbătorirea primei zile de lucru ; la stînga lui, profilul gotic delicat, fruntea înaltă și convexă a Alidei, care venise la masă cu costumul din film, costumul trandafiriu al Lianei cînd îl întîlnește pe Massimo pe aleea din fața intrării în Robelletta ; în față, Andrea Checchi, slab, brun, cu ochii mari și negri, cu aerul onest, melan-

[1] *tumìn*, formă rotundă, mică, de brînză picantă (de aceea se numește eletrich), din lapte de capră sau oaie (tipic piemonteză) (n.tr.).

mile, neferícit, care se potrivea atît de bine cu personajul, împăratorul jacobin, doctor Ughes ; şi chipul palid al lui Gérard Philippe, tînăr şi renumit actor francez, protagonist în rolul lui Massimo Claris, cu părul blond pieptănat în dezordine, în felul membrilor Directoratului, mai ales ochii lui scînteietori albaştri : toate acestea păreau că-l asigură, că-i confirmă că filmul începuse şi că el se afla cu adevărat la Torino, şi că va rămîne aici pe toată durata turnării exterioarelor, adică două luni pline, departe de Roma, departe de Irma, liniştit, liber !

Îşi aminti de satisfacţia cu care se privise în oglindă în dimineaţa aceleiaşi zile, la hotel, răzîndu-şi barba. Fuseseră de ajuns numai cîteva zile : prea iubitul lui chip tras apărea acum întinerit cu zece ani ; pielea, odihnită ; privirea cu irisurile între verde şi căprui, limpede şi bine dispusă. Desigur, de cînd se mutase, împreună cu Golzio, la Roma, era prima oară că-şi putea permite bucuria şi pacea unei scurte şederi la Torino, celelalte fuseseră rare, fugitive vizite de două, trei zile, cel mult. Dar, dacă se simţea renăscut se gîndea nu atît la cei şaisprezece ani de viaţă la Roma, şi depărtare de Torino, cît la ultimele patru luni ale legăturii lui cu Irma.

De la începutul lunii mai, o văzuse pe Irma în fiecare seară, în via del Mare. Şi acum, de cînd se afla la Torino, primea în fiecare dimineaţă o scrisoare şi în fiecare seară un telefon. Irma avea cheia garsonierei, şi se ducea acolo după lucru, tocmai pentru ca să-i scrie şi să-i telefoneze, ca să se poată gîndi la el ! Tot e bine, îşi spunea el, că reuşise să se îndepărteze. Bine că pusese între el şi ea o noapte de tren, că realizase o separare materială, prima şi indispensabila mişcare a unei despărţiri definitive, spre care ţintea acum cu toate forţele : atît cu raţiunea, cît şi cu instinctul.

Deocamdată era liber. Cel puţin provizoriu. De aceea, de îndată ce ajunsese la Torino, se gîndise să o cheme pe Grazia. Era tot la Paris : îi scrisese să-i telefoneze cînd voia, de la unu la trei după-amiază, în casa surorii ei, unde locuia. El amînase de la o zi la alta : în parte, dintr-un calcul de artificiu de voluptate, cu care căuta să-şi pregătească o bucurie mai mare decît aceea, şi aşa foarte mare, pe care era sigur că putea conta ; în parte, pentru că în zilele care preced prima zi de manivelă a unui film munca producătorului este extrem de intensă ; în parte, în fine,

pentru că sosise momentul să facă ceea ce îi promisese mamei lui : să trateze cu vărul Vittorio cumpărarea unor cripte în capela monumentală a familiei Sanfront din cimitirul din Torino, şi să dispună aducerea rămăşiţelor pămînteşti ale avocatului erarial de la cimitirul din Trino Vercellese. Acum, totul era în ordine ; criptele, deşi foarte scumpe, au fost achiziţionate. Ziua aducerii moaştelor fixată. Filmul *Furtuna* o „pornise", cum se spune în limbajul cinematografiei. În dimineaţa aceea, înaintea faţadei unei aripi a Castelului Stupinigi, care trebuia să fie vila Robelletta, se filmaseră primele scene.

În ora de pauză, tehnicienii şi figuranţii se răspîndiseră în pădure cu coşuleţul lor de merinde. L. şi actorii ieşiseră să caute un restaurant şi-l invitaseră cu ei. Traversară sub soarele arzător imensa esplanadă plină de praf ; departe, jos, la începutul şoselei care duce spre Torino, se zărea îmbietor un umbrar de viţă de vie. Era înspre apus, la umbra unuia din cele mai lungi şi joase construcţii care se întîlnesc imediat în faţa Castelului. Odinioară, grajdurile şi magaziile familiei Savoia. Azi, înspre partea interioară, şi spre şosea, sărmane prăvălioare, brutarul, măcelarul, bărbierul, tutungiul, restaurantul cît era suficient tîrgului, ţăranilor care munceau acolo şi împrejur terenurile foarte roditoare ale actualului proprietar : Ordinul cavaleresc şi ospitalier al Sfinţilor Maurizio şi Lazzaro. Ca în amintirile plimbărilor cu bicicleta, cînd era copil, fie singur, fie în tovărăşia lui Piero, şi acum, locul avea un aer de singurătate şi de părăsire ; dar cu un efect ciudat şi diferit. Pe acolo nu treceau maşinile. Ţîrîiau greieri. Zugrăveala faţadelor celor patru aripi, ici-colo, scorojită, geamurile ferestrelor, sparte ici-colo, de explozia bombelor din apropiere ; poarta cea mare de fier de la intrare strîmbă în mai multe locuri, într-o rînă, sau ştirbită ; dispariţia pietrişului care acoperea de obicei grijuliu spaţiul din faţa clădirii, cît era de întins, în schimb stratul dens de praf care-l înlocuise de jur împrejur ; mizeria şi murdăria construcţiilor lungi decăzute în barăci şi mici prăvălii ; toate semnele acestea ale recentului război păreau să elibereze ca prin farmec castelul şi împrejurimile lui imediate de perfecţiunea aceea de gheaţă şi inertă, tipică muzeelor şi antichităţilor oficiale, readucîndu-le la viaţa trecutului, în epoca tocmai a „furtunii", cu aproape o sută cincizeci de ani în urmă,

cînd armatele noii Republici franceze invadaseră Piemonte, cînd se înălţaseră stîlpii libertăţii în pieţele din sate, regele fugise în Sardinia şi patrioţii se răzvrătiseră împotriva privilegiilor seculare ale aristocraţiei. Şi atunci, la fel ; castele, vile şi palate asaltate, porţi şi garduri de fier distruse, geamuri sparte. Apoi aliaţii austro-ruşi repuseseră, pînă la Marengo, totul în vechea ordine. Această analogie istorică, deşi inversată, cu evenimentele italiene din 1943 pînă în 1945, îl convinsese pe Golzio şi pe Emilio să producă filmul. Dealtfel se gîndiseră totdeauna la acest lucru : Edoardo Calandra era o rudă îndepărtată a Elenei ; *Furtuna, Juliette,* alte romane şi povestiri ale lui fuseseră prezente totdeauna în via Guattani, în via Ruggero Fauro, în via Gregoriana, într-un raft special al bibliotecii, ca o glorie a familiei.

Mult mai mult decît privilegiile aristocraţiei, şi aici, ca oriunde în altă parte la Torino sau în Piemonte, monumentele şi vestigiile trecutului evocau puterea extraordinară a casei Savoia. Era o vagă, omniprezentă, melancolică atmosferă de solemnitate şi uniformitate, de care orice torinez şi piemontez, deci şi Emilio, rămîne pe toată viaţa legat, ignorînd sau uitînd cauza şi semnificaţia ei şi acceptînd-o fără discriminare, ca pe însăşi atmosfera adîncă şi de neînlocuit a Piemontului şi a oraşului Torino. Erau chiar şi indicaţii precise de raţionalism şi de ordine, în legătură cu care mintea unui copil se informează o dată pentru totdeauna : simetrii topografice, pentru care Stupinigi constituia capodopera sau imaginea supremă : şi lungile străzi, drepte, făcute aşa cum comanda în mod militar unica autoritate centrală, fără piedici din partea diverselor puteri, mai mici sau foarte mici.

Vitalitatea unui trecut dur şi constrîns : moşteniri melancolice şi indistructibile ale unei mici monarhii provinciale : rezistaseră atunci, pe vremea „furtunii", şi rezistau şi azi pe vremea filmului, dincolo de sfîrşitul, de cîteva luni, al monarhiei însăşi. Iar Emilio, vorbind cu L., în timp ce traversa esplanada interminabilă şi plină de praf de la castel pînă la restaurant, lega plăcerea profundă de a înţelege în realitatea lui istorică trecutul unei ţări cu plăcerea nu mai puţin profundă de a se simţi, aproape la fiecare pas şi la fiecare respiraţie, departe de Irma, la adăpost de ceea ce era pentru el, şi cine ştie pînă cînd încă, o foarte tristă monarhie, iubirea Irmei.

Intrînd sub umbrarul vechiului restaurant, văzu tăbliţa care indica „telefon public" ; patroanei care se grăbea să-l întîmpine, îi încredinţă o foaie de hîrtie pe care era scris numărul de la Paris al Graziei. Ce era oare libertatea dacă nu o gusta profitînd de ea ? L. şi operatorul nu se îndoiră că era vorba de un telefon de afaceri.

În timpul prînzului, sosi de la Torino pe motocicletă Spartaco, cel mai tînăr dintre secretari, care trecuse pe la hotel să ridice corespondenţa. Printre scrisori era, desigur, şi aceea zilnică din partea Irmei. O deschise îndată ce ceilalţi se întoarseră la lucru, lăsîndu-l singur în faţa ultimului *tumin*. O scrisoare de patru pagini. Începea : „Emilio scump" apoi continua, pe toate cele patru pagini, repetînd numai două cuvinte „te iubesc te iubesc te iubesc..." şi termina : „a ta pentru totdeauna, Irma."

Oftă. Ceru o tescovină tare. Apoi aminti de telefonul cu Parisul. Reaprinse, contrar unei elementare reguli a unui bun fumător de havană, o Corona. Corona pe care i-o oferise L. şi pe care distrat o lăsase să se stingă din cauza neaşteptatei şi mai mult decît îngrijorătoarei aproape chinuitoarei meditaţii în care căzuse văzînd scrisoarea Irmei.

Muştele, foarte numeroase din cauza grajdurilor caselor ţărăneşti din apropiere, fuseseră atrase : bîzîiau pe masa plină de resturi, se aşzau din cînd în cînd pe fruntea sau pe mîinile lui, pişcîndu-l enervant. Constată totuşi că fumul era suficient ca să le ţină departe. Puţin cîte puţin, deşi continua să fumeze, căzu într-un fel de aţipire. Urmă o serie de reflècţii semivoluntare. Păcat că aroma havanei, reaprinse, nu mai era aceeaşi. Iată un defect pe care simpla ţigară de foi toscană nu-l avea : dimpotrivă, reaprinsă, era chiar mai savuroasă... Irma era havana, conchidea înainte de a adormi, iar ţigara toscană era Grazia...

În somn, auzi, ca un sunet vătuit şi depărtat, o sonerie lungă, apoi glasul foarte ascuţit al patroanei :

„*Sur avucat,* Paris !"

Farmecul deosebit al Graziei consta, tocmai, în aceea de a se face continuu dorită. Dispoziţiile ei variau, ca acelea ale oricărei femei sau fiinţe umane : rînd pe rînd veselă, melancolică, nervoasă, calmă, leneşă, activă. Dar psihologia ei, în orice ocazie, rămînea simplă şi sinceră.

De exemplu : nu-i spusese niciodată că-l iubeşte : dar că se simte în compania lui mai bine decît cu oricare dintre ceilalţi şi că preferă banii lui celorlalţi, cu condiţia ca suma să fie egală. Nici un complex, nici o complicaţie, nici o ambiţie, nici o vanitate prostească şi supărătoare. Nu pretindea nimic decît banii care îi fuseseră fixaţi înainte. Nu se plîngea niciodată. Emilio îi rezervase o cameră spaţioasă în acelaşi hotel în care locuia el. Cele două camere erau la ultimul etaj, şi nu comunicau una cu alta. Dormea la ea în fiecare noapte. Luau masa împreună în fiecare seară, tîrziu, în vreun restaurant din oraş sau din împrejurimi. Dimineaţa, la prînz şi în tot restul zilei era singură, liberă : stătea în pat pînă la prînz, şi după-amiaza se plimba pe sub porticuri : privea vitrinele, făcea mici cumpărături, se ducea la cinema.

În afară de scurta distanţă de la ascensor pînă la maşină, de-a lungul holului hotelului şi piaţeta din faţă, Emilio evita să fie văzut cu ea. Şi dacă, la restaurant, în ciuda orei tîrzii, întîlneau pe cineva din echipă, se limita să facă prezentările de rigoare şi nu se alătura celorlalţi. Nici Grazia nu-i ceruse acest lucru. În două sau trei cazuri, obligat să accepte invitaţia lui L. sau a lui Gerard, o rugase să rămînă în hotel şi să ia masa singură. Nici atunci nu se plînsese. Părea că nimic nu o supără. Emilio care o cunoştea de mult, dar care avea acum pentru prima dată o obişnuinţă de viaţă în comun, se întreba dacă gingăşia aceea imperturbabilă se datora umilinţei sau orgoliului. În orice fel, el o accepta şi se bucura. Să o regăsească pe Grazia la sfîrşitul zilei era, în primele momente, ca şi cînd s-ar fi întins într-o livadă verde pe o iarbă moale, la umbră, odihnitor. Imediat după aceea, ceva mult mai bine. Astfel că după a treia săptămînă petrecută cu ea la Torino credea că avusese confirmarea practică şi definitivă a ceea ce la Roma, iarna trecută, bănuise numai sau intuise : acum, în mod sigur, Grazia era pentru el cea mai plăcută dintre toate companiile de femei posibile. Dulce, senină, egală, raţională în raporturile sociale sau prieteneşti din viaţa de toate zilele ; dar în dragoste : un vîrtej neobosit de gusturi, invenţii, gingăşii, asprimi, ciudăţenii. Părea că plăcerea ei constă tocmai în descătuşarea, repetată în fiecare noapte, şi totuşi neaşteptată şi neprevăzută, din calmul obişnuit şi din bunul simţ din timpul zilei. Şi

poate că o dorea fără încetare tocmai pentru asta : pentru că şi ea îl dorea la fel.

— Mai bine la patruzeci şi cinci de ani decît niciodată, — îi murmură într-o noapte cu recunoştinţă, înainte de a adormi, cum obişnuia, în braţe cu ea.

— *C'est mieux, quoi ?* [1] întrebă Grazia fără a se întoarce şi prefăcîndu-se că nu înţelege : tonul ei vesel cu care pusese întrebarea, dovedea contrariul.

Glasul ei era de contraaltă şi din gît ; de cîte ori nu a fost de ajuns ca să-l facă să se îndrăgostească ! Emilio, în loc să-i răspundă, o sărută îndelung pe ceafă, pe porţiunea de păr cea mai fină. Se gîndea că în sfîrşit avusese norocul de a găsi femeia ideală şi că şi ea o ştia : de aceea nu era necesar să răspundă. Dar va şti oare să păstreze această fericire ?

Din păcate, comisese o imprudenţă. Hotărît să i se confeseze în mod sincer şi să-i dezvăluie legătura sa cu Irma, îi spusese numai ceva vag, amînînd de la o zi la alta o mărturisire completă. Nu că se temea de reacţia Graziei, doamne fereşte ! Grazia avea siguranţa neamăgitoare de a fi, cel puţin în acel moment, femeia preferată de el : deci nu era geloasă. Dar ataşamentul morbid şi caracterul violent al Irmei îl îngrijorau foarte mult. De cînd se afla la Torino, căuta să fie în cameră între nouă şi nouă jumătate seara : ora la care, în mod regulat, i se telefona de la Roma. Apoi dimineaţa, cînd primea scrisoarea expres, o deschidea, o citea o dată, o punea în buzunar. Revenind la hotel, o punea lîngă toate celelalte primite pînă atunci : în despărţitura interioară a *nécessaire*-ului. Instinctual ar fi vrut să distrugă imediat scrisorile Irmei. Le păstra însă pentru a i le putea restitui cînd ar fi venit momentul despărţirii, deşi mai bine nu le-ar fi scris niciodată şi nu ar mai fi pretins nici o scrisoare înapoi. În afară de aceste trei momente, telefonul, citirea scrisorii, deschiderea *nécessaire*-ului, în toate celelalte ore ale zilei făcea ca struţul : îşi ascundea capul în nisip ca să nu vadă primejdia, căuta să uite de existenţa Irmei, închipuindu-şi aproape că exterioarele *Furtunii* nu se vor mai sfîrşi niciodată ! Iată de ce nu-i spusese încă nimic Graziei de Irma : ca să nu-şi mai amintească de ea, să nu se mai gîndească deloc la ea.

[1] E mai bine, ce anume ? (franc.)

Într-o seară a fost obligat să părăsească hotelul ca să asiste la cîteva scene nocturne : era scena spectrului închipuit în casa de la țară de la Murelio. Trecu s-o salute pe Grazia care luase masa și acum stătea în pat, înconjurată de un maldăr de ziare și reviste. În lumina caldă răspîndită de un abajur galben, cămașa de voal roz, pielea brună a umerilor și brațelor, părul foarte negru și lucios, zîmbetul, ochii ei căprui, materni ; Emilio se opri s-o privească, ținîndu-și răsuflarea. Și pentru faptul că știa că este așteptat de L. la barul hotelului, își spuse că nu dorea nimic altceva pe lumea asta, nimic mai mult. Uitînd de tot și toate, se așeză pe pat, o îmbrățișă, începu să o sărute, ca și cînd o făcea pentru prima oară. Dar ea se desprinse delicat :

— *Non, chéri. On t'attend, en bas !* [1]

— Dar cînd mă întorc te găsesc dormind.

— *Tu rentres à quelle heure ?* [2]

— La trei sau patru dimineața, poate și după.

— *C'est parfait. Je dormirai. Je ne fermerai pas à la clé. Tu rentreras. Et tu me réveilleras* [3]... O ocheadă scurtă și precisă i-a fost de ajuns ca să-i sugereze în ce fel voia să fie trezită.

Emilio, bănuind ceea ce îi sugera Grazia prin ocheada aceea, ridică receptorul cu un gest mecanic : chemă barul, se scuză pentru întîrziere.

Din întîmplare însă, la cîteva minute distanță, după ce plecase cu mașina cu L, sună obișnuitul telefon de fiecare seară al Irmei. Centralista, fără malițiozitate, trecu convorbirea în camera Graziei, unde credea că se mai află încă avocatul Viotti. Irma, auzind glasul Graziei, întrebă imediat cine era. Iar Grazia cu prezență de spirit :

— Femeia de serviciu a etajului.

În felul acesta, cel puțin, i-a povestit lui, cîteva ore mai tîrziu, în aceeași noapte. Reîntors, a găsit-o într-adevăr pe Grazia dormind. Din ușa băii, o dîră de lumină, care i-a fost suficientă ca, după cîteva clipe, să distingă pe pat figura brună robustă a Graziei. Grazia dormea liniștită, iar formele ei generoase se ridicau și se lăsau, în ritmul res-

[1] Nu, scumpule. Ești așteptat jos. (fr.)

[2] La ce oră te întorci ? (fr.)

[3] Perfect. Voi dormi. N-o să închid cu cheia. Vei reveni. Mă vei deștepta... (fr.)

picației, ca cea mai calmă dintre mări dacă țărmul este întins și stîncos. Chiar dormind, Grazia îi inspira calm, siguranță, încredere în el însuși, se dezbrăcase încet, încet : apoi nu avusese curajul să o trezească. Rămăsese așa, pe un scaun lîngă pat, fumînd și privind-o dormind. Înainte ca țigara să se termine, Grazia, în mod natural și delicios, se trezise. Fără a se mișca, îl văzuse, și-i spuse încet :

— Visam tocmai că te-ai întors. Vino, și-și deschisese brațele ca să-l primească.

Cînd a aflat totul de Irma, s-a arătat foarte îngrijorată. Ședea pe pat, îmbrățișîndu-și genunchii și fumînd. Emilio era lîngă ea, întins pe o parte. Terminase de abia să-i povestească tot și își spunea, admirînd-o, că tocmai ea i-a dat puterea să se separe de Irma și, odată cu puterea, chiar și sfaturile cele mai eficiente.

— *D'après ce que tu me dis, mon chou... cette jeune fille, eh bien, j'ai peur qu'elle ne soit pas... tout à fait normale. J'ai peur, d'autre côté, qu'elle ne le fasse exprès : qu'elle ne joue la folie pour t'épouvanter : un chantage comme un autre. Surtout, elle sait très bien que, dans le cas, tu feras tout ce qui est en ton pouvoir pour ne pas faire de la peine à son papà, c'est-à-dire pour éviter un esclandre quelconque. Voilà sa force, et elle le sait très bien, la petite...*[1]

Grazia nu vedea decît o singură soluție. Era greu, dar era singura fără risc : treptat treptat, aproape pe nesimțite, să o rărească ; iar cînd se va întoarce la Roma, să caute să o vadă cît mai rar cu putință ; și să spere într-o întîmplare care ar putea interveni între timp. Era foarte tînără, drăguță : putea chiar să-și schimbe ideea dintr-o dată și să accepte curtea altuia. Ar fi fost important să vadă multă lume, și să fie văzută. De ce nu o sfătuia să lucreze într-un film ? Poate că totul s-ar fi rezolvat perfect. Emilio, melancolic, îi spuse că Irma știa foarte bine ce era un aparat de filmat și că nici nu voia să audă vorbindu-se.

[1] După cum spui tu, iubitule... această fată, ei bine, mi-e teamă că nu este chiar normală. Mi-e teamă, pe de altă parte, să n-o facă înadins : o face pe nebuna pentru a te impresiona : un șantaj ca oricare altul. În primul rînd ea știe foarte bine că în acest caz tu vei face tot ce-ți stă în putere pentru a evita să-i faci un rău tatălui ei, adică pentru a evita un scandal. Asta-i puterea ei și mititica o știe prea bine. (fr.)

Şi dacă în schimb, observă Grazia, Irma spunea că nu vrea să fie actriţă tocmai pentru că îl dorea pe el prea mult, şi se temea prea mult că nu va reuşi ? Aceasta ar fi putut fi explicaţia întregii aventuri. În orice caz, încheia Grazia, merita să mai încerce o dată. Dar Emilio, tocmai pentru a pune fata pe gînduri nu trebuia să acţioneze direct, trebuia să se prefacă deci că nu ştie nimic. Trebuia să existe un regizor la „Victoria" care ar fi putut remarca frumuseţea Irmei propunîndu-i apoi să lucreze !

— *Tu verras, mon chou, tu en sortiras. Pourvu...* se întoarse spre noptieră şi stinse ţigara, apoi se întinse languros. Completă fraza zîmbind seducător : *pourvu que je sois toujours auprès de toi.* Şi aceasta, *mon vieux, ça malheureusement ne dépend plus de moi. Je ne suis pas comme ta petite, moi. Ça dépend de toi-même* [1].

„Era chiar aşa, îşi repetă Emilio stingînd lumina şi întinzînd o mînă pentru a mîngîia coapsele goale ale Graziei : voi reuşi numai dacă Grazia va rămîne pentru totdeauna cu mine. Şi aceasta, totuşi, nu depinde de ea. Ea nu e ca Irma, ea... Depinde de mine, numai de mine."

Grazia adormi apoi imediat. Dar Emilio îşi dădu seama că somnul, poate din cauza excesivei oboseli, nu-i va veni decît mai tîrziu. Îi venea în cap ca un ciocan telefonul Irmei. Şi dacă Grazia, fie şi de perfectă bună credinţă, sau pentru a nu-l speria, nu-i povestise totul exact cum se întîmplase ? Dacă ezitase înainte de a-i spune că e camerista de pe etajul respectiv ? Accentul străin al Graziei nu dădea de bănuit ? Ce-i drept, există femei de serviciu în hoteluri elveţiene, şi încă cu accent francez. Dar Irma cu toată probabilitatea ignora acest lucru... Cine ştie, poate Irma simţise ceva...

Nu, nu putea dormi. Se ridică încet din pat, luă ţigările şi *Stampa Sera* şi se închise în baie. Ridică jaluzelele delicat pentru ca zgomotul să nu o trezească pe Grazia. La prima deplasare a voleurilor, văzu că era ziuă. Şi ce zi ! Deschise fereastra, o deschise larg, se aplecă să privească. Numai luna octombrie putea fi atît de miraculoasă. Hotelul era un mic zgîrie-nori, şi de la fereastră, ca din înălţimea

[1] Vei vedea, dragul meu, că vei ieşi la liman. Numai să..., numai să fiu mereu lîngă tine. (fr.)
Şi asta din păcate, prietene, nu mai depinde de mine. Eu nu sînt ca mititica ta. Asta depinde de tine însuţi. (fr.)

unui turn, se vedea tot orașul, spre nord și spre apus, întins în cîmpie, printre colinele Superga de o parte, negre pe fundalul cerului transparent al soarelui care era pe punctul de a răsări, și de alta lanțul Alpilor acoperiți abundent de zăpadă, care în limpezimea excepțională a atmosferei vîntoase păreau foarte înalți și foarte aproape, așa cum Emilio nu și-i putea închipui, nici chiar în cea mai afectuoasă și mai exagerată din propriile amintiri. Din cauza înălțimii lor, Alpii erau acum luminați de soare în jumătatea superioară ; și în timp ce în jos jocul de șah al drumurilor era învăluit într-o negură albăstruie, acolo sus, crestele, crăpăturile, văile se distingeau foarte clar : ușor trandafiriu, albul ghețarilor și al culmilor acoperite de zăpadă, între violetă și roșcată marea fișie de păduri a Prealpilor, degradîndu-se insensibil unea munții cu cîmpia, și aproape cu periferia orașului. În depărtarea încărcată de fumul nenumăratelor fabrici, întreruptă ici și colo de albul cartierelor muncitorești în construcție, părea că Torino se întinsese atît, încît să ocupe cîmpia pe toată întinderea ei. Era totuși orașul lui. Din forma acoperișurilor sau a vîrfurilor edificiilor sau a campanilelor, cu toate avariile și ruinele bombardamentelor, recunoștea unul cîte unul vechile palate și bisericile ; din moțurile galbene care răsăreau printre case recunoștea bulevardele, parcurile publice, grădinile regale sau cele ale aristocrației ; brazdele drepte de un albastru gri mai profund, aveau fiecare propriul lor nume, via Arsenale, via XX Settembre, via Lagrange, via Carlo Alberto... Iar dincolo, încă învăluită în negură, bizara cuspidă neagră cu turla ei ascuțită atît de înaltă, nu turn de seniorie, nu campanilă de biserică, nu culme de dom ca în oricare alt oraș italian, ci aproape un templu abstract al ideii secolului al XIX-lea a progresului, Mole Antonelliana... Locuri, persoane, întîmplări din copilărie, din adolescență și din primii ani de căsătorie îi reveneau în minte, evocate de topografia aceea vie pe care o avea sub ochi. Și între timp, puțin cîte puțin, imaginea Romei îi devenea străină, ireală. Cum a fost cu putință să se depărteze de Torino ? Cum era, chiar și azi, posibil să nu continue să trăiască aici ? Știa foarte bine că Roma fusese pentru el singurul mijloc care i se prezentase pentru a-și realiza ambițiile cele mai adevărate : bunăstarea aceea spre care nu renunțase niciodată să tindă, și la care odată

dobîndită nu înțelegea să renunțe ; și astfel în trecut urîse mult Roma ca pînă la urmă să ajungă să o îndrăgească. Dar uneori se gîndise că pentru nimic în lume nu ar fi vrut să moară la Roma. I-o spusese și Elenei : dacă la Roma, îi spusese, i-ar fi sosit o știre neașteptată, supranaturală, neîndoielnică, asupra unei morți iminente, prima hotărîre pe care ar fi luat-o ar fi fost aceea de a pleca imediat la Torino.

Și iată că amintirilor de demult, în timp ce soarele începea să-și împrăștie razele și să strălucească puternic pe marginea colinei, și negura care lîncezea pe acoperișuri și printre străzile din Torino se limpezea, devenind de aur, amintirilor de demult li se amestecau dezordonat amintirile mai recente cît și cele foarte recente. Privea spre Pad. Nu era aceea cupola bisericii Sacramentine ? Era una din bisericile vechiului cartier aristocratic din Borgo Nuovo, foarte aproape de piața Maria Teresa, unde s-a născut și a trăit Emilio, pînă la căsătorie și foarte apropiată chiar și de via della Rocca, unde locuia mama lui acum, și de via Bonafous unde era palatul pe care-l cumpărase încă sub regimul fascist vărul lui, Vittorio Ceroni-Sanfront, rămînînd în mod miraculos intact după un bombardament, care distrusese aproape toate casele din zonă. În biserica delle Sacramentine deci voia mama lui să se oficieze, cu cîteva zile înainte, slujba solemnă pentru aducerea osemintelor avocatului erarial de la Trino la Torino. Interminabilă ora slujbei cîntate. La început, Emilio se gîndise la tatăl lui. Dar apoi, prudent, începuse să privească în jur. Iat-o pe mama lui, iat-o pe vara, Marie-Rose Ceroni-Sanfront, și pe celelalte rude și prietene și cunoștințe mai în vîrstă ale mamei lui : toate acoperite din cap pînă-n picioare de voaluri lungi negre și îmbrăcate cu foșnitoare *crêpes de Chine* negre, nici mai mult nici mai puțin decît cum erau mătușile tatălui lui odinioară. Iată ceafa roșie a vărului Vittorio : mai ales cînd, în momentele de înălțare sufletească, cu o plecăciune își ascundea fața în mîini prefăcîndu-se că se roagă. La un moment dat, Emilio se temuse că adormise și că era gata să cadă în față. Vittorio avea și el patruzeci și șase de ani : era înalt, masiv, cu părul blond și o carnație roză ; pînă la urmă ajunsese să semene într-adevăr cu unchiul Sanfront, deși, ca și Emilio, nu avea nici el nici o picătură de sînge din familia Sanfront. Pentru ca asemănarea

să fie completă, îi spuse Emilio cu un zîmbet răutăcios mamei lui, vărului Vittorio nu-i lipsea decît să iasă în lume cu bastonul de Malacca: la gîndul acesta, Emilio i l-ar fi putut trimite chiar în omagiu, odată cu cecul de trei milioane pentru cele trei cripte în capelă. Se plictisise rău la ideea de a-i da toți banii aceia. Culmea, de îndată ce i-i plătise, descoperise că vărul lui, cu toate că-și adăugase numele de Sanfront, nu avea asupra criptelor mai mare drept legal decît ceilalți descendenți, în care erau incluse ramurile colaterale și feminine, deci și ramura familiei Viotti! Nu-i intenta un proces, fiindcă nu voia să-și îndurereze mama; îi era de ajuns să-și descarce sufletul, pedepsind-o cu aceste mici torturi. Bătrînei doamne nu-i lipsea nimic; dar numai o mică aluzie la moștenirea Sanfront mai avea încă puterea de a o scoate din sărite. După ea, nu exista pe lume o nedreptate mai mare. Și pretinsese atîta solemnitate pentru slujba de la Sacramentine cu un singur scop, pe care Emilio îl cunoștea: să arate triumfătoarei Marie-Rose, vechea ei adversară, și norei Mariei Rose, ca și lui Vittorio că, astăzi, văduva Viotti, *„a pudìa spende"*, adică putea să cheltuiască.

Ca să obțină criptele, Emilio a avut nevoie de multă răbdare. Vittorio începuse să-i spună că nu era nimic de făcut, că era vorba de un drept exclusiv al familiei Sanfront, trecut odată cu numele sărmanului lui tată, și că, în orice caz, întreținerea mormintelor cît și taxele apăsau pe umerii lui de mai mulți ani. Apoi, puțin cîte puțin, îi mărturisise că dacă i-ar fi venit în minte să cedeze cîteva cripte, nu ar fi putut să le cedeze pe nimica toată, ci ar fi fost constrîns, deși faptul îi repugna, să țină seama și de partea financiară. În fine, după ce se lăsase rugat timp de cîteva zile, consimțise să spună o cifră. Trei milioane erau o enormitate: dar Emilio, dintr-o vanitate prostească, deloc deosebită de aceea a mamei lui, decît prin absoluta conștiință prostească pe care el o avea de acest fapt, plăti imediat. Se căise însă în momentul următor. Vărul Vittorio îl înșelase. Poate existau și motive esențiale ale înșelătoriei. Un mod de comportament, cel puțin acela, care nu semăna chiar deloc cu al unchiului Sanfront. Dar vărul Vittorio, întocmai ca tatăl lui Alberto și bunicul lui, bătrînul unchi Ceroni, era un monument cu două capete:

pe de o parte conformism, cumsecădenie, atitudini ale secolului al XIX-lea, piemonteze, aristocratice, *vieux jeu et grande allure*[1] ; iar pe de alta, abilitate, aviditate, modernism, practicitate, lipsă de scrupule. Încă din perioada fascistă, cu doi ani înainte de a muri, Alberto vînduse aproape în totalitate terenurile familiei Sanfront de la periferia orașului Torino, cu grajdurile de la Gerbido și vilele de la Rivoli și Santa Margherita, investind banii obținuți în majoritatea acțiunilor unei mari industrii de vermut : acum, la sfîrșitul celui de al doilea an de pace, afacerea părea că merge din plin : începeau să vină din străinătate primele mașini care permiteau să înzecească producția față de cheltuieli, și alte noi clădiri erau în construcție.

După slujbă, rudele, prietenele și cunoștințele voalate în negru, și cu soții și copiii lor și cu cîțiva vechi colegi ai avocatului erarial au însoțit în mașini furgonul funebru pînă la cimitir. De la intrarea în cimitir, au mers pe jos. Era o dimineață însorită, pe la sfîrșitul lunii septembrie : aerul era blînd și liniștit ; aburii albi învăluiau ușor cerul. Dincolo de profilurile conturate ale mormintelor, dincolo de acoperișul mic de ardezie care încorona zidul „primitivului", adică al incintei celei mai vechi a cimitirului, acolo unde erau mormintele nobililor și ale bogătașilor, dincolo de zidurile naturale, înalte de merișor, și de șirurile de chiparoși, s-ar fi spus că dealurile cu desișurile mari portocalii ale pădurilor, și cu micile dreptunghiuri sau triunghiuri roșcate ale viților de vie, ar face parte și ele într-un anumit fel din cimitir, sau că l-ar primi în arcul lor maiestuos, ca și cum cimitirul ar face parte în mod firesc din acea natură. Chiar și vărul Vittorio urma convoiul demn, tăcut, cu capul descoperit, aproape vinețiu în obraji și pe gît, cu trupul masiv strîns în costumul de lînă fumurie din Londra. Micul templu neoclasic al familiei Sanfront era, firește, una din primele capele. Așadar, drumul a fost scurt.

Cînd au scos sicriul din furgon și l-au introdus în micul templu, lăsîndu-l apoi în subterană, Vittorio, ca și cînd s-ar fi simțit obligat să facă onorurile casei, înaintă ușor, alăturîndu-se lui Emilio. Doamnele rămăseseră în prag și se rugau. Emilio se gîndi din nou la tatăl lui.

[1] joc (atitudine) de bătrîn aristocrat, aer de mare domn. (fr.)

Desigur, dacă ar fi știut, bietul tată, că va fi înmormîntat acolo, i-ar fi făcut plăcere. Dar totdeauna, în destinul sau în firea lui, au fost nemulțumiri și persecuții. Iar el, Emilio ? Ce exista oare în firea sau în destinul lui, se întrebă ? Înainte de a-și răspunde, și fără să vrea, sau fără să înțeleagă ce amestec avea, îi veni în minte Irma : desigur nu fiindcă dorea ca propriul său destin să-i rezerve Irmei o parte importantă : ci poate pentru că se temea de asta.

— *Tensiùn ! Adàsi, adàsi !* [1] spuse cu tărie Vittorio muncitorilor care, împingînd sicriul în spațiul gol din capelă, loviseră cu mînerul de bronz un colț, făcînd să se desprindă o cărămidă : cîteva bucățele căzuseră pe podeaua de marmură.

— *A l'é gnente, sur cunt* [2], spuse unul din oameni. Tot trebuie să zidim lespedea.

— *Sì, ma ch' as ricorda, peui, 'd ramassé për tera,* reluă, aspru, Vittorio : și întorcîndu-se spre Emilio, cu o bruscă îndulcire de ton : *Tì, t'làs nen l'idea 'd lon ch'am custa al meis la manütensiùn.* [3]

Se pomeni zîmbind, reflectînd la meschinăria vărului și amintindu-și de tonul, foarte diferit, cu care i se adresa într-o vreme îndepărtată, cînd Viotti erau săraci ! Torino, din înălțimea zgîrie-norilor, în transparența zilei, părea infinit mai frumos decît Roma : era într-adevăr, după fraza lui Corbusier, orașul care are cea mai frumoasă poziție naturală din toată lumea. Dar dacă pentru a deveni sau pentru a rămîne bogați la Torino, trebuia să fii meschin ca Vittorio, ei bine, atunci nu regreta Roma. Și din nou o văzu pe Irma : privirea ei scrutătoare, adîncă, pătimașă. Trebuia să rezolve situația cît mai curînd. Nu făcuse obiecții prudentei tactici gradate, propuse de Grazia. Dar o obiecție era. Veștile despre sănătatea lui Piero, pe care le primea regulat, telefonînd directorului secției dermatopatologiei a spitalului, nu erau bune. Sfîrșitul nu era iminent, așa spusese doctorul, dar se apropia inexorabil. Emilio, în schimb, ar fi vrut ca Piero să reziste încă mult.

[1] Atenție ! Încet ! Încet ! (piem.)
[2] Nu-i nimic, domnule conte. (piem.)
[3] Da, numai să vă amintiți după aceea să curățați pe jos... Tu n-ai idee cît mă costă întreținerea capelei, pe lună ! (piem.)

Reintră în vîrful picioarelor în dormitor. Revăzînd forma îndrăgită a Graziei care dormea, i se păru ușor să învingă orice ipocrizie : își spuse că îi ura lui Piero viață lungă numai pentru că se gîndea la el însuși. Suferințele lui Pierò, o știa bine, erau tot mai insuportabile : pentru a i le ușura, medicii începuseră să-i prescrie morfină. Dar Piero, cît era în viață, era un frîu pentru Irma : poate singurul frîu adevărat, în stare să acționeze asupra ei. Ce s-ar fi întîmplat în ziua cînd nu ar mai fi existat ?

Se culcă încet lîngă Grazia, lîngă căldura ei, parfumul ei, respirația ei. După atîtea gînduri supărătoare sau poate pline de neliniște, veneau calmul și siguranța. După gîndurile de moarte, era, odată cu pulsația sa liniștită, viața. Se surprinse că-i mulțumește lui Dumnezeu sau Oricui în locul Lui, că i-a dat-o pe Grazia și că se roagă să-i fie păstrată.

Proiectarea întregului material filmat în timpul primei luni și jumătate de lucru era fixată pentru vineri și pentru sîmbătă noaptea, într-un mare cinema din centrul orașului Torinò, pe la ora unu, după sfîrșitul spectacolului. Abia se așezase într-unul din fotoliile din centru, între L. și operator, cînd Irma apăru zveltă și surîzătoare, cu un pardesiu ușor, roșu. Rămăsese atît de surprins, că n-a fost în stare să se stăpînească. O întrebă mai înainte chiar de a o saluta și ca ea să-l salute :

— Dar cum ? Nu trebuia să vină Gisa ?

Fraza, înainte de toate, era nepoliticoasă. Irma se înroși, îl fulgeră cu o singură privire așa cum știa ea să facă, apoi își reveni îndată și rîse :

— Nu ! Regret, domnule avocat, dar Gisa era obosită. Veți înțelege : a muncit toată noaptea, pentru a pune în ordine și materialul pentru săptămîna aceasta și în ultima clipă nu s-a simțit în stare să petreacă o zi întreagă în tren. Dumneavoastră, domnule avocat, de ce regretați că am venit eu ? Domnul regizor nu regretă. Nu-i așa, stimate domn ?

— Bine, bine, răspunse L., vesel și conciliant, vorbind printre dinți și închizînd ochii pe jumătate, în timp ce-și aprindea havana : și în malițiozitatea privirii lui se vedea convingerea foarte fermă că înțelesese cum stăteau lucrurile.

Totul era foarte simplu, după L. : proiecţia era importantă, Emilio voia să aibă şi părerea unei vulpi bătrîne în cinema, ca Gisa : mai ales în eventualitatea că ar fi trebuit înfruntat efortul repetării unor cadre mai puţin reuşite ; iar Irma, în cochetăria ei infantilă şi în dorinţa ei de a face carieră şi de a trece repede drept prima monteusă, fusese rănită de agresivitatea lui Emilio. Cît e de greu, îşi spuse Emilio, chiar şi pentru persoanele cele mai perspicace şi inteligente, chiar şi pentru un artist de capacitatea intuitivă a lui L., de a percepe realitatea !

Dîndu-şi seama, astfel, că nici L. şi nici operatorul nu avuseseră nici cea mai mică bănuială, căută să remedieze imediat situaţia. Se arătă foarte amabil cu Irma pe toată durata proiecţiei. Şi i se păru că tocmai mulţumită impoliteţii comise la început poate risca unele întrebări care păreau în mod simplu adresate pentru a se corecta şi care în altă situaţie i-ar fi trezit bănuielile lui L. Unde se instalase, de exemplu ? Irma spuse : „La Nazionale". Era un hotel-pensiune, relativ ieftin, cartierul general al producţiei şi ocupat aproape în întregime de tehnicienii echipei. La această veste, Emilio respiră uşurat : evident, era imposibil ca el să se ducă în acele două zile sau nopţi în camera Irmei : tot atît de imposibil, din fericire, ca ea să vină la el în marele hotel, unde locuiau toţi actorii principali şi însuşi L. Şi ce însemna asta ? Reflectînd, descoperi cît de iluzorie era uşurarea lui : nu se putea ca Irma, după o lună şi jumătate de cînd nu-l văzuse, să renunţe uşor să se întîlnească cu el cel puţin o dată. Trebuia să-şi reia lucrul la Roma luni dimineaţă. Trebuia deci ca Emilio să găsească o modalitate de a o întîlni pe ascuns, cel puţin în ziua de duminică.

Proiecţia se termină la trei. Irma era pregătită cu creion şi caiet, pentru a nota observaţiile montajului şi a le da apoi Gisei. Dar era prea tîrziu. L. spuse că i le va dicta a doua zi de dimineaţă, în maşină, mergînd spre locul de producţie. Drumul dura aproape un ceas şi avea tot timpul.

A doua zi de dimineaţă, la şapte şi jumătate, Irma stătea în colţul unui divan, în holul pustiu al hotelului. Verticalitatea poziţiei ei, rigiditatea cu care ţinea pe genunchi servieta, mănuşile, caietul, însăşi culoarea fermă a pardesiului, roşu viu în atmosfera cenuşie, aurită şi somnolentă din hol, aveau ceva ameninţător : aşa se gîndi

Emilio de cum o văzu de departe, prin geamul de cristal al cabinei ascensorului. Portarul de noapte care citea ziarul, sprijinit de masă, se ridică să-l salute. În salonul central, dincolo de coloanele de marmură, doi oameni de serviciu făceau curat. Emilio se apropie de Irma cu o dezinvoltură aparentă, apoi în șoaptă îi spuse că în timpul zilei, în pădurea Varaita, vor avea, fără îndoială, o posibilitate să vorbească cu siguranța că nimeni nu-i ascultă și să vadă cum să se poată întîlni. Deodată, constată o stranie expresie batjocoritoare pe chipul fetei. O întrebă :

— Nu ești mulțumită ?

— Ba da.

— Și de ce rîzi atunci ?

— Din cauza felului în care te comporți. Din cauza tuturor precauțiilor tale. Te uiți în jurul tău bănuitor. S-ar spune că ți-e teamă. Dacă ai ști cît ești de comic.

— Sigur că mi-e teamă, comoara mea. Crezi oare că în echipă dacă s-ar ajunge nu spun să se afle, ci numai să se aibă o bănuială despre noi doi, ai avea vreun avantaj ?

— Eu cred că da, răspunse Irma fără o clipă de ezitare ; și rîzînd și mai mult : Ce sînt acum ? O asistentă monteusă. Închipuie-ți prietena șefului ! Ar fi o poziție de invidiat !

— Ssst ! Te rog, Irma, te implor, vorbește încet. Și nu mai spune prostii. Gîndește-te numai la tatăl și la mama ta : ar afla imediat, ar fi ceva teribil.

— Pentru tata, poate că da, spuse Irma devenind serioasă. Dar pentru mama, ți-o jur, că o cunosc bine : nu i-ar face nici o impresie, e indiferentă la toate, și e nerăbdătoare să-l vadă pe tata dispărut și pe mine plecată din casă, căsătorită sau necăsătorită.

— Irma !

— Ei, ce e ? Nu ți-am spus-o niciodată ? Nu ți-am mai spus asta despre mama, și ți-o spun acum. E bine ? Tu mai degrabă te temi.

— Mi-e teamă pentru tine.

— Da, da. *A me, nun me micchi* [1], cum se spune la Roma. Tu te temi extraordinar pentru tine, numai pentru tine, și se vede foarte bine.

— Pentru mine ? Ce-mi pasă mie ? Cu soția mea, după cum știi, e suficient să salvez unele situații.

[1] Nu mă duci tu pe mine ! (în romanescă.)

— Ți-e teamă că te compromit în fața celorlalți, în fața tuturor...

— Iartă-mă, o faci înadins ca să mă înfurii vorbind în dialect roman ? Da, o faci înadins, cînd ești furioasă, pentru că știi ce mult mă supără !

— *E nun cambià discorso adesso*[1]. Spuneam că ție ți-e teamă, numai ție, că se află despre noi doi : pentru că în fața tuturor, și mai ales în fața femeilor din echipă, vrei să faci pe băiețașul liber !

— Cît ești de prostuță, scumpo. Dar oricine ar fi mîndru să aibă o prietenă o femeie tînără, frumoasă, inteligentă ca tine ! Închipuie-ți pentru un om de vîrsta mea ! Dar aș fi invidiat de toți dacă s-ar ști !

— Atunci fă-mi plăcerea și nu mai face atîta pe misteriosul, cu atît mai mult cu cît eu nu am nici de cîștigat și nici de pierdut nimic.

— Ești nebună, Irma. Și dacă continui să gîndești astfel, mă obligi să... în sfîrșit, nu...

— Nu ne vom mai putea vedea ? Asta voiai să spui, nu ? Erai nerăbdător să mi-o spui ! Nu așteptai altceva ! Dar ce crezi că sînt cretină ? Sînt oarbă ? Nu, este inutil să privești în altă parte : vrei să vezi ce face portarul ? Citește ziarul și ascultă. Ascultă și vede. A înțeles totul, te asigur, are o figură de mare șmecher !

Emilio, care începea să se teamă nu numai de comportarea Irmei în general, dar și de vreo scenă, de un fel de scandal, acolo, în dimineața aceea, în holul hotelului, încercă atunci instinctiv sistemul care nu-i dăduse greș în alte ocazii, privi ceasul :

— Văd că regizorul întîrzie. Avem timp pentru cafea, vino.

Și spunîndu-i astfel, o luă de subraț și-și întinse mîna pînă a o mîngîia pe a ei. Între timp, îndreptîndu-se spre ușă, căuta să o strîngă pe Irma de el și să o calmeze cu căldura și contactul propriului său trup.

Reuși și de data asta.

— Credeam că nu mă mai iubești, murmură Irma, calmată, îndată ce ajunseră afară, în aerul proaspăt și limpede.

Soarele lumina ultimele etaje ale clădirilor înalte.

[1] Și acum nu schimba vorba. (în romanescă.)

Cîteva ore mai tîrziu, în pădurea de la confluența rîului Varàita cu Padul, avu plăcuta surpriză de a o regăsi pe Irma în aceeași bună dispoziție încîntătoare. Într-adevăr, pentru a o readuce la seninătate, fuseseră de ajuns acel scurt contact și mîngîierea aceea prudentă ? L. repeta cu Alida, Andrea și Gerard scena plimbării. La o scurtă distanță, o cărare urca de-a lungul cursului apei. Acolo pădurea era mai densă și mai sălbatică. Acolo, la vărsarea rîului Folìa, era locul adevărat descris de Calandra : Emilio recitise episodul chiar în dimineața aceea în mașină, ieșind din Torino, în timp ce L. dicta Irmei notele de montaj. L., din motive de amploare a episodului, preferase să deplaseze scena cu cîțiva kilometri mai la vale, acolo unde rîul se lărgește și, mai ales unde, în fundal, apare și Padul. Și era o altă diferență între plimbarea din roman și plimbarea din film : aceea, în plină vară, iar aceasta într-o foarte senină zi de toamnă. Atunci, zice Calandra, „... intrară în marea umbră verde, ici și colo străbătută de raze, impregnată de arome vegetale : cărarea șerpuind de-a lungul apei o urma pe o porțiune, apoi se desprindea și dispărea în desiș. Grăbind pasul, ajunseră în cîteva minute la vărsarea apei, și acolo se opriră. Rîul Varàita cobora dintr-un cot apropiat într-o largă albie de nisip și de prundiș ; primea în sine, calm, rîul Folìa, și se rotea încet într-o adîncitură, își relua apoi cursul îndată, cînd agitată și toată de argint, cînd de aur, pentru că era sărutată de soare, apoi luminată de ample reflexe ale cerului, apoi verde sau brună în umbra aruncată de copaci ; și apoi se pierdea la orizont, în aburii albăstrui ai altor culmi depărtate". Acum, însă, copacii erau în parte goi și în parte decorați de marea și bogata sărbătoare de galben și de ruginiu al frunzelor ; ferigile erau uscate și în delicate tonuri bej, brune sau gri ; rîul Varàita de un albastru-închis : nisipul și prundișul albe, iar munții pe care aburii verii de obicei îi învăluie și îi ascund într-un văl albicios erau foarte vizibili și bine conturați printre vîrfurile de frunziș galben, și trunchiuri subțiri : negri, albi și violeți ; păreau că-i atinge, muchii stîncoase, vîrfuri ascuțite, însetate și strălucitoare dire de zăpadă : dar deasupra tuturor se înălța, suveran și izolat Monviso, albul și negrul triunghi înalt, atît de familiar tuturor piemontezilor provinciilor Cuneo și Torino și chiar lui : pentru el, Monviso legat de apusurile de soare contemplate de

pe Monte dei Cappuccini din timpurile cînd o iubea pe Veve.

Cărarea devenise mai îngustă : Irma mergea înainte și el o urma. Fie pentru că Irma se calmase realmente, fie pentru că frumusețea locului și a zilei, miresmele pădurii autumnale, vuietul apei izbită de țărm îi copleșiseră pe amîndoi, vorbiseră pînă atunci cu o afecțiune reciprocă, și, în orice caz, foarte deosebită de încordarea de dimineață, din holul hotelului. Emilio o întrebase și ea îi povestise de munca ei și de viața de la Roma fără el, ca și de boala tatălui ei. De trei sau de patru ori pe săptămînă, după ce stătuse nemișcată lîngă manivelă pînă la șase, Irma se ducea la spital. Piero era mai rău, și își dădea seama, și-i spunea : „Vei vedea Irma că-mi rămîne numai puțin de trăit. Nu ajung pînă la Crăciun, nu ajung". Dar medicii, pe care ea îi întrebase chiar cu cîteva zile înainte, o asiguraseră că nu exista nici un pericol iminent : și că, după ei, boala mai putea dura alte luni și poate ani întregi. Ieșind de la spital, Irma se urca în autobuz, își cumpăra ceva dintr-o rotiserie și mînca singură în bucătărioara din via del Mare, așteptînd legătura telefonică cu Torino. Era tristă fiindcă era singură și departe de el : dar și fericită, pentru că tocmai așa, fiind singură și departe de el, își dăduse seama, fără nici o îndoială, că-l iubește mai mult decît orice pe lume. Aceasta i-o spuse fără să se uite la el, cînd cărarea îngustă o forțase să meargă înaintea lui. Mergea încet, tot mai încet, pe frunzele căzute care trozneau sub pași, atingînd ferigile uscate. Se opri, deodată, și rămase cu spatele la Emilio, ca și cum ar fi privit cursul iute și albastru al Varàitei, în lumina soarelui. În liniștea neașteptată care urmase după asurzitoarea scrîșnire a frunzelor de sub pașii lor, vuietul apei bolborosit și continuu părea că răsună mai profund, ca un glas care își are o semnificație, misterioasă dar nu indescifrabilă, de avertizare sau de regret sau de încurajare. Fără să se întoarcă, și continuînd să privească în direcția aceea, Irma încheie încet, încet :

— ... mi-am dat seama că te iubesc pe tot restul vieții și dincolo de moarte.

Emilio era mulțumit că Irma nu-l vedea : și-ar fi trădat, simțea bine, neliniștea și teama. Cum să răspundă oare la cuvintele pe care Irma le rostise cu atîta simplitate, dar pe care locul, momentul și răspunsul său însuși, în-

tîrziind să vină, le făceau solemne și definitive ? Și totuși trebuia să încerce reducerea efectului : spunînd ceva, făcînd ceva. Nu găsi altceva mai bun de făcut, decît să se apropie de ea, să o mîngîie pe păr, care strălucea și era de culoarea însăși a frunzelor celor mai roșii din pădure. La mîngîierea lui, ca și cînd de cine știe cînd aștepta acest gest, Irma se întoarse brusc și începu să-l sărute cu patimă. Își desprinse buzele de ale lui numai pentru a-i spune, iute, gîfîind :

— Iubitule, iubitule, iubitule... Dacă ai ști cît m-am gîndit la tine, cît te-am dorit ! În fiecare zi, știi... în fiecare ceas, în fiecare ceas, în fiecare minut...

Și Emilio, aproape rătăcindu-și propria voință, avu impresia că se întîmpla tocmai ceea ce bănuise și bănuia încă, ceea ce nu trebuia să se întîmple. Dori, aproape rîzînd de el, ziua în care, în sfîrșit, impotența i-ar fi permis să fie sincer.

În desișul pădurii, pe frunzele uscate, își întinse impermeabilul. Era, de cîteva clipe, întins, nemișcat, tăcut. Irma stătea cu chipul ascuns între gîtul și umărul lui drept, ca într-o cavitate : „Acesta este cuibul meu, îi șoptise. Lasă-mă aici. Nu vorbi, nu spune nimic. Sînt fericită."

Acum simțea greutatea și respirația fetei, și asculta, nu departe, neîncetatul și totuși mereu noul vuiet al rîului.

Privea cerul deasupra lui, la zenit, printre spațiile care se deschiseseră ici și colo printre frunziș : i se păru de un albastru prea palid, aproape cenușiu, dar crezu imediat că era un efect al soarelui de amiază în contra luminii, înrămat de frunze care, din același motiv, deși galbene și roșii, păreau negre. Deodată, frunzele, acolo sus, se scuturară : parcă în bătaia vîntului. Apoi se liniștiră. Dar o suflare rece, ca un fior de briză, i se păru că ajunge pînă a-i atinge chipul. Și asculta Varàita. Fără să vrea se gîndi din nou la episodul plimbării pe care îl recitise în mașină, venind de la Torino. Iubirea romantică a lui Massimo pentru Liana, se întrebă, era o iubire care mai putea fi cu putință în 1946 ? Iar el, de exemplu : încercase vreodată o astfel de iubire ? Muntele Monviso îl făcuse să se gîndească la Veve, cu puțin înainte. Își spuse că, dacă încercase felul acela de iubire aceasta fusese o singură dată. Celelalte femei, începînd cu Elena, fuseseră toate ceva foarte diferit. Și Grazia însăși : femeie demnă

de a fi dorită, foarte dorită, și totodată avînd calitățile unei mame, doici, perfectă confidentă : era și ca ceva foarte diferit. Discutase cu Grazia, o noapte întreagă, cum să rezolve problema cu Irma ; și cu ea hotărîse ceea ce era prudent de făcut. A doua zi, duminică, Emilio ar fi trebuit să se dedice cu totul Irmei : să o ducă într-o excursie în afara orașului, pe Lago Maggiore ; seara să o însoțească la apropiata Malpensa, și s-o instaleze într-un avion pentru Roma. Astfel, timp de o altă lună, sau atît cît ar mai fi durat exterioarele filmului, nu mai putea fi vorba de ea. Bineînțeles ar fi dat dispoziție Gisei ca pentru proiecția viitoare să vină ea la Torino, în persoană. După o lună, odată întors la Roma, rărind una după alta întîlnirile, ar fi căutat, cu toată duioșia dar și cu fermitate, să o facă să înțeleagă pe Irma de absurditatea și pericolul legăturii lor. Oricum ar fi reacționat, Irma trebuia atunci să-și dea seama că lucrurile se schimbaseră, că intraseră într-o fază finală, și că această fază era, inevitabil, începutul sfîrșitului. Și cu atît mai bine dacă între timp ar fi reușit, urmînd sugestia Graziei, să convingă vreun regizor să-i dea de lucru Irmei într-un film, într-un rol destul de important pentru a-i ocupa toate zilele și, în sfîrșit, să-i schimbe viața. Toate acestea nu erau imposibile. Poate că era numai prea frumos. Ei ! În aceste gînduri, Emilio se reținu cu greutate să-și stăpînească obișnuitul suspin : simțea, vai, greutatea Irmei ca ceva copleșitor și posesiv. Oh, calculele lui erau greșite, sfaturile Graziei erau optimiste ! Numai dacă Irma nu și-ar fi schimbat ideea din proprie inițiativă fiindcă numai așa ar fi fost ușor să se elibereze de ea, și nu altfel ! Privi ceasul, îi murmură cu blîndețe că trebuia să plece, altfel nu ar fi ajuns la timp pentru pauză, și toată echipa i-ar fi bănuit ; și așa, îndepărtîndu-se în pădure pentru atîta timp, făcuseră o imprudență.

— Dar ce-ți pasă ? — spuse Irma cu o gingășie în ton atît de extraordinară, încît excludea orice vulgaritate și agresivitate pe care o comportă de obicei fraza aceasta.

— Oh, să nu mai discutăm ca azi dimineață, zîmbi Emilio ridicîndu-se. Și după o scurtă pauză reluă :

— Să nu stricăm totul. Te voi dojeni altă dată. Acum, să mergem. Mîine...

Pornind, îi spuse la ceea ce se gîndise pentru ziua următoare şi îi fixă chiar atunci locul şi ora întîlnirii. Cînd auzi de avion, Irma i se aruncă de gît şi îl sărută :

— Nu am mai fost niciodată cu avionul ! Eşti o comoară, îţi mulţumesc !

— M-am gîndit la avion, îi explică Emilio, pentru că altfel : ori ar trebui să pleci la prînz şi să-ţi petreci ziua în tren, şi astfel nu am putea sta deloc împreună : ori ar trebui să pleci seara, şi să te oboseşti mergînd noaptea. Voia să-i arate cît ţine la ea, să o pregătească pentru a doua zi, în timpul căreia conta să o asigure de iubirea lui sinceră, dar şi, cu delicateţe, să-i insinueze pentru prima oară o îndoială că iubirea lor ar putea dura, aşa cum susţinea ea, totdeauna : dacă nu pentru altceva, pentru că el avea aproape patruzeci şi şase de ani şi ea optsprezece !

Deodată o voce ciudată răsună în pădure. Era L. Cu megafonul electric dădea ordine unei bărci de pescari care trebuia „să facă o scenă" coborînd pe rîul Varàita. Emilio o ţinea încă pe Irma de şold : se desprinse cu hotărîre : nu privise spre rîu, nu se gîndise la pescari ! Irma izbucni în rîs :

— Ce rău e în asta ? Am putea fi chiar soţ şi soţie, nu ? Ei bine, ca să te liniştesc, eu merg înainte şi tu vii după mine, făcînd un ocol : aşa, nu ne văd întorcîndu-ne împreună, şi nici din aceeaşi direcţie !

Irma se îndepărtă în fugă pe cărare. Aproape ca şi cînd ar fi primit-o în plin; acolo în fundal, printre copaci, ţîşniră deodată, aprinzîndu-se repede una după alta, razele de argint ale proiectoarelor în arc. Erau folosite numai în scenele de noapte şi crepuscul, sau pe vreme rea. Era posibil ca soarele, atît de strălucitor cînd ajunseseră în locul acela de dimineaţă, să se fi întunecat ? Coborî printre mărăcinişul de pe malul apei, pînă la marginea curentului, pentru a putea vedea un spaţiu mai mare de cer.

Da, soarele era înconjurat de uşoare, informe straturi cenuşii. Chiar vîrful muntelui Monviso era acoperit. Dincolo de creste, înspre Franţa, alţi nori, departe, şi mai întunecaţi, se iviseră, părînd că înaintează.

Emilio privi curentul de apă de la picioarele lui. Apa foarte iute şi transparentă, dar cu sclipiri fulgerătoare cînd livide cînd albastre, dezvăluia pietricelele şi nisipul

de pe fund. Aidoma zgomotului făcut de însuşi vîntul ci sau al flăcărilor dintr-un cămin, apa Varàitei, cînd o priveai, nu era niciodată aceeaşi. Infinite şi mereu altele, mereu interesante, erau jocurile mobile, împrăştiate, frînte, reluate, alunecoase, săltăreţe, bolborosite ale lichidului, element proaspăt : întocmai ca şi glasul lor, păreau că fac aluzie la existenţa unui mister, care era poate însuşi misterul vieţii. Se topeau din zăpezi ; se strecurau printre pietrele negre, ascuţite, nisipoase ; se adunau în rîuri mai mici, apoi în torente, apoi într-un rîu ; intrau într-un alt rîu, şi acest rîu se vărsa în mare. Apa aceea, îşi spuse Emilio contemplînd-o, trebuia să conţină un adevăr : cine ştie, dacă ar fi avut puterea de a rămîne acolo ore în şir fără să se gîndească la nimic, ci numai să o privească, ei bine, s-ar fi apropiat mai mult de adevăr. Dar de care adevăr era vorba ? Nu se gîndise niciodată să caute un adevăr oarecare : ci numai să trăiască el cît mai fericit cu putinţă. I se întîmpla oare pentru prima dată ceea ce se întîmplă filosofilor şi poeţilor care, pentru a se simţi fericiţi au nevoie să caute un adevăr ?

Se gîndi că mai degrabă aceste gînduri îi erau create de grava şi crescînda îngrijorare în legătură cu Irma. Şi dori cu ardoare, aproape rugîndu-se, să revină curînd ziua cînd curentul Varàitei să fie din nou pentru vederea şi auzul lui numai o plăcută mîngîiere, fără nici un sens, fără semne de întrebare.

Ştia că o va revedea în noaptea aceea, în timpul proiecţiei. Nu credea că ar putea-o întîlni înainte. Prin urmare, socoti exagerată prudenţa Graziei cînd voi să intre singură în ascensor, seara, în momentul cînd aveau să iasă împreună.

— Te aştept în maşină, e mai bine.

O măsură în plus pentru a evita o neplăcere. Din cabina de cristal, cînd era el în ascensor, văzu în hol, ca şi data trecută, pardesiul roşu al Irmei : era, printre alte persoane, la masa de recepţie, şi vorbea cu portarul. Despre ce anume ? E posibil să îndrăznească să se informeze, să spioneze ? Oricum, nu ar fi putut să o facă în prezenţa lui L., care din fericire se afla lîngă ea şi pe care, pentru o clipă, Emilio nu-l recunoscuse.

— Oh, bravo : de ce nu vii la masă cu noi ? îi spuse L. văzîndu-l.

L. o invitase la masă pe Irma, pentru a merge apoi cu ea la proiecție : și aceasta era fără îndoială consecința discuției pe care Emilio o avusese cu el în aceeași zi în pauză, în timp ce se înfruptau din bunătățile din coșuleț, pe malul apei Varàita : „Privește-o puțin cu atenție pe mica Giraudo : nu ți se pare că este foarte, dar foarte fotogenică ? Uneori se întîmplă chiar așa. Căutăm disperați tipuri noi. Și pe cei pe care îi avem sub ochii noștri nu-i vedem. După mine avem de-a face cu un chip excepțional. Expresia ochilor, mai ales. Pînă acum a refuzat fiindcă i se ofereau numai roluri fără importanță. Îți dai seama, fiica unui operator, știe foarte bine ce este cinematograful, și că merită să facă un film numai dacă se confundă cu el. Ea, dacă îi vorbești, îți va spune că nu vrea să audă. Am încercat eu, de mai multe ori. Dar sînt sigur că un rol important și oferit de tine, cînd tu te vei convinge, nu-l va refuza".

În acest scop, așadar, ar fi fost abil să o lase pe Irma să se ducă la masă singură cu L. Dar L. nu știa nimic de el și de Irma. Emilio se căi că în dimineața aceea, în timp ce-i vorbea de Irma, nu a dat ascultare unei inspirații neașteptate : regreta că nu i se confesase, că nu-l lăsase să înțeleagă ceva. Acum putea să se întîmple un dezastru. Irma, bănuitoare din cauza telefonului, cînd dintr-o eroare, fusese pusă în legătură telefonică cu Grazia, ori pentru că cineva din echipă ar fi pălăvrăgit ceva, putea ușor să înceapă discuția, rămînînd singură cu L. ; și L. putea, fără răutate, să-i spună tot ce știa : și anume că în hotel se afla de mai mult timp o prietenă franțuzoaică a avocatului Viotti, sau chiar, și era suficient, că o franțuzoaică frumoasă lua masa aproape în fiecare seară cu Viotti.

Ezită o clipă, apoi se hotărî să accepte invitația. În clipa aceea, îl fixase pe L. cu o privire aparte, intensă, poate rugătoare. L. înțelese ușor și răspunse cu o fulgerare a ochilor lui negri, indicînd-o pe Irma care, în clipa aceea, le întorcea spatele și retrăgea de la portar legitimația : formalitate necesară pentru rezervarea biletului de avion. Și astfel totul se limpezi. L. îi spusese Irmei să-l cheme, anunțîndu-l prin portar. Irma, natural, își dăduse numele. Iar portarul auzindu-l, își aminti că era același cu numele pentru care se rezervase biletul, din ordinul lui Emilio.

Ieșiră. Ploua. Timpul se schimbase într-adevăr. Mașina lui L. era parcată în fața hotelului, dar, printr-o întîmplare

fericită, pe partea opusă mașinii lui Emilio. Grazia era acolo, la volan, în așteptare. L. care fulgerător trebuie că înțelesese tot sau aproape tot, o luă pe Irma de un braț și cu ea, iute, cu pretextul de a evita ploaia, se îndepărtă. Emilio îi urmă : întorcîndu-se o clipă, văzu că Grazia zîmbea și aproba.

Merseră să ia masa la restaurantul din Borgo Medioevale, pe țărmul Padului. Irma a fost de o dispoziție extraordinară toată seara. Rîdea, glumea, făcea glume spirituale, bizare, amuzante : L. înțelese că era nu numai o fată frumoasă, dar și inteligentă, și că nu era exclus să poată deveni cu adevărat o actriță. În dimineața următoare, Emilio se trezi plin de încredere și de veselie ; chiar dacă, de la fereastra băii, părea că acoperișurile, casele, străzile orașului Torino, se întindeau pînă în infinit sub ploaie și în ceață ; și în tot acel cenușiu negricios, ultimele coifuri galbene ale parcurilor și bulevardelor dispăruseră. Grazia dormea liniștită. Pentru a o saluta, o sărută cu drăgălășenie pe un umăr care apărea gol și plin din voalul roz al cămășii și unde pielea ei brună era atît de netedă, că părea lucioasă. Fără a deschide ochii, pe jumătate adormită, Grazia îi întoarse sărutul și îl întrebă ce timp era afară. Aflînd că ploua, îi spuse rîzînd :

— *Il vaut mieux comme ça. Tu vois ? Le bon Dieu est de mon côté. Fais donc attention, ne roule pas trop vite avec l'auto, et ne me trahis pas trop...* [1]

Mulțumi din nou cerului că i-o scosese în cale pe Grazia. Era singura pe care nu ar fi avut nici o plăcere să o înșele. Singura deci cu care ar fi trebuit să trăiască. Unele persoane foarte marcante din mediul cinematografici, profitînd într-un mod sau altul de inevitabila confuzie birocratică și juridică, ca urmare a cinci ani de război, obținuseră în perioada aceea anulări de căsătorie. Nu-i trecuse niciodată prin cap să divorțeze de Elena : cu ce scop să o facă ? Și apoi, după primele luni din 1946, a obține divorț începea să nu mai fie ceva simplu. Dar, se gîndea în sinea lui, nu fără uimire, că dacă Elena ar fi cerut divorțul, el ar fi acceptat tocmai ca să se căsătorească cu Grazia.

•

[1] E mai bine așa. Vezi ? Dumnezeu ține cu mine. Fii atent și nu merge cu mașina cu viteză prea mare, și mai ales nu mă înșela prea mult... (fr.)

Întîlnirea cu Irma era la un bar sub porticuri, în fața gării de la Porta Nuova : departe de locurile frecventate de tehnicienii echipei, care, dealtfel, la ora aceea matinală, într-o zi de odihnă, obișnuiau să doarmă : în orice caz, aglomerația și locul central puteau face ca întîlnirea să pară cu totul întîmplătoare.

Irma întîrzia însă. Emilio aștepta în bar, în picioare, și privea pe fereastră. Era plimbarea de duminică dimineața. I se părea că din trei sau patru persoane recunoștea una, cu toate că trecuseră atîția ani. Sau poate se înșela : erau necunoscuți : dar erau și tipi din Torino care aveau un aer de familie sau de asemănare cu alți tipi torinezi cunoscuți de totdeauna. Îi erau toți dragi : simțea că este unul dintre ei. Și, din cine știe ce motiv, pe care nu reușea să și-l explice, îi îndrăgea mai mult pe cei antipatici, răi, grosolani și nu pe aceia care îi aminteau anii și prietenii de la Universitate și de la Teatrul de Artă, adică pe Serra, Ferrua, chiar pe Rousset : ci pe cei care îi aminteau ambianța familială și copilăria, colegii tatălui său, funcționarii, burghezii, cei din clasa aristocratică pe care îi vedea, uneori, în casa mătușilor sau în casa lui, și de care tatăl lui și mama țineau mult seama.

Intră în bar un vatman în vîrstă : trecîndu-i pe dinainte, salută ușor, cu două degete la vizieră. Era desigur un salut de politețe : un obicei, încă viu la Torino printre persoanele în vîrstă, cînd intră într-un local public. Dar Emilio, pentru un moment, se gîndi că se putea chiar ca vatmanul acela să-l cunoască... Nu, nu se putea : tatăl lui Veve avea peste optzeci de ani, și nu mai era în slujbă. Nu era el, se gîndi Emilio, privind figura dreaptă și chipul grav al bătrînului care-și bea calm rachiul, nu era el, dar îi semăna. De cînd nu se mai gîndise la tatăl lui Veve ! Dacă mai era încă în viață, înseamnă că luase parte la Rezistență sau fusese cel puțin simpatizant, după cum putuse : și cu cît entuziasm o fi sperat, la sfîrșitul războiului, într-o lume, într-o Italie, diferită și nouă. După război, multe lucruri se schimbaseră. Dar nu destul. Încă nu, așa cum sperase chiar de atunci bătrînul vatman. Emilio, în iunie, votase, natural, pentru Republică. Votase chiar pentru Partidul Socialist. Credea că o poate face fără risc, după cum credea, în orice ocazie, că se poate arăta progresist și că poate proclama propriul trecut antifascist. Vai ! Ar fi vrut desigur să fi fost antifascist și chiar fusese așa : dar numai pînă la un oarecare

punct, şi îşi amintea mereu de acest lucru : adică nu renunţase la primul mare cîştig din viaţa lui, şi acceptase ca numele lui, ca organizator general, să apară pe un film care scotea în relief forma cea mai stupidă şi mai crudă a violenţei fasciste, adică avioanele italiene care mitraliau pe cetăţenii etiopieni dezarmaţi. Iar acum, era socialist. Nu era vorba de o convingere intimă, ci de o vanitate, de un snobism, de o poză intelectuală, o polemică aproape glumeaţă cu democrat-creştinul Golzio, care, pe de altă parte, nu vedea nimic rău ca şeful statului său major să militeze într-un partid de stînga. Urmări cu privirea pe bătrînul vatman care plăti la casă şi apoi ieşi drept, melancolic, demn. Traversa porticurile, se depărta de piaţă, sub răpăitul ploii şi prin mulţime, spre capul liniei din via Sacchi. Melancolia, îşi spuse Emilio, nu era poate numai a vatmanului : i se părea că-l urmărise cu privirea ca pe îndepărtarea şi în sfîrşit dispariţia unei remuşcări reînsufleţite. Emilio ştia foarte bine că minte, şi ştia că are şi un motiv : secret pentru toţi ceilalţi, dar nu pentru el. Ştia, în sfîrşit, că este ipocrit ; dar nu pînă într-atît, încît să nu-şi dea seama că susţinea socialismul numai din convingerea că adversarii italieni şi străini ai socialismului, şi ai comunismului erau, în Italia, prea puternici : şi că, deci, îşi spunea în Italia, socialismul şi comunismul nu vor învinge niciodată.

Apăru Irma : cu pardesiul ei roşu şi o valiză. Era fatal că trebuia totdeauna să-l surprindă. Contrar felului cum o lăsase cu o noapte înainte după masa cu L. şi după proiecţie şi după cum se gîndea că o va reîntîlni acum, părea abătută, iritată, aproape tulburată. Se părea că nici nu avusese chef să se pieptene bine : părul roşu era într-o parte prea umflat, în alta prea lins, într-o dezordine nearmonioasă şi involuntară. Cu o mînă îşi ridică şuviţa bogată care îi cădea pe frunte :

— *Famme prende un caffè, nun ho preso gnente*[1]. Vorbea în dialect roman : era, aproape, totdeauna un semn rău.

— Ai întîrziat, spuse Emilio privind ceasul aproape distrat, şi fără să bănuiască că ar fi făcut mai bine să renunţe.

— Ah, da, îmi reproşezi ? După ce m-am sculat atît de dimineaţă ? Cu ziua asta frumoasă, ce excursie vom face !

[1] Oferă-mi o cafea, n-am luat nimic. (romanescă.)

Şi cînd te gîndeşti că puteam dormi liniştită pînă la două !

— Dacă vrei să te întorci, Irma...

— M-ai invitat să-mi arăţi Lago Maggiore şi cum nu l-am văzut niciodată, acum du-mă. Să mergem.

În maşină, privea fix înainte şi tăcea. Din cînd în cînd, cu un gest mecanic, ridica o mînă şi şi-o trecea pe frunte, îndepărtînd părul care îi cădea în ochi. Emilio căută să o facă să vorbească, pentru a afla motivul îmbufnării ; dacă exista într-adevăr vreun motiv. Dar Irma răspundea în monosilabe. Deodată, fiindcă Emilio insista, se întoarse furioasă, spunîndu-i să o lase în pace : nu avea nimic, numai că nu avea nici o poftă să vorbească, asta era.

— Poate ţi-e somn, încercă Emilio, şi-i arată umărul : Lasă-te aici, şi dormi. Oricum, pe ploaia asta trebuie să merg încet.

— Nu, mulţumesc, stau bine aşa.

Acelaşi rezultat fără succes avu apoi încercarea de a o îmbuna cu o mîngîiere. Irma îi respinse mîna. Nu i se mai întîmplase niciodată, cel puţin în modul acela atît de brusc. Emilio nu ştia ce să creadă. Se resemnă să tacă şi să asculte radioul care transmitea canţonete. La un moment dat, învîrtind butonul, captă Monte-Carlo : *J'ai ta main, dans ma main* [1], cînta Trenet.

— Închide, te rog, nu pot să ascult : mă enervează.

Emilio îşi închipui că în dimineaţa aceea chiar, la pensiune în timp ce ea îşi plătea contul, coafeza sau croitoreasa echipei îi vor fi spus, din întîmplare, că o „franţuzoaică" stătea cu el la Grand Hôtel ; asta ar fi explicat întîrzierea, proasta dispoziţie şi nervii pe care îi provoca acum un cîntec francez. Dar cum să remedieze ? Putea să se apere, putea să nege, dacă Irma ar fi început să vorbească. Dacă totuşi Irma tăcea, ar fi fost stupid să întindă el mîinile înainte ca să se apere.

Deşi cerul, spre prînz, se lumina uşor, ploaia nu înceta. Orezăriile toate în apă, şirurile de plopi desfrunziţi, aproape cu totul, erau în uniformitatea cenuşie, şi în geometrica lor regularitate, un spectacol grandios. Nici nu încercă să comunice această impresie Irmei căreia îi vedea numai profilul înverşunat, buzele închise cu forţa, ochiul sever, deschis şi fixat pe mijlocul autostrăzii, şi mîna care cu încăpăţînare respingea părul roşu de pe frunte. Chiar fără a-şi lua ochii

[1] Am mîna ta în mîna mea. (fr.)

de la volan și chiar fără a-l vedea, Emilio înregistra gestul acela prea frecvent, prea identic, prea monoton pentru a nu-i da ideea unui reflex involuntar, al unei oarecari nebunii. Și neliniștea pe care o încerca era de aceea tot mai intensă. Ar fi vrut să strige : „Încetează odată cu mîna aceea, termină ! Nu ai un pieptene ?“ Dar se stăpîni. Și nu atît pentru că se temea de o probabilă reacție injurioasă din partea Irmei, cît pentru că a-i vorbi de gestul acela, fie și cu intenția de a-l opri, îi repugna, în mod misterios.

La Novara ieși din autostradă și se îndreptă spre Arona. Peisajul se schimba puțin cîte puțin. Iată Oleggio, Marano, primele dealuri. Dar expresia încruntată și fixitatea încăpățînată a Irmei și gestul mîinii continuau întocmai ca înainte. Nici măcar lacul nu o interesa. Îndată ce apăru, Emilio i-l arătă, cu însuflețire :

— Uite, privește. Privește castelul acela acolo sus : este Rocca di Angera !

— Nu te deranja să-mi dai atîtea explicații : am și eu ochi.

Dar Emilio văzu că ea nu privea la dreapta, spre lac, ci mereu înainte, în gol. Nu se emoționa nici, puțin după aceea, la apariția celor două insule, care prin ploaia alunecoasă și argintie, cortină imensă în mișcarea neîncetată de a cădea, și pe suprafața lacului, lividă, tulburată de foarte mici și foarte ascuțite valuri, păreau două mari corăbii ancorate, în mod bizar și armonios înarmate : case cenușii, roze, albastre, gălbui, terase și statui de piatră, grădini cu plante mereu verzi și alți copaci pe care vîntul și ploaia le desfrunzeau de ultimul ton galben. Un vas adevărat apoi, alb și albastru, era îndreptat spre larg, în partea în care lacul, în centrul țărmurilor opuse și îndepărtate, și al munților aproape pierduți în ceață, dădea impresia de a continua spre infinit ca înspre o adevărată mare. Vaporul înainta împotriva forței valurilor și a vîntului, atît de încet, încît Emilio, ori de cîte ori privea, avea impresia că-l găsește în același loc. I-ar fi plăcut să-i spună Irmei : „Privește insulele : par două corăbii“. Sau : „Privește vasul acela : pare că stă pe loc.“ Dar întîlnea același sever și închis profil, și prefera să nu riște, să nu primească un alt răspuns urît.

Vasul mergea spre largul lacului. Acolo, spre stînga, înainte de hotarul cu Elveția, era Cànnero. Își aminti de un mic restaurant și de un mic hotel : venise într-o zi, de la

Milano, încă înainte de război. Ca o fată, desigur ; deşi, în momentul acela, nu-şi mai amintea cine fusese : poate o balerină de la revista Galdieri, poate o prostituată oarecare, poate o actriţă de mîna a doua. Cine ştie. Se gîndi că, fără a-i vorbi, natural, despre fată, i-ar fi putut propune Irmei să se oprească la Cànnero.

— Ţi-e foame ? spuse rupînd în sfîrşit liniştea.

— Dacă mănînc sau dacă nu mănînc îmi e complet indiferent. Fă ca şi cum nu aş exista. E mult mai bine. E mai sincer, crede-mă.

— Cum ? ! Ce spui ? ! Ce ai împotriva mea ? Ce ţi-am făcut ? Dar e absurd să continuăm aşa. Vorbeşte odată ! Sau termină !

Nu răspunse. Emilio înţelese că Irma avea un plan precis : mai întîi, îl provocase, acuzîndu-l indirect că îi ascunde ceva („Fă în aşa fel ca şi cînd eu nu aş exista... E mai sincer") ; acum, tăcînd din nou, după cum făcuse de cînd plecaseră din Torino, căuta să-l exaspereze, pentru ca el să vorbească, să întrebe, treptat treptat să se acuze, să se descopere. Şi din păcate, pentru un moment intrase în joc. Se opri la timp. La tăcerea fermă şi acuzatoare a Irmei, singurul răspuns era o tăcere distrată, indiferentă, inocentă. În nici un caz nu avea să vorbească el primul. Şi s-ar fi apărat numai împotriva unei acuzaţii concrete. Se pregătise. Ar fi spus : „Da, este o doamnă franţuzoaică pe care o cunosc de mult, şi pe care am întîlnit-o din întîmplare la Torino, unde are rude, prieteni şi treburi. Am luat masa cu ea de cîteva ori, asta-i tot". Dar Irma nu mai spuse nimic. Şi nici el.

Cînd sosiră la Cànnero, ploaia încetase. Intră în restaurant pentru a rezerva o masă, apoi o ajunse pe aleea de platani, de-a lungul lacului.

Încet, cu mîinile înfundate în buzunarele pardesiului roşu, Irma mergea atingînd uşor bara de fier, călcînd în picioare frunzele ruginii şi muiate de ploaie. Din cînd în cînd îşi îndepărta părul de pe frunte, dar, slavă domnului, mai puţin frecvent ca înainte. Lacul, lîngă ţărm, era plumburiu, pe punctul de a se calma : departe, jur împrejur, era mai limpede, aproape verde, dar încă agitat. Destrămări de nori cenuşii, albi, stăteau agăţaţi la jumătatea munţilor de pe ţărmul opus şi chiar mai jos. În confuzia aburilor stîrniţi de fabrici şi de negură, atins ici şi colo, pe acoperişuri şi case, de o momentană şi slabă

rază de soare, se ghicea un oraş : Luino... Irma se oprise. Nu privea peisajul. Fără să-şi scoată mîinile din buzunare, decît dreapta, cînd şi cînd, pentru acelaşi gest, se sprijinea cu pîntecul de fier, se apleca puţin şi privea fix, jos spre lac.

Se apropie de ea şi privi şi el. Undele apei, de un albastru închis, negru şi verzui, după cîteva clipe, după ce îţi obişnuiai ochii, apăreau populate : erau peşti mari, negri, sau de culoarea peltrului [1], cînd nemişcaţi, cînd în fulgerătoare salturi, în spatele unor prăzi invizibile. Începu să-i privească, fascinat de mişcările lor, pe care nu le putea prevedea, şi uitînd de tot şi de toate. Chiar şi viaţa peştilor, pentru noi atît de misterioasă, avea, îşi spuse, legile ei, o raţiune a ei, dramele ei, clipele ei de fericire. Evoluţiile acelea iuţi ca săgeţile şerpuitoare, contorsionate, îmbinate, acele încremeniri străbătute de fiori, sau întrerupte de priviri neaşteptate, păreau la început fără sens şi decorative : fără îndoială că erau consecinţa unor intense pofte sfîşietoare, a unor terori ucigătoare. Cine putea spune ? Cu cît privea mai mult, cu atît i se părea că teroarea era instinctul cel mai puternic al peştelui : teroarea, în contrast continuu cu foamea sau cu dragostea : teama de moarte, în fiecare clipă în joc împotriva dorinţei de a trăi.

O frunză galbenă, din platan, zburîndu-i lent pe dinainte, căzu în apă. Se trezi. Cu coada ochiului, văzu, lîngă cotul stîng, purpuriul pardesiului Irmei : încă neclintită şi sprijinită, ca şi el, de fierul barei. Privind peştii, uitase de Irma. I se mai întîmplase şi altă dată, ca ieri lîngă rîul Varàita. Se surprinsese meditînd, visînd. Şi, întocmai ca ieri, scopul nu putea fi decît acela de a scăpa, instinctiv, de gîndul obsesiv al Irmei. Dintr-o dată i se păru că Irma nu mai avea optsprezece ani, ci vîrsta Elenei şi că nu Elena, ci Irma era soţia lui. Atît de mult se simţea prizonierul ei, se temea de ea şi o ura ! Ar fi vrut... da, pentru o clipă, îi trecu prin minte ideea, numai ideea... ar fi vrut bucuros ca Irma să moară într-un accident, sau să se sinucidă, sau (mult mai bună, da, era această soluţie, desigur, mult mai bună) să se găsească cineva care să se

[1] Aliaj de cositor şi de mercur.

îndrăgostească de ea și să o ducă departe de el pentru totdeauna.

— *Sciur avucat, è in tavola* [1].

În tăcere, traversă cu Irma aleea, intrînd în sala de la parter. Era foarte puțină lume : ziua posomorîtă și ploioasă îi descurajase pe obișnuiții excursioniști de duminică.

Se așezară acolo unde li se pregătise o masă mică lîngă o fereastră, unul în fața celuilalt. Începură să mănînce tot în tăcere. Între timp, cerul începea să se întunece. Ajunseră la fructe fără să fi schimbat o vorbă. Irma ținea ochii în jos, în farfurie. Îi ridicase de două sau de trei ori, întîlnind imediat ochii lui Emilio care, cu o crescîndă și stîngace ascunsă neliniște, nu încetase să o privească. O stranie cută verticală îi traversa fruntea. Chipul ei tînăr, roz, cu nasul puternic și drept, în podoaba de păr roșu ciufulit, părea insensibil la lumea externă, închis cu încăpățînare într-o idee a ei tristă. Și gestul cu care ducea la gură mîncarea avea ceva absent și nebunesc : întocmai ca gestul de a-și aranja părul, pe care-l avusese mai devreme în mașină sau pe țărmul lacului.

Pentru a-i oferi sarea, la un moment dat, nu mai putuse să reziste tentației de a-i atinge mîna. Fusese, fără îndoială, o mișcare greșită. Mai bine nu ar fi făcut-o. Irma își retrase mîna cu violență, ca arsă, așteptîndu-se, poate, la un protest din partea lui. Dar el rămase tăcut.

Îl costa tăcerea. Își spunea că probabil era timpul ca printr-un zîmbet, o mîngîiere, un cuvînt amabil, Irma să se predea. Suferința urii aceleia ! Și apoi, nu era nici ora două, și avionul pleca la opt seara, de acolo la Malpensa se ajungea în mai puțin de un ceas : cum ar fi petrecut atît timp, dacă nu făceau dragoste ? Pe de altă parte, tocmai acea tristețe mortală, amărăciunea, răceala, poate ura asupra căreia căuta, sincer și curajos, să-și concentreze tot timpul zilei, ar fi fost, știa bine, salvarea lui. Irma nu putea să nu simtă în el aceste sentimente : nu mai putea să-și facă iluzii : era obligată să înceapă să creadă că totul se sfîrșise.

Acum ploua din nou. Apa cădea oblic, cu putere, în geamurile ferestrei, lîngă care era masa lor. Pe pervaz, în afară, două plante firave de mușcate, în lădiță, cu

[1] Domnule avocat, masa e gata ! (piem.)

ultimele lor flori rare, roșii, tremurau de-ți făceau milă. Luino, celălalt țărm, munții, dispăruseră în cenușiul încărcat de ploaie. În interior, o pernuță în formă de salam, așezat de-a lungul ramei inferioare a ferestrei, pentru a opri vîntul de afară, se uda puțin cîte puțin de apă : se formau, ici și colo, dîre de apă care alunecau puțin cîte puțin în jos de-a lungul tencuielii de pe perete. O privi din nou pe Irma, fără să se gîndească la nimic : și o văzu, pentru prima oară, în ziua aceea, zîmbind : și zîmbind drăgăstos, fixîndu-l. Ce se întîmplase ? Ar fi trebuit să se întristeze, dacă ar fi fost într-adevăr înțelept ; în schimb, se înveseli. Iată că în timp ce ochii ei mari negri, dintr-o dată luminoși, îl priveau cu un surîs malițios, îi simți piciorul, care i se apropiase pe sub masă de al lui, și acum, în mod plăcut, îl apăsa pe o parte. Mîna trandafirie înaintă încet pe fața de masă, vrînd parcă să ceară iertare de nepolitețea dinainte ; și se așeză, caldă și vibrantă, pe mîna lui. Crezu că greșise în gîndul lui. Irma nu descoperise nimic, și nu bănuia nimic ; era necăjită că trebuia să se întoarcă imediat la Roma și să rămînă încă o lună departe de el. Irma, o cunoștea, nu ? Era bizară, capricioasă, smintită. Poate că fusese îmbufnată timp de atîtea ore numai din dorința instinctivă, copilăroasă, de a-l pune la încercare. Deci ?

Deci, nu hotărîse să evite, pentru un moment, orice ceartă ? Nu-i sugerase Grazia să petreacă duminica cu Irma în modul cel mai liniștit cu putință ? Zîmbi îndată și el, drept răspuns. Îi murmură :

— Irma, mică...

Se înroși. Își plecă privirea, continuînd să zîmbească, păru că ezită, și că tremură : dar cu ușurare, ca și cînd ar fi ieșit dintr-un coșmar. Se întoarse spre fereastră, spuse :

— Cum plouă !... și tonul ei nu era deloc de plictiseală sau de deznădejde : dimpotrivă, era afectuos și optimist, ca și cum ar fi spus : cît de fericiți am putea fi ! Cel puțin astfel crezu Emilio că înțelesese. Aproape sigur că nu greșește, încercă :

— Vrei să te odihnești ? Vrei să mergem sus ?

— Da ?! spuse Irma bucuroasă. Crezi că se poate ? Nu îndrăzneam să ți-o spun. Știi bine totuși că sînt minoră, ține cont ! Nu aș vrea să ai neplăceri.

— Dă-mi o legitimație, un document. Vom lua două camere, și apoi vin eu la tine.

— Te pricepi, hei ? rîse Irma, aproape fără gelozie
— Sînt doar mai bătrîn decît tine.

Dar ce se întîmplase, se gîndi, că se schimbase atît de brusc dispoziția Irmei ? Ce oare o vindecase ? Părea că fusese de ajuns ploaia, cu răpăitul ei ritmat și furios în ferestre și pe asfalt, de-a lungul lacului, ploaia cu perdeaua ei foșnitoare de mătase cenușie deschisă, care acoperea și ascundea lacul, țărmul, muntele, lumea întreagă.

Cînd intră în camera Irmei, după cîteva minute, găsi o penumbră gri și învăluitoare, o aluzie imediată la dragoste. Obloanele erau apropiate : prin fentele înguste șerpuia argintul ploii și al lacului. Și pocănitul stropilor, lunecarea apei părea că izolează camera, întocmai ca pe cabina unui vas, în mod ciudat, încremenit în mijlocul unei furtuni. Irma ? La început nu o văzuse și se gîndi că era în baie. Apoi își dădu seama că era în pat, și că se acoperise cu capacul cearșafului în jurul capului, ca o arabă : lăsînd o deschidere numai pentru ochii negri și aprinși, care îl fixau.

— Vino, repede ! îi spuse prin cearșaf.

Emilio se dezbrăcă iute. Încă nu terminase, cînd cu un singur gest, Irma aruncă de pe ea cearșaful și cuvertura și apăru, trandafirie, pe albul rece și albăstrui. Îl fixa rîzînd cu o vădită lipsă de pudoare. Fără a se mișca repetă :

— Vino !

Dăduse la o parte și perna : părul ei roșu, împrăștiat ca acela al unui cap de meduză în jurul chipului aprins și rîzător, în penumbra albăstrie, era aproape violet. Trupul ei era al unei femei mature.

— Iubita mea, spuse Emilio.

— Nu, spuse Irma. Mai întîi trebuie să-mi promiți ceva.

— Sigur, iubito, tot ce vrei...

— Tot ce vreau ? Trebuie să-mi promiți clar, mai întîi. Cuvînt cu cuvînt.

— Sigur. Spune-mi iubito, spune-mi !

— În felul acesta voi vedea într-adevăr dacă mă iubești.

— Spune-mi, iubito !

— Ei bine, atunci promite-mi că cel mai curînd posibil... Ba chiar repetă acum cu mine : promit că cel mai curînd posibil...

Emilio, rîzînd, începu să repete :

— Promit că cel mai curînd posibil... se opri, aşteptînd ca Irma să continue. Dar, în aşteptarea scurtă, văzu că Irma, dacă la început rîsese şi ea, acum devenise înspăimîntător de serioasă.

Irma îl privea fix, cu expresia neclintită şi întunecată pe care el nu reuşise niciodată să şi-o explice, şi reluă încet încet :

— ...cel mai curînd posibil, voi divorţa de soţia mea, şi te voi lua pe tine de soţie.

Înţelese că totuşi Irma nu glumea : era nebună, şi nu glumea. Totuşi încercă să rîdă :

— Bine, iubito... Îndată ce în Italia va fi posibil divorţul.

— Există şi acum, dacă e de asta şi îi cită cazurile, foarte recente, ale unor persoane foarte cunoscute în lumea filmului care obţinuseră divorţul luînd o fictivă naţionalitate străină. De ajuns să ai bani, şi cu bani faci totul. Nu-mi poţi spune că nu ai.

— Şi apoi, cum aş putea să te iau de soţie, prostuţo. Fă-mi loc în pat şi să ne acoperim fiindcă e frig...

— Nu, mai întîi trebuie să promiţi.

Era tot mai serioasă. Încercă să o mîngîie. Strigîndu-i furioasă : „Lasă-mă !" îl lovi cu violenţă. De durere, Emilio se ridică şi-şi prinse braţul, strîngînd cu mîna locul lovit. Deveni serios şi el, atunci :

— Da, gîndeşte-te o clipă. Cum aş putea să te iau de soţie, prostuţo ? Ştii că am douăzeci şi şapte de ani mai mult decît tine ? Nu înţelegi că peste zece ani voi fi aproape bătrîn, şi tu vei fi încă un copil ?

— Acestea, da, sînt prostii. Ştii pentru ce nu vrei să o faci ? Pentru un singur motiv. Pentru că îţi iubeşti soţia.

— Dar du-te dracului ! Închipuie-ţi ! şi îi explică iute că nu o iubea pe Elena şi că nu o iubise niciodată ; că o luase în căsătorie numai pentru că era prietena intimă a familiei Golzio, adică numai pentru a face o carieră ; în fine, că nu era nici măcar sigur că Luigino era copilul lui.

— Atunci, dacă e aşa, *trebuie* să divorţezi de ea : ce aştepţi ?

— Nu e aşa simplu cum crezi să divorţezi. Şi apoi, la ce bun ? Ţi-am spus încă din prima zi că nu mai am nici un raport intim cu soţia mea : a devenit o prietenie : o prie-

tenie superficială, fără să fie vreo legătură strînsă, adevărată...

— La ce bun ?! Ca să ne căsătorim noi doi. Şi îl privea fix, cu ochii ei mari negri care păreau că vor să-l străpungă. Rămăsese aşa mută, fixîndu-l, pentru un moment, apoi reluă încet, încet : — Dacă nu o faci pentru că o iubeşti pe soţia ta, atunci... e că pe mine, pe mine nu mă iubeşti.

— Tocmai pentru că te iubesc, nu vreau să-ţi fac un rău şi...

— Ţi-am făcut rău la braţ, acum ? Iartă-mă, ştii, nu am făcut-o înadins... Îţi cer iertare... Dar răul, cine l-a simţit ? Eu, nu. Tu l-ai simţit. Răul nu-l simte cine îl face. Ce ştii tu de răul pe care mi-l poţi face ?

În logica ce părea că străbate brusc nebunia Irmei, şi mai mult decît atît, poate în neaşteptata şi liniştita cadenţă a frazelor, Emilio recunoscu inteligenţa lui Piero. Se întîmpla rar ca Irma să arate că este fiica lui. Desigur, Irma moştenise poate ciudăţeniile mamei ei : după cum era clar din privirea ei care avea uneori întocmai fixitatea privirii Nuccici, şi niciodată scînteia isteaţă şi înţeleaptă a privirii lui Piero. Iată, de la Piero, Irma avea mai ales încăpăţînarea. Emilio căută să profite de momentul acela de calm :

— Răul pe care ţi-l fac nu l-ai simţi acum. Ci în viitor. Ţi-am spus-o : dacă ne-am căsători, cînd eu voi fi bătrîn, tu vei fi încă tînără. Şi apoi, să lăsăm deoparte această raţiune, chiar dacă este suficientă. Mai este alta, foarte importantă, la care tu nici nu te-ai gîndit.

— Care ar fi asta ?

— Tatăl tău. Nu te-ai gîndit. Nu i-am putea spune pentru nimic în lume ceea ce s-a întîmplat între noi. Să-i spunem că ne-am îndrăgostit şi că eu am luat hotărîrea să divorţez ca să mă însor cu tine ?... Înţelegi foarte bine că e absurd. Ar fi ca şi cum i-am înfige un cuţit pe la spate.

Irma tăcu şi-şi lăsă ochii în jos. Emilio, imediat, se căi de ceea ce-i spusese : era clar că dacă Piero ar muri, motivul acela nu ar mai exista. Şi Irma părea că se gîndise la acelaşi lucru, deoarece, fără să-şi ridice ochii, murmură :

— Între timp ai putea începe să... apucă brusc cămaşa de pe noptieră şi şi-o puse pe ea, continuînd cu un zîmbet delicat, neprevăzut şi răutăcios... — *almeno non dirai che,*

anche a comincià a fà le pratiche del divorzio, je dài un dispiacere a papà ! Prima de tutto, nun è neanche neccessario dijelo [1].

— De ce ? Te îmbraci ? Aşteaptă !

— Lasă-mă ! Nu mă atinge.

— Dar cum ? Dacă mai adineauri...

— Adineauri era adineauri. Dacă tu ai fi făcut ceea ce ţi-am cerut eu, eu aş fi făcut ceea ce mi-ai cerut tu. Gata, s-a terminat. Pînă ce nu-mi promiţi că mă iei de soţie, nu mai facem dragoste.

— Tot e bine că tu eşti cea care rîzi prima !

— Rîd tocmai pentru că sînt destul de sigură de ceea ce spun. Bineînţeles, s-ar putea să-mi schimb părerea. Deşi mi se pare greu de schimbat. În orice caz, dacă-mi schimb ideea, vei afla. Oricine îşi poate schimba o idee. Pînă şi tu, nu ?

— Irma, eşti nebună !

— Cine ştie, se prea poate. Uite-ţi cheile. Nu mai am nevoie de ele.

Din geantă scoase cheile din via del Mare. Le aruncă pe pat, fugi în baie şi se încuie înăuntru.

Emilio îşi luă cheile şi începu să se îmbrace, încet. Avea libertatea, mult dorita libertate. Iată o strîngea în palmă, ca pe chei. Totul fusese mult mai uşor şi mai iute decît prevedea. Acum, singura problemă era în ce fel să petreacă după-amiaza aceea şi să ajungă apoi la Malpensa. Dar ce tristeţe, un lucru sfîrşit astfel ! Se opri o clipă înainte de a-şi pune pantofii, ca să asculte răpăitul ploii pe lac în liniştea profundă a duminicii ; să privească lumina de argint furişată printre obloane ; să-şi închipuie, privind patul aproape neatins, plăcerea pe care, în orice caz, o pierduse. Oh, dar nu se poate avea totul în viaţă. Se va întoarce acolo cu Grazia, de ce nu ? Dar nu, nu ; era inutil să încerce să nege : Irma era nebună, Irma era periculoasă, Irma era odioasă. Dar acum că o pierduse, îşi dădea seama că o iubeşte cum nu ar fi crezut niciodată.

[1] ...cel puţin n-o să spui ca dacă începi să înaintezi formele de divorţ şi faci vreo neplăcere tatii, în primul rînd nu-i nevoie să i-o spui. (romanesca.)

C-o iubește ? Nu era exact cuvîntul. Dar ce importanță avea cuvîntul ? Știa perfect că dacă prin absurd ar fi luat-o pe Irma de soție, nu ar fi fost în stare să renunțe la alte femei nici timp de o lună măcar. I se părea că are nevoie de ea, dar și de celelalte. Nenorocirea era numai în fidelitatea pe care i-o pretindea Irma. Nenorocirea era gelozia Irmei. De ce nu putea fi sincer cu ea ? ! De ce nu putea iubi și să fie iubit, cînd de o femeie, cînd de alta ? Instinctul unei posesii exclusive există și la animale. Și civilizația umană, cu toate artificiile ei și cu instituțiile suprapuse, în loc să ne elibereze de instinctul acela i-a dat chiar puterea și autoritatea de lege morală. Oare totdeauna va fi astfel ? Nu exista speranța vreunui progres și în acest domeniu ? Își întrerupse considerațiile generale ; și, din însăși spontaneitatea lor, constată că e trist, da, totuși nu prea mult.

Au trecut și orele după-amiezii. S-au dus pînă la Locarno unde au făcut unele cumpărături elvețiene : ciocolată, țigări, țigări de foi, pulovăre și flanele de cașmir. Irma plecă la ora știută cu avionul, de la Malpensa. Emilio se întoarse la Torino ca să termine filmul.

Se gîndea că va petrece o lună cu Grazia : o lună fără griji. Dar Grazia nu credea : *„Tu crois d'en être quitte à si bon compte ? Tu te fais des illusions, mon chou. Tu verras."* [1] Cînd îi telefonă Gisei pentru un interes de serviciu, o întrebă ca din întîmplare de Irma. Veștile păreau a fi bune : Irma venea punctual la montaj, era liniștită, doar puțin melancolică : după părerea Gisei, motivul era sănătatea lui Piero care se înrăutățea din zi în zi. Atunci, Emilio chemă, ca și în alte dăți, spitalul și vorbi cu medicul : deocamdată nu era nici un pericol.

Grijile reîncepură în săptămîna următoare : Irma telefona din nou. Chema la două sau trei seri, la ora ei obișnuită, de la telefonul public din piața San Silvestro. Grazia nu greșise. Prin telefon, glasul Irmei părea calm. Dar nu era resemnată. Dimpotrivă. Spunea că nu se căia, că nu-și schimbase ideea. Spera că și-o va schimba el.

[1] Crezi că poți fi chit cu ea atît de ieftin ? Îți faci iluzii, dragul meu. Vei vedea. (fr.)

Deocamdată pretindea să rămînă pentru el „o bună prietenă“. Spunea : „De ce nu ar trebui să rămînem prieteni buni, iartă-mă ? Dacă nu m-ai mințit, cînd mi-ai spus că mă iubești, de ce nu ar trebui să rămînem prieteni ?“ Emilio îi spunea că regretă că cheltuiește atîția bani pentru telefoane. Dar ea îi răspundea rîzînd : „Fii liniștit : cînd vii aici, îți prezint contul“.

Cu puțin înainte de jumătatea lunii noiembrie, scenele exterioare ale filmului erau gata. Rămîneau scenele pe zăpadă, pentru care L. urma să se întoarcă la Torino cu o echipă redusă, în decembrie sau ianuarie. Emilio se întoarse la Roma cu toți ceilalți. Și Grazia plecă la Paris unde o aștepta un angajament pînă după Bobotează : desigur ar fi putut să renunțe ; dar au hotărît că era mai prudent o perioadă de despărțire. Dacă Grazia s-ar fi dus la Roma, mai curînd sau mai tîrziu, Irma ar fi aflat. Iar Irma trebuia, da, să aibă certitudinea că începînd cu duminica de la Cànnero, totul se terminase : dar nu pentru că ar fi la mijloc o altă femeie. Ideea i se păru lui Emilio atît de bună, încît, ajungînd la Roma, se apropie, aproape natural, de Elena, începu, îndată ce ajunse acolo, să petreacă serile cu ea, acasă, la cinema, sau cu prietenii comuni. În via del Mare, deocamdată, nu voia nici măcar să pună piciorul. Pe Irma o văzuse la serviciu : ei doi singuri, pentru cîteva minute, în prima zi : zîmbea, părea senină. Poate se aștepta ca el să încerce să o mîngîie și să o sărute. Ar fi făcut o mare prostie, și Emilio se simți destul de tare pentru a nu ceda tentației.

Îl găsi pe Piero foarte rău, mult mai slăbit de cum îl lăsase cu două luni în urmă. Nu se mai rădea, și pe gît și la încheieturi, între cămașă și piele, se ghiceau umflăturile roșietice ale altor noi noduli. Poate prin contrast, sau poate dintr-o ușoară febră, acum continuă, ochii păreau măriți : și străluceau fără încetare între rîs și lacrimi, adunînd și exprimînd parcă toată dragostea pe care Piero o mai simțea încă pentru viață.

Era instalat într-o cameră nouă : la parter, mai mare, dar mai puțin îngrijită decît aceea pe care i-o angajase Emilio. Baza pereților, cu o tencuială lucioasă și verzuie, era toată scorojită ; ici și colo căzuseră bucăți mari informe

de zid. La colțuri, între podea și pereți, grupuri de gunoi, pe care infirmierii cine știe de cît timp nu se gîndiseră să-l ridice. Era un singur bec electric cu o lumină puternică : fără abajur, atîrna, legat de propriul fir, de rama de la căpătîiul patului. Piero spuse că îi schimbaseră camera chiar în zilele acelea. Emilio îi răspunse că nu era drept : că el, la început, angajase cealaltă cameră și că va protesta imediat în fața directorului. Piero îl rugă să nu o facă. Îi explică cu un zîmbet :

— *T'sas, queste al pianterreno, a sun 'd stansie ch'a dàn ai malavi* [1] atunci cînd nu mai e nimic de făcut. În felul acesta e mai simplu apoi să-i ducă de aici. Zîmbi din nou : Îți jur că nu o spun numai pentru a o spune : abia aștept să mă duc pentru totdeauna.

Începu să-și descrie în amănunt suferința. Mîncărimea era continuă, continuă și durerea pe toată pielea, pe tot corpul, în afară de față și de mîini. Dar efectul injecției era din ce în ce mai scurt. Acum se trezea la patru, la trei, fără remediu.

— Mi se pare că stau continuu pe o grămadă de jăratec... *tanti carbun ch'a m' intru drinta la pel e ch'am brüsu tüt, e sempre pegg, sempre pegg* [2].

Apoi îl rugă să revină luni seara la șapte. Îi era posibil ? Dar să treacă mai întîi pe la Cànepa, și să ia un pui frumos și o sticlă de vin *barolo,* și să vină acolo, să ia masa cu el, ca odinioară.

Emilio îi spuse că așa va face. Îi murmură cîteva cuvinte de încurajare și reconfortare, străduindu-se să nu-și arate propria emoție. Trebuia să plece acum. Se ridică de pe scaun și se apropie de Piero. Vru să-l îmbrățișeze. Rămase numai intenția : deoarece plecîndu-se asupra patului, nu reuși să suporte mirosul pe care-l emana.

Se întoarse de la ușă. În camera mare, goală și întunecată, becul, acolo, jos, atîrna aproape drept deasupra craniului slab al lui Piero, care oscila ușor în salut :

[1] Tu știi că astea de la parter sînt camerele care se dau bolnavilor... (piem.)

[2] nenumărați cărbuni care-mi intră în piele și mă ard, tot mai rău, mai rău. (piem.)

— *Lün-es, anlura !* [1] Vocea o avea încă puternică.
— *Lün-es,* răspunse Emilio, şi ieşi.
Era într-o sîmbătă seara.

5

MERGEA ÎNCET, STRÎNGÎND ÎN mîini două sticle de *barolo* şi pachetul de la Cànepa, bine înfăşurat în hîrtia transparentă şi impermeabilă. Îşi lăsase maşina în apropiere, în piaţa San Bernardo. Parcurgea cei o sută de paşi privind cu atenţie toate vitrinele. Îi promisese şi se ţinea de promisiune. De bună voie. Piero a spus la şapte, şi el nu voia să ajungă în întîrziere. Privi ceasul : numai şase şi douăzeci şi cinci. Dar ce tristeţe. La o masă cu Piero, normală, cum s-ar fi dus de vesel, de uşor, uitînd de toate celelalte ! O masă cu Piero timp de atîţia ani, şi în orice situaţie, fusese o certitudine : *certitudinea.* Oprindu-se în faţa unei vitrine cu obiecte de metal, broaşte de uşă, lacăte, chei englezeşti, i se păru, pentru prima dată, cu atîta claritate, că se judecă pe el însuşi : căutase totdeauna numai o plăcere egoistă, superficială, vulgară : singura excepţie, afecţiunea faţă de Piero : singurul sentiment frumos şi nobil din viaţa lui, singurul sentiment care i se părea demn de sacrificii. Şi acum, poate peste puţin timp, cum avea să-l înlocuiască ? În numele cărui alt sentiment ar mai fi crezut că trebuie să renunţe la o satisfacţie, la o vanitate, la o cît de mică bucurie ?

Stătea neclintit apoi în faţa altei vitrine : a unui florar. De cîte ori, ieşind dimineaţa devreme de la Grand Hôtel, care era chiar în faţă, nu-i fusese de ajuns să treacă strada pentru a se crede gentil şi rafinat, pentru a comanda trandafirii sau liliacul sau gardeniile de trimis actriţei, mai totdeauna străine, cu care îşi petrecuse noaptea ! Un vas mare, scund şi rotund, de cristal, era plin cu flori albe, mici, cu corolele închise şi ascuţite şi cu frunzele lungi, de un frumos verde viu. Căută numele, credea că-l ştie : aproape că nu şi-l aminti. Nu mai văzuse niciodată o canti-

[1] Pe luni, atunci ! (piem.)

tate atît de mare. Ar fi vrut să le cumpere pe toate, și să le trimită... Cui ? Elenei ? Da, ar fi putut. Dar de ce ? Gîndul acesta neprevăzut de a trimite flori Elenei nu-i venise desigur din dorința de a-i oferi un lucru plăcut. Ar fi avut numai dorința de a intra în magazin, de a mirosi florile acelea albe, care aveau un parfum foarte fin sau poate, cine știe, nici un parfum : în orice caz, să controleze chiar și asta, să ceară florarului numele lor, să încerce plăcerea de a le cumpăra. Singura femeie pe care o vedea, în zilele acelea la Roma, era Elena. Nu din alt motiv se gîndise să-i trimită flori ei. Plăcerea lui de a cumpăra flori era, deci, vulgară ? Aparent, nu. Dar în realitate, da : vulgară și chiar brutală : nu numai pentru că și-o rezerva lui însuși, ci pentru că o savura prea lacom, o epuiza prea repede, desprinzînd-o și izolînd-o de alte plăceri.

Diomedi, marochinărie de lux. Se temea în primul rînd că nu va reuși să-și ascundă față de Piero sila și stînjeneala. Că nu va reuși să se prefacă. Dar trebuia : trebuia să facă în așa fel, încît să pară că nu simte mirosul greţos al plăgilor, ca și cum nu ar vedea bucățile de piele uscată și de coji risipite pe podea, în jurul patului ; trebuia să se uite în ochii lui Piero, ca și cum nu ar descoperi că din ei se preling lacrimi. Intră în prăvălie. În vitrină, printre alte obiecte englezești de piele, argint, fildeș, era și o geantă de crocodil de forma unui cufăraș, de culoare verde. Se gîndi să i-o trimită Graziei, la Paris, pentru ziua ei de naștere, 2 decembrie. În timp ce i se împacheta geanta, văzu într-un raft, printre umbrelele elegante, un baston de Malacca, identic sau foarte asemănător aceluia al unchiului Sanfront : cu cercul de aur, înalt și plat, imediat sub mîner. Niciodată nu ar fi vrut să poarte adevăratul baston al unchiului Sanfront. Știa foarte bine unde se afla : înfășurat în hîrtie velină, în fundul dulapului cel mare, iar cînd mama lui se mutase în via della Rocca, fusese pus în camera femeilor. Și știa bine că acolo l-ar fi găsit, în ziua cînd nu ar mai fi fost în viață mama lui. Știa și ce altceva ar mai fi făcut atunci cu el. Cine mai poartă azi un baston ? Nu l-ar fi ținut în anticamera din via Gregoriana, printre celelalte bastoane și umbrele, în

suportul de umbrele din lemn și piele pe care-l cumpărase, încă de pe vremea cînd locuia pe via Ruggero Fauro, chiar de la Diomedi. Și nici nu ar fi folosit bastonul unchiului Sanfront, așa cum folosea pe oricare din celelalte bastoane, într-un *week-end* de iarnă, pentru vreo plimbare la țară : sau dacă, din întîmplare, cum i se întîmplase și i se mai putea întîmpla, ar fi călcat greșit, scrîntindu-și piciorul. Deloc, așadar. Obiectul acela, care îi amintea, batjocoritor, de întîmplarea cea mai tristă din viața lui, moștenirea pierdută, l-ar fi vîndut, la moartea mamei lui, unui anticar, sau l-ar fi oferit, sau aruncat. Nu „întîmplarea" cea mai tristă, rectifică în sine, observînd bastonul pe care Diomedi se grăbise să-l ia din raft și să i-l prezinte, ci „condiția" cea mai tristă, din moment ce familia Viotti, deși egală în drepturi familiei Ceroni, nu avusese niciodată o speranță serioasă de moștenire. Pipăia lemnul ușor, foarte neted, de un ton cald și deschis, admira micile pete răspîndite ici și colo, superficiale, bizare, atît de asemănătoare unor pistrui pe o piele netedă, pe spatele sau pe brațul unei femei. Propriile defecte care îi apăruseră cu puțin înainte cu aceeași limpezime cu care văzuse obiectele bine instalate și ordonate în vitrina magazinului de metale, se contopiseră cu propria lui viață, greșită încă înainte de a ceda Elenei, greșită de cînd se gîndise numai la posibilitatea de a renunța la Veve. Și dacă vina era a lui, cauza era moștenirea pierdută. Cumpără bastonul, nesigur dacă să-și explice neașteptata, nevinovata ciudățenie ca semnul unui regret sau, dimpotrivă, ca un stimulent de a nu se mai gîndi niciodată : avea, acum, bastonul „lui" de Malacca. Ba chiar, cu ideea aceasta, după ce se urcă în mașină, și după ce aprinse motorul, coborî și se întoarse înapoi la Diomedi : pentru a-i înmîna bastonul, rugîndu-l să-i graveze pe cerculețul de aur inițialele sale. Așteptă încă un moment, controlînd ca vînzătorul să-i scrie pe metal exact E. V.

Bovardia, își aminti Emilio : numele florilor acelea albe este *Bovardia*.

Gesturile lui Piero erau aceleași de totdeauna : calme, cadențate, măsurate. Respectînd indicațiile lui, Emilio apropiase de pat, de cealaltă parte a noptierei, o masă de

fier, și Piero așeza în ordine cartofii prăjiți, șunca, puiul fript : jumătate pentru el pe o farfurie, jumătate pentru Emilio, chiar pe cartonul pe care-l adusese de la Cànnepa : două franzeluțe, două legături de ridichi, două mere, două bricege de oțel inoxidabil, unul mai gros și altul mai puțin gros, care țineau loc de cuțite, și un ou de aluminiu care înlocuia solnița. Bricegele și oul de aluminiu, Emilio le recunoscu : Piero le purta mereu cu el, în ruksacul lui, în timpul filmărilor exterioarelor, și în plimbările pe bicicletă. Mai erau și două pahare. Lui Emilio i se părură murdare : nu spuse nimic, căută să nu-și arate nici o silă, și crezu că reușise. Dar Piero, fără o clipă de întîrziere, probabil că surprinsese privirea lui :

— Acolo, în colț, e apă curentă. Îmi pare rău că trebuie să-ți speli tu singur paharul.

Chiuveta era din cele mici, în formă de pîlnie, de fier smălțuit. Emilio clăti cu grijă paharul. Revenind lîngă pat, îl privi în lumină. Piero, rîzînd, îi spuse :

— Nu e murdar, și nu era murdar nici înainte : am rugat-o pe soră să-l spele bine. Asta e calitatea sticlei. Știi, sînt din cele pe care le dau pentru reclamă, cu marmeladă. Mi l-am adus de acasă. Pentru că *bel'e sì a t' dàn gnente* [1]. Tot ce vezi aici, mi s-a adus de acasă. Dar eu, se înțelege, vreau să-mi aducă numai lucruri de nimic, pe care apoi să le poată arunca. Vreau, ca după moartea mea, să nu trebuiască să ia nimic înapoi : nemaiținînd seama de impresia, pe care Nuccia și Irma vor continua să o aibă, pentru cine știe cît timp, că și-au adus în casă boala, vreau ca nimic sau cît mai puțin posibil, să le amintească de mine, așa cum sînt acum, bolnav, cu porcăria asta de corp, e *ch'as ricordu* în schimb, *ëd so marì, ëd so papà, cuma ch'a l'era quand ch'a l'era san e dispòst* [2]. Vezi, Miliu, din același motiv nu vreau ca ele să vină aici prea des, nici să stea cu mine mai mult. Nuccia vine în fiecare dimineață, zece minute : îmi aduce cîte ceva din ce a gătit... uite, vezi, de obicei este un fel ca acesta...

[1] aici nu-ți dau nimic (piem.)
[2] să-și amintească... de soțul ei și de tatăl ei așa cum era cînd era sănătos și bine dispus. (piem.)

De pe marmura noptierei, care era plină de tuburi, flacoane, cutii cu fiole, pachete cu hîrtiuțe, medicamente de tot felul, luă cu greutate o cutie mare rotundă, acoperită cu un șervețel. Era obișnuita cutie de aluminiu, cu capacul care se înșuruba și putea fi folosit ca farfurie : cutia sufertaș a muncitorilor. Și-o puse încet în poală, și începu să deșurubeze :

— Uite, fiindcă ceasul nu este nici măcar șapte și un sfert, și eu m-am gîndit că tu iei masa mult mai tîrziu... Eu, înainte de pui și de șuncă, voi mînca aceasta. Îmi pare rău : aș fi vrut să-ți spun să vii mai tîrziu. Dar după nouă nu mai sînt admiși vizitatorii decît în cazuri excepționale, și trebuie să vorbești în șoaptă. Iar eu voiam să stau puțin cu tine, și să mîncăm împreună liniștiți, ca altădată.

Emilio, care simțea că i se pusese ceva în gît, spuse, încercînd să rîdă :

— Nu te mai gîndi. Tocmai pentru că știam că trebuie să iau masa la șapte, astăzi nu am prea mîncat la prînz.

— Bravo ! *I t'ringrassiu* [1]. Știam că îmi ești un prieten bun, și că-mi vei fi pînă la sfîrșit...

Își coborî ochii și izbucni într-un plîns neașteptat, liniștit, fără hohote. Emilio se întrebă dacă merita într-adevăr încrederea lui Piero, și dacă nu o trădase. Desigur, Piero nu ar fi vorbit așa, dacă ar fi știut ceva. Totuși Emilio nu se simțea chiar vinovat, nu credea că îi făcuse vreun rău Irmei.

Piero își reveni aproape imediat. Spuse simplu :

— *Scüsme* [2]... Uite, vezi, în genere, cam așa e mîncarea mea.

Reîncepu să deșurubeze. O făcea delicat, cu atenție, cu grijă ca tot capacul să fie perfect orizontal, ca să nu forțeze deșurubarea : de parcă ar fi fost un obiectiv de aparat fotografic ! Era, într-adevăr, gestul identic aceluia cu care deșuruba un *Cook* de la aparatul de filmat, pentru a-l curăța cu o batistă de linò. Arătă conținutul sufertașului, rîzînd :

[1] Îți mulțumesc. (piem.)
[2] Iartă-mă. (piem.)

— Ghicește ce-i aici ? Un amestec de pîine prăjită, sos de roșii, untdelemn, sare, piper, și usturoi, mult usturoi : iar aici înăuntru vor fi patru căpățîni de usturoi...

— Dar nu-ți face rău ?

— Ce vrei să-mi facă rău, acum ? ! Pînă și profesorii mi-au dat voie : „Mănîncă tot ce vrei". Și astfel vreau să profit de toate. Știi că mîncărimea s-a mai redus de ieri ?

— Semn bun, sînt mulțumit.

— Nu, nu e un semn bun. Cînd am spus acest lucru profesorilor, și ei, ca și tine, au spus : „semn bun". *Ma mi, i l'ai guardaje an facia* [1]. Sau organismul nu mai reacționează, sau au un oarecare efect injecțiile pe care mi le fac : au mărit doza. Știi, între ei vor fi vorbit deschis : „Și așa e pierdut, fără doar și poate, Giraudo acela, e mai bine să sufere mai puțin, chiar dacă ar fi să-i grăbim moartea cu cîteva zile din cauza asta". Nu, nu glumesc. Sînt lucruri pe care mi le repet mie însumi de ieri : de cum mi-am dat seama că mîncărimea a mai încetat, dar că și puterile, cele slabe pe care le mai aveam, s-au dus. Nucciei, cînd a venit azi dimineață, nu i-am putut spune nimic. Și nici Irmei. A venit și Irma astăzi, în timpul pauzei. Nu pot vorbi cu ele asemenea lucruri. Ele mă aud văitîndu-mă de doi ani. Acum nu mai cred nici ele că, de la un moment la altul, mă duc. Acum s-au obișnuit, și cred că sînt veșnic. Dar eu, crede-mă, dragă Emilio... dar gata, vorbesc prea mult, și apoi mi se ridică febra. Eu mănînc primul fel de usturoi. Între timp tu, dacă vrei, poți destupa sticla de vin. Uite, în briceag există tirbușonul.

Emilio adusese de acasă un tirbușon adevărat. Îl scoase din buzunar și îl arătă lui Piero rîzînd. Destupă, gustă vinul, nu i se păru rău, umplu paharul lui Piero și apoi pe al său. Piero spuse :

— Ascultă, ia spune-mi... Tu ai fost vreodată la Barolo ?

Nu, Emilio nu fusese niciodată.

— Ce păcat. Nu poți să-ți amintești. Nu poți vedea cu mine ceea ce văd eu. Eu îl am aici, lîngă mine... Privea în gol, cu ochii vii de bucurie, și părea că are chiar în fața lui o viziune minunată, de soare, de cîmpie, de căldură, un

[1] Dar eu, eu i-am privit în față. (piem.)

cer senin și țiuit de greieri : — Ceea ce îmi amintesc, mai ales, este locul unde drumul cotește și dintr-o dată se vede Barolo sus, în vîrful urcușului : casele roșii, o culme între vii. Știi de ce îmi amintesc atît de bine urcușul spre Barolo ? Pentru că acolo sus, la primele case, era punctul de sosire. Era cursa delle Langhe, cu bicicleta, pentru amatori : pentru amatorii juniori, adică pentru puști : eram toți ștrengari pînă în cincisprezece, șaisprezece ani. Cursa era totuși de o sută cincizeci de kilometri, și mai mult. Plecarea și sosirea erau la Alba. Se ocolea mai întîi de la Càstino, Cortemilia, pînă la Cairo Montenotte și Ceva : de la Ceva urcam la Murazzano, la Bossolasco, și coboram la Dogliani, apoi în cîmpie pînă la podul Narzòle. Și de acolo, ne urcam la Barolo. Decidea rezistența la urcat : pentru că de la Barolo la Alba sînt ceva mai mult de treisprezece kilometri, și în coborîș. Parcursul era, cum se zice, potrivit puterilor mele. Și atunci eram un alergător la pas și un *grimpeur* [1] : mai ales un *grimpeur*. Într-o sosire în grup nu aveam nici o șansă, la *sprint* oricine mă păcălea. Eram prea slab, în stare să întrec numai la urcuș. Așa mi-am făcut planul. Pornisem cu o duminică înainte de la Torino. Pentru a mă obișnui cu locul de întrecere. Știam totul. La Dogliani începusem să fiu în fruntea grupului. La răscrucea de la Narzòle, am pornit-o ca dintr-o săgeată. Eram în plină vară. Drumul, după răscruce... era numai un praf, un praf des, nu exagerez, înalt de cinci centimetri. Ei bine, am pornit-o : și cînd mă întorc, grupul nu mai era. Dă-i și împinge. Mă simțeam bine, voiam să cîștig. Am împins tare tot drumul. Dar nu mai știam nimic de ceilalți. La ce distanță erau ? Cursele, mai ales cele ale amatorilor, nu erau deloc ca cele de azi, cînd sînt mai multe mașini de urmăritori decît alergători : atunci, în cursa noastră, mi se pare că era o singură mașină și o singură motocicletă, și era încă prea mult. Astfel nu puteam afla în nici un fel nimic în legătură cu avantajul pe care îl aveam de la răscruce pînă acolo. Erau aproape, erau departe, trebuia să trag înainte și gata. În sfîrșit, drumul cotește. Și deodată văd Barolo și ultimii trei sau

[1] cățărător (franc.)

patru *tourniquets* [1] în urcuş. Ce frumos era ! Uite, poate ţi se va părea absurd. Şi totuşi şi acum, după atîţia ani, dacă există un moment pentru care sînt fericit că am trăit, este numai acesta. După ce am depăşit pe primul *tourniquet*, mă întorc şi văd tot drumul pustiu pe o lungă, lungă porţiune şi pe primii din cei ce veneau în urmă, jos, în praf, drepţi pe pedale : gata, ce mai, în şase sau şapte kilometri prinsesem poate doi. Mă întorc spre casele roşii din Barolo şi mă ridic şi eu pe pedale : n-o mai făcusem niciodată. Dar înţelegeam că cîştigasem şi că numai o pană de cauciuc m-ar mai fi putut opri locului : şi voiam să capăt atîta avantaj, încît să pot schimba *palmer*-ul şi să fiu învingător chiar dacă aş fi avut o pană. N-am avut. Am sosit la Alba cu şase minute de avantaj. Aveam şaisprezece ani. Poate, chiar şi fără poate, aceea a fost cea mai frumoasă zi din viaţa mea.

Tăcu şi închise ochii, vrînd parcă să savureze mai mult fericirea aceea, prin reevocarea ei ; dar, din cauza efortului de a povesti, gîfîia rău. Emilio se temu de un colaps ; se ridică, şovăind dacă să sune sau nu clopoţelul pentru a chema o soră. Dar Piero deschise ochii şi-i spuse rîzînd :

— Nu-i nimic... inima... mereu îmi face aşa cînd mă agit puţin. Nu-i nimic. Mai degrabă... iartă-mă, ştii, nu vreau s-o supăr pe soră : îmi faci o plăcere ? Apropie-mi căruciorul acela de sticlă, cel de colo.

Partea de sus a căruciorului era plină de medicamente. Cea inferioară cu cîte o ploscă de urinat, în formă de sticlă, sau de tigaie, de diferite dimensiuni, acoperite pe jumătate cu cîte un prosop.

— Întoarce-te, te rog...

Emilio se întoarse. Şi Piero continuă :

— Ştii ce-mi spun cînd urinez ?... trebuie să urinez cît mai mult, şi dependent de orele zilei, în una sau în alta din astea... Îmi spun : uite, acum la acest cărucior s-a redus viaţa mea. Şi acestea sînt aparatele de luat vederi : plosca de urină. Le-am dat chiar cîte un nume fiecăreia.

[1] alergători (franc.)

Am aici un Bell & Howell, Mitchell, Debry, Ariflex și chiar Pathé Baby. Iartă-mă... Te poți întoarce...

După ce mîncă o primă bucată de pui, gustă în sfîrșit vinul.

— Nu-i bun ? — întrebă Emilio, ghicind ceva din expresia lui Piero.

Piero își clătină ușor capul :

— Ei, ...nu mai există adevăratul *barolo*, cel de odinioară. În aceste sticle, existente în comerț, cu atîtea etichete, e un vin mai mult sau mai puțin prefăcut. Aceasta este una din foarte puținele firme serioase, știu. Poate că nu e rău. Dar poate că sticla *a sa 'd nata* [1]. Tu n-ai simțit, după tine toate sînt bune.

— Iartă-mă, spuse Emilio simțind că se înroșește. Să destupăm și cealaltă sticlă.

— Nu, nu : las-o. Vreau să i-o ofer sorei. Nu spun că vinul nu ar fi bun de băut. Spun numai că miroase puțin a dop. Am așteptat înadins să-l gust și să mănînc puțină friptură de pui. Pentru că după usturoi nu mai deosebești nimic, orice vin pare bun. Ceea ce nu înțeleg e cum oare boala asta nu m-a făcut să pierd însușirea de a distinge un gust de altul.

Tăcu din nou, parcă obosit.

După alte cîteva bucăți de friptură, părea că nu mai are puterea să mestece, închise din nou ochii și întrebă de Irma, dacă era în continuare mulțumit de ea, și de munca ei : cum a mers cu *Furtuna*, un film pe care i-ar fi plăcut mult să-l facă el. Emilio îi vorbi el, atunci. Pentru a-l face să se mai odihnească. Începu să-i dea fel de fel de vești, așa cum făcuse ori de cîte ori se dusese să-l vadă, de un an încoace. Dar deodată, se opri, dîndu-și seama că Piero nu-l mai asculta :

— Te plictisesc ? Poate vrei să dormi ?

— Nu, nu. Eram cu mintea cine știe unde. Mă gîndeam la altceva.

— La ce ?

Piero deschise ochii. Zîmbea încă :

— Mă gîndeam că a venit să mă viziteze părintele Stablum, alaltăieri.

— Și ce ți-a spus ?

[1] miroase a dop (piem.)

— O mulțime de vorbe frumoase.

Emilio constată că acum ochii lui Piero îl fixau foarte triști. Încercă să-i spună un cuvînt de încurajare :

— Înseamnă, iartă-mă, că Stablum are motive...

— Nu, nimic. Crede-mă, dragă Emilio, nu Stablum hotărăște cînd îți vine ceasul.

Mai spuse despre dispozițiile pe care le-a dat ca să fie dus lîngă tatăl lui : cumpărase, de cîțiva ani, un loc de veci la Torino.

Mai spuse că se spovedise : și că primise ultima împărtășanie.

— O fi, n-o fi ? O fi adevărat că există ceva acolo sus ? Nimeni nu poate ști... Dar, mi-am spus, ce poți risca să crezi ? În cuvintele pe care ți le spun preoții în asemenea momente, nu e nimic nedrept. *A mì, a më smija che tüta la mural* [1], toată morala se reduce la două cuvinte : *a venta sarché'd fé* [2] cît mai puțin rău semenului nostru. Asta-i tot. Nu spun că e ușor, nu ? Cîteodată unul se lasă... nu spun să facă un rău, dar, ceea ce este mai grav, are plăcerea să facă un rău : uneori cîte unul prinde gust. Am greșit și eu, se înțelege. Dar nu prea mult, nu prea mult : cel puțin o sper din toată inima.

Liniștea și completa imobilitate care au urmat după aceste cuvinte i s-au părut lui Emilio de o durată intolerabilă. Ce putea spune ? Ce putea face ? Orice cuvînt i se părea deplasat. Dar cine știe, Piero era mulțumit și așa, să stea nemișcat, în tăcere, alături de el.

În sfîrșit, auzi sunetul ușii cu geam, de la spatele lui. Era sora :

— Domnule Giraudo, peste cinci minute sîntem la dumneata.

— Trebuie să plec ? — întrebă Emilio.

— Vin să-mi facă injecția. Cînd mai vii ?

— Cînd vrei tu.

— Vino joi.

— Nu știu dacă pot. Dar ori joi ori vineri, vin neapărat.

[1] După mine, mie mi se pare că toată morala... (piem.)
[2] Trebuie să facem... (piem.)

— Bine, ori joi ori vineri, spuse Piero : se descoperi ; lăsă în jos picioarele, luă doi papuci în care vîrî două picioare diforme, violete, și coborî din pat.

— Cînd mă mișc am dureri mari, peste tot, dar trebuie să o fac, din cînd în cînd : cel puțin așa spun doctorii. Vin cu tine pînă la ușă.

Se sprijini de umărul lui, merse pas după pas. În pat se conturase, pe cearșaful murdar și încrețit, forma trupului : înainte de a se depărta, Emilio aruncă o involuntară privire înapoi.

În ușă întîlniră un infirmier, care intră împingînd un cărucior apoi sora, Emilio îi încredință un bilet cu numerele lui de telefon, de la birou și de acasă : o rugă să-l cheme la orice oră și pentru orice, chiar dacă domnul Giraudo își exprima doar dorința de a-l vedea de urgență.

— Mulțumesc, mulțumesc, zîmbi Piero, nu va fi nici o nevoie, fii liniștit ; dar îți mulțumesc totuși. Ceea ce îmi face bine este ideea : ideea că ești gata să vii aici în orice clipă. Mulțumesc.

Și sora intră în cameră : Emilio văzu că îi aranja patul.

Acum erau singuri, ei doi, în marele coridor pustiu și aproape în întuneric. În beznă, ochii lui Piero scînteiau, fixîndu-l. Repetă în șoaptă, și parcă gata să plîngă :

— Îți mulțumesc mult.

Emilio simți nevoia să-l ia în brațe : să-l îmbrățișeze cu adevărat de data asta. Ezită o clipă. Apoi nevoia aceea a fost mai puternică decît orice.

În timp ce îl strîngea la piept, și îi săruta un obraz și apoi celălalt, și nu putea să nu simtă mirosul urît al rănilor și al medicamentelor, își spuse că îl iubea sincer : mai mult decît își iubise pe propriul său tată ; și totuși cu iubirea aceea unică, de neînlocuit, supremă, pe care o ai pentru un părinte.

Aproape în fața ieșirii din spital, de cealaltă parte a bulevardului, sub platani, își amintea că văzuse, cînd a parcat mașina, o fîntînă. Alergă spre ea. Felinarul cel mai apropiat era pe jumătate ascuns și înroșit de frunze. Platanii, la Roma, aveau încă multe frunze, deși era jumătatea lunii noiembrie. Își spălă fața și mîinile. Cu

obscuritatea copacilor, în apa curată, i se părea că se eliberează și de altceva. Moartea, iubirea adevărată pentru un părinte sau un prieten, erau gînduri asupritoare.

Îl trezi telefonul. Aparatul era în partea Elenei. De cînd se întorsese de la Torino, începuse să doarmă cu Elena.

— E pentru tine.

— Dar cine e, la ora asta ?

— Spune să aștepți.

Luă receptorul. Privi ceasul : era patru. Se gîndi imediat la Piero. În după amiaza aceea voia să se ducă să-l vadă, era tocmai vineri. Iată, un glas de femeie : sora.

Piero murise în somn, cu o oră sau două înainte.

6

ÎNTRE ALESSANDRIA ȘI ASTI, ÎN apusul precoce de noiembrie, contopiți cu norii care se deșirau pe îndepărtatele culmi albăstrui, începu să ghicească Alpii : mașina mare neagră care îl preceda pe linia lucioasă de ploaie, părea că țintește precis în direcția aceea. Nuccia era lîngă el, și Irma în spate. O observa, din cînd în cînd, în oglinda retrovizoare : îmbrăcată în negru ca și mama ei, palidă, cu ochii înroșiți ; și-i întîlnea, de fiecare dată, privirea : care era stranie, rece, de sticlă, și fixată asupra lui, continuu și înfricoșătoare.

De la capela mortuară a spitalului, merseră în urma mașinii mari negre pe toată șoseaua Aurelia, apoi de la Genova spre Torino. Emilio continua să-l vadă pe Piero ca în ultimul moment, cînd îl luaseră din pat pentru a-l duce în camera de incinerare : continua să vadă amprenta corpului său care rămăsese și atunci pe cearșaf, nu deosebită de aceea cînd era viu și se ridicase pentru a-l însoți pînă la ușă.

Dar acum, Alpii apăreau departe în ceață și ploaie. Și în minte îi reveneau neprevăzute alte imagini, de mult uitate : de exemplu, ceafa lui roșie și slabă : Piero care urca, încet. Scrîșneau pietrele sub bocancii lui, la ritmul

lent, potolit, al pasului. De cîte ori nu se gîndise la asta. Niciodată, totuşi, ca acum cînd urmărea maşina neagră care-l ducea pe Piero din nou la Torino. Noaptea în cabana de la Breuil ! Fuga nebunească de la coborîş, printre rododendroni ! Şi luminişul şi cabana lui Robinson Crusoe ! Apa care curgea în micul canal de pămînt roşietic, cu un dulce sunet armonios ; umbra brazilor, şi soarele care se filtra cu ace şi lame de aur ; cerul albastru ; briza ; scîrţîitul ovăzului ; gesturile lui Piero care deschidea rucsacul, scotea din el bunătăţile, cu briceagul tăia brînza şi pîinea ! De cîte ori nu se gîndise ! Şi întocmai ca la amintirea unui eden prin care, ca prin minune, îi fusese îngăduit să treacă, nu pierduse niciodată speranţa de a reveni : nu părăsise niciodată de tot ideea de a reface acelaşi drum. „Piero, am hotărît : în iulie, imediat ce terminăm filmul, mergem !“ Nu se mai întîmplase niciodată. Nu numai că nu revenise pe drumul acela, dar în douăzeci şi doi de ani nu mai făcuse nici o excursie pe munte.

De ce nu se urca de astă dată ?

În timp ce conducea maşina, chiar fără a recurge la oglindă, i se părea că simte asupra lui în mod fizic privirea întunecată a Irmei, i se părea că bănuieşte un alt nou şi absurd gînd de gelozie, sau chiar de răzbunare : şi se temea. Cine ştie ce se întîmplase în sufletul Irmei. Moartea lui Piero poate că o zdruncinase. Acum Emilio avea convingerea netă că propria lui prezenţă o tulbura. Maşina neagră pe care nu o pierdeau deloc din vedere era un motiv suficient de a o reţine : a-i aminti în orice moment absurditatea şi necuviinţa unei scene. După aceea, nu ar mai fi fost aşa. Poate că după aceea Irma nu ar fi ezitat să spună ceva chiar în prezenţa mamei ei. Din fericire, ceremonia avea loc a doua zi dimineaţă, în cimitirul din Torino, şi Nuccia şi Irma nu se întorceau cu el la Roma : se duceau la Baldichieri, împreună cu sora lui Piero şi cumnatul, pentru a rămîne acolo o săptămînă, acolo era mama lui Piero, bolnavă, trebuiau totuşi să-i dea trista veste.

Gîndindu-se la ziua de mîine se simţea uşurat. Dacă nu de altceva, pentru că nu mai întîlnea privirea Irmei, pe care de atîtea ore nu o putuse evita. Dar se gîndea la tristeţea unei reîntoarceri imediate la Roma.

De ce, cînd totul avea să se sfîrșească, nu se ducea singur, sus, să revadă Vîrfurile Albe, pentru a comemora în taină pe Piero, într-un loc unde fuseseră fericiți împreună ? Din iarna trecută, funcționa un funicular pentru schiori. Și Breuil nu se mai chema Breuil : ci cu un nume fascist, chiar dacă fusese inventat după fascism.

De ce nu ? După două zile va urca pe Breuil !

După ce groapa a fost plină cu pămînt, și cele trei coroane depuse deasupra, una din partea familiei, una din partea lui Emilio, una a colegilor operatori, groparii au plecat, dar Nuccia și Irma și sora lui Piero au rămas acolo, în genunchi, să se roage.

Emilio și cumnatul și un prieten din Baldichieri erau în picioare, un pas înapoi, cu pălăria în mîini.

Era aproape de amiazi și cerul era tot întunecat. Munții nu se vedeau. Pînă și Superga și celelalte vîrfuri ale Collinei, atît de aproape, erau ascunse într-o ceață care cobora pînă înspre cîmpie. Agentul întreprinderii de pompe funebre se apropie de Emilio care ținuse să aibă el grijă de toate cheltuielile, și îl întrebă dacă se poate retrage.

— Și atunci pentru piatra funerară cum facem ? murmură Emilio, eu plec mîine.

— Dacă domnul avocat ar putea să revină azi la patru și jumătate la biroul direcției de la intrarea în cimitir, va fi și cel ce se ocupă cu aceasta.

— Bine.

Între timp, cele trei femei se ridicaseră în picioare. Nuccia și sora lui Piero o porniseră pe jos, cu ochii plecați. Irma nu : Irma îi trecu pe dinainte, privind fix, cu aceeași privire.

Încet, fără a vorbi, mergînd în grup, traversară tot cimitirul. Piero fusese îngropat în porțiunea finală a cimitirului : pentru a ajunge la ieșire, era nevoie de douăzeci de minute.

Cele două mașini, cea a lui Emilio și aceea a prietenului familiei, erau parcate una lîngă alta, pe spațiul pustiu. Cele trei femei și cumnatul se duceau direct la Baldichieri : mai întîi aveau să treacă doar să ia o valiză de la pensiunea unde Nuccia și Irma dormiseră în noaptea aceea

și care era aceeași în care stătuse Irma cînd venise pentru film.

Emilio se apropie de Nuccia. Iată, în sfîrșit, momentul saluturilor. O sărută pe amîndoi obrajii. Apoi vru să o sărute și pe Irma ; dar Irma îi întoarse brusc spatele și se urcă în mașină. Din fericire, Emilio nu se lăsase surprins, ci trecuse să o salute pe sora și pe cumnatul lui Piero, ca și cum gestul Irmei ar fi fost o distracție ușor explicabilă prin rătăcirea pe care o încerca probabil în acele împrejurări.

După-amiază cînd se afla din nou acolo, după ce dăduse dispoziții pentru piatra funerară, voi să se întoarcă la mormîntul lui Piero. Ploua. Era aproape întuneric. O ceață densă ascundea monumentele și copacii lăsîndu-i să se vadă numai pe cei din apropiere. I-a fost greu să găsească drumul în labirintul nesfîrșit al cavourilor. Uneori crezu că se rătăcise. Și nu întîlnea pe nimeni : nu un om de serviciu, nu un gropar, nici un om viu căruia să-i ceară o indicație. Cînd, în fine, recunoscu locul, și fu sigur că este la cîțiva pași de mormîntul lui Piero, întorcîndu-se văzu o umbră în ceață : o umbră care îl urmărea. Inima începu să-i bată cu putere. Pentru o clipă se gîndise că ar putea fi Irma. Dar respinse de la sine ideea ca și cum și-ar fi spus : să nu exagerăm acum, Irma e la Baldichieri.

Ajunse lîngă mormînt. Îngenunche. Era frig. Își scoase pălăria și rosti o rugăciune. Își aminti de cuvintele lui Piero : „O fi sau n-o fi ? O fi adevărat că există ceva dincolo ?... Dar ce anume riscăm să credem ?... Și apoi : Trebuie să facem cît mai puțin rău cu putință semenului nostru, iată întreaga morală“. Pămîntul în primul moment i se păruse moale : dar imediat începură să-l doară genunchii. „Și eu, se întrebă, eu am respectat, pînă acum, această morală ?“

Auzi deodată un pas pe pietriș. foarte aproape. Se întoarse : era Irma.

Se ridică brusc în picioare. Irma era la doi pași, venea spre el, îl privea fix.

— Nu ai plecat ? — întrebă el, crezînd că reușește să-și ascundă frica.

— Plecăm diseară, peste o oră. Mama era prea obosită : s-a culcat. Cu ea este mătuşa. Am venit aici pentru că ştiam că te întîlnesc. Trebuie să-ţi vorbesc.

— Ce este ? spune-mi, scumpă Irma.

— Să nu mai aud Irma scumpă. Nu vreau să mai aud minciunile tale, înţelegi ? Minciunile tale !

— Iartă-mă, Irma. Orice ai vrea să-mi spui, mi se pare că acesta nu este locul cel mai potrivit...

— Ba nu, acesta este locul cel mai potrivit, pentru că aici nu vei mai îndrăzni să minţi : sau încearcă dacă poţi !

Avea o geantă sub braţul stîng şi mîna dreaptă în buzunarul paltonului. Emilio, pentru o clipă, avu impresia că ar putea fi înarmată. Căută, din nou, să se convingă că exagera şi încercă să rîdă în sinea lui, de el însuşi. Dar ura, sau ceea ce era, în ochii ei, îl făcea să bănuiască orice.

Irma spuse brusc :

— Jură-mi aici, pe mormîntul tatii...

— Ce trebuie să-ţi jur, Irma ? Dar sînt lucruri absurde !

— Jură-mi aici pe mormîntul tatii, că vei divorţa şi te vei căsători cu mine.

Privirea Irmei era atît de înfricoşătoare, încît Emilio fu aproape gata să-i jure. Era nebună, nu mai era nici o îndoială : deci era mai bine să o satisfacă, şi apoi să vadă ce avea de făcut. Dar ce riscuri avea să întîmpine ? Scandalul era inevitabil.

— Calmează-te. Irma. Ţi-am explicat, la Cànnero, că este cu neputinţă.

— Nu e adevărat, respinse Irma cu o violenţă extremă : Mincinosule, pentru a nu ştiu cîta oară. Mi-ai spus că era imposibil, da, dar atît cît tata era în viaţă. Neagă, dacă ai curaj.

— Am spus că acela era *unul* din motive.

— A fost singurul care m-a convins că era mai bine să aşteptăm. Dar acum motivul acesta nu mai există. Şi atunci...

— Şi atunci au rămas celelalte.

— Da, vrei să ştii care sînt celelalte motive ? Unul singur, foarte simplu : că tu nu mă iubeşti deloc, şi n-ai ce face : iubirea nu se poate comanda : aşa că eşti un

mincinos trădător şi un porc blestemat. Mi-e silă, ai înţeles ? Mi-e silă ! Pentru că ştiu tot, tot ce faci şi ce ai făcut : cu tîrfa aceea de franţuzoaică pe care o aveai în hotel la Torino...

— Calomnii, vorbe, am să-ţi demonstrez că nu e adevărat !

— Ah, da ? Bietul de tine, şi eu să stau şi să te ascult ? !

— Nu aici ; nu ; cînd vei fi mai calmă. Vino acum să ne întoarcem în oraş fiindcă e tîrziu şi închid cimitirul. Să mergem, vorbim pe stradă, sau vino la hotel la mine, şi vorbim acolo, sau la pensiune, la tine, unde vrei... dar acum vino... şi vru să o ia de braţ.

Irma făcu un pas înapoi, spre mormînt, încît se împiedică în cea mai apropiată coroană din cele trei.

— Nu mă atinge, ştii ! Mîini spurcate ! Nu vreau să aud nimic. Trebuie să terminăm aici. Am văzut-o cu ochii ăştia, pe tîrfa aia : mi-a trecut pe dinainte rîzînd, cu brăţările de aur şi bijuteriile pe care i le-ai dat, nenorocitule, încornoratule !

— Irma, ascultă... trebuie să mă asculţi...

— Chiar dacă acum îmi juri că mă iei de soţie, nu te mai vreau eu, ai înţeles ! Nu te mai vreau pentru că te omor; şi scoase mîna din buzunar.

Emilio îşi recunoscu imediat, îndreptat spre el, revolverul Beretta, pe care fusese atît de cretin să-l lase în sertar în via del Mare, şi se gîndi la cuvintele lui Piero : „Crede-mă, totuşi, Miliu, cînd unuia îi vine ceasul, o presimte". Avu numai puterea să murmure :

— Irma...

— Fii liniştit, fii liniştit că nu te omor. E pusă siguranţa. Şi rîse : Ce, vrei să pun revolverul în buzunar fără siguranţă ? Oh. Ai pălit. Ştii că ai pălit de groază ? Gîndeşte-te : dacă te omor aici ca pe un cîine, eu dispar în ceaţă, şi nu mă vede nimeni, apoi te găsesc şi toţi cred că te-ai omorît singur. Eh, cu revolverul tău ! L-au văzut toţi, pe masa ta din via Pergolesi !

— Gata acum, Irma ! — se aruncă asupra ei pentru a o dezarma.

Nu reuşi nici să o atingă.

Îşi duse mîna la inimă şi se prăbuşi în genunchi.

Nu se mai gîndea la Irma. „Acum vine cineva, își spunea el, nădăjduind : vor fi auzit împușcătura..."

Oare totul să sfîrșească mult mai repede decît credea el că ar fi cu putință, în optimismul său încăpățînat ?

Încercă să-și ridice capul, să vadă dacă vine cineva. În bătaia ploii, monstruoase, enorme, verzi, violete, vedea coroanele funebre : Piero. Se gîndi din nou la cuvintele lui Piero. În clipa următoare, cea din urmă, se gîndi la gustul pe care îl simțea în gură, de sînge și pămînt umed.

Lei 17

Colecția
«Romanul de dragoste»
160

Născut la Torino în 1906, Mario Soldati studiază Literele în orașul natal, după care, pînă în 1931, urmează Institutul Superior de Istoria Artei din Roma și apoi Columbia University din New York. Activitatea sa se desfășoară în continuare, în Italia, în mod egal, în lumea literelor, artelor plastice, cinematografiei și televiziunii. Este autorul a numeroase romane printre care: America primo amore **(America prima iubire),** I racconti **(Povestiri),** A cena col Commendatore **(La o masă cu Comendatorul),** Le lettere da Capri **(Scrisorile de la Capri),** La confessione **(Mărturisirea),** Il vero Silvestri **(Adevăratul Silvestri),** Storie di spettri **(Povestiri cu spectre),** Le due città **(Cele două orașe),** La sposa americana **(Soția americană) etc.**

Dintre filmele regizate de el, de un deosebit succes s-a bucurat Piccolo mondo antico, Malombra și Daniele Cortis, **după romanele cu același nume ale lui Antonio Fogazzaro,** Eugénie Grandet, **după romanul lui Balzac, precum și** Fuga in Francia, La provinciale, La mano dello strenieri, la donna del fiume **etc.**

ULTIMELE APARIȚII:

151 D.H. Lawrence — Fata pierdută
152 Henry James — Vîrsta ingrată
153 Atanas Mandadjiev — Start spre viață
154 Mircea Micu — Patima
155 Szilvási Lajos — Sete de aer
156 J.M. Caballero Bonald — Agata ochi de pisică
157 Marie Chaix — Tăcerile sau viața unei femei
158 Joseph Conrad — Țărmul refugiului
159 Mihai Duțescu — Această iubire